

Republika e Kosovës - Republika Kosova - Republic of Kosovo

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural

Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja

Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development

PROGRAMI KOMBËTAR PËR BUJQËSI DHE ZHVILLIM RURAL 2023 - 2027

QERSHOR 2023

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural/Ministarstvo Poljoprivrede,
Šumarstva i Ruralnog Razvoja/Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development

**PROGRAMI KOMBËTAR PËR BUJQËSI DHE
ZHVILLIM RURAL 2023-27**

Qershor 2023

TABELA E PËRMBAJTJES

1. TITULLI PROGRAMIT	6
2. VENDI PËRFITUES.....	9
1.1. Shtrirja gjeografike e programit.....	9
3. PËRSHKRIMI I SITUATËS AKTUALE	9
3.1. Konteksti i përgjithshëm social-ekonomik i shtrirjes gjeografike.....	9
3.2. Përformanca e sektorëve të bujqësisë, pyjeve dhe atij ushqimor	17
3.3. Menaxhimi i mjedisit dhe i tokës	53
3.4. Ekonomia rurale dhe cilësia e jetës	66
3.5. Përgatitja dhe zbatimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal – Lider.....	72
3.6. Tabela e treguesve të kontekstit.....	Error! Bookmark not defined.
4. SWOT – PËRMBLEDHJA E ANALIZAVE TË MËSIPËRME	77
4.1. Bujqësia, pyjet, industria ushqimore.....	83
4.2. Menaxhimi i mjedisit dhe i tokës	104
4.3. Ekonomia rurale dhe cilësia e jetës.....	104
4.4. Përgatitja dhe zbatimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal – Lider	107
5. REZULTATET KRYESORE TË NDËRHYRJEVE TË MËPARSHME	116
5.1. Rezultatet kryesore të ndërhyrjeve kombëtare të mëparshme; shumat e disbursuara, përmbledhje e vlerësimeve, mësimet e nxjerra.	116
5.2. Rezultatet kryesore të asistencës së BE-së; shumat e disbursuara, përmbledhje e vlerësimeve, mësimet e nxjerra.	118
5.3. Rezultatet kryesore nga asistenca shumëpalëshe; shumat e disbursuara, përmbledhje e vlerësimeve, mësimet e nxjerra.	123
6. PËRSHKRIMI I STRATEGJISË.....	127
6.1. Përshkrimi i strategjisë ekzistuese kombëtare të zhvillimit rural	127
6.2. Identifikimi i nevojave dhe përmbledhja e strategjisë	132
6.3. Objectives of the programme	141
6.4. Bashkëveprimi mes ndërhyrjeve të propozuara të PBZHR 2023-27, Korniza e Programimit IPA III dhe Përgjigja Strategjike	142
6.5. Përafrimi i masave të zgjedhura dhe kriterëve të përzgjedhjes me elementët kryesorë të Marrëveshjes së Gjellbër të BE-së dhe Agjendës së Gjellbër për Ballkanin Perëndimor	143
6.6. Përmbledhje e logjikës së ndërhyrjeve, duke treguar masat e përzgjedhura për PBZHR 2023-27, objektivat sasiore.....	143
7. TABELAT E PËRGJITHSHME FINANCIARE	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
8. PËRSHKRIMI I MASAVE TË ZGJEDHURA.....	148
8.1. Kërkesat në lidhje me të gjitha ose disa masa	Error! Bookmark not defined.
8.2. Procedura administrative	Error! Bookmark not defined.
8.3. Përshkrimi sipas masës	Error! Bookmark not defined.
8.3.1. Titulli i masës	Error! Bookmark not defined.
8.3.2. Baza ligjore.....	159
8.3.3. Arsyetim.....	159
8.3.4. Objektivat e përgjithshëm, objektivat e veçantë	Error! Bookmark not defined.
8.3.5. Lidhja me masat e tjera të programit PBZHR 2023-27 dhe masave kombëtare.....	Error! Bookmark not defined.
8.3.6. Përfituesit përfundimtarë	Error! Bookmark not defined.

8.3.7. Kriteret e përgjithshme të pranueshmërisë.....	Error! Bookmark not defined.
8.3.8. Kriteret specifike të pranueshmërisë (sipas sektorëve)	Error! Bookmark not defined.
8.3.9. Kriteret e përzgjedhjes/Parimet lidhur me kriteret e përzgjedhjes.....	Error! Bookmark not defined.
8.3.10. Shpenzimet e pranueshme	Error! Bookmark not defined.
8.3.11. Intensiteti i ndihmës publike	Error! Bookmark not defined.
8.3.12. Treguesit dhe synimet.....	Error! Bookmark not defined.
8.3.13. Procedura administrative	Error! Bookmark not defined.
8.3.14. Shtrirja gjeografike e masës.....	Error! Bookmark not defined.
8.3.15. Informacione të tjera në lidhje me masën (siç përcaktohet në listën e masave).....	Error! Bookmark not defined.
8.3.16. Buxheti paraprak i masës.....	Error! Bookmark not defined.
9. RRJETI KOMBËTAR I ZHVILLIMIT RURAL.....	195
10. INFORMATA LIDHUR ME BASHKËVEPRIMIN E PBZHR 2023-27-IT ME MASAT E FINANCUARA NGA BURIME TË TJERA (KOMBËTARE OSE NDËRKOMBËTARE) 262	
10.1. Kriteret e demarkacionit të PBZHR 2023-27-it në kuadër të dritareve të tjera të Kornizës së Programimit ose të së njëjtës dritare.....	Error! Bookmark not defined.
10.2. Bashkëveprimi i PBZHR 2023-27-it me instrumentet e tjera financiare.....	Error! Bookmark not defined.
10.3. Kriteret e demarkacionit dhe bashkëveprimi i masave të PBZHR 2023-27-it me politikat kombëtare.....	Error! Bookmark not defined.
11. PËRSHKRIMI I PËRMBLEDHUR I STRUKTURAVE TË MENAXHIMIT DHE KONTROLLIT.....	265
12. PËRSHKRIMI I STRUKTURËS OPERATIVE, DUKE PËRFSHIRË MONITORIMIN DHE VLERËSIMIN	267
12.1. Përshkrimi i strukturës operative (Autoriteti i Menaxhues dhe Agjencise për Zhvillimin e Bujqësisë)	267
12.2. Përshkrimi i sistemit të monitorimit dhe vlerësimit, si dhe përbërjen e Komitetit të monitorimit	271
13. REZULTATET E KONSULTIMEVE PËR PROGRAMIMIN DHE DISPOZITAT PËR PËRFSHIRJEN E AUTORITETEVE DHE INSTITUCIONEVE PËRKATËSE SI DHE PARTNERËVE TË SOCIO-EKONOMIKË DHE MJEDISORË.....	272
13.1. Dispozitë e miratuar për shoqërimin e autoriteteve, organeve dhe partnerëve përkatës.....	272
13.2. Përcaktimi i partnerëve të konsultuar - përmbledhje	273
13.3. Rezultatet e konsultimeve-përmbledhje	274
14. REZULTATET DHE REKOMANDIMET E VLERËSIMIT EX-ANTE TË PROGRAMIT	282
14.1. Përshkrimi i procesit.....	282
14.2. Përmbledhje e rekomandimeve	289
15. PUBLICITETI, VIZIBILITETI DHE TRANSPARENCA NË PËRPUTHJE ME LEGJISLACIONIN E IPA-S.....	307
15.1. Veprimtaritë e planifikuara për informimin e përfituesve potencialë, organizatave profesionale, partnerëve socio-ekonomikë dhe mjedisor, OJQ-ve të përfshira në promovimin e barazisë gjinore për mundësitë që ofruar programi si dhe rregullat dhe procedurat për të përfituar	307
15.2. Veprimtaritë e parashikuara për informimin e përfituesve të kontributit të BE-së.....	Error! Bookmark not defined.
16. PROMOVIMI I BARAZISË GJINORE DHE MOSDISKRIMINIMI GJATË FAZAVE TË NDRYSHME TË PROGRAMIT (HARTIMI, ZBATIMI, MONITORIMI DHE VLERËSIMI)	309
16.1. Përshkrimi se si do të promovohet barazia gjatë fazave të ndryshme të programit (hartimi, zbatimi, monitorimi dhe vlerësimi).....	309

- 16.2. Përshkrimi i mënyrës se si do të parandalohet diskriminimi në bazë të seksit, racës, regionit, moshës, orientimit seksual, gjatë fazave të ndryshme të zbatimit të programit.....**Error! Bookmark not defined.**
17. SHËRBIMET TEKNIKE DHE KËSHILLUESE 311
18. ANEKSET (NUMRI I FAQEVE I PAKUFIZUAR)....**Error! Bookmark not defined.**

LISTA E TABELAVE

Tabela 1: Rajonet NUTS (niveli I, II, ose III) të përfshira nga Programi....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 2: Popullsia zakonisht rezidente dhe ekonomitë familjare private	Error! Bookmark not defined.
Tabela 3: Fuqia punëtore në bujqësi	Error! Bookmark not defined.
Tabela 4: Treguesit e zhvillimit ekonomik bujqësor	Error! Bookmark not defined.
Tabela 5: Eksporti-Importi i produkteve bujqësore	Error! Bookmark not defined.
Tabela 6: Fermat dhe toka e punueshme sipas kategorisë së madhësisë, si përqindje e totalit	Error! Bookmark not defined.
Tabela 7: Sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore 2017-2021, në ha	Error! Bookmark not defined.
Tabela 8: Drithërat, kulturat foragjere dhe patatet 2017-21.....	22
Tabela 9: Sipërfaqet në serra 2017-2021.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 10: Sipërfaqet me peme /ha/t 2017-2021	26
Tabela 11: Rrushi, sipërfaqja, prodhimi total dhe rendimenti mesatar 2017-21	Error! Bookmark not defined.
Tabela 12: Fondi blegtoral 2021.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 13: Fondi dhe struktura e gjedhëve, 2017-2021	Error! Bookmark not defined.
Tabela 14: Numri i dhenve dhe dhive, 2017-2021.....	30
Tabela 15: Numeri i derrave, 2017-21.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 16: Numri i shpezëve dhe vezëve 2017-2021 në '000.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 17: Vendndodhja/Rajoni dhe numri i prodhuesve të peshkut.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 18: Kapacitet të disponueshme për të punuar/mullinj.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 19: Prodhimi i verës 2017-2021	Error! Bookmark not defined.
Tabela 20: Eksporti – importi i verës 2016 - 2019.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 21: Eksporti-Importi i produkteve bujqësore	Error! Bookmark not defined.
Tabela 22: Sipërfaqet e mbrojtura natyrore në Kosovë.....	48
Tabela 23: Problemet kryesore dhe prioritetet strategjike për ruajtje të biodiversitetit në Kosovë siç përcaktohet në Strategjinë e Biodiversitetit 2011-2020.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 24: Kategoria e Erozionit	Error! Bookmark not defined.
Tabela 25: Gjatësia e rrugëve të Kosovës sipas kategorive në km 2011-2019	Error! Bookmark not defined.
Tabela 26: Të dhënat themelore për gjendjen e fshatrave në Kosovë.....	Error! Bookmark not defined.
Tabela 27: Numri i projekteve të miratuara/kontraktuara sipas nën masave dhe viteve	60
Tabela 28: Mbështetja financiare për GLV – të 2009-2013	Error! Bookmark not defined.
Tabela 29: GLV: Buxheti i planit	Error! Bookmark not defined.
Tabela 30: Tabela e treguesve të kontekstit	Error! Bookmark not defined.
Tabela 31: Analiza SWOT prodhimi i qumeshtit të lopës	73
Tabela 32: Analiza SWOT prodhimi i qumeshtit të deleve dhe dhive	74
Tabela 33: Analiza SWOT perpunimi i qumeshtit	Error! Bookmark not defined.
Tabela 34: Analiza SWOT prodhimi i mishit.....	77

Tabela 35:Analiza SWOT prodhimi i mishit te broilerit	Error! Bookmark not defined.
Tabela 36: Analiza SWOT prodhimi i vezeve-	79
Tabela 37: Analiza SWOT –perpunimi i mishit	Error! Bookmark not defined.
Tabela38:Analiza SWOT për drithërat, kulturat foragjere dhe patatet – fermerët.....	80
Tabela39:Analiza SWOT per perimet- fermeret.....	81
Tabela 40:Analiza SWOT per perimet- perpunuesit	82
Tabela 41: Analiza SWOT per prodhimi i pemeve.....	84
Tabela42: Analiza SWOT per perpunuesit e pemeve	85
Tabela 43:Analiza SWOT per fermert e rrushit	86
Tabela 44: Analiza SWOT per rrushin-prodhuesit e veres”	87
Tabela 45:Analiza SWOT per Pylltarine ”	89
Tabela46:Ekonomia rurale dhe cilesia e jetes.....	92
Tabela 47: Analiza SWOTprodhimi i mjalti.....	94
Tabela 48: Analiza SWOT Aquakultura.....	95
Tabela 49: Analiza SWOT Turizmi Rural ”	96
Tabela 50: Analiza SWOT përpunimi dhe tregtimi i produktevene me.....	Error! Bookmark not defined.7
Tabela51:Analiza SWOT nën sektori i fermave të shpendëve në shkallë të vogël.....	98
Tabela 52: Analiza SWOT për biznese Nësektori i zejeve dhe produkteve artizanale.....	99
Tabela 53: Pergatitja dhe zbatimi i Strategjive te Zhvillimit Lokal-Lider.....	100
Tabela 54: Rezultatet kryesore te nderhyrjeve te meparshme.....	101
Tabela 55:Indentifikimi i nevojave dhe permbledhja e strategjise	110
Tabela 56: Përmbledhje e logjikës së ndërhyrjeve, duke treguar masat e përzgjedhura për PBZHR2023-27, objektivat sasiorë.....	110
Tabela 57: Tabela e Pergjithshme financiare	120
Tabela 58: Plani kohor për fillimin e zbatimit të masave të PBZHR.....	123
Tabela 59:Kriteret e përzgjedhjes per prodhimin bimor.....	143
Tabela 60:Kriteret e përzgjedhjes per prodhimin shtazor.....	144
Tabela 61: Buxheti indikativ.....	145

LISTA E FIGURAVE

Figura 1: Harta e zonave rurale	Error! Bookmark not defined.
Figura 2:Vendbanimet me zona malore tipi A dh B	Error! Bookmark not defined.
Figura 3: Dendësia e Popullsisë	Error! Bookmark not defined.
Figura 4: Puna Bujqësore (NjPV) dhe numri i punëtorëve sipas llojit të fuqisë punëtore bujqësore	Error! Bookmark not defined.
Figura 5: Suktura e moshës së bartësve	Error! Bookmark not defined.
Figura 6: Klasat e përdorimit të tokës në Kosovë (% nga sipërfaqja totale e tokës) Error! Bookmark not defined.	
Figura 7: Prodhimet bimore në mil. €, 2017-2021	Error! Bookmark not defined.
Figura 8: Pjesëmarrja e kulturave bujqësore në gjithsej prodhimin bimor, 2019 Error! Bookmark not defined.	
Figura 9: Blegtoria në mil. €, 2017-21	Error! Bookmark not defined.
Figura 10: Qarkullimi (‘000 €), sipas aktiviteteve bujqësore, 2021	Error! Bookmark not defined.

Figura 11: Numri dhe përqindja e OBU-ve të aprovuar me prejardhje shtazore 2022	Error! Bookmark not defined.
Figura 12: Sasia e prodhuar e peshqve neper ferma te peshkut	Error! Bookmark not defined.
Figura 13: Objektet e regjistruara të OBU-ve me prejardhje jo shtazore	41
Figura 14: Pjesëmarrja e produkteve bujqësore në eksportin e përgjithshëm (majtas), Pjesëmarrja e produkteve bujqësore në importin e përgjithshëm (djathtas)..2021.....	45
Figura 15: Harta e parqeve nacionale dhe natyrore ne Kosove.....	48
Figura 16: Emetimet e substancave acidike 2010-2018	Error! Bookmark not defined.
Figura 17: Emetimet e Grimcave PM2.5, PM10 dhe TSP (kiloton) 2010-2018	Error! Bookmark not defined.
Figura 18: Temperaturat e ajrit 1900 -2003	Error! Bookmark not defined.
Figura 19: Temperatura e ajrit 2001-2019	Error! Bookmark not defined.
Figura 20: Emetimet e GHG në Kosovë sipas kategorive (%)	Error! Bookmark not defined.
Figura 21: Ekonomitë familjare në Kosovë që kanë pasur qasje në internet në shtëpi apo banesa në vitet 2017-2019 shprehur në përqindje, (%)	Error! Bookmark not defined.
Figura 22: Grup moshat që kanë qasje në internet në shtëpi apo banesa në vitin 2018 - 2019	Error! Bookmark not defined.
Figura 21: Struktura organizative e	Error!

Bookmark not defined.

DEFINICIONET

Elasticitet ifermës	Nënkupton kapacitetin e fermerëve për të vazhduar bujqësinë në rast të rënies së të ardhurave afatshkurtra të fermës, qoftë për shkak të prodhimit të ulët, çmimeve të ulëta ose kostove të larta, si rezultat i krizave ekonomike ose natyrore;
Bujqësia digjitale	Bujqësia digjitale është përdorimi i teknologjisë digjitale për të integruar prodhimin bujqësor nga ara te konsumatori. Këto teknologji mund t'i ofrojnë industrisë bujqësore mjete dhe informacion për të marrë vendime më të informuara dhe për ta përmirësuar produktivitetin.
Shërbimet e ekosistemeve	Janë sisteme të larmishme për njerëzit që ofrohen nga mjedisi natyror dhe nga ekosistemet e shëndetshme. Ekosisteme të tilla përfshijnë, për shembull, agroekosistemet, ekosistemet pyjore, ekosistemet kullosore dhe ekosistemet ujore.
Mbështetja e çiftëzuar/Coupled	Nënkupton mbështetjen e të ardhurave të fermës lidhur me prodhimin, pra ose të paguar për ton në rastin e drithërave ose për kokë të kafshëve;
Mbështetja e shkëputur/Decoupled	Nënkupton mbështetjen e të ardhurave të fermës që nuk lidhet me prodhimin, që do të thotë pagesa behet për ha (pavarësisht nga niveli i prodhimit apo edhe nëse toka është e kultivuar apo jo) dhe për numrin e kafshëve në pronësi të fermerit.
Indeksi i shpendëve në tokën bujqësore	Është një tregues i ndikimit që lidhet me biodiversitetin që lidhet me tokën bujqësore duke marrë parasysh pasurinë në shpendë si tregues të intensitetit të bujqësisë. Shpendët janë të lidhur me përdorimin e pesticideve nëpërmjet insekteve dhe me veçoritë e peizazhit, si pemët e izoluar apo grupet e pemëve dhe studimet

	tregojnë se bujqësia intensive ka një ndikim të rëndësishëm në uljen e numrit dhe të llojeve të shpendëve që lidhen me tokën bujqësore
Shërbimet Këshillimore në Fermë	FAS nënkupton shërbimin këshillimor në fermë që shpjegon se si fermerët të pajtohen me ndërprerëshmërinë/cross-compliance (e detyrueshme në çdo shtet anëtar të BE-së);
Kullota me vlerë të lartë (HNVG)	Kullota me vlerë të lartë natyrore konsiderohen të gjitha livadhet (si livadhet ashtu edhe kullotat) nën menaxhim të gjerë, që do të thotë që nuk janë të plehëruara kimikisht, kullotën gjerësisht (deri në 2 njësi blegtorale për ha) dhe kositen vonë (duke ua dhënë mundësinë bimëve për të prodhuar fara);
IACS – Sistemi i Integruar i Administrimit dhe Kontrollit	Është sistemi i TI-së që përdoret për të administruar të gjitha kërkesat për pagesa të fermerëve, duke përfshirë konkluzionet e kontrolleve administrative dhe në vend, sanksionet e aplikuara dhe autorizimin e pagesës, deri në pagesën e regjistruar dhe të certifikuar
GLV - Grupet Lokale të Veprimit	Janë shoqata private-publike në zonat rurale dhe qytetet e vogla (partnerët privatë që përfaqësojnë më shumë se 50% nga numri i përgjithshëm i anëtarëve) që synojnë zhvillimin dhe zbatimin e strategjive të zhvillimit lokal, duke marrë parasysh nevojat dhe mundësitë lokale. Politika e Përbashkët Bujqësore e BE-së kërkon që të paktën 5% e fondeve të zhvillimit rural të zbatohen përmes GLV-ve;
LPIS – Sistemi i Identifikimit të Parcelave të Tokë	Është sistemi IT i cili përfshin një hartë të digjitalizuar të tokës bujqësore (të zhvilluar në bazë të orto-fotove) në nivelin e të paktën blloqeve fizike, duke përfshirë të gjitha parcelat bujqësore në vazhdimësi nën të njëjtin lloj përdorimi (ara, kullota të përherëshme, pemishte ose vreshta);
Rrjeti Rural	Është një ombrellë e aktorëve më të rëndësishëm ruralë, si shoqatat e fermerëve, përfaqësuesit e komunitetit të biznesit, OJQ-të, përfaqësuesit e komunave dhe autoriteteve të tjera lokale, me rolin e përfaqësimit të interesit të anëtarëve të tyre në përgatitjen dhe zbatimin e strategjive dhe programeve, si dhe në shpërndarjen e informacionit tek anëtarët e tyre;
Zinxhir i shkurtër i furnizimit	Marrëdhëniet midis një prodhuesi dhe tregut, i cili përfshin maksimum një tregtar. Ky koncept synon të inkurajojë konsumin e produkteve vendore, duke promovuar kështu komunitetet lokale dhe duke reduktuar ndikimin mjedisor të zinxhirëve agroushqimorë;
Investime kolektive	Nënkupton investimet e ndërmarra nga grupet e prodhuesve dhe organizatat e prodhuesve ose forma të tjera shoqëruese në varësi të ligjit kombëtar.
Organizata të prodhuesve	Mbulon një gamë të gjerë organizatash, të cilat formohen dhe kontrollohen nga prodhuesit bujqësor të njohura nga organi kompetent i vendi perkates, si p.sh.: kooperativat, shoqatat, kompanitë private në të cilat prodhuesit bujqësorë janë aksionerë, grupet e prodhuesve etj.

AKRONIMET DHE SHKURTESA

AZHB	Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë
PBZHR	Programi për Bujqësi dhe Zhvillim Rural
ASK	Agjencia e Statistikave e Kosovës
PPB	Politikat e Përbashkëta Bujqësore
PD	Pagesat Direkte
KE	Komisioni Evropian
BE	Bashkimi Evropian
DBE	Delegacioni i Bashkimit Evropian
RRDHKF	Rrjeti i të dhënave të kontabilitetit të fermave
FAO	Organizata e Bujqësisë dhe Ushqimit e Kombeve të Bashkuara
AUV	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinës
HACCP	Analiza e rrezikut dhe pikat kritike të kontrollit
IPA	Instrumenti i par-anëtarësimit
IPARD	Instrumenti i par-anëtarësimit për Zhvillim Rural
AM	Autoritet Menaxhues
MBPZHR	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
BMA	Bimët medicinale dhe aromatike
OJQ	Organizata jo-qeveritare
PPJD	Produkte pyjor jo – drusore
SWOT	Përparësitë, Dobësitë, Mundësitë dhe Kërcënimet
NUTS	Nomenklatura e njësive territoriale për statistikat
LAU	Njësitë administrative lokale
ZKM	Zyra për Planifikim Strategjik
OZHQ	Objektivat për zhvillimin e qëndrueshëm
MSA	Marrëveshja e Stabilizimi asociimit
SHPU	Shoqata e Përdoruesve të Ujit
IADK	Iniciativa për zhvillimin e bujqësisë së Kosovës
GIZ	Shoqëria gjermane për bashkëpunim Ndërkombëtar
GLV	Grupet lokale të veprimit
KKBBK	Kushtet e mira Bujqësore-Mjedisore
NjPV	Njësia e punës Vjetore
AEB	Anketa e Ekonomive Bujqësore
PGQ	Pika Grumbulluese e Qumështit
Shpqk	Shoqata e Prodhuesve të Qumështit të Kosovës

1. TITULLI I PROGRAMIT TË ZHVILLIMIT RURAL

Programi për Bujqësi dhe Zhvillim Rural

2. VENDI PËRFITUES

Republika e Kosovës

2.1 Shtrirja gjeografike e programit

Tere territori i Republikës së Kosovës

3. PËRSHKRIMI I SITUATËS AKTUALE, ANALIZA SWOT DHE IDENTIFIKIMI I NEVOJAVE

3.1 Konteksti i përgjithshëm social-ekonomik i shtrirjes gjeografike

Republika e Kosovës ka një sipërfaqe prej 10.905,25 km² . Gjendet në pjesën e Evropës jug-lindore, e kufizuar me Shqipërinë në jug-perëndim, Malin e Zi veri-perëndim, Serbinë në veri-lindje dhe në jug me Maqedoninë. Territori shtrihet brenda gjerësive gjeografike 41° 51' dhe 43° 16', dhe brenda gjatësisë gjeografike 19°59' dhe 21° 47'.

Territori i Republikës së Kosovës karakterizohet me lartësi të ndryshme mbidetare. Pika më e ulët e Kosovës ndodhet në luginën e lumit Drini i Bardhë, në kufi me Shqipërinë dhe arrin lartësinë 270 m mbi nivelin e detit, e ajo më e lartë ndodhet në perëndim të Kosovës, në Gjeravicë 2.656 m. Në aspektin hidrografik, Kosova ndahet në pellgje lumore: Drini i Bardhë, Ibri, Morava e Binçës dhe Lepenci. Rrjedhat lumore të Kosovës derdhen në tre ujëmbledhës detarë: Deti i Zi, Deti Adriatik dhe Deti Egje.

Klima e Republikës së Kosovës në pjesën më të madhe është kontinentale, duke rezultuar me verë të ngrohtë dhe dimra të ftohtë, me ndikime mesdhetare dhe kontinentale (temperatura mesatare brenda vendit luhet nga + 30 °C në verë, në - 10 °C në dimër). Megjithatë, për shkak të ngritjeve të pabarabarta në disa pjesë të

vendit, ka ndryshime në temperaturë dhe shpërndarjen e reshjeve. Aktualisht sipas ligjeve, ndarja administrative e Kosovës është bërë në nivel të 38 komunave dhe 1,469 vendbanimeve. Jo zyrtarisht, me qëllim të zhvillimit ekonomik rajonal, komunat janë të organizuara ekonomikisht në pesë regjione ekonomike (që korrespondojnë me NUTS 3) sipas Eurostatit.

Metoda më e përdorur për të përcaktuar zonat rurale është metoda e OECD-së sipas së cilës një zonë konsiderohet rurale nëse dendësia e popullsisë së saj është nën 150 banorë për km², ndërsa një zonë konsiderohet urban nëse dendësia e popullsisë është mbi 150 banorë për km².

Përkufizimi i zonave rurale të përdorura nga Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) për Regjistrimin e Popullsisë dhe Banesave në Kosovë 2011 bazohet në nivel të vendbanimeve, të karakterizuara me dendësi të vogël të popullsisë dhe zakonisht ku shumica e tokës është bujqësore në krahasim me rrethinën.

Kjo nënkupton që në Regjistrimin e Kosovës të vitit 2011 vendbanimi është përkufizuar si rural me vendim administrativ të komunës. Duke përdorur këtë demarkacion (caktim kufijsh) nga ASK, 1,028,963 ha (94.3%) njihen si zona rurale ku gjendet 62.0% e popullsisë. (bazuar në 1,078,239 banorë sipas Regjistrimit të vitit 2011).

Tabela 1: Rajonet NUTS (niveli I, II, ose III) të përfshira nga Programi

Regjioni(që korrespondon me NUTS 3)*	Komunat (LAU 1)	Numri i vendbani meve (LAU 2)	Sipërfaqja e përgjithshme (km ²)	Popullsia e përgjithshme me 2020)
Prishtinë	Prishtine, Lipjan, Podujeve, Obiliq, F. Kosovë, Graçanicë, Glogoc, Novobërdë	296	2,439	497,431
Pejë	Peje, Deçan, Istog, Kline, Junik,	223	1,631	229,134
Prizren	Prizren, Dragash, Mamushë, Suhareke,	154	1,025	292,597
Gjilan	Gjilan, Kamenice, Viti, Partesh, Ranillug, Kllokot	166	1,209	161,144
Ferizaj	Ferizaj, Shtime, Kaçanik, Shtërpce, Hani I Elezit	126	1,030	185,119
Mitrovicë	Mitrovice, Mitrovica e Veriut, Leposaviq, Skenderaj, Vushtrri, Zubin Potok, Zveçan	336	2,077	224,121
Gjakovë	Gjakove, Malisheve, Rahovec	168	1,224	208,642

Gjithsej	38	1,469	10,635	1,798,188
-----------------	-----------	--------------	---------------	------------------

** Rajonet NUTS -3 në përgjithësi kanë një popullsi prej 150,000 deri në 800,000 banorë – Eurostat*

Madhësia e vendbanimeve është marrë si tregues i demarkacionit, për të përcaktuar zonat rurale që të pasqyrohet gjendja ekzistuese sa i përket zonave rurale në Kosovë nga perspektiva socio-ekonomike dhe njëkohësisht për të përdorur një qasje e cila është në pajtim me gjendjen e tanishme administrative.

Rezultat i këtij vendimi është që vendbanimet me popullsi mbi 30,000 banorë, d.m.th qytetet Prishtina, Prizreni, Gjilani, Peja, Mitrovica, Ferizaj dhe Gjakova, klasifikohen si zona urbane, ndërsa pjesa tjetër e territorit të Kosovës konsiderohet si rurale për qëllime të PZHRB 2014-2020. Sipas këtij përkufizimi, 98.8% (10,787.94 km²) e territorit konsiderohet rurale dhe është vendbanim për 74.1% (1,286,554 banorë).

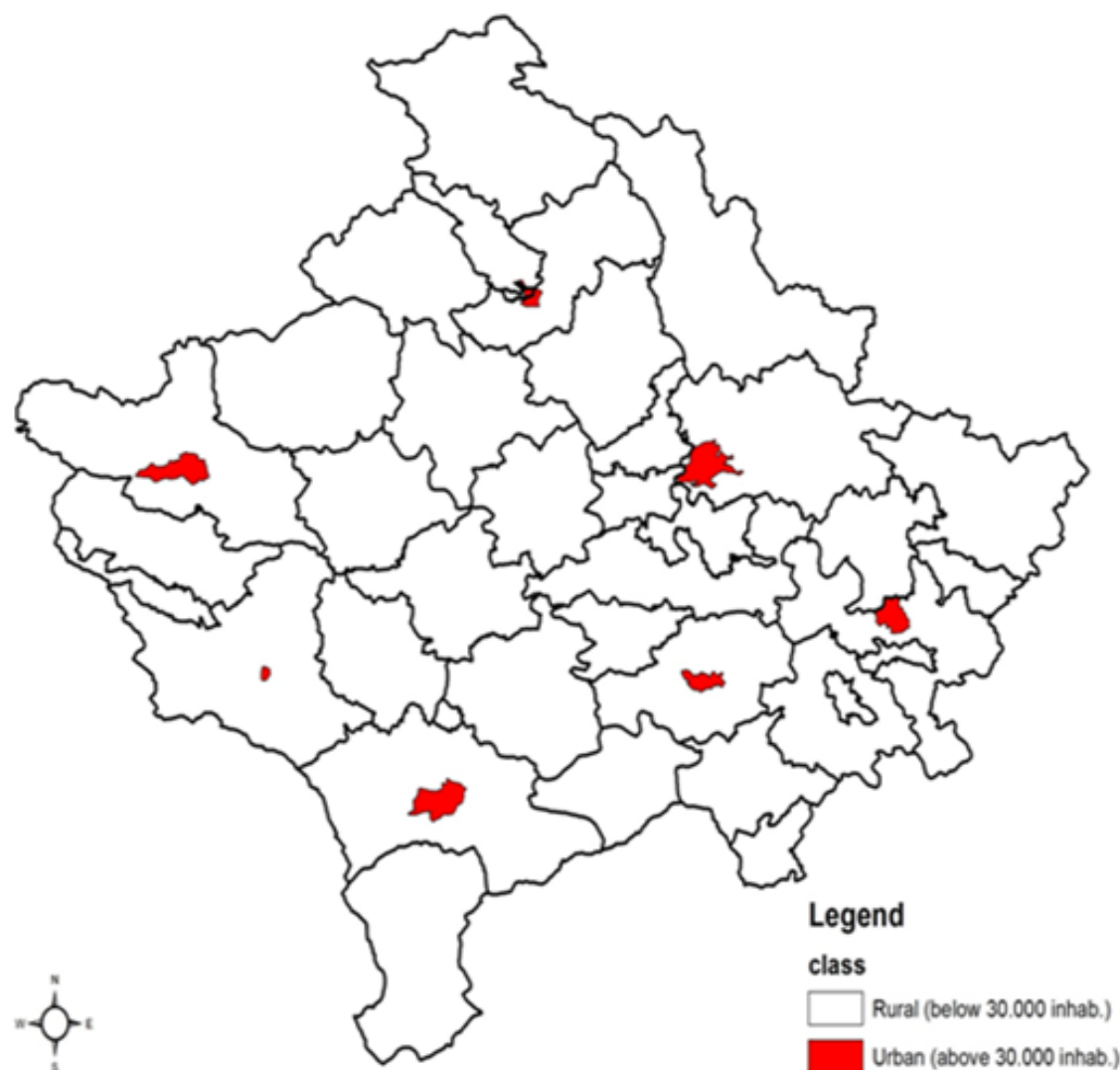
Zonat malore

Sipas praktikave të BE-së, për përkufizimin e zonave malore merren parasysh dy parametra: lartësia (lloji A) dhe lartësia dhe pjerrësia (lloji B). Për t'u krahasuar medemarkacionin e zonave rurale, si njësi bazike territoriale janë përzgjedhur zonat kadastrale. Si hap tjetër, për secilën zonë kadastrale është llogaritur lartësia mesatare. Zonat malore "Lloji A" janë përkufizuar si zona kadastrale me lartësi mesatare mbidetare mbi 700m dhe të gjitha vendbanimet që vendosen brenda këtyre zonave janë përcaktuar si zona malore. Zonat malore që preken nga kombinimi i pjerrësisë dhe lartësisë mbidetare përkufizohen si zona me lartësi mesatare mbidetare prej mbi 600m dhe pjerrësisë mbi 10% në më shumë se 50% të sipërfaqes së zonës kadastrale. Zonat e tilla përcaktohen si zona malore "lloji B'.

Figura1: Harta e zonave rurale

Burimi: MBPZHR

Lista e vendbanimeve të definuar si zona malore është përcaktuar në Figura 2 të këtij

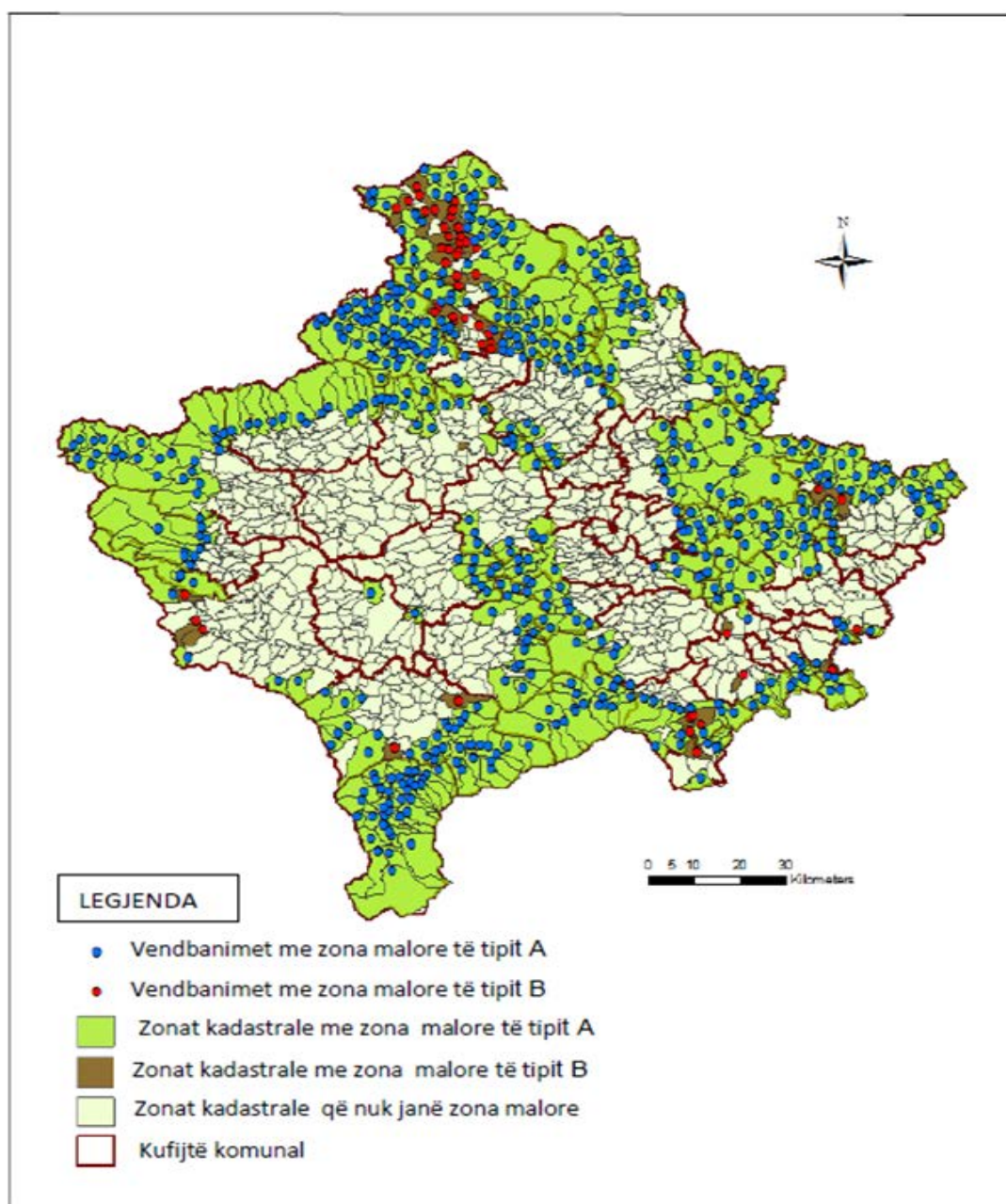

Programi. Kjo listë do të aplikoj intensitetin me të lartë të ndihmës për projektet investuese në disa masa

Këto zona karakterizohen si zona me pak të favorizuara për shkak të sezonës më të shkurtër të vegjetacionit dhe lartësisë më të madhe mbidetare, ose nga pjerrtësia e tokës. Në zonat malore shfaqen pengesat e mëposhtme: tokë me produktivitet të dobët, rendimet e ultë që rezultojnë nga produktiviteti i ulët i mjedisit natyror dhe zvogëlimi apo migrim i popullsisë kryesisht i varur nga aktiviteti bujqësor.

Zhvillimi ekonomik i zonave rurale/malore mbetet shumë i dobët. Niveli i lartë i migrimit nga zonat rurale (veçanërisht i të rinjve), mungesa e kapitalit financiar për investime, fuqia punëtore e kualifikuar e padisponueshme dhe infrastruktura e dobët rurale (përfshirë infrastrukturën sociale) janë pengesa të rëndësishme në zhvillimin e zonave rurale

Figura 2: Vendbanimet me zona malore tipi A dhe B

Burimi: MBPZHR

Kosova, ka një popullsi prej 1,798,188 banorësh, me një nga profilet më të reja demografike në Evropë, me rreth 50% të popullsisë në moshën nën 25 vjeç, 28% e popullsisë është nën moshën 15 vjeçare, ndërsa gati dy të tretat (65%) janë të moshës për punë (moshat 15-64). Banorët mbi 65 vjeç përfaqësojnë 7% të tërës popullsisë. Në të kundërtën, ky grup i moshës më të vjetër përbën 16% të popullsisë në Evropë.¹

Tabela 2: Popullsia rezidente dhe ekonomitë familjare private

Popullsia e gjithmbarshme	1,739,825
----------------------------------	------------------

¹ASK: Regjistrimi i popullsisë, ekonomive familjare dhe banesave në Kosovë 2011, botimi 2012

Popullsia urbane (sipas përkufizimit të ASK-së)	661,586
Popullsia rurale (sipas përkufizimit të ASK-së)	1,078,239
Popullsia nën moshën 6 vjeçare	179,648
% e popullsisë në moshën 6 vjeç	10.3%
Popullsia mbi 65 vjeç	116,785
% e popullsisë mbi 65 vjeç	6.7%
Popullsi e moshës 75 vjeç	38,922
% e popullsisë mbi 75 vjeç	2.2%
Numri i ekonomive familjare private	297,090
Mesatarja e anëtarëve për ekonomi familjare private	5.9

Burimi: ASKRegjistrimi i popullsisë, ekonomive familjare dhe banesave në Kosovë 2011, botimi 2012

Dendësia mesatare e popullsisë e llogaritur në sipërfaqen e përgjithshme të vendit (10,908 km²) është 170 banorë për/km² (që tregon dendësinë e lartë të popullsisë krahasuar me mesataren e 27 vendeve anëtare të BE – së që është prej 115 si dhe me atë të rajonit).

Figura 3: Dendësia e Popullsisë

Burimi: MBPZHR

Me një dendësi shumë të madhe të popullsisë (rreth 170 banorë/km²), **rreth 59% e popullsisë së vendit (1,078,239 milion) jeton në zona rurale**, krahasuar me

mesataren e BE-së prej 15%. Zonat rurale varen kryesisht nga sektori ibujqësisë, për

shkak të nivelit të ultë të zhvillimit të bujqësisë, të ardhurat për kokë banori në zonat rurale janë më të ulëta se mesatarja e vendit.

Sipas rezultateve të prezentuara në publikimin e Anketës së Fuqisë Punëtore (TM1), rrjedh se 39.5% të popullsisë në Kosovë janë popullsi në moshë pune që përfshin popullsinë e moshës së punës 15-64 vjeç. Punësimi më i lartë paraqitet te meshkujt 42.8%, ndërsa punësimi të femrat është 15.9%. Femrat janë të punësuar, kryesisht në sektorin e arsimit 23 %, kujdesit shëndetësor 12,8 % dhe tregtisë, me 16.7%, ndërsa meshkujt janë kryesisht të punësuar në sektorët e ndërtimit 12.6%, tregtisë 16.7 % dhe prodhimit me 13.87%. Pagat neto të shumicës së punonjësve ishin mes 400 € deri 500 € në muaj².

Sektorët ekonomik që prijnë me punësim, vazhdojnë të jenë: tregtia me 16.8%; prodhimi me 12.4%; arsimi me 11.1%; dhe ndërtimtaria me 9.4%. Ndërsa, sektorët e tjerë marrin pjesë me përqindje më të vogël në punësim.

Përmes Anketës së Ekonomive Bujqësore (2019) janë grumbulluar të dhëna rreth punësimit në bujqësi varësisht nga angazhimi i tyre në prodhim, me orar të plotë, të pjesshëm ose të rastit. Puna bujqësore gjatë vitit 2019 e shprehur në NjPV (Njësi të Punës Vjetor), (1 NjPV është e barabartë me 1 800 orë punë në vit).

Sipas AEB (Anketa e Ekonomive Bujqësore) 2019 puna bujqësore arrin gjithsej në 82 657 NjPV. Në strukturën e punës bujqësore, subjektet juridike përfaqësojnë vetëm 3.2% të NjPV-së.

Tabela 3: Fuqia punëtore në bujqësi

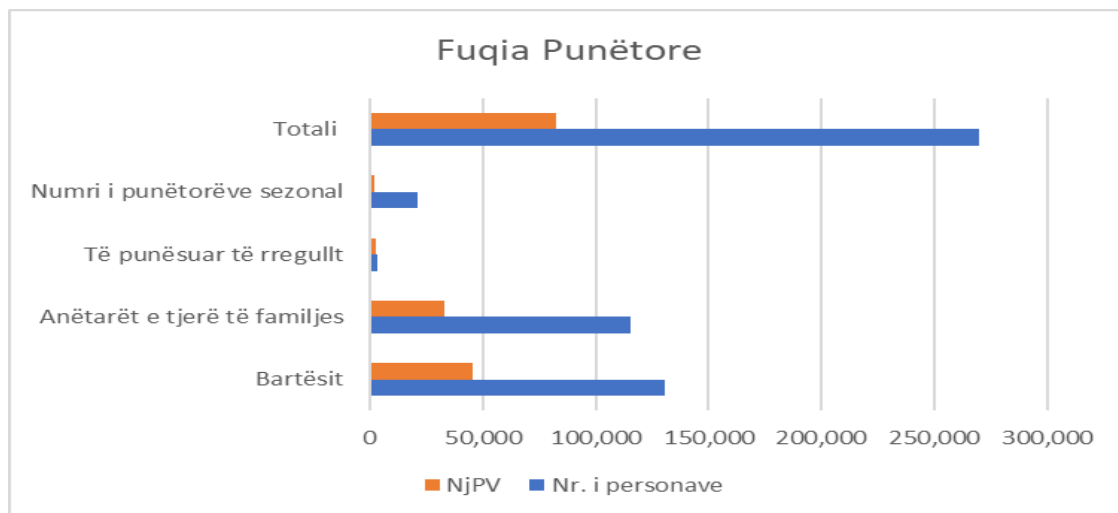
Fuqia punëtore		Numri i personave	NjPV
Anëtarët e familjes që punojnë në ekonominë bujqësore	Bartësit	130,333	45,589
	Anëtarët e tjerë të familjes	115,265	32,688.72
Të punësuar të tjerë (jo familjarë)	Të punësuar të rregullt	3,553	2,614.11
	Numri i punëtorëve sezonal	21,030	1,765.59
Gjithsej		270,181	82,657

Burimi: Anketa e Ekonomive Bujqësore 2019 ASK

Shumica e punës bujqësore në Ekonomitë Familjare Bujqësorë kryhet nga fuqia punëtore familjare. Bujqësia në Kosovë ka potencial për krijimin e vendeve të reja të punës, veçanërisht në sektorët e pemëve, perimeve, por edhe në mbarështimin e kafshëve e kjo vjen si rezultat i rritjes së madhësisë së fermës. Megjithatë bujqësia ka potencial për krijimin e vendeve të punës, pjesën më të madhe të punëve bujqësore në ekonomitë shtëpiake kryhet nga fuqia punëtore e anëtarëve të familjes, sipas Figurës 4 vërehet që pjesën më të madhe të NjPV-së e përbejnë bartësit me 55.2% dhe anëtarët e tjerë të familjes që përbën 39.5%, ndërsa grupet tjera kanë pjesëmarrje të ulët.

Figura 4: Puna Bujqësore (NjPV) dhe numri i punëtorëve sipas llojit të fuqisë punëtore bujqësore

² Anketa e Fuqisë Punëtore 2021

Burimi: ASK Përpunuar nga DPZHR

Bujqësia në Kosovë ka potencial për hapjen e vendeve të reja të punës, veçanërisht në sektorin e pemëve dhe perimeve, por edhe në mbarështimin e kafshëve, dhe kjo vjen si rezultat i rritjes së madhësisë së fermës. Edhe pse bujqësia ka potencial për krijimin e vendeve të punës, pjesa më e madhe e punëve bujqësore në familje kryhet nga fuqia punëtore e anëtarëve të familjes, sipas grafikut 4, vihet re se shumica e familjeve të NJVP-ve janë 55.2% dhe anëtarët e tjerë të familjes përbëjnë 39.5. %, ndërsa grupet e tjera kanë një peshë më të ulët.

Duke pasur parasysh rëndësinë e bujqësisë në prodhimin e brendshëm bruto, si dhe potencialin e lartë të sektorit në përgjithësi dhe nënsektorëve si: pemët, perimet dhe mbarështimi i kafshëve me rritjen e madhësisë së fermave dhe zhvillimin e mëtejshëm shihet si potencial për të gjeneruar të ardhura dhe vende pune.

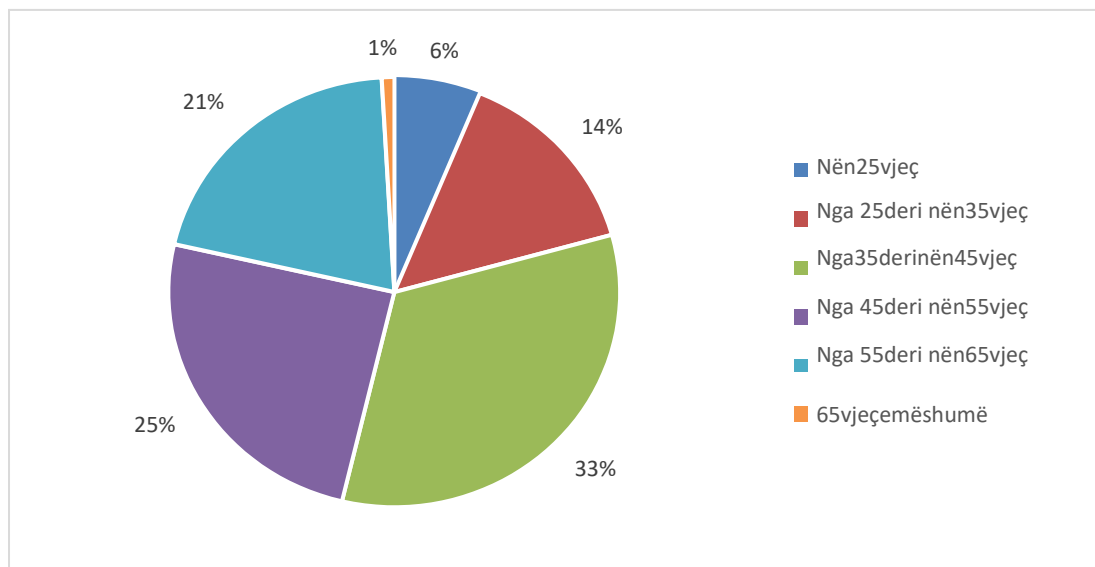

Figura 5: Struktura e moshës së bartësve

Burimi: Anketa e Ekonomive Bujqësore 2019 ASK

Sipas Figurës 5 struktura e grup moshës së bartësve, vërehet që mosha 35 deri në 45 vjeç është grupi më i madhe dhe përbën 33% të kësaj strukture, ndërsa grupi pasues është mosha nga 45 deri nën 55 vjeç që përbën me 25%.

3.2 Përformanca e sektorëve të bujqësisë, pyjeve dhe atij ushqimor

Sektori i bujqësisë ka luajtur dhe do të vazhdojë të luajë një rol të rëndësishëm në ekonominë e vendit, si në aspektin e kontributit në Bruto Prodhimi Vendor (BPV) dhe punësimit. Sektori i bujqësisë konsiderohet një aktivitet ekonomik shumë i rëndësishëm dhe strategjik ku kontribuon me rreth 6.9% të BPV-së. Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) publikon të dhënat e rishikuara të Bruto Prodhimi Vendor (BPV) sipas dy qasjeve (sipas aktiviteteve ekonomike dhe me qasjen e shpenzimeve).

Bruto Prodhimi Vendor (BPV) është treguesi më i rëndësishëm ekonomik në Sistemin e Llogarive Kombëtare që përfaqëson ecurinë e ekonomisë së një vendi gjatë një periudhe.

BPV me çmime aktuale në vitin 2021 ishte 7,957.8 mil. €. Rritja reale në vitin 2021, në krahasim me vitin 2020 ishte 10.75%. BPV për kokë banori për vitin 2021 ishte 4,486 €. Me pjesëmarrje prej 6.9 % në BPV në vitin 2021 sektori i bujqësisë është renditur në vendin e katërt në ekonominë e vendit në përgjithësi.

Tabela 4: Treguesit e zhvillimit ekonomik bujqësor

Viti	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kontributi i Bujqësisë në BPV	8.2	7.4	6.5	7.2	7.4	6.9
Vlera e shtuar e bujqësisë, në çmimet aktuale, në milion €	493,337	470,932	435,728	510,773	498,526	550,948
Punësimi në bujqësi (% e punësimit të përgjithshëm)	14.2	15.9	12.3	19.2	16.9	-
Eksportet e agro – ushqimit, në mijë €	45,205	61,336	63,950	65,510	78,075	92,642
Eksporti Agro – ushqimor (% e përgjithshme e eksporteve)	14.6	16.2	17.4	17.1	16.4	18.7
Importet e Agro – ushqimit, në mijë €	658,730	694,517	712,314	759,359	765,356	965.6
Importet Agro – ushqimore (% e përgjithshme të importeve)	23.6	22.8	21.3	21.7	23.2	26.2
Bilanci tregtar i Agro – ushqimit, në mijë €	-613,525	-633,181	-648,364	-693,849	-687,281	-872,927

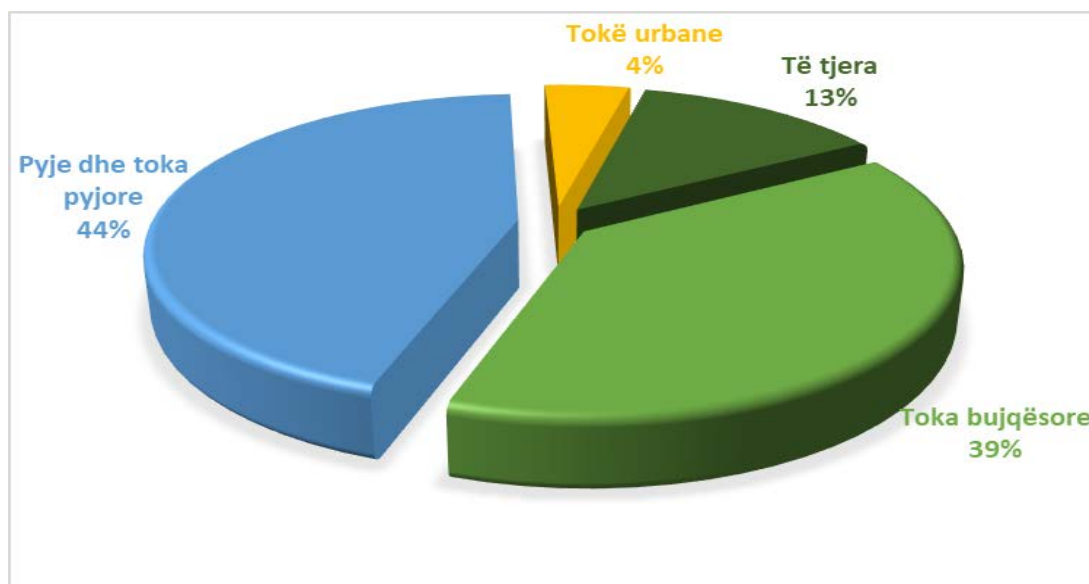
Burimi: ASK

Megjithatë, duke filluar nga viti 2022 po bëhet e qartë se një inflacion i lartë po ushtron presion mbi investitorët privatë, duke përfshirë edhe atë në bujqësi. Makineritë, pajisjet dhe ndërtimet u shtrenjtuan, duke paraqitur nevojën për rritjen e nivelit të granteve për përfitues.

Kosova ka një sipërfaqe prej 1,090,500 ha. Rreth 39% ose 420,327 ha e sipërfaqes së gjithëmbarshtë është tokë e përshtatshme për bujqësi, ndërsa rreth 44 % ose 481,000 ha janë sipërfaqe të mbuluar me pyje. Pyjet shtetërore mbulojnë 295,200 ha ose 62

%, ndërsa pyjet private mbulojnë rreth 180,800 ha ose 38 % të territorit.³ Nga toka bujqësore, 51.7% janë livadhe dhe kullota, kurse pjesa tjetër përdoret për prodhimin e kulturave bujqësore.

Figura 6: Klasat e përdorimit të tokës në Kosovë (% nga sipërfaqja totale e tokës 2021)

Burimi: ASK përpunuar nga DPZHR

Megjithëse ka rritje të vazhdueshme të importit të produkteve bujqësore, njëkohësisht ka edhe rritje të eksportit të produkteve bujqësore, si rezultat i kësaj, në vitin 2018 mbulueshmëria e import-exportit ka qenë vetëm 9.0 % në vitin 2019 kjo ka qenë 8.6%, është një rritje simbolike ndërsa në vitin 2021 mbulueshmëria e export importit ka rritur në 9.6%.

Tabela 5: Eksporti-Importi i produkteve bujqësore

Shkëmbimi tregtar	Eksporti (1-24), në '000 €	Importi (1-24), në '000 €	Bilanci tregtar, në '000 €	Mbulueshmëria e Importit me Eksport (%)
	1	2	3=1-2	4=1/2
2017	61,336	694,517	-633,180	8.8
2018	63,950	712,314	-648,364	9.0
2019	65,510	759,359	-693,849	8.6
2020	78,075	765,356	-687,281	10.2
2021	92,600	965,000	-872,927	9.6

Burimi: Raporti i Gjellbër 2022

Në periudhën 2017- 2021 vlera e eksportit të produkteve bujqësore ka shënuar rritje të vazhdueshme. Në vitin 2021 vlera e eksportit arriti në 92.6 mil. €, që në krahasim me vitin 2020 ka qenë 78,075 mil. €, ka një rritje prej rreth 18.7%. Bilanci tregtar i produkteve bujqësore vazhdon të jetë negativ dhe hendeku po zgjerohet dhe atë prej

Burimi: Raporti i Gjellbër 2022

-872,927 € në vitin 2020. Megjithatë mbuleshmëria eksport – import i produkteve bujqësore ka një rënie në 9.6 % në vitin 2021 sa ishte 10.2 % në vitin 2020.

Pjesëmarrja e eksportit të produkteve bujqësore në eksportin e përgjithshëm ka shënuar rritje të konsiderueshme.

Pjesëmarrja e eksportit të produkteve bujqësore (01-24) në eksportin e përgjithshëm (1-98) në viti 2014 ishte (12.1 %) gjatë periudhës kohore 4 vjeçare 2014 -19 ka pasur një rritje, kështu që në vitin 2019 arriti në (17.1%).

Me gjithë investimet e bëra në sektorin e bujqësisë gjatë periudhës së kaluar 2014 - 2020 ende mbetet struktura e pafavorshme e fermës, fermat e vogla, prodhuesit jo konkurrent, lidhjet e dobëta me tregut janë disa nga faktorët që pengojnë zhvillimin e sektorit dhe pengojnë sektorin në përmbushjen e potencialit të saj prodhues.

Për të tejkaluar situatën MBPZHR do të vazhdojë të mbështesë investimet në rritjen e madhësisë së fermerëve, në sektorët e prodhimit të pemëve, perime si dhe në blegtori investime në makineri/teknologji të reja, në ujitje, investime në pajisje për vjelje si dhe në objektet pas vjeljes të përmirësojë aftësitë e fermerëve/shërbimet këshilluese etj. Bujqësia e Kosovës vazhdon të karakterizohet nga bujqësia e shkallës së vogël, 69 % e fermave posedojnë tokë të punueshme janë deri në 2 ha, dhe 46% e tokës së punueshme është në pronësi të fermave me sipërfaqe deri në 5 ha.

Tabela 6: Fermat dhe toka e punueshme sipas kategorisë së madhësisë, si përqindje e totalit

Madhësia e fermës (ha)	Numri i fermave	Fermat sipas kategorisë së madhësisë, si përqindje e totalit	Toka e punueshme sipas kategorisë në hektarë	Toka e punueshme sipas kategorisë së madhësisë, si përqindje e totalit
0 - 0.5	31,290	69.00%	6,453	46.00%
0.5 - 1.00	17,560		11,999	
1.00 - 2.00	22,560		29,055	
2.00 - 5.00	23,383	23.00	38,665	
5.00 - 10.00	7,063	8%	64,819	35.00%
10.00 - 20.00	1,429		16,800	19.00%
20.00 - 30.00	240		5,255	
Më shumë se 30	198		13,393	
Totali	103,723	100%	186,389	100%

Burim: Raporti i Gjelbert 2022

Sipërfaqja e tokës së punueshme - arave për një banor është mjaft e ulët (0.10 ha/person); Vlerësohet se rreth 30 – 40% e pronarëve të tokës mungojnë, ose kanë migruar nëpër zona urbane ose jashtë vendit.

Një problem i madh është pronësia mbi tokën për pasojë, shumë fermerë nuk mund të vërtetojnë pronësinë e tyre.

Përveç parcelave të vogla në Kosovë, çmimi për tokën bujqësore varion rreth 23,000 euro/ha në Prishtinë, 2,400 euro në Pejë dhe 1,400 euro në Mitrovicë. Në përgjithësi, çmimet e tokës janë shumë të larta për veprimtaritë bujqësore, pasi shkalla e fitimit është shumë e ulët krahasuar me çmimet e tokës.

Me gjithë strukturën jo të favorshme të fermave sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës Bujqësore është vazhdimisht në rritje. Sipas të dhënave të fundit të Ankëtes së Ekonomive Bujqësore. Në vitin 2017 gjithsej sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore ishte 416,072 ha, kurse në vitin 2018 vërehet një rritje e lehtë, duke vazhduar me rritje edhe në vitin 2019 ku sipërfaqja kishte arritur në 420,141 ha. Rritja e shfrytëzimit të tokës bujqësore vazhdoi edhe në vitin 2020, në vitin 2021 sipërfaqja e tokës së shfrytëzuar bujqësore arriti në 420,327 ha, që tregon një ndryshim prej 0.3% krahasuar me vitin 2020.

Tabela 7 : Sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore 2017-2021, në ha

	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %	Pjesëmarrja në % 2021
Tokë e punueshme - ara	186,954	188,359	188,365	188,372	188,375	0.0	44.8
-Nga e cila me perime në fushë të hapur (kulturë e parë)	8,033	7,818	8,319	8,435	8,491	0.7	-
-Nga e cila me perime në serra (kulturë e parë)	467	468	518	547	562	2.8	-
Kopshte	1,199	1,003	1,122	1,133	1,089	-3.8	0.3
Plantacione të pemëve	6,247	7,687	9,244	10,029	10,144	1.1	2.4
Plantacione të vreshtave	3,199	3,272	3,367	3,437	3,471	1.0	0.8
Fidanishte	159	109	111	137	140	2.4	0.0
Livadhe dhe kullosa (përfshirë tokën e përbashkët)	218,314	218,152	217,932	217,102	217,107	0.0	51.7
Gjithsej sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore	416,072	418,582	420,141	420,210	420,327	0.03	100.0

Burimi: Raporti i Gjellbër 2022

Sipërfaqen më të madhe të tokës së shfrytëzuar e zënë livadhet dhe kullotat (përfshirë tokën e përbashkët) që përbën 51,79% të sipërfaqes totale të shfrytëzuar të tokës bujqësore. Pas livadheve dhe kullotave, sipërfaqen më të madhe e zë kategoria e tokave të punueshme, me një përfshirje prej 44,8%, që përfaqëson sipërfaqen prej 188,375 ha, e cila përfshin sipërfaqen e perimeve në fushë të hapur (si kulturë e parë) dhe serat (si kulturë e parë).⁴

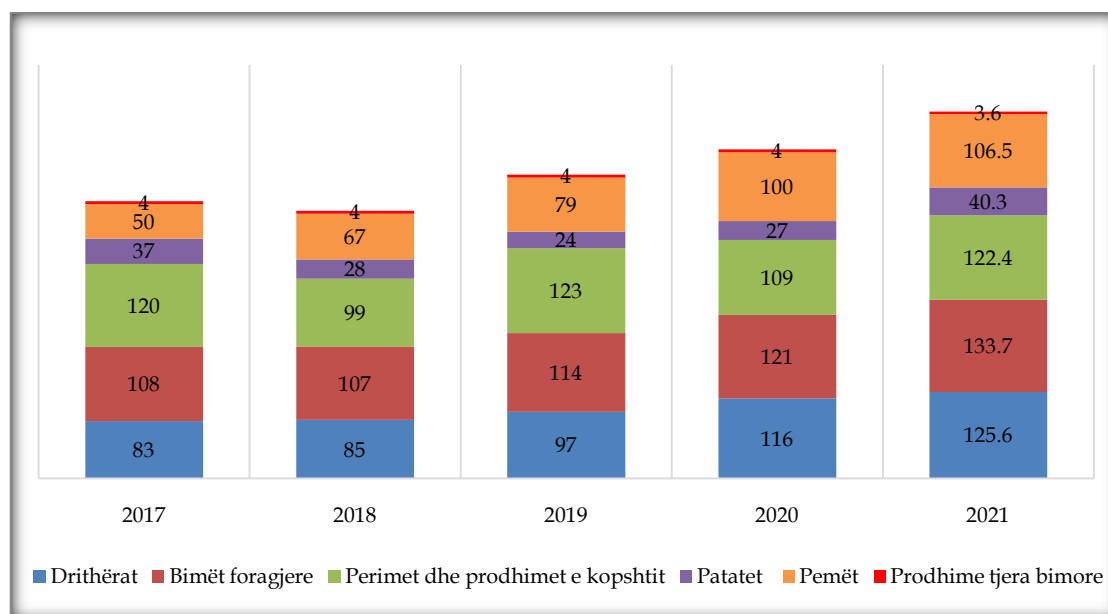
Prodhimtaria Bimore

⁴ Raporti i Gjellbër 2022

Analiza e konkurrencës së bujqësisë së Kosovës tregon se aktualisht vetëm një pjesë shumë e vogël e fermave mund të konkurrojnë në tregjet rajonale, të BE-së dhe ndërkombëtare.

Shkaqet kryesore të kësaj konkurrence të ultë janë se shumica e bizneseve bujqësore janë të vogëla, copëzimi/fragmentimi i tokës, objektet dhe pajisjet e vjetra dhe të pamjaftueshme, mungesa e mjeteve financiare për investime dhe niveli i ulët i njohurive në lidhje me teknologjinë moderne të prodhimit.

Figura 7: Prodhimet bimore në mil. €, 2017-2021

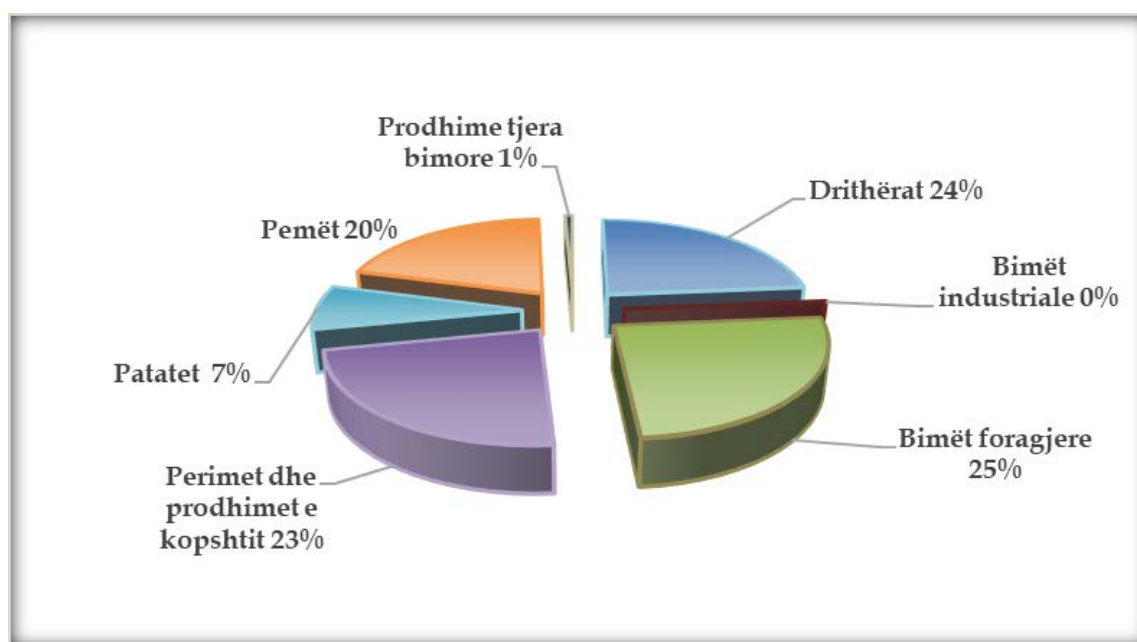
Burimi: ASK, përpunuar nga DAESB –Raporti i Gjelbert 2022

Përveç kësaj, shumica e fermave nuk i përmbushin standardet e BE-së për sigurinë dhe higjienën e ushqimit, mirëqenien e kafshëve dhe mbrojtjen e mjedisit. Nëse analizojmë prodhimet bimore për periudhën 2017-2021, vërejmë se ka pasur lëvizje të lehta të vlerës së tyre gjatë këtyre viteve.

Megjithatë, në vitin 2021 shumica e kategorive shënuan rritje përveç kategorisë prodhime tjera bimore të cilat krahasuar me vitin paraprak, shënuan rënie për 1%.

Drithërat shënuan vlerën më të lartë në vitin 2021 krahasuar me vitin 2020 me rritje të lartë prej 10%, bimët foragjere për 13%, perimet dhe prodhimet e kopshtit për 13%, patatja 13%, pemët 7% si dhe prodhimet tjera bimore shënuan rënie për 9%.

Figura 8: Pjesëmarrja e kulturave bujqësore në gjithsej prodhimin bimor - 2021

Burimi: Raporti i Gjellbër 2022

Drithërat, kulturat foragjere dhe patatet: Nga sipërfaqet e përgjithshme, tokë e punueshme – ara dominohet me kulturat kryesore siç janë: gruri, pasuar nga foragjeret dhe misri.

Tabela 8: Drithërat, kulturat foragjere dhe patatet

Kulturat	2017	2018	2019	2020	2021
Sipërfaqja	ha	ha	ha	ha	ha
Drithërat	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477
Foragjere dhe drithëra të gjellbër të korrur	105,613	107,099	108,480	108,436	108,560
Patate	4,290	3,606	4,688	3,771	3,854
Sipërfaqja e përgjithshme	235,422	236,299	230,648	234,573	236,366
Prodhimi	t	t	t	t	t
Drithërat	477,880	441,757	459,404	529,112	504,371
Foragjere dhe drithëra të korrur jeshilë	486,989	480,966	504,406	503,758	481,952
Patate	118,250	68,790	73,816	74,508	73,984
Rendimenti	t/ha	t/ha	t/ha	t/ha	t/ha
Gruri	3.98	3.46	3.55	4.25	4.03
Patate	27,56	19,08	20,01	19,76	19,20

Burimi: Raporti i Gjellbër 2022

Sipërfaqet e kultivuara me drithëra janë pjesa kryesore e sipërfaqeve bujqësore në Kosovë. Rreth dy të tretat ose 87,717 ha të sipërfaqes bujqësore të kultivuar me drithëra, vijnë nga fermat me maksimumi 5 ha tokë. Drithërat përdoren kryesisht për konsum në fermë. Nuk ka integrim në prodhimin e drithërave, furnizuesit e inputeve nuk i financojnë prodhuesit, bashkëpunimet horizontale nuk ekzistojnë dhe për shkak të sipërfaqes së vogël të fermave dhe copëzimit të tokës, edhe efikasiteti i makinerive është i kufizuar. Efikasiteti i shkallës është shumë i rëndësishëm në këtë sektor, sipas shumicës së studimeve prodhimi i drithërave nuk është konkurrues për shkak të sipërfaqeve të vogla. Rendimenti i ulet p.sh prej 4.03 t/ha për grurë, vjen nga sipërfaqet e vogla dhe nga mos zbatimi i masave adekuate agro-teknik nga fermerët, shpesh nuk bëhen investime ose bëhen investime të pa mjaftueshme për farëra cilësore, plehra dhe mjete për mbrojtjen e bimëve.⁵

Gruri:gruri është kulturë kryesor me sipërfaqe më të madhe të kultivuar dhe karakterizohet me rendiment të ulet. Shkaqet kryesore për këtë gjendje janë : farat me cilësi të dobët, mekanizimi i vjetruar, përdorimi i pakontrolluari plehrave dhe pesticideve, si dhe mungesa e rotacionit të kulturave.

Misri:misri është kulturë e dytë më e kultivuar në grupin e drithërave. Zakonisht kultivohet si alternative me grurin, shpesh i shoqëruar me fasule dhe kunguj. Për shkak të klimës së thatë, mungesës së ujitjes, mbrojtjes joadekuate të bimëve dhe plehrave të cilësive të dobët, prodhimi i misrit është mjaft i ulët, rendimenti prej 4.29 t/ha ose më i vogël nuk e mbulon koston e prodhimit. Në tregun e Kosovës farat hibride janë mjaft të përhapura, qëllimi kryesor i kultivimit të misrit është si kulturë foragjere.

Elbi, tërshëra dhe thekra:Elbi dhe tërshëra mbulojnë një sipërfaqe prej 4,090 ha (përafërsisht me sipërfaqe të njete), thekra është më pak e rëndësishme, me diku rreth 550 ha. Thekra rritet posaqërisht në zona të larta malore, ato të cilat nuk janë të përshtatshme për prodhimin e grurit. Në të kaluarën, fabrika e birrës Peja ishte blerësi kryesor i elbit për prodhim të birrës.

Kulturat foragjere: Foragjeret dhe drithërat e gjelbra janë duke u rritur vazhdimisht dhe kanë arritur rreth 108,560 ha; Kultura kryesore foragjere është sana e livadheve me rreth 70,723 ha, jonxhe rreth 18,360 ha dhe bari i kultivuar me 9,293 ha. Më pas vjen misri gjelbër, i cili në vitin 2021 ka arritur të kultivohet në sipërfaqe 7,061. Ky trend ka shumë të ngjarë të vazhdojë të rritet pasi misri i gjelbër për silazh po bëhet më i kërkuar nga fermerët.

Të mbjellat e tjera foragjere duke përfshirë grashinën, panxharin foragjer, lakrën foragjere janë më pak të kultivuara. Një blegtori më profesional ka nevojë, përveç 217,107 ha livadhesh dhe kullotash, ka nevojë edhe për kultura foragjere si jonxh, tërfili i kuq, tërfili i bardhë dhe të tjera.

Patatja: Sipërfaqja e mbjellë me patate është rreth 3,854 ha në Kosovë. Rendimenti i patates sillet rreth 20 t/ha në disa raste shkon deri në 28 t/ha, që është më i lartë se në vendet fqinje si Serbia dhe Maqedonia e Veriut.

Kultivimi i më shumë sipërfaqeve me patate kushtëzohet nga mungesa e kapaciteteve të magazinimit/ruajtjes, pasi janë vetëm disa fermerë/tregtarë që kanë mundësinë e magazinimit të patates. Rrjedhimisht, fermerët që kultivojnë patate

⁵ Mehmeti et al, 2019

duhet t'i shesin ato menjëherë pas korrijes, kështu që nuk arrijnë t'i shesin me çmime të mira të tregut kur oferta fillon të pakësohet.

Patatet prodhohen dhe konsumohen në sasi të mëdha, patatja është e vetmja kulturë që ka pasur rritje të konsiderueshëm eksporti në të kaluarën. Vendi tashmë arrin të plotësojë rreth 100% të nevojave të veta.

Perimet: Perimet janë kultura shumë të rëndësishme dhe më premtuese në Kosovë. Këtyre kulturaveju përshtaten kushtet klimatike dhe këto kulturaju sjellin të hyra më të mëdha fermerëve të vegjël. Megjithatë janë kultura premtuese, prodhimtaria e perimeve nuk është në nivel të kënaqshme për shkak të nivelit të ultë të përdorimit të mekanizmit dhe të inputeve (fara, fidane, plehra, pesticide etj) me kualitete të lartë.

Sipërfaqet e kultivuara me perime janë 19,399 ha pothuajse dy herë më shumë se sektori i pemëve. Perimet kryesore të prodhuara për hektar janë patatet, specat (Kosova ka rendimentin më të lartë të specave në rajon, rreth 20 ton), fasule, kunguj, qepë, shalqi, lakër, kungull deti (stella blu) dhe domate. Gjithashtu kultivohet kungulli, kastravec dhe pjepr.

Në total, sipërfaqja e kultivimit të perimeve është e njëjtë ndër vite. Pavarësisht kushteve të mira klimatike, rendimenti i perimeve, veçanërisht në fusha të hapura, mbetet i ulët, shkak për këtë janë fermat e vogla me fragmentim/copëzime të mëdha të tokës, por edhe të teknologjisë së vjetruar të prodhimit.

Brenda sektorit të bujqësisë, prodhimi bimor kontribuon me 60% në vlerën e përgjithshme të prodhimeve bujqësore, krahasuar me 40% që vjen nga sektori i blegtorisë. Gjysma e vlerës së prodhimit bimor vjen nga perimet; 8% vjen nga pemët, kurse pjesa tjetër nga drithërat dhe nga rrushi.

Perimet mund të jenë shumë fitimprurëse, kultivimi i specit në mënyrë intensive, ka marzh bruto prej 5,915 euro/ha, krahasuar me drithërat, janë shumë më fitimprurëse dhe fitimi i arritur prej një hektar specat është i barbartë me fitimin e arritur nga 34 ha grurë, por për kultivimin e perimeve/specit kërkohet shumë më shumë fuqi punëtore. Fermerët e mëdhenj fokusohen kryesisht te tregjet e shitjes me shumicë, ndërsa fermerët e vegjël shesin prodhimet e tyre në dyja tregjet. Problem tjetër me të cilën ballafaqohen fermerët prodhuesit e perimeve është edhe mungesa e hapësirave për magazinim veçanërisht depot e ftohjes (4°C).

Aktualisht, sipërfaqja e përgjithshme e serrave mbulon 562 ha, faktori me rëndësi i këtij zgjerimi të shpejtë të serrave është mbështetja e rëndësishme e qeverisë me grante dhe subvencione.

Dobësie prodhimtarisë në serra është kultivimi i numrit të kufizuar të kulturave bujqësore që rriten në to. Perimet kryesore që kultivohen në serra janë: domatja, trangulli, sallata e gjelbëretj. Perimet tjera që mund të kultivohen në serra janë: specat, patëllxhanët, kungujt, pjeprat dhe fasulet franceze, kultivohen me sipërfaqe shumë të vogla. Përveç kësaj mundësi e mirë e kultivimit në serra është edhe kultivimi i dredhëzës, po që kultivohet më pak.

Kërkesa për pemë dhe perime të freskëta gjatë gjithë vitit është në rritje. Kjo mungesë në treg mund të plotësohet më së miri me prodhim në ambiente të mbyllura/serra. Prodhimi në serra zakonisht është në sipërfaqe të vogla ku kërkohet punë intensive dhe fuqi punëtore relativisht të madhe (më shumë se kultivimi i të njëjtave kultura në fushë të hapur). Në këtë mënyrë me investimin në serra kontribuojmë në rritjen e vendeve të punës. Tregu kosovar furnizohet me pemë dhe perime të freskëta gjatë

gjithë vitit, kryesisht të importuara nga vende të ndryshme. Rritja e sipërfaqeve të serrave kontribuon edhe në zëvendësimin e produkteve të importuara me produkte vendore, duke përmirësuar bilancin negativ tregtar të vendit.

Prodhimi në serra: Sipërfaqet e mbjella me kultura në serra kanë një rritje të lehtë nga 547, 52ha viti 2020 në 562,49 ha në vitin 2021. Kulturat të cilat dominojnë në serra janë: speci me 178,30 ha, domate 190,29 ha dhe trangulli me 107.25 ha. Speci, domate dhe trangulli janë kulturat që dominojnë në serra edhe në vitet paraqike.

Tabela 9: Sipërfaqet në serra 2019-21

Kulturat bujqësore	2019			2020			2021		
Serra	(ha)	(ton)	(t/ha)	(ha)	(ton)	(t/ha)	(ha)	(ton)	(t/ha)
Perime	517,65			547,52			562,49		
Specia	168,13	4546.52	27.04	169,88	4304,48	25.3	178,30	4,457,98	25.0
Domate	171,85	6659.93	38.75	189,05	6333,19	33,5	190,29	6,276,16	33,0
Tranguj	102,03	4129.37	40.47	106,13	4115,08	38,8	107,25	4,075,10	38,0
Qepe	24,96	570.72	22.87	26,36	384,50	14,6	27,31	385,42	14,1
Hudher	3,50	50.97	14.55	3,76	53,13	14,1	3,79	49,55	13,1
Shalqi	2,32	70.47	30.37	2,37	66,32	28,0	3,09	82,38	26,6
Pjepër	3,67	62.21	16.93	4,15	67,62	16,3	4,50	70,86	15,8
Laker	9,62	337.29	35.06	10,04	346,02	44,5	10,22	344,98	33,7
Lulelaker	0,86	11.98	13.92	0,76	9,98	13,1	0,81	10,42	12,9
Spinaq	15,99	222.61	13.92	19,04	199,19	10,3	20,31	192,34	9,5
Sallate	9,05	134.17	14.83	10,68	148,85	13,9	11,22	142,81	12,7
Kungul misiri (vidim	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Majdanoz	0,33	6.33	18.98	0,32	5,52	27,4	0,43	7,36	17,1
Presh(purri)	1,05	22.75	21.61	0,99	21,00	21,2	1,01	20,61	20,4
Patelgjan i zi	1,23	35.46	28.76	0,99	27,33	27,6	1,03	27,26	26,5
Rillke dhe pangjar i kuq	0,85	8.95	10.47	0,84	7,04	8,4	0,90	6,84	7,6
Karrote	0,20	3.47	17.28	0,15	2,44	15,8	0,16	2,42	15,0
Dredhez	1,07	13.01	12.17	0,84	8,45	10,0	0,97	9,04	9,3
Perime të tjera	0,93	13.02	13.93	0,81	8,14	10,0	0,90	8,87	9,8

Burimi: Anketat e ekonomive bujqësore e përpunuar nga DPZHR

Pemet: Si rezultat i kushteve të mira të agro-klimatike në shumë regjione të Kosovës kultivohen pemët, prodhimi i të cilave ka një traditë të gjatë. Pemët përbëjnë një pjesë të konsiderueshme të sipërfaqes së kultivuar, duke zënë deri në 10,382 ha. Edhe pse prodhimi vendor në shumicën e prodhimeve është rritur, vitet e fundit ka ende

nevojë për të arritur vetë-mjaftueshmërinë për konsum të freskët dhe gjithashtu për të plotësuar nevojat e industrisë agropërpunuese, gjë që lë hapësirë për zgjerimin e zonave me prodhim intensiv të pemëve.

Pemët, veçanërisht pemët manore/imta, kultivohen në sipërfaqe të vogla dhe kërkojnë shumë fuqi punëtore, kjo deri me tani ju ka pershatir Kosovos me papunësisë së lartë, por qe vitet e fundit situata ka ndryshuar me ardhjen ne shprehje te migrimi ne vendet e perendimore, sidomod ne Gjermani.

Përfitimi nga prodhimi i pemëve është i lartë, nëse kultivimi bëhet siç duhet (me masa agro-teknike) dhe sipërfaqja e përmes mos te jete e vogël. Aktualisht, prodhuesit e pemëve përballen me disa probleme si: përmesitet e vjetra dhe varietetet jociësore, mungesën e mundësive të ujitjes, mungesën e sistemeve/rrjetave të mbrojtjes nga breshëri, mungesën e depove për ruajtjen e pemëve, mungesë e pajisjeve për klasifikim dhe paketim për tregtim, mungesa e lidhjes horizontale ne mes prodhuesit dhe perpunuesit me theks te vecant prodhuesit e vegjël. Tregu kërkon furnizim te qëndrueshëm dhe sasi konstante të pemëve të freskëta me cilësi të lartë.

Fokusi do të jetë në përmirësimin e efikasitetit të prodhimit, mbështetjen e krijimit të zonave të reja të përmesiteve, modernizimin e pajisjeve për kultivim, sistemet e ujitjes që kursejnë ujin, sistemet e mbrojtjes nga breshri dhe makineritë bujqësore për të përmirësuar efikasitetin në fermë si dhe përmirësimin e përgjithshëm të standardeve.

Ambientet e magazinimit të pemëve janë të kufizuara dhe nëse ndonjë fermer ka, janë vetëm fermerët e mëdhenj. Fermerët e vegjël nuk kanë ambiente ruajtje dhe ftohje, pasi ato janë shumë të shtrenjta. Nëse do të kishte ambiente ftohjeje publike ose private ku fermerët mund të merrnin me qira "frigoriferë individualë" deri në disa muaj, atëherë mundësitë e marketingut për fermerët do të rriteshin jashtëzakonisht.

Pemët, duke përfshirë manoret/imta dhe aroret, përbëjnë një pjesë të konsiderueshme të sipërfaqes së kultivuar me peme, duke zënë rreth 2.4% të saj. Pemët dru frutore si: molla 3,083 ha, kumbulla 2,210 ha janë më të kultivuara me rreth 5,300 ha.

Arsyeja për vazhdimin e mbështetjes së sektorit të pemëve është rritja e konkurrueshmërisë dhe zëvendësimi i importit të pemëve dhe mundësia për krijimin e vendeve të reja të punës, pasi kultivimi i tyre kërkon me shume fuqi puntore.

Zhvillimi i sektorit të pemëve po ecën mirë dhe kjo reflektohet në sipërfaqe gjithnjë në rritje. Molla tashmë ka arritur kufijtë e lart të prodhimit, pasi shkalla e vetë-mjaftueshmërisë është rrit ne 77% ne vitin 2021.

Pemët e tjera kultivohen në sipërfaqe më të vogla. Dredhëzat dhe mjedrat (megjithëse mjedra ka një rritje te konsiderueshme te sipërfaqeve te mbjella) kanë përqindje modeste dhe prodhohen në shkallë të vogël, megjithatë, ato përfaqësojnë një potencial të rëndësishëm për treg. Prodhimi mesatar i dredhezes është më i ulët (6.04 t/ha) sesa prodhimi mesatar i arritur në vendet e rajonit.

Mekanizimi është në nivele të ulëta për shkak të sipërfaqeve të vogla të parcelave, por edhe për shkak të mungesës së mjeteve financiare. Traktorët, plugjet, rimorkiot janë të vjetra dhe vetëm fermerët e mëdhenj mund të përballojnë blerjen e

makinerive moderne si spërkatës, makineri për vjelje etj. Situata është më e mirë në rastin e fermerëve më të mëdhenj me pemishte moderne në sipërfaqe 5 ha e lart.

Megjithatë, gjendja e tyre duhet të përmirësohet më tej, pasi kjo kategori fermash kanë potencial për të mbetur konkurruese në treg. Ashtu si objektet e magazinimit dhe ftohjes, edhe ambientet e klasifikimit dhe paketimit e mungojnë.

Tabela 10 :Sipërfaqet me pemë /ha/t 2017-2021

Kultura	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Sipërfaqja	ha					
Pemët	6,422	7,922	9,479	10,265	10,382	1.1
Molla	2,155	2,556	3,006	3,068	3,083	0.5
Dardha	456	479	610	614	618	0.7
Ftoni	39	64	90	91	93	2.6
Mushmolla	41	50	51	51	53	4.0
Kumbulla	1,524	1,821	2,096	2,201	2,210	0.4
Kajsia	11	14	22	22	24	5.9
Pjeshka	26	34	47	48	51	5.5
Qershia	78	82	107	108	110	2.0
Vishnja	149	167	232	233	240	3.0
Arra	340	608	886	1,295	1,352	4.4
Lajthia	95	119	252	390	391	0.3
Dredhëza	175	234	235	236	238	1.0
Mjedra	1,231	1,537	1,637	1,661	1,665	0.3
Manaferra	21	24	30	31	32	3.9
Boronica	33	37	57	86	93	8.3
Aronia	-	-	88	98	98	0.4
Pemë tjera	48	94	31	32	30	-6.2
Prodhimi	t					%
Pemët	34,207	53,606	67,294	72,265	67,533	-6.5
Molla	13,159	26,093	33,835	38,049	37,381	-1.8
Dardha	2,083	3,500	5,110	5,586	4,953	-11.3
Ftoni	255	925	1,283	1,264	1,266	0.2
Mushmolla	129	179	222	219	213	-2.6
Kumbulla	7,393	10,643	12,745	13,147	11,247	-14.5
Kajsia	59	38	100	94	94	0.2
Pjeshka	130	199	330	288	262	-9.1
Qershia	298	410	586	538	485	-9.9
Vishnja	599	427	777	740	705	-4.7
Arra	405	761	2,028	2,591	2,108	-18.6
Lajthia	17	29	80	116	101	-12.7
Dredhëza	1,328	1,316	1,677	1,487	1,439	-3.2
Mjedra	7,747	8,267	7,206	6,659	5,840	-13.2
Manaferra	181	246	239	233	223	-4.6
Boronica	271	306	310	464	469	1.0
Aronia	-	-	666	692	656	-5.2
Pemë tjera	153	265	101	97	90	-7.2

Ashtu si perimet edhe pemët prodhohen në parcela mjaft të vogla dhe kërkojnë shumë fuqi punëtore, për momentin kjo nuk paraqet problem, megjithatë herët a vonë kapacitetet e fuqisë punëtore do të zvoglohen, pasi të rinjtë nuk po e shohin bujqësinë si biznes, por vetëm si trashëgimi e detyruar.

Ashtu si ambientet e magazinimit dhe ftohjes, mungojnë edhe objektet e klasifikimit dhe paketimit.

Sa i përket kanaleve të marketingut, është e qartë se sektori i hortikulturës dominohet kryesisht nga tregu vendas dhe kontratat informale në marrëdhëniet mes fermerëve dhe blerësve, veçanërisht në tregjet e gjelbra dhe ato me shumicë; ka boshllëqe në aplikimin dhe zbatimin e standardeve të cilësisë dhe sigurisë. Për më tepër, tregu vendas nuk siguron gjurmueshmëri, ndërkohë që certifikimet e njohura ndërkombëtarisht si ato organike, GlobalGAP etj. nuk janë të përhapura.

Gradualisht, prodhuesit e mëdhenj të pemëve ose grupet e fermerëve po përfitojnë nga rritja e numrit të supermarketeve, të cilëve u nevojiten vazhdimisht sasi më të mëdha. Sidoqoftë, zinxhirët e supermarketeve po bëhen shumë kërkuar ndaj furnitorëve sa i përket sasisë, qëndrueshmërisë, cilësisë, çmimit dhe praktikave tregtare, duke e vënë theksin te marrëdhëniet dhe kontratat afatgjata me furnizuesit.

Vera dhe rrushi i tryezës: Kosova ka traditë në prodhimin e rrushit dhe verës. Pjesa më e madhe e vreshtave ekzistuese është krijuar në kohën e ish- Jugosllavisë dhe janë të vjetruara/amortizuara dhe për këtë arsye japin rendimet të ultë dhe jo cilësore.

Për prodhimin e verës, fermerët do të duhet të mbjellin vreshta të reja me varietetet e reja për prodhimin e verës cilësore ose të rimbjellin vreshtat ekzistuese me qëllim që të prodhojnë verë me cilësi të lartë në shishe me etiketën e tyre. Deri në 63% e sipërfaqes aktuale të vreshtave është e mbjellë me rrush vere, kurse pjesa tjetër me rrush tryeze.

Tabela 11: Sipërfaqja, prodhimi dhe rendimenti i rrushit, 2017-2021

Kultura	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Sipërfaqja	ha					
Vreshta	3,199	3,272	3,367	3,437	3,471	1.0
Rrush tryeze	799	816	878	911	938	2.9
Rrush për verë	2,400	2,455	2,489	2,526	2,533	0.3
Prodhimi	t					
Vreshta	15,364	27,322	19,318	26,330	26,527	0.7
Rrush tryeze	3,187	4,998	4,546	6,281	7,435	18.4
Rrush për verë	12,177	22,324	14,772	20,049	19,091	-4.8
Rendimenti	t/ha					
Vreshta	4.8	8.4	5.7	7.7	7.6	-0.2
Rrush tryeze	4.0	6.1	5.2	6.9	7.9	15.0
Rrush për verë	5.1	9.1	5.9	7.9	7.5	-5.0

Burimi: Raporti i gjelbër 2022

Meqenëse shumica e vreshtave janë të vogla, niveli i mekanizimit është shumë i ulët. Përveç spërkatjes dhe disa aktiviteteve të menaxhimit të tokës, fermeri dhe familja e tij bëjnë të gjitha punët, në kohën e vjeljes, ndonjëherë punësohen edhe punëtorë sezonal.

Marketingu i rrushit të verës ndryshon nga marketingu i rrushit të tryezës. Ndërkohë që rrushi i verës shitet nga 27 verari, rrushi i tryezës tregtohet në tregjet e gjelbra nga fermerët ose u shitet tregtarëve që kanë frigoriferë për ruajtje. Duhet theksuar se shumica e variteteve të rrushit të tryezës janë të vjetra, dhe nuk përputhet me kërkesat aktuale të shijes, për këtë arsye ka nevojë për mbjellje dhe rimbjellje të variteteve të rrushit të tryezës.

Sektori i rrushit ka nevojë për zgjidhje specifike. Për rrushin e tryezës mënyra e duhur do të ishte mbjellja e vreshtave të reja dhe rimbjellja me varietete moderne pa fara, si dhe zbatimin e teknologjisë së re si ujitja pikë-pikë, vendosja e rrjetave të breshërit dhe frigoriferëve / depot të ftohjes për ruajtjen e rrushit pas vjeljes për të paktën disa javë.

Për rrushin e verës, fermerët do të duhet të mbjelljen vreshta të reja dhe rimbjelljen ato ekzistues me varietet cilësorë. Vera cilësorë, e kombinuar me agroturizmin, mund ta çojë sektorin përpara.

Sektori i PPJD dhe BMA: Produktet pyjore jo drusore (PPJD) dhe Bimët mjekësore aromatike (BMA) janë produktet e rëndësishme që rriten si të egra dhe të kultivuara. Sipërfaqet ku grumbullohen janë të vogla, por kushtet klimatike dhe toka e bëjnë vendin të pasur për nga cilësia dhe sasia.

Sipërfaqet ku grumbullohen PPJD-ve dhe BMA-ve përbëhet nga tetë zona. Dy nga zonat e grumbullimit u përkasin Parqeve Kombëtare 'Sharri' dhe 'Bjeshkët e Nemuna', të cilat menaxhohen nga Drejtoritë e Parkut Kombëtar dhe gjashtë zona të tjera (Mitrovicë, Gjilan, Prizren, Prishtinë, Pejë, Ferizaj), menaxhuar nga Agjencia Pyjore e Kosovës. Përafërsisht 95% e totalit të PPJD-ve dhe BMA-ve eksportohet në tregun e BE-së. Në vitin 2022, shuma totale e eksportit të PPJD-ve dhe BMA-ve ishte 16,027,8584 /EUR, ku shumica (86.59%) e shitjeve të eksportit ishte nga PPJD-te. Shitjet totale të PPJD-ve dhe BMA-ve në tregun kombëtar ishin 331,220/ EUR.

Eksporti në vitin 2022 u rritën me 17% krahasuar me një vit më parë, ndërsa eksporti në vitin 2021 krahasuar me 2020 ishte 10.76% më i lartë, duke treguar një trend pozitiv. Pjesa më e madhe e produkteve të eksportuara ishin (51%) produkte gjysmë të përpunuara pasuar nga lënda e parë (40%), dhe vetëm sasi e vogël (9%) si produkt final. Këto shifra pasqyrojnë nevojat dhe mundësitë për investime më të mëdha në kapacitetet përpunuese të kësaj industrie që mundësojnë shtimin e vlerës së këtyre produkteve.

Mbështetja e këtij sektori ishte shumë e vogël në raport me kërkesat për investime dhe potencialin për zhvillim dhe kontribut në punësim, ekonominë e vendit dhe bilancin tregtar. Më shumë se 300 lloje të PPJD-ve dhe BMA-ve mund të grumbullohen dhe një numër i konsiderueshëm i llojeve janë të kultivuara. Të paktën 67 lloje kanë vlerë tregtare dhe kontribuojnë në krijimin e të ardhurave dhe në mirëqenien ekonomike të familjeve që jetojnë në zonat rurale.

Nga perspektiva ekonomike dhe potencialet e eksportit, PPJD dhe BMA kryesore të Kosovës janë *Vaccinium myrtillus* (Boronicat), *Juniperus communis* (Dëllinja), *Primula veris* (Agulçe), *Sambucus nigra* (Shtogu), *Mallus sylvestris* (Molla e egër), *Crataegus monagina* (Murrizi), *Castanea sativa* (Gështenja), *Achillea millefolium* (Barpezmi), *Urtica dioica* (Hithra diotike), *Thymus sp* (Timus.), *Rosa canina* (Trëndafil i egër), *Betulla pendula* (Mështekna e bardhë), *Origanum vulgare* (Rigon), *Robinia pseudocacia* (Akacie) .

Në zhvillimin e këtij nën sektori përfshihen shumë akter, duke përfshirë edhe grumbulluesit e bimëve të egra dhe të kultivuara, përpunuesit, eksportuesit, shoqatat, MBPZHR-ja, Agjencia Pyjore të Kosovës, Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës, Agjencia e Mbrojtjes së Mjedisit, Komunitet, sistemin arsimor, donatorët dhe institucionet financiare.

Vjelësit dhe prodhuesit e PPJD-ve dhe BMA-ve janë zakonisht njerëzit që jetojnë në zona malore ose rurale dhe që kanë si aktivitet kryesor mbledhjen ose kultivimin e PPJD-ve dhe BMA-ve në zonën përreth. Vjelësit janë ata që bëjnë përzgjedhjen parësore të produkteve të mbledhura, për t'ua shitur përpunuesve ose drejtpërdrejt në treg. Vlerësohet që vendi të ketë rreth 20,000 vjelës, kryesisht gra dhe fëmijë dhe shpesh tërë familjet, të ardhurat e të cilave variojnë nga 12-15 Euro në ditë. Fermerët që kultivojnë PPJD dhe BMA janë ata që kryesisht u përgjigjen nevojave të mbledhësve në lidhje me llojet, sasinë dhe kohën. Mbledhësit/përpunuesit: Roli kryesor i mbledhësve dhe përpunuesve të PPJD-ve dhe BMA-ve të egra dhe të kultivuara është që të lidhin vjelësit dhe eksportuesit në zinxhirin e vlerës. Ata janë të informuar mirë për kërkesën dhe ofertën e këtyre produkteve dhe shërbejnë si rregullatorë midis vjelësve dhe eksportuesve përmes ofrimit të informacionit për çmimet, vëllimin, cilësinë, kërkesat e përpunimit dhe eksportit. Në shumicën e rasteve ata kanë linjën e përpunimit, prandaj, ata tentojnë t'ua shesin produktet e tyre përpunuesve / eksportuesve. Është vlerësuar se numri i përgjithshëm i mbledhësve / përpunuesve që veprojnë në sektorin e PPJD-ve dhe BMA-ve është përafërsisht 42.

Grumbulluesit/eksportuesit: Në vend operojnë rreth 42 biznese grumbullues/eksportues, të cilët kanë linjat e përpunimit dhe paketimit që plotësojnë kërkesën e tregut ndërkombëtar në aspektin e standardeve të cilësisë dhe sigurisë. Nga 42 grumbullues/eksportues të përfshirë në këtë sektor, 3 klasifikohen si mikro-ndërmarrje me më pak se 10 të punësuar, 5 u përkasin ndërmarrjeve të vogla me 10-49 të punësuar, kurse 1 është ndërmarrje e shkallës së mesme me 50-249 të punësuar. Që nga viti 2013, grumbullues/eksportuesit e PPJD-ve dhe BMA-ve kanë themeluar një Shoqatë të quajtur 'ORGANICA' qëllimi i së cilës është të fuqizojë bashkëpunimin

midis aktorëve të zinxhirit të vlerës së PPJD-ve dhe BMA-ve dhe të kryejnë aktivitetet e lobimit në lidhje me promovimin e sektorit në tregun ndërkombëtar.

Bujqësia organike:Bujqësia organike ende nuk është shumë e përhapur në Kosovë.Aktualisht janë 480 ha të kultivuara (2019) me bimë organike mjekësore dhe aromatike. Përveç këtyre sipërfaqeve të certifikuar të kultivuar, ekziston edhe sipërfaqet tjeratë mëdhanë pesë zona me rreth 373,488 ha për mbledhjen e PPJD-ve dhe BMA -ve. Sistemi kombëtar i certifikimit ende nuk është i themeluar.

Në përgjithësi, më shumë se 100 ferma organike janë të certifikuara në Kosovë. Fatkeqësisht, fermat në periudhën e konvertimit nuk po marrin pagesa kompensuese për humbjen e prodhimit, për certifikimin e prodhimit gjithashtu shpenzimet për inspektim dhe certifikime. Këto janë pagesa shtesë për subvencionet e rregullta, ndryshe nga shtetet anëtare të BE-së; megjithatë, mbështetja e marrë duhet të kthehet nëse fermerët nuk marrin certifikata organike.

Prodhimet organikevendore nuk po gjejnë treg në Kosovë, të paketa janë produktet organike ndërkombëtare që gjenden në barnatore dhe në supermarkete.Kosovarët ende nuk janë të gatshëm të paguajnë më shumë për prodhime organike, një ndër arsyet është fuqiae ultë blerëse, përshiti në tregun lokal nuk ka edhe aq shumë interes nga prodhuesit sepse ata janë të përqendruar në tregjet e eksportit. Shumica e produkteve organike vijnë nga zonat e certifikuara malore dhe pyjore ku mblidhen PPJD-të. Kultivimi i MBA-ve dhe të gjitha produkteve të tjera është ende në fillimet e veta.Bujqësia organike merr në konsideratë efektin afatmesëm dhe afatgjatë të ndërhyrjeve bujqësore në agroekosistem. Ai synon të prodhojë ushqim duke vendosur ekuilibër ekologjik për të mbrojtur pjellorinë e tokës ose problemet me dëmtues. Bujqësia organike sot mbështetet nga politika e BE-së nëpër mes Marrëveshjes së Gjellbër, gjellbërimin e sektorit bujqësor, ekonominë qarkore dhe më shumë. Për të respektuar Marrëveshjen e Gjellbër dhe për të punuar drejt qëllimeve të saj, bujqësia organike duhet të konsiderohet si objektivi kryesor. Është e rëndësishme që fermerët të shohin përfitimet e bujqësisë organike,pavarësisht nëse fermerët e interesuar në fund do të certifikohen organike apo thjesht do të kenë përmirësuar cilësinë e tokës në fermat e tyre, kjo mënyrë apo ajo mënyrë është në interes të Marrëveshjes së Gjellbër.

Prodhimtaria Blegtorale: Prodhimi blegtoral është bazë për rritjen intensive të prodhimit bujqësor. Ndërsa, zhvillimi i prodhimtarisë blegtorale siguron bazën për ndërtimin e një game të gjerë të kapaciteteve të përpunimit.

Ky sektor për të qenë në përputhje me legjislacionin e BE-së nevojitet harmonizimi dhe zbatimi i plotë i legjislacionit për mirëqenien e kafshëve. Për të përmirësuar standardet e mirëqenies së kafshëve, ky sektor ka nevojë të madhe për investime në modernizimin e stallave, objekteve infrastrukturore, për përdorimin e sistemeve të mjeljes etj. Me rritjen e prodhimit në fermë, duhet mbrojtur edhe ambientin nga ndikimi negative. Me qëllim të mbrojtjes së ujërave sipërfaqësore dhe nëntokësore nga ndotja me nitrate që vijnë nga plehu i shtallës i ngurt dhe lengët. Fermat blegtorale të reja janë të detyruar të ndërtojnë depo të plehut të shtallës.

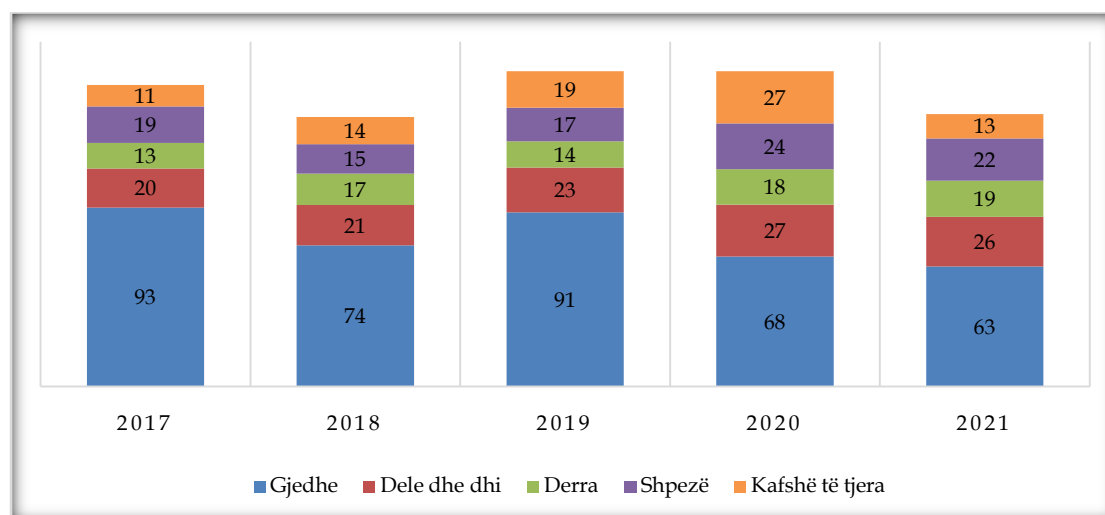
Tabela 12: Fondi blegtoral 2021

Gjedhet	Delet	Dhite	Derrat	Njëthundrakët	Shpezët	Kosheret e bletëve
260,528	211,354	30,039	47,384	1,864	2,788,000	219,077

Ne përgjithësi fondi blegtoral ka shënuar rënie në vitin 2021 krahasuar me vitin paraprak: Fondi i gjedheve në vitin 2021 ishte 260,528 krerë e që kishte rënie për 861 krerë në krahasim me vitin 2020, ndërsa numri i lopëve qumështore ishte për 1.4%, më i ulët sesa në vitin 2020. Ndërsa fondi i dhenve dhe dhive kishte rënie për 0.1%, në vitin 2021.

Në vitin 2021, numri i përgjithshëm i shpezëve shënoi rritje për 0.2% në krahasim me vitin 2020. Përderisa numri i pulave për vezë (94.8% e numrit të shpezëve) në vitin 2021 u rrit për 2.9%. Sektori i bletarisë në vitin 2021 shënoi një ulje prej 16.6% në numrin e koshereve krahasuar me vitin 2020. Ndërsa për dallim nga nën sketoret e tjer, fodni i derrave ka shënuar rritje më të lartë në vitin 2021, në krahasim me vitin 2020 për 4.4% ndërsa krahasuar me mesataren e katër viteve paraprake rritja ishte 13.4%. Në përgjithësi prodhimet blegtorale kanë shënuar rënie për 8.4% në vitin 2021, krahasuar me vitin 2020. Kjo mund të shpjegohet me rënien e vlerës së produkteve blegtorale. Krahasuar me vitin 2020, në vitin 2021 është zvogëluar shitja e mishit të gjedheve, deleve e dhive dhe shpezëve, ndërsa është rritur për derra. Sa i përket produkteve blegtorale, krahasuar me vitin paraprak, në vitin 2021 prodhimi i vezëve është rritur, i qumështit është zvogëluar ndërsa për produkte të tjera nuk ka pasur ndryshim.

Figura 9: Blegtoria në mil. €, 2017-2021

Krahasuar me vitin 2020, në vitin 2021 është zvogëluar shitja e mishit të gjedheve, deleve e dhive dhe shpezëve, ndërsa është rritur për derra. Sa i përket produkteve blegtorale, krahasuar me vitin paraprak, në vitin 2021 prodhimi i vezëve është rritur (4.3%), i qumështit është zvogëluar në vlerë për 4.5%, ndërsa për produkte të tjera nuk ka pasur ndryshim.

Gjedhet janë kategoria më e rëndësishme në kuadër të blegtorisë dhe ato përbëjnë 51% të krerëve blegtoral. Sa i përket strukturës së fondit të gjedheve, 50% janë lopë qumështore, pasuar nga viçat nën moshën 1 vjeç me 32% dhe kategoritë e tjera të gjitha së bashku përbëjnë 17%.

Tabela 13: Fondi dhe struktura e gjedhëve, 2016-2021

Numri i kafshëve	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Fondi i gjedheve	259,729	258,662	257,733	261,389	260,528	-0.3
Viça meshkuj nën 1 vjeç	43,748	41,911	43,863	45,492	48,047	5.6
Viça femra nën 1 vjeç	40,731	41,263	39,263	38,653	35,191	-9.0
Mëzet 1-2 vjeç	13,449	14,627	14,852	14,080	14,513	3.1
Mëshqerra 1-2 vjeç	11,356	12,335	11,297	11,478	12,323	7.4
Dema mbi 2 vjeç	7,082	5,519	6,303	7,113	7,451	4.8
Mëshqerra mbi 2 vjeç	9,442	9,635	8,128	8,920	8,890	-0.3
Lopë qumështore	132,971	132,474	131,939	133,916	132,076	-1.4
Lopë të tjera	950	898	2,088	1,737	2,037	17.3

Burimi: Raporti i Gjellber 2022

Blegtoria dhe në veçanti sektori i qumështit, mbetet aktiviteti kryesor në shumicën e zonave rurale të Kosovës. Me anëtarësimin eventual në Bashkimin Evropian (BE), sektori i qumështit në Kosovë do të përballë me sfidën e transformimit nga një sektor ekstenziv i fermave të vogla të qumështit në një sektor që do të duhet të konkurrojë me industrinë shumë efikase të qumështit të BE-së. Me rritjen e konkurrencës në nivel global dhe rënien e marzheve të fitimit në shumicën e vendeve, është shumë e rëndësishme që fermerët e qumështit në Kosovë të përmirësojnë cilësinë e qumështit dhe të rrisin efikasitetin e prodhimit të qumështit.

Gjendja aktuale e sektorit të qumështit

Qumështi i lopës: Sektori i prodhimit të qumështit të lopës në Kosovë është duke ecur përpara me hapa të sigurt. Vitet e fundit ky sektor është mbështetur mjaft shumë si nga MBPZHR ashtu edhe nga donatorëve dhe organizata të tjera ndërkombëtare. Gjithashtu është e qartë se janë bërë investime të mëdha si në krerë të lopëve qumështore, ashtu edhe në objekte. Për t'i mbrojtur këto investime duhet të bëhet menjëherë një ndryshim rrënjësor në qasjen e menaxhimit të sektorit. Të nxitur nga çmimet e mira të qumështit (0,33 - 0,42 EURO/l) dhe nga mungesa e mundësive alternative për gjenerimin e të ardhurave, numri i fermave komerciale të qumështit në katër vitet e fundit është rritur ndjeshëm në Kosovë. Megjithatë, prodhimi i qumështit nga fermat e vogla mbetet e ulët që është rreth 2,100 l/laktacion ndërsa te fermat komerciale është rreth 5,000 l/laktacion. Ndërkohë, prodhimi mesatar i qumështit për laktacion në BE në vitin 2018 ishte 7,280 l/laktacion. Për të zhvilluar një sektor konkurrues të qumështit, së pari është e nevojshme të kuptojmë kufizimet aktuale.

Prodhimtaria e ulët e qumështit shkaktohet kryesisht nga ushqimi jo cilësor i kafshëve, keq menaxhimi i fermës dhe potenciali i dobët gjenetik i racave të përdorura për qumësht. Sfidat kryesore me të cilat përballë industria e qumështit janë: cilësia e dobët e qumështit dhe prodhimi i ulët. Një prej arsyeve të prodhimit të ulët të qumështit në Kosovë mund të jetë edhe nga përdorimi jo proporcional të përbërësve të ushqimit. Çmimi i i foragjereve dhe ushqimit të koncentruarështë i lartë në Kosovë. Rritja e sasisë mesatare të qumështit dhe ulja e çmimit të ushqimit të kafshëve ndikojnë në efikasitetin e prodhimit të qumështit.

Lopët qumështore ushqehen kryesisht në stalla dhe jo në kullota, gjë që rrit çmimin. Në mënyrë që të përmirësohen standardet, mirëqenja e kafshëve dhe të rritet konkurrenshmëria në ferma, sektorit i duhen investimet e mëdha në shtalla të reja dhe modernizimi i stallave ekzistuese, infrastrukturën e pajisjeve, për përdorimin e pajisjeve për mjelje etj.

Sana është ushqimi më i zakonshëm gjatë kohës së dimrit. Prodhimi i silazhit po rritet, gjë që zvogëlon kostot e ushqimit të kafshëve. Prodhimi i silazhit sjell më shumë siguri për fermerët për ushqim gjatë dimrit.

Për prodhimtari të kënaqshme të qumështit, lopët qumështore duhet të marrin ushqimin që i nevojitet, të jetë i shëndetshëm, të kenë kondicion të mirë dhe mbarësohet rregullisht. Kjo siguron prodhimtari të vazhdueshme dhe të mirë të qumështit. Veçanërisht kur bëhet fjalë për lopë me produktivitet të lartë siç është rasti me racën Holstein, ushqyerja është shumë e rëndësishme. Racat vendore mund të mbijetojnë me më pak ushqim, por edhe potenciali i tyre gjenetik për të prodhuar sasi të qumështi është më i ulët.

Në Kosovë akoma janë prezentë në një përqindje të lartë kryqëzimet në mes lopëve të racave të ndryshme me racën vendore si p.sh. Busha. Përgjithësisht, kjo lloj race karakterizohet me shkallë të ulët prodhimi, por njihet për rezistencë të lartë ndaj sëmundjeve të ndryshme dhe përshtatje të mirë ndaj kushteve ekstensive të mbarështimit. Së fundmi, në femrat komerciale mund të shihen kryqëzime të racave të importuara si: Simmental, Holstein, Brown Swiss.

Praktika e barrësimit të lopëve në Kosovë bazohet te barrësimit natyral dhe artificial. Barrësimi natyral janë dukshëm më të përdorura. Barrësimet e pasuksesshme, mungesa e zbulimit në kohë të estrusit dhe dështimet e tjera kanë çuar në përdorimin e mbarështimit artificial me shkallë më të ulët edhe në fermat komerciale.

Gjatë viteve të fundit, rrjeti i furnizimit të industrisë së përpunimit të qumështit është përmirësuar, pasi fermerët dhe industria e përpunimit janë pajtuar për nënshkrimin e marrëveshjeve për furnizimi të qumështit të papërpunuar. Duke krijuar qendra të reja për grumbullimin e qumështit dhe pajisjen e fermerëve me pajisje ftohëse qumështi, efikasiteti i mbledhjes së qumështit është rritur dhe cilësia e qumështit është përmirësuar. Megjithatë, në nivel sektori, këto lloj investimesh mbeten ende shumë e nevojshme.

Në Kosovë janë rreth 53 pika për grumbullimin e qumështit (PGQ) që e marrin qumështin nga fermerët, e ftohin dhe dorëzojnë të papërpunuar te përpunuesit e qumështit. PGQ-të janë përgjegjëse për kryerjen e analizave bazë të qumështit për çdo fermer ofrues, si dhe të japin komentet e tyre mbi cilësinë dhe kushtet e pagesës për fermerin. PGQ-ja është, në një farë mënyre, ndërmjetësuese për fermerin prodhuesin qumështit dhe përpunuesin e qumështit, e cila merr një pagesë përqindjeje për ndërmjetësimin e transaksionit. Ka dy lloje PGQ-sh: janë ato që janë të vendosura në një fermë të madhe, e cila mbledh prodhimin e fermës së saj, por merr edhe qumështin e fermerëve të tjerë në afërsi. Si dhe, PGQ që nuk janë të vendosura në asnjë fermë qumështi, por operojnë si biznese ndërmjetësuese dhe që jo vetëm mbledhin qumështin e fermerëve, por edhe bëjnë dërgimin te përpunuesit e qumështit. Në bazë të informacionit nga SHPQK, 53 PGQ marrin qumësht nga 2,113 fermerë qumështi dhe mbledhin rreth 82,420 litra qumësht në ditë.

Gjatë viteve të fundit, me grantet e investimeve të MBPZHR-së dhe me donatorë të tjerë, pikat e grumbullimit të qumështit kanë përmirësuar gjendjen ku kanë instaluar pajisje ftohëse, pajisje për grumbullimin e qumështit dhe për transportimin e

qumështit nga PGQ-të në përpunuesit e qumështit. Shumica e pikave të grumbullimit përmbushin standardet e sigurisë ushqimore, por kanë ende nevojë për investime që të rrisin dhe të zbatojnë standardet e sigurisë ushqimore.

Kosova varet shumë nga importi ushqimit të kafshëve si: misri, soja dhe luledielli, gjithashtu nga përzierjet e plota dhe shtesë ushqimore (kombinimi i proteinave, mineraleve dhe vitaminave).

Qumështi i deleve dhe dhive:

Fondi i dhenve dhe dhive në vitin 2021 ishte 241,393 krerë, e që përbënë 43.8% të gjithsej numrit të kafshëve. Pjesëmarrja e dhenve është 87.6% ndërsa e dhive 12.4%. Në vitin 2021 gjithsej fondi i dhenve dhe dhive kishte rënie për 0.1%, e që të ndara sipas grupeve dhentë shënuan rënie për 0.4%, ndërsa dhinë rritje për 1.6%. Në kuadër të dhenve, delet për mbarështim kanë pjesëmarrje 74.1%, ndërsa në kuadër të dhive, dhinë për mbarështim kanë pjesëmarrje 74.0%.

Tabela 14: Numri i dhenëve dhe dhive, 2017-2021

Numri i kafshëve	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshim i 2021/2020 në %
Dhen dhe dhi	210,688	209,808	216,299	241,688	241,393	-0.1
Dhentë	182,278	181,105	189,102	212,131	211,354	-0.4
Dele për mbarështim	136,810	139,312	145,248	159,067	156,666	-1.5
Krerë të tjerë (qengja, desh, etj)	45,468	41,793	43,854	53,064	54,688	3.1
Dhinë	28,410	28,703	27,197	29,557	30,039	1.6
Dhi për mbarështim	24,836	22,401	20,602	21,907	22,234	1.5
Krerë të tjerë (keca, cjep, etj)	3,574	6,302	6,595	7,650	7,805	2.0

Burimi: Raporti i Gjellbër 2022

Rëndësia e sektorit të dhenëve dhe dhive kryesisht qëndron në prodhimin e mishit, ndërsa qumështi përdoret për prodhim të djathit dhe kryesisht për plotësim të nevojave familjare për konsum ose një sasi e vogël shitet edhe direkt në fermë ose tregje të gjelbra.

Në përgjithësi, sistemi i mbarështimit të deleve në Kosovë është ekstensiv. Ai bazohet në konceptin tradicional të shfrytëzimit të kullotave natyrore në periudhat e caktuara gjatëvitit. Tufat e deleve mbahen në stallë gjatë dimrit dhe kullosin në

kullotat afër fshatit, ndërsa, në verë, delet grupohen në tufa më të mëdha dhe transferohen në kullotat verore në male.

Gjatë periudhës së kullotjes tufat ushqehen me kullota të përbashkëta. Kullotat (komunale apo shtetërorë) nuk trajtohen me asnjë lloj mase meloruese, përveç që kulloten nga gjedhët dhe delet. Gjatë dimrit fermerët i ushqejnë ripërtypësit e imtë me sanë, e cila përgatitet gjatë verës dhe që ka përmbajtje të vogël drithërash.

Delet zakonisht rriten nga fermerët kosovarë për prodhimin e mishit, qumështit dhe leshit. Leshi konsiderohet si nënprodukt jo me shumë vlerë, i cili përdoret kryesisht për konsum familjar. Delet në Kosovë mbahen për qëllim të dyfishtë: qumësht dhe mish. Delet dhe dhiti kryesisht i përkasin racave lokale, mirë të përshtatura në vend, me prodhimtari relativisht të ulët, por me një rezistencë ndaj sëmundjeve. Në praktikë shumica e fermave janë ferma familjare delesh dhe dhish.

Probleme me të cilat ballafaqohet ky sektor janë: Organizimi jo i mirë i fermave, zhvillimi jo i mjaftueshëm i tyre, mungesa e modernizimit të fermave, pranimi i ngadalshëm i teknologjisë (p.sh., përdorimi i pajisjeve të mjeljes), strehimi i papërshtatshëm i kafshëve, nivel i ulët i mirëqenjes, mungesa e menaxhimit të kullotave (janë pronë kryesisht publike ose e përbashkët) dhe mungesa e strategjisë për tregtimin e produkteve të deleve dhe dhive (qumështit dhe mishit).

Derrat: Rëndësia e sektorit të derrarisë në Kosovë vazhdon të mbetet e ulët në krahasim me sektorët e tjerë blegtoral. Derrat përbëjnë 8% e numrit të përgjithshëm të kafshëve. Nga numri i përgjithshëm i derrave, 28.0% janë derra për majmëri, 28.5% dosa, 23.0% gica nën 20 kg, 15.7% derra prej 20-50 kg dhe 4.8% harça për riprodhim. Nga kategoria derra për majmëri, pjesa më e madhe janë me peshë 110 e më shumë kg (38.5%), pasuar nga grupi 80-109 kg (35.1%) dhe grupi 51-79 kg (26.4%).

Tabela 15: Numeri i derrave 2017-2021

Numri i kafshëve	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Derra	41,086	40,164	40,533	45,394	47,384	4.4

Burimi: Raporti i Gjelber 2022

Sektori i shpezëve / vezëve: Në vitin 2021, numri i përgjithshëm i shpezëve ishte: 2,788,000, numri i pulave për vezë (94.8% e numrit të shpezëve. Nga numri i përgjithshëm i pulave, pjesa më e madhe janë pula për vezë (75.5%), pasuar nga brojlerët (13.1%) dhe kategoria zogj, gjela dhe pula të tjera (11.4%).

Tabela 16: Numri i shpezëve dhe vezëve 2017-2021, në '000

Numri i shpezëve (1000)	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Shpezë	2,811	2,538	2,665	2,782	2,788	0.2
Pula	2,676	2,393	2,558	2,637	2,643	0.2
Brojler	398	407	321	384	346	-9.9
Pula për vezë	2,051	1,728	1,947	1,939	1,996	2.9
Zogj, gjela dhe pula të tjera	227	259	289	315	301	-4.4
Biba	98	88	61	75	94	25.2
Shpezë të tjera (Rosa, Pata etj.)	37	56	47	70	52	-25.6
Vezë*	348,998	315,097	366,447	365,554	419,908	14.9

Burimi: Raporti i Gjellbër 2022

Industria e prodhimit të vezëve është në rritje të vazhdueshme dhe të qëndrueshme gjatë pesë viteve të fundit edhe pse kemi një rritje të lehtë të implotit të vezëve në vitin 2021. Në vitin 2021, gjithsej prodhimit të vezëve vlerësohet të jetë 419.9 mil. vezë. Në vitin 2021 janë importuar 4.4 mil. vezë në vlerë prej 429,377 €. Sasia e importuar e vezëve në vitin 2021 krahasuar me vitin 2020 ka shënuar rritje prej 8.7%.

Në Kosovë, janë 171 ferma për vezë që kanë më shumë se 2,000 pula vojse përafërsisht në këto ferma numri i përgjithshëm i pulave vojse është 858,498, ndërsa pjesa tjetër prej 1,1 milion pulave vojse janë në fermat familjare. Konsumi mesatar për kokë banori vlerësohet të jetë rreth 208 vezë/vit. Kosova plotëson rreth 88.8% të nevojave për konsum të vezëve. Cilësia e vezëve të pulave është e mirë ndaj, sektori i vezëve ka potencial për zgjerim në tregun e huaj, ekskluzivisht në tregun rajonal. Deri më tani, nuk është bërë asnjë analizë sa i përket përdorimit të vezëve në industrinë e përpunimit të ushqimit. Nuk ka të dhëna se sa vezë të freskëta përpunohen.

Prodhimi i mishit (gjedhit): Prodhim mishit në Kosovë mund të përshkruhet si jo i plote dhe i fragmentuar. Sektori i prodhimit të mishit në Kosovë është i dominuar nga fermat ekzistuese me tufa me më pak se (9) nëntë krerë. Në vitin 2021, fermat lokale blegtorale furnizuan 44% të nevojës së tregut të Kosovës me mish gjedhi, ndërsa pjesa tjetër prej 56% është importuar. Në vitin 2021, importi i mishit të freskët dhe të ngrirë të gjedhit arriti në 75.5 milionë Euro. Konsumi i përgjithshëm i mishit për kokë banori në Kosovë llogaritet të jetë rreth 51.1 kg vit (mish viçi 25.5 kg; mish pule 24.5kg; dele dhe dhi 1,2 kg mish). Konsumi aktual për kokë banori në Kosovë është ende i ulët krahasuar me vendet e EJKQ-së (vendet e Evropës Jug Lindore dhe Qendrore) dhe me vendet e BE-së. Sidoqoftë, me rritjen ekonomike pritet rritja e kërkesës për konsumin e mishit të freskët dhe produkteve të mishit në Kosovë.

Prodhimi vendor i të gjitha kategorive të mishit është relativisht i vogël në krahasim me kërkesat e tregut të brendshëm. Duke qenë se kuzhina e Kosovës ka preferencë për mish, furnizimin vendor nuk plotëson kërkesën e vendit dhe si pasojë e kësaj importi i mishit është i lartë. Importet e mishit dhe të brendshmeve të ngrënshme janë rritur vazhdimisht. Rritja e importeve në vitin 2021 krahasuar me vitin 2020 ishte 28,7% në euro.

Prodhimi i mishit të zogut: Në vitin 2021, prodhimi i mishit të zogut llogaritet të jetë rreth 3,007 ton. Kete viti, importi i mishit të pulës ishte ishte 40,502 tonë me vlerë prej 51.1 mil. €. Konsumi mesatar për kokë banori në Kosovë llogaritet të jetë 24.5 kg/vit. Me prodhimin aktual, Kosova arrin të mbulojë vetëm 6.9% të nevojave të konsumit. Prodhimi vendor ka rënë me 9.9% në vitin 2021 karahasuar me vitin 2020, si rezultat i zvogëlimit të numrit të bojlerëve në fermat komerciale dhe që ka çuar në ulje të prodhimit të këtyre fermave. Kjo për faktin se ky sektor nuk mbështetet as nga grante dhe as nga subvencione. Kosova ka kapacitete dhe njohuri për prodhimin e mishit të zogut, por e ka të dobët zinxhirin e prodhimit dhe të shitjes së brojlerëve. Fermerët e vegjël nuk kanë qasje të lehtë në thertoret për brojler sepse thertoret me kapacitete e mëdha në Kosovë kanë investuar në rritjen e broilereve në fermat e tyre dhe aktualisht nuk shohin interes për të bashkëpunuar me fermerët të tjerë.

Sektori i pylltarisë: Kosova konsiderohet si një vend mjaft i pasur me pyje dhe burime pyjore. Të dhënat tregojnë se vendi ynë është i mbuluar me pyje me 481,000 ha ose 44,7% të territorit. Kategoritë e tjera që nuk janë tokë pyjore si: (zona urbane, toka bujqësore, livadhe, kullota, sipërfaqe ujore etj.), së bashku zënë 566,800 ha ose 52,6%, ndërsa tokat e tjera pyjore zënë 28,200 ha ose 2,6% të territorit.

Pyjet në pronësi të shtetit mbulojnë 295,200 ha ose 62 %, ndërsa pyjet në pronësi private mbulojnë rreth 180,800 ha ose 38 % të territorit. Pyjet e Kosovës janë të dominuara nga pyjet gjetherënës duke mbuluar 449,400 ha ose 93% të sipërfaqeve pyjore, ndërsa, 7% e sipërfaqeve pyjore mbulohet nga pyjet halore.

SZHP (Strategjia për Zhvillimin e Pyjeve) ofron një kornizë për zhvillimi e pyjeve drejt zbatimit të Axsendës për Zhvillim të Qëndrueshëm 2030 dhe arritjes së shumicës së Objektivave të Zhvillimit të Qëndrueshëm (OZHQ). SZHP synon të kontribuojë në menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve pyjore në vend duke: forcuar mjedisin e favorshëm për sektorin pyjor, futur planifikimin e menaxhimit të pyjeve me shumë qëllime, rivendosur tokat pyjore të degraduara dhe masat e mbrojtjes së pyjeve.

Rritja e sipërfaqes pyjore përmes pyllëzimit, ripyllëzimit dhe rigjenerimit natyror, duke përfshirë pyllëzimin e tokave të degraduara, tokat e braktisura dhe ripyllëzimin e pyjeve të degraduara si dhe integrimin e sekuestrimit të karbonit në menaxhimin e pyjeve.

Shkalla e mbulimit me pyje në Kosovë është 44.7%, që është më e lartë se mesatarja botërore (31%). Megjithatë, sipërfaqja pyjore për kokë banori në Kosovë (0.28 ha) është më e ulët se mesatarja botërore (0.6 ha) dhe shumë më e ulët se mesatarja evropiane (rreth 1.4 ha). Duke pasur parasysh kushtet klimatike dhe gjeografike, ka potencial për rritjen e sipërfaqes pyjore në Kosovë, ku synohet një rritje prej 3% për periudhën dhjetëvjeçare.

Statistikat zyrtare tregojnë se në Kosovë janë diku rreth 317,000 ngastra pyjore të menaxhuar nga rreth 132,796 pronarë pyjesh. Sipas këtyre statistikave madhësia mesatare e ngastrës pyjore në total sillet rreth 1.49 ha për një pronarë pylli.

Sikurse në tokat bujqësore, edhe tek pyjet private ekziston problemi i fragmentimit të vazhdueshëm me rastin e rritjes së familjes, të drejtës në pronësi dhe problemi i migrimit apo zhvendosjes së banorëve të zonave rurale në qendra urbane apo afër tyre. Problemet e kësaj natyre kanë krijuar vështirësi në menaxhimin, rregullimin me plane menaxhuese afatgjata, në mbrojtjen e tyre karshi fenomenit të prerjeve të paligjshme dhe zjarreve pyjore etj.

Menaxhimi i pyjeve është konsideruar shumë i ndërlikuar gjatëperiudhës së delegimit të kompetencave nga MPBZHR në nivelin lokal/ komunal. Sipas Ligjit për Pyjet e Kosovës 2003/3, deri në vitin 2012, Agjencia Pyjore e Kosovës (APK), ka pasur të drejtën ekskluzive në menaxhimin dhe administrimin e pyjeve publike, pyjet në parqe kombëtare dhe me rregullimin e pyjeve private. Shpërndarja e kompetencave shkaktoi çalimin e institucioneve qendrore dhe komunale në drejtim të përdorimit, ruajtjes dhe mirëmbajtjes të pyjeve, duke ndikuar në shtimin e prerjeve të pa rregullta, mos kontrollin e gjendjes, përmbushjen e detyrave dhe përgjegjësisë të institucioneve në fjalë.

Stoku total në pyjet e vendit është llogaritur të jetë rreth 40.5 milion m³ vëllim drusor, në të cilën kontributin më të madh e japin pyjet e ahut me rreth 46 % dhe dushqet me 23 % pjesëmarrje në vëllim. Rritja vjetore neto është llogaritur të jetë rreth 1.55 milion m³, që pothuajse krejtësisht dominohet nga pyjet fletor.

Aktualisht, menaxhimi i pyjeve konsiderohet si një nga sfidat e më të ndërlikuara, kjo për shkak të prezencës të prerjeve të pa rregullta, të cilat sipas statistikave vlerësohet se arrijnë rreth 93% të prerjeve, ndërsa ato të rregullta arrijnë rreth 7 % të vëllimit drusor. Qëllimi i strategjisë kombëtare për zhvillimin e sektorit është që të rrisë kontributin e sektorit pyjorë në ekonominë kombëtare, përmes përdorimit të qëndrueshëm të resurseve pyjore, duke përfshirë përfitimet ekonomike, sociale dhe mjedisore, duke u marrë në konsideratë faktin që pyjet kontribuojnë në zbutje të ndryshimeve klimatike. Programi Kombëtar i Pyllëzimit dhe Ripyllëzimit 2018-2027, ka identifikuar sipërfaqe të përshtatshme prej rreth 101,656 ha për pyllëzim dhe 7,448 ha ripyllëzim bazuar kryesisht në përdorimin e specieve autoktone. Pyllëzimi do të ndihmojë në adresimin e problemit të erozionit të tokës dhe do të kontribuojë në sekuestrimin e karbonit.

Vitet e fundit, në Kosovë pyllëzohen rreth 250-400 ha në vit, të fokusuara kryesisht në përdorimin e specieve halore për mbjellje të reja. Gjithashtu synohet mirëmbajtja e shëndetit pyjor me qëllim të sigurimit të prodhimitarisë optimale mbi bazën e kapacitetit të pyjeve bazuar në dimensionin shumë funksional të tyre në menaxhimin e qëndrueshëm duke i përdorur resurset karshi interesat mjedisore, sociale dhe ekonomike.

Zjarret pyjore paraqesin në faktorë shumë të rëndësishëm, i cili duhet marrë në konsideratë për zhvillimin e politikave të sektorit pyjor me qëllim të marrjes të masave për mbrojtje ndaj tyre, duke ditur se me rritjen e temperaturave brenda këtij 10 vjeçari kemi një shtim të rasteve. Shkaktarë të zjarreve në pyje janë rritja e të temperaturave gjatë viteve dhe pakujdesia e njerëzve.

Duke ditur se pyjet luajnë një rol të rëndësishëm në ciklin global të karbonit, dhe se menaxhimi aktiv i pyjeve është jetik në përpjekjet për të zbutur ndryshimet klimatike, krijimi i infrastrukturës së nevojshme për monitorimin e rregullt të CS (sekuestrimit të karbonit) dhe rritjen e biomasës për Kosovën është me rëndësi të madhe.

Agro -përpunimi: Bujqësia dhe agroindustria tradicionalisht konsiderohen si dy sektorë të ndarë, si nga karakteristikat e tyre ashtu edhe nga roli i tyre në rritjen ekonomike. Industria e përpunimit të ushqimit përcaktohet si transformimi i produkteve blegtorale dhe bujqësore në produkte për konsum të ndërmjetëm apo përfundimtar. Zhvillimit të sektorit të agro-industrisë, Kosova i ka dhënë vëmendje të veçantë përmes politikave programore të zhvillimit, duke e konsideruar si një sektor të industrisë që gjeneron vende pune. Për të përballuar konkurrencën në treg,

është e nevojshme të përmirësohet cilësia e ushqimit duke zbatuar standardet e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit. Investimi në sektor do të rrisë konkurrencën e sektorit agroushqimor, do të përmirësojë efikasitetin dhe qëndrueshmërinë e prodhimit, duke përfshirë prodhimin e sigurt, ushqyes dhe të qëndrueshëm.

Sektori i përpunimit të ushqimit në Kosovë gjatë dekadës së fundit (2010 -2020) ka pasur investime të mëdha në objektet dhe në pajisje për përpunim. Këto kanë qenë mjete nga buxheti i Kosovës si dhe nga donatorët ndërkombëtar. Si rezultat i investimeve që janë bërë në sektorin e përpunimit të ushqimit, ka ardhë deri te përmirësimet në siguri dhe cilësi të produkteve të përpunuara. Përpunuesit e produkteve ushqimore si rezultat i investimeve të bëra në sektor, tanimë kanë krijuar produkte të reja dhe inovative për tregun ekzistues. Prodhuesit e qumështit kanë përmirësuar paketimin e tyre për të zgjatur jetëgjatësinë e produktit. Prodhuesit e mishit kanë adoptuar teknologjitë e reja, dhe vazhdimisht janë duke furnizuar tregun me produkte të reja. Pavarësisht investimeve që janë bërë në sektorin e përpunimit të ushqimit, ato ende nuk plotësojnë nevojën e kërkesës vendore për produkte ushqimore të përpunuara.

Investimi në agroindustri jo vetëm rrit të ardhurat e fermerëve, por krijon mundësi të reja punësimi në zonat rurale. Industria e përpunimit dhe paketimit të ushqimit në Kosovë është e ndarë në nën-sektorët e mëposhtëm: perime dhe pemë, drithëra, bimë mjekësore, vreshtaria, mishi dhe qumështi.

Niveli i diversifikimit të produkteve në përpunim në Kosovë është ende i ulët. Kryesisht përpunohen specat dhe trangujt, dhe ato vetëm si turshi jo edhe në ndonjëprodukt tjetër. Për më tepër, fokusi është në përpunimin e perimeve, ndërsa pemët janë më pak tëshfrytëzuara si lëndë e parë,një ndër shkaqet janë edhe prodhimitaria e ulët e pemëve në Kosovë dhe çmimi i ulët i ofruar nga përpunuesit në krahasim me çmimet në tregun e gjelbër.

Numri i kufizuar i llojeve të ndryshme të produkteve, gjithashtu rezultonte përpunues të ndryshëm konkurrojnë brenda të njëjtëve segmente të tregut me produkte shumë të ngjashme dhe strategji të njëjtë të hyrjes në treg. Përgjatë është tregu i produkteve shtëpiake, i cili ofron potencial (lloj-llojshmëri) konsumatorve me preferenca të veçanta.

Për më tepër, duket se industria e përpunimit të P&P po fokusohet kryesisht në produktet finale, ndërsa pak janë duke bërë në përpunimin e produkteve gjysëm-finale (p.sh. puretë e ngrira, puretë aseptike, frutat dhe perimet e thata dhe të ngrira, etj.). Shumica e kompanive në Kosovë përpunojnë produkte që synojnë drejtpërdrejt tregun me pakicë, jo industrinë e përpunimit të ushqimit (si produkt gjysëm-finale).

Kompanitë e përpunimit të pemëve dhe perimeve nga prodhuesit vendor kryesisht furnizohen përmes kanaleve të ndryshme të furnizimit. Në varësi të llojit të kulturave bujqësore që grumbullohen për përpunim, përdorin dy kanale kryesore furnizimi: direkt nga fermerët dhe indirekt nga qendrat e grumbullimit të pemëve dhe perimeve.⁶

Vështirësiakryesore e këtij sektori është organizimi i zinxhirit të furnizimit, pra sigurimi i lëndëve të para. Duke qenë se fermerët që prodhojnë P&P ato kryesisht prodhojnë për tregun e freskët, ku dhe ka blerës të mjaftueshëm. Shpeshherë në Kosovë pemët dhe perimet e klasit të dytë dhe të tretë tregtohen si produkte të

⁶ PePeKo,2020

freskëta, për shkak të kërkesës së madhe të tregut, duke i lënë fabrikat përpunuese pa lëndë të parë.

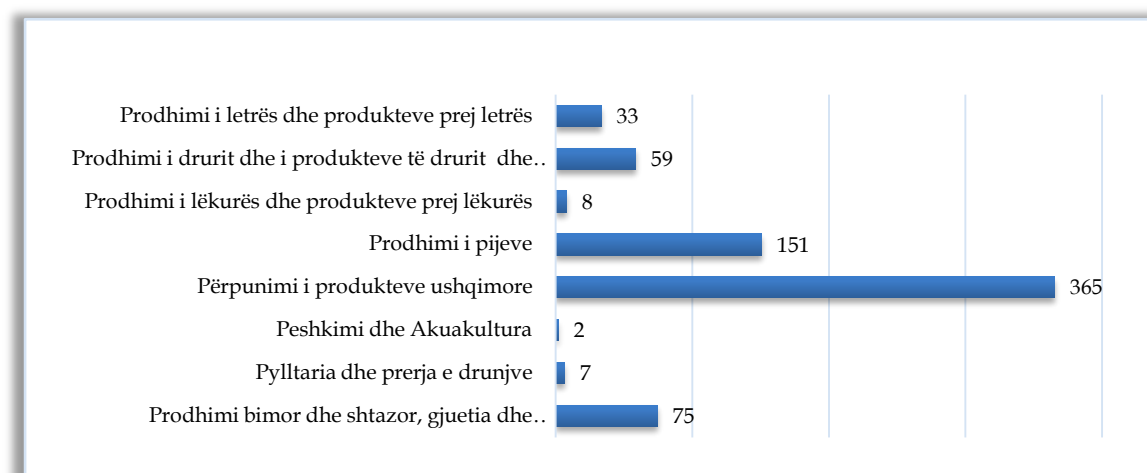
Duke pasur parasysh se furnizimi i shumicës së kompanive realizohet nga pikat grumbulluese dhe drejtpërdrejt nga fermerët, është e nevojshme të vendosen marrëdhënie kontraktuale në mënyrë që të kemi garanci se fermerët do t'i dorëzojnë produktet e tyre tek kompanitë përpunuese. Shpesh kompanitë përpunuese kanë kontrata për furnizimin e pemëve dhe perimeve me dhjetra pika grumbullimi, për më tepër, ka kontrata të pa noterizuara me fermerët dhe/ose bashkëpunim tradicional me fermerët pa asnjë kontratë. Drithërat përpunohen nga mullinjtë, të korrat foragjere përdoren përgjithësisht për përpunim në fermë si silazhi ndërsa patatet përpunohen pjesërisht, kryesisht si ushqimi i lehtë (çipsa etj).

Në Kosovë ekziston një traditë për kultivimin e rrushit, por jo edhe aq për prodhimin e verave kualitative. Tregu aktual karakterizohet me verë të cilësisë jo të mire dhe me çmime të ulëta pasi verërat komerciale duhet të konkurrojnë me prodhimet shtëpiake. Për të pasur kthim më të mirë të investimeve në nënsektor, kërkohet cilësi më e mirë si dhe profil i qartë i verës së tregtuar. Kjo situatë pjesërisht ende është aktuale, megjithatë, ka verëtarë të vegjël dhe të rinj që kanë synim cilësi dhe marketing, të dyja shumë të nevojshme në sektorin e verërave.

Potenciali është shumë i madh për zhvillimin e industrisë së përpunimit të ushqimit, por gjithashtu janë edhe sfidat të mëdha me të cilat ballafaqohet ky sektor: lënda e parë e pamjaftueshme dhe e paqëndrueshme, strukturat e dobëta të prodhimit primar bujqësor, pronësia e tokës së fragmentuar kufizon aftësinë e përpunuesve dhe tregtarëve për të ofruar mundësi biznesi sasi të mjaftueshme të prodhimeve primare bujqësore me standardet uniforme të cilësisë, mungesa e zbatimit të teknologjive të reja, mungesa e teknologjive të përpunimit të ushqimit, infrastruktura e dobët, mungesa e lidhshmërisë në mes prodhuesve të lëndës së parë dhe përpunuesve, marrëdhëniet kontraktuale ndërmjet përpunuesve dhe fermerëve janë të pazhvilluara, konkurrenca e pa ndershme nga importi, janë disa pengesa dhe sfidave që përpunuesit e ushqimit po përballen dhe do të përballen në aktivitetet e tyre të përditshme.

Rritja e konsumit për kokë banori për këto produkte paraqet mundësi potenciale dhe të vazhdueshme për zhvillimi e këtyre bizneseve duke zvogëluar rritjen e importit të këtyre produkteve. Sipas të dhënave të ARBK-s tregojnë se rreth 2235 kompani janë regjistruar në sektorin e përpunimit të agro-biznese, që përbën 4.5% të gjithsej kompanive të regjistruara në Kosovë.

Figura 10: Qarkullimi ('000 €), sipas aktiviteteve bujqësore, 2021

Burimi:ASK -Regjistri Statistikor i Bizneseve, përpunuar nga DAESB-MBPZhR

Në kuadër të aktiviteteve të bizneseve bujqësore apo agro-industrisë në vitin 2021, qarkullim më të madh ka pasur në përpunimin e produkteve ushqimore me vlerë të qarkullimit 699,399 mil. €. Shumica e përpunuesve vendor janë relativisht të vogël dhe nuk janë në gjendje të plotësojnë të gjitha kërkesat e konsumatorëve vendor. Rreth 70 % janë ndërmarrje të vogla dhe të mesme, ndërsa 30% janë ndërmarrje të mëdha. Në industrinë e përpunimit të ushqimit dominojnë kryesisht bizneset familjare. Sipas vlerësimeve, përpunuesit e perimeve dhe pemëve mbulojnë rreth 30% të nevojave të tregut vendor, megjithëse në vitet e fundit kapacitete e përpunimit të pemëve dhe perime janë rritur, por ende janë larg plotësimit të nevojave të konsumatorëve vendor. Edhe pse ekziston një mungesë e të dhënave statistikore dhe ekonomike në përpunimin e ushqimit, vlera e shtuar bruto në industrinë përpunuese të ushqimit është vlerësuar me rreth 2 % e BPV – së dhe lidhet drejtpërdrejt me zhvillimin e sektorit bujqësor primar.

Industria e përpunimit të produkteve me prejardhje shtazore

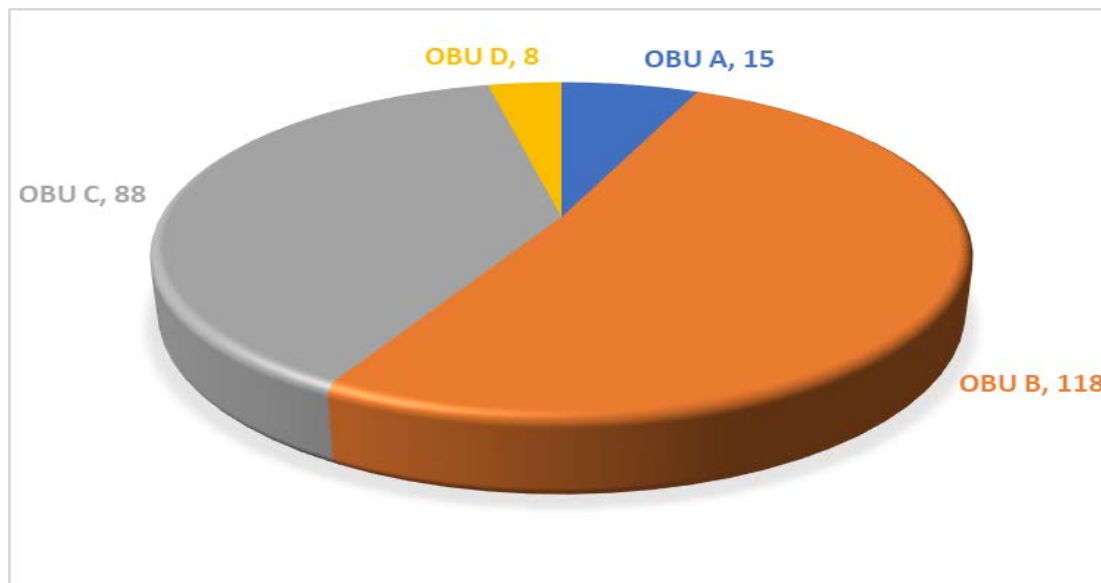
Kategorit	A	B	C	D	Totali
Regjistri i objekteve të aprovuara për përpunim dhe paketim të qumështit	4	24	16	0	44
Regjistri i depove ftohese te aprovuara	4	21	17	6	48
Regjistri i objekteve të aprovuara për përpunimin e mishit	3	33	26	0	62
Regjistri i objekteve të aprovuara për therjen e thundrakëve	4	27	26	2	59
Regjistri i aprovuara për therjen dhe copëtimin e mishit të shpezëve	0	6	2	0	8
Regjistri për grumbullim,paketim te mjaltit dhe produkteve tjera nga bletet	0	4	0	0	4
Regjistri i objekteve të aprovuara për përpunim te vezëve	0	2	0	0	2
Regjistri i objekteve të aprovuara për përpunim të peshkut	0	1	1	0	2

Totali	15	118	88	8	229
--------	----	-----	----	---	-----

Burimi: AVU-perpunuar nga DPZHR 2022

Në Kosovë janë të regjistruar/aprovuar rreth 229 OBU (operator të biznesit të ushqimit me prejardhje shtazore). 89 % OBU janë në kategoritë B dhe C. Vetëm 15 ose 6.5% të OBU janë në kategorinë A. Ekziston ende hapësirë e madhe për përmirësim të cilësisë dhe sigurisë së ushqimit të OBU-t me prejardhje shtazore. Numri i përafërt i të punësuarave në OBU –t me sillet prej 17,260 persona.

11: Numri dhe përqindja e OBU-ve të aprovuar me prejardhje shtazore

Burimi: AUV përpunuar nga DPZHR

Industria e qumështit

Gjithësie në Kosovë janë të aprovuar 44⁷ objekte për përpunim dhe paketim të qumështit, 8 prej të cilëve momentalisht nuk janë aktive. Kapacitetet përpunues të të gjitha qumështoreve janë 774.29 t/dite. Produkte që prodhohen në qumështore të Kosovës kryesisht janë: jogurti, kosi, djathi i bardhë, djathi kaçkavall, ajka, ajrani, gjizë, specia me gjizë. Një qumështore prodhon akullore dhe dy prodhojnë qumësht UHT. Numri më i madh i qumështoreve janë në regjionin e Prizrenit gjithësie 14 qumështore, pasuar me Prishtinën 8, Peja dhe Gjakova 6, Gjilani dhe Ferizaj 4 si dhe 3 qumështore në regjionin e Mitrovicës. Bazuar në shkallën e rrezikshmërisë të sigurisë së ushqimit ndërmarrjet e përpunimit dhe paketimi të qumështit kategorizohen në 4 kategori. Sipas listës së regjistrimit të objekteve të aprovuara për përpunim dhe paketim të qumështit, dominojnë ndërmarrjet të kategorisë B 24 dhe C 16 ose 91%, ndërsa në kategorinë A janë 3 dhe është vetëm 1 ndërmarrje në kategorinë D. Në Kosovë sipas të dhënave të AUV një qumështore ka kapacitete përpunimi prej 180,000 l/ditë kapacitet maksimal, dy me nga 100,000 l/ditë. Kryesisht kapacitet tjerë përpunues që dominojnë janë nën 10 000 l/ditë dhe më të vogla.

Në Kosovë janë rreth 2,500⁸ fermerë komercialë të qumështit, të cilët i tregtojnë produktet e tyre të freskëta të qumështit përmes kanaleve komerciale. Produktet lokale të qumështit mbulojnë të paktën një të tretën e kërkesës së tregut për produkte

⁷Sipas regjistrit i objekteve të aprovuara për përpunim dhe paketim të qumështit (2022)

⁸ Shoqatës së Prodhuesve të Qumështit në Kosovë (KAMP)

të përpunuara të qumështit në Kosovë. Industria ka identifikuar shumë pengesa që e ndalin këtë potencial ekonomik.

Industria e mishit

Gjithësej në Kosovë janë të aprovuar 62⁹ objekte për përpunim e mishit, vetëm dy momentalisht janë jo aktiv. Kapacitete përpunues të të gjithë përpunuesve të mishit janë 300 t/ditë. Aktivitete që bëhen në objekte të përpunimit të mishit janë: produktet e mishit, paketimi, ripaketim etj. Numri më i madh i përpunuesve është në regjionin e Prizrenit dhe Pejës me nga 13 përpunues mishi, pasuar me Prishtinën 10, me nga 7 përpunues të aprovuar të mishit Gjakova dhe Gjlani , 3 Mitrovica dhe në 2 Ferizaj.

Bazuar në shkallën e rrezikshmërisë të sigurisë së ushqimit ndërmarrjet e përpunimit dhe paketimi të mishit kategorizohen në 4 kategori. Sipas listës së regjistrimit të objekteve të aprovuara për përpunim dhe paketim të mishit, dominojnë ndërmarrjet të kategorisë B – 33 dhe C – 26 ose 95% , ndërsa në kategorinë A janë 3, në kategorinë B janë 24 dhe asnjë në kategorinë D. Në Kosovë sipas të dhënave të AUV dominojnë përpunuesit e vegjël me kapacitete 0.2 t / ditë 10 përpunues, 2 përpunues janë me kapacitete 25 t/ ditë ndërsa të tjerë janë në mes të këtyre kapaciteteve përpunuese. Industria e përpunimit të mishit në Kosovë varet shumë nga importet e mishit të papërpunuar. Aktualisht, përpunuesit e mishit po prodhojnë kryesisht produkte si: sallam, sallam hamburgeri me mish të thatë, hot dog etj. Si rezultat i furnizimit të pamjaftueshëm të produkteve primare nga blegtorët e Kosovës, përpunuesit vendorë të mishit importojnë 80% të lëndës së parë për të përmbushur nevojat e tyre të prodhimit. Mëqenëse përqindja e importeve të mishit është rritur vazhdimisht në pesë vitet e fundit, Kosova vazhdon të importojë kafshe si peshë të gjallë dhe gjithashtu mish karkasash/ mish të ngrirë për të përmbushur kërkesat e tregut.

Thertoret

Gjithësej në Kosovë janë të aprovuar 59 objekte për therje e kafshëve¹⁰, 53 janë aktive dhe 6 momentalisht janë jo aktiv. Kapacitete total i therjeve në Kosovë është 1,500 krerë /ditë. Objektet me kapacitete më të lartë të therjes janë 36 – 50 krerë/ditë, kapacitete mesatarët 16 -35 krerë/ditë dhe kapaciteti i ulët i therjes 5-15 krerë/ditë dhe 8 thertore janë për therjen e pulave.

Sipas kategorizimit (A, B, C dhe D), 3,3% e kapaciteteve aktuale të thertoreve të gjedheve janë në kategorinë D, 44% në kategorinë C, që do të thotë se rreziku është shumë i lartë për këto dy kategori, 45.76% në kategorinë B dhe vetëm 6.7% në kategorinë A. Situata me thertoret e pulave është e njëjtë, 75% e thertoreve aktuale të pulave janë në kategorinë B dhe 25% në kategorinë C sipas AUV, 2021. Aktualisht, lista e institucioneve të aprovuara që përpunojnë ushqim me origjinë shtazore gjendet në faqen e internetit të AUV-së: është e organizohet në përputhje me dispozitat e listës master të BE-së SANCO/2179/2005 Revision 2014 dhe me specifikimet teknike të listës master dhe me listat e institucioneve ushqimore të miratuara nga BE-ja dhe disa institucione të tjera të specifikuara ushqimore. Regjistri i produkteve të ushqimit dhe nënprodukteve të kafshëve nuk është bërë akoma.

Një pjesë e mishit të tregtuar në Kosovë vjen nga therja e kryer jashtë thertoreve të autorizuara. Megjithatë procesi i therjes mbikëqyret nga kasapë me përvojë, mungon garancia për higjienën e operacioneve të kryera pa mbikëqyrje veterinare. Duke qenë se një nga shtyllat e sistemit të sigurisë ushqimore është qasja “nga ferma tek piruni”, agjencia duhet ta rregullojë me ligje specifike këtë sektor me përjashtime të

⁹Regjistri i objekteve të aprovuara për përpunimin e mishit (2022)

¹⁰Regjistri i objekteve të aprovuara për përpunimin e mishit (2022)

parashikuara për disa operatorë dhe produkte. Qëllimi përfundimtar është që të gjithë operatorët që punojnë në këtë sektor të jenë plotësisht në përputhje me kërkesat ligjore dhe kërkesat e tregut.

Situata aktuale e thertoreve në Kosovë nuk është inkurajuese, duke qenë se procedurat sanitare dhe trajtimi human i kafshëve para therjes janë pothuajse inekzistente. Problemi kryesor në sektorin e mishit të viçit është mungesa e sasisë së furnizuar të mishit të viçit. Thertoret janë të vjetruara dhe kryesisht të vetë-dizajnuara nga pronarët. Shumica e thertoreve janë manuale dhe shumë joefikase në krahasim me thertoret e automatizuara rajonale dhe të BE-së. Shumica e tyre janë të përfshirë në përpunim, por pa paketim cilësor.

Praktikat e fermave janë shumë të dobëta dhe të dhënat mbi gjurmueshmërinë dhe regjistrimin e kafshëve mungojnë dukshëm. Zhvendosja e kafshëve të therura nuk bëhet siç duhet dhe kafshët e therura nga fermerët nuk raportohen. Rregulloret e inspektimit të mishit duhet të zbatohen rregullisht. Shumë dyqane të vegjël kanë frigoriferë të thjeshtë ku ata ruajnë karkasat/mishin e freskët pasi të jetë varur në vitrinat e dyqaneve pa frigorifer gjatë ditës.

Qendrat e thertoreve, përpunimit dhe magazinimit të produkteve me origjinë shtazore ndahen në kategoritë e mëposhtme:

- Thertore
- Operator për përpunimin e mishit dhe përgatitjen e produkteve me origjinë shtazore dhe
- Operator për ftohjen, ngrirjen dhe magazinimin e produkteve me origjinë shtazore.

Gjithsej në Kosovë janë 8 objekte të aprovuara për therje e shpezëve, prej të cilëve të gjitha janë aktive. Kapacitete total i therjes është 15,000 copë /ditë. Kapaciteti më i lartë i therjes është 6,000 copa/ditë, kapaciteti mesatar është 1,500 copa /ditë.

Sipas kategorive numri i objekteve për therje të shpezëve është:

- Kategoria A: nuk ka
- Kategoria B: 6
- Kategoria C: 2
- Kategoria D: nuk ka

Vetëm një kompani e cila merrej me prodhimin e vezëve të pulave të amortizuara i ther dhe më pas i shet ato për mish në treg. Prodhuesit e tjerë të vezëve i shesin pulat e amortizuara në tregun e gjelbër ose drejtpërdrejt nga fermat te blerësit privat dhe tregtarët. Fermat e broilereve që kanë filluar therjen e broilereve në fermat e tyre funksionojnë shumë mirë dhe kërkesa për mish lokal çdo vit po rritet. Problemet kryesore janë gjendja e thertoreve, ato nuk plotësojnë standardet e sigurisë ushqimore dhe kanë nevojë për investime. Procesi i therjes është një nga problemet e sektorit të pulave.

Sektori i peshkatarisë dhe akuakulturës

Peshkataria është sektorë me potencial të vogël për zhvillim pasi që Kosova disponon më një numër relativisht të vogël të lumenjve, liqeve dhe hurdhave (fermave) aktive për prodhimin e peshkut të freskët (akuakultura). Megjithatë potencialit të vogël për zhvillimin e sektorit të peshkatarisë gjatë viteve të fundit, ka tendencë të rritjes pozitive. Kultivimi i peshqve është një prej veprimtarive që po rritet në sektorin agro-ushqimor përgjatë disa viteve të fundit, me normë rritjeje mesatare vjetore prej 8,5% që nga viti 2010. Prodhimi aktual në vit përllëgaritet në shifrat 1,581 ton të Troftës së Ylbërës. Prodhimi është rritur krahasuar me raportimet për prodhimin e rreth 715 tonëve në vitin 2010. Madhësia e peshkut të gjallë dhe të përpunuar në treg është rreth 350-400 gram. Speciet e tjera, përfshirë edhe Krapin e

zakonshtëm, prodhohen në sasi shumë të vogla. Numri i përgjithshëm i fermave të peshkut në Kosovë është 35. Pesë prej tyre janë krijuar rishtazi dhe janë mbështetur me grante në vitin 2020. Pjesa më e madhe e fermave të peshkut përdorin ujë drejtpërdrejtë nga burimi, çka siguron sasi të qëndrueshme dhe të sigurt të ujit të cilësisë së mirë. Ka pak raste të kultivimit të peshkut ku përdoret ujë nga lumi, sistem ujiteje dhe/apo puse. Procesi i kultivimit është me cikël, ku cikli i prodhimit zgjat përafërsisht 16 muaj.

Tabela 17: Vendndodhja/Rajoni dhe numri i prodhuesve të peshkut

Rajoni	Numri i prodhuesve të peshkut
Pejë	11
Prizren	7
Gjakovë	3
Mitrovicë	4
Ferizaj	5
Gjilan	1
Prishtinë	4
Numri i plotë	35

Burimi: DPBT përpunuar nga DPZHR

Në bazë të prodhimit të peshkut, fermat e peshkut mund të grupohen në katër kategori: prodhues me prodhim vjetor prej mbi 100 ton (3 ferma), 50-100 ton (6 ferma),

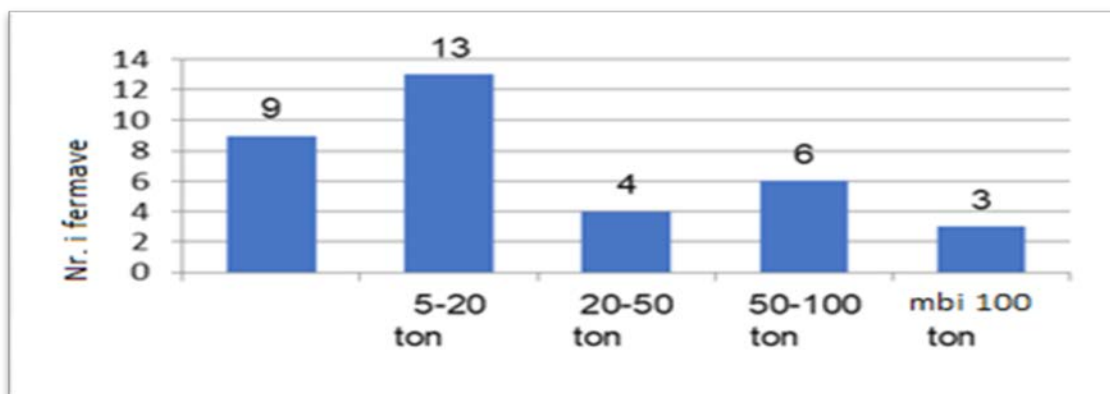

Figura 12 : Sasia e prodhuara e peshqve neper ferma te peshkut

Burimi: DPBT përpunuar nga DPZHR

20-50 ton (4 ferma) dhe ato që prodhojnë 5-20 ton në vit (rreth 13 ferma), për të tjerat nuk ka të dhëna. Gjatë viteve të fundit, ka pasur një rritje të numrit të fermave të vogla familjare të peshkut (pjesa më e madhe kanë për kultivimin e peshqve për restorante), si pjesë e industrisë së turizmit.

Si veprimtari ekonomike, kultivimi i peshkut ka kontribut të rëndësishëm socio-ekonomik në punësim. Duke qenë se fermat e peshkut me ujë të freskët ndodhen kryesisht në zona rurale, mundësitë e punësimit për banorët vendas çojnë në rritje të shkallës së punësimit dhe zhvillim të këtyre zonave. 17 nga 35 ferma peshku

kombinojnë prodhimin e tyre të peshkut me restorant dhe shërbime të tjera turistike. Një pjesë e prodhimit u shitet direkt klientëve në restorante. Në të shumtën e rasteve restorantet ndodhen në një mjedis tërheqës, pranë ose direkt në mal. Mundësitë e punësimit përmes restoranteve duhet të konsiderohen si plotësuese me punësimin e krijuar nga vetë prodhimi. Në të ardhmen e afërt pritet që të gjitha fermat e peshkut duke përfshirë fermat e vogla (familjare) do të duhet të respektojnë kuadrin ligjor për regjistrimin dhe funksionimin e një ferme peshku.

Me përjashtim të disa njësive më të mëdha, fermat janë të dobët të pajisuar me pajisje për rritjen dhe kultivimin e peshkut. Vetëm dy ferma peshku janë të pajisura me pajisje oksigjenimi të lëngshëm, pompa transportuese dhe makinë automatike të klasifikimit të peshkut. Katër ferma peshku përdorin ajrosës. Pothuajse i gjithë ushqimi bëhet me dorë, dhe asnjë nga fermat nuk ka sistem automatik alarmi për cilësinë e ujit.

Deri tani janë të licencuara katër (4) subjekte për prodhimin e peshkut në hurdhja (akuakulture) ndërsa tri (3) janë në procedurë të licencimit. Në vit prodhohen diku rreth 650 ton / peshk i freskët nga subjektet e licencuara që merren me akuakulture. Gjithashtu është e rëndësishme të theksohet se konsumi i përgjithshëm i produkteve të peshkut në Kosovë është afërsisht 1.4 kg për banor, shumë poshtë mesatares evropiane prej 23 kg për banor. Në vendet e rajonit konsumi është: në Shqipëri 5.36 kg, në Maqedoninë e Veriut 4.08 kg dhe në Serbi 6.18 kg¹¹

Me teknologjinë e përmirësuar të mbarështimit dhe bazuar në kapacitetet aktuale të mbarështimit është e mundur të prodhohet deri 2,000 ton troftë ylber në vit. Për sa i përket teknologjive të mbarështimit, të cilat kontribuojnë në mbrojtjen e natyrës dhe mjedisit, mundësi të mëtejshme për zhvillimin e akuakulturës së ujërave të ëmbla gjithashtu është mundshme përmes krijimit të një sistemi riciklimi akuakulture (RAS)¹² dhe zhvillimit të akuakulturës ekologjike dhe organike.

Përpunimi i peshkut tani më ka filluar edhe në Kosovë dhe në treg plasohet si peshk i tymosur, çofte, file peshku dhe gjellëra të freskëta nga mishi i peshkut, me sasi të vogla rreth 20 / ton në vite, kompanitë e mëdha tani më veç kanë krijuar një lloj përvoje të mirë në këtë drejtim dhe kanë potencial për produkte të përpunuara.

Tregu vendor kërkon informacion dhe aktivitete të marketingut në mënyrë që të rritet konsumi i produkteve të peshkut. Rritja e konsumit bazohet në rritjen e prodhimit vendor dhe në rritjen e produkteve të importuara të peshkut. Peshku i importuar 98% është të peshk i ngrirë. Një shqetësim i madh është varësia nga ushqimi dhe pajisjet e importuara. Cilësia e ushqimit të nevojshëm për prodhim nuk është e disponueshme në tregun rajonal.

Sektori i kultivimit të peshkut dhe peshkimit është i organizuar kryesisht përmes MBPZHR-së, e cila merret me zhvillimin e rregullimeve ligjore, dhe Agjencisë Kosovare të Ushqimit dhe Veterinës që merret me çështje të shëndetit të peshkut. Farmerët e peshkut janë të organizuar në shoqatën e prodhuesve të peshkut që grupon pothuajse të gjithë prodhuesit e peshkut në vend.

Industria e përpunimit të produkteve me prejardhje jo shtazore

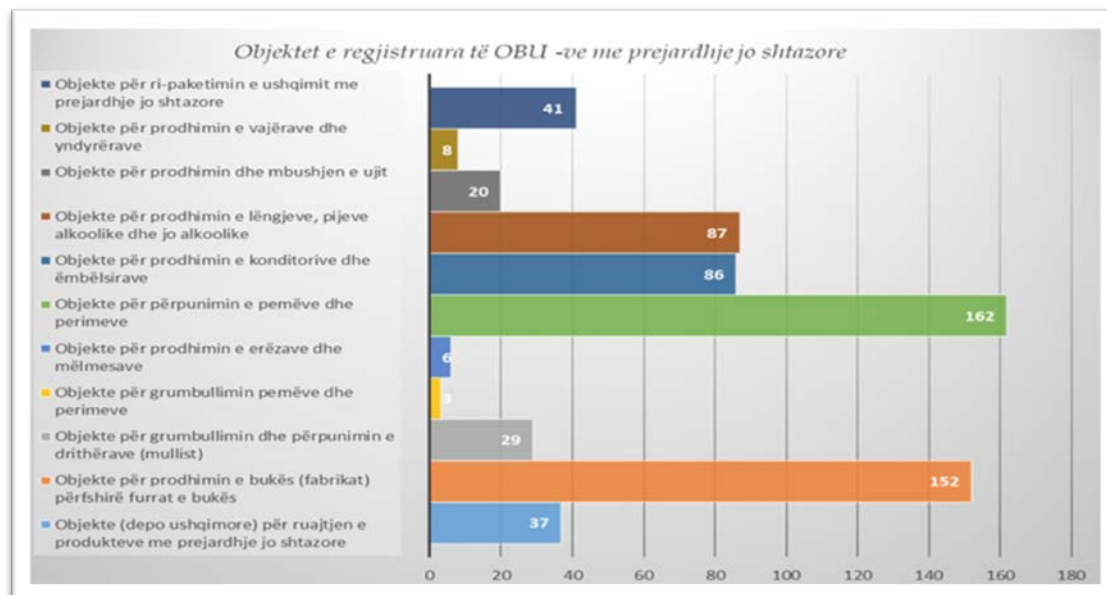
Gjithsej në AUV janë të regjistruar 1399 objekte që operojn me ushqimet me prejardhje jo shtazore. Siç po shihet nga grafikun më lartë OBU-t me prejardhje jo

¹¹<http://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS>

¹²Bregnballe, 2015

shtazore dominohen nga objektet për grumbullim dhe përpunim të pemë dhe perime 50, (dhe objektet e prodhimit të bukës (fabrikat) përfshirë fabrika të bukës (154). Kapaciteti i përgjithshëm aktual i përpunuesve të pemëve dhe perimeve është i pashfrytëzuar, pasi që shumica e përpunuesve vendor janë relativisht të vogël dhe nuk janë në gjendje të plotësojnë kërkesat e konsumatorëve vendor.

Figura 13: Objektet e regjistruara të OBU-ve me prejardhje jo shtazore

Burim: AVU përpunuar nga DPZHR

Sipas vlerësimeve, përpunuesit e pemëve dhe perimeve mbulojnë rreth 30% të nevojave të tregut vendor. Industria përpunuese e pemëve dhe perimeve në Kosovë është duke u rritur dhe teknologjia e saj përpunuese është duke u përmirësuar. Bazuar në kapacitetet përpunuese, janë tri kategori të përpunuesve.

- Përpunuesit industrial (Abi&Elif, Euro Food, Koral, Asks-Foods, Moea)
- Përpunuesit e mesëm (Bio Pak, Fitimi, Rizona, Etlinger, Ananas Impex, Fungo FF, MIB Trade)
- Përpunuesit e vegjël (Shoqata e grave dhe individëve me një kapacitet të vogël dhe reçetat përpunuese të gatimit që përgatiten në shtëpi)

Industria e përpunimit të pemëve dhe perimeve

Në total, industria e përpunimit të pemëve dhe perimeve punëson rreth 10,000 punëtorë, në vite të mira edhe 12,000, më pak se 50% janë punëtorë sezonal. Sipas të dhënave të MBPZHR, industria e përpunimit të pemëve dhe perimeve në vitet e fundit ka pasur një konsolidim për sa i përket investimeve në asetet fizike dhe makineri, por në përgjithësi zhvillimi është ngadaltë. Kjo reflektohet në faktin se përpunuesit e pemëve dhe perimeve ende janë mbrapa kur bëhet fjalë për certifikatat e sigurisë ushqimore si ISO 22000, HACCP, ISO 9001, GlobalG.A.P¹³, trajtimi i ujërave të zeza, si dhe reduktimi i humbjeve në procesin e prodhimit.

Në studimin e fundit të PePeKo-s tregojnë se përpunuesit përdorin prej 25% deri në 95% të kapaciteteve të instaluar; ka shumë të ngjarë që kompanitë e përpunimit të pemëve dhe perimeve nuk përdorin më shumë se 50% të kapaciteteve

¹³PPSE-Promoting-Private-Sector-Employment, 2020

të tyre ekzistuese¹⁴. Pavarësisht të gjitha investimeve që janë bërë në sektorin e përpunimit të ushqimit, ato ende nuk i plotësojnë kërkesat vendore për produkte cilësore.

Produktet e importuara dominojnë tregun kosovar, si rrjedhojë 70% e tregut dominohet nga produktet e importuara. Për të konkurruar me sukses në një treg gjithnjë e më të hapur, industria ushqimore duhet ende të modernizoj teknologjit dhe të përmirësoj sistemet e menaxhimit të sigurisë ushqimore.

Përparësi do të kenë investimet për zbatimin e standardeve të sigurisë ushqimore që janë të një rëndësie të veçantë për furnizimin e tregut vendor me produkte ushqimore të sigurt dhe për konkurrencë të suksesshme me importet. Për të nxitur përshtatjen e industrisë ushqimore me standardet mjedisore, prioritet i është dhënë investimeve që synojnë trajtimin e mbetjeve, pastrimin e ujit dhe përdorimin efikas të mbetjeve të prodhimit. Investimet e mbështetura do të kontribuojnë në përmirësimin e situatës së prodhimit primar bujqësor.

Potenciali është shumë i madh për zhvillimin e industrisë së përpunimit ushqimor, por edhe sfidat e mëdha me të cilat përballet ky sektor: lënda e parë e pamjaftueshme dhe e paqëndrueshme, strukturat e dobëta të prodhimit primar bujqësor, pronësia e fragmentuar e tokës kufizon aftësinë e përpunuesve dhe tregtarëve për të ofruar biznesit sasi të mjaftueshme të produkteve bujqësore parësore me standarde uniforme të cilësisë, mungesë e zbatimit të teknologjive të reja, mungesë teknologjesh për përpunimin e ushqimit, infrastrukturë e dobët, mungesë e lidhjes ndërmjet prodhuesve të lëndëve të para dhe përpunuesve, marrëdhëniet kontraktuale ndërmjet përpunuesve dhe fermerëve janë të pazhvilluara, të padrejta. konkurrenca nga importet, janë disa pengesa dhe sfida me të cilat përballen dhe do të përballen përpunuesit e ushqimit në aktivitetet e tyre të përditshme.

Rritja e konsumit për kokë/banori për këto produkte paraqet mundësi potenciale dhe të vazhdueshme për zhvillimin e këtyre bizneseve, duke ulur importet e produkteve

Këto kompani përpunuese së bashku kanë ambiente të mjaftueshme pune me temperaturë dhome dhe disa ambiente magazinimi. Nga pikëpamja teknike, veçanërisht mungojnë depote e ftohta (4°C), dhomat e ftohjes (-20°C) dhe ambientet e magazinimit me atmosferë të kontrolluar mungojnë dhe duhet të zgjerohen gjatë viteve të ardhshme.

Niveli i diversifikimit të produkteve në nivelin e përpunimit të perimeve në Kosovë është ende i ulët. Për më tepër, kemi të bëjmë me theksë në përpunimin e perimeve (speca dhe tranguj), ndërsa pemët nuk shfrytëzohen si lëndë e parë për shkak të prodhimit të ulët të pemëve në Kosovë dhe çmimit të ulët të ofruar nga përpunuesit në krahasim me çmimet në treg.

Në përgjithësi, 20-25% e pemëve dhe perimeve të kultivuara në vend përpunohen nga industria në Kosovë.

Mungesat e pemëve dhe perimeve për momentin sigurohet nga importi i lëndës së parë për sektorin nga Maqedonia e Veriut, Serbia dhe Turqia. Pemët, p.sh., mollët importohen nga Shqipëria, ku pemët rriten për industrinë e përpunimit; çmimi atje është 0.10 EUR / kg. Këtij çmimi duhet t'i shtohen shpenzimet e transportit prej 0.16 EUR / kg kështu që mollët kushtojnë 0.26 EUR / kg në portën e fabrikës në Kosovë.

¹⁴PPSE-Promoting-Private-Sector-Employment, 2020

Lidhur me vështirësitë me furnizimin e lëndës së parë, është interesante të shohim nga afër kostot për përpunimit të pemëve: lënda e parë 12%, energjia elektrike 23%, uji 5%, karburanti 7%, paga 0.4% dhe të tjerat 14%. Është e jashtëzakonshme që kostot e energjisë është 2- 3 herë më të larta (e kushtueshme) sesa kostot e lëndës së parë. Përveç koncentrimit në prodhimin e lëndës së parë më të lirë, gjithashtu duhet të shiqohen edhe në investimet në instalimin e energjisë së rinovueshme - mbështetur në rastin më të mirë nga MBPZHR.

Industria përpunuese për drithërat, foragjerët dhe patatet

Drithërat përpunohen nga fabrikat e miellit, kulturat foragjere zakonisht përdoren për përpunim në fermë si silazh, kurse patatet përpunohen pjesërisht. Kosova ka gjithsej 93 fabrika mielli, por aktive janë vetëm 53¹⁵. Një e treta e grurit importohet dhe pjesa tjetër blihet nga fermerët vendas. Mullinjtë përpunojnë rreth 270,000 ton grurë në vit dhe rreth 148,825 ton importohen¹⁶. Gruri i importuar vjen kryesisht me kamionë nga Serbia dhe Hungaria.

Tabela 18: Kapacitete të disponueshme të mullinjëve

Kapacitete të disponueshme të mullinjëve	
Gjithsej	53 mullinj
Aktiv gjithë vitin	33 mullinj, kapaciteti i shfrytëzuar 13 deri 27 %
Aktiv deri në 3 muaj	16 mullinj
Gjendje pune por nuk punojnë	4 mullinj

Burimi: Shoqata e mullisëve përpunuar nga DPZHR

Problemi është se fabrikat kërkojnë drithëra në sasi të mëdha dhe me cilësi të njëtrajtshme. Fermerët vendas nuk mund ta ofrojnë këtë sepse ata, zakonisht përdorin cilësi të ndryshme farërash, shpeshherë të vjetruar dhe me përmbajtje të ulët niseshteje. Për më tepër drithërat e dorëzuara nuk janë të pastra dhe duhet t'i nënshtrohen një procesi pastrimi, ndonjëherë edhe tharjes. Këto pengesa e bëjnë shpesh furnizimin vendas me lëndë të parë jo tërheqës për industrinë e bluarjes. Industria e bluarjes preferon të porosisë grurë me cilësi të njëtrajtshme në sasi të mëdha. Kosova prodhon miell nga dy të tretat e grurit të prodhuar në vend dhe vetëm një e treta e atij të importuar.

Ka raste në prodhimin e patates që disa kompani kanë kontrata me një numër të madh të fermerëve. Ata fermerëve ju ofrojnë fara cilësore të patates, pajisje moderne për mbjellje, për mbrojtje nga sëmundjet dhe dëmëtuesit si dhe pajisje modernë për vjelje të patates. Për më tepër, kompanit gjithashtu organizojnë për fermerë trajnime të ndryshme. Fabrikat e prodhimit të niseshtesë janë të panjohura në Kosovë; gjithashtu, patatet nuk përpunohen në produkte të patates së ngrirë për patate te skuqur ose pure.

Industria e përpunimit të rrushit /prodhimi i verave dhe rakisë

Në Kosovë janë 27 prodhues të verës të cilët janë të licencuar nga MBPZHR. Në Kosovë ekziston një traditë e vreshtarisë, por jo edhe e prodhimit të verës cilësore. Në mënyrë që të tejkalohet kjo situatë si dhe të kemi kthim më të mirë të investimeve

¹⁵Bazuar në informacionin e marrë nga Shoqata e Mullistëve (01 qershor 2021)

¹⁶ Raporti gjelber 2022

në këtë nën sektor, kërkohet investime në përmirësimin e cilësi si dhe një profil i qartë i verës së tregtuar. Kjo pjesërisht vlen ende, megjithatë, ka prodhues të vegjël të verës dhe të rinj që vijnë me një fokus në cilësi dhe në marketing, të dy faktorë shumë të nevojshëm në sektorin e verës.

Tabela 19: Prodhimi i verës 2017-2021

Prodhimi	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Verë e bardhë	2,024	6,234	3,380	5,100	4,744	-7
Verë e kuqe	1,455	5,441	2,325	4,295	3,001	-30
Verë roze	1,826	69	49	35	40	14
Gjithsej verë	5,305	11,744	5,754	9,429	7,785	-17

Burimi: Raporti i Gjelbër 2021

Tabela 20 : Eksporti – importi i verës 2016 - 2019

Eksporti i verës 2016 - 2019			Importi i verës 2016 -2019	
Nr.	Viti	Sasia Milion litra	Viti	Sasia litra
1	2016	5,312,370	2016	564,439
2	2017	5,778,490	2017	652,352
3	2018	8,558,571	2018	698,096
4	2019	8,247,522	2019	705,326

Burim: DVV

Tregtia e produkteve bujqësore

Vlera e eksportit të produkteve bujqësore ka pasur rritje nga viti në vit edhe pse jo në nivelin e dëshiruar. Bilanci tregtar ka ardhur duke u rritur përkundër rritjes së vlerës së eksportit meqenëse në anën tjetër importi po ashtu shënoi rritje. Në vitin 2021 vlera e eksportit të produkteve bujqësore ishte 92,642 mil/€ dhe njëherazi kjo është vlerë më e madhe e eksportit për këtë periudhë kohore, që në krahasim me vitin 2020 kishte rritje për 18.7 %. Deri sa eksporti në vitin 2021 pati një rritje prej 18.7 %, në anën tjetër edhe importi paraqitet me rritje më të madhe në shkallë prej 26.2% krahasuar me vitin 2020 dhe me bilanc negativ prej -872.9 mil/€.

Tabela 21: Eksport-Importi i produkteve bujqësore

Viti	Eksporti (1-24), në '000 €	Importi (1-24), në '000 €	Bilanci tregtar, në '000 €	Mbulueshmëria e Importit me Eksport (%)
	1	2	3=1-2	4=1/2
2017	61,336	694,517	-633,180	8.8
2018	63,950	712,314	-648,364	9.0
2019	65,510	759,359	-693,849	8.6
2020	78,076	765,357	-687,281	10.2
2021	92,642	965,569	-872,927	9.6

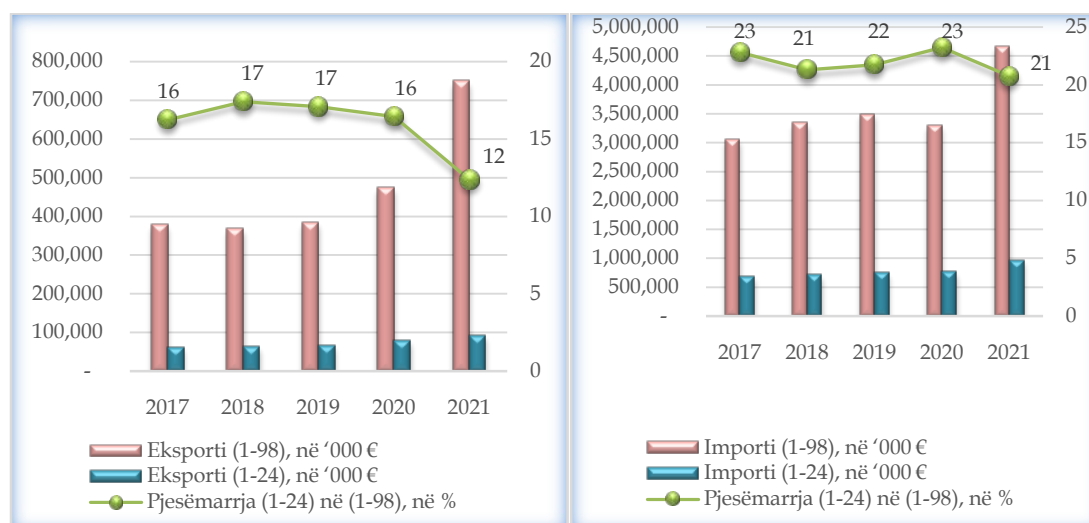
Burimi: ASK, zhvilluar nga DAESB/MBZHR

Bilanci tregtar ashtu si edhe viteve tjera vazhdon të jetë negativ, kështu që në vitin 2021 bilanci negativ është shfaqur në vlerë prej -872.9 mil/ €, kështu që mbulueshmëria e importit me eksport është në shkallë prej 9.6% në vitin 2021.

Pjesëmarrja e eksportit të produkteve bujqësore në eksportin e përgjithshëm ka shënuar rritje të konsiderueshme. Pjesëmarrja më e madhe e eksportit të produkteve bujqësore (01-24) në eksportin e përgjithshëm (1-98) ishte në vitin 2019 (17%), ndërsa si pjesëmarrje më e lartë konsiderohet të jetë në vitin 2017 dhe 2020 me 23%. Pjesëmarrja e eksportit të produkteve bujqësore në eksportin e përgjithshëm në vitin 2021 ishte 12%.

Sa i përket importit, situata paraqitet më ndryshe. Në këtë rast, kemi rënie të pjesëmarrjes së importit të produkteve bujqësore në importin e përgjithshëm. Si vit me pjesëmarrje më të ulët ishte viti 2018 dhe 2021 me pjesëmarrje prej 21%, ndërsa pjesëmarrja më e lartë ishte në vitin 2017 dhe në vitin 2020 me 23 %

Figura 14: Pjesëmarrja e produkteve bujqësore në eksportin e përgjithshëm (majtas), Pjesëmarrja e produkteve bujqësore në importin e përgjithshëm djathtas)

Burimi: Raporti i Gjellbër 2022

Vlera më e madhe e importit ishte nga vendet e BE-së (467.0 mil. €), pasuar nga vendet e CEFTA-s (266.6 mil. €) dhe vendet e tjera 232.0 mil. €. Sipas të dhënave të paraqitura më lartë del se në vitin 2021 bilanci tregtar ishte negativ në vlerë prej 872.9 mil.€.

Eksporti i produkteve bujqësore në vitin 2021 kishte vlerë 92.6 mil. €, nga e cila 51.6 mil. € ishin nga vendet e CEFTA-s, 31.7 mil. € nga vendet e BE-së dhe 9.3 mil. € nga vendet e tjera.

Në dy figurat në vijim është paraqitur pjesëmarrja e eksportit dhe importit sipas grupeve të shteteve në vitin 2021. Vlerë më e madhe e eksportit është realizuar në vendet e CEFTA-s që kishte pjesëmarrje prej 55.7%, vendet e BE-së 34.2% dhe vendet tjera 10.1%. Importi më i madh ishte nga vendet e BE-së me pjesëmarrje prej 48.4%, nga vendet e CEFTA-s 27.6% dhe vendet tjera 24.0%.

3.3 Menaxhimi i mjedisit dhe i tokës

Biodiversiteti

Megjithëse Kosova është një vend i vogël, ka një biodiversitet të pasur. Pozita gjeografike, faktorët gjeologjik, pedologjik, hidrologjik, relievi dhe klima, janë disa prej faktorëve që kanë mundësuar që Kosova të ketë një diversitet të pasur biologjik dhe peizazh, me një llojllojshmëri të mirë florës dhe faunës, ku vlen të theksohet prania e llojeve relikte, endemike si dhe të llojeve me rëndësi të veçantë. Zonat më të pasura me florë dhe faunë janë "Malet e Sharrit" dhe "Bjeshkët e Nemuna". Kosova ende nuk ka një inventar të plotë të biodiversitetit.

Meqenëse përgjegjësitë në fushën e menaxhimit të burimeve natyrore janë të shpërndara ndërmjet MMPHI dhe MBPZHR, bashkëpunimi ndërsektorial në drejtim të menaxhimit të duhur të mjedisit dhe biodiversitetit është ende sfidë.

MBPZHR-së i mungon një departament/njësi për mjedisin dhe klimën në mënyrë që të orientojë politikën e saj drejt një politike më të gjelbër bujqësore.

Kosovë deri së voni kapasur bujqësi ekstensive, që do të thotë se ka pasur aplikim të ulët të plehrave, herbicideve dhe kimikateve të ngjashme, të cilat çojnë në ndotje të tokës, ujit dhe ajrit. Prandaj, kur flitet për cilësinë dhe sasinë e këtyre tre faktorëve kritikë, mund të thuhet se nuk ka pasur nevojë për ndonjë ndërhyrje specifike në aspektin e masave agro-mjedisore në territorin tonë të deritanishëm.

Por me zhvillimin dhe investimet në bujqësi duhet të merren parasysh disa masa mjedisore për të mbrojtur tokën me vlera të larta natyrore dhe florën, faunën e mjedisit. Gjithashtu për të mbrojtur tokën nga rreziku i nën kullotjes si dhe nga mbi kullotja që kullotat të transformohen në tokë të punueshme.

Flora: Diversiteti i specieve bimore është rezultat i ndërveprimit të faktorëve fizik si toka dhe klima që krijojnë kushte të favorshme për diversitetin e specieve. Bazuar në hulumtimet e deritanishme në Kosovë janë inventarizuar rreth 1,800 lloje të florës vaskulare, mirëpo supozohet që ky numër është më i madh dhe arrin deri në rreth 2,500 lloje, edhe më tutje nuk kemi një inventar të plotë të florës.

Vegjetacioni i Kosovës është i përfaqësuar më 139 asociacione bimore të grupuara në 63 aleanca, 35 rende dhe 20 klasë. Qendrat e biodiversitetit të florës në Kosovë konsiderohen "Malet e Sharrit" dhe "Bjeshkët e Nemuna". Në kuadër të llojeve të hulumtuara rreth 200 prej tyre janë endemike, endemorelikte dhe subendemike. Sidomos është i rëndësishëm grupi i endemikëve lokal, numri i të cilëve është ende i pa definuar plotësisht (dihet për katërmbëdhjetë lloje të florës vaskulare), disa prej të cilave kanë përhapje mjaft të kufizuar. Këto lloje endemike si dhe lloje të tjera bimore, ndër të cilat ka edhe bimë me veti mjekuese, janë të përhapura në disa pjesë të maleve të Kosovës.

Qendrat e biodiversitetit të florës në Kosovë konsiderohen të jenë: Malet e Sharrit, Bjeshkët e Nemuna, Koritniku, Pashtriku, Kozniku, Blinaja, Gërmia dhe Malet e Kopanikut. Pyjet e larta dhe ekosistemet malore gjithashtu sigurojnë kushte të favorshme për popullatën e rëndësishme të gjitarëve të mëdhenj si ariu i murrmë, rrëqebulli, dreri i kuq, kaprolli, dhia e egër dhe shumë specie të zogjve grabitqar dhe zogjve këngëtar që janë të rëndësishëm për ornito-faunën e Kosovës, Ballkanin dhe Evropën. Zonat më të pasura me zogj janë Bjeshkët e Nemuna dhe Malet e Sharrit në këto zona ka edhe liqene dhe kënetë të rëndësishme për shumë lloje të zogjve shtegtar. Shqiponjat e maleve, janë specie të rrezikuara në Kosovë por edhe në nivel ndërkombëtar.

Fauna: Duke marrë parasysh pozicionin gjeografik, relievin, faktorëve ekologjik, dhe faktorët të tjerë, Kosova hynë në radhën e vendeve me faunë të pasur të Gadishullit Ballkanik. Territorët më të pasura me faunë janë: “Malet e Sharrit”, “Bjeshkët e Nemuna”, “Kopaoniku”, “Mokna” dhe masivet tjera malore, lumenjtë dhe liqenet. Sipas hulumtimeve të deritanishme në Kosovë jetojnë mbi 250 lloje të kurrizorëve si dhe numër i madh i pakurrizorëve (deri tani janë të njohura 200 lloje të fluturave, mbi 500 taksonë të makrozoobentosit të ujërave). Në kuadër të zonave të mbrojtura ekzistojnë dy rezervate strikte në të cilat janë të mbrojtur dy lloje shtazore. Rezervati i Rusenices në komunën e Suharekës, vendbanim i rrëqebullit dhe Kozhnjari në komunën e Deçanit, vendbanim i dhisë së egër. Në kuadër të faunës vend me rëndësi zënë edhe shpezët me rreth 180 lloje. Zonat më të pasura me shpendë janë “Bjeshkët e Nemuna” dhe “Malet e Sharrit”. Ato gjenden në listën e IUCN-së (Unioni Botëror për Ruajtjen e Natyrës), EU-RL (Lista e kuqe Evropiane), WR-RL (Lista e kuqe botërore). Rrjeti aktual i zonave të mbrojtura është bazuar në legjislacionin kombëtar për ruajtje të biodiversitetit i cili është në harmonizim me acquis relevante të BE – së. Bazuar në Ligjin Nr. 03/L-233 për Mbrojtjen e Natyrës klasifikimi i zonave të mbrojtura bëhet si në vijim:

1. Rezervat Strikt i Natyrës	5. Monument i Natyrës
2. Park Kombëtar	6. Peizazh i Mbrojtur
3. Zonë e Veçantë e Mbrojtur	7. Monument i Arkitekturës së Parkut
4. Park i Natyrës	

Burimi: MMPHI

Numri i përgjithshëm i zonave të mbrojtura të natyrës në Kosovë (2017) është 184 të cilat përfshijnë sipërfaqe prej 126,119.29 ha, ose 11.56% e sipërfaqes të Kosovës. Në kuadër të këtyre zonave hyjnë: 19 Rezervate Strikte të Natyrës (“Rezervati i Arnenit”, “Maja e Ropsit”, “Rusenica”, “Kamilja”, etj), 2 Parqe Kombëtare (PK “Sharri”, PK “Bjeshkët e Nemuna”), 157 Monumente të Natyrës (“Burimi i Drinit të Bardhë me Shpellën e Radavcit”, “Shpella e Gadimës”, “Ujvarat e Mirushës”, “Gryka e Rugovës”, “Kanioni i Drinit të Bardhë të Ura e Fshajtë”, “Trungu i Rrapit në Marash” etj), 1 Park i Natyrës (“Mali Pashtrik dhe Liqeni i Vërmicës”), 4 Peizazhe të Mbrojtura (“Shkugëza” dhe “Pishat e Deçanit” etj) dhe 1 Zonë e Veçantë e Mbrojtur e Zogjve (“Ligatina e Hencit-Radeves”). Sipërfaqen më të madhe të zonave të mbrojtura e përbëjnë Parqet Kombëtare: “Bjeshkët e Nemuna” dhe “Sharri”, Parku i natyrës “Mali Pashtrik dhe Liqeni i Vermicës”, Peizazhi i Mbrojtur “Germia” dhe MNRV “Ujëvarat e Mirushës” etj.

Tabela 22: Sipërfaqet e zonave të mbrojtura në Kosovë sipas kategorive

Kat. e IUCN-së	Emërtimi	Nr.	Sipërfaqja /ha	Pjesëm. në sip. e përgjithshme	Pjesëm. e ZM në sip. e Kosovës
I	Rezervatet Strikte të Natyrës	19	10,882.96	7.7	0.99
II	Parqet Kombëtar	2	115,957	82.1	10.6
III	Monumentet Natyror	219	6,173.35	4.4	0.56
V	Park Natyre	1	5,934	4.2	0.5
V	Peizazh i Mbrojtur	6	2,227.35	1.6	0.2
V	Zonë e Veçantë e Mbrojtur e Zogjve	1	109.5	0.08	0.01

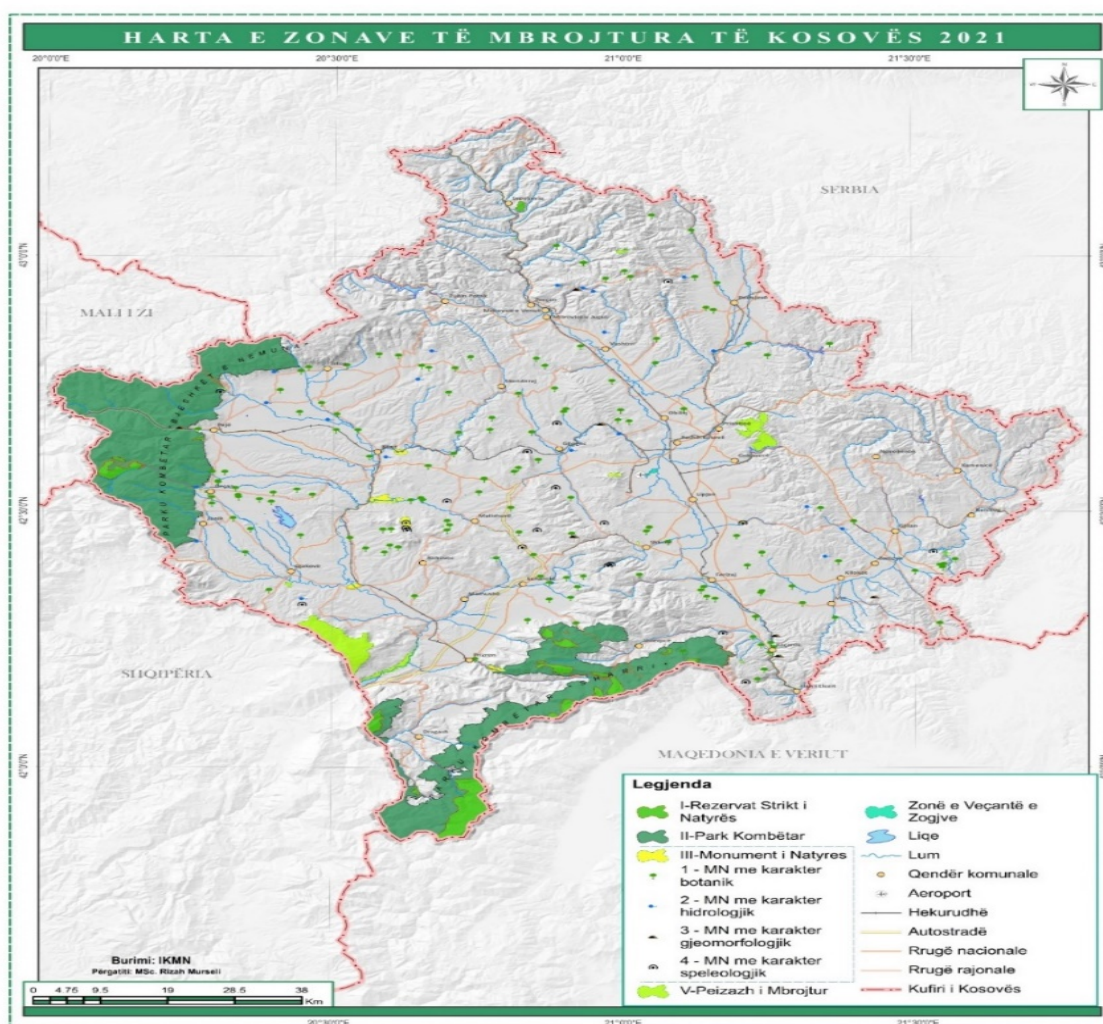
	Totali	248	126023.2 ¹⁷	100 ¹⁸	11.55 %
--	--------	-----	------------------------	-------------------	---------

Figura 15: Harta e zonave të mbrojtura

Burimi: MMPHI

Menaxhimi i zonave të mbrojtura: Organet menaxhuese ekzistojnë vetëm për dy parqet kombëtare, një është për peizazh të mbrojtur dhe një monument natyror. Përveç parkut kombëtar “Sharri” që ka plan menaxhues, zonat tjera të mbrojtura nuk kanë ende plane menaxhuese:

- Parku kombëtar “Sharri” menaxhohet nga Drejtoria e Parkut, i cili gjendet në Prizren.
- Gërmia” peizazh i mbrojtur menaxhohet nga drejtoria e shërbimeve publike, mbrojtjes dhe shpëtimit dhe ndërmarrja publike lokale “Hortikultura” SHA.
- “Shpella e Gadimës” nuk ka organ administrues por menaxhohet nga zyrtar të adminstratës së AMMK-MMPHI
- Parku kombëtar “Bjeshkët e Nemuna” menaxhohet nga Drejtoria e parkut që gjendet në Pejë.

¹⁷Sqarim: kjo sipërfaqe e zonave të mbrojtura nuk përfshinë zonat e mbrojtura që gjenden në kuadër të Parqeve Kombëtare “Sharri” dhe “Bjeshkët e Nemuna”

¹⁸ Sqarim: përqindja është nxjerr nga sipërfaqja e përgjithshme duke përfshirë edhe sipërfaqen e zonave të mbrojtura brenda parqeve kombëtare.

- Rezervat natyrore të caktuara “Maja e Ropsit”, “Gubavci”, “Kozhnjeri”, “Malet e Prilepit”, “Bifurkacioni i lumit Nerodime”, “Kamilja” dhe MNRV “Mirusha” nuk kanë organe menxhuese. Pjesa tjetër e monumenteve natyrore menaxhohen nga autoritetet komunale.
- Problemet kryesore dhe prioritetet strategjike të identifikuar për ruajtjen e biodiversitetit në Kosovë janë përmbledhur në tabelën e mëposhme bazuar në Strategjinë e Kosovës dhe Planin e Veprimit për Ruajtje të Biodiversitetit 2011 – 2020.

Tabela 23 : Problemet kryesore dhe prioritetet strategjike për ruajtje të biodiversitetit në Kosovë siç përcaktohet në Strategjinë e Biodiversitetit 2011-2020

Problemet kryesore	Prioritetet – Veprimet Strategjike
Pikat e përgjithshme për ruajtje të biodiversitetit	
• Mungesa e indikatorëve kombëtar të biodiversitetit; • Mungesa e organeve menaxhuese dhe planeve menaxhuese të zonave mbrojtëse; • Buxheti i pamjaftueshëm për mbrojtjen e natyrës dhe në të njëjtën kohë, mungesa e mekanizmave absorbues për fondet ndërkombëtare.	• Hulumtimi, inventarizmi dhe harta e llojeve, vendbanimeve dhe peizazheve; • Rënia në humbje të biodiversitetit përmes ekstensionit të siperfaqeve të zonave të mbrojtura arrin diku rreth 10% e territorit kombëtar; • Përcaktimi i zonave mbrojtëse të identifikuar si IBA (Zonat e Rëndësishme të Zogjve) dhe Natyra 2000; • Miratimi i planeve menaxhuese dhe hapësinore të zonave mbrojtëse; • Zhvillimi i indikatorëve kombëtar të biodiversitetit.
Legjislacioni i biodiversitetit dhe institucionet	
• Implementimi i legjislacionit është shumë i dobët, i cili ushtron presion në mbrojtjen e natyrës; • Harmonizimi i ligjeve ndërmjet sektorëve mungon; • Konventa ndërkombëtare për ruajtje të biodiversitetit dhe protokolet nuk janë nënshkruar.	• Harmonizimi i legjislacioni kombëtar ndërmjet sektorëve me qëllim të sigurimit të implementimit efektiv të Konventës për biodiversitetin dhe Direktivat relevante të BE – së; • Ratifikimi i konventave ndërkombëtare relevante dhe nënshkrimi i Protokoleve; • Miratimi i ligjeve speciale për implementimin e konventave ndërkombëtare për mbrojtjen biologjike dhe diversitetin e peizazhit; • Zhvillimi i mekanizmave finaciari për mbrojtjen e natyrës me krijimin e një

	Eco fondi.
Menaxhimi i zonave mbrojtëse	
- Menaxhimi i zonave mbrojtëse është në nivel të ulët; - Kompetencat insitucionale të ndërlikuara, edhe horizontalisht edhe vertikalisht.	- Zhvillimi efektiv i institucioneve dhe aktivizimi i Institutit të Kosovës për Mbrojtje të Natyrës; - Institucionalizimi i grumbullimit, mirëmbajtjes dhepërpunimit të dhënave për biodiversitetin; - Përforcimi i institucioneve për mbrojtjen e natyrës dhe mjedisit në të gjitha nivelet, shërbimet inspektuese dhe mbikëqyrëse; - Stimulimi i bashkëpunimit me univeristetet, kolegjet universitare dhe OJQ – të në kërkim të projekteve: inventarizim,Lbri i Kuq etj.;
Komunikimi dhe vetëdijesimi publik	
- Komunikim i pamjaftueshëm dhe informimi për publikun lidhur me biodiversitetin; - Vetëdijesim i ulët dhe pjesëmarrje e ulët e publikut; - Mungesa e sistemit korrdinues të komunikimit dhe informates ndërmjet institucioneve që janë përgjegjëse për biodiversitet; - Mungesa e ekspertizës profesionale në fushën e komunikimit dhe informacionit	- Zhvillimi i fushatave për rritjen e vetëdijesimit publik për biodiversitetin kryesisht te të rinjtë; - Bashkëpunimi me media dhe zhvillimi i publikimeve tematike (broshura, reklama, afishe etj.); - Krijimi i programit tre vjeçar për komunikim dhe informacion për biodiversitetin në institucionet relevante; - Ndërtimi i ekseprtizes profesionale në fushën e komunikimit dhe informacionit në institucionet relevante.
Problemet kryesore në perspektivën e MBPZHR/ lidhur me bujqësinë	
- Mungesa e trajnimeve për përdorimin e PMB(produnkte per mbrojtje të bimëve); - Kullotja jo e mjaftueshme - Rreziku i lavërmit të kullotave, - Mungesa e rregullave të përputhshmërisë së tërthortë (cross-compliance) për mbrojtjen e drunjëve të veçanta dhe drunjëve në grupeve	Prezantimi i masave agro-mjedisore

Burimi: MBPZHR, Strategjia e Biodiversitetit 2011-2020

Rrjeti Natura 2000: Kosova akoma nuk ka identifikuar vendet e saj “Natura 2000”, por puna përgatitore ka filluar për projektin “Projekti i Menaxhimit të Qëndrueshëm të Pyjeve” (PMQF) për të cilën është përpiluar raport për identifikimin e zonave potenciale të cilat përmbushin kriteret për rrjetin ekologjik Natura 2000. Legjislacioni i Kosovës dhe direktiva e BE –së për zogjtë (2009/147/EEC) korrespondojnë nga 95%, me 96% për Direktiven e Vendbanimeve (92/43/EEC).

Agro-biodiversiteti: Kosova dikur ka pasur diversitet të madh gjenetik. Megjithatë, në ditët e sotme shumica e varieteteve të vjetra të misrit, elbit dhe pemët të kopshtit janë zëvendësuar me ato më produktive. Situata është e njëjtë me racat e vjetra autoktone si raca e lopës Busha; deles Bardoka, etj. Racat lokale duhet të mbrohen për të ruajtur biodiversitetin e territorit, ato janë më të përshtateshme me kushtet lokale dhe janë më të qëndrueshme ndaj kushteve klimatike si dhe ndaj sëmundjeve të ndryshme.

Toka: Kërkesat e shfrytëzimit të tokave në vend në baza vjetore është në rritje e veçanërisht në sferën e përdorimit ekonomik si për sektorin e bujqësisë, ndërtimit, rrugëve, turizëm, rekreacion dhe infrastrukturë tjetër (menaxhim të mbeturinave), impiante për trajtimin e ujërave etj.

Shfrytëzimi i tokave është i ndryshëm varësisht nga cili sektor ekonomik përdoret. Edhe pse ka mungesë të dhënave për shfrytëzimin e tokave nga infrastruktura e ndërtimit apo rrugëve për vitin 2020, në sektorin e bujqësisë këto të dhëna janë të siguruara nga anketa e ekonomive bujqësore për vitin 2019. Sipas të dhënave të kësaj ankete, sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore nuk ka pasur ndryshime të mëdha dhe ka qenë një trend i përafërt i shfrytëzimit edhe për këtë periudhë kohore. Në vitin 2016 gjithsej sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore ishte 415,826 ha, kurse në vitin 2017 vërehet një rritje e lehtë, duke vazhduar me rritje edhe në vitin 2018 ku sipërfaqe ishte 418,582 ha. Rritja e shfrytëzimit të tokës bujqësore vazhdoi edhe në vitin 2019 dhe në këtë rast sipërfaqja arriti në 420,141 ha, që tregon një ndryshim në vitin 2019 krahasuar me vitin 2018 për 0.4%. Sipërfaqe më të madhe të tokës së shfrytëzuar zënë livadhet dhe kullosat (përfshirë tokën e përbashkët) që përbën 51.9% të gjithsej sipërfaqes së shfrytëzuar të tokës bujqësore.

Kosova ka toka të llojeve të ndryshme megjithëse territori i saj është i vogël. Vlerësohet se 15% e tokës së Kosovës është e cilësisë së lartë, 29% është e cilësisë së mesme dhe 56% është e cilësisë së dobët. Kështu që cilësia e mesme dhe e lartë e tokës përbën 44% e shumës së përgjithshme. Ato përbehen nga toka humus (11%) e cila kryesisht shpërndahet në fushë të Kosovës, tokë e karbonizuar e hirtë (8.4%), aluviale (7.8%) dhe tokat tjera të zeza dhe serpentine. Toka të cilësisë së dobët shumica gjenden në zonat malore dhe kodrinore.

Në Kosovë krahas sektorit të bujqësisë, pyjet janë burimi i rëndësishëm i zonave rurale në aspektin ekologjik, ekonomik dhe social. Kështu që me zhvillimin rural do të do të mundësohet menaxhimi i integruar i pyjeve dhe tokave pyjore. Pyjet, me funksionet e tyre të shumta, mundësojnë jetën në këto zona, siguri ekonomike për familjet rurale, duke siguruar ngrohje dhe materiale ndërtimi, si dhe prodhime jodrusore, mundësi për rekreacion dhe turizëm, si dhe krijojnë mundësi për vende të reja të punës.

Aktualisht nuk ka të dhëna në baza vjetore për prodhimin e këtij treguesi mjedisor. Megjithëkëtë në bazë të disa të dhënave të siguruara nga hulumtime të mëhershme, AMMK ka bërë një vlerësim në GIS për shtrirjen hapësinore të sipërfaqeve të tokës me intensitet shumë të fortë eroziv dhe sipërfaqeve tjera me intensitet të fortë, të mesëm dhe të dobët eroziv si dhe sipërfaqeve të tokës pa erozion. Sikurse është

prezantuar edhe në tabelën vijuese 7.35 % e sipërfaqeve të tokës në Kosovë kanë intensitet eroziv shumë të fortë, 16.1 % të fortë, 35.4 % të mesëm, 24.55% të dobët, 10.1% shumë të dobët dhe 6.5% pa erosion

Sipërfaqet me potencial shumë të fortë dhe të fortë eroziv shtrihen kryesisht në zonat malore ndërsa ato me potencial të ulët eroziv dhe pa erozion shtrihen kryesisht në lugina dhe sipërfaqe të rrafshëta të tokës.

Ato përbëhen nga toka gri acidike, toka diluviale, kënetat dhe toka të tjera jopjellore. Toka pjellore humbet për shkak të ndërtimit të rrugëve, shtëpive, deponive dhe ndërtimeve të tjera. Të dhënat e fundit tregojnë se pjesa më e madhe e tokës në Kosovë vuan nga proceset e erozionit. Pyllëzimi do të ketë mundësinë për të trajtuar çështjen e tokës së degraduar. Për më tepër, futja e rregullave të përputhshmërisë së tërthortë (cross-compliance), si detyrimi për të lavruar përgjatë linjave të relievit ose për të rritur sipërfaqet e kulturave dimërore, si dhe masat agro-mjedisore si vendosja e shiritave me kullota përgjatë lumenjve në parcelat e prirura ndaj erozionit të tokës pritet të përmirësojë cilësinë e tokës

Tabela 24: Forma e erozionit % e sipërfaqes së tokës

Nr	Forma e erozionit	% e sipërfaqes së tokës
1	Shume i fortë	7.35
2	I fortë	16.1
3	I mesem	35.4
4	I dobët	24.55
5	Shume i dobët	10.1
6	Pa erozion	6.5

Burimi: Raport vjetor për gjendjen e mjedisit 2020

Cilësia dhe sasia e ujit: Burimet e ujit në Kosovë janë të pamjaftueshme krahasuar me nevojën për ujë, dhe kjo është faktor kufizues për zhvillimin ekonomik për të ardhmen e Kosovës. Sipërfaqja topografike për grumbullimin e ujit në Kosovë është 11,645 km², nga e cila 10,908 km² janë në territorin e Kosovës dhe 758 km² janë jashtë vendit. Kosova ndahet në katër pellgje të lumenjve, të cilat derdhen në ujërat e tri deteve: Detin Adriatik (lumi Drini i Bardhë), Detin e Zi (lumenjtë Ibri dhe Morava e Binçës) dhe Detin Egje (lumi Lepenci). Shumica e ujit derdhet në detin e Zi (50.7%) pastaj në detin Adriatik (43.5%) dhe në detin Egje (5.8%). Rënia vjetore mesatare e reshjeve të shiut është përafërsisht 600 mm në ultësira dhe rreth 1,400 mm në male. Pjesa perëndimore e vendit mendohet të ketë ujë nëntokësor më së shumti, ndërsa pjesa lindore është më e dobët. Cilësia e ujit në lumenj është shumë e dobët, për shkak të mungesës së trajtimit të ujërave të mbetura dhe hedhjes së mbeturinave. Në vitin 2020 ka pasur 54 stacione hidrometrike të operuara nga Instituti Hidro – meteorologjik i cili monitoron cilësinë e ujërave sipërfaqësore. Monitorimi i ujërave nëntokësore e as monitorimi i ujërave të zeza urban nuk ekziston. Cilësia e ujit të pijshëm monitorohet nga Instituti i Shëndetit Publik. Disa lumenj kryesor rrjedhin në komunat industriale të mëdha dhe po ashtu janë të ndotur rëndë pasi që uji nuk mund të përdoret për furnizim të ujit të pijshëm apo për ujëtim (Lumi Sitnica).

Cilësia e ujërave nëntokësore është gjithashtu e prekur nga ndotja e ujërave të zeza të pa trajtuara nga komunat dhe industrit. Mungesa e depove të plehut të shtallës në nivelin e fermës është një ndër faktorë të mëdhenj që ndikojnë në ndotjen nga

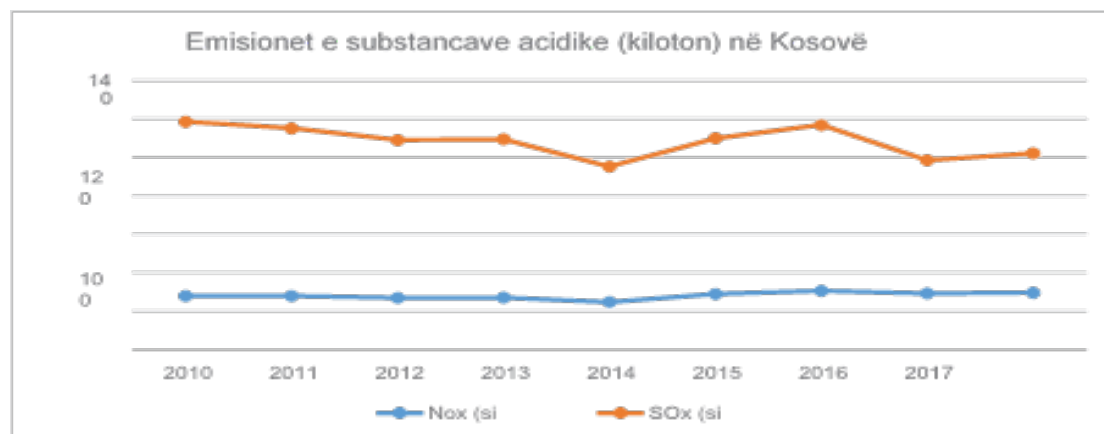
nitratet dhe eutrofikimet si dhe mungesa e kontrolles së përdorimit të PMB.44% e popullsisë së përgjithshme dhe vetëm 8.4% e popullsisë që jetojnë në zonat rurale kanë qasje në sistemin e shpërndarjes së ujit. Njerëzit në zonat rurale mbështeten në sistemet e furnizimit të ujit në fshat, pusët e tyre apo burimet dhe ujërat sipërfaqësore. Pusët në zonat rurale janë kryesisht në kushte jo të mira. Cilësia e ujit nëntokësor është e dobët për shkak të kontaminimit organik.

Nuk ka trajtime të ujërave të zeza në Kosovë. Vetëm 31% e shtëpive janë të lidhura në sistemin e kanalizimit. Në fshatra dhe vendbanimet tjera të vogla, ujërat e zeza kalojnë nëpër kanale të hapura të cilat i kontaminojnë ujërat sipërfaqësor dhe nëntokësor. Kjo rezulton në ujë të pijshëm të cilësisë së dobët nga pusët.

Ujërat e zeza industriale nuk trajtohen dhe derdhen drejt në lumenj. Monitorimet e fundit kimike dhe bakteriologjike tregojnë se shumica e lumenjve në Kosovë janë ndotur dhe nuk mund të përdoren për qëllime industriale deri sa uji të jetë i trajtuar. Ndërsa shumica e lumenjve burimor janë të cilësisë së mirë, kjo ndryshon shpejt pasi që lumenjtë rrjedhin nëpër qytetet dhe vende industriale.

Përpara lufte të vitit 1999, 70,000 ha të tokës mund të ujitej, si në mënyrë tradicionale ashtu edhe duke përdorur impiantet për ujëte apo spërkatëset. Kjo ka rënë në 23,000 ha në vitin 1999, për shkak të luftës dhe mungesës së mirëmbajtjes. Të dhënat më të fundit tregojnë se aktualisht 31.5% (35,961 ha) të tokës së punueshme është nën ujëte. Vlerësohet se rreth 45 milion Euro është kërkuar për sistemin rehabilitues.

Cilësia e ajrit: Ajri është një element mjaft i rëndësishëm për shëndetin e njeriut dhe në përgjithësi mjedisit që na rrethon. Ajri është vazhdimisht nën ndikimin e burimeve të ndryshme të ndotësve. Një ndër burimet kryesore të ndotjes së ajrit është amoniumi i cili vjen nga bujqësia dhe i cili lirohet nga plehu i ngurtë dhe i lëngët i shtallës dhe gjatë aplikimit të PMB dhe plehërave kimik. Gjithashtu ndontja e ajrit

bëhet edhe nga vetë njerëzit si dhe nga fenomenet e ndryshme natyrore.

Emetimet e amoniakut nga plehu i shtallës mund të reduktohen duke zvogëluar sipërfaqen e ekspozuar plehut të shtallës gjatë ruajtjes. Ndërhyrjet e mundshme janë masat: Investimi në shtalla e kafshëve dhe në deponë e plehut organik.

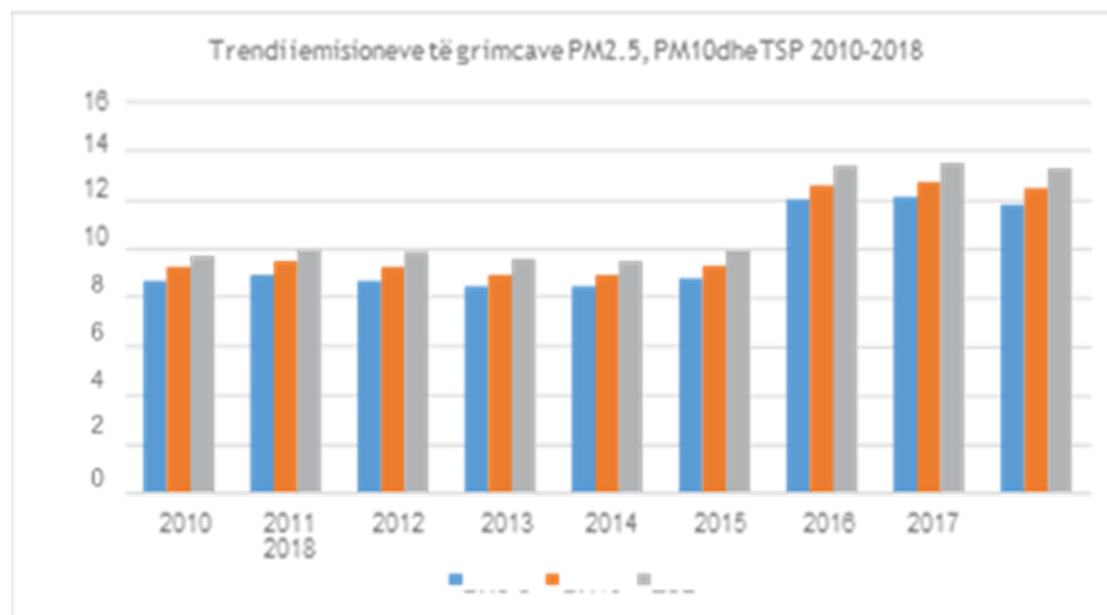
Mesatarja e emetimeve vjetore të SOx është ndërmjet 90-110 kiloton, ndërsa mesatarja e emetimeve vjetore të NOx është rreth 20 kiloton.

Figura 16: Emetimet e substancave acidike 2010-2018

Burimi: Strategjia Kombëtare e Ndryshimeve Klimatike 2018- 2017/ Plani i Veprimit për Ndryshimet Klimatike 2018-2020)

Grimcat e Pluhurit PM10, Grimcat e Pluhurit PM2.5 dhe TPS (Totalin e Grimcave të Suspanduara). Sikurse shihet nga Figura 16 emisionet e grimcave primare të suspenduara në ajër tregojnë trend të rritjes. Minimalja e emetimeve vjetore të PM10 është rreth 8.8 kiloton, ndërsa maksimalja e emetimeve vjetore rreth 12.6 kiloton. Ndërsa sa i përket PM2.5 minimalja e emetimeve vjetore është rreth 8.3 kiloton, ndërsa maksimalja e emetimeve vjetore rreth 12 kiloton. Totali i grimcave të emetuara lëviz ndërmjet 9.4 dhe 13.5 kiloton për vit.

Figura 17: Emetimet e Grimcave PM2.5, PM10 dhe TSP (kiloton) 2010-2018

Burimi: Strategjia Kombëtare e Ndryshimeve Klimatike 2018- 2017/ Plani i Veprimit për Ndryshimet Klimatike 2018-2020)

Ndryshimet klimatike

Kosova ka trashëguar shumë probleme mjedisore të akumuluar gjatë dekadave, të ndikuar nga shfrytëzimi i pakkontrolluar i burimeve natyrore, ndërtimet e pakontrolluara në toka bujqësore, shfrytëzimin e pakontrolluar të pyjeve, prerjet ilegale, aktivitetet ekonomike dhe industriale, duke përfshirë minierat dhe industrinë përpunuese si dhe dendësia e lartë të popullsisë, të cilat ndikojnë në mjedis. Krahas të gjithë faktorëve që ndikojnë në bujqësi, pylltari dhe shfrytëzimin e tokës, ndryshimi i klimës i shton vështërsitë shtesë në arritjen e zhvillimit të drejtë socio-ekonomik.

Për shkak të kërkesës së lartë për produkte bujqësore. Bujqësia edhe pse e vogël dhe jo mjaftueshëm e zhvilluar, mbetet një sektor me ndikim potencialisht të lartë në ndryshimet klimatike.

Sektori i Bujqësisë, Pylltarisë dhe Përdorimit të Tokës përbën rreth 13% të emetimeve totale të GS në Kosovë. Ky sektor përbëhet nga tre nënsektore të veçantë. Blegtoaria, si nënsektor i parë, gjeneron çdo vit rreth 600 mijë ton eku. Nënsektori i përdorimit të tokës dominohet nga pylltaria, e cila mund të jetë një sekuestruar i fuqishëm i karbonit atmosferik. Inventari i mirë i pyjeve dhe menaxhimi i qëndrueshëm i pyjeve mund të kontribuojnë shumë në uljen e emetimeve.

Dhe nënsektori i tretë i emitimit të kësaj kategorie është menaxhimi i përdorimit të plehrave në prodhimtarin bimorë, që në total emiton 800 mijë ton eku.¹⁹.

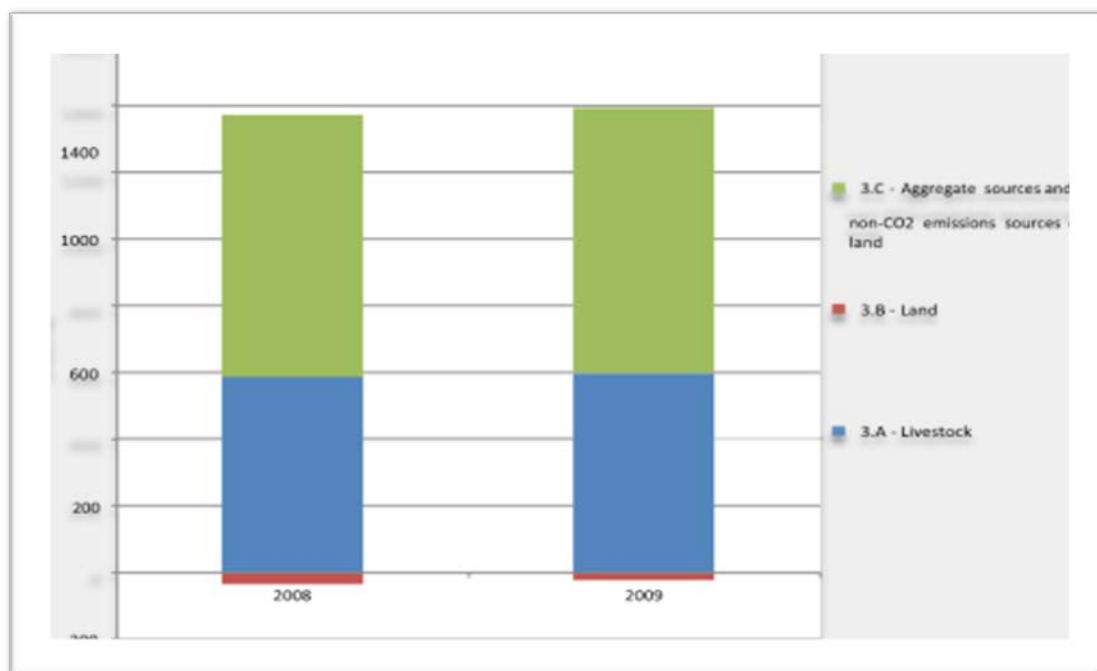

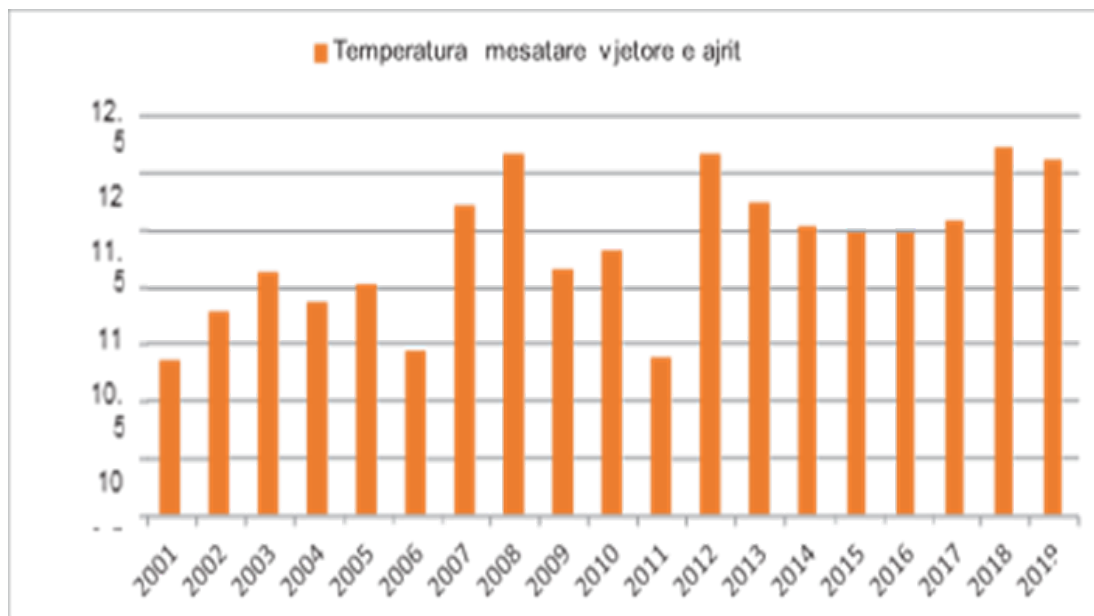
Figura 18: Emetimet e GS në sektorin e bujqësisë, pylltarisë dhe përdorimit të tokës

Burimi: Strategjia Kombëtare e Ndryshimeve Klimatike 2018- 2017/ Plani i Veprimit për Ndryshimet Klimatike 2018-2020)

Të dhënat për temperaturën e ajrit në Kosovë që burojnë nga Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës dhe nga institucionet ndërkombëtare, tregojnë që në Kosovë që nga viti 1900 e deri sot ka pasur lëvizje të temperaturave mesatare vjetore me një tendencë rritje. Kështu temperatura mesatare vjetore për periudhën 1930-1990 ishte 8.6 gradë Celsius, për periudhën 1990-2002 ishte 9 gradë Celsius, ndërsa për periudhën 2003-2019, mbi 10 gradë Celsius (figura 18 dhe 19).

Figura 18: Temperaturat e ajrit 1900 -2003

¹⁹Strategjia Kombëtare e Ndryshimeve Klimatike 2018- 2017/ Plani i Veprimit për Ndryshimet Klimatike 2018-2020)

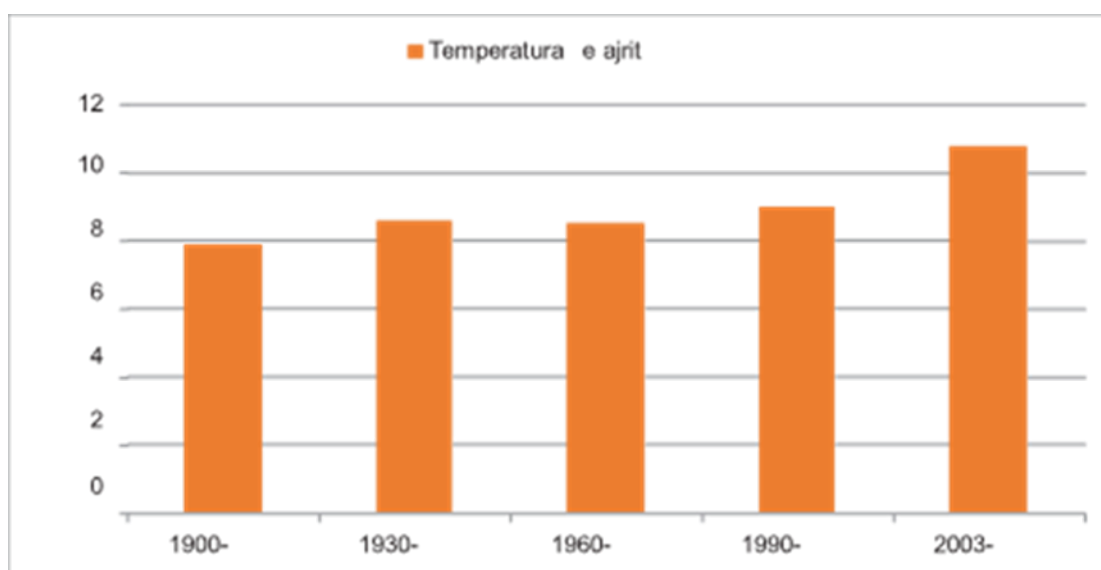
Klimatike 2018-2020)

Figura19: Temperatura e ajrit 2001-2019

Burimi: Strategjia Kombëtare e Ndryshimeve Klimatike 2018- 2017/ Plani i Veprimit për Ndryshimet Klimatike 2018-2020)

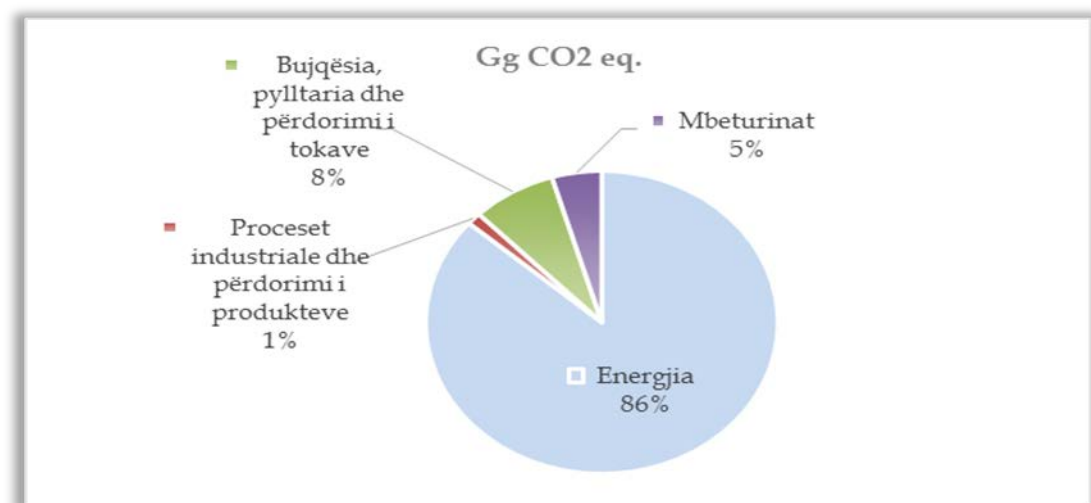
Sikur shihet edhe nga tabela në Kosovë ka ndryshime të vogla regionale të temperaturës së ajrit dhe po ashtu ka një tendencë të ndryshimit të temperaturës nga viti në vit me tendencë rritje.

Ndryshimi i klimës mund të ndikojë në intensitetin dhe frekuencën e reshjeve. Për

këtë qëllim sasia vjetore e reshjeve të një vendi është një tregues i rëndësishëm i monitorimit. Të dhënat për sasinë vjetore të reshjeve në Kosovë, janë marrë nga Instituti Hidrometeorologjik i Kosovës dhe nga institucionet ndërkombëtare.

Këto të dhëna tregojnë që në Kosovë që nga viti 1930 e deri sot ka pasur një

ndryshim në sasinë e reshjeve me një tendencë të uljes së sasisë së reshjeve. Kështu temperatura mesatarja vjetore e reshjeve për periudhën 1930-1990 ishte 820 mm, ndërsa për periudhën 2001-2019, ishte 674 mm.

Emitimi i gazerave serrë: Rritja e përqëndrimeve atmosferike të gazeve serrë prodhon një efekt në ndryshimin e klimës përkatësisht në ngrohjen e saj. Vlerësohet se në nivel global që nga viti 1990 deri më sot, efekti i ngrohjes totale nga gazrat serrë që burojnë nga aktivitetet antropogjene është rritur në rreth 40%.

Në Kosovë emetimet totale të gazrave të serrës ndryshojnë ndërmjet 9,489 Gg CO₂ eq. (2008) dhe 10,164 Gg CO₂ eq (2016). Emetimet varen në masë të madhe nga kërkesa për energji dhe nga aktivitetet e sektorit të energjisë që është sektori kryesor i emetimeve në nivel vendi.

Figura 20: Emetimet e GHG në Kosovë sipas kategorive (%)

Burimi: Raporti i Gjellbër 2021

Krahasuar me shtetet tjera në Evropë, Kosova ka emetime më të ulëta (5 ton CO₂ ekuivalent), për kokë banori se sa mesatarja e Bashkimit Evropian, po ka emetime më të larta se sa disa nga vendet e rajonit. Ndërsa sa i përket emetimeve të CO₂ për njësi të BPV (Bruto Prodhimi Vendor), Kosova me 0,5 kg CO₂ ka emetime më të larta se mesatarja e Bashkimit Evropian dhe më të larta se sa vendet tjera të regjionit përjashtuar Bosnje dhe Hercegovinën.

Në kuadër të monitorimit të emetimeve të gazeve serrë, Kosova deri më tani ka përgatitur një inventar të gazeve serrë për periudhën 2008-2013. Mesatarja e emetimeve të gazeve serrë në Kosovë është rreth 9.5 milionë tonë ekuivalent CO₂. Burimi kryesor i emetimeve të gazeve serrë është sektori i energjisë me një peshë prej

88% të emetimeve totale. Sektori i dytë është bujqësia me 7%. Sektori i mbetjeve përfaqëson 3% të totalit të shkarkimeve dhe proceseve industriale dhe sektori i përdorimit të produkteve me rreth 2.5%. Sektori i pylltarisë dhe shfrytëzimi i tokës është i vetmi sektor i akumulimit të gazeve serrë.

Tabela 25: Emitimi i GS (gazëra serrë) në Kosovë 2013

Emitimi i GS (gazëra serrë) në Kosovë 2013	Gg CO2 eq.
Emitimi Total	9568.4
Energji	8428.4
Industria përpunues	198
Përdorimi i produkteve	36
Bujqësia	690
Pylltaria dhe shfrytëzimi i tokës	-34
Mbeturinat	250

Burimi: MMPH

N₂O (oksidi i azotit) dhe CH₄ (metani) janë GS kryesore të emetuara nga bujqësia. Praktikant e mira bujqësore duhet të promovohen dhe fermerët të trajnohen për kufizimin e emetimeve të GS. Kosova ende nuk ka të zhvilluar skenarë dhe projeksione për emisionet e gazrave serrë për disa arsye: meqenëse ende nuk është nënshkruese e Konventës së UNFCCC dhe e Protokolit të Montrealit dhe nuk e ka të përcaktuar ende vitin referent për emisionet e gazrave serrë. Gjithashtu deri me tani nuk ka pasur ndonjë vlerësim për projeksionet e Gazrave të Serrës dhe përcaktimin e targeteve (synimeve) në nivelin kombëtarë për reduktimin e tyre²⁰.

Bujqësia

Vlerësimi i vitit 2018 i strategjisë së adaptimit të BE-së, përshkruan se si Evropa është ende e ndjeshme ndaj ndikimeve klimatike brenda dhe jashtë kufijve të saj. Ndër katër sektorët e vlerësuar, efektet ndërkuftare të ndryshimeve klimatike janë më të fortat në bujqësi. Politika e re e përbashkët bujqësore e propozuar për 2021-2027 ka si objektiv të qartë përshtatjen, e cila duhet të motivojë Shtetet Anëtare dhe shtetet e tjera evropiane që të rrisin investimet e tyre në masat e përshtatjes.²¹ Ndikimet socio-ekonomike të ndryshimeve klimatike mund të kenë efekte direkte ose indirekte në sektorin e bujqësisë. Ndikimet e drejtpërdrejta ekonomike janë për shkak të ndryshimeve në produktivitetin dhe rendimentet e të korrave, ndërsa ndikimet indirekte ekonomike ndikojnë në sektor përmes ndryshimeve në flukset tregtare të shkaktuara nga ndryshimet në prodhimin dhe rendimentet bimore.

Ndryshimet klimatike ndikojnë në bujqësi në disa mënyra. Ndryshimet në temperaturë dhe reshje, si dhe ekstremet e motit dhe klimës po ndikojnë tashmë në rendimentet e të korrave dhe produktivitetin e blegtorisë. Kushtet e motit dhe klimës ndikojnë gjithashtu në disponueshmërinë e ujit të nevojshëm për ujitje, praktikant e ujitjes së bagëtive, përpunimin e produkteve bujqësore dhe kushtet e transportit dhe ruajtjes. Ndikimet negative të ndryshimeve klimatike në rendimentet e të korrave kanë qenë më të zakonshme sesa ndikimet pozitive. Ndikimet mund të rezultojnë

²⁰ Raporti i Mjedisit të Kosovës 2020 i treguesve mjedisorë

²¹ Politikant për përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike në bujqësi

nga ndryshimet e temperaturës, reshjet, sistemet hidrologjike (p.sh. ujitja), cilësia e tokës, erozioni dhe ngjarjet ekstreme.

Përgjigjet ndaj ndryshimeve klimatike: rritja e kapacitetit adaptues të sektorit të bujqësisë. Në bujqësi, masat e përshtatjes ndodhin në një sërë shkallësh hapësinore, duke përfshirë në nivel kombëtar, rajonal dhe fermë. Përshtatja në nivel ferme fokusohet në masat teknike që ndryshojnë modelet e prodhimit, metodat, strukturat dhe strategjitë e fermës. Masat teknike lidhen me ndryshimet në praktikat bujqësore si rezultat i rritjes së temperaturave, për shembull kulturat rezistente ndaj thatësisë, përdorimi i përgjegjshëm dhe i synuar i pesticideve, përdorimi i qëndrueshëm i ujit, në varësi të rrethanave lokale, përdorimi i mbrojtjes nga breshri dhe ngricat, parandalimi i përmbytjeve, etj. Përshtatja në nivel ferme duhet të adresojë nevojat specifike të fermave.

- Bujqësi precize, duke përfshirë modifikimin e plehërimit dhe aplikimit të spërkatjes;
- Përdorimi i kulturave të përshtatura/adaptuara;
- Mbarështimi i bagëtive për tolerancë dhe produktivitet më të madh;
- Përmirësimi i menaxhimit të kullotave dhe kullës;
- Përmirësimi i kushteve të rritjes së kafshëve;
- Parandalimi i sëmundjeve ekzistuese dhe të reja;
- Mos lëvrin ose punim minimali tokës;
- Kulturat mbuluese;
- Diversifikimi dhe rotacioni i të korrave;
- Ujitje efikase etj.

3.4 Ekonomia rurale dhe cilësia e jetës

Infrastruktura

Ekonomia rurale ka një potencial të konsiderueshëm për zhvillimin e përgjithshme të ekonomisë, krijimin e vendeve të punës, në zhvillimin e qëndrueshëm, në rritjen ekonomike dhe në zhvillimin e zonave rurale. Investimet/mbështetja në zona rurale mund të forcojë lidhjen midis ekonomive rurale dhe urbane mund të nxisë rritjen dhe të diversifikojë sektorët e bujqësisë dhe jo-bujqësisë, të zvogëlojë pabarazinë në mes zonave rurale dhe urbane.

Ekonomitë e fuqizuara rurale jo vetëm që veprojnë si nxitës të sigurisë ushqimore por ato gjithashtu shtojnë/promovojnë vlerat tradicionale të zonave rurale duke ofruar shërbime të ndryshme cilësore në një mjedis shumë natyral.

Zonat rurale kanë potencialin për t'u bërë qendra të inovacionit për të nxitur aktivitete e diversifikim të sistemeve ushqimore dhe jetesën në përgjithësi. Krijimi dhe promovimi i vendeve të punës në ekonominë rurale është thelbësor për zvogëlimin e pabarazisë në mes zonave rurale dhe urbane.

Politikat që inkurajojnë investimet në infrastrukturën rurale, të tilla si: rrjetet e transportit, telekomunikacioni, energjia, kujdesi shëndetësor, kopshte për fëmijë, kujdesi për të moshuar/ njerëzit me aftësi të kufizuara, shërbimet e përditshme dhe aktivitete tjera duhet të jenë fushat prioritare në mënyrë që të kontribuojnë në përmirësimin e cilësisë së jetës në zona rurale.

Sipas të dhënave të prezantuara në vitin 2019 në territorin e Kosovës kemi 2,311.7 km, rrugë, ku në kategorinë e rrugëve Auto udhë janë 5.9%, Nacionale 28.8% ndërsa 65.3% janë rrugë Regjionale. Nga gjithsejtë 2,311.7 km rrugë, 2,210.7 km apo shprehur në përqindje 95.6% janë rrugë të asfaltuara, ndërsa 101 km apo 4.4 % e rrugëve janë të pa asfaltuara.

Tabela 25: Gjatësia e rrugëve te Kosovës sipas kategorive në km 2015-2019

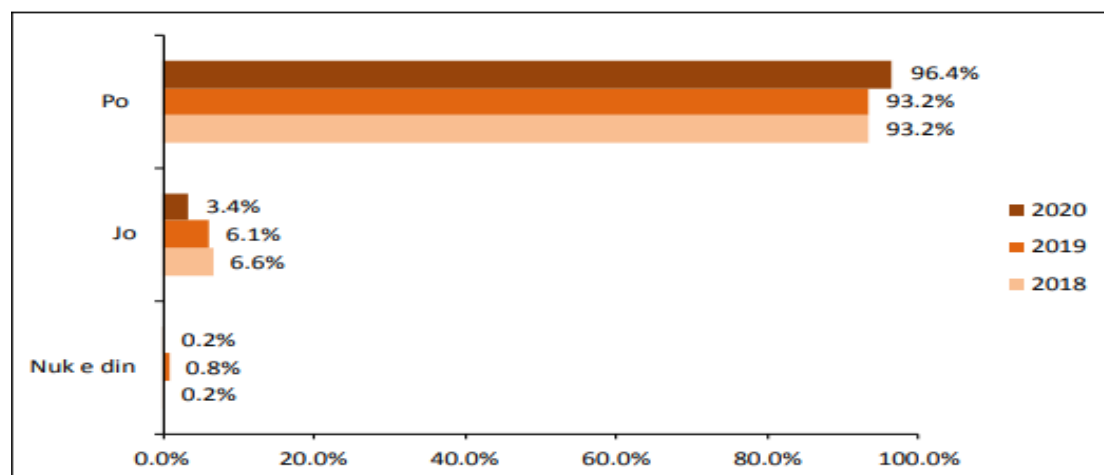
	2015	2016	2017	2018	2019
Autoudhë	78.0	98.0	108.0	119.1	137.2
Nacionale	630.4	630.4	630.4	641.7	665.2
Regjionale	1,305.0	1,305.0	1,305.0	1,313.9	1,509.4
Totali	2,013.4	2,033.4	2,043.4	2,074.7	2,311.7

Burimi: MMPHI

Dy projektet kryesore për infrastrukturë rrugore, auto udhët që lidh Prishtinën me Shqipërinë dhe Serbin kanë përfunduar në vitin 2013 ndërsa auto udha që lidhë Prishtinën me Maqedoninë ka përfunduar në vitin 2019.

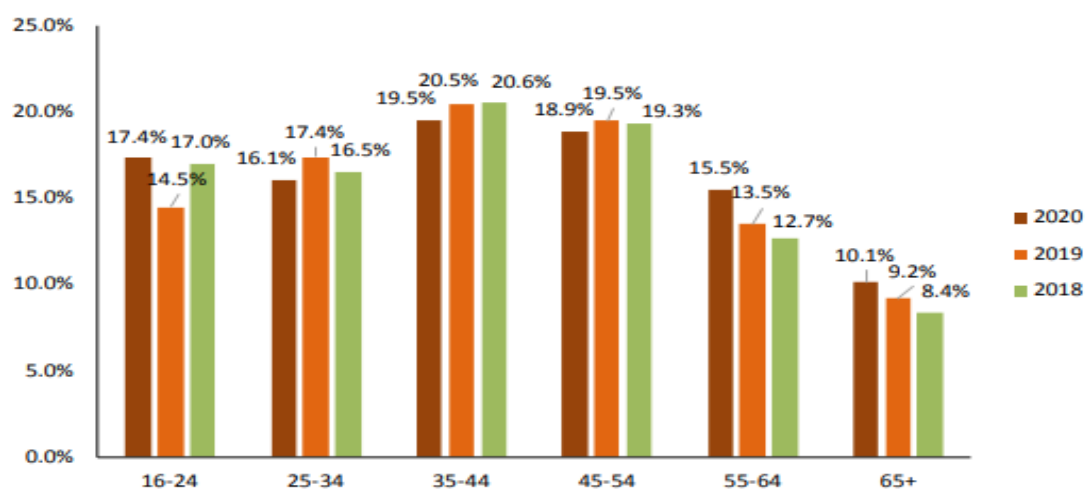
Pavarësisht se nuk ka të dhëna të qarta në dispozicion për rrugët rurale, konsiderohet se ka nevojë për zgjerimi dhe rehabilitimi apo modernizimi i tyre i infrastrukturës ekzistuese. Zonat rurale në Kosovë kryesisht përballen me mungesën e infrastrukturës së duhur rrugore. Migrimi është fenomen i vazhdueshëm. Gjendja e vështirë sociale dhe ekonomike, mungesa e infrastrukturës (rrugët, ujësjellësi, kanalizimi, energjia elektrike, terrenet vështirë të qasëshme etj), janë faktorët kryesorë që nxisin popullsinë të migrojnë. Përmirësimi i kushteve për transport nga zonat rurale mundëson lehtësimin e lëvizjes së njerëzve, ofrimin më të mirë të shërbimeve shëndetësore dhe arsimore, ku kontribuojnë në zhvillimin ekonomik. Investimet në rrugët rurale do të përmirësojnë jetën e banorëve në përgjithësi. Përfituesit kryesorë të investimit do të jenë banorët dhe bizneset në zonat rurale si dhe ekonomitë bujqësore. Rezultatet nga regjistrimi i përgjithshëm që është bërë në vitin 2011 sa i përket përdorimit të Teknologjisë së Informimit dhe Komunikimit ICT – së dhe nivelit të depërtimit të shërbimeve të telekomunikacionit tregojnë se 69.76% të ekonomive shtëpiake urbane kanë qasje në internet, ndërsa në zonat rurale është 47.38%. Zhvillimi i shpejtë i përdorimit të Teknologjisë Informative dhe Komunikimit vërehet edhe prej rezultateve të anketës TIK 2019. Në vitin 2019, 93.2 % e ekonomitë familjare në Kosovë kanë pasur qasje në internet në shtëpi apo banesa nga çfarëdo pajisje.

Figura 21: Ekonomitë familjare në Kosovë që kanë pasur qasje në internet në shtëpi apo banesa në vitet 2017-2020 shprehur në përqindje, (%)

Siç vërehet në Figurën 21, përqindja e ekonomive familjare që kishte qasje në internet nga shtëpia në vitin 2020 ishte 96.4% ndërsa në vitin 2019 dhe 2018 ishte 93.2%. Derisa në vitin 2014 mbi moshën +65 vjeç ka qenë numri shumë i vogël i përdoruesve të internetit, gjatë vitit 2019 rreth 9,2% të popullatës +65 kanë përdorur internetin ndërsa në vitin 2020 përqindja e përdorimit ka qenë 8,4%.

Figura 22: Grup moshat që kanë pasur qasje në internet në shtëpi apo banesa në vitin 2018 dhe 2019 shprehur në përqindje, (%)

Sipas gjinisë dominojnë meshkujt si përdorues të internetit me 55.8% krahasur me femra 38,7 %. Energjia elektrike në Kosovë tani më nuk është pengesë për zhvillimin Gjenerimi i përgjithshëm i energjisë elektrike është rritur në mënyrë të vazhdueshme gjatë periudhës 2014 – 2020, por që tregu i energjisë elektrike të Kosovës ende mbetet i pa furnizuar mjaftueshëm dhe i varur nga importet e shtrenjta të energjisë elektrike nga rajoni. Zonat rurale/ fshatrave furnizohen me energji elektrike 24 orë në ditë , por shpesh kanë probleme me ndërprerje /reduktime të furnizimit me rrymë. Problemi kryesor i zonave rurale lidhur me furnizimi me energji elektrike është rrjeti i vjetruar i bartjes së energjisë si pasojë e kësaj është tensioni i ultë i rrymës.

Në vitin 2018 rreth 86.31 % e popullsisë së Kosovës është furnizuar me ujë nëpërmjet sistemit publik të menaxhuara nga Kompanitë Rajonale të Ujit, ndërsa 13.69% e

popullsisë nuk ka pasur qasje në shërbimin e ujësjellësit publik²² Ekziston dallim i madh i nivelit të lidhjes në sistemin publik të furnizimit në zonat urbane (pothuaj 99%) dhe zonat rurale (61%). Shumë nga pronat që nuk janë të lidhura në sistemet e furnizimit publik janë të largëta²³.

Niveli i lidhjes në shërbimet publike të grumbullimit të ujërave të ndotura është shumë më i ulët. Sipas Raportëve të Performancës Vjetore për Kompanitë Rajonale të Ujësjellësit, vetëm 65% e amvisërive në zonën e shërbimit të KRU-ve janë të lidhura në sistemin publik të ujërave të ndotura (kanalizim)²⁴. Në Kosovë deri më tani është i vetmi impiant për trajtimin e ujërave të ndotura urbane është impianti në Skenderaj. Një numër i vogël i objekteve të vogla të trajtimit në zonat rurale janë gjithashtu duke operuar. Shkarkimi i ujërave të zeza bëhet direkt në lumenj dhe paraqet një ndër ndotësit kryesorë të ujërave sipërfaqësor .

Potenciali i zonave rurale: Zonat rurale luajnë rol të rëndësishëm për ekonominë e Kosovës. Këto zona janë të mëdha dhe janë të pasura me burimet natyrore, kulturore dhe historike e që paraqesin bazë të mirë për zhvillimin ekonomik.

Tabela 26: Të dhënat themelore për gjendjen e fshatrave në Kosovë

Kategorizimi i vendbanimeve rurale sipas madhësisë	Numri i banorëve	Numri i vendbanimeve (2011)	%
Të pabanuara	0	50	3.5
Të vogla	< 2,499	1307	91.7
Të mesme	2,500-4,999	60	4.2
Të mëdha	5,000+	8	0.6
Gjithsej		1,425	100.0

Burimi: Hartat Zonale të Kosovës 2020-2028

Në Kosovë janë të evidentuara 1,425 fshatra. Prej tyre 50 fshatra pa banorë, trendi i zbrazjes së fshatrave është në rritje²⁵. Aktualisht, i vetmi përkufizim për territorin e fshatit është zona katastrale, në kuadër të cilës përveç hapësirave të banimit përfshihen edhe përmbajtjet tjera përcjellëse (toka bujqësore, pyjore, etj.).

Duke pasur këtë parasysh, dhe me qëllim të unifikimit dhe trajtimit të barabartë të këtyre zonave në të gjithë territorin e vendit, nga autoritetet kompetente komunale kërkohet që në kuadër të Hartës Zonale Komunale, zona rurale të konsiderohen vetëm hapësirat e banuara dhe hapësirat e planifikuara për zgjerimin e fshatit, ndërsa përmbajtjet tjera (toka bujqësore, pyjore, ujore etj.) duhet të trajtohen në kategoritë tjera të zoonimit. Përgjegjës për përkufizimin e këtyre zonave është e nivelit lokal, përveç nëse një e mirë i takon disa komunave atëherë duhet të përcaktohet edhe nga niveli qendror.²⁶

Në Kosovë janë: 1,564 asete të trashëgimisë kulturore me mbrojtje të përkohshme. Në aspektin e zonave të mbrojtura të natyrës, mbi 11.5% e territorit është e mbuluar me zona të natyrës të shpallura nën mbrojtje ligjore. Pjesa më e madhe e kësaj

²²Burim: Statistikat e Ujërave në Kosovë 2018-2019

²³Burim: Strategjia për Ujërat e Kosovës 2017 – 2036

²⁴Burim: Strategjia për Ujërat e Kosovës 2017 – 2036.

²⁵Burimi: Hartat Zonale të Kosovës 2020-2028+.

²⁶Burimi: Hartat Zonale të Kosovës 2020-2028+

sipërfaqeje mbulohet nga dy parqe kombëtare, ndërsa pjesa tjetër nga zona të kategorive tjera të mbrojtura²⁷.

Rreth 59% të popullatës së Kosovë jetoj në zona rurale sipas regjistrimit të fundit të popullsisë Kosova karakterizohet me një dendësi shumë të lartë të popullsisë rreth 170 banorë/km². Lidhja ndërmjet zonave rurale dhe urbane është e fortë; prandaj zonat rurale kanë një rëndësi shumë dimensionale për zonat urbane. Jeta në zonat rurale është më e favorshme në aspektin e një mjedisi më të pastër, më të qetë si dhe me kostot më të ulëta për jetesë se sa në qytete.

Por gjithashtu këto zona përballen edhe me sfida si janë: ardhurat të ulëta, papunësia e madhe, mungesën e transportit publik, e shërbimeve cilësore mjekësore dhe shërbimeve të tjera profesionale. Vendet e punës që krijohen nëpër zona rurale kryesisht janë për punëtor të pakualifikuara, pagat dhe natyra e punës janë jo tërheqëse. Punëtorët me kualifikimi migrojnë në qytete. Për më tepër, gratë dhe numri i madh i të rinjve shpesh përbejnë numrin më të madh të papunëve.

Mosha mesatare e bartësve të Ekonomive Familjare Bujqësore dhe Bizneseve Individuale është 52 vjeç. Shumica e bartësve janë meshkuj, ndërsa në mesin e anëtarëve të familjes së bartësve, që punojnë në Ekonomi Familjare Bujqësore dominojnë femrat. Niveli i shkollimit të fuqisë punëtore bujqësore është i ulët. Sa i përket shkollimit/trajnimeve në bujqësi, më shumë se 95% e menaxherëve kanë vetëm përvojë praktike në bujqësi.

Megjithëse se ka një rritje të punësuarëve në bujqësi sipas statistikave në vitin 2016 kanë qene 4.2 %, ndërsa në vitin 2017 është ngritur në 5%²⁸.

Si rezultat i kësaj vjen deri te shpopullimi i zonave rurale dhe në këto zona mbesin kryesisht persona të moshuar. Problem tjetër me të cilën ballafaqohet popullata në zona rurale janë edhe aktivitetet e pakontrolluara dhe të parregulluara të ndërtimitarisë si pasojë e mungesës së rregulloreve për planifikim apo fuqizimin e tyre që shpie drejt humbjeve të tokës bujqësore.

Duhet të ruhet dhe promovohet kompaktësia e zonave rurale, zgjerimi i këtyre zonave do të ketë ndikim në humbjen e pakthyeshme të tokës bujqësore.

Për të tejkaluar këto probleme në zona rurale duhet të rritet investime në mënyrë që të krijohen mundësit e reja të punësimit, shtimi i të ardhurave dhe rritja e produktiviteti.

Problemi tjetër me të cilën ballafaqohet popullsia e cila jeton në zona rurale është infrastruktura e pazhvilluar dhe mungesa e shërbimeve publike. Rrugët, ujësjellësi, kanalizimi, rrjeti i furnizimit me rrymë, ofrimi i shërbimeve cilësore shëndetësorë, të arsimit, kujdesi për persona me nevojë etj. Zgjedhja e këtyre problemeve është e mundur përmes bashkëpunimit të ngushtë të akterëve që jetojnë në zona rurale dhe autoriteteve qeveritare.

Ekzistojnë metoda dhe qasje të ndryshme ndaj zgjidhjes së problemeve në zonave rurale. Parim themelor i BE është zbatimin e qasjeve që do të arrijnë të sigurojë zhvillim të qëndrueshëm afatgjatë të komunitetet rurale. Një prej tyre është miratimi i masave në programin e zhvillimit rural që do të ndihmojnë në zvogëlimin e pabarazive ekonomike midis zonave rurale dhe urbane.

²⁷Burimi: Hartat Zonale të Kosovës 2020-2028+

²⁸Burimi: ASK, Anketa e Fuqisë Punëtore 2017.

Aktivitetet bujqësore dhe pyjore i bëjnë zonat rurale ofruesit më të rëndësishëm të ushqimit. Diversifikimi i aktiviteteve në ferma do të ishte një nga disa nisma që do inkurajoni fermerët për të filluar me aktivitete të reja përveç bujqësisë tradicionale - si p.sh. prodhimi i ushqimeve tradicionale, kultivimi dhe përpunimi i erëzave të ndryshme, prodhimi i produkteve organike duke krijuar një industri të shkallës së vogël të përpunimit, zhvillimin i aktiviteteve të ndryshme artizanale, ofrimin e shërbimeve të turizmit rural etj.

Për më tepër, zonat rurale janë gjithnjë e më të rëndësishme si qendra të prodhimit të energjisë, nga biomasa dhe burime të tjera të rinovueshme, siç janë burimet ujore, dielli dhe era. Një ndër aktivitet me potencial për zhvillimin e zonave rurale është zhvillimi i turizmit rural si nxitës i rëndësishëm i zhvillimit ekonomik. Turizmi rural stimulon rritjen ekonomike duke gjeneruar të ardhura, punësim, dhe investime të reja. Gjithashtu promovon e vlerat e zonave rurale duke përfshirë ruajtjen e trashëgimisë kulturore, trashëgimin natyrore etj.

Duke marrë parasysh potencialin e Kosovës për mundësin e investimeve në zonal rurale dhe me qëllim të përmirësimit të jetesës në zona rurale MBPZHR në kuadër të PZHR 2014 -2020 ka zbatuar masën Diversifikimi dhe zhvillimi i bizneseve në zona rurale, me disa nën -masa. Gjithsej gjatë kësaj periudhe ka zbatuar 159 projekte në zona rurale me qëllim të përmirësimit të jetesës.

Tabela 27: Numri i projekteve të miratuara/kontraktuara sipas nën masave dhe iteve

Nr.	Përshkrimi i nënmasave për diversifikim (kodi 3, është ekuivalent me Kodin 7 të Programit IPARD)	Numri i projekteve sipas viteve					
		2014	2015	2016	2017	2018	2019
302.1	Prodhimi, Përpunimi dhe promovimi i mjaltit	56	52	56	48	63	72
302.2	Mbledhja, përpunimi dhe promovimi i pemëve të malit/ Përpunimi i prodhimeve bujqësore ne nivel te fermës.	2	7	7	8	33	30
302.3	Përpunimi dhe promovimi i produkteve bujqësore të kultivuara	1	11	11	13	-	-
302.4	Zhvillimi dhe Promovimi i Aktiviteteve Artizanale	-	3	9	12	18	20
302.5	Zhvillimi dhe promovimi i turizmit rural	-	6	14	10	16	7
302.6	Akuakultura – Prodhimi i peshkut	-	-	-	-	-	10
302.7	Rritja e shpezëve për vezë dhe mish	-	-	-	-	-	20
/	Gjithsej	59	79	97	91	130	159

Burim: AZHB përpunuar DPZHR

Energjia e Biomassës: Ekzistojnë burime të ndryshme për të siguruar biomasë pyjore për prodhimin e energjisë:

- Mbetjet nga prerjet në pyje, duke përfshirë degët, gjethet, trungjet e rrënjët të cilat janë lënë gjatë prerjes së drunjtëve.
- Mbetjet e ndryshme industriale të drurit si pluhuri i sharrës. Kjo është shumë e rëndësishme për përdorimin aktual për prodhim të bioenergjisë drusore.
- Plantacione artificiale me drunjët me rritje të shpejtë (që përdoren për prodhimin e peletëve). Të mbjellë në sipërfaqen e tokës që më parë përdorej për bujqësi ose në toka të zhveshura.
- Biomasa drunore nga drunjët që e rriten jashtë pyjeve, p.sh. nëpër parqe dhe shtegje anësore.

3.5 Përgatitja dhe zbatimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal – Lider

Çka është LEADER-i

Duke marrë parasysh se më se gjysma e popullsisë së Evropës jeton në zona rurale dhe se zonat rurale mbulojnë 90% të territorit të Evropës. Me qëllim të zhvillimit të qëndrueshëm të zonave rurale, BE gjatë viteve të '90 ka nis programin LEADER. Qëllim i këtij programi ishte që të shfrytëzohet potencialin e zonave rurale duke u bazuar në iniciativat e popullatës lokale me qëllimi të përmirësimit të kushteve të jetesës.

Një qasje e bazuar nga poshtë – lart, duke përfshirë komunitetin lokal në vendimmarrje u pa si një mundësi e mirë për zhvillimin e zonave rurale, krijimin e vendeve të punës, përmirësimin e cilësisë së jetës duke shfrytëzuar të gjithë potencialin e zonave rurale ku jeton komuniteti.

Duke mbështetur komunitetin lokal në hartimin dhe zbatimin e strategjive të zhvillimit lokal të qëndrueshme, qasja LEADER u pa si mundësi që të jetë burim i çmuar për politika të ardhshme rurale. Prej kohës kur qasja LEADER nisi të zbatohet në BE, komuniteti i zonave rurale ka luajtur rol me rëndësi në krijimin e politikave të zhvillimit rural si pjesë PPB. Tani më Programi LEADER është bërë pjesë integrale e politikave të zhvillimit rural.

Përvoja LEADER e Kosovës: Me iniciativë të MBPZHR dhe mbështetur nga Fondet e BE-së përmes Projektit për Strategjitë Zhvillimore Lokale (SZHL), i cili u implementua gjatë viteve 2007 – 2009, gjatë kësaj periudhe në Kosovë u themeluan 30 Grupe Lokale të Veprimit (GLV), të cilat përfaqësonin partneritetin publiko – privat. Në nivel kombëtar strategjik, zhvillimi territorial dhe rural u prezantua për herë të parë si prioritet i politikës së PBZHR në 2007 – 2013. Qëllimi kryesor i GLV – ve është të kontribuojnë në zhvillimin ekonomik të zonave rurale duke ofruar mbështetje komuniteteve lidhur me përgatitjen dhe implementimin e strategjive zhvillimore në bashkëpunim të ngushtë me komunitetin lokal.

Me qëllim të lehtësimit të komunikimit, shpërndarjes, promovimit dhe informimit ndërmjet GLV dhe palëve tjera me interes, u themelua edhe Rrjeti i Zhvillimit Rural (RZHR). Rrjeti është një platformë për diskutimi, dhe shkëmbimin e ideteve për projekte dhe propozimet e ndryshme. Anëtarët e RZHR kanë qenë të emëruar nga MBPZHR. Roli i Rrjetit është lobimi dhe promovimi i GLV – ve brenda dhe jashtë vendit. Aktivitetet e RZHR – së kanë qenë të limituar për shkak të mungesës së të kuptuarit të rolit dhe rëndësisë së RZHR – së si dhe mungesa e mbështetjes financiare.

Me qëllim të aktivizimit të GLV – ve, në vitin 2009 MBPZHR, filloi të mbështes GLV – të. Masa e 8 ishte e dizajnuar për të mbështetur aktivitetet direkte të komuniteteve lokale për të cilat ekziston interesi i përbashkët dhe nevojat të paraqitur nga komuniteti lokal. Sipas PBZHR – së 2007 - 2013, dizajni i masës ishte në përputhje me qasjen LEADER të 4 boshteve të Zhvillimit Rural të BE – së (Rregullorja e BE – së 1698/2006). Për shkak të mungesës së angazhimit nga qasja poshtë – lartë, GLV – të aplikonin me projektet të cilat ishin të tenderuar, të implementuar, të menaxhuar dhe të faturuar nga vetë GLV – të individuale. Në këtë aspekt implementimi i strategjive zhvillimore lokale dallohej nga qasja LEADER e zakonisht pasi që GLV – të në Kosovë kanë qenë vetë pronarë të projektit. Bashkë – financimi i kërkuar ka ndryshuar.

Në fillim pjesëmarrja e komunave ka qenë më lart prej 50% të bartjes së kostos në vitin 2009/10 ndërsa në vitin 2011 ka qenë në 30%. Pas thirrjeve për aplikim të lëshuar nga MBPZHR, GLV – të kanë pasur të drejtë të aplikojn për grante. Në vitin 2010/11 çdo GLV ka pasur mundësi të merr mbështetje financiare për vetëm dy projekte. Grupi Punues përkatës krijuar në MBPZHR, i përbërë nga anëtarët e GLV-ve të ndryshëm, nga RrZHR si dhe nga përfaqësuesit e MBPZHR bashkarisht kanë caktuar fushat specifike të mbështetjes dhe investimet e pranueshme të ndërlidhura. Edhe pse kanë qenë të themeluar 30 GLV, jo të gjitha prej tyre kanë qenë aktive.

Siç tregon edhe tabelën e më poshtme vetëm 21 Grupe Lokale të Veprimit kanë aplikuar për projektet LEADER, ndërsa vetëm 66 projekte janë mbështetur me EUR 592,300 deri në vitin 2013. Fondet e alokuara ishin shpërndarë në tërësi vetëm në vitin 2011 pasi që norma e mbështetjes ishte rritur deri në 70%.

Tabela 28: Mbështetja financiare për GLV – të 2009-2013

Viti	Nr. I aplika cionev	Nr.i projektev të pranuar	% e projekt të pranuara	Buxheti i planifiku ar	Intensiteti i ndihmës në %	Fondet e Shfryt. në vitin €	Buxheti i Shfrytë. në %
2009	21	11	48%	42,300	50%	40,295	95.30%
2010	19	13	68%	100,000	50%	60,287	60.30%
2011	18	15	83%	100,000	70%	100,663	101%
2012	15	13	86%	150,000	70%	89,368	59%
2013	39	14	36%	200,000	70%	185,674	92.80%
Total	112	66	64%	592,300	62%	476,287	81,6%

Burimi: DPZHR dhe AZhB-ja (Raporti i monitorimit)

Në periudhën katër vjeçare të para të implementimit të masës, vetëm gjysma e GLV – ve kanë marrë pjesë në mënyrë aktive në aktivitetet e PBZHR – së, ndërsa GLV-t tjera kanë qenë pasive. Një ndër arsyt kryesore për pasivitetin dhe veprimtarinë e kufizuar të GLV-ve kanë qenë: duke u nisur nga mungesa e njohurive në mesin e autoriteteve lokale mbi rolin dhe rëndësinë e GLV – ve, mungesa e njohurive rreth qasjes në fonde, komunikim jo të mjaftueshëm me komunat përkatëse, dështimi për të promovuar GLV – të, mungesa e kapacitetit për përgatitjen dhe zbatimin e projekteve.

Me qëllim të përmirësimit të situatës aktuale dhe përforcimit të rolit të GLV – ve në periudhën e Programit 2014 – 2020, MBPZHR ka vendosur për të vazhduar në mbështetjen GLV-ve dhe RrZHR të GLV-ve. Paraprakisht para përgatitjes së masës për vazhdimësi të mbështetjes është bërë analiza SWOT për qasjen LEADER. Sipas

analizës SWOT ka dal si objektive e përgjithshme e qasjes Leader: “Ndërtimi i kapaciteteve lokale me qëllim të përmirësimit të jetesës në zona rurale sipas qasjes prej posht – lartë”. Qasjes Leader ka për qëllim të zhvillojë shoqërinë civile dhe dialogun social brenda popullsisë rurale, të lehtësojë qeverisjen e mirë nëpërmjet partneriteteve lokale dhe të kujdeset për punësimin dhe të zhvillojë kapitalin njerëzor.

Si rezultat i SWOT analize kanë dal një numër i konsiderueshëm i dobësive të cilat janë adresuar me aktivitete që do të realizohen:

- Riorganizimi i GLV-ve
- Rishikimi dhe zbatimi strategjive lokale të GLV-ve ,ne bazë të qasjes poshtë-lartë.
- Fuqizimi i Rrjetit të GLV-ve
- Rregullimi i infrastrukturës ligjore për qasjen e fondeve
- Ngritja e kapaciteteve brenda GLV-ve. Sipas qasjes Leader

Duke marrë parasysh të gjitha këto MBPZHR gjatë vitit 2014, ka realizuar aktivitetin “Asistenca teknike për ngritjen e kapaciteteve të GLV-ve potenciale dhe të RrZHR ”, në formë të thirrjes për përgatitjen dhe prezantimin të Strategjive Zhvillimore Lokale (SZHL). GLV-të ekzistuese ose të reja kanë pas të drejtë të aplikojnë në mjete të caktuara në mënyrë që të realizojnë aktivitete të tyre. Për detyrë kanë pas të përgatisin strategjitë e reja zhvillimore lokale apo t’i përditësojnë ato ekzistueset në mënyrë të kualifikohen/përzgjidhen për aktivitetet vijuese, të parapara në kuadër të kapitullit LEADER të PBZHR. Thirrja ka qenë e shpallur nga departamenti i politikave të zhvillimit rural (DPZHR) /Autoriteti Menaxhues (AM). Si rezultat i thirrjes për aplikim për aktivitetin “Asistenca teknike për ngritjen e kapaciteteve të GLV-ve potenciale dhe të RrZHR ” kanë aplikuar gjithësej 12 GLV potenciale dhe RrZHR i GLV-ve. Mjetet financiare për këtë aktivitet “Asistenca teknike për ngritjen e kapaciteteve të GLV-ve potenciale dhe RrZHR kanë qenë 150,000 euro. 12 GLV-të potenciale që kishin aplikuar për aktivitetin “Asistenca teknike për ngritjen e kapaciteteve të GLV-ve potenciale dhe të RrZHR ” kanë pas për detyrë që deri në fund të viti 2014 të dorëzojnë SZHL të tyre. (Strategjitë e Zhvillimit Lokal) të përgatitura ose të rishikuara.

Me vendim të Ministrit të MBPZHR është themeluar Komisioni për vlerësimin e SZHL. Ky Komision ka qenë i përbërë nga gjithsej 5 anëtarë, duke përfshirë ekspertët nga DPZHR/MA, Agjencioni për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB) dhe një ekspert të pavarur që përfaqëson shoqërinë civile.

Komisioni përzgjedhës më parë është trajnuar nga ekspertët e mobilizuar brenda kornizës së projektit GIZ-COSIRA. Ekspertët e njëjtë kanë dhënë asistencë teknike dhe trajnime gjatë procedurës së përzgjedhjes. Komisioni përzgjedhës ka bërë vlerësim të thukët të 12 SZHL-ve të paraqitura. Vlerësimi është bërë në bazë të kritereve të pranueshmërisë dhe të përzgjedhjes, të identifikuar paraqishtë.

Komisioni përzgjedhës gjithashtu ka hartuar edhe rekomandimet për përmirësimin e cilësisë së SZHL-ve të paraqitura. Procedura e përzgjedhjes ka përfunduar në fund të dhjetor 2014; të gjitha 12 SZHL-të janë konsideruar si të pranueshme, pasi që kishin arritur më shumë pikë sesa minimumi i paraparë i pragut (60/100).

Në bazë të cilësisë së dokumenteve të paraqitura, Komisioni përzgjedhës ka ardhë në përfundim ekziston një dallim i konsiderueshëm në cilësi të SZHL Përzgjedhja e suksesshme e grupit të parë të 12 GLV-ve duhet të pasonte me realizimin e dy aktiviteteve të para, të parapara në kuadër të Masës 303 "Hartimi dhe zbatimi i

strategjive zhvillimore lokale – qasja leader" – për GLV-të e përzgjedhura. Aktiviteti i tretë (bashkëpunimi) do të fillohet në një fazë të mëvonshme, pasi që GLV-të të jenë mirë të strukturuar, punonjësit e tyre të jenë trajnuar dhe banorët e territoret e tyre të kenë demonstruar kapacitet për të përfituar nga ato aktivitete.

Megjithëse Komisioni përzgjedhës kishte përfunduar punën me kohë dhe raporti i vlerësimit të SZhL ishte dorëzuar me kohë për nënshkrim te Ministri aktual, ka pasur vonesë në nënshkrimin nga Ministri. Thirrja për aplikim për GLV të përzgjedhura dhe për RrZhR të GLV -ve u bë në fund të viti 2015, për realizimin e dy nën-masave të para, të parapara në kuadër të Masës 303. Nënmasa 303.1 "Përvetësimi i aftësive dhe nxitja/animimi i banorëve të territorit të GLV-ve për GLV të përzgjedhura" dhe nënmasa 303.2 " Zbatimi i strategjive zhvillimore lokale – qasja LEADER".

Nën-masa "Zbatimi i strategjive të zhvillimit lokale" ka pasur dy aktivitete:

- a) Aktiviteti i parë Funksionalizimi i GLV të përzgjedhur dhe të RrZhR të GLV duke mbështetur shpenzimet operative: hapja e zyrave, angazhimi i një menaxheri, pajisja e zyrave etj.
- b) Aktiviteti i dytë është zbatimi i SZhL-ve të GLV-ve

Nënmasa 303.1 "Përvetësimi i aftësive dhe nxitja/animimi i banorëve të territorit të GLV-ve për GLV të përzgjedhura.

Për shkak të vonesave thirrja u bë vetë për aktivitetin "Funksionalizimi i GLV-ve të përzgjedhura dhe të RrZhR të GLV-ve", duke i mbështetur në hapjen e zyrave.

Në vitin 2016 u realizua vetëm një aktivitet, "Funksionalizimi i GLV -ve të përzgjedhura dhe të RrZhR". Të gjithë GLV-t e përzgjedhur i hapën zyret dhe i përzgjidhen menaxheret. Në fund të viti 2016 ka qenë i planifikuar të bëhet edhe një thirrje për aplikim, për vazhdimësinë në mbështetje të shpenzimeve operative (zyrës, menaxherit etj), si dhe të aktivitetit "Përvetësimi i aftësive dhe nxitja/animimi i banorëve të territorit të GLV-ve për GLV të përzgjedhura" mirëpo për shkak të ndryshimeve buxhetore nuk u bë thirrja.

Në Prill të vitin 2017 , në Mars 2018 dhe Maj 2019 u bënë në vazhdimësi thirrjet për aplikim për GLV-t e përzgjedhura dhe për RrZhR të GLV për të aplikuar për mjete për aktivitete:1. "Funksionalizimi i GLV-ve /shpenzimet e operative, "Përvetësimi i aftësive dhe nxitja e banorëve në territoret e GLV-ve" dhe " Zbatimi i SZhL -të GLV-ve". Gjatë kësaj periudhe megjithëse me shumë vështirësi të 12 GLV-t dhe RrZhR i GLV -ve kanë zbatuar aktivitete e tyre. GLV:

Tabela 29 GLV: Buxheti i planifikuar/ të realizuar (2014-2019)

Masa 303 Grupet Lokale te Veprimit (LAGs)	Alokuara	Realizua
2014	150,000	93,871
2015	300,000	66,816
2016	300,000	59,880
2017	300,000	-
2018	300,000	208,566.21
2019	300,000	192,147.20 up to date *
Total	1,650,000	554,464

Burimi: DPZHR dhe AZhB-ja (Raporti i monitorimit)

Siç po shihet nga tabela me larte gjatë periudhës 2014 -2019 për GLV-t dhe për RrZhR janë alokuar gjithësie 1,650.000 të realizuar janë gjithësie 621, 283 euro.

Rrjeti i GLV - ve

Me qëllim të lehtësimit të komunikimit dhe shpërndarjes së informacionit midis GLV - ve dhe akterëve tjerë rural, është themeluar edhe rrjeti i GLV -ve. Kuota e anëtarësisë është vendosur të jetë 100 euro për vit për çdo GLV. Menaxheret e GLV-ve janë anëtarë të rrjetit, gjithashtu edhe pjesë anëtarësisë është edhe një përfaqësues nga MBPZHR Rrjeti gjithashtu ka një Bord Menaxhues prej tetë anëtarëve. Bordi menaxhues pastaj përzgjedh organet e saja udhëheqëse. Rrjeti supozohet të funksionoj

si një platformë për të diskutuar ide të ndryshme të projektit dhe propozimet si dhe shkëmbimin e përvojave. Rrjeti i GLV -ve është i themeluar me qëllim për të diskutuar për mundësit dhe problemet e GLV-ve me të cilat ballafaqohen gjatë punës së tyre.

Gjatë periudhës së Programimit 2014 -2020, si GLV -t ashtu edhe RrZh kanë përfituar mjete nga MBPZHR për të zhvilluar aktivitete e veta.

Një ndër detyrat kryesore të RrZh GLV-ve ka qenë identifikimi i nevojave të GLV-ve, disa nga nevojat e GLV-ve kanë qenë:

- Organizimi i trajnimeve të ndryshme për ngritjen e kapaciteteve të anëtarëve të GLV-ve.
- Si të bëhet animimi i popullatës së territorit të caktuar;
- Trajnime për përgatitjen e projekteve të ndryshme;
- Organizimit të sesioneve të ndryshme informuese;
- Mbështetje në organizime të përbashkëta të panairëve të ndryshme në promovimin e të mirave të zonave rurale.

Rrjeti i i GLV -ve përpos që ka përfituar dhe ka bashkëpunuar me MBPZHR-në, gjithashtu ka pasur bashkëpunime të vazhdueshme edhe me donatorët si GIZ/Cosira (Gjermane) si dhe HELVETAS/S4RE (Zvicrrane). Bashkëpunimet kanë qenë në ngritjen e vazhdueshme të kapaciteteve të anëtarëve të GLV-ve. Bashkëpunimi me Helvetas/S4RE, projekti “Aktivizimi dhe fuqizimi i grupeve lokale të veprimit” në komunat: Kamenicë, Shtërpçë, Dragash, Novobërdë, Viti.

Gjithashtu gjatë kësaj periudhe Rr i GLV-ve ka pasur bashkëpunimi dhe mbështetja edhe nga projekti GIZ/Cosira (Gjermane). Qëllim i trajnimeve ka qenë shkëmbim i

përvojave, njoftim dhe sensibilizim për Qasjen LEADER, funksionalizimi, funksioni dhe vizioni i GLV-ve, shpërndarja e informacioneve, punët e realizuara, rezultatet e arritura si dhe hapat e ardhshëm që duhet ti ndërmarrin për të ardhmen

3.6 Treguesit e kontekstit

Tabela 30: Treguesit e kontekstit

Treguesit socio-ekonomik				
Emri i treguesit të kontekstit	Njësia e matjes (nëse është relevante)	Vlera e Treguesit të Kontekstit [e detyrueshme]	Viti	Komente [Opsionale] Referencat:
1. Territori:	km ² numri	Sipërfaqja e përgjithshme e territorit të Kosovës: 10,905.25km ² Numri i komunave: 38 Numri i vendbanimeve: 1,469	2021	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022'.
2. Popullsia:	numri	Popullsia e përgjithshme rezidente: 1,773,971	(31.1 2.202 1)	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022'.
2.1 Popullsia në zonat rurale dhe zonat urbane	%	Ne zonat rurale jetojnë: 59% e popullatës. Në zonat urbane jetojnë 41% e popullsisë.	2011	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022'.
3. Dendësia e popullatës.	numri/km ² .	162.70 banorë për km ² .	(31 dhjet or 2021)	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022'.
4. Ekonomitë familjare.	numri	Numri i përgjithshëm i ekonomive familjare: 365,767	2021	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022'.
5. Numri i bizneseve	numri	74,658 biznese aktive	2021	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022'
6. Indikatorët kryesor të tregut të punës	%	Shkalla e punësimit/ papunësisë ne % 2014: 26.90 / 35.30 2015: 25.20 / 32.90 2016: 28.00 / 27.50 2017: 29.80 / 30.50 2018: 28.80 / 29.60 2019: 30.10 / 25.70	2014-2020	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022')

		2020: 28,40 / 25.90		
7. Eksporti- Importi i përgjithshëm	milion, miliard €.	Eksporti i mallrave: 755.7 milion € Importi i mallrave: 4.6 miliard €	2021	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022.
8. Bruto produkti vendor	mije €	7,957,876 mije €	2021	ASK: 'Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022.
9. Numri i ndërmarrjeve të regjistruara sipas aktiviteteve ekonomike	vitet/nr.	Numri i ndërmarrjeve të regjistruara sipas aktiviteteve ekonomike /Ndërmarrjet e regjistruara në bujqësi, pylltari dhe peshkatari: 2014: 9,404/674 2015: 9,833/945 2016: 10,424/1,090 2017: 9,223/822 2018: 9,805/626 2019: 10,004/121 2020: 9,805/397 2021: 10,649/269	2014- 2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër 2022'
Treguesit sektorial:				
Emri i treguesit të kontekstit	Njësia e matjes [nëse është relevante]	Vlera e Treguesit të Kontekstit (e detyrueshme)	Viti i (dety- ru- shëm)	Komente (Opsionale) Referencat:
1. Ekonomi bujqësore.		130,775 ekonomi bujqësore	2021	Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2022, bazuar ne regjistrimin e bujqësisë, 2014.
2. Fondi blegtoral:	numër, (krerë, koshere).	- Gjedhe: 260,528 krerë; - Dhene/Dhi: 241,393 krerë; - Derra: 47,384 krerë; - Kuaj/Gomarë): 1,864krerë; - Shpezë: 2,788 krerë; - Bletë: 219,077 koshere	2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër 2022.'
3. Sipërfaqja bujqësore:	ha, %	Toke e punueshme/ara: 188,375 ha (<i>perime ne fushe te hapur: 8,491serra: 562</i>). - Kopshte: 1,089 ha - Plantacione te pemëve: 10,144 ha	2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër 2022'

		- Plantacione te vreshtave: 3,471 ha - Fidanishte: 140 ha - Livadhe dhe kullosa: 217,107 ha - Gjithsej sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore: 420,327 haShfrytëzimin i tokës bujqësore, sipas kategorive ka këtë shpërndarje: - Livadhe dhe kullosa (përfshirë tokën e përbashkët) me pjesëmarrje prej 51.7%, - Tokë e punueshme-ara 44.8 %, - Te tjera: 3.5%		
4. Madhësia e fermës		- Në Kosovë madhësia e fermës prej 5 deri më pak se 10 ha përfaqëson 35% të gjithsej sipërfaqes së tokave të punueshme arave, pasuar nga madhësia e fermave prej 2 deri më pak se 5 ha (21%), madhësia 1 deri më pak se 2 ha (16%) dhe madhësitë e tjera me më pak pjesëmarrje ku madhësia me sipërfaqen më të vogël është ajo prej 0 deri më pak se 0.5 ha.	2020	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër 2021'
5. Numri i përgjithshëm i personave të angazhuar në bujqësi:	Numri / % Njësi të Punës Vjetore/NjPV (ku 1 NjPV është e barabartë me 1 800 orë pune në vit /225 ditë pune/ nga tetë orë në ditë).	- Numri i përgjithshëm i personave të angazhuar në bujqësi: 270,181 persona. Kontributi i përgjithshëm i tyre në punën bujqësore: 82,656 Njësi të Punës Vjetore (NjPV). - Struktura e grup moshës së bartësve, vërehet që mosha 35 deri nën 45 vjeç është grupi më i madhe dhe përbën 33% të kësaj strukture, ndërsa grupi pasues është mosha nga 45 deri nën 55 vjeç që përbën me 25%.	2019	ASK: Anketa e Ekonomive Bujqësore (AEB), 2019

6. Ujitja e tokës bujqësore	Ha	Përmes formave të ujitjes formale dhe jo formale në vendin tonë, gjatë vitit 2021 janë ujitur gjithsej 19,958 ha. Përmes ujitjes formale të organizuar përmes kompanive të ujitjes, janë ujitur gjithsej 14,451 ha, ndërsa përmes ujitjes jo formale, ujitjes së pa organizuar dhe ujitjes individuale e cila bëhet nga burime të ndryshme ujore si lumenjë, puse, etj., janë ujitur 5,506 ha.	2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër i Kosovës 2022'
7. Ndërmarrjet e regjistruara të agro bizneseve.	vitet/numri	Numri i Ndërmarrjeve të regjistruara të agrobizneseve 2014: 2,055 2015: 2,130 2016: 2,314 2017: 2,398 2018: 2,942 2019: 2,405 2020: 2,780 2021: 3,019	2014-2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër i Kosovës 2021'
8. Numri i te punësuarave në agro biznese	vitet/numri	Numri i te punësuarave: 2014: 8,004 2015: 8,790 2016: 10,024 2017: 10,449 2018: 13,156 2019: 12,467 2020: 14,996 2021: 17,260	2014-2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër i Kosovës 2022'
9. Rezultatet Standarde të FADN-së.	€, njësi	- Nëse analizojmë të ardhurat në fermë për vitin 2018, vërejmë se gjithsej vlera e outputit (prodhimit) si mesatare për fermë ishte 7,773 €, të ardhurat neto në fermë 1,778 € dhe vlera e shtuar neto e fermës për njësi vjetore të punës ishte 1,552 €. Sa i përket kostove, në vitin 2018 inputet kishin vlerën 6,342 €, konsumi i ndërmjetëm 4,772 €, dhe zhvlerësimi 1,142. Raporti midis outputit dhe inputit ishte 1.23.	2018	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër i Kosovës 2020'

10. Bilanci tregtar ne sektorin e bujqësisë	milion €.	Eksportit: 92.64mil. € Importit: 965.57mil. € Bilanci tregtar: - 872.93mil/€	2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër 2022'.
10.1 Eksporti/ Importi i produkteve bujqësore, sipas viteve.	në '000 €	Viti /Eksport /Import /Mbulueshmeria e importit me esport/% 2014: 39.36/616.12/6.4 2015: 41.68/633.70/6.6 2016: 45.21/658.73/6.9 2017: 61.34/694.52/8.8 2018: 63.95/712.31/9.0 2019: 65.51/759.36/8.6 2020: 78.08/765.36/10.2 2021: 92.64/965.57/9.6	2014-2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër 2022'.
11. Struktura e Bruto produktit vendor, sipas aktiviteteve Ekonomike/ Bujqësi	viti / %	Pjesëmarrja e bujqësisë në Bruto Produktin Vendor 2010-2020, (%) 2014: 8.3 2015: 7.7 2016: 8.2 2017: 7.4 2018: 6.5 2019: 7.2 2020: 7.4 2021: 6.9	2014-2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër 2022'
12. Vlerën e prodhimeve bimore dhe blegtorale me çmime aktuale	viti/në '000 €	Prodhimtaria bimore: 532 Prodhimtaria bletorale:277	2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër 2022'
Treguesit mjedisor				
Emri i treguesit të kontekstit	Njësia e matjes [nëse është relevante]	Vlera e Treguesit të Kontekstit [e detyrueshme]	Viti	Emri i treguesit të kontekstit

1.Biodiversiteti Flora - Fauna	numri	- Në vendin tonë mendohet se gjenden 2,600 – 2,800 lloje të ndryshme të bimëve të larta, në mesin e tyre përveç llojeve endemike ka edhe lloje stenoendemike. Këto të fundit janë lloje të cilat rriten vetëm në vendin tonë dhe askund tjetër dhe janë gjithësejtë shtatëmbdhjetë (17-të) lloje.	2019	Ministria e Ekonomisë dhe Ambientit: Raport vjetor për gjendjen e mjedisit në Kosovë, 2018-2019
2. Zona të Mbrojtura të Natyrës	numri, ha, %	- Numri i përgjithshëm i zonave të mbrojtura të natyrës në Kosovë (2021) është 248,të cilat përfshijnë sipërfaqe prej 126,023.2 ha, ose 11.5% e sipërfaqes së Kosovës. Në kuadër të këtyre zonave hyjnë19 Rezervate Strikte të Natyrës , 2 Parqe Kombëtare (PK 219 Monumente të Natyrës një (1) Park i Natyrës, gjashtë (6) Peizazhe të Mbrojtura dhe një (1) Zonë e Veçantë e Mbrojtur e Zogjve.	2021	Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës: Raport vjetor për gjendjen e mjedisit 2021.
3. Ekoturizmi	Vendet	- Destinacionet më të rëndësishëm ekoturistike në Kosovë janë: Malet e Sharrit, Bjeshkët e Nemuna”, Ujëvarat e Mirushes, Blinaja, Shpella e Gadimes, Burimi i Drinit të Bardh dhe Shpella e Radavc, Shpella Gryka e Madhe, Liqeni i Batllaves, etj.	2021	Ministria e Mjedisit, Planifikimit Hapësinor dhe Infrastrukturës: Raport vjetor për gjendjen e mjedisit 2021.
4.Prodhimtaria Organike	ha / numri	- Të dhënat për vitin 2019 tregojnë se janë gjithsej 480 ha të kultivuara me bimë mjekësore dhe aromatike, 35 kompani të certifikuara, 373,488 ha zona të certifikuara për grumbullim të bimëve	2019	Ministria e Ekonomisë dhe Ambientit: “Mjedisi i Kosovës 2020, Raport i treguesve mjedisorë”,

		mjekësore dhe pemëve të egra dhe 45 qendra të grumbullimit në tërë Kosovën. Gjithashtu janë 522.47 ha të kultivuar me kunguj për prodhimin e farave/prodhim të vajit organik dhe 34.07 ha të kultivuara me arra.		
5. Pyjet	%	- Mbështetur në statistikat e nxjerra nga Inventarizimi Kombëtar të Pyjeve/IKP të vitit 2012, Kosova është e mbuluar me 45% me pyje, e që konsiderohet një potencial i qëndrueshëm për zhvillim të vendit, nga të cilat rreth 62% janë pyje publike ndërsa rreth 38% konsiderohen si pyje private. Bazuar në inventarin e pyjeve, zonat e mbrojtura apo pyjet shtrihen në rreth 12% të sipërfaqes të përgjithshme të tyre dhe në vete ngërthejnë rreth 36% të volumit të përgjithshëm.	2021	MBPZHR: 'Raporti i gjelbër i Kosovës 2022.
6.Erozioni	%	7.35 % e sipërfaqeve të tokës në Kosovë kanë intensitet eroziv shumë të fortë, 16.1 % të fortë, 35.4 % të mesëm, % 24.55 të dobët, %10.1 shumë të dobët dhe %6.5 pa erozion	2018	Ministria e Ekonomisë dhe Ambientit: "Mjedisi i Kosovës 2020, Raport i treguesve mjedisorë.

4. SWOT - PËRMBLEDHJA E ANALIZAVE TË MËSIPËRME

4.1 Bujqësia, industria ushqimore, ekonomia rurale dhe cilësia e jetës dhe pylltaria

Analizat SWOT - BUJQËSIA

ANALIZA SWOT PRODHIMI I QUMËSHTIT TË LOPËS	
Përparësitë (Pikat e forta)	Dobësitë

- Traditë në prodhimitarin blegtorale; - Numër i madh fermerësh që merren me prodhimitarin e qumështit kanë përvojë praktike dhe njohuri bazike e të bërit biznes të orientuar nga tregu; - Shoqata e Prodhuesve të Qumështit luan rol aktiv, p.sh. në mbledhjen e mostrave të qumështit dhe në promovimin e skemës së cilësisë së qumështit; - Kushtet e favorshme mjedisore dhe ekologjik për prodhimitarin blegtorale; - Ekziston sistemi i identifikimi dhe regjistrimi i kafshëve; - Sistem i konsoliduar i grumbullimit të qumështit dhe i kontrollit të cilësisë;	- Shumica e prodhuesve të qumështit janë ferma të vogla (1 deri në 9 lopë) 65%; 10 lopë e më shumë deri në 10%; - Prodhimtaria mesatare vjetor e qumështit është e ultë dhe kosto e lartë e prodhimit; - Higjiena e ulët e fermave, cilësia e ulët e qumështit të papërpunuar; - Shtallat dhe mekanizmi bujqësor i vjetëruar; - Pikat e grumbullimit të qumështit janë ende të pakënaqura me sasinë e dorëzuar të qumështit, si dhe numrin e madh të furnitorëve të qumështit që vështirëson kontrollin e cilësisë së qumështit; - Cilësia e ulët e ushqimit për foragjere; - Mungesë e racave adekuate për prodhimitarinë qumështi ose mishi; - Niveli i ulët arsimor në menaxhimin e fermave (në veçanti fermerët e vegjël), gjë e cila ka çuar në praktika të këqija; - Mungesë e bazës së të dhënave për informacione mbi mbarështimin; - Lidhshmërisë së dobët së prodhuesve të qumështit me përpunuesit; - Shërbimet këshilluese jo efektive; - Nuk ka organ koordinues, në nivel kombëtar, që të artikulojë kërkesat dhe nevojat për organizimin e tregut dhe për prodhim; - Shëndeti dhe Mirëqenia e Kafshëve - mungesa e kontratave fermer-veteriner, mungesa e standardeve mjedisore (rregullat

	e menaxhimit të plehravenë bazë të Direktivës për nitratat);
Mundësitë	Kërcënimet
- Modernizimi i shtallave në të ardhmen do të përmirësojë cilësinë dhe të hyrat nga qumështi; - Konsolidimi i fermave përmes rritjes së fondit blektoral dhe përmirësimit racor të lopeve qumështore. - Prodhimi dhe përpunimi i qumështit konsiderohen një ndër prioritetet për politikat e zhvillimit rural; - Mbështetja në përmirësimin e infrastrukturës për prodhimin e foragjereve cilësor; - Programi i subvencioneve ekziston dhe është lehtësisht i arritshëm; - Skema e granteve ekziston dhe është e qasëshme; - Vetëdijësimi i prodhuesve për tregtimin e produkteve të qumështit - Investimet në energjinë e rinovueshme;	- Migrimi i fuqisë punëtore ; - Sëmundje të ndryshme; - Fatkeqësitë e lehta natyrore; - Ndryshimi i destinimit të tokës bujqësore;
ANALIZA SWOT PRODHIMI I QUMËSHTIT TË DELEVE DHE DHIVE	
Përparësitë (pikat e forta)	Dobësitë

Traditë në prodhimitarin e qumështit të deleve dhe dhive; - Kullota të mjaftueshme dhe mjedis për prodhimin ekologjik; - Racat lokale të përshtatur kushteve të prodhimit; - Cilësia e mirë e mishit të qengjit;	- Fermat e vogla dhe tokat e paracializuara - Infrastruktura e fermave është e dobët; - Nuk ka treg përmish qengji/keci dhe qumështin e deleve dhe dhive; - Nuk ka kontrata midis thertoreve ose përpunuesve të qumështit; - Prodhimi i ulët i qumështit dhe cilësia e dobë; - Kosto e lartë prodhimit; - Infrastruktura e dobët rrugore për qasje në stalla dhe kullota; - Mungesa e mirëmbajtjes së kullotave; - Mungesa e mbajtjes së të dhënave në fermë; - Nuk ka thertore të licencuar për eksportin e qengjave; - Nuk ka organ koordinues në nivel kombëtar për artikulimin e kërkesave dhe nevojave për organizimin e tregut dhe prodhimit; - Prodhimi sezonal i qumështit të deleve;
Mundësitë	Kërcënimet

- Mundësia e hapjes së tregut për eksportin e qengjave;
- Prodhimi organik i mishit dhe qumështit;
- Subvencionimi për cilësi të qumështit të deleve dhe dhive;
- Mbrojtja e origjinës së Djathit Sharri;
- Vetëdijesimi i prodhueseve për tregtimin e produkteve të qumështit dhe mishit;
- Investimet në energjinë e rinovueshme;
- Zbatimi i skemës agro-mjedisore për kullotjen e zgjatur;

- Migrimi i fuqisë punëtore bujqësore;
- Sëmundje të ndryshme të deleve dhe dhive;
- Ndryshimi i destinimit të tokës bujqësore;

ANALIZAT SWOT - PËRPUNIMI I QUMËSHITIT

ANALIZA SWOT - PËRPUNIMI I QUMËSHITIT

Përparësitë (pikat e forta)	Pikat e dobëta
- Kompanitë e mëdha përdorin pajisje moderne për përpunimin e qumështit dhe kanë kapacitete të larta prodhuese; - Kompanitë e mëdha të qumështit kanë nivel - higjenik si të shteteve të BE -s; - Tkurrja/zvogëlimi i sektorit informal; - Sektor është dinamik: konsolidimi po ecën relativisht mirë; - Infrastrukturat dhe njohuritë teknike për testimin e cilësisë së qumështit në shkallë të gjerë janë në funksion dhe përdoren plotësisht; - Kapacitetet e instaluar teknike përpunuese, e tejkalojnë prodhimin vendor dhe paraqesin mundësi për prodhim shtesë të qumështit	- Cilësia mesatare e qumështit të papërpunuar të grumbulluar në fabrikën e qumështi; - Industria përpunuese nuk është e gatshme/në gjendje të paguajë më shumë se çmimi aktual për qumësht me cilësi më të mirë; - Nxitja për arritjen e së cilësisë së qumështit vetëm për një periudhë afat shkurt për shkak të subvencioneve; - Kosto të larta, në veçanti për grumbullimin të qumështit ; - Përpunuesit e qumështit shpesh në pozitë të dobët negociuese me supermarketet të mëdha; - Mungesa e sasise së nevojshme të qumështit vendor për përpunim - Gama e kufizuar e produkteve të qumështit; - Nuk ka asnjë instrument përkatës që tu ofrohet përpunuesve nga

	shteti dhe që i cili do të rregullojë tepricën në treg duke mbështetur ruajtjen e produkteve të qumështit që magazinohen për periudha më afatgjata; - Sektori informal është ende i madh, me nivel të lartë konsumin në fermë dhe e nivel të lartë shitjeje të qumështit të papërpunuar në tregjet e gjelbra; - Nuk ka diversifikimi të prodhimit dhe zhvillimit të produkteve të reja; - Kontrollë të pamjaftueshme për produktet e importuara; - Nuk ka eksporte ; - Mungesa e racave të llojeve qumështore me potencial të lartë prodhues - Humbja e punonjësve të kualifikuar për shkak të migrimit; - Niveli i ulët i punonjësve të kualifikuar; - Trajtimi i ulët i ujërave të zeza;
Mundësitë	Kërcënimet
- Qasje më e mirë në tregun rajonal dhe në tregun hapur të BE-s; - Rritja e kërkesës së brendshme zhvillimi i produkteve niche (qumësht, djathë dhe dhie); - Rritja e ndërgjegjësimit të konsumatorit për konsumimin e produkteve vendore të qumështit; - Rritja e kontrollit të cilësisë për produktet e importuara - Shtimi i vlerës së produkteve të qumështit përmes përpunimit, përmirësimit të cilësisë, markës etj.; - Potenciali i eksportit, veçanërisht në vendet fqinje; - Rritja e kërkesës për produkte cilësore;	- Konkurrencë e drejtpërdrejtë nga produktet e qumështit të importuara nga BE-ja - Konkurrenca e brendshme dhe presioni i çmimeve - Përpunuesit e vegjël me fuqi të ulët konkurruese mund të mbyllën - Kosto më të larta për kontrollet e sigurisë ushqimore - Mungojnë rregulloret e duhura të tregut; import i produkteve më të lira të qumështit nga BE-ja dhe nga vendet e tjera të treta është i lartë.

ANALIZAT SWOT - PRODHIMI I MISHIT

ANALIZAT SWOT - PRODHIMI I MISHIT	
Përparësitë (pikat e forta)	Pikat e dobëta
- Traditë e gjatë në blegtorin; - Disponueshmëria e zonave të konsiderueshme për kullotjen dhe prodhimin e foragjereve; - Kushtet e favorshme mjedisore dhe ekologjike të prodhimit;	- Fermat e vogëla dhe shtalla e vjetruara; - Prodhimi i mishit të gjedhit me racat jo adekuate; - Mungesa e shoqatës për këtë sektor; - Kostoja e lartë e ushqimit të kafshëve , për shkak të sasive të pamjaftueshme të grurit dhe misrit të prodhuara në fermë; - Efikasiteti i ulët i prodhimit dhe çmimet e ulëta në fermë për mishin e vicit; - Copëzimi i tokës po pengon zhvillimin e bujqësisë dhe prodhimin e foragjereve; - Thertoret të vogël po punojnë në ambiente të vjetra dhe me higjienë të dobët; - Mungesa e besimit dhe e bashkëpunimit reciprok midis prodhuesve të mishit dhe përpunuesve/tregtarëve; - Regjistrimi dhe identifikimi i kafshëve funksionon mjaft mirë për të dhënat "brenda" (d.m.th. identifikimi i kafshëve shtesë), por akoma jo mjaft mirë në regjistrimin e lëvizjeve dhe të dhënave "jashtë" (thertoreve);
Mundësitë	Kërcënimet
- Zhvillimi i zinxhirëve të shpërndarjes do të nxisë konsolidimin e fermave komerciale; - Konsolidimi i industrisë së përpunimit të mishit do të krijojë më shumë kërkesa për mish	- Mish i importuar i ngrirë me cilësi të ulët; - Sëmundjet infektive të kafshëve si FMD ose bruceloza paraqesin kërcënim të vazhdueshëm;

lokal; - Kërkesa e përgjithshme për mish viçi pritët të rritet paralelisht me rritjen e të ardhurave;	
--	--

ANALIZAT SWOT- PRODHIMI I MISHIT TË BROILERIT

ANALIZAT SWOT- PRODHIMI I MISHIT TË BROILERIT	
Përparësitë (pikat e forta)	Pikat e dobëta
- Rritja e kërkesës së tregut të brendshme për mish të freskët pule; - Periudha e shkurtër e ndrrimit të turnuseve dhe e mbarështimit të shpëzve me ciklin më të shpejtë të qarkullimit të të ardhurave për biznesin; - familje me madhësi mesatare të anëtarëve është në gjendje me menaxhue një farne me madhësi mesatare;	- Prodhimi i broilerave kryhet kryesisht në fermat e vogla duke rritur kështu kostot e prodhimit dhe duke zvogëluar aftësinë konkurruese; - Thertoret nuk janë të interesuara të punojnë me ferma të vogla dhe nuk i marrin prodhimin e tyre duke i bërë që investimet në ferma të vogla të jenë jo ekonomike. (për shkak të mungesës së subvencionimit); - Nuk politikë për prodhimin e mishit të broilerve; - Nuk egziston asnjë tufë amë si dhe stacione inkubimi për prodhimin e broilerve; - Thertoret e vogla të shpezëve në punojn me pajisje dhe teknologji të vjetra; - Varësia nga importi i zogjëve një ditore dhe kostoja e lartë e importit; - Infrastruktura e dobët e menaxhimit të plehut organik rritë rrezikun për shëndetin e kafshëve; - Mish i shpezëve të ngrira më lirë nga vendet e tjera - cilësi e ulët;
Mundësitë	Kërcënimet
- Shpendët kanë raportin më të mirë të konvertimit të ushqimit dhe, për këtë arsye, është forma më efikase e kostos së marrjes së proteinave shtazore për konsum	- Mungesa e rregulloreve përkatëse për importine mishit të ngrirë të shpezëve më çmim dhe cilësi të ulët nga vendet e

njerëzor krahasuar me mishra të tjerë; - Ndërtimi i fermave për tufa amë deh inkubator; - Krijimi i thertoreve të vogël për broilera; - Rritja e kërkesës për ushqime proteinike me çmime të përballueshme, shihet si mundësi për ferma të reja në treg; - Organizimi fushatave për e konsumit të mishit të freskët të pulave;	tjeraështë i madh; - Sëmundje të ndryshme dhe tkurra e tregut; - Çështjet mjedisore: menaxhimi i plehut organik; - Sektori i broilerave varet nga inputet e importuara siç janë:zogjët një ditor, ushqimet dhe medikamentet; - Prodhimitaria e shpenzëve në Kosovë varet nga importi i përbërsëve ushqimore për përgatitjen e racionit, duke e ekspozuar sektorin ndaj luhatjeve të çmimeve të tregut;
--	--

Analizat SWOT- prodhimi i vezëve

Përparësitë (pikat e forta)	Pikat e dobëta
- Një familje dhe disa punëtorërt janë të mjaftueshëm për menaxhimin e një ferme me madhësi mesatare; - Fermat të mëdha komerciale të pulave për prodhimin e vezëve menaxhohen mirë dhe janë konkurruese; - Raporti i konvertimit të ushqimit është i mirë, si dhe mortaliteti, duke treguar menaxhim të mirë të përgjithshëm; - Fermat komerciale prodhojnë ushqim të koncentruar për nevojat e veta. Disa prodhues të vezëve gjithashtu kultivojnë zogëza 18 javëshe dhe ato i plasojnë në treg;	- Çmimi i vezëve i nënshtrohet luhatjeve të shpeshta të tregut; - Infrastruktura e dobët e menaxhimit të plehut organik rritë rrezikun për shëndetin e kafshëve; - Klasifikimi i vezëve nuk bëhet shumica e fermave nuk kanë linja për mbledhje dhe klasifikim të vezëve; - Paketimi dhe vulosja e mangët; - Nuk ka qendra për grumbullimin e vezëve; - Mungesa e kapaciteteve të përpunueseve të vezëve; - Moszbatimi i programit të vaksinimit përmes veterinarëve të licencuar; - Përdorimi i ushqimeve që përmbajnë antibiotikë pa kontroll; - Një pjesë e prodhuesve të vegjë kanë braktisur këtë aktivitet si rrjedhojë e mos përballimit të konkurrencë së tregut.(luhatjeve

	të çmimeve);
Mundësitë	Kërcënimet
- Rritja e konsumit të vezëve do të kërkojë rritje të prodhimit; - Përdorimi i plehut organik për prodhimin e biogazit do të rrisë të ardhurat e fermës; - Zhvillimi i bujqësisë organike do të krijojë produkte me vlerë të shtuar; - Investime në energji të rinovueshme; - Marketingu i eksporteve me fokus produktet cilësore;	- Prodhimitaria e shpenzëve në Kosovë varet nga importi i përbërsëve ushqimorë për përgatitjen e racionit , duke e ekspozuar sektorin ndaj luhatjeve të çmimeve të tregut; - Sektori i pulave varet nga inputet e importuara siç janë: zogjtë një ditor, ushqimet dhe medikamentet; - Normat për mirëqenien e kafshëve nuk janë të harmonizuara me standardet e BE -s ; harmonizimi do të shpie në nevojën për investime të mëdha;

ANALIZA SWOT –PËRPUNIMI I MISHIT

Përparësitë	Dobësitë
- Kompanitë e mëdha përdorin pajisje moderne të përpunimit të mishit dhe kanë kapacitete të larta përpunimi; - Kërkesë e madhe e tregut vendor për mish; - Kapacitetet e përpunimit janë mbi nivelin e prodhimit të mishit vendor	- Therje e paregjistruar, numri i madh i therjeve jashtë thertoreve të licencuara; - Mungesa e besimit dhe bashkëpunimit të ndërsjellë ndërmjet prodhuesve dhe përpunuesve; - Kosto të larta, për prodhimin mishit vendor; - Kushtet e përgjithshme të këqija në therje; - Kontrole të pamjaftueshme për produktet e importuara;
Mundësitë	Kërcënimet
- Qasje në tregun rajonal dhe në tregun e hapur të BE-s; - Kërkesa e rritur e tregut vendor, potencial për zëvendësimin e importit;	- Konkurrencë nga produktet e mishit të importuar; - Konkurrenca e brendshme dhe presioni i çmimeve; - Kosto larta për kontrollet e

- Rritja e ndërgjegjësimit të konsumatorëve për konsumimin e produkteve vendore të mishit; - Rritja e kontrollit për mishin e importuar që shkon për përpunim;	sigurisë ushqimore;
---	---------------------

Analiza SWOT për drithërat, kulturat foragjere dhe patatet – fermerët

Përparësitë	Dobësitë
- Mekanizimi modern është i mundshëm nëse parcelat kanë madhësinë e duhur (30 ha e më shumë); - Kërkesë e madhe nga përpunuesit (mullinjtë dhe fabrikat e patateve), por me çmime të ulëta; - Kërkesë e lartë nga fermerët për drithëra dhe foragjere për kafshët;	- Rendimenti është i ulët për shkak të mungesës së investimeve në teknika të reja të prodhimit dhe të aftësive menaxheriale; - Prodhimtaria e grurit në sipërfaqe të vogla është jo konkurrense/jo profitabile; - Përdorimi i farës jo cilësore; - Sasi të kufizuar të prodhimit të farës në vend; - Mungesa e depove për ruajtje me pajisje të teknologjisë së re inovative (p.sh. kontrolle të atmosferës, kontrolle në përhapjen e sëmundjeve, ndryshime në produkte etj); - Mos shfrytëzimi i energjisë solare(panelave solare) në depo për ftohje; - Teknologji të vjetra në fermë; traktorë të vjetër, autokombajna të vjetra, etj; - Tregu i drithërave është relativisht i dobët pasi mullinjtë përdorin drithëra të importuara si pasojë e çmimeve më të ulëta dhe cilësisë të standardizuar - Shpesh kultivohet për konsum në fermë dhe jo për tregun; - Nevojë e kufizuar për krah pune, prandaj nuk ka shumë efekt tek

	punësimi; - Fermerët nuk mbajnë të dhëna/shënime të shpenzimeve;
Mundësitë	Kërcënimet
- Rritja e kërkesës për misër të gjelbër (silazh), kryesisht për nevojat e fermës; - Përmirësimi i disponueshmërisë së shërbimeve me makineri; në mënyrë indirekte, qasja në teknologjitë e reja (të cilat fermerët nuk kanë nevojë t'i blejnë)kontratë ndërmjet fermerëve prodhues të drithërave dhe mullinjve; - Mundësa e shfrytëzimi të objekteve bujqësore publike (p.sh. silos) që mund të merren me qira nga fermerët; - Sipërfaqe të mjaftueshme të tokave të punueshme(mund të mirren me qira) e që nuk përshtaten për kultura tjera; - Futja e 270,000ha nën ujitje sipas Planit të përgjithshëm për 30 vitet e ardhshme; shihet si potencial për kultivimin e kulturave foragjere si jonxha;	- Ndryshimet klimatike, me vera të thata dhe rreshjet e kufizuara; - Fermat organike nuk mbështeten në mënyrë të duhur dhe ato që mbështeten keqpërdoren nga mashtruesit; - Mungesë bashkëpunimi prodhuesve me përpunuesit;

ANALIZA SWOT PËR PERIMET

Përparësitë (pikat e forta)	Dobësitë
- Fuqi e mjaftueshme pune (familjare); - Tokë e mjaftueshme në dispozicion për sera dhe prodhim të perimeve në fushë të hapur; - Fermeri e ka mundësinë të shesë perimet në tregun e pemëve – perimeve; - Fermerët e kanë mundësinë të	- Ferma të vogla dhe të parcializuara; - Njohuri kufizuara për prodhim; dhe menaxhimine tokës; - Mekanizim i kufizuar dhe i vjetër, traktorët, plugjet, spërkatësit, rimorkiot; - Sistemi ujitjeje shumë i kufizuara; - Qasje e kufizuar te mbështetjet

shesin tek përpunuesit, nëse planifikojnë mirë paraprakisht (prodhim në bazë kontrate);	financiare; - Ka mungesë të depove për ruajtje me teknologji të avansuar pasi janë të kushtueshme; - Marketingu nuk është i zhvilluar mirë – veçanërisht për pronarët e vegjël; shitja në tregjet e pemëve - perimeve ose ato me shumicë kërkon shumë kohë; - Mungesa e fidanishteve moderne për prodhimin e fidaneve të perimeve në serra
Mundësitë	Kërcënimet
- Ka kërkesë të madhe për produkte të freskëta vendore; - Ka kërkesë të madhe nga përpunuesit për lëndë të pare; - Formimi i grupeve të prodhuesve, duke nisur nga organizimi, marketing i përbashkët tek tregjet e produkteve të freskëta; dhe kjo mund të zgjerohet në shërbime të ndryshme; - Mundësia për të përmirësuar dhe për të rishikuar skemat e mbështetjes së MBPZHR-së; - Mundësia e subvencionimit të sigurimeve bujqësore; - Teknologji të reja për kultivimin e perimeve; prodhim organik dhe i integruar; -	- Inpute bujqësore të shtrenjta dhe me cilësi të dyshimtë, si pasojë e mungesës së inspektimeve; - Shërbimet këshilluese të dobëta dhe jo mirë të organizuara; - Mungesa e fuqisë punëtore (sezonal); - Subvencionet për perimet janë më të ulëta se sa për pemët; - Mungesa e kontrollës së mbetjeve (të pesticideve) të perimet e importuara; - Importet shpesh deklarohen me çmime më të ulëta për të ulur detyrimet doganore;

ANALIZA SWOT PËR PERIMET - PËRPUNUESIT

Pikat e forta	Pikat e Dobëta
- Kapacitete përpunimi të mjaftueshme - Njohuri të mjaftueshme për përpunimin e perimeve; - Përpunuesit kryesorë janë të organizuar mirë tek PePeKo	- Kapacitete të mëdha, por që kryesisht nuk shfrytëzohen për arsye të mungesës së lëndës së parë; - Lëndët e para të ofruara shpesh nuk përputhen me kërkesat e

(duke mbuluar 60% të tregut me rreth 25 anëtarë që merren me përpunimin e P&P); - Sasia e konsiderueshme lëndësë parë të ofruara përputhen me kërkesat e përpunuesve. (disa përpunues kontraktajnë fermer duke ju ofruar fara me cilësi);	përpunuesve; - Probleme me likuiditetin financiar, që pengon qasjen në mjete financiare; - Konkurrenca me qendrat e grumbullimit; - Përdorimi i pamjaftueshëm i teknologjive të reja me qëllimi të përmirësimit të linjave të prodhimit (diversifikim, ambalazhim i ri, mbushje, i plotësim standardeve etj.); - Mungesa e bazës së të dhënave për sipërfaqet me perime; - përpunuesit nuk kanë qendra grumbullimi dhe kanë kontakt të kufizuar të drejtpërdrejtë me fermerë;
Mundësitë	Kërcënimet
- Ka kërkesë të madhe për produkte të freskëta vendore dhe të përpunuara Formimi i grupeve të prodhuesve , duke nisur nga organizimi, marketing i përbashkët tek tregjet e produkteve të freskëta; dhe kjo mund të zgjerohet në shërbime të ndryshme; - Objektet e reja të përpunimit (hapësira, ndërtesa) mund të krijohen vetëm nëse nuk ka të tjerë afër; pjesa perëndimore e Kosovës mund të ketë nevojë për më shumë objekte; - Rishikim i skemave të mbështetjes së MBPZHR-së; - Qasja në kredi dhe vullneti për t'i përdorur; aftësia për të blerë teknologji të reja, linja përpunimi, etj. - edhe pa mbështetje; - Marketing i eksporteve duke u përqendruar tek cilësia e produkteve; - Instalime të energjisë së	- Mungesa e kontrollës së mbetjeve (të pesticideve) te perimet e importuara dhe atyre të prodhuara në vend; - Importet e larta të produkteve të përpunuara nga përpunues rajonal dhe Evropianë për të mbuluar kërkesën e brendshme;

rinovueshme në çatitë e shoqërive tregtare, të veçuara nga investimet e tjera; - Krijimi i Katalogut Ekonomik për Prodhimet Bujqësore (Kostoja e prodhimit/marzhet bruto); - Mungon baza e të dhënave për regjistrimin e të gjitha zonave dhe prodhimeve të perimeve;	
---	--

ANALIZA SWOT PËR PRODHIMIN E PEMËVE

Pikat e Forta	Pikat e Dobëta
- Fuqi e mjaftueshme pune (familjare) sipërfaqet të mjaftueshme toe në dispozicion përkultivimin e pemëvetëimta (manoret); - Mundësia e shitjes së pemëve në Tregjet e Gjellbra; - Fermerët kanë mundësinë të shesin prodhimet e tyre te përpunuesit, nëse kanë bërë planifikim të mira paraprakisht (kontrata);	- Ferma të vogla dhe të parcializuara; - Njohuri kufizuara për prodhim; dhe menaxhimin e tokës; - Pemishtet shpesh janë të vjetra, prandaj japin rendiment të ultë; - Varietetet nuk përputhen me kërkesat e tregjeve për produkteve të freskëta ose të përpunuesve; - Mekanizim i kufizuar dhe i vjetër, traktorët, plugjet, spërkatësit, rimorkiot - Skemat ujitjeje shumë të kufizuara; - Qasje e kufizuar te mbështetjet financiare; - Ka kufizime për objektet e magazinimit profesional, përfshin magazinimin e ftohtë dhe aktivitetet pas vjeljes pasi ato janë të kushtueshme; - Marketingu nuk është i zhvilluar mirë – veçanërisht te fermerët e vegjël; shitja në tregjet e pemëve - perimeve ose ato me shumicë kërkon shumë kohë; - Mungesa e fuqisë punëtore sezonal;
Mundësitë	Kërcënimet
- Ka kërkesë të madhe për	- Mungesa e fuqisë punëtore

produkte të freskëta vendore dhe të përpunuara Formimi i grupeve të prodhueseve mundëson organizimin dhe marketingun më të mirë; - Rishikim i skemave të mbështetjes së MBPZHR-së:	(sezonal); - Shërbimet këshilluese të dobëta dhe jo mirë të organizuara; - Inpute bujqësore të shtrenjta dhe me cilësi jo të mirë si pasojë e mungesës së inspektimeve; - Importet shpesh deklarohen me çmime më të ulëta për të ulur detyrimet doganore; - Pemët e importuar nuk kontrollohen mjaftueshëm për mbetjet(pesticidet);
---	---

ANALIZA SWOT PËR PËRPUNUESIT E PEMËVE

Pikat e forta	Pikat e Dobëta
- Kapacitete përpunimi të mjaftueshme; - Përpunuesit kryesorë janë të organizuar mirë tek PePeKo (duke mbuluar 60% të tregut me rreth 25 anëtarë që merren me përpunimin e P&P);	- Kapacitete të mëdha, por që kryesisht nuk përdoren për arsye të mungesës së lëndës së parë; planifikim investimi i dobët; mungojnë lidhjet me tregun; - Lëndët e para të ofruara shpesh nuk përputhen me kërkesat e përpunuesve ; - Përpunuesit (përgjithësisht) nuk kanë qendra grumbullimi dhe, për pasojë, nuk kanë kontakte të mira me fermerët; - Konkurrenca me qendrat e grumbullimit; - Mungesa e informacioneve në lidhje me mundësitë e tregut, veçanërisht atij ndërkombëtar, qasjes në tregje ndërkombëtare premtuese; - Probleme me likuiditetin financiar që lidhen me qasjen e kufizuar në mjete financiare; - Kushte higjiene të dobëta dhe mungesë e certifikimit me standardet e sigurisë ushqimore;
Mundësitë	Kërcënimet
- Ka kërkesë të madhe për produkte të freskëta vendore dhe të përpunuara;	- Pemët e importuara nuk kontrollohen mjaftueshëm për mbetjet (pesticidet);

- Kërkesa e tregut për një larmi më të madhe produktesh); - Investimi në linja të reja përpunimi; - Formimi i grupeve të prodhueseve mundëson organizimin dhe marketingun më të mirë. Objektet e reja të përpunimit (hapësira, ndërtesa) mund të krijohen vetëm nëse nuk ka të tjerë afër; pjesa perëndimore e Kosovës mund të ketë nevojë për më shumë objekte; - Rishikimi i skemave të mbështetjes së MBPZHR-së ; - Marketing i eksporteve duke u përqendruar tek produktet cilësore; - Instalime të energjisë së rinovueshme/solare në çatitë;	- Importet e larta të produkteve të përpunuara nga përpunues rajonalë dhe evropianë për të mbuluar kërkesën e brendshme; - Mungesa e bazës së të dhënave për regjistrimin e të gjitha zonave dhe prodhimit të pemëve;
---	--

ANALIZA SWOT PËR FERMERËT E RRUSHIT

Pikat e Forta	Pikat e Dobëta
- Fuqi punëtore e mjaftueshme (familjare); - Mundësi të mira për të shitur rrushin e tryezës nëpër tregje të pemëve dhe perimeve; - Ka kërkesë nga përpunuesit, por me çmim të ulët; - Mundësia për prodhimin e verës në nivel ferme si dhe për të e finalizuar (shitja me shishe, etiketa etj) Sisteme të reja ngritjeje "T" dhe "Y" në vreshtat me rrush tryeze;	- Fermat e vogëla të parcelarizuar a që çojnë në kosto të larta prodhimi; - Vreshtat në shumicën e rastave të vjetra prandaj kanë rendiment të ulët; - Njohuri të kufizuara në lidhje me krasitjen, fertilizimin, spërkatjen, menaxhimin e dheut; - Mekanizim i kufizuar dhe i vjetër, traktorët, plugjet, spërkatësit, rimorkiot. Mungojnë ofruesit e shërbimeve me makineri; - Skema shumë të kufizuara të ujitjes; një prej arsyeve kryesore të rendimentit të ulët (përveç trungjeve të vjetruara); - Mungesë e depove të ftohtë për

	rrushin e tryezës, pasi që janë të kushtueshëm; - Marketingu nuk është i zhvilluar mirë – veçanërisht te fermerët e vegjël; shitja e rrushit për verë tek punishtet e verave nuk është tërheqëse; - Mungesa dhe qasje e kufizuar tek mjetet financiare; ngritja e vreshtave moderne karakterizohet nga disa vite pa fitime; - Mungesa e kapacitetit të magazinimit të rrushit të tavolinës dhe zgjatja e periudhës së tregtimit (nevojat e vendit nuk janë përmbushur me rrush për konsum); - Shërbimet këshilluese të dobëta dhe jo mirë të organizuara; -
Mundësitë	Kërcënimet
- Tregu vendor kërkon verë vendore me cilësi të mirë; - Ka vetëm disa dhjetëra punishte vere; ka vend mundës për më shumë pasi pjesa më e madhe e kultivuesve të rrushit nuk bëjnë ende verë vetë (kryesisht për arsye të mungesës së mbështetjes); - Formimi i grupeve të kultivuesve të rrushit, duke nisur nga organizimi dhe marketingu; marketing i përbashkët tek tregjet e produkteve të freskëta; mund të zgjerohet në shërbime me makineri; p.sh. spërkatës me pronësi të përbashkët; - Rishikim i skemave të mbështetjes së MBPZHR-së; - Mundës të përmirësohet sistemi i këshillimit publik;	- Shërbimi publik i këshillimit është i dobët; - Ka shumë mbështetje për vreshtat ekzistuese; 1,000 Euro / ha plus disa qindarka për litër. Në rast se këto të ardhura nuk përdoren për modernizimin e fermave, mbështetja nuk do të jetë e qëndrueshme; - Ka mungesë të prodhimit të fidanëve dhe materialeve fidanore të certifikuara në vend; nevojat për sasi, cilësi dhe shumëllojshmëri nuk plotësohen; - Mungesa e varieteteve indigjene; - Moshë e vjetruar e vreshtave ekzistuese dhe me kushte të këqija; - Mungesë e shkollave profesionale për vitikulturë dhe enologji; - Mungesë identiteti të verës

	Kosovare në tregun e huaj;
--	----------------------------

ANALIZA SWOT PËR RRUSHIN - PRODHUESIT E VERËS

Pikat e Forta	Pikat e Dobëta
- Njohuri të mjaftueshme përpunimi, të paktën në punishtet/kantinave e mëdha të verës; - Njohuri të brendshme të kantinave të disponueshme për të këshilluar më mirë fermerët;	- Kapacitete të mëdha, por që kryesisht nuk shfrytëzohen për arsye të mungesës së lëndës së parë; - Mungesa e investimeve për përmirësimin e cilësisë së prodhimit të verës; - Mungesa e investimeve në linjën e prodhimit të verës në shishe; - Rrushi i ofruar shpesh nuk përputhet me kërkesat e punishteve/kantinave të verës;
Mundësitë	Kërcënimet
- Konsumi i verës vendase shumë i ulët - Investimi për mekanizimin, rrjetat e breshrit, sigurimin, etj; - Diaspora mund të konsumoj më shumë verë cilësore; - Marketing i eksporteve duke u përqendruar tek produktet cilësore; - Investime në energjisine rinovueshme/solare Krijimi i bazës së të dhënave për deklarin e zonës dhe prodhimit të rrushit për tryezë dhe për verë;	- Shumë theks tek eksporti i verës me fuçi me çmimet më të ulëta; d.m.th. nuk ka vlerë të shtuar; - Kuota të variueshme për eksportin e verës, të miratuara nga SAA;

ANALIZA SWOT PËR SEKTORIN E PYLLTARISË

Përparësitë	Dobësitë
- Rreth 45% e territorit të Kosovës është e mbuluar me pyje; me potencial të shfrytëzimit shumë qëllimor;	- Mungesa e moduleve për trajnime të pylltarinë në Qendrat Rajonale të Trajnimit, pranë Agjencisë së Punësimit;

- Pyjeve me prejardhje natyrore me diversitet te pasur; - Strukturat menaxhuese të themeluara sipas bazës ligjore; - Njësia ekzekutive të menaxhimit të pyjeve dhe tokave pyjore; - Inspektorati i pylltarisë funksional; - Bashkëpunimi i mirë ndërkombëtar për edukim në pylltari; - Kapacitetet (hapësira te zhveshura) për pyllëzim dhe ripyllëzim (Plani Kombëtar për pyllëzim dhe ripyllëzim 2018-2027); - Programi kombëtar për shëndetin pyjor; - Fillimi i përdorimit të biomasës së drurit si energji e rinovueshme; - Baza ligjore për sektorin e pylltarisë; - Programi trajnues për ngritje te kapaciteteve ne pylltari; - Fakulteti i pylltarisë; - Pyje të pasura me PPJD;	- Mos funksionimi i laboratorit në institut (mungesë e kuadrit profesional për kërkime të aplikuara në pylltari); - Përdorimi i pyjeve vetëm me kontrata afatshkurtëra njëvjeçare përmes tenderimit, moszbatimit të koncesioneve dhe formave të tjera të shfrytëzimit afatgjatë dhe të qëndrueshëm të pyjeve; - Mungesa e kadastrës pyjore; - Mungesa e shërbimeve këshillimore për pronarët e pyjeve private në pylltari; - Mungesa e mbështetjes publike dhe politike në sektorin e pylltarisë; - Buxheti i vogël (modest) për të gjithë sektorin - Nivel i lartë i prerjeve te parregullta te pyjeve; - Mosperfshirja ne planifikim e përdorimit shumëqëllimor te pyjeve; - Infrastruktura pyjorete dobëta; - Mungesa e investimeve të huaja; - Mungesa e masave silvikulturore, në kultivimin dhe kujdesin e pyjeve, si dhe në shëndetin pyjor; - Struktura menaxhuese jo të koordinuara dhe me efikasitet të pamjaftueshëm ; - Nivel i ulët i grumbullimit të të hyrave; - Mungesa e mbështetjes së sektorit te pylltarisë me pagesa direkte dhe grante; - Mungesa e një sistemi për menaxhimin e informatave në pylltari, përkatësisht të Sistemit Informatik të Pylltarisë në Kosovë, si dhe e teknologjive tjera të informacionit; - Mungesa e një Instituti të Pylltarisë; - dhe - Mungesa e koordinimit me MMPH për menaxhimin e pyjeve në Parqet Kombëtare;
--	---

Mundësitë	Kërcënimet
- Tokë e degraduar të përshtatshme për pyllëzim; - Trajtimi i ndryshimeve klimatike nëpërmjet pyllëzimit të tokave të ulëta / shfrytëzimit të brezave mbrojtës pyjorë; - Kushtet e volitshme klimatike dhe tokësore për rritjen drunjëve dhe të PPJD; - Mundësia e Rritjes së e vlerës ekonomike, sociale dhe mjedisore me rastin e menaxhimit shumë funksional të pyjeve; - Mundësia e Krijimit të vendeve të reja të punës në zona rurale përmes shfrytëzimit të qëndrueshem dhe shumë funksional; - Mundësia e përmirësimit të gjendjes në pyjet e degraduara përmes ripyllëzimit - Mundësia e përmirësimit të menaxhimit të pyjeve private dhe publike; - Koordinimi ndërinstitutional për aktivitetet në pyje dhe toka pyjore; - Ruajtja e vlerave të trashëgimisë natyrore, kulturore dhe historike të pyjeve; - Krijimi i zingjirit në mes të planifikimit të pyjor dhe industrisë së përpunimit të drurit; - Mbështetja institucionale e sektorit të pylltarisë përmes Programeve/projekteve, konform praktikave të vendeve në rajon dhe në BE; - Zhvillimi/fuqizimi i partneritetit publiko-privat; - Organizimi i tregjeve legale të	- Dëmtime të vazhdueshme të pyjeve nga prerjet ilegale; dhe - nga faktorët biotikë dhe abiotik; - Prerjet joprofesionale sipas llojeve të pyjeve; - Ndikimi i ndryshimeve klimatike; - Dëmtimi i tokave pyjore, peizazhit, duke shkaktuar erozion; - Ndotja e ajrit, burimeve ujore dhe rrjedhave ujore - Ndotja e ekosistemeve pyjore nga depozitimi i mbetjesh; - Vazhdimi i përdorimit/shfrytëzimit të pyjeve private pa PM; - Dominimi i qasjes së konservimit dhe mosrespektimi i nevojave të komunitetit përreth dhe brenda territorit të parqeve; - Futja e specieve invazive; - Humbja e bazës gjenetike nëpërmjet blerjes së farave jashtë vendit; - Pamjaftueshmëri buxhetore për zbatimin e projekteve zhvillimore të sektorit; - Mungesa e kontrollit dhe monitorimit të mjaftueshëm nga mbishfrytëzimi që rrezikon zhdukjen e llojeve të caktuara; - Degradimi i mjedisit dhe i sipërfaqeve pyjore - Migrimi i të rinjve nga zonat rurale; - Paragjykimi se puna në pyll është punë e burrave dhe paaftësia e grave për t'u përfshirë; - Zjarret në pyje, mungesa e

drurit dhe produkteve të tij; - Diversifikimi i ekonomisë rurale, zhvillimi i eko-turizmit dhe krijimi i vendeve të reja të punës; - Shfrytëzimi i biomasës drunore si burim i energjisë së ripërtëritshme;	masave përmirësuese; - Prerjet ilegale të pyjeve; - Neglizhenca e sistemit gjyqësor dhe prokurorial në dënimet ndaj veprimeve ilegale, dhe ndëshkimet e ulëta; Mungesa e ekspertëve të pylltarisë (inxhinierë dhe teknik të pylltarisë), - Problemet në menaxhimin e pyjeve në komunat Leposaviq, Z.Potok dhe Zveqan; - Uzurpimet e tokave pyjore dhe ndërtimet pa leje; - Rrezikimi i habitatit;
--	--

ANALIZA SWOT MENAXHIMI I MJEDISIT DHE I TOKËS

Përparësitë	Dobësitë
- Niveli i ulët i emetimeve (për shkak të zvogëlimit të fondit të kafshëve); - Traditë e gjatë në menaxhimin ekstenziv të kullotave; - Racat lokale të përshtatura mirë; - Nivele të ulëta të nitrates në ujërat sipërfaqësore; - Janë identifikuar zonat potenciale për Rrjetin Natura 2000; - Biodiversitet shumë i pasur dhe peizazhe të bukura malore; - Përqindje e lartë e bujqësisë tradicionale me input të ulët, veçanërisht për shkak të bujqësisë në shkallë të vogël; - Përpjekje të kufizuara për konvertimin në bujqësi organike;	- Më shumë se gjysma e tokave janë të ekspozuara ndaj erozionit; - Nuk ka praktika të mira bujqësore për menaxhimin e plehrave të cilat janë të lidhura me pagesat për sipërfaqe; - Nuk ka kushte të mira bujqësore dhe mjedisore për pagesat që lidhen me sipërfaqen; - Nuk ka konventa dhe protokolle ndërkombëtare të zbatueshme për Kosovën; - Braktisja e tokës në zonat malore po ul bio-diversitetin e kullotave; - Menaxhimi i dobët i plehut organik dhe kimikateve; - Djegia e hamulloreve zvogëlon lëndën organike në tokë; - Toka bujqësore me vlerë të lartë natyrore e paidentifikuar; - Ndotja e ujit e shkaktuar nga

- Toka - Baza ligjore për mbrojtjen e tokës bujqësore; - Baza ligjore për rregullimin e tokës bujqësore; - Baza ligjore për ujitjen e tokave bujqësore; - Baza e ligjit për planifikim hapsinor. - Cilësia e lartë e tokës pjellore, , prej të cilave 83% e tokës bujqësore tepunueshme është në kategorinë e tokës 1-4; - Një pjesë e tokës bujqësore nën ujitje; - Sisteme të ujitjes dhe komasacion; - Master plani për ujitje; - Burime natyrore dhe kushte klimatike të mira për bujqësi; - Ekzistojnë planë zhvillimore komunale; - Korniza ligjore për token, mjedisin dhe ujë të përafëruar me ligjislacionin e BE;	industria agro-ushqimore; - Implementimi dhe zbatimi i dobët i politikës mjedisore; - Mungesa e treguesve të ndryshëm bazë; - Niveli i ulët i ndërgjegjësimit për mbrojtjen e mjedisit dhe masat për zbatim dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike; - Menaxhimi i dobët i mbeturinave; - Toka - Ndërtimet ilegale në toka bujqësore - Mungesa e një politike të qartë për mbrojtjen e tokës; - Parcelat e fragmentuara; - Problem me pronësinë – mos transferim i trashëgimisë (krijojnë problem në qiradhënie dhe qiramarrje afatgjate si dhe hipoteka në bankë); - Ndotja e tokave bujqësore (përdorimi jo i drejtë i PMB-ve, plehrave kimike, ujërave ndotura dhe mbeturinat; - Përdorimi i inerteve nga shtretërit e lumenjve dhe në toka bujqësore; - Menaxhimi i keq i lumenjve dhe shkatërrimi i shtretërve të lumenjve; - Erozioni i tokës; - Shkarkimi i ujërave të ndotura në trupa ujorë pa trajtim paraprak; - Zbatimi i pamjaftueshëm i politikave dhe legjislacionit; - Mungesa e njohurive të mjaftueshme të fermerëve për praktikën e mirë të ujitjes dhe çështjeve mjedisore; - Mungesa e interesimit për çështje mjedisore; - Mungesa e trajnimeve dhe shërbimit të specializuar
--	--

	këshillimor për çështjet e mjedisit; - Braktisja e aktiviteteve bujqësore; - Meliorimi i dobët i kullosave dhe biodiversitetit i pa mbrojtur; - Mbledhja e pakontrolluar e pemëve të egra dhe bimëve mjekësore; - Aktivitetet ndërtim në tokën bujqësore (duke përfshirë ndërtimin e paligjshëm) - Mungesa e të dhënave GIS;
Mundësitë	kërcënimet
- Nënshkrimi i konventave dhe protokolleve ndërkombëtare do të çojë në një natyrë më të mbrojtur; - Kërkesa e lartë për eksport për produkte organike; - Përfitimi nga kostot oportune për kompensimin e praktikave ekstensive bujqësore siç përcaktohet nga udhëzimet e BE-së; Tokat - Hartimi dhe zbatimi i masave agro-mjedisore dhe bujqësisë organike; - Mirëmbajtja e kullosave me vlera të larta natyrore; - Rritja e zonave nën certifikimit të bujqësisë organike; - Mbrojtja e racave vendore; - Mbrojtja e ujit nëntokësor dhe ujërave sipërfaqësore për shkak të objekteve të përshtatshme të deponimit të plehut; - Zhvillimi i turizmit rural dhe ekonomisë së gjelbër; - Rritja e ndërgjegjësimit dhe	- Ndryshimi i klimës mund të ndikojë në biodiversitetin dhe të rrisë erozionin e tokës; - Intensifikimi i bujqësisë në ultësira pa miratimin e praktikave të mira mund të çojë në humbje të biodiversitetit dhe ndotje të ujit për shkak të përdorimit të papërshtatshëm të pesticideve dhe plehrave; - Masat e ruajtjes për zonat e mbrojtura mund të vendosin kufizime bujqësore pa përcaktuar skemat e duhura të pagesave kompensuese. Tokat - Zbatimi i dobët i ligjeve; - Trajnimet e pamjaftueshëm për fermerët; - Humbja e tokës nga ndërtimet e pakontrolluara; - Humbja e cilësisë së tokës nga prodhimi intensiv; - Ndotja e ujit; - Erozioni i mëtejshëm i tokës - Ndryshimet klimatike, thatësira, përmbytjet; - Kullosat e pashfrytëzuara sa duhet; - Zbatimi i jo i mirë i sistemit të kontrollit dhe i certifikimit të prodhimit organik;

ndjeshmërisë për mbrojtjen e mjedisit në mesin e popullatës rurale; - Eksporti i produkteve të certifikuara organike dhe bimët mjekësore; - Zbatimi i planit hapësinor rural;	- Sistemi i dobët i regjistrimit të racave vendore; - Konvertimi i livadheve në tokë të punueshme ose tokë jo bujqësore; - Mungesa e menaxhimit e deponive;
---	---

ANLIZA SWOT EKONOMIA RURALE DHE CILËSIA E JETËS

Analiza SWOT për prodhimet pyjore jodrurorë (PJDP) dhe bimët medicinale aromatike (BMA)

Përparësitë	Dobësitë
- Disponueshmëria e tokës së pastër dhe të pandotur siguron një bazë të mirë për shtrirjen e zonave të kultivuara me produkte organike (BMA); - Kostoja më e ulët e kultivimit në aspektin e kimikateve (pesticideve dhe plehrave) e bën më të lehtë përfshirjen në prodhimin parësor, veçanërisht për gratë dhe të rinjtë në zonat rurale, të cilët janë në përgjithësi më të dobët ekonomikisht; - Disponueshmëria e lëndës së parë të mjaftueshme (PPJD), pasi është mbledhur vetëm 10% e kapacitetit të prodhimit; - Cilësia e lartë e produkteve (PPJD dhe BMA); - Niveli i përvojës së krijuar nga prodhuesit kryesorë, mbledhësit/ përpunuesit dhe përpunuesit / eksportuesit mund të lejojë zgjerimin e zonave me PPJD dhe BMA-t të zbutura; - Lidhjet e mira tregtare të zhvilluara nga përpunuesit / eksportuesit, mbledhësit / përpunuesit dhe prodhuesit / vjelësit; - Kontribut i rëndësishëm sektorial në punësimin kombëtar (përafërsisht 20,000 vjelës, 100	- Mungesa e mekanizimit, traktorët, plugjet dhe makineritë e korresjës për shkak të përkufizimeve buxhetore; - Sistemi i instaluar i ujitjes është i kufizuar; - Objektet e kufizuara të magazinimit (tharëse dhe ngrirës), dobësojnë cilësinë e produkteve, rrisin mbingarkesën e punës dhe kostot e prodhimit; - Informacioni dhe njohuritë e kufizuara të vjelëseve vjeljen e qëndrueshme të PJDP - dhe BMA; - Niveli i kufizuar i standardeve të arritura kombëtare dhe të BE-së për cilësinë dhe sigurinë;

mbledhës / përpunues dhe 41 përpunues / eksportues) dhe në ekonomi (8.15 milion Euro në 2020 vlera e eksportit);	
Mundësitë	Rreziqet
- Trendi pozitiv i kërkesës përPJDP dhe BMA (në nivel vendas dhe ndërkombëtar); - Qasje e lehtë në treg me rritje prej 28% në 2019 krahasuar me 2018 dhe 10% në 2018 në krahasim me 2017; - Formimi i grupeve të fermerëve, duke filluar me organizimin dhe marketingun; shërbimet e përbashkëta të makinerive; p.sh. tharëse ose ngrirës në pronësi të përbashkët; - Përpunuesit / eksportuesit të interesuar për rishikimin e skemës së mbështetjes së MBPZHR-së për PJDP-te dhe BMA-të; - Zbatimi i ligjit do të kufizojë mbishfrytëzimin e PJDP-ve dhe BMA-ve të rralla; - Teknologjitë e reja inovative të prodhimit p.sh. varietetet me rendiment të lartë, teknologjitë e përpunimit , teknikat e reja për rritjen e fidanëve , i ruajtja e duhur BMA; - Përf forcimi i strategjisë së marketingut dhe rritja e ndërgjegjësimit të konsumatorit vendas;	- Agroinpute të shtrejtja dhe të pasigurta; cilësia e diskutueshme inputeve të shitura për shkak të mungesës së inspektimeve; - Shërbimet këshilluese të dobëta dhe jo mirë të organizuara; - Normat e larta të interesit kufizojnë marrjen e kredive për investime të nevojshme; - Migrimi i brendshëm dhe i jashtëm nga zonat malore mund të ulë numrin e vjelësve dhe kështu të shkaktojë mungesën e lëndëve të para për përpunuesit e PJDP -ve dhe BMA-ve; - Kushtet e motit, zjarret në pyje vënë në rrezik kultivimin dhe procesin e vjeljes së PJDP-ve dhe BMA-ve; - Importet shpesh deklarohen jo çmimet jo reale për të zvogëluar detyrimet e importit;

Analiza SWOT – prodhimi i mjaltit

Pikat e Forta	Pikat e Dobëta
- Mjediset natyrore të përshtatshme me kopshte, zona pyjore, pemishte, livadhe dhe	- Kosheret, rimorkiot, pajisjet dhe pajisjet për përpunimin e mjaltit në nivel të fermës të pa

zona të tjera me bimë me nektar dhe polen (mbi 164 specie); - Investime të arsyeshme në teknologji që mundësojnë arritjen e një rendimenti më të lartë me cilësi më të mirë dhe me kosto më të ulëta; - Rrjet i mirë i tregtimit dhe i drejtpërdrejtë me konsumatorët; - Çmimet e larta;	mjaftueshëm; - Rendimenti i ulët; - Çmimi i lartë/kostot e larta të prodhimit; - Infektimi i bletëve nga parazitët (varroa) dhe nga sëmundje të tjera si pasojë e dimrave tepër të butë; - Informacione dhe njohuri të kufizuara për qarkullimin vendor të nektarit, çka do të i mundëson bletarëve të rrisin në maksimum fuqinë e kolonive, duke përfituar nga qarkullimi i nektarit; - Niveli i kufizuar i arritjes së standardeve kombëtare dhe evropiane të cilësisë dhe sigurisë; - Bletarë me strukturë të vogël; - Çmimi i lartë i mjaltit krahasuar me atë të importuar; - Prodhimi vendas i mjaltit ka pësuar tkurje të dukshme; - Kushte përgjithësisht të dobëta shëndetësore të kolonive të bletëve;
Mundësitë	Kërcënimet
- Rritja e konsumit të mjaltit si pasojë e rritjes së ndërgjegjësimit të konsumatorëve për vlerat ushqyese të produktit; - Mundësia për të diversifikuar produktet p.sh. polen bletësh, mbarshtrim të amës, propolis; - Formalizmi i tregut të brendshëm të mjaltit; - Skemat e mbështetjes që ofrohen nga programet vendase dhe ndërkombëtare ofrojnë mundësi e madhe për investime;	- Cilësi e dyshimtë e inputeve në treg si pasojë e mungesës së inspektimeve; - Shërbimet këshilluese të dobëta dhe jo mirë të organizuara; - Ndryshimet klimatike me ndikim negativ për prodhimin e mjaltit; - Rritja e emigrimit mund të zvogëlojë interesin e brezit të ri për t'u marrë me bletari;

Analiza SWOT-Aquakultura

Pikat e forta	Dobësitë
----------------------	-----------------

- Kushtet e favorshme mjedisore dhe cilësia e ujit; - Sipërmarrës aktivë që investojnë në teknologji të reja dhe përmirësime teknike në kultivimin e peshkut; - Freskia e produktit dhe prodhimi i ushqimit me një vlerë të lartë ushqyese; - Aftësia për të siguruar një furnizim të përhershëm të tregut përmes sasisë dhe cilësisë konstante të produktit; - Mundësi tregu me çmim të mirë tregu për peshqit e fermave; - Rritja e vazhdueshme e prodhimit dhe konsumit të peshkut (norma mesatare vjetore e rritjes prej 8,5% që nga viti 2010); - Shitjet në restorantet vetanake; - Punësim me paga të mira; - Lidhja me turizmin rural;	- Tarifa të larta uji dhe leje për periudhë shumë të shkurtër; - Rregullore e dobët për, përpunimin dhe tregtimin e peshkut; - Kufizimi i investimeve të vaskat moderne të shumimit; - Teknologjia e vjetër e përpunimit të peshkut; - Konsumi i ulët dhe informacioni i pamjaftueshëm për konsumatorin; - Kontroll i pamjaftueshëm shëndetësor; - Trajnime të pamjaftueshme për fermerët / punonjësit e peshkut; - Vështirësitë për aplikim për grante;
Mundësitë	Kërcënimet
- Mbështetja financiare: Grantet dhe subvencionet (fondet e BE-së fondet e përbashkëta BE-qeveri); - Rritja e kërkesës dhe konsumit të peshkut; - Krijimi i sistemeve të akuakulturës së riciklimit (RAS); - Kërkesa për produkte të reja dhe zhvillimi i teknologjive të reja; - Zhvillimi i zonave rurale përmes diversifikimit të aktiviteteve në ferma (turizmi rural, peshkimi, etj.);	- Rritja e kostove për shkak të detyrimeve ndaj çmimeve të ujit, energjisë elektrike, mbrojtjes së natyrës dhe mjedisit, higjienës dhe sigurisë së ushqimit; - Kostoja në rritje e prodhimit për shkak të rritjes së çmimit të ushqimit; - Mungesa e rregullores për mundësinë e eksportimit; - Rritja e importeve të produkteve të përpunuara të peshkut; - Transmetimi i sëmundjeve të peshkut; - Paqëndrueshmëria e tregut për shkak të pandemive;

Analiza SWOT- Turizmi Rural

Pikat e forta	Pikat e dobëta
- Natyrë dhe peizazh mahnitës në destinacionet të rëndësishme të turizmit në Kosovë; - Popullsia nëpërgjithësi mikpritëse dhe miqësore e hapur për zhvillimin e turizmit; - Çmime shumë të arsyeshme dhe konkurrese për shërbimet (jo të lira, por të arsyeshme); - Numri në rritje i atraksioneve për turizëm aktiv, alpinizëm; - Numri në rritje i vendeve dhe objekteve kulturore të rinovuara dhe restauruara, të përdorura për qëllime turistike; - Disa specialitete të mirëzhvilluara dhe gatime të mira tradicionale;	- Menaxhimi i dobët i mbetjeve; - Menytë me përbajtje të shumtë të mishit; - Akomodimi i kufizuar në zonat e thella malore për turistët që bëjnë shëtitje/ecje; - Qëndrime të shkurtra të vizitorëve (mesatarisht .1.,6 netë); - Bashkëpunim i kufizuar me operatorët turistikë; - Digjitalizimi i dobët i shërbimit, informacionit dhe marketingut; - Menaxhimi i dobët i qendrave të vizitorëve në pikat kryesore të turizmit; - Cilësi e dobët e akomodimit të bizneseve turistike në fermë;
- Mundësitë	- Kërcënimet
- Diaspora – grup i synuar i rëndësishëm dhe promovues i turizmit në Kosovë; - Distanca e shkurtër nga Evropa Qendrore; - Kërkesa në rritje për pushime aktive në zonat malore; - Stabiliteti politik në rajon dhe stabilizimi i marrëdhënieve ndërkombëtare; - Kërkesa në rritje për pushimet e fundjavës nga qendrat urbane; - Kërkesa në rritje për turizmin eko dhe kulturor po rritet; - Marketingu në internet bëhet më i rëndësishëm;	- Konkurrencë e lartë nga vendet e tjera të rajonit; - Komunikimi i imazhit akoma "negativ" në nivelin ndërkombëtar; - Bashkëpunim i kufizuar institucional për zhvillimin e sektorit; - Zbatimi i dobët i ligjeve dhe rregulloreve; - Klima e pafavorshme e të bërit biznes në vend;

Analizat SWOT- përpunimi dhe tregtimi i produkteve në shkallë të vogël (në fermë)

Përparësitë	Mangësitë
- Tokë bujqësore në pronësi të familjes me fuqi punëtore familjare në dispozicion; - Përvojë në përpunimin e produkteve tradicionale dhe lokale; - Cilësi e lartë e produkteve; - Çmime më të larta të tregut duke përdorur kanale të drejtpërdrejta marketingu; - Lidhje e mirë me konsumatorët privat vendas; - Kontribut domethënës në punësimin e anëtarëve të amvisërive nëpër ferma; - Rritja e produktivitetit të biznesit, çdo vit 15-20%; - Kërkesa të mjaftueshme për shitje direkte përmes kanaleve të tregut joformal;	- Mekanizimi, traktorët, plugjet dhe makineritë e korrjes të pakta dhe të vjetruara për shkak të kufizimeve buxhetore; - Hapësirë, pajisje përpunimi dhe mjedise magazinimi të kufizuara; - Kanalet zyrtare të marketingut janë shmangur; qasje e kufizuar në shitje me shumicë/supermarkete; - Niveli i kufizuar i standardeve kombëtare dhe të BE-së të cilësisë dhe sigurisë; - Kapital i kufizuar financiar dhe mungesë e përvojës në gjetjen e burimeve tjera të financimit, si p.sh. përmes projekteve të zhvillimit; - Mungesë e kontrata ose vetëm kontrata afatshkurtra;
Mundësitë	Rreziqet
- Përfitimet e perceptuara shëndetësore të përpunimit të ushqimit në fermë kundrejt ushqimit konvencional rrisin mundësinë për t'i diversifikuar dhe sjellë produkte të reja në treg; - Zgjerimi i disponueshmërinë së produkteve bujqësore vendore; - Ndryshimi i disponueshmërisë së produkteve bazuar në sezonin e produktit, motin, etj; - Destinacioni i produkteve për turistët dhe entuziastët e ushqimit; - Rritja e kërkesës së konsumatorëve për produkte vendore dhe artizanale;	- Shërbimet këshilluese të dobëta dhe jo mirë të organizuara; - Normat e larta të interesit kufizojnë marrjen e huave për investimet e nevojshme; - Zonat e largëta përballen me vështirësi më të mëdha në qasjen në treg; - Ulja e çmimit për shkak të rritjes së konkurrencës;

Analiza SWOT nën sektori i fermave të shpendëve në shkallë të vogël

Përparësitë	Dobësitë
- Kostot e ulëta të punës; - Investime me kosto të ulët; - Sasia e arsyeshme e kullotave dhe burimeve të tjera; - Produkte cilësore;	- Në ferma mungojnë , sistemet e ujitjes, pajisjet e ushqimit, sistem i ventilimit inkubatorët etj; - Mungesa e fermerëve të kualifikuar dhe trajnuar për të punuar në mënyrë profesionale; - Mungojnë teknologjitë për metodat efikase të prodhimit miqësor ndaj kafshëve;
Mundësitë	Rreziqet
- Kërkesa në rritje dhe ndërgjegjësimi i konsumatorit për metodat e prodhimit miqësor ndaj kafshëve dhe ato “natyrore”; - Imazhi i produkteve “Fshati” është shumë pozitiv, pa paragjykime; - Teknologji të reja të disponueshme, të cilat mund të prodhohen lehtësisht në Kosovë;	- Konkurrenca e padrejtë për shkak të mungesës së rregulloreve për reklamim dhe standardeve të cilësisë për shpendët në Kosovë; - Konkurrenca e padrejtë nga importet; - Mashtrimet produktet me të cilat pretendojnë të jenë “Fshati”, por nuk janë;

Analiza SWOT për biznese rurale -nësektori i zejeve dhe produkteve artizanale

Pikat e forta	Pikat e dobëta
- Gama e aktiviteteve artizanale është e madhe; - Kostot e ulëta të punës çojnë në çmime të arsyeshme; - Bizneset e vogla familjare janë jashtëzakonisht fleksibël;	- Teknologjitë e vjetruara; - Mungesa e burimeve vetjake të investimeve; - Mungesa e ideve të reja për përdorimin e aktiviteteve artizanale në shoqërinë moderne; - Nuk disponohen programe formale praktike trajnuese; - Lidhjet e dobëta me sektorin e turizmit si ndërmjetës për shitjet e aktiviteteve artizanale;

	-
Mundësitë	Kërcënimet
- Rritja e kërkesës nga rritja e numrit të turistëve; - Projektimi dhe mënyra të reja për prezantimin e aktiviteteve artizanale; - Marketingu në internet mundëson shitjet pa ndërmjetësim;	- Importet e lira të suvenirëve me cilësi të ulët; - Mungesa e mbështetjes publike;

Analiza SWOT Përgatitja dhe zbatimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal - Lider

Përparësitë	Dobësitë
- GLV-t të themeluara eksperiencia institucionale ne menaxhimin e Programit LEADER-it; - Eksperiencia në përgatitjen e SZHL; - Rrjetin i GLV-ve;	- Mungesa e burimeve financiarë për funksionimin e drejtë të GLV; - Mungesa e ekspertize në menaxhimin e GLV -ve; - Mungesa e vetëdijes për rendësin e Qeverisje Lokale dhe veprimeve te qasje LEADER; - Masa aktualë mbështetëse nuk janë në përputhje me idenë e BE-për LEADER për zbatimin e projekteve; - Mungesa e definimit të statutit ligjor te GLV -ve ekzistuese; - Mungese e definimit të shpenzimeve operative/administrative; - Kapacitete njerëzore të dobëta për zbatimin e qasje LEADER në AZHB - Mungesa e procedurave për zbatimin e qasje LEADER; - Mungesa e afateve (afati kohor I hapur) për kërkesë të pagesave për shpenzime operacionale;
Mundësitë	Rreziqet
- BE – vazhdon me mbështete qasjen LEADER; - Interesi i fort i autoriteteve lokale për të përgatitur dhe zbatuar SZHL; - Mundësit më e lehtë për shfrytëzimin e fondeve te huaj; - Interesi për themelimin e GLV -t të reja; - Interesi për aktivizimin e GLV-it ekzistuese;	- Buxheti jo i qëndrueshëm; - Vonesa ne alokimin e buxhetit për GLV; - Vonesa në pagesa për përgatitjen e SZHL dhe për shpenzime operative; - Rreziku prej mos sigurimit te mjeteve për bashkëfinancimin e projekteve publike; - Vonesa e pagesave për shpenzime operative;

5. REZULTATET KRYESORE TË NDËRHYRJEVE TË MËPARSHME

5.1 Rezultatet kryesore të ndërhryjeve kombëtare të mëparshme shumat e disbursuara, përmbledhje e vlerësimeve, mësimet e nxjerra

Masa 101 "Investimet në asetet fizike në ekonomitë bujqësore"								
Viti	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/21	2022
Buxheti EUR	7,768,193	12,527,536	15,234,339	12,650,139	16,897,515	12,677,492	7,138,627	20,182,394

Burimi: AZHB përpunuar nga DPZHR

Përshkrimi investimit: Investimet në asetet fizike në ekonomitë bujqësore kanë pas për qëllim:

- Përmirësimin e strukturës së fermave, nëpërmjet investimeve në ngritjen e kapaciteteve prodhuese dhe përmirësimin e kushteve higjienike në ferma blegtorale;
- Modernizimin e makinerisë dhe pajisjeve teknologjike, si dhe në modernizimin e ndërtesave/ objekteve, si dhe depove për ruajtje dhe paketim, me qëllim që të rrisin efektshmërinë dhe arritjen e standardeve nacionale;
- Rritjen e sipërfaqeve me pemë dhe perime, si në plantacione të hapura, e po ashtu edhe në serra;
- Përmirësimin e furnizimit të tregut me mish të freskët të viçave dhe zogjve;
- Prodhimi i energjisë në fermë nga burimet e ripërtërishme për nevoja të fermës.

Masa 103 "Investimet në asetet fizike në përpunimin dhe tregtimin e prodhimeve bujqësore"								
Viti	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/21	2022
Buxheti EUR	4,155,220	5,041,659	4,661,782	961,023	4,844,043	1,362,336	3,689,237	798,418

Burimi: AZHB përpunuar nga DPZHR

Përshkrimi i investimeve: Në këtë masë, janë përkrahur investimet në industrinë e përpunimit të ushqimit në katër nën sektorë: përpunim të qumështit, përpunim të mishit, përpunim të pemëve dhe perimeve dhe prodhim të verës.

- Përmirësimin e standardeve dhe cilësisë së ushqimit, si dhe rritjen e sigurisë së shëndetit publik;
- Rritjen e performancës së përgjithshme në përpunimin dhe marketingun e prodhimeve primare bujqësore;
- Diversifikimin dhe llojllojshmërinë e prodhimeve të papunuara bujqësore;
- Përdorimin e teknologjive të reja dhe rritjen e kapaciteteve përpunuese të agro-industrisë ushqimore si mishit, qumështit, pemëve, perimeve dhe rrushit.
- Përmirësimi i menaxhimit të mbetjeve dhe investime në përdorimin e energjisë së ripërtërishme për nevoja të industrisë agro - ushqimore

Masa 302 "Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i bizneseve"								
Viti	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/21	2022
Buxheti EUR	409,886	922,238	1,581,320	1,632,995	2,259,156	2,299,524	1,639,935	798,418

Burimi: AZHB përpunuar nga DPZHR

Masa 302. Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i bizneseve, synon investimet që krijojnë mundësitë për krijimin e vendeve të reja pune, duke e përkrahur diversifikimin e aktiviteteve bujqësore, si: përpunimin e produkteve ushqimore vendore që janë tradicionale, produkteve "niche", si dhe stimulimin e iniciativave në kuadër të bizneseve të vogla, me qëllim të rritjes së nivelit të aktivitetit ekonomik të zonave rurale dhe malore. Po ashtu kjo masë ka synuar përmirësimin e aktiviteteve shërbyese në ekonominë rurale, përfshirë aktivitetet turistike dhe artizanale si punëtorive të vogla, ku mund të inkurajohen ndërmarrësit e rinj, femra dhe meshkuj.

Masa 303 – "Përgatitja dhe zbatimi/implementimi i strategjive zhvillimore lokale –"Qasja LEADER"								
Viti	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020/21	2022
Buxheti EUR	28,161	83,520	74,850	-	293,087	240,184	-	59,695

Burimi: AZHB përpunuar nga DPZHR

Përshkrimi: Gjate kësaj periudhe janë aprovuar 12 strategji të GLV të cilat kanë vazhduar të mbështeten duke u zbatuar nën masat 303.1 "Përvetësimi i aftësive dhe nxitja/animimi i banorëve të territorit të GLV-ve për GLV të përzgjedhura" dhe nën masat 303.2 "Zbatimi i strategjive zhvillimore lokale – qasja LEADER".

Nën-masa "Zbatimi i strategjive zhvillimore lokale" ka pasur dy aktivitete

- Aktiviteti i parë "Funksionalizimi i GLV të përzgjedhura dhe të RrZHR të GLV-ve" duke mbështetur shpenzimet operative: hapja e zyrave, angazhimi i një menaxheri, pajisja e zyrave etj.
- Aktiviteti i dytë është "Zbatimi i SZhL-ve të GLV-ve" të cilat do të promovojnë dhe zbatojnë projekte të vogla në përputhje me SZhL-të

Masa "Skema për ujitjen e tokave bujqësore"							
Viti	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Buxheti EUR	-	644,648	965,614	64,871	475,412	320,000	160,000

Burimi: AZHB përpunuar nga DPZHR

Përshkrimi: Investimet në këtë masë janë të fokusuar më shumë në sistemet moderne të ujitjes të cilat i menaxhojnë humbjet e ujit dhe mbulojnë (ujisin) sipërfaqe më të madhe. Kryesisht kjo masë ka financuar rehabilitimin dhe zgjerimin ekanaleve dhe gypave të ujitjes, ndërtimi i rezervuareve të ujit, pendave të ujitjes, ndërtimi i drenazhës/ kullimit, pompat e ujitjes dhe pajisjet e tjera përcjellëse. Kryesisht janë mbështetur projektet në nivel ferme ose grupe fermerësh.

5.2 Rezultatet kryesore të asistencës së BE-së; shumat e disbursuara, përmbledhje e vlerësimeve, mësimet e nxjerra.

IPA 2014

Projekti “Skema e Granteve për Mbështetjen e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural 2014” (skema e granteve)

Buxheti i BE-së i ndarë: 7,000,000 euro.

Përshkrimi: Skema e granteve në dy lote: loti 1 për fermerët dhe industrinë e përpunimit agrorshqimor, dhe loti 2 për diversifikimin dhe zhvillimin rural (18 kontrata të nënshkruara në vitin 2017).

Projekti “Mbështetje zhvillimit dhe zbatimit të kontrolleve në fushën sanitare, fitosanitare dhe sigurisë së ushqimit” (asistencë teknike) Buxheti i BE-së i ndarë: 2,400,000 euro.

Përshkrimi: Qëllimi i projektit ka qenë adresimi i zbatimit të sistemit të kontrollit të sigurisë së ushqimit dhe të shëndetit në përputhje me BE-në në të gjitha fazat, duke përfshirë importin, eksportin, prodhimin e ushqimit, transportin, përpunimin dhe shitjen me pakicë. Projekti gjithashtu ka pasur për qëllim rregullimin e sektorit të mbarështimit të blegtorisë, ringjalljen e kanterit të mbarështimit të blegtorisë si dhe zgjerimin e sistemit të regjistrimit të qumështit në Kosovë.

Qëllimet e kësaj kontrate kanë qenë si vijon:

- Qëllimi specifik i komponentit të sigurisë së ushqimit të projektit: të fuqizohen kapacitetet legislative, institucionale dhe administrative në lidhje me sigurinë e ushqimit për njerëz dhe ushqimit për kafshë, të zbatohet gjurmueshmëria e ushqimit për njerëz dhe ushqimit për kafshë dhe të kontribuohet në përmirësimin e ndërmarrjeve që përpunojnë ushqimin me origjinë shtazore në Kosovë.
- Qëllimi specifik i komponentit të mbarështimit të kafshëve të projektit: të vendosen dhe/apo të përmirësohen politikat dhe kapacitetet e mbarështimit të kafshëve për të përmirësuar produktivitetin dhe për të mbrojtur racat lokale.
- Për komponentin e Regjistrimit të Qumështit të projektit: të mbështetet Shoqata e Prodhuesve të Qumështit në zbatimin e sistemit të regjistrimit të qumështit me komponentin e përfshirë të shëndetit të kafshëve dhe në arritjen e vetëqëndrueshmërisë financiare.

Projekti “Mbështetje për Laboratorin e Ushqimit dhe Veterinarisë së Kosovës” (projekt i binjakëzimit; shtet anëtar partner i BE-së - Gjermania). Buxheti i BE-së i ndarë: 700,000 euro.

Përshkrimi: Projekti ka pasur për qëllim mbështetjen e Laboratorit të Ushqimit dhe Veterinarisë së Kosovës në rritjen e gamës, cilësisë dhe besueshmërisë së shërbimeve të ofruara duke përfshirë zhvillimin dhe validimin e shërbimeve ekzistuese dhe futjen e metodës së re të testimit, me fokus të veçantë në programin e testimit të barërave dhe mbetjeve.

Projekti "Skema e Granteve Mbështetëse për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural 2015" (skema e granteve):

Buxheti i BE-së i ndarë: 8.8 milionë euro (36 kontrata të nënshkruara në vitin 2019)

Përshkrimi: Projekti është një skemë granti që adreson sfidat e rëndësishme me të cilat përballlet sektori agro-rural dhe synon të ndihmojë në shndërrimin në real të potencialit të këtij sektori për rritjen e konkurrueshmërisë dhe të rritjes, duke përfshirë përmes:

- Fuqizimit të qëndrueshmërisë ekonomike të fermave dhe përmirësimit të kapacitetit të tyre për të furnizuar tregjet;
- Fuqizimit të kapaciteteve të përpunuesve agro-ushqimor;
- Mbështetjes së zhvillimit të operatorëve të tjerë të zonave rurale.

Projekti "Ngritja e kapaciteteve për Kosovën në lidhje me Organizimin e Përbashkët të Tregjeve të BE-së dhe Statistikat e Bujqësisë" Buxheti i BE-së i ndarë: 1,500,000 euro.

Përshkrimi: Projekti synon të mbështesë përafrimin e Kosovës me standardet dhe praktikën e Bashkimit Evropian në lidhje me organizimin e përbashkët të tregjeve të produkteve bujqësore, si dhe zbatimin e një sistemi informativ bujqësor gjithëpërfshirës dhe të integruar mirë; ai parashikon arritjen e 4 rezultateve, përkatësisht:

Rezultati 1: Legjislacioni kombëtar primar dhe sekondar për organizimin e tregut të produkteve bujqësore është përgatitur dhe miratuar nga akterët përkatës të Kosovës në përputhje me rregulloret dhe praktikën përkatëse të BE-së.

Rezultati 2: Ngritja e kapaciteteve të mira institucionale për implementimin dhe zbatimin e legjislacionit për organizimin e tregut të produkteve bujqësore të nxjerra sipas kësaj kontrate.

Rezultati 3: Një Sistem i Integruar Informativ Bujqësor gjithëpërfshirës, funksional dhe i menaxhuar mirë i krijuar në Kosovë.

Rezultati 4: Ndërgjegjësimi i mirë i akterëve përkatës dhe publikut në lidhje me rezultatet e kësaj kontrate, në mënyrë që të bëhet i mundur implementimi dhe zbatimi efektiv i legjislacionit të ri të nxjerrë.

Projekti "Mbështetje për Agjencinë e Ushqimit dhe Veterinarisë së Kosovës (AUVK) në zhvillimin e kapaciteteve të saj për të zbatuar një qasje të integruar për sigurinë e ushqimit, duke përfshirë përmirësimin dhe funksionalizimin e sistemit të saj të TI-së" Buxheti i BE-së i ndarë: 1,500,000 euro

Përshkrimi: Objektivi i përgjithshëm i projektit është të mbështesë Kosovën në zhvillimin e kapaciteteve dhe mjeteve për zbatimin e një sistemi të integruar për menaxhimin dhe kontrollin e sigurisë së ushqimit dhe gjurmueshmërisë.

Projekti synon të arrijë këtë objektiv nëpërmjet zbatimit të dy komponentëve të projektit:

- Komponenti 1: Sistemi i Menaxhimit të Kontrollit të Ushqimit dhe Gjurmueshmërisë (FCMS) i krijuar në kuadër të shërbimeve të AUVK-ut dhe funksional; dhe
- Komponenti 2: Sistemi Informativ Laboratorik (LIMS) për Sigurinë e Ushqimit dhe Laboratorin e Shëndetit të Kafshëve i projektuar dhe i zbatuar.

Projekti "Mbështetje në fuqizimin e kapaciteteve të sistemit të prodhimit dhe mbrojtjes së bimëve në Kosovë" (binjakëzimi KS 15 IPA AG 01 16) Buxheti i BE-së i ndarë: 1,200,000 euro.

Përshkrimi:Objektivi i përgjithshëm i këtij projekti ka qenë fuqizimi i kapaciteteve zbatuese dhe operative të institucioneve përgjegjëse për shëndetin e bimëve në Kosovë (sektori fitosanitar) në mënyrë që të sigurohet sistemi efektiv i kontrollit të organizmave të dëmshëm për bimët dhe produktet bimore në përputhje me standardet fitosanitare të BE-së. Qëllimi i projektit është të përmirësojë dhe të fuqizojë kapacitetet (administrative dhe teknike) të sektorit fitosanitar për zbatimin e suksesshëm të legjislacionit kombëtar dhe atij të BE-së në fushën fitosanitare - shëndeti i bimëve, produktet për mbrojtjen e bimëve, siguria e ushqimit, farërat dhe materialet shumuese, të drejtat e varieteteve bimore dhe inspektimet.

IPA 2017

Projekti "Mbështetje për krijimin e programeve të mbikëqyrjes dhe kontrollit dhe përafrimin me kapitullin 12 të acquis" Buxheti i BE-së i ndarë: 1,600,000 euro.

Përshkrimi:Projekti synon ofrimin e ushqimit të sigurt për konsumatorët, përmirësimin e tregtisë dhe arritjen e progresit në përafrimin me standardet e BE-së në fushën e sigurisë ushqimore, veterinarë dhe fitosanitare, përmes (i) fuqizimit të mekanizmave për mbikëqyrjen, kontrollin dhe çrrënjosjen e sëmundjeve të kafshëve. në Kosovë drejt standardeve të BE-së, si dhe përmes (ii) përgatitjes së "udhërrëfyesit" për përafrimin e legjislacionit kombëtar me Kapitullin 12 të Acquis të BE-së mbi sigurinë ushqimore, veterinarë dhe fitosanitare, si dhe fuqizimin e mëtejshëm të kapaciteteve administrative në këto fusha.

Projekti "Furnizim me harduer për Agjencinë Kosovare të Ushqimit dhe Veterinarisë" Buxheti i BE-së është ndarë: 400,000 euro.

Përshkrimi: Projekti ofron infrastrukturën dhe burimet e harduerit të TI-së për të mbajtur dhe operuar dy sistemet që po zhvillohen nga projekti i financuar nga BE, përkatësisht Sistemi i Menaxhimit të Kontrollit të Ushqimit dhe Gjurmueshmërisë (FCMS) dhe Sistemi Informativ Laboratorik (LIMS) i zhvilluar në kuadër të projektit për asistencë teknike i IPA 2015 "Mbështetje për Agjencinë e Ushqimit dhe Veterinarisë së Kosovës (AUVK) në zhvillimin e kapaciteteve të saj për të zbatuar një qasje të integruar për sigurinë e ushqimit, duke përfshirë përmirësimin dhe funksionalizimin e sistemit të saj të TI-së" të përmendur më parë.

IPA 2019

EU4 Resilience – Kosovo (IPA 2019 Pakoja Emergjente Ekonomike për të luftuar Covid-19): Masa 11 - Rritja e buxhetit për grante dhe subvencione për Ministrinë e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural për rritjen e prodhimit bujqësor, arriti në pesë milionë euro (5,000,000.00€).

Dispozitat kontraktuale:

1. Lidhur me këtë masë, MBPZHR-ja do të identifikojë nënsektorët më të rëndësishëm të dëmtuar dhe më urgjent të prodhimit bujqësor nga kriza pandemike, si dhe do të përkrahet për të ringjallur aktivitetin ekonomik bujqësor.
2. MBPZHR-ja do ta udhëheqë këtë proces në mënyrë transparente dhe në bazë të kritereve të mësipërme do të ndahen edhe mjetet financiare. **(buxheti i BE-së i ndarë për sektorin e bujqësisë: 5,000,000 euro)**

IPA 2020

Projekti “Mbështetje për fuqizimin e menaxhimit të qëndrueshëm dhe me shumë qëllime të pyjeve për përmirësimin e jetesës rurale dhe adresimin e ndryshimeve klimatike në Kosovë” Buxheti i BE-së i ndarë: 1,500,000 Euro.

Përshkrimi:Projekti kontribuon në Programin e titulluar “Mbështetje për fuqizimin e menaxhimit të qëndrueshëm dhe me shumë qëllime të pyjeve për përmirësimin e jetesës rurale dhe adresimin e ndryshimeve klimatike në Kosovë”. Rezultati i programit është që pyjet e Kosovës në rajonet e synuara të menaxhohen në mënyrë më efikase përmes një qasje me shumë qëllime, pjesëmarrëse, të fuqizuara në përputhje me rregullat përkatëse për pyjet dhe të mbështetura me zinxhirë vlerash të përgjegjshme gjinore për zbutjen e varfërisë. Programi është i strukturuar rreth tre komponentëve, secili i funksionalizuar më tej në rezultate dhe aktivitete specifike. Projekti do të kontribuojë në tre komponentët si më poshtë:

- Sipas komponentit të parë, i cili i kushtohet përmirësimit të ligjshmërisë së lëndës drusore, tregtisë dhe zbatimit të ligjit në sektorin pyjor, projekti do të kontribuojë në përmirësimin e kapaciteteve të shërbimit publik për të mbështetur zbatimin e ligjit me pajisje të reja për të zbuluar dhe luftuar prerjet, transportin dhe tregtinë e paligjshme, si dhe ngritjen e ndërgjegjësimit të publikut për përfitimet e tregtisë legale të pylltarisë dhe të drurit.
- Sipas komponentit të dytë, duke synuar rritjen e transparencës dhe fuqizimin e kapaciteteve institucionale në qeverisjen e mirë dhe zbatimin e politikave, strategjive dhe programeve pyjore, projekti do të kontribuojë në trajnimin e përdoruesve fundor për Sistemin Informativ Pyjor të Kosovës kur të arrijë fazën e plotë operacionale, do të organizojë Ngjarjen e tretë Think Tank të Sektorit të Pyjeve të Kosovës për të dhënë komente mbi Dokumentin e Politikave dhe Strategjisë të sapoformuluar për Zhvillimin e Sektorit të Pylltarisë (2020 - 2030) dhe do të mbështesë Kosovën në zbatimin e programeve të saj kryesore të sektorit pyjor, siç janë Programi Kombëtar për Pyllëzimin dhe Ripyllëzimin dhe Programin Kombëtar të Shëndetit të Pyjeve.
- Sipas komponentit të tretë, i cili prezanton dhe zbaton menaxhimin e pyjeve me shumë qëllime, projekti do të kontribuojë në ofrimin e trajnimeve në vendin e punës për zbatimin e menaxhimit të pyjeve me shumë qëllime dhe punimeve silvikulturore parakomerciale, fuqizon zinxhirët gjithëpërfshirës të vlerës së pyjeve për zbutjen e varfërisë së grave dhe burrave të zonave rurale, dhe synon të zhvillojë aftësi dhe kapacitete të reja në menaxhimin e zjarreve në pyje.

TËTJERA

- Projekti “Mbështetje nga ekspertët për Ministrinë e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural në përgatitjen e Strategjisë dhe Programit Shumëvjeçar për

Bujqësi dhe Zhvillim Rural për kornizën financiare 2021-2027” (buxheti i BE-së i ndarë: 20,000 euro).

- Mbështetja e TA-së për Ministrinë e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) në zhvillimin e politikës së saj bujqësore sipas kornizës financiare 2021-2027 (buxheti i BE-së i ndarë: 300,000 Euro).
- Mbështetja e TA-së për Ministrinë e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) në kryerjen e Vlerësimit Ex-ante të PBZHR 2021-2027 (buxheti i BE-së i ndarë: 130,000 Euro).

5.3 Rezultatet kryesore nga asistenca shumëpalëshe; shumat e disbursuara, përmbledhje e vlerësimeve, mësimet e nxjerra

Banka Botërore 2014 -2020 “Projekti i Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural”

Projekti i Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural (PBZHR) në Kosovë synon të përmirësojë produktivitetin dhe qasjen në treg nga përfituesit e projektit në nën-sektorët e Hortikulturës dhe Blegtorisë, si dhe Ndërtimin e Kapaciteteve Institucionale në Ministrinë e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR). Projekti është i ndarë në 4 komponentë të cilët janë:

Komponenti 1: Transferimi i njohurive tek sektori rural

Komponenti synon të forcojë njohuritë e fermerëve dhe ndërmarrjeve agro-përpunuese për të planifikuar në mënyrë efektive investimet dhe për të përdorur mbështetjen financiare të disponueshme nga Komponenti 2 i projektit, si dhe të ndërtoj kapacitetin e stafit vendor të shërbimeve këshilluese dhe këshilltarëve komunalë për të ofruar udhëzime dhe këshilla për fermerët.

Nën komponenti 1 (a): Kontratat e Shërbimit Këshillimor Rural (RAS); Nën komponenti 1 (b): Shkëmbimi rajonal i njohurive; Nën komponenti 1 (c): Fuqizimi Institucional i Shërbimeve Këshillimore Rurale

Komponenti 2: Rritja e investimeve për të promovuar zhvillimin e qëndrueshëm rural

Aktivitetet në kuadër të këtij komponenti synojnë të nxisin investimet private në sektor dhe të nxisin fermerët dhe agro-ndërmarrjet e vogla dhe të mesme për të adoptuar teknologji moderne bujqësore drejt përmirësimit të produktivitetit / prodhimit dhe sigurisë ushqimore dhe standardeve të cilësisë.

Nën komponenti 2(a): Programi i Grantit për Zhvillim Rural 8,80 milion €;

Nën komponenti 2(b): (Aktivitet i Ri): Nxitja e Zhvillimit të Nën sektorit të Hortikulturës (3.0 milion \$);

Nën komponenti 2 (c): Fuqizimi i Kapacitetit Institucional (0,78 milion €).

Komponenti 3: Mbështetja për Ujitjen (Komponenti i Ri)

Duke pasur parasysh rëndësinë që ka ujitja për të rritur dhe shtuar vlerën e produktivitetit bujqësor, projekti do të ofrojë mbështetje për revitalizimin e skemave të ujitjes që janë aktualisht në funksione, si dhe do të mbështesë planifikimin strategjik për të zgjeruar sektorë ujitjes te jetë i qëndrueshëm ekonomikisht, financiarisht dhe në pajtueshmëri me kërkesat mjedisore.

Në veçanti projekti mbështet:

- Rehabilitimi dhe modernizimi i skemës së ujitjes Radoniqi-Dukagjin që ka më pak kufizime në burime; dhe
- Zhvillimi i një strategjie me bazë të gjerë dhe kornizës së investimeve për sektorin e ujitjes për të udhëhequr investimet e ardhshme dhe masat e menaxhimit në Kosovë.

Nën komponenti 3 (a): Rehabilitimi i Skemës Radoniqi; Nën komponenti 3 (b): Strategjia dhe Korniza e Investimeve për Sektorin e Ujitjes;

USAID-2011-2021

Mundësitë e Reja në Bujqësi (NOA)

Programi NOA ka filluar në shkurt të vitit 2011 deri në shkurt të vitit 2015. Qëllimi i tij ishte që të ofroj përkrahje përmes skemës së granteve, asistencës teknike si dhe trajnimeve për zinxhirin e plot të vlerave përfshirë edhe prodhuesit e pemëve,

perimeve, përpunuesit, tregtarët dhe qendrat e grumbullimit. Grupi kryesor i synuar ishin fermerët komercial (> 2 ha) si dhe përpunuesit; programi prezantoi teknologji inovative dhe varietete të reja për të nxitur furnizimin me pemë dhe perime vendore. Për më tepër, ka përkrahur edhe ngritjen e qendrave të grumbullimit, klasifikimit dhe paketimit për të furnizuar tregun me prodhime cilësore. Buxheti i përgjithshëm në dispozicion ishte 15.9 m.US\$ (2011-2015), prej të cilave 2.8 m.US\$ ishin ndarë për skemat e granteve për fermerët, përpunuesit dhe objektet për tregtim të pemëve dhe perimeve.

Programi i USAID-it për Zhvillim Bujqësor dhe Zhvillim Rural (AGRO) 2015-2021

Programi AGRO ishte përqendruar në rritjen e produktivitetit bujqësor, tregtueshmërinë dhe reagimin ndaj tregjeve dhe rritjen e qëndrueshmërisë dhe konkurrencës së agrobizneseve të synuara të Kosovës në tregjet e brendshme dhe të eksporteve.

USAID ka ofruar mbështetje shtesë në formë të granteve dhe nën-kontratave për të zgjeruar aktivitetet e agrobiznesit që lidhen me kërkesat e tregut të partnerëve strategjikë. USAID AGRO ka përfunduar më 28 shkurt 2021.

Vlera e projektit \$ 12,208,063 ose 11,302,468 Mil € + MAFRD – 3 Mil €.

Mbështetje sektorit të përpunimit të ushqimit është projekti i ri USAID-it. Projekti është në fazën filltare.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GIZ 2010 – 2018

Projekti për zhvillim ekonomik rural - (2010 – 2018)

Objektivi kryesor i projektit 'Zhvillimi ekonomik rural' ishte që të forcojë kornizën institucionale dhe nxitjen e ngritjes së aftësisë konkurruese në Kosovës. Projekti promovoi aftësimin dhe ngritjen e kapacitetit në institucionet e sektorit publik dhe privat dhe në organizatat lidhur me zhvillimin e kapaciteteve të decentralizuara rural. Në nivel lokal dhe rajonal, ka përkrahur nismat e zhvillimit ekonomik. Partnerët në rajone janë përkrahur në zhvillimin dhe planifikimin e masave për promovimin e bizneseve dhe në pilot zbatimin e tyre.

Projekti ka promovuar mundësitë e barabarta duke ju ofruar të gjitha grupeve të popullsisë nga të gjitha rajonet rastin për të marrë pjesë në jetën ekonomike dhe prosperitetin e vendit. Kjo gjithashtu ka ndihmuar në zbutjen e varfërisë.

Në nivel kombëtar, përkrahja ishte në dialogun politik dhe ndërtimin e rrjetit të akterëve për zonat rurale, duke ndihmuar kështu arritjen e një koherence më të madhe politike në zhvillimin rural. Projekti është shtri në tërë Kosovën. Puna ishte lokalizuar në dy rajone, rajonin e Sharrit në jug dhe në juglindje, e cila përfshin komunat Gjilan, Viti dhe Kamenicë.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) Creating Employment through Export Promotion (CETEP) in Kosovo 2018 – 2021

Sektori i bujqësisë ka qenë i mbështetur nga projekti "Krijimi i punësimit përmes nxitjes së eksportit (CETEP) në Kosovë", i cili si komponent ka patur edhe Bujqësinë. Vlera e projektit 10.680.600 Mil € Qëllim i projektit sigurimin e informacionit përkatës për ofruesit dhe ndërmarrjet e zhvillimit të biznesit, përmes hulumtimeve të

tregut mbi kërkesat e tregut të BE-së. CETEP ofron trajnime për ndërtimin e kapaciteteve për partnerët e saj dhe krijon lidhje ndërmjet kompanive kosovare dhe gjermane, përmes aktiviteteve të promovimit të eksportit siç janë: B2B, panaire, misione shitjeje, vizita studimore. Për më tepër, CETEP krijon lidhje biznesi ndër-sektoriale me bizneset vendore dhe ndërkombëtare.

CETEP po mbështet zinxhirin e vlerës, manave, frutave dhe perimeve dhe përmes shpërndarjes së granteve në natyrë për fermerët në shkallë të vogël. Në bashkëfinancim me MIE, CETEP është e angazhuar në rritjen e kapaciteteve prodhuese kushtuar eksportit dhe inovacionit përmes "Fondit të Inovacionit". Për më tepër, CETEP ka mbështet MBPZHR dhe AZHB për të thithur Fondet IPA III.

CNVP & SIDA - Zhvillimi i qëndrueshëm i pyjeve private dhe të decentralizuara në Kosovë (SSPDF)

Ky është projekt katër-vjeçar i cili ka filluar në vitin 2014 në Kosovë i zbatuar nga CNVP me mbështetjen financiare të Bashkëpunimit Suedezi për Zhvillim përmes Sida. Objektivi kryesor i projekteve përfshirja e komunave AKP-së dhe përfituesve nga komuniteti lokal në procesin e përbashkët të menaxhimit të pyjeve (apo menaxhimin e pyjeve të decentralizuara). Përmirësimi i shërbimeve të ofruara për shoqatat e pronarëve të pyjeve privat dhe asociacionit kombëtar të pronarëve të pyjeve privatë në rritjen e anëtarësisë dhe në menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve private dhe Rritja e aplikimeve të praktikave të mira dhe qasjeve inovative për prodhimin e biomasës së drurit. Në zbatim është pakoja nxitëse për këto grupe prodhuese në sektorë të kultivimit të BMA, grumbullimit, përpunimit të produkteve pyjore jodrusore dhe sektorit të bletarisë.

FAO

Mbështetje në fuqizimin e menaxhimit të qëndrueshëm të pyjeve duke përmirësuar jetesën në vendet rurale dhe adresuar ndryshimin klimatik në Kosovë 2019-2023

Ky Program ka mbështetur agjendën zhvillimore të Kosovës siç përshkruhet në Strategjinë Kombëtare për Zhvillim 2016-2021, dhe në veçanti përpjekjet e Kosovës për të përmirësuar menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve, si burim i rëndësishëm për territorin. Rezultatet dhe aktivitetet e Programit përputhen me rregullat e reja ekzistuese dhe të propozuara të Kosovës që qeverisin me pylltarinë, Strategjinë e Bashkimit Evropian për Pyje, Instrumentin e Para-anëtarësimit në BE, Dokumentin e Strategjisë dhe Politikave 2010-2020 (DSP) për Zhvillimin e Sektorit të Pyjeve, si dhe Politikat Pyjore të Kosovës në zhvillim e sipër. Buxheti i përgjithshëm është 5,300,000 dollarë amerikanë.

Programi do të adresojë këto probleme përmes tre komponentëve të ndryshme, por të cilët plotësojnë njëri-tjetrin.

Komponenti 1: Krijimi i kushteve që mundësojnë përmirësimin e ligjshmërisë, tregtisë dhe zbatimin e ligjit në sektorin pyjor;

Komponenti 2: Rritja e transparencës dhe fuqizimi i kapacitetit institucional në qeverisje të mirë dhe zbatim të politikave, strategjive dhe programeve pyjore dhe

Komponenti 3: Prezantimi i menaxhimit pyjor shumë-qëllimor dhe zinxhirëve gjithëpërfshirës të vlerave pyjore për zbutjen e varfërisë së burrave dhe grave nga zonat rurale.

MËSIMETE E NXJERRA

Ky seksion është përgaditur nga raportet e donatoreve, në të cilët nuk ka të dhëna nga mësimet e nxjerra gjatë zbatimit të projekteve të tyre.

6. PËRSHKRIMI I STRATEGJISË

6.1 Përshkrimi i strategjisë ekzistuese kombëtare të zhvillimit rural

Strategjia e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural është dokumenti i parë strategjik i këtij lloji i përgatitur nga Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural. Përgatitja e këtij dokumenti është në përputhje me politikat strategjike të Bashkimit Evropian për Politikën e Përbashkët Bujqësore (PBB).

Strategjia Kombëtare për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural për periudhën 2022-28 (SBZHR) pasqyron prioritetet vendit për zhvillimin e bujqësisë dhe zonave rurale, si dhe ofron mbështetje për sektorin e bujqësisë për të arritur nivel të mjaftueshëm konkurrueshmërie për të përballuar sfidat e tregut të hapur dhe për të nxitur zhvillimin e zonave rurale.

Vizioni SBZHR 2022-2028 është zhvillimi i sektori agro-rural konkurrues dhe inovativ të bazuar në njohuritë, teknologjinë dhe standardet moderne, duke ofruar produkte me cilësi të lartë në tregun vendor, rajon dhe BE, si dhe zhvillim të qëndrueshëm të burimeve natyrore dhe mjedisit, duke ofruar veprimtari ekonomike dhe mundësi punësimi, përfshirje sociale dhe cilësi të jetës për banorët në zonat rurale.

Strategjia Kombëtare për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural për periudhën 2022-2028 pasqyron nevojën për zhvillimin e sektorit bujqësor dhe zonave rurale, për të konkurruar në tregjet e Bashkimit Evropian dhe tregjet rajonale nëpërmjet masave për rritjen e efikasitetit të prodhimit bujqësor përpunimin dhe marketingun, dhe për të ndërtuar institucione të përshtatshme, efektive publike dhe private, për të përmirësuar të ardhurat e fermave; për të siguruar që konsumatorët të kenë qasje në ushqim të sigurt dhe të shëndetshëm, për të optimizuar përdorimin e burimeve të pakta të tokës, pyjeve dhe ujit në mënyrë të qëndrueshme mjedisore, dhe për të ndërtuar komunitete të qëndrueshme rurale përmes zhvillimit të qëndrueshëm rural.

Objektivat strategjike dhe specifikë të Strategjisë së Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural përcaktohen nëpërmjet një analize të problemeve dhe shkaqeve të tyre.

Objektivi Strategjik 1: Rritja e konkurrueshmërisë së sektorit agrorishqimor dhe përmirësimi i efikasitetit dhe qëndrueshmërisë së prodhimit të fermave.

Objektivi specifik 1.1: Mbështetja e të ardhurave të qëndrueshme të fermave dhe elasticiteti ndaj rritjes së sigurisë ushqimore.

Objektivi specifik 1.2: Rritja e konkurrueshmërisë dhe përmirësimi i orientimit në treg, duke përfshirë një fokus më të madh në kërkimin, inovacionin, teknologjinë dhe dixhitalizimin.

Objektivi specifik 1.3: Përmirësimi i pozicionit të fermerëve në zinxhirin e vlerës

Objektivi Strategjik 2: Menaxhimi i qëndrueshëm i burimeve natyrore (tokë, pyje dhe ujë)

Objektivat specifike 2.1: Kontributi në zbutjen dhe përshtatjen ndaj ndryshimeve klimatike, si dhe me energjinë e rinovueshme

Objektivat specifike 2.2: Promovimi i menaxhimit të qëndrueshëm dhe efikas të tokës, ujit dhe ajrit

Objektivat specifike 2.3: Mbrojtja e biodiversitetit, shërbimet e përmirësuara të ekosistemit dhe ruajtja e habitateve dhe peizazheve

Objektivi Strategjik 3: Mbështetja e bizneseve në zonat rurale dhe rritja e punësimit dhe infrastrukturës sociale

Objektivi specifik 3.1: Promovimi i punësimit, rritjes, përfshirjes sociale dhe zhvillimit lokal në zonat rurale, duke përfshirë bio-ekonominë dhe zhvillimin e qëndrueshëm të pyjeve

Objektivi specifik 3.2: Përmirësimi i kërkesave të shoqërisë për ushqim dhe shëndet, duke përfshirë ushqimin e sigurt, ushqyes dhe të qëndrueshëm, reduktimin e mbetjeve ushqimore dhe mirëqenien e kafshëve

Objektivi specifik 3.4: Promovimi i barazisë gjinore, duke përfshirë pjesëmarrjen e grave në bujqësi dhe përfshirjen sociale të komuniteteve dhe grupeve të cënueshme

Objektivi strategjik 4: Reforma gjithëpërfshirëse institucionale dhe sektoriale për të krijuar shërbime publike efikase

Objektivi specifik 4.1 Riorganizimi dhe funksionalizimi i plotë i AZHB-së si Agjenci IPARD

Objektivi specifik 4.2 arritja e besimit për menaxhimin e buxhetit dhe zbatimin e masave të programit IPARD III

Objektivi specifik 4.3: Dixhitalizimi i sektorit dhe transferimi i njohurive

Strategjia fokusohet në çështje specifike kombëtare që do të trajtohen nga llojet e ndërhyrjeve të ngjashme me PPB, duke e plotësuar atë me masa të tjera të politikës së tokës dhe ujitjes. Strategjia është përgatitur për të marrë në konsideratë veprimet mjedisore dhe klimatike të përfshira në Marrëveshjen e Gjellbër, përkatësisht në angazhimet e Agjendës së Gjellbër të Ballkanit Perëndimor. Strategjia mbulon një kombinim real, ndonëse ambicioz të skemave mbështetëse për fermerët dhe akterët e tjerë rural dhe reformat institucionale. Ndërhyrjet janë të llojit të Shtyllës I (subvencione), Shtyllës II (Granteve të Zhvillimit Rural) të PPB-së, projekteve kapitale apo infrastrukture dhe reformave institucionale që synojnë funksionalizimin e mëtejshëm të Ministrisë drejt një administrate publike më efikase. Të gjitha ndërhyrjet publike për 2021 - 2028 duhet të zbatohen nëse përfshihen në këtë dokument. Qeveria do ta zbatojë këtë Strategji kryesisht përmes Programit Kombëtar të Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural, projekteve kapitale, IPA III dhe kontributit të donatorëve të tjerë. Në të njëjtën kohë, MBPZHR do të jetë përgjegjëse për konsolidimin e administratës publike përmes reformave të duhura. Deri në fund të vitit 2028, sektori agroushqimor, ekonomia dhe infrastruktura e zonave rurale dhe struktura administrative e Ministrisë duhet të tregojnë progres të qëndrueshëm, i cili mbetet për t'u monitoruar dhe vlerësuar përmes një sërë treguesish të performancës.

Ndërhyrjet e PBZHR do të mbështesin konkurrencën e sektorit agro-ushqimor, përafrimin me standardet e BE-së për veterinar, fitosanitar, siguri ushqimore dhe mjedis, ristrukturimin dhe modernizimin e tyre në përputhje me objektivat e përgjithshme të Strategjisë për Zhvillim Rural dhe Bujqësor, bazuar në SWOT të përgjithshme dhe nevojat e identifikuar, si dhe në përputhje me prioritetet e IPA III. PBZHR do të kontribuojë gjithashtu në zhvillimin e praktikave të menaxhimit të qëndrueshëm të tokës, duke mbështetur bujqësinë organike dhe praktika të tjera agro-mjedisore, menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve dhe ripyllëzimin. PBZHR do të kontribuojë në zhvillimin e qëndrueshëm rural, duke mbështetur diversifikimin e aktiviteteve ekonomike dhe forcimin e qasjes LEADER, si dhe transferimin e njohurive duke mbështetur aftësitë profesionale dhe duke ofruar shërbime këshillimore për fermerët, menaxherët e pyjeve dhe popullsinë rurale.

Përzgjedhja e masave për përfshirje në PBZHR bazohet në vlerësimin e nevojave sektoriale në sektorët prioritarë të Bujqësisë dhe përpunimit të ushqimit, vlerësimin e potencialit dhe nevojave për diversifikim të ekonomisë rurale, vlerësimin e nevojave për trajnim, strategjinë e zhvillimit të shërbimeve këshillimore, si dhe analizimin e situatës mjedisore dhe të sektorit pyjor.

Pjesa më e madhe e burimeve PBZHR do të kontribuojnë në arritjen e Objektivit Strategjik 1 që synojnë përmirësimin e konkurrencës së sektorit agroushqimor. Përqendrimi i buxhetit të PBZHR në Objektivin Strategjik 1 është shumë i rëndësishëm për anët e forta, dobësitë, mundësitë dhe kërcënimet e sektorit agroushqimor të paraqitura në analizën SWOT dhe nevojat e identifikuara.

Bujqësia dhe industria ushqimore po përballen me sfida të mëdha. Procesi i harmonizimit të legjislacionit kombëtar me Acquis të Evropës dhe përafrimi gradual me standardet e Komunitetit në fushën e sigurisë ushqimore, higjienës, mjedisit dhe mirëqenies së kafshëve, kërkon investime të konsiderueshme në modernizimin e objekteve dhe në përmirësimin e njohurive dhe aftësive të fuqisë punëtore.

Në mënyrë që të përputhet me standardet e BE, sektori agroushqimor duhet të avancojë teknologjinë, të përshtatë praktikën e prodhimit, të rrisë prodhimin dhe produktivitetin dhe të zhvillojë sisteme të sigurisë ushqimore. Gjithashtu, duhet të rritet ndërgjegjësimi për standardet e reja, të zhvillohen kompetencat për zbatimin e drejtë të tyre dhe të ngrihen kapacitetet e burimeve njerëzore. Performanca e përmirësuar mjedisore e sektorit agro-ushqimor është gjithashtu e rëndësishme për ruajtjen e mjedisit dhe biodiversitetit. Prandaj, mbështetja për sektorin agroushqimor do të kontribuojë edhe në zhvillimin e ekonomisë rurale, në përmirësimin e mjedisit dhe të peizazhit, që është një nga objektivat strategjike të IPA III.

Ndërhyrjet në kuadër PBZHR do të mbështesin bujqësinë dhe industrinë ushqimore në sektorët prioritarë si: qumështi, mishi, vezët, pemët frutore (përfshirë rrushin e tryezës) dhe perimet. Përcaktimi i prioritetëve të sektorëve të përzgjedhur për mbështetje bazohet në rëndësinë e tyre për zhvillimin ekonomik të sektorit agroushqimor, si dhe në ruajtjen e vazhdimësisë së ndërhyrjeve që kanë filluar tashmë në kuadër të PZHRB 2014-2020.

Sektori i qumështit është sektori më i rëndësishëm për sa i përket të ardhurave të krijuara nga prodhimi blegtoral. Në këtë sektor janë bërë investime për të nxitur prodhimin e cilësisë qumështi për të furnizuar sektorin e përpunimit, bazuar në marrëveshjet e furnizimit ndërmjet prodhuesve dhe përpunuesve. Avancimi i sektorit nuk është ende i plotë dhe shumë fermerë nuk prodhojnë ende për treg dhe ende jepen vlera të larta importi të produkteve të qumështit të përpunuar. Sektori bart potencial për zhvillim ekonomik në zonat malore të kombinuara me menaxhimin e livadheve dhe kullotave, duke respektuar mbrojtjen agro-mjedisore. Ekziston gjithashtu potencial për prodhimin e qumështit nga kafshët e vogla për përpunimin e djathit tradicional lokal (p.sh. Djathi i deles së Maleve të Sharrit).

Mishi i viçit është segmenti më i rëndësishëm i prodhimit primar të mishit, me perspektiva të mira për rritje të mëtejshme. Aktualisht, burimi kryesor i kafshëve për therje janë lopët qumështore, për shkak të mungesës së një segmenti të mirë të zhvilluar të blegtorisë për mish. Rritja e prodhimit vendas të gjedhit/viçit mund të zëvendësojë importin e mishit të freskët për industrinë e përpunimit të mishit dhe të furnizojë tregun me mish të freskët. Konsumi i shpendëve tregon një trend në rritje për shkak të ndryshimit të të ushqyerit dhe zakoneve të konsumatorit. Me avancimin e objekteve ekzistuese për rritjen e shpendëve, prodhimi i shpendëve mund të

zëvendësojë importin. Prodhimi i mishit të kafshëve të imta duhet të planifikohet më me kujdes, pasi perspektivat e tregut vendas nuk janë të favorshme, ka potencial eksporti, por ka nevojë për modernizim dhe prodhim cilësor të mishit.

Për sa i përket prodhimit bimor, nënsektori i hortikulturës është më premtuesi në krijimin e vendeve të punës dhe rritjes së prodhimit me vlerë të shtuar të lartë. Investimet duhet të synojnë kapjen e boshllëqeve aktuale midis mundësive të zhvillimit të sektorit dhe përdorimit të kushteve të favorshme natyrore për pemë dhe perimeve.

Për sektorin e drithërave nevojiten investime për ta bërë këtë sektor më konkurrues, duke e shoqëruar me masa të tilla si konsolidimi i tokës duke rritur sipërfaqet e mbjellura me drithëra. Në sektorin e verërave, prioritet i veçantë i është dhënë mbjelljes së vreshtave të reja, të cilat përdorin varietete cilësore dhe për nxitjen e kultivimit të rrushit të tryezës, për të furnizuar kërkesën në rritje të tregut.

Përveç nga buxheti kombëtar dhe IPA/IPARD nevojat për mbështetje priten të financohen edhe nga donatore të tjerë që e mbështesin sektorin e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural. Ndryshe nga buxheti për masa reflekton gjithashtu nevojat e identifikuar në Strategjinë, pasi grantet për modernizimin e fermave (M1) kanë buxhetin më të lartë. Një përshkrim se si masat e përzgjedhura në program pasqyrojnë Strategjinë dhe situatën specifike kombëtare është paraqitur më poshtë:

- Për M1, u prezantuan kriteret e përzgjedhjes për të adresuar mangësitë e sektorëve - të identifikuar në studimet sektoriale dhe të përmendura në Strategji, duke i dhënë përparësi zgjerimit të sektorëve me vlerë të lartë të shtuar (p.sh. blegtoaria, pemishtet, zonat e kultivimit të perimeve). Organizatat e prodhuesve dhe përafrimi me standardet e BE-së, duke përfshirë ruajtjen e plehrave, si dhe kriteret për rritjen e sipërfaqes/rimbjelljes së pemishteve, vreshtave dhe serave për prodhimin e perimeve, duke sjellë kështu rritjen e produkteve agroushqimore në treg. Prioritet i jepet edhe zhvillimit të burimeve të rinovueshme të energjisë. Për të adresuar nevojën për të tërhequr dhe mbajtur të rinjtë në bujqësi, kjo masë i jep përparësi investimeve në pronat bujqësore të menaxhuara nga fermerët e rinj.
- M2 do të ofroj mbështetje grupeve të prodhuesve në sektorët e frutave dhe perimeve që shesin së bashku, duke inkurajuar kështu përmbytjen e standardeve të Organizatës së Përbashkët të Tregut të BE-së dhe promovimin e produkteve vendore;
- Për M3, prioriteti është dhënë për përafrimin e standardeve të BE-së, veçanërisht për sigurinë ushqimore dhe menaxhimin e mbetjeve (trajtimi i ujit dhe ripërdorimi i mbetjeve) dhe për integrimin e prodhimit të prodhuesve vendor, inkurajimin e zinxhirëve të furnizimit të shkurtër. Grantet synojnë dobësinë e identifikuar në dokumentet e kontrollit të AUV ("proces verbal"). Më tej, investimet në rritjen e kapaciteteve prodhuese për fabrikat përpunuese janë të mundshme, por jo nëse nuk janë zëvendësuar i thjeshtë i pajisjeve/linjave tashmë ekzistuese të prodhimit dhe vetëm nëse do të çojnë në integrimin e mëtejshëm të prodhimit vendor ose në diversifikimin e prodhimit; Sipas masës, prioritet i është dhënë investimeve në ngritjen e sistemeve standarde të sigurisë ushqimore, të cilat janë të një rëndësie kyçe për furnizimin e tregut vendor me produkte ushqimore të sigurta dhe konkurrent me prodhimet e huaja. Për të nxitur përshtatjen e industrisë me standardet mjedisore, sipas masës, përparësi kanë investimet që synojnë

trajtimin e mbetjeve, pastrimin e ujit dhe përdorimin e produkteve të mbetjeve, si dhe investimet në burimet e rinovueshme të energjisë dhe efikasitetin e energjisë. Investimet e mbështetura në masën 3 do të kontribuojnë në përmirësimin e situatës së prodhimit bazë bujqësor në fjalë, duke i dhënë prioritet të lartë përfituesve që kanë një përqindje të lartë të lëndëve të para, të marra nëpërmjet kontratave të lidhura drejtpërdrejt me fermerët.

- M4 i drejtohet burimeve mjedisore (tokës, ujit dhe biodiversitetit) dhe ka për qëllim promovimin e bujqësisë organike. Zbatimi i programit efektiv agro-mjedisor ka mundësi për të reduktuar, madje në disa raste për të ndaluar degradimin e biodiversitetit dhe burimeve natyrore, të shkaktuar nga praktikatat e intensifikuara. Qeveria e Kosovës planifikon të zbatojë masa për menaxhimin e qëndrueshëm të tokës, pyjeve dhe zhvillimin e bujqësisë organike.
- M5 do të inkurajojë zhvillimin lokal bazuar në Strategjitë e Zhvillimit Lokal. Përgatitja dhe zbatimi i strategjive të zhvillimit lokal dhe ngritjen e kapaciteteve të qëndrueshme në nivel lokal për hartimin e politikave të zhvillimit rural dhe zbatimin e strategjive të zhvillimit lokal. Për të arritur këtë objektiv, Programi do të mbështesë veprimet që lidhen me: Aktivizimin e përfshirjes së grupeve të ndryshme të akterëve rural dhe krijimin, forcimin e partneriteteve të qëndrueshme, nëpërmjet Grupeve Lokale të Veprimit (GLV). Informimi dhe trajnimi i njerëzve vendor në përgatitjen dhe zbatimin e strategjive të zhvillimit lokal, duke përfshirë menaxhimin e GLV-ve të tyre. Promovimi i bashkëpunimit ndërmjet GLV-ve në Kosovë dhe bashkëpunimi ndërkombëtar.
- M6 adreson nevojat e ndërtimit, modernizimit dhe rehabilitimit të infrastrukturës rurale dhe bujqësore. Problemet rezultojnë në ulje të atraktivitetit të zonave rurale si vend pune dhe banimi dhe rritje të kontrastit midis zonave rurale dhe urbane. Me rënien e cilësisë së jetës dhe mundësive të punësimit, zonat rurale kanë pësuar rënie ekonomike dhe përkeqësim të punësimit të popullsisë rurale. Një pjesë e nevojave të identifikuar të popullsisë rurale (përmirësimi i rrugëve rurale, infrastrukturës arsimore dhe shëndetësore). Fokusi është, për shembull, në krijimin e infrastrukturës adekuate ekonomike (rrugë, energji elektrike, ujësjellës, TIK) të nevojshme për zhvillimin ekonomik, arsimin dhe sistemet e kujdesit shëndetësor.
- Për M7, mbulon sektorët e bimëve mjekësore dhe aromatike, bletarinë dhe akuakulturën, duke u fokusuar në diversifikimin e ekonomisë lokale nëpërmjet bizneseve të vogla në bujqësi dhe përpunim në nivel ferme. Në të njëjtën kohë, do të jepen grante për investime të vogla për bizneset fillestare dhe biznese të tjera rurale jobujqësore, si dhe për turizmin rural. Mbështetja e aktiviteteve të reja ekonomike duhet të çojë në uljen e varfërisë në zonat rurale dhe përmirësimin e kushteve të jetesës. Përparësi do të kenë projektet e realizuara në zonat malore, sipërmarrëse të reja dhe femra.
- M8 synon përmes sesioneve trajnuese përmirësimin e aftësive të fermerëve dhe sipërmarrësve rural. Masa 8 synon të përmirësojë aftësitë përmes shpërndarjes së njohurive dhe ngritjen e kapaciteteve njerëzore, trajnime profesionale dhe shërbime këshillimore për fermerët, pronarët e pyjeve dhe ata që dëshirojnë të investojnë në aktivitete diversifikimi. Përveç përmirësimit të aftësive të biznesit dhe praktikave menaxheriale, do të synohet zhvillimi i

njohurive dhe transferimi i njohurive në fushat e: teknologjive të reja, burimeve të rinovueshme të energjisë, produkteve organike dhe trajnimit të fermerëve për zbatimin e standardeve minimale kombëtare, standardeve të BE-së dhe praktikat bujqësore miqësore me mjedisin.

- M9 është projektuar për të forcuar kapacitetin administrativ për menaxhimin dhe zbatimin e IPARD III;
- M10 do të konsolidojë sistemin kombëtar të këshillimit;
- M11 do të inkurajojë pyllëzimin, duke adresuar kështu çështjet e erozionit të tokës dhe duke nxitur sekuestrimin e karbonit;
- M12 do të mbështesë investimet në bujqësi nëpërmjet rritjes së numrit dhe volumit të kredive rurale dhe garancive të kredive;
- M13 do të stimulojë transferimin e njohurive dhe inovacionit në bujqësi, duke forcuar bashkëpunimin ndërmjet këshillimit nga universitetet dhe qendrave kërkimore.
- Aktualisht, Kosova nuk është përfituese e programit IPARD, të gjitha masat financohen nga buxheti kombëtar derisa të arrihet akreditimi për zbatimin e masave IPARD.

Masat 1, 3, 5 dhe 7 do të fillojnë të zbatohen nga viti 2022, ndërsa masat e reja (si M2, M4, M6, M9, M10, M11, M12 dhe M13) do të përgatiten dhe zbatohen gradualisht në vitet e ardhshme.

Një heri do të konsolidohet kuadri legjislativ kombëtar, do të përgatiten procedurat e zbatimit dhe duhet të ngriten kapacitetet njerëzore dhe institucionale. Nga buxheti kombëtar do të financohen edhe ndërhyrje të tjera ("shtylla I") subvencionet për njësi prodhuese, për sipërfaqen bujqësore të shfrytëzuar, skemën e cilësisë së qumështit dhe projektet e infrastrukturës për rehabilitimin, modernizimin dhe zgjerimin e sistemit të ujitjes. Masat e menaxhimit të rrezikut në bujqësi dhe rivendosja e potencialit të prodhimit bujqësor janë identifikuar si nevojë në këtë Strategji.

6.2 Identifikimi i nevojave dhe përmbledhja e strategjisë

Analiza SWOT identifikon nevoja për t'u adresuar në Program për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

1. Bujqesi dhe industria ushqimore - Rritja e konkurrencës së sektorit agroushqimor

1.1 Niveli i përdorimit të teknologjisë dhe makinerisë bujqësore në ferma është i pamjaftueshëm për rritjen e mëtutjeshme të produktivitetit në bujqësi. Shumica e fermerëve kanë makineri dhe pajisje teknike të vjetruara të cilat nuk u lejojnë atyre të aplikojnë sistemet moderne të menaxhimit me fermë për kultivimin apo rritjen e bagëtisë. Veç kësaj, objektet e fermave si: (stallat, strehimoret) nuk janë të pajisura në mënyrë adekuate për të futur proceset e automatizuara të punës që do të bëjnë prodhimin bujqësor më efikas.

1.2 Struktura e vogël e parcelave të ekonomive bujqësore pengon menaxhimin efikas dhe prodhimin cilësor të fermës për të arritur nivelin e dëshiruar të kërkesave zinxhirë të tregut. Veç kësaj, janë të nevojshme ngritja e infrastrukturës adekuate; si sistemi i ujitjes në përputhje me standardet e mbrojtëse të mjedisit për të

intensifikuar p.sh: prodhimin e kulturave me vlere të shtuar.

- 1.3 Sektori i përpunimit të ushqimit ende ka nevojë për të modernizuar linjat e përpunimit sipas teknologjisë bashkëkohore. Me qëllim të zëvendësimit të importeve me produkte me vlerë të shtuar, gama e produkteve duhet të jetë e larmishme me qëllim të përmbushjes së kërkesave të tregut për produktet të cilësisë së lartë.
- 1.4 Industria agro-ushqimore ballafaqohet me një sfida të madhe për tu ristrukturuar me sukses, përmbushjen e standardeve të BE – së dhe rritjen e produktivitetit dhe prodhimtarisë, e cila do të duhej, të përmirësonte përparësitë konkurruese të vendit.
- 1.5 Procesi i harmonizimit të legjislacionit kombëtar me Acquis Evropiane dhe përafrimi gradual i standardeve të BE në fushën e sigurisë së ushqimit, higjienës, mjedisit dhe mirëqenies së kafshëve, kërkon investime të konsiderueshme në modernizimin e objekteve dhe në përmirësimin e njohurive dhe shkathtësive të fuqisë punëtore.
- 1.6 Bashkëpunimi ndërmjet fermerëve është i nevojshëm për një pozitë më të fuqishme në tregut e blerjeve të inputeve dhe tregtimin e produkteve bujqësore. Është e nevojshme krijimi i grupeve të prodhuesve që do të provonte zinxhirin e shkurtër të furnizimit dhe shitjes .
- 1.7 Integrimi vertikal i ofruesve të inputeve, fermerëve, përpunuesve dhe tregtarve është i nevojshëm për të mbështetur komercializimin e prodhimeve bujqësor. Kontratat e furnizimit ndërmjet prodhuesve dhe përpunuesve me standardet e përcaktuara të kualitetit, marrëveshjet e pagesave dhe shpërndarjes janë të nevojshme për të përmirësuar integrimin vertikal.
- 1.8 Nevojiten trajnime dhe njohuri të mëtutjeshme për të ndjekur ecurinë e bujqësisë moderne dhe inovacionet. Njohuri jo të mjaftueshme dhe mungesa e përdorimit të teknologjive të reja bujqësore rezultojnë në preferencë për përdorimin e inputeve tradicionale (fara, fidave ose racave të kafshëve), po ashtu mos përdorim i shërbimeve veterinarë, plehrave dhe pesticideve, shpesh deri të prodhimtarisë e ulët dhe jo efikase. Është e nevojshme një lidhje e forta ndërmjet arsimimit, kërkimit, transferimit efektiv të njohurive dhe integritetit të shërbimeve këshillimore;
- 1.9 Për të rritur konkurrencën dhe inovacionin në sektorin bujqësor ekziston një nevojë e qartë për të përmirësuar njohuritë dhe aftësitë menaxheriale të fermerëve në bujqësi. Paraqitja e standardeve dhe kërkesave të BE (kërkesat veterinarë dhe fitosanitare, kërkesat e mirëqenies së kafshëve, mbrojtja e mjedisit, cilësia dhe higjiena e prodhimit) do të jetë një sfidë për fermerët. Është me se e domosdoshme rritja numrit dhe llojit të shërbimeve këshillimore të ofruara për fermerët me qëllim të përmbushjes së këtyre nevojave

2. Ambienti dhe pylltaria - Menaxhimi i qëndrueshëm i burimeve natyrore (toka, pyjet dhe uji)

- 2.1 Promovimi i praktikave më të mira agro -mjedisore dhe të bujqësisë organike për të stimuluar mirëmbajtjen e vlerës së lartë natyrore të kullotave si një burim për prodhimtarinë blegtorale.
- 2.2 Promovimi i përdorimit të energjisë së rinovueshme në nivel fermeri dhe në nivel të industrisë agro duke reduktuar lëndët djegëse – efektin e “gazit serrë”.
- 2.3 Ekziston nevojë e madhe për bartjen e njohurive dhe rritjen e vetëdijesimit të popullatës rurale për mbrojtjen e mjedisit dhe grumbullimit dhe hedhjen e mbeturinave.
- 2.4 Menaxhimi i pyjeve në linjë me standardet mjedisore për ruajtje të

biodiversitetit dhe për të mbështetur prodhimin pyjor me qasje miqësore ndaj mjedisit.

- 2.5 Nevojitet pyllëzimi, ripyllëzimi dhe mbrojtja nga zjarri si qasje e drejtpërdrejt e sekuestrimit të karbonit për zbutjen e ndryshimeve klimatike.
- 2.6 Nevojiten shërbimin këshillues të trajnuara për të mbështetur fermerët dhe pronarët/menaxherët e pyjeve në zbatimin e praktikave agro-mjedisore, praktikat e zbutjes dhe përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike.

3. Ekonomia rurale -Mbështetja e bizneseve të zonave rurale dhe rritja e punësimit dhe e infrastrukturës sociale

- 3.1 Në mënyrë që të zvogëlohet migrimi i popullsisë ose varfëria në vendet rurale duhet të krijohen mundësitë për punësim duke mbështetur diversifikimin e aktiviteteve bujqësore si produktet përpunuese ushqimore tradicionale dhe produktet niche vendore si dhe duke inkurajuar iniciativat e biznesit për t'u bërë aktive në ofrimin e shërbimeve rurale.
- 3.2 Me qëllim të inkurajimit të zhvillimit ekonomik në zonat rurale, infrastruktura adekuate (energji, rrugët, furnizimi me ujë, deponimi i mbeturinave, qasje - internet) duhet të krijohet dhe mirëmbahet.
- 3.3 Nevojitet promovim dhe integrim zhvillimit të turizmit rural dhe ushqimet tradicionale.
- 3.4 Konsolidimi i qendrave të grumbullimit të BMA-ve dhe PPJD-ve. Nevojat kanë të bëjnë me pajisjet për përpunimin dhe ruajtjen (përfshirë pajisje për ftohje, etiketimit të paketimit) dhe marketingun.
- 3.5 Bashkëpunimi dhe besimi në mes të sektorëve të ndryshëm është rritur si rezultat i aktiviteteve dhe mbështes për iniciativat e tipit LEADER. Kjo krijon bazën e mirë për promovimin e mëtutjeshëm të iniciativave lokale dhe partneritetit.

4 Reforma gjithëpërfshirëse institucionale dhe sektoriale për të krijuar shërbime publike efikase.

- 4.1 Ngritja e kapaciteteve institucionale për përafrimit me acquis të BE;
- 4.2 Digjitalizimi i shërbimeve dhe integrim i bazave të dhënave për zbatim të politikave dhe përmirësimi i bashkëpunimit ndër institucional

Tabela 31. Nevojave të identifikuara dhe masat

Nevojat e identifikuara	PBZHR	IPA	Donator tjetër - asistencë shumëpalëshe	Mbështetje tjetër kombëtare
N1.1: Niveli i përdorimit të teknologjisë dhe makinerisë bujqësore në ferma është i pamjaftueshëm për rritjen e mëtutjeshme të produktivitetit në bujqësisë. Shumica e fermerëve kanë makineri dhe pajisje teknike të vjetruara të cilat nuk u lejojnë atyre të aplikojnë sistemet moderne të menaxhimit me fermë për kultivimin apo rritjen e bagëtisë. Veç kësaj, objektet e fermave si: (stallat, strehimoret) nuk janë të pajisura në mënyrë adekuate për të futur proceset e automatizuara të punës që do të bëjnë prodhimin bujqësor më efikas.	Masa 1		N/I	
N1.2: Struktura e vogël e parcelave të ekonomive bujqësore pengon menaxhimin efikas dhe prodhimin cilësor të fermës për të arritur nivelin e dëshiruar të kërkesave zinxhirë të tregut. Veç kësaj, janë te nevojshme ngritja e infrastrukturës adekuate; si sistemi i ujitjes në përputhje me standardet e mbrojtëse se mjedisit për të intensifikuar p.sh: prodhimin e kulturave me vlere të shtuar.	Masa 1	IPA Projekte për infrastrukturë të ujitjes	N/I	Projekte për infrastrukturë të ujitjes
N1.3: Sektori i përpunimit të ushqimit ende ka nevojë për të modernizuar linjat e përpunimit sipas teknologjisë bashkëkohore. Me qëllim të zëvendësimit të importeve me produkte me vlerë	Masa 3		N/I	

të shtuar, gama e produkteve duhet të jetë e larmishëm me qëllim të përmbushjes së kërkesave të tregut për produktet të cilësisë së lartë.				
N1.4: Industria agro-ushqimore ballafaqohet me një sfida të madhe për tu ristrukturuar me sukses, përmbushjen e standardeve të BE – së dhe rritjen e produktivitetit dhe prodhimitarisë, e cila do të duhej, të përmirësonte përparësitë konkurruese të vendit.	Masa 3		N/I	
N1.5: Procesi i harmonizimit të legjislacionit kombëtar me Acquis Evropiane dhe përafrimi gradual i standardeve të BE në fushën e sigurisë së ushqimit, higjienës, mjedisit dhe mirëqenies së kafshëve, kërkon investime të konsiderueshme në modernizimin e objekteve dhe në përmirësimin e njohurive dhe shkathtësive të fuqisë punëtore.	Masa 1 dhe Masa 3		N/I	
N1.6: Bashkëpunimi ndërmjet fermerëve është i nevojshëm për një pozitë më të fuqishme në tregut e blerjeve të inputeve dhe tregtimin e produkteve bujqësore. Është e nevojshme krijimi i grupeve të prodhuesve që do të provonte zinxhirin e shkurtër të furnizimit dhe shitjes	Masa 1 dhe masa 3		N/I	
N1.7: Integrimi vertikal i ofruesve të inputeve, fermerëve, përpunuesve dhe tregtarve është i nevojshëm për të mbështetur komercializimin e	Masa 1 dhe Masa 2		N/I	

prodhimeve bujqësor. Kontratat e furnizimit ndërmjet prodhuesve dhe përpunuesve me standardet e përcaktuara të kualitetit, marrëveshjet e pagesave dhe shpërndarjes janë të nevojshme për të përmirësuar integrimin vertikal.				
N1.8: Nevojiten trajnime dhe njohuri të mëtutjeshme për të ndjekur ecurinë e bujqësisë moderne dhe inovacionet. Njohuri jo te mjaftueshme dhe mungesa e përdorim të teknologjive të reja bujqësore rezultojë në preferencë për përdorimin e inputeve tradicionale (fara, fidave ose racave të kafshëve), po ashtu mos përdorim i shërbimeve veterinare, plehrave dhe pesticideve, shpien deri te prodhimitaria e ulet dhe jo efikase. Është e nevojshme një lidhje e forta ndërmjet arsimimit, kërkimit, transferimit efektiv të njohurive dhe integritit të shërbimeve këshillimore;	Masa 1, M 13		N/I	Grantet kombëtare
N1.9: Për të rritur konkurrencën dhe inovacionin në sektorin bujqësor ekziston një nevojë e qartë për të përmirësuar njohuritë dhe aftësitë menaxheriale të fermerëve në bujqësi. Paraqitja e standardeve dhe kërkesave të BE (kërkesat veterinare dhe fitosanitare, kërkesat e mirëqenies së kafshëve, mbrojtja e mjedisit, cilësia dhe higjiena e prodhimit) do të jetë një sfidë për fermerët. Është me se e domosdoshme rritja numrit dhe llojit të shërbimeve këshillimore të orfuar për fermerët	M1, M3,		N/I	Fondet kombëtare për skemat e sigurimeve dhe për mbështetjen e të ardhurave për rikuperimin e fatkeqësive

me qëllim të përmbushjes së këtyre nevojave				
Ambienti dhe pylltaria - Menaxhimi i qëndrueshëm i burimeve natyrore (toka, pyjet dhe uji)				
N2.1 Promovimi i praktikave më të mira agro - mjedisore dhe të bujqësisë organike për të stimuluar mirëmbajtjen e vlerës së lartë natyrore të kullotave si një burim për prodhimtarinë blegtorale	Masa 2		N/I	
N 2.2: Promovimi i përdorimit të energjisë së rinovueshme në nivel fermeri dhe në nivel të industrisë agro duke reduktuar lëndët djegëse - efektin e “gazit serra”.	Masa 1 dhe Masa 3		N/I	
N2.3 Ekziston nevojë e madhe për bartjen e njohurive dhe rritjen e vetëdijesimit të popullatës rurale për mbrojtjen e mjedisit dhe grumbullimit dhe hedhjen e mbeturinave.	Masa 4 dhe Masa 11		N/I	
N2.4 Menaxhimi i pyjeve në linjë me standardet mjedisore për ruajtje të biodiversitetit dhe për të mbështetur prodhimin pyjor me qasje miqësore ndaj mjedisit.	M 11		N/I	
N2.5 Nevojitet pyllëzimi, ripyllëzimi dhe mbrojtja nga zjarri si qasje e drejtpërdrejtë e sekuestrimit të	Masa 11		N/I	

karbonit për zbutjen e ndryshimeve klimatike				
N2.6 Nevojiten shërbimin këshillues të trajnuara për të mbështetur fermerët dhe pronarët/menaxherët e pyjeve në zbatimin e praktikave agro-mjedisore, praktikat e zbutjes dhe përshtatjes ndaj ndryshimeve klimatike	Masa 1, M 11		N/I	
Ekonomia rurale -Mbështetja e bizneseve të zonave rurale dhe rritja e punësimit dhe e infrastrukturës sociale				
N3.1 Në mënyrë që të zvogëlohet migrimi i popullsisë ose varfëria në vendet rurale duhet të krijohen mundësitë për punësim duke mbështetur diversifikimin e aktiviteteve bujqësore si produktet përpunuese ushqimore tradicionale dhe produktet niche vendore si dhe duke inkurajuar iniciativat e biznesit për t'u bërë aktive në ofrimin e shërbimeve rurale.	Masa 7		N/I	
N3.2 Me qëllim të inkurajimit të zhvillimit ekonomik në zonat rurale, infrastruktura adekuate (energji, rrugët, furnizimi me ujë, deponimi i mbeturinave, qasje - internet) duhet të krijohet dhe mirëmbahet.	M6		N/I	Miratimi i GAEC-ve
N3.3 Nevojitet promovim dhe integrim zhvillimit të turizmit rural dhe ushqimet tradicionale.	M7, M1 dhe M3		N/I	

N.3.4 Konsolidimi i qendrave të grumbullimit të BMA-ve dhe PPJD-ve. Nevojat kanë të bëjnë me pajisjet për përpunimin dhe ruajtjen (përfshirë pajisje për ftohje, etiketimit të paketimit) dhe marketingun.	M7		N/I	Punësimi i personelit shtesë
N.3.5 Bashkëpunimi dhe besimi në mes të sektorëve të ndryshëm është rritur si rezultat i aktiviteteve dhe mbështes për iniciativat e tipit LEADER. Kjo krijon bazën e mirë për promovimin e mëtutjeshëm të iniciativave lokale dhe partneritetit.	Masa 5		N/I	Miratimi i GAEC-ve, Grantet për ujitje
Reforma gjithëpërfshirëse institucionale dhe sektoriale për të krijuar shërbime publike efikase				
N.4.1 Ngritja e kapaciteteve institucionale për përafrimit me acquis të BE;	Masa 9		X - ende nuk është identifikuar burimi financiar dhe donatori për një projekt të asistencës teknike	
N.4.2 Digjitalizimi i shërbimeve dhe integrim i bazave të dhënave për zbatim të politikave dhe përmirësimi i bashkëpunimit ndër institucional	Masa 9		X - ende nuk është identifikuar burimi financiar dhe donatori për një projekt të asistencës teknike	

6.3 Ojektivat e programit

Sipas analizave të përmbledhura; analizës SWOT, analizës sektoriale janë përcaktuar objektivat e PBZHR 2023-27, të cilat janë:

1. Rritja e konkurrencës së sektorit agro-ushqimor duke përmirësuar efikasitetin dhe qëndrueshmërinë e prodhimit në fermë, për të tërhequr fermerët e rinj, duke e orientuar prodhimin sipas kërkesave të tregut, përmirësuar zinxhirin e vlerës dhe fokusuar në kërkimin, inovacionin, teknologjinë e re dhe dixhitalizimin.
2. Të siguroj plotësim më të mirë të kërkesave të shoqërisë për ushqim të sigurt, ushqyes dhe të qëndrueshëm duke kontribuar me rritje të prodhimit vendor.
3. Mbrojtja e mjedisit dhe shfrytëzimi i burimeve natyrore në mënyrë të qëndrueshme me qëllim të adresimit më të mirë të ndryshimeve klimatike.
4. Përmirësimi i cilësisë së jetës, zhvillimi i komunitetit, përfshirja sociale në zonat rurale dhe ndërtimi i administratave publike moderne, duke respektuar parimet e qeverisjes së mirë.

Tabela 32. Lidhja ndërmjet objektivave dhe masave është paraqitur më poshtë

Objektivat	Masa
1. Rritja e konkurrencës së sektorit agro-ushqimor duke përmirësuar efikasitetin dhe qëndrueshmërinë e prodhimit në fermë, për të tërhequr fermerët e rinj, duke e orientuar prodhimin sipas kërkesave të tregut, përmirësuar zinxhirin e vlerës dhe fokusuar në kërkimin, inovacionin, teknologjinë e re dhe dixhitalizimin.	Masa 1: Investimet në asete fizike në ekonomi bujqësore; Masa2: Mbështetja për krijimin e grupeve prodhuese; Masa 3: Investimet në asete fizike për përpunimin dhe tregtimin e produkteve bujqësore dhe të peshkimit; Masa 8: Përmirësimi i trajnimeve;
2. Të siguroj plotësim më të mirë të kërkesave të shoqërisë për ushqim të sigurt, ushqyes dhe të qëndrueshëm duke kontribuar me rritje të prodhimit vendor.	Masa 9: Asistenca teknike; Masa 10: Shërbimet këshilluese; Masa 12: Instrumentet financiare; Masa13: Inovacioni dhe transferimi i njohurive.
3. Mbrojtja e mjedisit dhe shfrytëzimi i burimeve natyrore në mënyrë të qëndrueshme me qëllim të adresimit më të mirë të ndryshimeve klimatike.	Masa 4: agro-mjedisore-klima dhe bujqësia organike Masa 8: Përmirësimi i trajnimit Masa 9: Asistenca Teknike Masa 10: Shërbimet këshillimore Masa 11: krijimi dhe mbrojtja e pyjeve Masa 13: Inovacioni dhe transferimi i njohurive

4. Përmirësimi i cilësisë së jetës, zhvillimi i komunitetit, përfshirja sociale në zonat rurale dhe ndërtimi i administratave publike moderne, duke respektuar parimet e qeverisjes së mirë.	Masa 5: Zbatimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal – qasja LADER Masa 6: Investimet në infrastrukturën publike rurale Masa 7: Diversifikimi i fermës dhe zhvillimi biznesit Masa 8: Përmirësimi i trajnimit Masa 9: Asistenca teknike e Masa 10: Shërbimet këshilluese Masa 12: Instrumenti financiare Masa 13: Inovacioni dhe transferimi i njohurive
---	---

6.4 Konsistenca mes ndërhyrjeve të propozuara të PBZHR 2023-27, Korniza e Programit IPA III dhe Përgjigja Strategjike

Në përputhje me objektivat dhe dokumentet: Korniza e Programit IPA III dhe Përgjegjigje Strategjik Dritarja 5 “Bashkëpunim territoriale dhe ndëkufitar”; Dritarja 3 “Lidhja e qëndrueshme dhe axhenda e gjelbër” si dhe Dritarja 4 “Konkurrueshmëria dhe rritja gjithëpërfshirëse”, PZHRB i propozuar do të siguroj:

- Forcimin e sektorit bujqësor dhe rritja e konkurrencës së tij për të përmbushur kërkesat sociale për ushqim të sigurt, të shëndetshëm, me vlera ushqyese dhe mirëqenie të kafshëve dhe për të përmirësuar pozicionin e fermerëve në zinxhirin ushqimor;
- Rritja e konkurrencës së sektorit agro-ushqimor, duke e përafruar atë me standardet e BE-së;
- Përmirësimi i efikasitetit dhe qëndrueshmërisë së prodhimit të fermës dhe ofrimi i një përgjigjeje më të mirë ndaj kërkesave të shoqërisë për ushqim të sigurt, ushqyes dhe të qëndrueshëm;
- Krijimi i mundësive për zhvillimin e biznesit, rritje dhe punësim në zonat rurale, përmirësimi i pozicionit të fermerëve në zinxhirin e vlerës dhe tërheqja e fermerëve të rinj;
- Të kontribuojë në zbutjen dhe përshtatjen e ndryshimeve klimatike duke nxitur menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore;

PZHRB do të japë mbështetje për investimet fizike që synojnë përafrimin e sektorit me standardet e BE-së (mjedisin dhe mirëqenien e kafshëve), përmirësimin e performancës ekonomike dhe mjedisore të ekonomive bujqësore dhe rritjen e pozicioneve të fermerëve në zinxhirin e plotë të vlerës.

Investimet në asete fizike janë të nevojshme për të përmirësuar produktivitetin e përgjithshëm, qëndrueshmërinë ekonomike, përmirësimin dhe harmonizimin e standardeve të nivelit kombëtar me ato të BE-s. Mungesa e likuiditetit në nivel ferme kërkon infuzionin e mbështetjes publike për të nxitur investimet private.

6.5 Përafrimi i masave të zgjedhura dhe kriterëve të përzgjedhjes me elementët kryesorë të Marrëveshjes së Gjellbër të BE-së dhe Agjendës së Gjellbër për Ballkanin Perëndimor

Në përputhje me Marrëveshjen e Gjellbër të BE-së dhe Agjendën e Gjellbër për Ballkanin Perëndimor, Programi IPARD ka futur mekanizmat drejt përmbushjes së objektivave të përcaktuara, si vijon:

- Masa1: është prioriteti i investimeve që synojnë prodhimin e energjisë së ripërtëritshme, menaxhimin më të mirë të plehut organik (duke reduktuar kështu humbjet e azotit në ajër dhe ujë), standardet e mirëqenies së kafshëve (të njohura për reduktimin e përdorimit të antimikrobikëve) dhe pajisjet moderne për përdorimin e pesticideve (që reduktojnë rrezikun në përdorimin e pesticideve);
- Masa 2: është stimulimi i zinxhirëve të shkurtër të furnizimit, duke reduktuar kështu gjurmën e karbonit të produkteve agro-ushqimore;
- Masa 3:: është prioritetizimi i investimeve në trajtimin e ujërave të zeza, duke ulur kështu ndotjen e ujit;
- Masa 4 është trajtimi i biodiversitetit të kullotave duke promovuar gjithashtu ndalimin e plehrave kimike dhe pesticideve, si dhe rritjen e sipërfaqeve me prodhimtari bujqësore organike të certifikuar;
- Masa 6: përfshinë investimet në sistemet e ujërave të zeza dhe trajtimin e ujit për zonat rurale, duke ulur kështu nivelin e nitrates nga ujërat sipërfaqësore dhe nëntokësore;
- Masa 7 është stimulimi i prodhimit vendor të ushqimit;
- Masa 8, 10 dhe 13 përfshijnë trajnime, shërbime këshillimore për mbrojtjen e mjedisit,
- Masa 11 fokusohet në sekuestrimin e karbonit nëpërmjet pyllëzimit.

6.6 Përmbledhja logjike e ndërhyrjeve, duke treguar masat e përzgjedhura tëPBZHR 2023-27, objektivat sasiore

Tabela 33.Masat e përzgjedhura për PBZHR 2023-27, objektivat sasiore

Nr.	Masat e përzgjedhura për PZHR	Caku masave	Caku i programit
1.	Investimet në aktive fizike në fermat bujqësore M1	- Numri i fermerve të mbështetur nga PZHR 1498 - Investimi total në sektorin e prodhimit primar 123,141,667€ - Numri i fermave që marrin mbështetje për investime në PZHR, në higjienë dhe mirëqenjen e kafshëve 749 - Numri i vendeve të krijuara 2,568 - Numri i fermerve të rinjë që marrin mbështetje nga PZHR 800 - Numri i grupeve prodhuese 8 - Numri i fermerve pjesëmarrës në mbështetjen e grupeve të prodhuesve, organizatave të prodhuesve, tregjet lokale, zingjiri i shkurt i furnizimit dhe qarkullimi i skemave të cilësive 0 - Numri i investimeve kolektive 0 - Numri i përfituesve të PZHR në investime lidhur me menaxhimin e plehut organik 700 - Numri i përfituesve të PZHR në investime në trajtimin ose menaxhimin e mbetjeve 700 - Numri i përfituesve të PZHR në investime në prodhimin e energjisë së rinovueshme 1,000 - Numri i projekteve të llojit të investimit të ekonomisë qarkore 0	Numri i projekteve që kanë marrë mbështetje nga IPA në sektorin agroushqimor dhe zhvillimin rural: 2538 Investimet totale të gjeneruara nëpërmjet IPA-s në sektorin agroushqimor dhe zhvillimin rural: 176,502,980.00 € (financimi publiko-privat) Numri i subjekteve ekonomike që kryejnë projekte të modernizimit në sektorin agroushqimor e: 145
2.	Mbështetja për krijimin e grupeve të prodhuesve (M2)	- Numri i grupeve të reja të prodhuesve të mbështetur 8 - Numri i fermave që marrin pjesë në grupet e prodhuesve të mbështetur 50	
3.	Investimet në aktive fizike për përpunimin dhe tregtimin e produkteve bujqësore dhe të peshkimit	- Numri i ndërmarrjeve agro-përpunuese të mbështetur nga PZHR të modernizuara 145; - Investimi total në ndërmarrjet agro-përpunuese të modernizuara 37,000,000€; - Numri i ndërmarrjeve agro-përpunuese që marrin mbështetje nga	Numri i subjekteve ekonomike që po përmirësohen në mënyrë

	(M3)	PZHR per investime që përmbushin në mënyrë progresive standardet e BE-së për higjienën dhe mirëqenien e kafshëve 120; - Numri i vendeve të punës të krijuara 870; - Numri i fermerëve të rinj që marrin mbështetje PZHR për investime 0; - Numri i grupeve/organizatave të prodhuesve të mbështetur 0; - Numri i fermerëve që marrin pjesë në grupet e prodhuesve të mbështetur, organizatat e prodhuesve, tregun lokale, rrethin e zinxhirit të shkurtër të furnizimit dhe skemat e cilësisë 0; - Numri i investimeve kolektive 0; - Numri i përfituesve të PZHR në investimet lidhur me menaxhimin e plehut organik 0; - Numri i përfituesve të PZHR në investime në trajtimin ose menaxhimin e mbetjeve 145; - Numri i përfituesve të PZHR në investime në prodhimin e energjisë së rinovueshme 120; - Numri i projekteve në investime të tipit të ekonomisë qarkore 20; - Numri i ndërmarrjeve agro-përpunuese të mbështetur nga PZHR të modernizuara 100	progresive drejt standardeve të BE-se: 120 Numri i vendeve të punës të krijuara në FTE: 4333 Numri i njësive/ndërmarrjeve bujqësore që zhvillojnë burime shtesë ose të diversifikuara të të ardhurash në zonat rurale: 865
4.	4.Masa bujqësore-mjedisore-klimaterike dhe e bujqësisë organike (M4)	- Numri i kontratave; - Totali i tokës bujqësore (ha) sipas kontratave mjedisore; - Numri i llojeve të operimit të mbështetura - Sipërfaqja totale në ha për llojin e operimit. - Bujqësia organike - Numri i pronave të mbështetura - Mbështetje për racat e rrezikuara dhe ruajtja e racave lokale	
5.	Zbatimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal – qasja LIDER (M5)	- Numri i GLV-ve që operojnë në zonat rurale; 20 - Investimi total në GLV 1,875,000€ - Popullsia e mbuluar nga GLV-të; 10,000-150,000	

		- Numri i vendeve të punës të krijuara (bruto); 30 - Numri i projekteve të vogla të paguara. 80	
6.	Investimet në infrastrukturën publike rurale (M6)	- Numri i projekteve n/a - Investimi total për infrastrukturën rurale 750,000€ - Numri i përfituesve n/a - Numri i vendeve të punës të krijuara (bruto); n/a - Investimi total në kapital fizik (EUR) n/a	
7.	Diversifikimi i fermës dhe zhvillimi biznesit (M7)	- Numri i fermerëve të mbështetur nga PZHR 865 - Investimi total në masën 7 40,000,000€ - Numri i vendeve të punës të krijuara 1,153 - Numri i fermerëve të rinj që marrin mbështetje PZHR për investime 500 - Numri i grupeve/organizatave të prodhuesve të mbështetur 0 - Numri i fermerëve që marrin pjesë në grupet e prodhuesve të mbështetur, organizatat e prodhuesve, tregun lokale, rrethin e zinxhirit të shkurtër të furnizimit dhe skemat e cilësisë 0 - Numri i investimeve kolektive 0 - Numri i përfituesve të PZHR në investimet lidhur me menaxhimin e plehut organik 50 - Numri i përfituesve të PZHR në investime në trajtimin ose menaxhimin e mbetjeve 200 - Numri i përfituesve të PZHR në investime në prodhimin e energjisë së rinovueshme 500 - Numri i projekteve në investime të tipit të ekonomisë qarkore 0	
8.	Përmirësimi i trajnimit (M8)	- Numri i pjesëmarrësve që kanë ndjekur aktivitetet e trajnimit n/a - Investimi total në M8= 600,000€ - Numri i ditëve të trajnimit të ofruara. n/a - Numri i projekteve demonstruese. n/a - Numri i pjesëmarrësve në projekte	

		demonstruese. n/a - Numri i shkëmbimeve/ vizitave afatshkurtra të menaxhimit të fermave dhe pyjeve. n/a - Numri i pjesëmarrësve në shkëmbimet/ vizitat e menaxhimit të fermave dhe pyjeve. n/a	
9.	Asistencë teknike (M9)	- Numri i Rrjeteve Kombëtare të Zhvillimit Rural të mbështeturan/a - Investimet total në Masën 9; 800,000€ - Numri i materialeve promovuese për informacion të përgjithshëm të të gjithë palëve të interesuara (fletëpalosje, broshura etj.); n/a - Numri i fushatave publicitare;n/a - Numri i detyrave të ekspertëve të mbështetur; n/a - Numri i trajnimeve, punëtorive, konferencave, seminareve; n/a - Numri i mbledhjeve të komisionit monitorues; 10 - Numri i studimeve për përpunimin dhe zbatimin e masave të programit; 4 - Numri i raporteve të vlerësimit të programit; 3 - Numri i veprimeve të rrjeteve rurale të mbështetura; n/a - Numri i GLV-ve potenciale të mbështetura. 0 - Numri i materialeve promovuese për informacion të përgjithshëm të të gjithë palëve të interesuara (fletëpalosje, broshura etj.); n/a	
10.	Shërbime këshillimore (M10)	- Numri i përfituesve të shërbimeve këshillimore (këshilla individuale/këshillim grupor); n/a - Investimet total në Masën 10: 800,000€ - Numri i pajisjeve të ofruara nga temat (IPARD, mjedisi, etj.) n/a	
11.	Themelimi dhe mbrojtja	- Tokë bujqësore dhe jobujqësore e pyllëzuar (ha); n/a	

	e pyjeve (M11)	- Investime totale në Masën 11:600,000€ - Sipërfaqja e sistemeve të agropylltarisë së krijuar (ha); n/a - Zona e pyjeve që ka përfituar nga mbështetja për të përmirësuar elasticitetin dhe vlerën mjedisore të ekosistemeve pyjore (ha). n/a - Zonë pyjore që ka përfituar nga mbështetja për parandalimin dhe restaurimin nga dëmtimet në pyje nga zjarret pyjore (ha). n/a	
12.	Instrumentet financiare -	1,000 garanci për kredi rurale për fermat dhe përpunuesit agroushqimor	
13.	Inovacioni dhe transferimi i njohurive	1 Krijimi dhe funksionimi i Sistemit Kombëtar të Njohurive dhe Inovacionit Bujqësor	

*Qeveria e Kosovës planifikimin buxhetor e bënë sipas KASH duke u bazuar në këtë deri në vitin 2023-25 planifikimi i masave është bërë sipas kësaj kornize. Nga viti 2025 planifikimi i buxhetit është vetëm projektion indikativ.

7. TABELAT E PËRGJITHSHME FINANCIARE

7.1 Buxheti indikativ për zbatimin e PZHRB 2023-27

Tabela 33. Buxheti total i PBZHR 2023-27

Buxheti indikativ për zbatimin e PZHRB 2023-27						
Viti	2023	2024	2025	2026	2027	2023-2027
Totali	24,627,000	24,627,000	24,627,000	26,427,000	26,427,000	126,735,000

7.2. Plani financiar sipas masave 2023-2027

Tabela 34. Ndarja e indikative e buxhetit per masa nder vite

Plani financiar sipas masave 2023-2027	2023	2024	2025	2026	2027	Totali	Kontributi publik %
1. Investime në asete fizike të ekonomive familjare farms	16,827,000	14,227,000	13,127,000	14,977,000	14,727,000	73,885,000	60%
2. Mbështetje krijimit të grupeve të prodhuesëve	-	200,000	300,000	400,000	500,000	1,400,000	100%

3. Investimet në asete fizike për përpunimin dhe tregtimin e prodhimeve të përpunuara dhe të peshkut	3,500,000	3,500,000	3,500,000	4,000,000	4,000,000	18,500,000	50%
4. Masat bujqësore-mjedisore-klimatike dhe bujqësia organike	-	-	200,000	300,000	400,000	900,000	100%
5. Zbatimi i Strategjive Zhvillimore Lokale - Qasja LEADER	300,000	300,000	300,000	300,000	300,000	1,500,000	80%
6. Investimet në infrastrukturën publike rurale	-	-	200,000	250,000	300,000	750,000	100%
7. Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i biznesit	4,000,000	6,000,000	6,000,000	5,000,000	5,000,000	26,000,000	65%
8. Përmirësimi i trajnimeve	-	-	200,000	200,000	200,000	600,000	100%
9. Asistenca teknike	-	200,000	200,000	200,000	200,000	800,000.	100%
10. Shërbimet e ekstensionit/kës hilluese	-	200,000	200,000	200,000	200,000	800,000	100%
11. Ngritja dhe mbrojtja e pyjeve	-	-	200,000	200,000	200,000	600,000	100%
12. Instrumenti financiar	-	-	-	200,000	200,000	400,000	100%
13. Inovacioni dhe transferimi i njohurive	-	-	200,000	200,000	200,000	600,000	100%

Totali	24,627,00 0	24,627,00 0	24,627,00 0	26,427,00 0	26,427,00 0	126,735,0 00	%
---------------	----------------	----------------	----------------	----------------	----------------	-----------------	---

Tabela 35.Ndarja indikative e buxhetit sipas masave në Euro (kontributi public dhe kontributi privat 2023-2027)

7.3 Buxheti indikative sipas masave ne € (kontributi public dhe kontributi privat 2023-2027)			
Ndarja indikative e buxhetit sipas masës në EURO, 2023-2027	Mbështetja Totale publike	Kontributi privat	TotalShpenzimet
1. Investime në asete fizike të ekonomive familjare	73,885,000	49,256,667	123,141,667
2. Mbështetje krijimit të grupeve të prodhuesëve	1,400,000	0.00	1,400,000
3. Investimet në asete fizike për përpunimin dhe tregtimin e prodhimeve të përpunuara dhe të peshkut	18,500,000	18,500,000	37,000,000
4. Masat bujqësore-mjedisore-klimatike dhe bujqësia organike	900,000	0.00	900,000
5. Zbatimi i Strategjive Zhvillimore Lokale - Qasja LEADER	1,500,000	375,000	1,875,000
6. Investimet në infrastrukturën publike rurale	750,000	0.00	750,000
7. Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i biznesit	26,000,000	14,000,000	40,000,000
8. Përmirësimi i trajnimeve	600,000	0.00	600,000
9. Asistenca teknike	800,000	0.00	800,000
10. Shërbimet e ekstensionit/këshilluese	800,000	0.00	800,000
11. Ngritja dhe mbrojtja e pyjeve	600,000	0.00	600,000
12. Instrumenti financiar	400,000	0.00	400,000
13. Inovacioni dhe transferimi i njohurive	600,000	0.00	600,000
Totali	126,735,000	82,131,667	208,866,667

7.4. Buxheti indikativ në kuadër të masave të Programit 2023 -27 për monitorim

7.4.Buxheti indikativ per PBZHR 2023 -27	2023	2024	2025	2026	2027	2023-2027	EUR / %
Asistenca teknike		200,000	200,000	200,000	200,000	800,000	100
Total		200,000	200,000	200,000	200,000	800,000	100

8. PËRSHKRIMI I MASAVE TË ZGJEDHURA

Objektivat e Programit për Bujqësi dhe Zhvillim Rural synojnë të arrihen përmes zbatimit të 13 masave të identifikuar sipas analizës SWOT. Zbatimi i PZHRB-së do të nisë me financimin e buxhetit kombëtar duke synuar programin IPARD III dhe kontributin e donatorëve të tjerë.

Tabela 36: Afati kohor për fillimin e zbatimit të masave të PZHRB

Masat	Periudha e programimit	Plani indikativ i fillimit të zbatimit të masave
1. Investimet në aktive fizike në fermat bujqësore	2023-27	2023-27
2. Mbështetja për krijimin e grupeve të prodhuesve	2023-27	2024 -27
3. Investimet në aktive fizike për përpunimin dhe tregtimin e produkteve bujqësore dhe të peshkimit	2023-27	2023-27
4. Masa bujqësore-mjedisore-klimaterike dhe e bujqësisë organike	2023-27	2026-27
5. Zbatimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal – qasja LIDER	2023-27	2023-27
6. Investimet në infrastrukturën publike rurale	2023-27	2025-27
7. Diversifikimi i fermës dhe zhvillimi	2023-27	2023-27

biznesit		
8. Përmirësimi i trajnimit	2023-27	2025-27
9. Asistenca teknike	2023-27	2024-27
10. Shërbimet këshilluese	2023-27	2024-27
11. Themelimi dhe mbrojtja e pyjeve	2023-27	2025-27
12. Instrumentet financiare	2023-27	2026-27
13. Inovacioni dhe transferimi i njohurive	2023-27	2026-27

Nga 13 masat e përgatitura, katër masat (M1, M3, M5 dhe M7) do të fillojnë zbatimin qysh ne vitin 2022, masat e tjera do të fillojnë të zbatohen gradualisht sipas kalendarit indikativ varësisht nga rritja e buxhetit, përgatitjes së legjislacionit dhe ngritjes së kapaciteteve për zbatimin e këtyre masave.

Masa 12 Instrumentet financiare dhe masa 13 Inovacioni dhe transferimi i njohurive janë masa të reja dhe duhet të bëhet një studim me i gjer sa i përket edhe ndryshimit të legjislacionit vendor. Thirrja për këto dy masa, (12 dhe 13) pritet të bëhet jo më herët se 2026.

Kërkesat e përgjithshme që vlejné për të gjitha masat përveç nëse është shkruar ndryshe në masën specifike

8.1. Kërkesat e përgjithshme që vlejné për të gjitha masat përveç nëse është shkruar ndryshe në masën specifike

- Shkalla e përkrahjes, minimumi dhe maksimumi i shpenzimeve të gjithmbarshme të pranueshme;
- Rregullat e pranueshmërisë: aplikantët e pranueshëm, investimet/aktivitetet e pranueshme, shpenzimet e pranueshme;
- Kriteret e përzgjedhjes;
- Procedurat për aplikim, përfshirë dispozitat për kontrollë administrative dhe të pranueshmërisë, verifikimin e rentabilitetit të investimeve;
- Dokumentet e kërkuara për të dëshmuar pranueshmërinë e aplikantëve dhe investimeve, si dhe prioritetet në sistemin e përzgjedhjes;
- Procedurat e kontraktimit dhe dispozitat për plotësim-ndryshim të kontratave.
- Obligimin për të mos ndryshuar investimin për një periudhë prej së paku 5 vjetësh pas përmbylljes së projektit;
- Publikimin e emrave të përfituesve obligimet për publicitet dhe dukshmëri; si dhe
- Masat e ndëshkimit në rast të mos respektimit të kushteve të parapara para dhe pas zbatimit të projektit.

Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB), në bashkëpunim me AM-në, do të zhvillojë modelet për formularët e aplikacionit dhe planet e biznesit dhe do të ofrojë udhëzime për përgatitjen e tyre; kontrata standarde, gjithashtu do të sigurohen udhëzuesit për fermer për secilën masë.

8.1.1 Aplikantët e pranueshëm për mbështetjejanë:

- Ekonomitë bujqësore/ personat fizik dhe juridik të regjistruar në Regjistrin e Fermës në pajtim me Ligjin Nr.08/L-072 për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural dhe Ligjin Nr.06/L-016 për Shoqëritë Tregtare;
- Operatorët e ushqimit përpunimi dhe tregtimi i produkteve bujqësore të regjistruar në bazë të Ligjit Nr.04/L-2020 për Investime të Huaja, Ligji Nr.08/L-120 për Ushqim dhe Ligjit Nr. 06/L-016 për Shoqëritë Tregtare;
- Grupet Lokale të Veprimit të regjistruara në MPBAP në bazë të Ligjit për bujqësi dhe zhvillim rural dhe Ligjit Nr.06/L-043 për Lirinë e Asocimit në Organizatat Joqeveritare.
- Organizatat e Prodhuesve të njohura nga organi kompetent i Minsistrise së Bujqesise, Pylltarise dhe Zhvillimit Rural sipas Ligjin Nr.08/L-072 për Bujqësinë dhe Zhvillimin Rural

8.1.2 Kërkesat për aplikim për mbështetje

Kërkesat e përgjithshme në vijim zbatohen, përveç nëse kërkohet ndryshe në përshkrimin e masës. Të gjithë aplikantët që aplikojnë për mbështetje nga PZHR 2023-27 duhet të dorëzojnë formularët e aplikimit të lëshuar nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë për masa të veçanta dhe të kompletojnë dokumentet e kërkuara.

Në aplikacion duhet të përfshihen aktivitetet dhe shpenzimet e pranueshme lidhur me projektin për të cilin aplikohet. Aplikanti mund të aplikojë në masa të ndryshme të Programit. Megjithatë, aplikanti mund të aplikojë vetëm një herë brenda masës/nën-masës brenda një afati/thirrje për aplikim. Nëse aplikacioni aprovohet, aplikanti duhet të përfundojë këtë projekt para se të aplikojë për projektin tjetër.

8.1.3 Kushtet në vijim gjithashtu do të kërkohen për zbatimin e masave të programit:

(a) Në rastin e aktiviteteve të ndërtimit/rindërtimit/zgjerim/ aplikantët duhet të dorëzojnë kopjet e vizatimeve të projektit dhe koston e vlerësuar të punimeve dhe materialeve të parashikuara;

(b) Aktivitetet e ndërtimit/rindërtimit/zgjerimit duhet të jenë në pajtueshmëri me standardet e përcaktuara të Komunës në përputhje me planet urbane dhe hapësinore dhe/apo standardet tjera të aplikueshme të Komunës ;

(c) Aplikanti duhet të dëshmojë se ai/ajo është pronar i tokës/ndërtesës ku do të bëhet investimi apo e marrë me qira të paktën 10 vjet duke llogaritur nga data kur është dorëzuar kërkesa. Në rast të investimeve, të cilat nënkuptojnë aktivitetet e ndërtimit/rindërtim/zgjerimit, përmirësimin e ujitjes apo mbjelljen e bimëve shumëvjeçare, aplikanti duhet të dëshmojë pronësinë e tokës/ndërtesës lidhur me investimin në fjalë ose të drejtën për të përdorur atë për të paktën 10 vjet duke filluar nga viti kur është dorëzuar aplikacioni (përveç nëse thuhet ndryshe në masën specifike).

Tokat pyjore (sipas certifikatës së pronësisë) nuk pranohen si tokë bujqësore. Tokat e privatizuara nga AKP-ja, të cilat në certifikatën e pronës paraqiten si “tokë e marrë me qira për 99 vjet” trajtohen si tokë në pronësi të privatizuesit;

(d) Aplikanti nuk duhet të ketë detyrime të papaguara ndaj shtetit; detyrimeve fiskale, tatimet në pronë ose në të ardhura ose ndonjë obligim tjetër ndaj shtetit.

8.1.4. Pagesa e kësteve dhe paradhëniet për mbështetjen e investimeve

Zbatimi i projektit fillimi i investimeve mund të bëhet vetëm pas nënshkrimit të kontratës me AZHB-në. Pagesa e ndihmës publike do të bëhet në bazë të kërkesës për pagesë dhe dhe kushteve të kërkuara në kontratë.

Pagesa mund të bëhet në dy këste, pjesa e parë e përkrahjes publike në vlerë prej 50% bëhet në formë të paradhënies pas nënshkrimit të kontratës me përfituesin (përveç nëse është caktuar ndryshe në masën specifike). Pardhenja aprovohet me kërkesën e përfituesit me kusht të sigurimit të garancionit bankar, ndërsa pjesa tjetër e mbetur e pagesës do të paguhet pas verifikimit të përfundimit të investimit të përgjithshëm. Nëse përfituesi nuk bënë kërkesë për paradhënie atëherë pagesa e tërësishme bëhet pas kontrollit të fundit të investimit të përgjithshëm.

Garancioni bankar duhet të sigurohet vetëm për paradhënien prej 50% të përkrahjes publike, përkatësisht deri në aprovimin e pagesës të fundit ose refuzim të pagesës.

8.1.5 Kushtet financiare

Investimi për të cilin përfituesi ka marrë mbështetje nuk duhet të pësojë ndryshim thelbësor brenda pesë vjetëve nga data kur pagesa përfundimtare është pranuar. Ndryshime thelbësore të një investimi janë ato që rezultojnë në:

- Ndërprerjen ose zhvendosjen e aktivitetit prodhues në një fushë që nuk është e mbuluar me program.
- Ndryshime në strukturën e pronësisë, që i japin një subjekti apo organi publik një përparësi të pamerituar, ose
- Ndryshim përmbajtësorë që ndikon në natyrën, objektivat ose kushtet e implementimit të cilat rezultojnë me ndryshimin e objektivave fillestare.
- Në rast të situatave të jashtëzakonshme që mund të ndikojnë në investime (p.sh. zjarri ose përmbajtje) ose forca madhore (p.sh. pandemia), përfituesi duhet të informojë AZHB brenda afateve sipas kontratës për bashkëfinancim.
- Përfituesit janë të detyruar të mbajnë të gjitha të gjitha dokumentet të paktën 5 vjet pas kryerjes së investimeve si dhe të bashkëpunojnë dhe t'u japin çdo informacion të kërkuar zyrtarëve të MBPZHR, AZHB, Auditorit dhe organizatave dhe institucioneve të tjera me kërkesë të AZHB.
- Kushtet e financimit do të përcaktohen dhe përpunohen më detjshëm në kontratën për bashkëfinancimin e projektit ndërmjet përfituesit dhe AZHB-s.

Në rast të shkeljes së dispozitave të lartpërmendura, AZHB-ja duhet menjëherë të informojë palën për shkelje të kontratës dhe Zyra ligjore e AZHB-së duhet të fillojë procedurat ligjore sipas Legjislacionit në fuqi.

8.1.6 Investimet e pranueshme për mbështetje

- (a) ndërtimi/ zgjerimi/ renovimi i pronës së paluajtshme;
- (b) blerja e makinerisë dhe pajisjeve të reja, përfshirë softuerin kompjuterik;
- (c) blerja e fidanëve të bimëve shumëvjeçare;
- (d) Shpenzimet e përgjithshme që ndërlidhen me shpenzimet e referuara në pikat (a), (b) dhe (c) ku përfshihen shpenzimet për shërbimet e arkitektëve dhe inxhinierëve dhe shërbimet këshilluese, studimet e fizibilitetit, shpenzimet për marrjen e lejeve dhe licencave. Kostot e

përgjithshme nuk mund të tejkalojnë 10% (përgaditja e planit të biznesit përfshihet në këtë përqindje e cila do caktohet në programin vjetor) të shpenzimeve të përgjithshme të investimeve të pranueshme. Shpenzimet për tarifën e arkitektëve, inxhinierëve, studime fizibiliteti, konsulent për përgatitjen e planit të biznesit do të jenë të pranueshme vetëm nëse janë kryer nga profesionist dhe kompani të specializuara të fushës. Përfituesi duhet të ofroj të dhëna të sakta për ekspertin dhe kompaninë që ofron shërbimin.

Asnjë lloj investimi nuk pranohet të ri financohet pa kaluar periudha e amortizimit të plotë të atij investimit (pajisje, makineri, ndërtesa dhe etje). AZHB duhet të mbajë një listë të investimeve për secilin fermer dhe gjatë vlerësimit të aplikacionit në vitin aktual duhet të nënshtrohet kontrollit të kryqëzuar në 10 vitet paraprake për investim të njëjtë për përfituesin e njëjtë.

Vetëm shpenzimet e bëra pas nënshkrimit të kontratës ndërmjet përfituesit dhe AZHB-së, konsiderohen të pranueshme për bashkë – financim, me përjashtim të shpenzimeve të përgjithshme të cilat janë të pranueshme edhe para nënshkrimit të kontratës, por vetëm për aplikuesit e përzgjedhur;

Shpenzimet e aktiviteteve për informim dhe publicitet në nivel projekti konsiderohen të pranueshme për bashkë – financim nëse janë në përputhje me publicitetin dhe rregullat e dukshmërisë të aplikueshme për programin;

Përfituesi duhet të sigurojë dokumentacionin e detajuar që arsyeton vërtetësinë dhe vlefshmërinë e shpenzimeve me kërkesën për pagesat e prezantuara në AZHB.

AZHB-ja është përgjegjëse për të kontrolluar vërtetësinë dhe vlefshmërinë e shpenzimeve. Në udhëzuesit për fermer, AZHB-ja publikon kriteret e përzgjedhjes dhe dokumentet e nevojshme për arsyetimin e shpenzimeve nga aplikanti/përfituesi. Listë e shpenzimeve të pranueshme, e specifikuar, do t'iu ofrohet fermave si aneks në udhëzuesin për aplikant.

8.1.7 Shpenzimet e papranueshme në kuadër të Programit:

- (a) taksat, përfshirë TVSH-në; me përjashtim të TVSH-së së pa – kthyeshme për personat fizikë dhe ndërmarrjet jo-raportuese të TVSH-së;
- (b) taksat doganore dhe akcizat;
- (c) blerja dhe qiraja e tokës dhe ndërtesave ekzistuese;
- (d) gjobat, ndëshkimet financiare dhe shpenzimet e proceseve gjyqësore;
- (e) shpenzimet operative;
- (f) makineri dhe pajisje e përdorur;
- (g) detyrimet bankare, kamatat, shpenzimet e garantuesit dhe detyrimet e ngjashme;
- (h) kostot e këmbimit, detyrimet dhe humbjet e këmbimit, si dhe shpenzime tjera financiare;
- (i) kontributet në natyrë;
- (j) blerja e inputeve bujqësore, kafshëve, bimëve njëvjeçare dhe mbjellja e tyre;
- (k) shpenzimet e mirëmbajtjes dhe amortizimit;
- (l) shpenzimet për pagat e stafit të punësuar për aktivitetet e menaxhimit, implementimit, monitorimit dhe kontrollimit;

Shpenzimet nën pikat (c) dhe (e) përveç blerjes së tokës, janë të pranueshme në kuadër të masës “Implementimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal – Qasja LEADER”, Përmirësimi i Trajnimit” dhe “Mbështetja për krijimin e grupeve të prodhuesve”.

8.2 Procedura Administrative

Implementimi i masave sipas këtij Programi fillon me thirrjet e publikuara për aplikim nga AZHB-ja.

Aplikimi bëhet përmes web-modulit online në web faqën e AZHB –së www.azhb-ks.net në të cilën gjendet linku “apliko online” që dërgon në modulën aplikimit online.

Në web-modul regjistrohet projekti si dhe ngarkohet (upload dokumentet e nevojshme për aplikim).

Dokumentet e nevojshme për aplikim (përfshirë formularët e aplikimit, listën e dokumenteve të kërkuara, si dhe modelet e projekt-propozimit dhe planit të biznesit, përfshirë udhëzimet për plotësimin e formularëve dhe udhëzimet tjera për përfituesit) publikohen në formë elektronike në web-faqen e Agjencisë për Zhvillimin e Bujqësisë, të MBPZHR-së dhe mund të shtypen si doracak, si kopje fizike.

Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë procedon aplikacionet e pranuar për aprovim në përputhje me procedurat e brendshme të Agjencisë për Zhvillimin e Bujqësisë duke respektuar rregullat për mbrojtjen e të dhënave personale në përputhje me dispozitat në fuqi.

8.2.1 Kontrollat administrative

Pas hapjes së aplikacionit, fillimisht kryhet kontrolli administrativ, me ç'rast kontrollohet plotësimi i kërkesave bazë të përshtatshmërisë (si p.sh. lloji i përfituesit dhe lloji i investimeve të pranueshme) nëse aplikacioni përmban të gjitha dokumentet e nevojshme mbështetëse të detyrueshme. Përveç kontrollit administrativ, verifikohet përputhshmëria me kriteret e pranueshmërisë (si p.sh. pajtueshmëria minimale me standardet kombëtare dhe kërkesa të tjera të përgjithshme dhe specifike sipas kësaj mase).

8.2.2 Verifikimi i shpenzimeve të pranueshme dhe vlerësimi i qëndrueshmërisë ekonomike dhe financiare

Aplikacionet e kompletuara i nënshtrohen vlerësimit të mëtutjeshëm të shpenzimeve të pranueshme dhe vlerësimit të qëndrueshmërisë ekonomike dhe financiare. Pranueshmëria e shpenzimeve kontrollohet duke krahasuar me çmimet referente të aprovuara nga AZHB-ja ose me ofertat nga tregu. Vlera e shpenzimeve të pranueshme verifikohet më tutje nëse korrespondon me vlerën e tregut të artikujve përkatës të dëshmuara përmes tri ofertave të ndryshme nga furnizuesit (për mallrat me vlerë mbi 10, 000 €), duke krahasuar me vlerat referente të përcaktuara nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë.

Shuma e përgjithshme e shpenzimeve të pranueshme të projektit vlerësohet dhe krahasohet me pragun minimal dhe maksimal të aplikueshëm të projektit të përcaktuar për masën. Nëse shuma e përgjithshme e shpenzimeve të pranueshme është nën minimum projektit refuzohet. Nëse vlera e projektit është mbi pragun, projekti mbetet i pranueshëm, ndërsa e gjithë vlera që shkon përtej pragut duhet të mbështetet plotësisht nga përfituesi.

Vlerësimet e qëndrueshmërisë ekonomike – financiare bëhen për projektet që përmbushin kërkesat e pranueshmërisë dhe që kanë dokumentacionin e kompletuar. Vlerësimi kryhet sipas metodologjisë së Agjencisë për Zhvillimin e Bujqësisë për kriteret e qëndrueshmërisë ekonomike dhe financiare.

Ne rastet kur vlera e aplikuar e projektit është mbi 50,000 euro, atëherë aplikuesi duhet të sjellë deshmi mbi gjendjen financiare të tij. Ne rastet kur aplikuesi vec është subjekt i

regjistruar juridik, ai duhet qe si deshmi t'i ofroj Pasqyrat financiare nga viti paraprak. Ne rastet kur aplikuesi eshte person fizik, i njejti duhet te deshmoj gjendjen ne llogarine e tij bankare per periudhen e fundit 6 mujore.

8.2.3Kontrollet në terren (On spot)

Projektet e përzgjedhura për financim ju nënshtrohen kontrollave në terren (on spot) për të verifikuar gjendjen faktike të propozimeve për investime, nëse informacioni në dokumentet e parashtruara korrespondon me gjendjen reale dhe masat tjera. Janë të detyrueshme të paktën 2 inspektime në vend: një para miratimit të projektit dhe një para miratimit të pagesës.

8.2.4Kriteret e përzgjedhjes dhe renditja e projekteve/poentimi

Autoriteti Menaxhues është përgjegjës për përcaktimin e kriterëve të pranueshmërisë dhe kriterëve të përzgjedhjes.

Kriteret e përzgjedhjes janë kushte që AM-ja duhet t'i përcaktojë për të siguruar prioritetet e financimit të projekteve më të mira që adresojnë nevojat e identifikuar në analizën sektoriale, SWOT analizën, dhe objektivat e përcaktuara në PZHR 2023-27. Kriteret e përzgjedhjes duhet të jenë në përputhje me objektivat, dhe të zbatohen në mënyrë transparente gjatë gjithë periudhës së programimit dhe kanë për qëllim që të sigurojnë trajtim të barabartë të aplikantëve, shfrytëzim më të mirë të burimeve financiare dhe orientimin e masave në përputhje me prioritetet e zhvillimit rural të vendit. Kriteret e përzgjedhjes duhet të jenë të përcaktuara qartë para fillimit të procesit të aplikimit për të siguruar trajtim të barabartë të të gjithë aplikantëve potencial.

Një projekt/aplikacion mund të përzgjidhet për mbështetje vetëm nëse arrin pragun minimal mbi 50 pikë. Pragu minimal vendoset për të siguruar që projektet e përkrahura sjellin vlerë të shtuar të mjaftueshme për sektorin.

Qasja – Autoritetet Menaxhues duhet të japin vetëm një skicë të përgjithshme ose parime të kriterëve të përzgjedhjes, duke ia lënë Komitetit Monitorues, bazuar në propozimin e përgatitur nga Autoriteti Menaxhues, në bashkëpunim me AZHB, lista e detajuar e kriterëve të përzgjedhjes, duhet të përgatitet para miratimit të PBZHR 2023-27 në Komitetin Monitorues.

8.2.5Aprovimi i projekteve dhe kontraktimi

Procedura e aprovimit nuk duhet të tejkalojë 3 muaj nga data e mbylljes së aplikimit. Nëse projekti apo kërkesa është vlerësuar nga shërbimet e veçanta (ekspert relevant i fushës), shqyrtimi i projektit apo i kërkesës shtyhet derisa shërbimet e veçanta të japin konkluzionet.

Aplikanti njoftohet për propozimin e tij/saj të miratuar me anë të vendimit për miratim të kërkesës/aplikacionit të lëshuar nga (AZhB). Së bashku me vendimin, aplikanti ftohet të nënshkruajë kontratën për bashkë – financim të projektit brenda 5 ditëve pas pranimit të vendimit dhe/apo ftesës. Ftesës për nënshkrimin e kontratës i bashkëngjiten të paktën 4 kopje të kontratës. Vlerësimi i aplikacioneve duhet të fillojë jo më vonë 7 ditë pas mbylljes së afatit për aplikim.

8.2.6Refuzimi i projekteve

Aplikantët do të refuzohen në rast se :

- Dokumentacionin nuk e ka të kompletuar;

- Dështojnë të plotësojnë kriteret e pranueshmërisë;
- Shpenzimet nuk mund të verifikohen si të pranueshme;
- Projekti nuk është i qëndrueshëm ekonomikisht sipas AZhB-s;
- Në rast të mashtimit në çdo fazë të procedurës;
- Nëse projekti i financuar nga përkrahja publike nuk është funksional sipas projektit/plan biznesit dhe kontratës;
- Në rast mos respektimit të kushteve të kontratës për financim të kontratës;
- Aplikantët të cilët aplikojnë për investime publike gjithashtu do të refuzohen nëse ata dështojnë të kryejnë procesin e prokurimit sipas rregullave të aplikueshme të prokurimit.
- Aplikanti njoftohet për projektin e tij/saj që është refuzuar me anë të vendimit për refuzim të lëshuar nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë. Vendimi për refuzim përmban shkaqet e refuzimit.

Aplikanti ka të drejtë ankese kundër vendimit për refuzim të lëshuar nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë. Procedura e ankesës do të shpjegohet në Udhëzuesit për aplikantë.

8.2.7 Implementimi i projektit

Projekti fillon së implementuari pasi kontrata për bashkë – financim të nënshkruhet dhe mund të ketë kohëzgjatje deri në 2 vjet, varësisht nga specifikat e investimit. AZhB mund të delegojë kompetenca të caktuara për zbatimin e programit tek trupat deleguese përmes kontratës me shkrim. Në asnjë rast nuk mund të delegohet procesi i kontraktimit të përfituesve dhe ekzekutimit të pagesave. AZHB mbetet përgjegjëse për kontrollin e implementimit të programit nga trupat e deleguara. AZHBduhet të kërkojë raporte nga organi delegues për progresin e implementimit të programit. Nëse ka ndërtime duhet të paraqes raportin nga mbikëqyrja teknike.

8.2.8 Aprovimi i pagesës

Pagesa për përfituesin e fundit do të bëhet në bazë të kërkesave për pagesë, bazuar në deklaratat e shpenzimeve të bëra nga përfituesi dhe të dëshmuara me fatura origjinale.

Kërkesa për pagesë dhe dokumentet shoqëruese u nënshtrohen kontrollave përfundimtare të pranueshmërisë. Pranueshmëria e shpenzimeve të bëra do të kontrollohet në përputhje me dokumentet, dispozitat e kontratës dhe me anë të kontrollave në terren përpara se pagesa të aprovohet.

Pas aprovimit, pagesa do të bëhet në valutë vendore të llogarisë së përfituesit final apo të nënshkruesve të tyre. Asnjë pagesë nuk do të ju bëhet përfituesve për të cilën konstatohet se kanë krijuar kushte artificiale për marrjen e projektit.

8.2.9 Kontrollat Ex-post

Të gjitha projektet e përkrahura me Programin e Zhvillimit Rural u nënshtrohen kontrollit Ex- post për një periudhë 5 vjeçare prej pagesës së fundit. Gjatë kësaj periudhe, AZHB-ja duhet të bëjë kontrollat për të verifikuar respektimin e kriterëve të pranueshmërisë dhe kriterëve të selektimit. Gjatë periudhës ex -post monitorimit/kontrollës, përfituesi është i obliguar të mirëmbajë investimin dhe t'u ofrojë qasje zyrtarëve në rast të kontrollit.

Në rast të mosrespektimit të zbatimit të projektit sipas kontratës nga ana e përfituesit, AZHB-ja është e obliguar që të kërkojë kthimin e pjesës së bashkëfinancimit nga programi (paran publike).

Në rast të mospërputhjeve të vogla që mund të korrigjohen lehtësisht nga përfituesit, mund të jepet një periudhë kohore për përmirësime (detajet duhet të jepen në procedurën operative të inspektimeve ex-post të AZHB-s).

8.3 PËRSHKRIMI I MASAVE

8.3.1 MASA 1: INVESTIMET NË ASETET FIZIKE TË EKONOMIVE BUJQËSORE

1. Baza ligjore

- Ligji nr.08/l-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsyetim

Sektori i bujqësisë në Kosovë luan një rol shumë të rëndësishëm në ofrimin e mundësive në punësim dhe në krijimin e të ardhurave. Me gjithë investimet e bëra në sektorin e bujqësisë gjatë periudhës së kaluar 2014 -2020 ende mbetet struktura e pafavorshme e fermës, fermat e vogla të fragmentuara, prodhuesi jo konkurrent, lidhjet e dobëta me tregjet janë disa nga faktorët që pengojnë zhvillimin e sektorit dhe parandalojnë sektorin nga përmbushja e potencialit të saj të plotë prodhues.

Analiza e aftësisë konkurruese e bujqësisë së Kosovës tregon që aktualisht vetëm një pjesë shumë e vogël e fermave mund të konkurrojnë në tregun rajonal, të BE-së dhe atë ndërkombëtar. Shkaktarët kryesorë të kësaj aftësie të ulët konkurruese janë përmasat e vogla të shumicës së bizneseve bujqësore, fragmentimi i tokës së tyre, ndërtesat dhe pajisjet e vjetra, mungesa e mjeteve financiare për investime dhe niveli i ulët i njohurive lidhur me teknologjinë bashkëkohore të prodhimit. Veç kësaj, shumica e fermave nuk i përmbushin standardet e BE-së për siguri dhe higjienë të ushqimit, për mirëqenie të kafshëve dhe mbrojtje të mjedisit. Duke marrë parasysh faktin se shumica e fermave janë shumë të vogla, duket e arsyeshme që të nxitet edhe bashkëpunimi horizontal ndërmjet bujqve në formën e bashkëpunimit të prodhuesve, i cili mund ta ndërtojë bazën për organizatat e mëvonshme prodhuese, ose shoqatat e prodhuesve, por edhe për integrimin vertikal të bujqve, për shembull në hallkat e tregut përmes kontratave të furnizimit.

Me qëllim të përparimit të metodave të punës dhe zbatimit të inputeve cilësore, do të nxiten fermerët e rinj të moshës prej 18 deri 40 vjeç, të cilët përfaqësojnë bazën për një sektor bashkëkohor dhe inovativ bujqësor. Në bazë të këtij shqyrtimi, por edhe të përparësisë krahasuese të cilën Kosova e ka në disa sektorë siç janë: pemë, perime (përfshirë patatet), qumësht, mish, rrush dhe vezë. Masat do të përqendrohet në përkrahjen e investimeve në rritjen aftësisë konkurruese, në teknologjit e reja dhe arritjen e standardeve të BE-s.

2.1 Sektori i pemëve

Si rezultat i kushteve të mira të kultivimit në shumë rajone të Kosovës kultivohen pemët, prodhimi i pemëve ka një traditë të gjatë. Pemët përbëjnë një pjesë të rëndësishme të sipërfaqes së kultivuar, duke zënë rreth 2.4% të saj.

Megjithëse prodhimi vendor në shumicën e prodhimeve është rritur viteve të fundit, ende ka nevojë për vetëmjaftueshmërinë për konsum të freskët e gjithashtu për plotësimin e nevojave të industrisë së agro-përpunuese, gjë që lë hapësirë për zgjerimin e sipërfaqeve me prodhim intensiv të pemëve. Pemët prodhohen shpesh në sipërfaqe mjaft të vogla dhe kërkojnë shumë punë; kjo i përshtatet situatës aktuale të një papunësie të madhe.

Mekanizimi është në nivele të ulëta për shkak të sipërfaqeve të vogla të parcelave, por edhe për shkak të mungesës së mjeteve financiare. Traktorët, plugjet, rimorkiot janë të vjetra dhe vetëm fermerët e mëdhenj mund të përballojnë makineri si spërkatës të mirë ose makineri për vjelje. Situata është më e mirë në rastin e fermerë më të mëdhenj me pemishte moderne në sipërfaqe 5 ha e lart.

Momentalisht prodhuesit e pemëve ballafaqohen me disa probleme, si pemishtet e vjetra dhe varietetet me cilësi të dobët, mungesa e mundësive për ujitje, mungesa e sistemeve/rrjetave për mbrojtjen nga breshëri, mungesa e depove për ruajtjen e pemëve, pajisjet e dobëta për klasifikim dhe paketim për tregtimin e pemëve. Tregu kërkon sasi të vazhdueshme dhe konsistente të pemëve me cilësi të lartë. Kështu që, kjo nën masë kryesisht synon intensifikimin e prodhimit të pemëve në një sipërfaqe më të gjerë dhe arritjen e standardeve të cilësisë së lartë të produkteve. Përfituesit që synojnë këtë nën masë janë fermat me qëndrueshmëri ekonomike me prodhim të orientuar për treg.

Nën masa do të përqendrohet në përmirësimin e efikasitetit të prodhimit, duke përkrahur ngritjen/rehabilitimin e sipërfaqeve të reja me pemishte, modernizimin e pajisjeve për kultivim, sistemet për ujitje që kursejnë ujë, sistemin e mbrojtjes nga breshëri dhe makinerinë e përdorur në fermë për ta përmirësuar efikasitetin në fermë si dhe përmirësimin e përgjithshëm të standardeve.

Objektet e magazinimit në vend për pemë janë të kufizuara dhe nëse ka fermerë që i kanë të tilla kapacitete, atëherë janë vetëm fermerët e mëdhenj. Fermerët e vegjël nuk kanë ambiente për depo të ftohta dhe frigoriferë, pasi ato janë tepër të kushtueshme për pronarët e vegjël. Ashtu si objektet e magazinimit, edhe ambientet e paketimit e klasifikimit mungojnë. Do të përkrahet ndërtimi dhe përmirësimi i objekteve për aktivitetet pas vjeljes. Do të përkrahen edhe investimet e mëtejme në shfrytëzimin e energjisë së ripërtitëshme.

2.2 Sektori i perimeve dhe serrave (përfshirë patatet)

Perimet janë kultura shumë të rëndësishme dhe premtuese në Kosovë. Tradita në kultivimin e perimeve dhe kushtet e mira klimatike u sjell të ardhura edhe fermerëve më të vegjël. Megjithëse janë kultura premtuese, prodhimtaria e perimeve nuk është në nivel të kënaqshme për shkak të nivelit të ultë të përdorimit të mekanizmit dhe të inputeve cilësore.

Sektori i perimtarisë me sipërfaqe prej 8,491 ha, ne fushe te hapur dhe 562 ha ne serra. Perimet kryesore të prodhuara janë: patatet, speci, fasulja, kungulli, qepa, shalqiri, lakra, domatja, trangulli, pjepri etj. Sektori i perimtarisë ka një numër të vogël të kultivuesve komercialë kryesisht dominojnë kultivuesit gjysmë-komercial dhe ekzistencial. Në total, sipërfaqja e kultivimit të gjitha perimeve është e ngjashme ndër vite. Pavarësisht kushteve të mira klimatike, rendimenti i perimeve, veçanërisht në fusha të hapura, mbetet i ulët, dhe kjo nuk është vetëm rezultat i strukturës së fermave - fermat e vogla me copëzim të madh tokë - por edhe e teknologjisë së vjetruar të prodhimit. Sektori dominohet nga fermat e vogla private, me prodhimtari dhe rendimente të ulët si dhe zinxhirë joefikas të furnizimit, me shpenzime të larta për grumbullim dhe logjistikë. Tregtimi i perimeve të freskëta shpesh bëhet pa paketim të përshtatshëm dhe pa klasifikim të prodhimeve.

Prodhimi në serra: Sipërfaqet e mbjelluar me kultura në serra kanë një rritje prej 15 ha prej viti 2020 në vitin 2021. Kulturat të cilat dominojnë në kultivimin në serra gjatë vitit 2021 janë: speci me 168.13 ha, domate 171.85 ha dhe tranguli me 102.03 ha. Speci, domate dhe trangulli janë kulturat që dominojnë në kultivim në serra.

Aktualisht, sipërfaqja e përgjithshme e serra janë 5ha, faktori me rëndësi i këtij zgjerimi të shpejtë të serrave është ndërhyrja e rëndësishme e qeverisë. Fatkeqësisht, shpërndarja e fondeve të qeverisë për ndërtimin e serrave nuk ka marrë parasysh asnjë kriter gjeografik.

Probleme i prodhimtarisë në serra në Kosovë është përfshirja e numrit të kufizuar të kulturave bujqësore që rriten në serra; perimet kryesore janë domatja, trangulli, kurse e dyta vjen sallata e gjelbër. Mundësi të tjera të mira janë: kultivimii specit, patëllxhanit, kungullit, pjeprit. Potencial i mirë për kultivim në serra është edhe dredhëza.

Në kuadër të kësaj nën mase, përkrahja do të sigurohet për ndërtimin e serrave të përhershme për prodhimin e pemëve manore dhe perimeve si dhe ndërtimin e depove për trajtim pas vjeljes për ruajtjen e pemëve dhe perimeve. Nevoja për pemë dhe perime të freskëta gjatë tërë vitit është në rritje. Këtë mungesë në treg mund ta plotësojë më së miri prodhimi në ambiente të mbyllura/mbrojtura. Prodhimi në serra është intensiv në sipërfaqe të vogla që kërkon fuqi relativisht të madhe punëtore.

Tregu kosovar është i furnizuar me pemë dhe perime të freskëta gjatë tërë vitit, kryesisht të importuara nga vende të ndryshme. Rritja e sipërfaqeve me serra i kontribuon edhe zëvendësimit të prodhimeve të importuara me prodhime vendore, rrjedhimisht edhe përmirësimit të bilancit tregtar negativ të vendit.

2.3 Sektori i mishit

Nën-sektori i mishit konsiderohet të ketë potencial të mirë, pasi që kërkesa për produkte të mishit është e lartë. Një numër i vogël i fermave janë të fokusuara në majmëri intensive me një numër të ulët krerësh. Pjesa më e madhe e mishit që përdoret për përpunim importohet dhe vetëm në mishtore shitet mish i freskët vendor. Mishi i viçit është lloji i mishit më i kërkuar në Kosovë, i ndjekur nga shpendët dhe qengji.

Mishi i gjedhit tradicionalisht është konsideruar si nënprodukt i sektorit të qumështit. Të gjithë viçat vijnë nga fermat prodhuese të qumështit, d.m.th. nuk ekziston një zinxhir furnizimi i mishit, i kompletuar dhe specializuar. Stallat për majmëri janë kryesisht objekte të konvertuara nga objektet për prodhimin e qumështit ose objekte të ndërtuara nga vetë fermerët e vegjël. Sektori i prodhimit të mishit në Kosovë është i dominuar nga fermat ekzistuese me tufa me më pak se 9 krerë. Në vitin 2021, fermat lokale të bagëtive furnizuan

44% të nevojës së tregut të Kosovës për mish gjedhi, ndërsa bilanci i mbetur prej rreth 56% u importua.

Prodhimi i mishit të shpendëve aktualisht është shumë i ulët dhe prodhimi në vitet e fundit është zvogëluar. Zinxhiri i marketingut të mishit të shpendëve në Kosovë nuk është i organizuar. Njëri nga prodhuesit më të mëdhenj të mishit të pulës, shitjen e realizon përmes pikave të shitjes të organizuara nga vetë prodhuesi.

Me rritjen ekonomike pritet të rritet kërkesa për konsum të mishit të freskët dhe produkteve të mishit në Kosovë. Importet e mishit dhe të të brendshmeve ushqimore janë vazhdimisht në rritje. Rritja e importeve në vitin 2021 ishte 28,7% krahasuar me vitin 2020. Prodhimi lokal i të gjitha kategorive të mishit është relativisht i vogël në krahasim me kërkesat e tregut të brendshëm.

Mbarështuesit e gjedheve për mish gjithashtu kanë nevojë për investime në stalla dhe objekte përcjellëse. Investimet në makineri të fermës për prodhim të ushqimit për kafshë dhe investimet në menaxhimin e mbetjeve dhe plehut gjithashtu kanë prioritet. Ka nevojë për ndërtimin e stallave të reja moderne dhe objekteve të fermave për mbarështim të kafshëve për mish në përputhje me standardet ekzistuese për mirëqenie të kafshëve dhe mjedis. Janë të nevojshme pajisje për fermë si: sistemi i furnizimit me ujë, sistemi i të ushqyerit, largimi i plehut të stallës, makineria e fermës, sidomos për prodhimin, ruajtjen, përgatitjen, përdorimin dhe shpërndarjen e ushqimit të kafshëve.

Rëndësia e sektorit të derrarisë në Kosovë vazhdon të mbetet e ulët në krahasim me sektorët e tjerë blegtoral, ku kategoria e derrave përbënë vetëm 8% nga gjithsej numri i kafshëve.

Sipas Regjistrimit të Bujqësisë (2014) në Kosovë janë 6,302 ekonomi bujqësore që mbajnë 34.188 derra apo mesatarisht 5 krerë për ekonomi bujqësore. Në vitin 2021 numri i derrave arrin 47, 384 krere. Shumica e këtyre ekonomive kanë nevojë për investime në stalla moderne dhe objekte përcjellëse me qëllim të shtimit të numrit dhe përmirësimit të kushteve për shëndet dhe mirëqenie të kafshëve.

2.4 Sektori i qumështit

Qumështi i lopës është prodhimi më i rëndësishëm blegtoral. Vitet e fundit janë bërë përpjekje që prodhimi i qumështit të kalojë nga prodhimi për nevoja familjar në prodhim për treg.

Sasia e prodhuar/ dorezuar e qumështit vazhdon të jetë e ulët dhe nuk i plotëson nevojat e tregut dhe kapacitetet perpunuese, çka po i shtyn ata që të importojnë qumësht. Me përmirësimin e kushteve të mbarështimit, duke zbatuar praktikën e mira bujqësore në fermat prodhuese të qumështit do të rritet kapaciteti i prodhuesit të fermave dhe do të ketë cilësi të lartë.

Cilësia jo e kënaqshme e qumështit të freskët ka shtyrë MBPZHR-në në zbatimin e skemës së pagesave direkte për cilësi të qumështit. Ende ka mjaft hapësirë për përmirësim në asetet fizike si në objekte më të mira, pajisje më bashkëkohore të stallave, sisteme më të mira dhe më bashkëkohore të mjeljes. Duke krijuar qendra të reja për grumbullimin e qumështit për fermer me pajisje ftohëse qumështi, efikasiteti i mbledhjes së qumështit do të rritet dhe cilësia e qumështit do të përmirësohet.

Derisa një pjesë e pikave të grumbullimit përmbushin standardet e sigurisë ushqimore, por kanë ende nevojë për investime që të arrijnë dhe rrisin standarde të sigurisë ushqimore. Paralelisht me intensifikimin e prodhimit duhet të ruhet edhe mjedisi nga

ndikimi negativ i prodhimit. Me qëllim të mbrojtjes së ujrave nëntokësore nga ndotja prej plehut të lengët, ndërtuesit e stallave të reja janë të detyruar të ndërtojnë edhe depo të plehut.

Prodhimi i qumështit nga ripërtypësit e vegjël (dele, dhi) është kryesisht cikël i mbyllur, nga prodhimi i qumështit, të përpunimi i djathit dhe shitja (marketingu) në fermë. Vetëm disa ferma janë komerciale, ndërsa shumica e prodhuesve që mbajnë ripërtypës të vegjël janë ferma të vogla me praktika kryesisht tradicionale të mbarështimit të kafshëve. Përpjekjet jo te mjaftueshme për zhvillimin dhe modernizimin e fermave; pranimi i ngadalshëm i teknologjisë (p.sh., përdorimi i pajisjeve të mjeljes); Strehimi i papërshtatshëm i kafshëve, zakonisht nivel i ulët i mirëqenjes. Ky sektor ka nevojë të madhe për investime në modernizimin e stallave, objekteve përcjellëse infrastrukturore, për përdorimin e sistemeve të mjeljes, etj.

2.5 Sektori i rrushit

Ngastrat e vreshtave kryesisht janë të vogla, ndërsa prodhimi i rrushit prodhohet nga 3,471 ha vreshtarë. Madhësia mesatare është 0.5 ha me rendiment mesatar prej 7.6 t/ha. Vreshtat e Kosovës ka 938 haeme rrush tryeze, prodhimtaria 7,435 t vetë-mjaftueshmeria 72% dhe 2,533 hame prodhimtaria prej 19,091/ t rrush per vere. Shpenzimet e prodhimit janë të larta pjesërisht për shkak të vreshtave të vjetra, ngastrave të vogla dhe mekanizimit të vjetër. Rrushi i tryezës i prodhuar në vend, ballafaqohet me konkurrencë të fortë nga importi i cili është i kategorizuar dhe pakeluar mirë. Prioritet do t'i jepet prodhimit të rrushit të tryezës, por pa e lënë anash edhe prodhimin e rrushit të verës. Investimet në ristrukturimin dhe modernizimin e prodhimit dhe tregtimit të rrushit janë të nevojshme për të konkurruar me prodhimet e importuara.

Sektori i rrushit ka nevojë për zgjidhje specifike; për rrushin e tryezës mënyra e duhur do të ishte mbjellja e vreshtave të rinj dhe rimbjellja e varieteteve moderne pa fara, ujitja pikë-pikë (kur është e nevojshme), vendosja e rrjetave të breshëritë dhe frigoriferëve ose depot të ftohta për ruajtjen e rrushit pas vjeljesë. Për rrushin e verës, fermerët do të duhet të përballen me mbjelljen dhe rimbjelljen e vreshtave të rinj dhe më pas ta prodhojnë verën në shishe me etiketën e tyre.

2.6 Sektori i vezëve

Sektori i prodhimit të vezëve është relativisht mirë i konsoliduar. Prodhimi i vezëve në fermat komerciale vlerësohet të jetë rreth 419.9 milion vezë (2021) ndërsa në kuadër të ekonomive familjare prodhohen rreth 131 milion vezë që rezulton me një prodhimtari totale 419.9 milion vezë. Konsumi mesatar për kokë banori llogaritet të jetë rreth 239 vezë/vit dhe mund të themi se Kosova plotëson rreth 99% të nevojave për konsum të vezëve.

Cilësia e vezëve të pulave është e mirë; ndaj, sektori i vezëve ka potencial për zgjerim në tregun e huaj. Shumica e prodhuesve aplikojnë sistemin e mbajtjes në kafaze konvencionale. Me qëllim të mbrojtjes së shëndetit dhe mirëqenies së kafshëve dhe përmbushjes së standardeve europiane, do të investohet vetëm në kafaz të përmirësuar (sipas standardeve të BE-së) apo në mbajtje në dysHEME dhe në sistem të lirë të mbajtjes në natyrë. Për ta përmirësuar efikasitetin e prodhuesve mesatarë, prioritet do t'i jepet fermave të mesme me nga 5,000 deri 25,000 pula vojse, të cilat mund t'i përballojnë lëvizjet e mëdha të çmimeve përgjatë viteve dhe të konkurrojnë në tregun dinamik.

Do të sigurohet përkrahje për ta përmirësuar efikasitetin e prodhimit duke investuar në pajisje më të mira për stallë dhe higjienë në stallë (ajrosje, sistem të ujit, sistem të grumbullimit të vezëve, etj). Duhet të përmirësohet menaxhimi i plehut të stallës dhe mbetjeve të tjera, pasi që ndikimi negativ i shpeztarisë intensive në mjedis mund të jetë i lartë nëse nuk trajtohet si duhet. Shërbimet këshilluese në Kosovë duhet të përmirësohen ashtu që t'u ofrojnë trajnim përkatës prodhuesve të mesëm dhe të vegjël në prodhimin e ushqimit të kafshëve, operimin dhe mirëmbajtjen e linjave gjysmë-automatike për grumbullimin dhe kategorizimin e vezëve.

3. Objektivat e përgjithshme

- Rritja e efikasitetit, aftësisë konkurruese dhe prodhimin më të qëndrueshëm bujqësor në sektorin e agro - ushqimit, p.sh., me përafrimin progresiv me standardet e Unionit, duke forcuar pozicionin e fermerëve në zinxhirin ushqimor dhe duke mbështetur fermerët e rinj në krijimin e vendeve të punës.
- Përmirësimi i reagimit të sektorit agro-ushqimor ndaj kërkesës publike për ushqime me cilësi të lartë, të sigurt, ushqyese dhe të qëndrueshme, si dhe mirëqenie optimale të kafshëve.
- Të kontribuojë në zbutjen e ndryshimeve klimatike, si dhe në prodhimin e energjisë së qëndrueshme dhe të nxisë menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore, siç janë uji, toka dhe ajri.

3.1 Objektivat specifike

3.1.1 Sektori i pemëve dhe sektori i perimeve (përfshirë patatet)

- Të rrisë prodhimin pemëve dhe perimeve (përfshirë patatet si dhe fidanëve për perime në serre) për qëllime komerciale;
- Përmirësimi i cilësisë me qëllim të përmbushjes së standardeve përkatëse kombëtare dhe të atyre të BE-së;
- Modernizimi i fermave përmes përdorimit të pajisjeve të reja, mekanizimit modern dhe sistemeve moderne të ujitjes;
- Zvogëlimi i humbjeve pas vjeljes nëpërmjet investimeve në fermë, në teknologjinë e ruajtjes, në infrastrukturë dhe pajisje për fazën pas vjeljes, përfshirë kapacitetet për ftohje, klasifikim dhe paketim;
- Mbështetja në krijimin e vendeve të punës në fermë;
- Ruajtje dhe përdorimi efikas i inputeve dhe pajisjeve bujqësore në fermë;
- Përmirësimi i integritetit të fermerëve me blerësit e prodhimeve bujqësore.

3.1.2 Sektori i qumështit dhe sektori i mishit

- Rritja e prodhimit në fermat e specializuara;
- Rritja e fondit blektoral dhe përmirësimi i racor
- Përmirësimi i cilësisë me qëllim të përmbushjes së standardeve kombëtare dhe të atyre të BE-së;
- Modernizimi i fermave përmes përdorimit të pajisjeve të reja, moderne dhe pajisjeve për menaxhimin e mbeturinave
- Të zvogëlohet lirimi i oksidit të azotit dhe metanit përmes trajtimit të duhur të plehut organik dhe mos-ndotjes së ujërave mbitokësore dhe nëntokësore;
- Mbështetja në krijimin e vendeve të punës në fermë;
- Prodhimi i energjisë së ripërtërishme;

- Përmirësimi i integritetit të fermerëve me blerësit e prodhimeve të tyre.

3.1.3 Sektori i rrushit

- Të rrisë prodhimin e rrushit të tryezës dhe rrushit të verës;
- Përmirësimi i cilësisë me qëllim të përmbushjes së standardeve kombëtare dhe të atyre të BE-së;
- Modernizimi i fermave përmes përdorimit të fidanëve cilësorë dhe mekanizimit modern duke përfshirë përdorimin e plehrave dhe pesticideve;
- Ruajtje dhe përdorimi efikas i inputeve dhe pajisjeve bujqësore në fermë;
- Mbështetja në krijimin e vendeve të punës në fermë;
- Përmirësimi i integritetit të fermerëve me blerësit e produkteve të tyre.

3.1.4 Sektori i vezëve

- Përmirësimi dhe zgjerimi i kapaciteteve ekzistuese;
- Përmirësimi i cilësisë me qëllim të përmbushjes së standardeve kombëtare dhe të atyre të BE-së;
- Modernizimi i fermave përmes përdorimit të pajisjeve të reja dhe mekanizimit modern;
- Zvogëlimi i lirimit të oksidit të azotit dhe metanit përmes trajtimit të duhur të plehut organik;
- Mbështetja në krijimin e vendeve të punës në fermë;
- Prodhimi i energjisë së ripërtërishme;
- Përmirësimi i integritetit të fermerëve me blerësit e prodhimeve të tyre;

4. Lidhja e masës me masat tjera të programit

Masa 1 “Investimet në asetet fizike të ekonomive bujqësore” duke mbështetur këtë masë, sigurohet lëndën e parë për industrinë përpunuese që mbështetet në kuadër të Mases 3 “Investimet në asetet fizike për përpunimin dhe tregtimin e prodhimeve bujqësore”, biznesit përpunuesit e lëndës së parë, sigurojnë tregun për fermerët.

Gjatë zbatimit të Masës 1 njëkohësisht, bëhet edhe plotësimi i disa kërkesave që rrjedhin nga Masa 4 “Masa për agro-mjedis klimë dhe bujqësisë organike”. Fermerët me sipërfaqe të vogël prodhuese, prodhimet e veta mund të plasojnë përfituesve të Masës 7 “Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i bizneseve” dhe me Masa 2 “Mbështetje për krijimin e grupeve të prodhuesve” do të mundësohen shumë lehtësime për fermer : si në shitje të prodhimeve, në ruajtje të tyre etj.

5. Përfituesit

- Përfituesit nën këtë masë janë fermerët, sipas përkufizimit në Ligjin Nr.08/L-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural,
- Përfitues mund të jete edhe organizatat e prodhuesve (si kooperativat, shoqatat, etj.) të cilat janë të njohura nga Organi Kompetent i Ministrisë sipas Ligji nr.08/L-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.
- Të gjithë aplikuesit e kësaj mase duhet të jenë të regjistruar në Regjistrin e Fermës. Certifikata e Numrit Identifikues të Fermës (NIF) duhet të jetë në emër të aplikuesit.
- Nëse aplikuesi është ndërmarrje, edhe certifikata e NIF-it duhet të jetë në emër të ndërmarrjes.

- Të gjithë përfituesit e projekteve të zhvillimit rural obligohen t'i mirëmbajnë investimet e tyre sipas projektit të miratuar gjatë 5 viteve pas ekzekutimit të pagesës së fundit nga AZHB. Nëse nuk i mirëmban investimet, përfituesi obligohet ta kthejë shumën e financuar të përkrahjes publike.
- Aplikanti mund të aplikojë sërish vetëm pasi të ketë përfunduar zbatimin e projektit aktual

6. Kriteret e përbashkëta të pranueshmërisë

6.1 Lloji i përfituesve

- Aplikuesi ai/ ajo është person fizik , ai duhet të jetë së paku 18 vjeç, por që nuk i ka mbushur 65 vjet (në momentin e aplikimit) . Në rastin e ndërmarrjeve ky kriter nuk aplikohet;
- Personi fizik duhet ta ketë të përfunduar së paku shkollimin e detyrueshëm elementar (8 ose 9 vjeçar). dhe dy (2) vjet përvojë pune në lëmin në të cilën aplikon
- Në rastin e ndërmarrjeve, kërkesa e sipërpërmendur vlen për pronarin, për të punësuarin ose për personin e autorizuar të ndërmarrjes.
- Aplikuesit duhet t'i kenë të rregulluara detyrimet tatimore dhe atë, personat fizik, tatimin në pronë, kurse ndërmarrjet, tatimin në të ardhura të korporatave;
- Nëse toka ose ndonjë pronë tjetër në të cilën do të bëhet investimi është në bashkëpronësi, aplikuesi duhet të sjellë pëlqimin e bashkëpronarëve;
- Në rast se toka në certifikatën e pronësisë është mal ose tokë pyjore dhe në teren është tokë bujqësore, aplikuesi duhet paraprakisht ta ndërroj destinimin e tokës në kadastër dhe pastaj të aplikoj.
- Kushtet e përshtatshmërisë mund të detajohen në udhëzimet e aplikantit.

6.2 Qëndrueshmëria ekonomike

- Aplikuesi duhet të dëshmojë qëndrueshmërinë ekonomike të fermës përmes plani të biznesit që synon të arrij rezultatet deri në fund të periudhës së investimeve. Kriteret që do të përdoren nga AZHB për të vlerësuar qëndrueshmërinë ekonomike janë rrjedha e paras dhe kthimi i investimit.
- Në rastet kur vlera e propozuar e projektit është mbi 50,000 euro, atëherë aplikuesi duhet të sjellë deshmi mbi gjendjen financiare të tij. Në rastet kur aplikuesi vec është subjekt i regjistruar juridik, ai duhet që si deshmi të ofroj pasqyrat financiare nga viti paraprak. Në rastet kur aplikuesi është person fizik, i njëjti duhet të dëshmojë gjendjen në llogarinë e tij bankare për periudhën e fundit 6 mujore.
- Formula e detajuar duhet të shpjegohet në udhëzuesin për aplikantët e përgatitur nga AZHB. Fondet e AZHB-së të dhëna për përfituesin do të të merren parasysh kur llogaritet qëndrueshmëria ekonomike e përfituesit;
- Në rast të investimeve nën 20.000 euro, një formë e thjeshtuar e plani të biznesit ose projekt-propozimi, është pranueshëm, duke ruajtur parashikimet e qëndrueshmërisë financiare /ekonomike;
- Plani i biznesit është dokumenti kryesor për vlerësimin e qëndrueshmërisë ekonomike. Plani i biznesit përgatitet nga aplikuesi sipas një modeli të parapërgatitur nga AZHB-ja.

6.3 Standardet Kombëtare / Standardet e BE-s

- Standardet kombëtare për shëndetin e kafshëve, mirëqenien e kafshëve dhe mbrojtjen e mjedisit janë paraqitur në udhëzuesin për aplikues. Ato duhet të përmbushen më së

vonit para kërkesës për pagesën e fundit dhe verifikohen me rastin e kontrollit të personit zyrtar në vendin e investimit.

- Në rast të investimeve në pemishte dhe vreshta të reja, para nënshkrimit të kontratës për bashkëfinancim, përfituesi i grantit duhet të sjellë analizat kimike dhe fizike të tokës me rekomandim pozitiv për përshtatshmërinë për investimin e paraparë. Në rast se rekomandimi është negativ refuzohet dhënia e grantit.

7. Kriteret e veçanta të pranueshmërisë

7.1 Sektori i pemëve (molla, dardha, kumbulla, vishnja, arra, lajthia, qershia, kajsia, pjeshka, ftoni)

Në momentin e aplikimit për investime në sektorin e pemëve, aplikuesit duhet të dëshmojnë se kanë sipërfaqe të tokës bujqësore në pronësi, të trashëguar apo të marrë me qira për së paku 10 vjet të llogaritur nga viti i aplikimit dhe atë së paku 1 hektar për pemë drufrutore (molla, dardha, kumbulla, vishnja, arra, lajthia, qershia, kajsia, pjeshka, dhe ftoni) dhe/ose 0.25 hektar për pemë manore (dredhëza, mjedra, boronica, manaferra dhe aronia). Sipërfaqja minimale e ngastrës për pemë manore duhet të jetë 0.10 hektar dhe për pemë drufrutore 0.35 hektar. Përfituesit për ngritje të pemishteve të reja, para kërkesës për pagesë, nëse blejnë fidanë të prodhuar në Kosovë, duhet të dorëzojnë kopjen e certifikatës fito-sanitare mbi gjendjen shëndetësore të materialit fidanor që përmbush kriterin CAC (Conformitas Agraria Communitatis) dhe kopjen e licencës së prodhuesit, kurse ata që blejnë fidanë të importuar nga vendet e BE-së, duhet të dorëzojnë kopjen e certifikatës fito-sanitare mbi gjendjen shëndetësore të materialit fidanor që përmbush së paku kriterin CAC të lëshuar nga prodhuesi, certifikatën për prejardhjen e origjinës dhe lejen e importit të ndërmarrjes importuese.

- Vetëm për sipërfaqet 3 e me shumë hektarë me peme drufrutore dhe manore, u lejohet edhe aplikimi për ndërtimin e objekteve për veprimet pas vjeljes, si depo ftohëse, makineri për klasifikim, pastrim, paketim;

7.2 Sektori i perimeve dhe serrave (përfshirë patatet)

Në momentin e aplikimit për investime në depo për pemë dhe perime (përfshirë patatet), aplikuesit duhet të dëshmojnë se kanë së paku 2 hektarë sipërfaqe të tokës bujqësore në pronësi, të trashëguar apo të marrë me qira për së paku 10 vjet.

Në momentin e aplikimit për investime në serra të reja të përhershme, aplikuesi duhet të dëshmojë se ka së paku 0.10 hektar tokë të punueshme të regjistruar në Regjistrin e Fermave. Madhësia minimale e një serre e pandarë është 0.10 ha ari.

7.3 Sektori i mishit

Për investime në sektorin e mishit (majmëria e viçave dhederrave), aplikuesit nuk janë të obliguar të kenë viça/derra në momentin e aplikimit, por para kërkesës për pagesën e fundit duhet të kenë së paku 20 krerë viça, ose 40 derra për trashje me matrikuj të Republikës së Kosovës të Regjistruara në Regjistrin e Identifikimit të Kafshëve ose të vendeve të BE-së, dhe këto duhet t'i dëshmojnë me dokumente përkatëse dhe me praninë e tyre në stallë. Aplikantët që aplikojnë për ndërtimin e stallës për viça dhe për derra, në projektin e tyre duhet ta përfshijnë edhe depon e plehut me kapacitet të mjaftueshëm për së paku 3 muaj.

Në rast të investimeve në mekanizëm bujqësor për kultivimin e tokës, në momentin e aplikimit, aplikuesit për majmëri të viçave duhet të dëshmojnë se kanë së paku 0,20 hektar të

tokës bujqësore për kokë viçi, në pronësi, të trashëguar apo të marrë me qira për së paku 3 vjet.

7.4 Sektori i qumështit

Tek rastet e investimeve për rritjen e numrit të krereve, fermeri duhet të dëshmojë që në momentin e aplikimit ka në posedim së paku 5 krere (të dëshmuara përmes certifikates së regjistrimit të kafsheve të leshuara nga AUV-i dhe dëshmise për subvencione të marra në vitin paraprak) të lopeve qumështore.

Fermeret të cilët aplikojnë vetëm për rritjen e fondit blektoral, duhet të kenë të ndertuar shtallen sipas kriterëve zoohigjenike dhe zooteknike dhe të kenë kapacitete të mjaftueshme për mbarestrimin e krereve të përfituar.

Nëse aplikuesi i njëjti në planin e tij të biznesit ka parapare edhe ndërtimin e shtallave apo investime tjera kapitale, atëherë i njëjti duhet të dëshmojë që në momentin e përmbjlljes së investimit, duhet t'i ketë së paku 15 krere të lopeve qumështore.

Aplikuesit për investime në sektorin e prodhimit të qumështit, në momentin e aplikimit janë të obliguar të kenë së paku 130 dele ose 130 dhi, të regjistruara në Regjistrin e Fermës dhe në Regjistrin për Regjistrim dhe Identifikim të Kafshëve (RRIK) në AUV). Kjo dispozitë nuk vlen për pikat grumbulluese.

Ferma për grumbullimin e qumështit/ Pikat grumbulluese duhet të kenë kontrata afatgjate (së paku njëvjeçare) me së paku 5 fermerë të cilët bashkërisht mbarështojnë së paku 30 lopë qumështore.

Aplikantët që aplikojnë për ndërtimin e stallës për lopë qumështore, në projektin e tyre duhet të përfshijnë edhe depon e plehut me kapacitet të mjaftueshëm për së paku 3 muaj. Depo e plehut nuk është e obligueshme për mbarështuesit e deleve dhe dhive, por duhet të jenë të pranueshme investimet për shmangien e rrjedhjeve të urinës nga shtallat e dimrit dhe pajisjet për transport dhe aplikimin e plehut organik të kompostuar.

7.5 Sektori i rrushit

Në momentin e aplikimit, aplikuesit për investime në sektorin e rrushit duhet të dëshmojnë se kanë tokë bujqësore në pronësi, të trashëguar apo të marrë me qira për së paku 10 vjet, dhe atë së paku 0.50 hektar. Sipërfaqja minimale e ngastrës duhet të jetë 0.1 hektar.

Në rast të investimeve në mekanizim dhe pajisje për kultivim dhe vjelje, si dhe depo për trajtim pas vjeljes, aplikuesit duhet të dëshmojnë se kanë së paku 3 hektarë me vreshta, në pronësi, të trashëguar apo të marrë me qira për së paku 10 vjet, të regjistruar në Regjistrin e Vreshtave dhe në Regjistrin e Fermës.

7.6 Sektori i vezëve

Aplikuesit për investime në sektorin e vezëve, duhet të dëshmojnë posedimin e së paku 5,000 pulave vojse në prodhimtari aktive. Aplikuesit që aplikojnë për ndërtimin e fermës së pulave, në projektin e tyre duhet të përfshijnë edhe depon e plehut me kapacitet të mjaftueshëm për së paku 3 muaj. Aplikuesit në sektorin e vezëve, me rastin e aplikimit duhet të shënojnë në planin e biznesit kur do të bëjnë ndërrimin e turnusit dhe sa do të zgjasë pauza pa prodhim. Aplikuesi duhet të dorëzojë edhe faturën e furnizimit të fundit me pula.

Në rast të sëmundjeve të cilat dëmtojnë numër të madh të pulave, duhet të sigurohet vërtetimi i veterinarit të zonës.

7.7 Investimet në prodhimin e energjisë së ripërtitëshme

Në kuadër të këtij investimi mbështetës, kompensim/shitja e energjisë elektrike në rrjet lejohet për aq sa respektohet kufiri "vetë-konsum" (d.m.th. energjia elektrike e kompensuar/shitur në rrjet është e barabartë mesatarisht me energjinë elektrike e shpenzuar gjatë vitit). Kjo justifikohet me faktin se, meqenëse energjia elektrike nuk mund të ruhet, ajo nëse nuk harxhohet, mund të lëshohet në rrjet; rrjeti i energjisë elektrike mund të konceptohet si një vend depozitimi për energjinë elektrike ku futet dhe tërhiqet gjatë vitit në sasi të ngjashme dhe me një ritëm të ndryshëm. Koncepti i "vetë-konsumit" duhet të kontrollohet në fazën në të cilën paraqitet / vlerësohet një projekt. Investimi konsiderohet i pranueshëm kur kapaciteti (teorik) i energjisë i impiantit të energjisë së rinovueshme ("investimi") nuk tejkalon 120% të konsumit mesatar prej 3 vjetësh të fermës. Në rastin e fermave të reja ose në rastet e fermave që kanë ndryshuar në mënyrë thelbësore madhësinë e veprimtarisë së tyre në tre vitet e fundit, konsumi i pritshëm duhet të vlerësohet nga AZHB. I njëjti shqetësim sa i përket konsumit të energjisë së pritshme rritet për shkak të investimeve të reja që do të bëhen si pjesë e të njëjtit aplikim nga përfituesi i mundshëm.

8. Shpenzimet e pranueshme

8.1 Investimet indikative të pranueshme për sector

Në rast të përfitimit nga "Investimet kolektive" ndihma e shtuar, intensiteti, lista e investimeve të pranueshme dhe kriteret e tjera do t'i shtohen Programit vjetor për Zhvillimit Rural pas njohjes së Grupeve Prodhuese nga Organi Kompetent i Ministrisë sipas Ligji nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

Investimet në sektorin e pemëve dhe depo

- Investimet në ngritjen e pemishteve drufrutore të reja me sipërfaqe minimale prej 1 hektar dhe 0,25 ha për pemët manore;
- Investimet në vendosjen e sistemeve të ujitjes në fermë, sipas praktikave efikase të ujitjes;
- Investimet në prodhimin e energjisë në fermë nga të gjitha llojet e burimeve të ripërtitëshme;
- Investimet në sistemin e rrjetave për mbrojtje nga breshëri;
- Investimet në makineri bujqësore dhe pajisje për pemishte, për mbrojtje të bimëve, për plehërim, për vjelje dhe trajtim pas vjeljes;
- Investimet për blerje të traktorit për pemët dru-frutore, vetëm për sipërfaqet egzistuese që janë 3 e më shumë hektare në momentin e aplikimit;
- Vetëm për sipërfaqet 3 e më shumë hektarë me peme drufrutore dhe manore, u lejohet edhe aplikimi për ndërtimin e objekteve për veprimet pas vjeljes, si depo ftohëse, makineri për klasifikim, pastrim, paketim;
- Investime për blerjen e pajisjeve pas-vjeljes: klasifikim, paketim dhe etiketim;
- Investimet në ndërtimin dhe përmirësimin e objekteve për aktivitetet e pas vjeljes;
- Objekteve për vendosjen e makinave, si dhe depove për vendosjen e inputeve bujqësore.

Investimet në sektorin e perimeve dhe serrave (përfshirë patatet) dhe për depo

- Investimet në ndërtimin e serrave të përhershme për perime, pemë manore apo fidane. Sipërfaqja minimale e një serre është 0.10 hektar;
- Investimet në prodhim të energjisë në fermë nga të gjitha llojet burimeve të ripërtërishme;
- Blerja dhe instalimi i pajisjeve për arritjen e kushteve të kontrolluara klimatike, përfshirë pajisjet për ngrohje në serra;
- Investimet në vendosjen ose avancimin e sistemeve të ujitjes në serrë sipas praktikave efikase të ujitjes;
- Ndërtimi i objekteve për trajtim pas vjeljes (klasifikim, paketim, etiketim) dhe për ruajtje të prodhimit, si dhe depove për produkte për mbrojtje të bimëve dhe për plehra artificiale. Atyre që kanë mbi 3 hektarë sipërfaqe me perime/patate u lejohet edhe aplikimi për ndërtimin e objekteve për veprimet pas vjeljes, si depo ftohëse, makineri për klasifikim, pastrim, paketim;
- Blerja e mekanizmit përkatës për kultivimin e perimeve në fushë të hapur apo në serra (makinë për mbjellje të fidanëve, makinë për shtrirje të folisë.)

Investimet në sektorin e mishit

- Ndërtimi/rinovimi/zgjerimi i stallave, objekteve përcjellëse (deponitë e plehut, hangarët e ushqimit voluminoz, depot e silazhit) dhe infrastrukturës në fermë (p.sh. furnizim me ujë në nivel ferme);
- Investimet në prodhim të energjisë në fermë nga të gjitha llojet e burimeve të ripërtërishme;
- Investimet në modernizimin e sistemit të ushqimit dhe furnizimit me ujë;
- Investimet në makineri bujqësore dhe pajisje për kultivim të bimëve foragjere dhe drithërave, mbrojtje të bimëve, plehërim dhe korrije;
- Investimet për pastrimin/largimin e plehut organik (të lëngët dhe të ngurtë) dhe deponimin e tij si dhe shpërndarjen e plehut;
- Investimet për prodhimin e ushqimit të koncentruar, nga kapaciteti total i të cilit, së paku 50% do të përdoret për nevoja të fermës.

Investimet në sektorin e qumështit

- Blerja e lopeve qumështore të racës. Numri i lopeve për të cilat aplikohet nuk duhet të jete me i vogël se 5 krere por jo me shumë se 20 krere.
- Ndërtimi/rinovimi/zgjerimi i stallave, objekteve përcjellëse si dhe objekteve të qendrave grumbulluese të qumështit (deponitë e plehut, hangarët e ushqimit voluminoz, depot e silazhit, mjeltore) dhe infrastrukturës në fermë (p.sh.. instalimi i ujit, i rrymës);
- Investimet në modernizimin e mjeljes dhe pajisjeve për ftohje, si pajisjet për mjelje, ruajtje të qumështit, përfshirë dhomat e ruajtjes së qumështit, laktofrizat;
- Investimet në prodhim të energjisë në fermë nga të gjitha llojet e burimeve të ripërtërishme;
- Pajisjet dhe makineritë për heqjen e plehut organik, pastrimin e dyshemesë, për shmangien e rrjedhjes të urinës (plehut të lëngët), për lehtësimin e transportit të plehut organik të ngurtë dhe të lëngët drejt objektit të magazinimit,
- Pajisje dhe makineri për heqjen e plehut dhe shpërndarjen e plehut në fushë;
- Investimet në modernizimin e sistemit të ushqimit dhe furnizimit me ujë;

- Investimet në makineri bujqësore dhe pajisje për kultivim të bimëve foragjere dhe drithërave, mbrojtje të bimëve, plehërim dhe korrije;
- Investimet për pastrimin/largimin e plehut organik (të lëngët dhe të ngurtë) dhe deponimin e tij;
- Investimet për prodhimin e ushqimit të koncentruar, nga kapaciteti total i të cilit, së paku 50% do të përdoret për nevoja të fermës.

Investimet në sektorin e rrushit

- Investimet në ngritjen/modernizimin e plantacioneve të vreshtave (konvertim, zëvendësim) për rrush të tryezës dhe rrush të verës me madhësi minimale 0.5 hektar;
- Investimet në vendosjen e sistemeve të ujitjes, sipas praktikave efikase të ujitjes;
- Investimet në vendosjen e plasmasit për rrush të tryezës;
- Investimet në prodhim të energjisë në fermë nga të gjitha llojet e burimeve të ripërtërishme;
- Investimet në sistemin e rrjetave për mbrojtje nga breshëri;
- Investimet në sisteme mbajtëse të hardhive dhe në rrethoja;
- Investimet në makineri bujqësore dhe pajisje për vreshta, makineri për mbrojtje të bimëve, për plehërim, për vjelje dhe trajtim pas vjeljes;
- Atyre që kanë mbi 3 hektarë sipërfaqe me vreshta u lejohet edhe aplikimi për ndërtimin e objekteve për veprimet pas vjeljes, si depo ftohëse, makineri për klasifikim, pastrim, paketim;

Investimet në sektorin e vezëve

- Ndërtimi/rinovimi/zgjerimi i stallave dhe dhomave për ruajtjen e vezëve;
- Investimet në infrastrukturë të brendshme (sistemi i të ushqyerit, ujë-pirëset dhe pajisje për rregullimin e mikroklimës, pajisje për largimin e plehut, klasifikim të vezëve)
- Investimet në kafaze, vetëm sipas standardeve të BE-së;
- Ndërtimi dhe renovimi i depove për ruajtjen e ushqimit, përfshirë pajisjet për përgatitje të ushqimit, trajtim, paketim dhe ruajtje të vezëve;
- Investimet në pajisje për energji ose prodhim të energjisë në fermë nga të gjitha llojet e burimeve të ripërtërishme;
- Investimet për pastrimin/largimin e plehut organik dhe deponimin e tij dhe pajisje për shpërndarjen e plehut në fushë;
- Investimet për prodhimin e ushqimit të koncentruar, nga kapaciteti total i të cilit, së paku 50% do të përdoret për nevoja të fermës;

Investimet tjera

- Blerjen e makinave dhe pajisjeve të reja, përfshirë pajisjet për digitalizim dhe softuer kompjuterik;
 - Investimet për blerje të traktorit do të pranohen vetëm në ato raste kur kanë korrelacion të ngushtë me madhësin/fuqinë e traktorit dhe ngarkesës së punës/madhësisë së fermës/ kapacitet prodhues (të prezentuara dhe arsyetuar mirë në planin e biznesit)
- Listë e detajuar e shpenzimeve të pranueshme për këtë masë do të jete pjese e udhëzuesit për aplikues.
- Shpenzimet e pranueshme janë të kufizuara në ato që janë përfshirë në Listën e

Investimeve të Pranueshme për Masën 1.

9. Kriteret e përzgjedhjes²⁹

9.1 Kriteret e përzgjedhjes për prodhimin bimor

Nr	Lloji i kriterëve	Kriteri / Kategoria			Pikë
1	Investimet në rritjen e konkurrencës dhe prodhimtarisë	drufrutore	manore/rrush	serra	
2	Aplikuesi fermeri i ri	Aplikuesi nën moshën 40			
3	Gjinia e aplikuesit	Aplikuesi femër			
4	Investimet në zonat malore	Ky kriter nuk vlen për serra			
5	Investime që synojnë zbutjen e efekteve të ndryshimeve klimatike	Ky kriter nuk zbatohet kur investimi bëhet në sipërfaqe të mbuluara nga sistemi i ujitjes dhe aplikuesi i merr pikët			
6	Investimi përfshin krijimin e vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit				
GJITHSEJ					

9.2 Kriteret e përzgjedhjes për prodhimin shtazor

Nr	Lloji i kriterëve	Kriteri/Kategoria				Pikë
1	Kapaciteti Prodhues	Lopë ose viça	Derra	Dele/dhi	Pulat	
2	Lloji i investimit	Ndërtim /zgjerim /renovim				
		Blerja e maqinerisë/përmirësimi i infrastrukturës				
		Blerja e lopëve qumeshtore				
3	Investime që synojnë zbutjen e efekteve të ndryshimeve klimatike	Investimet në teknologjitë e prodhimit të energjisë së ripërtërishme				
4	Investimet në zonat malore	Sipas definicionit të këtij programi				
5	Investimi përfshin krijimin e					

²⁹Kriteret e përzgjedhjes mund të rishikohen në Programet njëvjeçare

	vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit		
6	Aplikuesi fermeri i ri	<i>Aplikuesi nen moshën 40</i>	
7	Gjinia e fermerit	<i>Aplikuesi femër</i>	
GJITHSEJ			

Përfituesi që ka paraparë investime në përdorimin e energjisë së ripërtërishme dhe fiton pikë për këtë qellim, është i obliguar që këtë investim ta përdorë dhe mbajë aktiv për qëllimet që i ka paraparë në planin e biznesit. Nëse gjatë secilës kontrollë nga zyrtarët e AZHB-së (para nënshkrimit të kontratës, ad-hoc ose Ex-post) konstatohet që investimet në energji të ripërtërishme nuk janë duke u përdorur ashtu siç parashihet në planin e biznesit atëherë do të aplikohet nenit 54, të Ligji Nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

10. Intensiteti i përkrahjes publike

Përkrahja publike për këtë masë është 60% të shpenzimeve të pranueshme të investimit, kjo rritet në:

- 65% për investime në zona malore,
- 70% për investime në asete fizike të ekonomive bujqësore nëpronsi të fermerëve të rinj;
- Vlera minimale e shpenzimeve të pranueshme për projekt brenda kësaj mase është 15.000 €, përveç projekteve të sektorit të rrushit dhe frutave manore, ku vlera minimale e projektit është 5.000 €.
- Vlera maksimale e shpenzimeve të pranueshme për projekt brenda kësaj mase është 100.000 €.
- Përkrahja maksimale publike për periudhën programuese shtatë (7) vjeqare (2021-27) për Masën 1 nuk mund të tejkaloj tri projekte dhe nuk mund të kalojë shumën prej 240,000 € për përfitues.
- Aplikuesi mund të aplikoj me disa projekte gjatë periudhës së zbatimit të këtij programi në vite të ndryshme, me kusht që projektet e mëhershme të jenë përfunduar me sukses dhe përkrahja publike të mos tejkaloj shumën e lartpërmendur.
- Shpenzimet për përgatitjen e planit të biznesit apo projekt-propozimit nuk mund të tejkalojnë vlerën prej 3% të shpenzimeve të pranueshme, por jo më shumë se 1,500 euro. Në rast të investimeve që parashohin ndërtim të stallave apo depove për ruajtjen e pemëve dhe perimeve, shpenzimet për arkitekt dhe inxhinier, leje dhe licenca të ndryshme janë të pranueshme.
- Secili përfitues i projekteve mbi vlerë 30,000 euro, ka për obligim të angazhojë një student të drejtimit univerzitar bujqësor dhe teknologji ushqimore, për 1 vit kalendarik. Vlera minimale e pagesës për angazhimin 1 vjeçar të studentit të jetë 2,400 euro. Personi i njëjte nuk lejohet të angazhohet në më shumë se në një projekt dhe duhet të jetë i sektorit perkates.

11. Buxheti indikativ

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e përgjith. e investimit
	EUR	60%	EUR	40%	EUR
2021		60%		40%	
2022		60%		40%	
2023	16,827,000	60%	11,218,000	40%	28,045,000
2024	14,227,000	60%	9,484,667	40%	23,711,667
2025	13,127,000	60%	8,751,333	40%	21,878,333
2026	14,977,000	60%	9,984,667	40%	24,961,667
2027	14,727,000	60%	9,818,000	40%	24,545,000
Total	73,885,000	60%	49,256,667	40%	123,141,667

12. Indikatorët dhe synimet e Programit

Indikatorët	Synimet 2023 - 2027
Numri i fermerve te mbështetur nga PZHR	1498
Investimi total ne sektorin e prodhimit primar	123,141,667€
Numri i fermave qe marrin mbështetje per investime ne PBZHR, ne higjenen dhe mirqenjen e kafshve	749
Numri i vendeve te krijuara	2,568
Numri i fermerve te rinje qe marrin mbështetje nga PBZHR	800
Numri i grupeve prodhuese	2
Numri i fermerëve që marrin pjesë në grupet e prodhuesve, organizatat e prodhuesve, tregjet lokale, qarqet e zinxhirit të shkurtër të furnizimit dhe skemat e cilësisë te cilat jane mbështet	0
Numri i investimeve kolektive	0
Numri i përfituesve të PZHR ne investime lidhur me menaxhimin e plehut organik	700
Numri i përfituesve të PZHR në investime në trajtimin ose menaxhimin e mbetjeve	700
Numri i përfituesve të PZHR në investime në prodhimin e energjisë së rinovueshme	1,000
Numri i projekteve të llojit të investimit të	0

13. Procedura administrative

Kjo masë do të zbatohet nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB). Procedurat administrative të detajuara do të paraqiten në Udhëzimin Administrativ i cili miratohet nga Ministri i Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural. Vlerësimi përfshin verifikimin e dokumentacionit të dorëzuar (të jetë i plotë), kontrollet e pranueshmërisë (përfshirë projekt propozimin/planin e biznesit) dhe vlerësimi me pikë i projekteve. Raportet e vlerësimit do të publikohen. Të gjithë aplikantët do të kenë mundësinë të paraqesin ankesë. Procedura e vlerësimit do të jetë pjesë e Udhëzimit Administrativ, të miratuar nga MBPZHR.

14. Shtrirja gjeografike e masës

Kjo masë aplikohet në tërë territorin e Republikës së Kosovës.

8.3.1 MASA 2: THEMELIMI I GRUPEVE TË PRODHUESVE

1. Baza ligjore

- Ligji nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës nr. 27 / 03 qershor 2008)

2. Arsyeshmëria

Grupet Prodhuese është masë e re – **Masa 2**, që parashihet në Strategjinë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-28 dhe planifikohet të zbatohet në kuadër të PZHR2023-27.

Grupet e prodhuesve ju ndihmojnë bujqve të ballafaqohen me sfidat e tregut, të fuqizojnë pozitën e tyre negociuese përballë rrjeteve të marketeve dhe tregtarëve të prodhimeve bujqësore. Kjo masë përkrah themelimin e grupeve të prodhuesve dhe funksionimin e tyre në vitet e para³⁰ të punës duke i mbështetur shpenzimet operative.

³⁰ Strategjia e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural 2022-2028

Bujqësia kosovare është e karakterizuar me ferma të vogla të cilat për shkak të sasisë së vogël të prodhimit nuk janë në gjendje të lidhin marrëdhënie kontraktuale me rrjetet e marketeve apo me tregtarë të prodhimeve bujqësore. Fermerët e vegjel kur furnizohen me lëndë të para, me plehra artificiale apo pesticide ata janë në pozitë të palakmushme për shkak të sasive të vogla që porosisin. Grupet e prodhuesëve do të ju ndihmojnë atyre në sigurimin e çmimeve më të mira me rastin e furnizimit me lëndë të para dhe pozitë më të favorshme në lidhjen e kontratave për furnizim të rrjeteve të marketeve apo tregtarëve të prodhimeve bujqësore.

Sipas DG AGRI, organizatë prodhuese është “një grup fermerësh dhe kultivues të krijuar ligjërisht”. Organizatat e prodhuesve, ndihmojnë shpërndarjen dhe tregtimin e produkteve. Ato gjithashtu, përkrahin cilësi më të lartë të prodhimeve dhe nxisin anëtarët e tyre të zbatojnë praktika të mira mjedisore. Grupet e prodhuesëve ulin kostot e transaksionit dhe i ndihmojnë ata të bashkëpunojnë gjatë përpunimit dhe marketingut të produkteve të tyre. Organizatat e prodhuesve forcojnë fuqinë negociuese të fermerëve kryesisht duke bërë:

- Përqendrimi i furnizimit;
- Përmirësimi i marketingut;
- Ofrimi i asistencës teknike dhe logjistike për anëtarët e tyre;
- Ndihma në menaxhimin e cilësisë dhe
- Transferimi i njohurive.

Forma më e zakonshme e OP-ve, është kooperativa. Fermerët mund të kenë arsye të ndryshme për krijimin e kooperativave, por si emërues i përbashkët është nevoja për qasjen në treg. Si të individ, fermerët të vegjel kanë pak peshë në treg, ju kushton shumë grumbullimi i informacioneve të tregut dhe janë të cënueshme ndaj sjelljeve oportuniste të partnerëve tregtarë. Studimet e kufizuara për Organizatat e Prodhuesve, fokusohen kryesisht në shitjen e përbashkët të prodhimeve bujqësore. Nga pikëpamja e zinxhirit të vlerës, organizatat e prodhuesve duhet të pozicionohet afër fermerëve, duke u fokusuar në grumbullimin dhe në blerjen, ndërsa kooperativat shpesh janë integruar vertikalisht në përpunim ushqimi. Ajo që është rëndësishme është që fermerët të krijojnë një subjekt ligjor biznesi me kapital të mjaftueshëm prandaj, fermerët mund edhe të përdorin tokën e tyre si kolatera.

E rëndësishme është që ka disa forma të ndryshme bashkëpunimi, dhe **Kosova** duhet të përqendrohet tek qasja nga poshtë – lartë. Pothuajse do të mjaftonte që MBPZHR-ja, të ofronte një mjedis të përshtatshëm në mënyrë që fermerët të tregojnë interes për t’i krijuar strukturat e tyre tregtare të tilla si: organizata prodhuese, kooperativa bujqësore, shoqëri tregtare dhe të tjera.

Kjo masë do të kërkojë që fermerët të punojnë së bashku, që është një proces i vështirë, duke pasur parasysh të kaluarën dhe gjithashtu informalitetin e lartë të sektorit të bujqësisë. Prandaj, veprimet përgatitore për nisjen e kësaj mase do të përfshijnë një fushatë ndërgjegjësimi / diskutime të ngushta me fermerët dhe përfaqësuesit e fermerëve.

3. Objektivat e përgjithshme

Objekti i përgjithshëm e kësaj mase është rritja e stabilitetit ekonomik dhe konkurrueshmërisë së prodhuesve dhe përpunuesve të produkteve bujqësore, si dhe ecuria e tyre drejt përputhshmërisë me standardet vendore dhe përafrimit me standardet e BE-së.

3.1. Objektivat specifike

- Të nxitë formimin e grupeve të prodhuesve dhe promovimin e bashkëpunimit të tyre;

- Rritja e njohurive të anëtarëve të grupeve të prodhuesve për kërkesat e tregut;
- Të vendosin së bashku produktet në treg, duke përfshirë përgatitjen për shitje dhe centralizimin e shitjeve;
- Përmbytja e standardeve lokale dhe përafrimi me standardet e BE-së;
- Vendosja e rregullave të përbashkëta të informacionit ndërmjet anëtarëve në veçanti për sa i përket grumbullimit dhe shitjes;
- Sigurimi i prodhimit sipas standardeve të caktuara në të gjitha nyjet e zinxhirit të vlerës;
- Zhvillimi i aftësive të biznesit, marketingut, organizimi dhe lehtësimi i proceseve të inovacionit.

Me kërkesën e grupeve prodhuese, Ministria do të njohë grupet e prodhuesve në bazë të biznesi planit, i cili duhet të përfshijë detaje për aktivitetet e planifikuara të Grupit në lidhje me të paktën tre nga sa vijon: (me pika e tretë është e detyrueshme):

- Përshtatje e prodhimit të anëtarëve të GP me kërkesat e tregut;
- Shitja e përbashkët e prodhimeve bujqësore në treg, përgatitjet për shitje, shitja e centralizuar dhe furnizimi me shumicë;
- Përshtatja e prodhimeve me qëllim të afrimit me standardet vendore dhe të BE;
- Standardizimi i të gjitha hapave në shpërndarjen e prodhimeve në zingjirin ushqimor;
- Zhvillimi i aftësive të biznesit dhe marketingut të organizatës si dhe lehtësime në proceset e inovacioneve.

4. Lidhja me masat e tjera të kombëtare

Kjo masë është e lidhur ngushtë me masën 1 “Investimet në asetet fizike në ekonomitë bujqësore” dhe masën 3 “Investimet në asetet fizike në përpunimin dhe tregtimin e prodhimeve bujqësore” masën 13, “Asistenca Teknike” masë kjo e re, që po ashtu si Grupet Prodhuuese edhe kjo përfshihet në Strategjinë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-28.

Këto masa ndikojnë reciprokisht në modernizimin e fermave, bërjen e sektorit të bujqësisë më konkurrues dhe në përmbytjen e standardeve vendore dhe përafrimin me ato të BE-së. Përkrahja për grupet e prodhuesve mund të kontribuojë në zbatimin e masës 7 “Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i bizneseve”

5. Përfituesit

Përkrahja me këtë masë mund tu jepet vetëm atyre grupeve të prodhuesve që janë të pranuar zyrtarisht nga Autoriteti Kompetent i MBPZHR-së në bazë të biznes planit sipas . Grupet e prodhuesve duhet të krijohen për një nga sektorët e mëposhtëm: pemët, pemët e imta , perimet, mishi, peshku, brojlerët, vezët dhe qumështi. Organizatat profesionale dhe/ose ndër-profesionale që përfaqësojnë një ose më shumë sektorë nuk kualifikohen si grupe prodhuesish.

Forma ligjore dhe organizative për grupet e prodhuesve mund të jetë një kompani, ose kooperativë ose OJQ, por duke respektuar kushtet e një sipërmarrjeje të vogël ose të mesme. Pavarësisht nga forma ligjore, plani i biznesit duhet të zbatohet për të gjithë anëtarët. Gjithashtu, të gjithë anëtarët duhet të kenë të drejta dhe detyrime. Rregullat dhe procedura e njohjes së statusit të grupit prodhues do të paraqiten në dokument të veçantë të cilin e përpilon Autoriteti Kompetent. Vetëm Grupet e Prodhuuese të njojuara nga Autoriteti Kompetent i MBPZHR mundem me aplikue për fonde.

6. Kriteret e përbashkëta të pranueshmërisë

Aplikuesit duhet të përmbushin kriteret në vazhdim:

- Grupi i prodhuesve duhet të jetë themeluar për herë të parë dhe të jetë pranuar si i tillë nga Autoriteti Kompetent i MAFRD-së;
- Aplikuesi duhet t'i përmbushë këto kushte minimale:
- Anëtarë të grupit të prodhuesve mund të jenë vetëm ata fermerë që kanë nënshkruar kontratë me grupin prodhues për prodhimin dhe shitjen e produkteve të tyre. Duke u bërë pjesë e grupit të prodhuesve duhet pranuar plotësisht planin e biznesit, së bashku me detyrimet dhe të drejtat e tij;
- Grupi prodhues duhet të formohet me qëllim të koordinimit të prodhimit dhe plasimit të përbashkët të prodhimit të anëtarëve të tij në treg duke përfshirë përgatitjen e prodhimit për shitje, centralizimin e shitjes dhe vendosjen e rregullave të përbashkëta të informimit veçanërisht sa i përket vjeljes dhe shitjes;
- Numri minimal anëtarëve të grupit prodhues është 5 (pesë);
- Vlera minimale e prodhimit të shitur në vitin e parë duhet të jetë 50.000 €, vlerësuar sipas planit të biznesit;
- Të drejtë aplikimi kanë prodhuesit e këtyre prodhimeve: **pemë, perime**, mish gjedhi, mish derri, mish pule, peshku, vezët, qumësht lope, **deleje** apo dhie;
- Grupi i prodhuesve duhet të mbajë regjistrin e anëtarëve dhe të aktiviteteve ekonomike dhe të respektojë rregullat e konkurrencës fer.

7. Kriteret specifike të pranueshmërisë

Përcaktohet nga shteti përfitues, nëse ka.

Kriteret specifike të përshtatshmërisë duhet të plotësohen në momentin e dorëzimit të aplikacionit për projekt. Përgjatë, kur kriteret specifike të përshtatshmërisë duhet të përmbushen në mënyrë eksplicite në fund të investimit, ato do të konsiderohen si angazhime.

8. Shpenzimet e pranueshme

Të gjitha aktivitetet në përputhje me planin e biznesit mund të mbulohen me kusht që grupi i prodhuesve të njihet nga autoriteti kombëtar kompetent. Bashkimi i grupeve tashmë ekzistuese të prodhuesve nuk është i pranueshëm.

9. Kriteret e përzgjedhjes

Në momentin e shpalljes së thirrjes për aplikime, në rast se konsiderohen të nevojshme, fondet mund të prioritizohen për sektorë të caktuar (në rast se paraqiten më shumë projekte se buxheti i disponueshëm për thirrjen për aplikim).

9.1 Intensiteti i përkrahjes

Përkrahja publike është 100%

9.2 Shuma e ndihmës

Asistenca do të jepet si ndihmë fikse në këste vjetore për pesë vitet e para pas datës në të cilën grupi i prodhuesve është njohur. Ai do të llogaritet në bazë të prodhimit vjetor të tregtuar të grupit. Në vitin e parë mund t'i referohemi vlerës mesatare vjetore të prodhimit të tregtuar të anëtarëve të grupit gjatë tre viteve të mëparshme (bujqësi) ose pesë vjet

(pylltari), duke përjashtuar vlerën më të lartë dhe më të ulët në rastin e pylltarisë. Mbështetja është e kufizuar në 10% të prodhimit të tregtuar gjatë pesë viteve të para pas njohjes dhe nuk mund të kalojë 100.000 EUR në vit. Kësti i fundit kushtëzohet nga verifikimi nga shteti i zbatimit korrekt të planit të biznesit.

9.3 Buxheti indikativ i Mases2

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e investimit te pergjithshem
	EUR	100%	EUR	100%	EUR
2021			.		
2022					
2023					
2024	200,000	100%			200,000
2025	300,000	100%			300,000
2026	400,000	100%			400,000
2027	500,000	100%			500,000
Total	1,400,000	100%			1,400,000

9.4 Treguesit

Treguesit e Masës 2 “GRUPET E PRODHUESEVE “	
TREGUESIT	CAQET
Numri i grupeve të reja të prodhuesve të mbështetur	2
Numri i fermave që marrin pjesë në grupet e prodhuesve të mbështetur	50

9.5 Procedura administrative

Në fazën e parë, dispozitat për krijimin dhe njohjen e grupeve të prodhuesve do të futen brenda kuadrit legjislativ kombëtar. Më tutje, MBPZHR para se të shpallë thirrjen për aplikime, do të përgatisë dhe do të shpallë thirrjen për dorëzimin e dokumentacionit (përfshirë planin e biznesit) për njohjen e grupeve të prodhuesve. Pasi të jenë njohur të paktën 2 grupe prodhuesish, mund të hapet një thirrje për aplikime, me qëllim financimin e grupeve të prodhuesve, në kushtet e kësaj mase.

Pasi të përzgjidhen grupet e prodhuesve, bazuar në faturat dhe referencat në mbajtjen e kontabilitetit, grupet e prodhuesve mund të paraqesin kërkesa për pagesa vjetore. Detajet do të përcaktohen pas miratimit të bazës ligjore për formimin dhe njohjen e Grupeve të Prodhuesve

9.6 Njohja e Grupeve të Prodhuesve

Grupet e prodhuesve do të njihen me akt ligjor të dalë nga Ligji për Bujqësi dhe Zhvillim Rural. Kjo masë do të zbatohet nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB). Procedurat administrative të detajuara do të paraqiten në Udhëzimin Administrativ i cili miratohet nga Ministri i Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.

9.7 Shtrirja gjeografike e masës

Kjo masë zbatohet në tërë territorin e Republikës së Kosovës

8.3.3 MASA 3: INVESTIMET NË AKTIVE FIZIKE PËR PËRPUNIMIN DHE TREGTIMIN E PRODUKTEVE BUJQËSORE DHE TË PESHKIMIT

1. Baza ligjore

- Ligji nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsyeshmëria

Industria e përpunimit të ushqimit përcaktohet si transformimi i produkteve blegtorale dhe bujqësore në produkte për konsum të ndërmjetëm apo përfundimtar. Duke investuar në zhvillimin e agro-industrisë nuk rriten vetëm të ardhurat e fermerëve, por gjithashtu krijohet mundësi të reja punësimi në zonat rurale.

Për konkurrencën e tregut, është e nevojshme të përmirësohet cilësia e ushqimit duke zbatuar standardet e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit. Kjo masë do të rrisë aftësinë konkurruese të sektorit agro-ushqimor, do të përmirësojë efikasitetin dhe qëndrueshmërinë

e prodhimit, duke përfshirë prodhimin e sigurt, ushqyes dhe të qëndrueshëm të ushqimit, duke investuar në infrastrukturën fizike në përputhje me standardet përkatëse të BE-së.

Industria e përpunimit dhe paketimit të ushqimit në Kosovë është e ndarë në nën sektorët vijues: përpunim të qumështit dhe prodhimeve të qumështit, përpunim të mishit dhe prodhimeve të mishit, përpunim të pemëve dhe perimeve, drithërave si dhe prodhim të verës. Me gjithë investimet që janë bërë në sektorin e përpunimit të ushqimit, ato ende nuk i përmbushin kërkesat vendore për produktet cilësore.

Produktet e importuara dominojnë në tregun e Kosovës, për të konkurruar me sukses në një treg gjithnjë e më të hapur, industria ushqimore ka akoma nevojë për modernizimin e teknologjive dhe përmirësimin e sistemeve të menaxhimit të sigurisë. Industria ushqimore ka për detyrë të krijojë grumbullim të sigurt, transportim dhe deponim të lëndëve të para, pakësim të mbeturinave dhe të garantojë sigurinë e ushqimit.

Nën këtë masë, përparësi u jepet investimeve për zbatimin e standardeve të sigurisë së ushqimit që kanë rëndësi të veçantë për furnizimin e tregut vendor me prodhime të sigurta ushqimore dhe për konkurrim të suksesshëm me furnizuesit nga importi. Për të inkurajuar adaptimin e industrisë ushqimore me standardet mjedisore, prioritet u është dhënë investimeve që synojnë trajtimin e mbetjeve, pastrimi i ujit dhe shfrytëzimin efikas të mbetjeve të prodhimit. Investimet në Masën 3 do të kontribuojnë në përmirësimin e situatës së prodhimit bujqësor primar.

Potenciali është shumë i madh për zhvillimin e industrisë së përpunimit ushqimor, por janë edhe sfidat më të mëdha me të cilat përballlet ky sektor: si lënda e parë e pamjaftueshme dhe e paqëndrueshme, strukturat e dobëta të prodhimit primar bujqësor, pronësia e tokës së fragmentuar kufizon aftësinë e përpunuesve dhe tregtarëve për të ofruar mundësi biznesi sasi të mjaftueshme të prodhimeve primare bujqësore me standardet uniforme të cilësisë, mungesa e zbatimit të teknologjive të reja, mungesa e teknologëve të përpunimit të ushqimit, infrastruktura e dobët, mungesa e lidhshmërisë në mes prodhuesve të lëndës së parë dhe përpunuesve, marrëdhëniet kontraktuale ndërmjet përpunuesve dhe fermerëve janë të pazhvilluara, konkurrenca e pandershme nga importi, janë disa pengesa dhe sfidave që përpunuesit e ushqimit po përballen dhe do të përballen në aktivitetet e tyre të përditshme.

Rritja e konsumit për kokë banori për këto produkte paraqet mundësi potenciale dhe të vazhdueshme për zhvillimi e këtyre bizneseve duke zvogëluar rritjen e importit të këtyre produkteve.

2.1 Sektori i përpunimit të qumështit

Industria e përpunimit të qumështit ka qenë prioritet kryesor në skemat mbështetëse kombëtare dhe në grantet e BE-së përgjatë viteve të fundit. Megjithatë, mbështetja e dhënë ende nuk i ka plotësuar nevojat për mbulim të investimeve të ndërmarrjeve të përpunimit të qumështit në aspektin e përafrimit me standardet e BE-së në fushat e sigurisë ushqimore, mbrojtjen e mjedisit dhe zhvillimin e investimeve të energjisë së ripërtërishme. Përpunuesit e qumështit kanë nevojë për një furnizim të rregullt dhe më të madh me inpute (qumësht) me cilësi të lartë për të përmirësuar cilësinë e produkteve të tyre dhe për të siguruar prodhim të qëndrueshëm.

Prodhimi i qumështit në Kosovë përballlet me shumë sfida, siç janë numri i madh i fermave të vogla të qumështit dhe zvogëlimi i numrit të bagëtive, përkatësisht lopëve qumështore.

Për të kompensuar këtë bilanc, një sasi e konsiderueshme e produkteve të qumështit të përpunuara importohet nga vendet e rajonit si dhe nga vendet e tjera evropiane. Kërkesa për qumësht dhe produktet e qumështit është e madhe. Popullata e Kosovës konsumon rreth 276,730 t/ litra qumësht³¹ nga konsumi i përgjithshëm 64% e qumështit të prodhuar në Kosovë konsumohet në fermë ose shkon në tregjet e parregulluara lokale (tregjet e gjelbërta). 36 % kalon përmes kanaleve tregtare në përpunuesit dhe tregjet e brendshme. Importet zënë 29% të produkteve të qumështit.

Sipas Agjencisë së Ushqimit dhe Veterinës (AUV), në Kosovë ekzistojnë 44 kompani përpunuese të cilat mbledhin qumështin nga fermerët dhe e përpunojnë atë në produkte me vlerë të shtuar si djathi, kosi, jogurti, ajrani, qumështi i sterilizuar etj. Disa përpunues furnizohen direkt nga fermerët të cilët prodhojnë sasi të madhe të qumështit, kurse disa tjerë e mbledhin tek qendrat grumbulluese të qumështit ku fermerët me kapacitete të vogla dërgojnë qumështin në një pikë grumbulluese. Përpunuesit e qumështit nuk kanë sasi dhe cilësi të mjaftueshëm të qumështit të papërpunuar, kështu që funksionojnë nën kapacitete.

Dobësitë kryesore të përpunuesve të qumështit janë: mungesa e furnizimit të rregullt me sasi dhe cilësi të qumështit, produkte me cilësi jo të kënaqshme, numër i kufizuar i produkteve të qumështit me vlerë të shtuar, teknologjia e vjetëruar e përpunimit të qumështit, konkurrenca e pandershme nga importi i qumështit dhe produkteve të qumështit etj.

Kapacitete përpunuese momentalisht janë 774.29 t/dite ndërsa përpunojnë vetëm rreth 220,000 litra për ditë ose shfrytëzojnë rreth 49 % të kapaciteteve të përgjithshme.³² Megjithatë, vazhdon nevoja mëtejshme për ndarjen e fondeve publike për përpunuesit e qumështit, duke përfshirë rritjen e kapaciteteve prodhuese, pasi ka nevojë për integrim të mëtejshëm të zonave të prodhimit dhe shërbimit vendas që nuk mbulohen nga fabrikat ekzistuese të përpunimit, për diversifikimin e prodhimit dhe futjen në treg të produkteve të reja

Operatorët e biznesit të ushqimit vijnë në qarkullim produktet me origjinë shtazore të prodhuara në Kosovë, vetëm nëse janë përgatitur dhe trajtuar ekskluzivisht në ndërmarrjet të cilat i plotësojnë kërkesat relevante të Rregullores Nr 11/2011, për Higjenën e prodhimeve ushqimore dhe kriteret tjera relevante të Ligjit për Ushqim; dhe që Autoriteti kompetent ka regjistruar ose aprovuar sipas kërkesës.

Bazuar në shkallën e rrezikut të sigurisë ushqimore, ndërmarrjet e përpunimit dhe paketimit të qumështit kategorizohen në 4 kategori.

Ndërmarrjet kategorizohen si më poshtë:

- Kategoria "A" = shkallë e ulët e rrezikut
- Kategoria "B" = shkallë e mesme e rrezikut
- Kategoria "C" = shkallë e lartë e rrezikut
- Kategoria "D" = shkallë shumë e lartë e rrezikut

Përpunuesit duhet të punojnë në përmirësimin dhe standardizimin e praktikave të tyre të përpunimit për të përmirësuar cilësinë dhe qëndrueshmërinë e produkteve të gatshme, për të rritur efikasitetin e prodhimit dhe për të përmbushur vazhdimisht standardet ndërkombëtare të cilësisë.

³¹Raporti i Gjelbër 2022

³² Analiza sektoriale për sektorin e blegtorisë 2020/21

Qumështi i deleve është një produkt sezonal dhe në shumicën e rasteve fermerët në periudhën e laktacionit mbajnë dele në kullota në male. Kjo e bën të pamundur që përpunuesit të mbledhin qumësht dhe për këtë fermerët përpunojnë qumështin në fermë. Edhe pse në kushte të papërshtatshme ku mungon infrastruktura e objektit dhe pajisjeve, falë traditës dhe përvojës në përpunimin e qumështit, fermerët arrijnë të prodhojnë kryesisht djathë (Djathë Sharri) të cilin ata e vendosin drejtpërdrejt në treg për konsumatorët. Sasia e vogël e qumështit dhe prodhimi sezonal i qumështit të deleve dhe dhive kanë orientuar përpunuesit e qumështit që të mos shprehin interes përpunimin e qumështit të deleve dhe dhive.

2.2 Sektori i përpunimit të mishit

Sektori i mishit duhet të konsolidohet si veprimtari ekonomike e qëndrueshme, konkurrense në treg me garancitë e domosdoshme për sigurinë dhe cilësinë të prodhimeve të tyre. Industria përpunuese duhet të përmirësojë kapacitetet përpunuese, qëndrueshmëri të rrjetit furnizues me lëndë të parë, të zbatojë sisteme të sigurisë së ushqimit dhe të promovojë prodhime të reja. Mbështetjet për zhvillimin e zinxhirit të furnizimit duhet të adresohen kryesisht për ndërmarrjet ekzistuese të përpunimit për të rritur përputhshmërinë e tyre me sigurinë e ushqimit dhe kërkesat e kontrollit të cilësisë, për të zgjeruar llojllojshmërinë e produkteve të tyre në përputhje me normat mjedisore.

Mishi i viçit dhe shpendëve janë burimet kryesore të konsumit të mishit në vend. Mishi i shpendëve është kategoria kryesore e konsumuar në Kosovë me rreth 47%, e ndjekur nga mishi i viçit me rreth 46%, ndërsa pjesa tjetër e mishit të konsumuar në vend vjen nga dhinë, delet dhe derri. Kosova ka 62 objekte të licencuara për përpunimin e mishit të gjedhit dhe 8 thertore për pula. Aktualisht, përpunuesit e mishit po prodhojnë kryesisht produkte si janë: përgatitjet nga mishi i bluar siç janë qebab, qyfte nga mishi i gjedhit dhe dyner nga mishi i pulës dhe gjedhit si dhe produkte të mishit të trajtuara termikisht siç janë mish i thatë, suxhuk dhe sallama tjera nga mishi i gjedhit, pulës dhe derri si dhe salsiqe (virshlle) nga mishi i pulës. Si rezultat i furnizimit të pamjaftueshëm të produkteve primare nga blektorët e Kosovës, përpunuesit vendorë të mishit importojnë rreth 80% të lëndës së para për të përmbushur nevojat e tyre të prodhimit. Në pesë vitet e fundit përqindja e importeve të mishit është rritur vazhdimisht, Kosova vazhdon të importojë peshë të gjallë të bagëtive dhe gjithashtu mish karkas/mish të ngrirë për të përmbushur kërkesat e tregut. Mbështetja duhet të synojë kryesisht përmirësimin e pajtueshmërisë me sigurinë e ushqimit dhe kërkesat e kontrollit të cilësisë dhe të zgjerojë llojllojshmërinë e produkteve të ofruara në treg.

Mishi i viçit është një nga segmentet më të rëndësishme në zinxhirin e furnizimit. Industria e përpunimit të mishit në Kosovë është gjithnjë në rritje duke e bërë përdorimin e mishit vendor si lëndë të parë³³. Bilanci i furnizimit me mish dele dhe dhinë është pozitiv. Krahasuar me mishin e viçit, mishi i deleve dhe i dhinës konsumohet shumë më pak, kryesisht në festa të caktuara.

Prodhimi i mishit të deleve i referohet kryesisht mishit të qengjit, ndërsa prodhimi i mishit në kategoritë e tjera të deleve është relativisht i ulët. Prodhimi i mishit të qengjit në Kosovë ka shumë probleme që reflektohen në biznesin e përgjithshëm të fermerëve të deleve për shkak të problemeve në eksportin e mishit të qengjit.

³³Raportit të gjelbër 2020

Thertoret në Kosovë janë gjithashtu të paorganizuara dhe larg përmbushjes së standardeve të BE-së. Sfidë e madhe për autoritetet është rregullimi i këtij sistemi në të gjitha hallkat e tij i cili fillon prej fermës dhe përfshin, identifikimin e kafshëve, statusin shendetësor të kafshës dhe pronës blegtorale si terësi, shërbimin veterinar dhe përdorimin e substancave për mjekimin e kafshëve, përgatitjen dhe sigurin e ushqimit të kafshëve, lëvizjen e kafshëve nga ferma në tregje dhe nga tregjet në thertore si dhe kapacitetet humane si numri i vogël i inspektorëve veterinar dhe kapaciteteve laboratorike nacionale për të dëshmuar dhe verifikuar këtë sistem. Pajisjet e therjes janë të vjetra dhe pjesa më e madhe e procesit të therjes është manual. Procedurat sanitare gjatë procesit të therjes gjithashtu mungojnë, duke pasur një ndikim të drejtpërdrejtë negativ në cilësinë e mishit që përpunohet. Mbetjet e hedhura të kafshëve që dalin nga therja nuk trajtohen si duhet, duke shkaktuar ndikim të kundërt në mjedis.

Gjithsej në Kosovë janë 8 (shtatë) objekte të aprovuara për therje e shpezëve, prej të cilëve 6 (gjashtë) janë aktive dhe vetëm 1 (një) nuk është aktive. Kapacitete total i therjes është 15 000 copë /ditë. Kapaciteti më i lartë i therjes është 6 000 copa/ditë, kapaciteti mesatar është 1 500 copa /ditë. Industria e përpunimit të mishit në Kosovë varet shumë nga importet e mishit të papërpunuar. Prodhimi lokal i mishit të pulës aktualisht arrin të mbulojë rreth 6.9% të nevojave të konsumit, pjesa tjetër importohet si mish i fohur ose i ngrirë

Në Kosovë gjithashtu janë të regjistruar/aprovuar 48 (dyzet e pesë) depo ftohëse të gjitha janë aktive. Të cilat kryesisht përdoren për ruajtjen e produkteve, te disa bëhet edhe ripaketimi i produkteve. Këto ftohëse janë të kategorizuara në kategoritë A, B, C dhe D. Objekte për përpunimin e peshkut; 2 të aprovuara, 2 aktive.

Kapaciteti i lartë i përpunimit: 1,500 kg /ditë, kapaciteti i mesëm i përpunimi: nuk ka, kapaciteti i ulët i përpunimit: nuk ka ,kapaciteti total i përpunimit: 3,000 kg / dit. Objekte për përpunimin e vezëve janë; 2 të aprovuara, 2 aktive.

2.3 Sektori i përpunimit të pemëve dhe perimeve

Industria e përpunimit të pemëve dhe perimeve kanë shumë të përbashkëta, ato janë analizuar së bashku, kjo industri bënë përpunimin e pemëve dhe perimeve

Vështirësitë e këtij sektori vijnë si rezultat i ndikimit të faktorëve të ndryshëm siç është organizimi i zinxhirit të furnizimit, sigurimi i lëndës së para etj. Farmerët prodhojnë pemë dhe perime kryesisht për tregun e freskët, ku produktet vendore gjejnë blerës të mjaftueshëm, shpesh pemë të klasës së dytë dhe të tretë nuk mbesin për industrinë e përpunimit sepse ato shiten si të freskëta për konsum. Për këtë arsye industria e përpunimit të pemëve përballet me furnizim të kufizuar të lëndëve të para për përpunim.

Kompanitë e përpunimit, në varësi të llojit të kulturave bujqësore që mbledhin për përpunim, përdorin dy kanale kryesore furnizimi: direkt nga fermerët dhe indirekt nga qendrat e mbledhjes dhe ruajtjes së frutave dhe perimeve.

Në përgjithësi, 30% e pemëve dhe perimeve të kultivuara në vend përpunohen nga industria në Kosovë. Në mungesë të pemëve dhe perimeve lënda e parë importohet nga Maqedonia e Veriut, Serbia dhe Turqia.

Përveç problemit të sigurimit të lëndës së parë për industrinë është interesante të shohim nga afër kostot për përpunimin e pemëve: lënda e parë 12%, energjia elektrike 23%, uji 5%, karburanti 7%, paga 0.4% dhe të tjerat 14%. Është e jashtëzakonshme që kostot e energjisë është 2- 3 herë më e shtrenjtë sesa kostot për lëndët e para. E vlefshme është që të investohet në instalimin e energjisë së rinovueshme - mbështetur nga MBPZHR. duke pasur parasysh

rritjen e fundit të kostove me energjinë elektrike dhe nevojën e energjisë elektrike për ftohjen e depove dhe linjave të prodhimit të përpunimit.

Zinxhirit të vlerave të prodhimit dhe përpunimit të pemëve dhe perimeve i mungojnë standardet e cilësisë dhe si pasojë e kësaj mungon homogjeniteti i prodhimeve pasi që prodhimet në masë të madhe nuk klasifikohen sipas klasave të cilësisë. Kjo gjithashtu ndikon që shitësit me shumicë të blejnë prodhime të importuara.

Kosova ka një traditë të gjatë në përpunimin e perimeve, si një pjesë integrale e zinxhirit të ushqimit të çdo familjeje. Është vlerësuar se një sasi e konsiderueshme e perimeve të përpunuara janë duke u prodhuar në shtëpi dhe për konsum vetanak. Kapaciteti i përpunimit në Kosovë, së paku në aspektin e kapaciteteve përpunuese, në masë të madhe, e kalon kapacitetin e prodhimit. Edhe pse sektori është i fragmentuar në përgjithësi, disa nga pjesëmarrësit kryesorë mbulojnë një pjesë të konsiderueshme të tregut.

Në vitet e fundit, përpunuesit e pemëve dhe perimeve kanë filluar të prodhojnë produkte të tilla si reçel frutash, sallata të ndryshme, turshi, lëngje, perime të konservuara, marmelatë, ajvar, etj. Kapaciteti i tharjes është i kufizuar, ndërsa ky sistem është duke u përdorur kryesisht për bimët mjekësore dhe ato aromatike. Qëllimi kryesor i kësaj mase është që të gjitha ndërmarrjet e përpunimit të pemëve dhe perimeve të fokusohen në përmirësimin e cilësisë dhe sigurisë së ushqimit dhe në reduktimin e humbjeve në procesin e përpunimit.

Sistemet e sigurisë ushqimore aplikohen në një numër të kufizuar të ndërmarrjeve. Përfshirja e sistemeve të sigurisë ushqimore kërkon investime në përmirësimin e teknologjisë dhe përmirësimin e kushteve në objektet e prodhimit, si dhe investime në pajisje të kontrollit të kualitetit dhe sisteme të IT-së. Është evidente nevoja për linja të klasifikimit, kategorizimit dhe paketimit, për ta rritur cilësinë e produktit përfundimtar dhe për ta përmirësuar konkurrueshmërinë e sektorit ndaj importeve. Objektet e duhura të pas vjeljes dhe zinxhiri për ftohje janë të një rëndësie të madhe për cilësinë në zinxhirin e vlerës së perimeve. Kërkesat dhe nevojat për objekte të deponimit me sisteme të ftohjes janë në rritje, por ende tejet të kufizuara dhe të përqendruara në disa fusha dhe niveli i arritjes së standardeve të cilësisë ka nevojë për përmirësim.

Sipas regjistrimit të AUV operator që përpunojnë pemë dhe perime janë 162, nga gjithësej 1399 OU me origjin jo shtazore. Industria përpunuese e pemëve dhe perimeve në Kosovë është duke u rritur dhe teknologjia e saj përpunuese është duke u përmirësuar. Bazuar në kapacitetet përpunuese, janë tri kategori të përpunuesve.

- Përpunuesit industrial
- Përpunuesit e mesëm
- Përpunuesit e vegjël (Shoqata e grave dhe individëve me një kapacitet të vogël që përgatiten në shtëpi).

Sipas vlerësimeve, përpunuesit e pemëve dhe perimeve mbulojnë rreth 30% të nevojave të tregut vendor³⁴.

2.4 Sektori i prodhimit të verës

Në përgjithësi, prodhuesit ekzistues të verës dhe prodhuesit e rinj, kanë nevojë për mbështetje për prodhimin e veracilësore, të tregtuar në shishe. Eksporti i verës me shumicë me cilësi të ulët nuk ofron një përparim /avancim vetëm vera cilësore në shishe mund t'i shtojë vlerë sektorit. Mbështetja në drejtimin e përmirësimit të cilësisë së verës do ta

³⁴ Burimi AUV, 2022

ndihmote jashtëzakonisht shumë sektorin e prodhimit të verës. MBPZHR-ja ka licencuar 29 kompani prodhuese të verës dhe të prodhimeve të tjera nga rrushi.. Tri verarët më të mëdha përfaqësojnë përafërsisht 90% të kapacitetit të përgjithshëm të prodhimit në këtë sektor, ndërsa verarët tjerë u takojnë prodhuesve të vegjël, disa prej tyre me potencial të mirë për eksport. Po ashtu, ekzistojnë edhe prodhuesit shtëpiakë të verës dhe pijeve të forta alkoolike, të cilët në mungesë të mundësive materiale për pajisje, tanke, infrastrukturë dhe kushte higjienike-sanitare, nuk janë të licencuar nga MBPZHR-ja. Nën-sektori i verërave ka nevojë për mbështetje për të përmirësuar zbatimin e praktikave më të mira të disponueshme. Orientimi aktual i kompanive është tregu i Bashkimit Evropian, i cili është sfidues dhe kërkon ngritjen e cilësisë së verës së prodhuar. Në eksportin e tanishëm mbizotëron tregtimi “refuz” i verës, gjë që nuk ka krijuar një rentabilitet të lartë për kompanitë prodhuese të verës.

3. Objektivat e përgjithshme

- Rritja e aftësisë konkurruese të sektorit agro-ushqimor, duke siguruar një përgjigje më të mirë të sektorit të ushqimit ndaj kërkesave shoqërore për ushqim të shëndetshëm, përfshirë ushqimin e sigurt, ushqyes dhe të qëndrueshëm, duke investuar në infrastrukturë fizike në përputhje me standardet kombëtare dhe përkatëse të BE-së.
- Adresimin e sfidës së ndryshimit të klimës, duke promovuar energjinë e rinovueshme dhe ekonominë qarkore.
- Adresimin në përfundim të pozitës së fermerëve në zinxhirin ushqimor, duke i inkurajuar ata të bashkëpunojnë në zinxhirët e furnizimit të shkurtër dhe të prodhojnë produkte me vlerë të shtuar.

3.1 Objektivat specifike

3.1.1 Përpunimi i qumshut

- Përmirësimin e efikasitetit dhe produktivitetit duke futur teknologji të reja për të rritur aftësinë konkurruese dhe diversitetin e produkteve në treg;
- Integrimin e fermerëve/prodhuesëve të lëndës së parë me industrinë agro-përpunuese;
- Përmirësimin e kontrollit të cilësisë së produktit duke zbatuar sistemet e menaxhimit të cilësisë dhe standardet e sigurisë ushqimore, në mënyrë që të sigurohen cilësi të lartë të produkteve dhe kërkesa të higjienës;
- Përmirësimin e mbrojtjes së mjedisit duke investuar në objektet e trajtimit, në asgjësimin dhe menaxhimit të mbeturinave, përfshirë trajtimin e ujit sipas standardeve mjedisore;
- Përmirësimin e paketimit, marketingut dhe aktiviteteve promovuese;
- Përmirësimin e kapaciteteve ekzistuese dhe zgjerimin e kapaciteteve ekzistuese të reja prodhuese, duke synuar integrimin më të fortë të prodhimit vendas, diversifikimin e produkteve/futja në treg e produkteve të reja;
- Harmonizimi gradual me standardet e BE-së, në drejtim të mbrojtjes së mjedisit, shëndetit publik, mirëqenies së kafshëve dhe sigurisë në punë;
- Kontribut në zvogëlimin e ndryshimeve klimatike duke mbështetur prodhimin e energjisë së ripërtitshme.

3.1.2 Përpunimi i mishit

- Përmirësimin e efikasitetit dhe produktivitetit duke futur teknologji të reja për të rritur aftësinë konkurruese dhe diversitetin e produkteve në treg;

- Integrimin e fermerëve/prodhuesëve të lëndës së parë me industrin agro-përpunuese;
- Përmirësimin e kontrollit të cilësisë së produktit duke zbatuar sistemet e menaxhimit të cilësisë dhe standardet e sigurisë ushqimore, në mënyrë që të sigurohen cilësi të lartë të produkteve dhe kërkesa të higjienës;
- Përmirësimin e mbrojtjes së mjedisit në objektet e trajtimit, në aspektin e asgjësimit dhe menaxhimit të mbeturinave, përfshirë trajtimin e ujit sipas standardeve mjedisore;
- Përmirësimin e paketimit, marketingut dhe aktiviteteve promovuese;
- Përmirësimin e kapaciteteve ekzistuese dhe ndërtimit të kapaciteteve të reja.
- Harmonizimi gradual me standardet e BE-së, në drejtim të mbrojtjes së mjedisit, shëndetit publik, mirëqenies së kafshëve dhe sigurisë në punë;
- Kontribut në zvogëlimin e ndryshimeve klimatike duke mbështetur prodhimin e energjisë së ripërtitshme.

3.1.2 Përpunimi i pemëve, perimeve dhe prodhimi të verës

- Përmirësimin e efikasitetit dhe produktivitetit duke futur teknologji të reja për të rritur aftësinë konkurruese dhe diversitetin e produkteve në treg;
- Integrimin e fermerëve/prodhuesëve të lëndës së parë me industrin agro-përpunuese;
- Përmirësimin e kontrollit të cilësisë së produktit duke zbatuar sistemet e menaxhimit të cilësisë dhe standardet e sigurisë ushqimore, në mënyrë që të sigurohen cilësi të lartë të produkteve dhe kërkesa të higjienës;
- Përmirësimin e mbrojtjes së mjedisit në objektet e trajtimit, në aspektin e asgjësimit dhe menaxhimit të mbeturinave, përfshirë trajtimin e ujit;
- Përmirësimin e paketimit, marketingut dhe aktiviteteve promovuese;
- Përmirësimin e kapaciteteve ekzistuese dhe ndërtimit të kapaciteteve të reja.
- Harmonizimi gradual me standardet e BE-së, në drejtim të mbrojtjes së mjedisit, shëndetit publik, dhe sigurisë në punë;
- Kontribut në zvogëlimin e ndryshimeve klimatike duke mbështetur prodhimin e energjisë së ripërtitshme.

4. Lidhja me masat e tjera të programit kombëtare

Në veçanti, kjo masë nderlidhet me masën 1 "Investimet në asetet fizike në ekonominë bujqësore", pasi që saisa dhe cilsia e prodhimeve primare bujqësore kanë efekt pozitiv në kapacitetin operativ të industrisë përpunuese dhe përdorimin racional dhe efikas të saj. Kurse me masën "Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i biznesit" do të jepet mbështetje për investime në përpunimin e produkteve bujqësore dhe alternative. Kjo masë mund të lehtësohet me bartjen e njohurive nga masat "Përmirësimi i trajnimit" dhe "Inovacionet dhe bartje/transferi të njohurive".

5. Përfituesit

Përfitues mund të jenë ndërmarrjet përpunuese të prodhimeve bujqësore të regjistruara në Agjencinë për Regjistrimin e Bizneseve të Kosovës *në nën-sektorin përkatës* dhe i aprovuar/regjistruar nga AUV-i para datës së aplikimit. Një ndërmarrje mund të përbëhet nga një ose më shumë njësi punuese.

Përfitues mund të jete edhe organizatat e prodhuesve (si kooperativat, shoqatat, etj.) të cilat janë njohur nga Organi Kometent i Ministrisë sipas Ligji nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim

Rural. Kriteret e pranueshmerise dhe te selektimit per OP do te specifikohen ne programin vjetor per Zhvillim Rural

6. Kriteret e përbashkëta të pranushmëris

6.1 Llojet e ndërmarrjeve perpunuese që mbështeten

Të gjithë aplikuesit e kësaj mase duhet të jenë të regjistruar në Regjistrin e Fermës dhe në ARBK. Kjo masë përkrah ndërmarrjet e vogla dhe të mesme, të përcaktuara në bazë të Ligjit Nr. 04/L-220 Për Investime të Huaja, (Gazeta Zyrtare Nr.1/09 Janar 2014).

6.2 Qëndrueshmëria ekonomike

Qëndrueshmëria ekonomike e aplikusit, duhet të demonstrohet me anë të një plani biznesi. Të gjithë aplikuesit duhet të paraqesin një plan biznesi, në përputhje me modelin e kërkuar nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë. Aplikuesi duhet të demonstrojë në planin e biznesit qëndrueshmërinë ekonomike të ndërmarrjes në fund të realizimit të projektit.

Ndërmarrja duhet të demonstrojë se ajo mund t'i kryejë detyrimet dhe borxhet rregullisht, pa vënë në rrezik funksionimin normal të ndërmarrjes. Plani i biznesit do të përmbajë një përshkrim të hollësishëm të investimeve dhe aktiviteteve të planifikuara, konform kërkesave të AUV-it për përmirësimin e standardeve. Gjithashtu, plani i biznesit do të tregojë se në çfarë mënyre zbatimi i projektit do të çojë në përmirësimin e performancës së përgjithshme të ndërmarrjes agro-ushqimore përmes prezantimit të perspektivës së qëndrueshmërisë financiare/ekonomike. Vlerësimi i qëndrueshmërisë financiare /ekonomike dhe perspektiva e vazhdimësisë së investimeve vlerësohet nga AZHB-ja, për të siguruar zgjedhjen e projekteve me cilësi më të lartë për sa i përket qëndrueshmërisë financiare/ekonomike. Në rast të ndërtimit /rinovimit /zgjerimit, aplikuesit duhet ta dorëzojnë edhe projektin teknik të planit. Modeli për planin e biznesit përgatitet nga Agjencia AZHB-ja dhe të do publikohet në ueb-faqet e Agjencisë dhe MBPZHR-së.

6.3 Standardet Kombëtare / Standardet e BE-së

Ndërmarrja duhet të demonstrojë qartë planin e investimeve në planin e bizneseve, të cilat do të ndikojnë në zbatimin e standardeve të sigurisë së ushqimit dhe uljen e rrezikshmërisë sipas kategorizimeve.

Aplikuesit duhet të kenë Raportin/procesverbalin (jo më të vjetër se gjashtë muaj) të lëshuar nga AUV-i për gjendjen ekzistuese të operatorit dhe cilat standarde duhet t'i plotësojë. Konform kërkesave të AUV-it për përmirësimin e standardeve në planin e biznesit duhet të përmbajë një përshkrim të hollësishëm të investimeve dhe aktiviteteve të planifikuara.

Para paraqitjes së kërkesës për pagesë në AZHB, secili projekt duhet të vlerësohet nga AUV-i nëse janë plotësuar standardet kryesore kombëtare sipas ligjeve në fuqi. Përfituesit së bashku me kërkesën për pagesë dhe dokumente tjera, duhet të sigurojnë Raportin të bashkëngjitur me Listat e kontrollit nga AUV-i që konfirmon se investimi është në përputhje me standardet kombëtare. E gjithë ndërmarrja përfutuese në fund të zbatimit të projektit duhet të përmbushë standardet kombëtare sipas ligjeve në fuqi.

Investimi i mbështetur duhet të plotësojë standardet kombëtare relevante në fuqi që ndërlidhen me mbrojtjen e mjedisit, shëndetin publik, mirëqenien e kafshëve dhe sigurinë në punë. Kushti që përcakton se "investimet duhet të kontribuojnë në përmirësimin e situatës së sektorit bazë të prodhimit bujqësor në fjalë" mund të përkthehet në kriteret e

përzgjedhjes duke i dhënë prioritet më të madh projekteve që kanë një përqindje të lartë të lëndëve të para të marra nëpërmjet kontratave të lidhura drejtpërdrejt me fermerët.

Përzgjedhja e sektorëve të pranueshëm që do të mbështeten sipas kësaj mase duhet të bazohet në një analizë sektoriale që përfshin ekspertizë të jashtme. Identifikimi i llojit të përfituesve dhe investimeve specifike të nevojshme/të pranueshme për secilin sektor duhet të ndjekë të njëjtën qasje dhe duhet të ketë prioritet zhvillimin e hallkave më të dobëta të identifikuar në zinxhirin e prodhimit bujqësor nga analiza e sektorit përkatës.

6.4 Kriteria të tjera të pranueshmërisë

Kushti që përcakton se "investimet duhet të kontribuojnë në përmirësimin e situatës së sektorit të prodhimit baze mund të përkthehet në kriteret e përzgjedhjes duke i dhënë prioritet më të madh projekteve që kanë një përqindje të lartë të lëndëve të para të marra nëpërmjet kontratave të lidhura drejtpërdrejt me fermerët.

Përzgjedhja e sektorëve të pranueshëm që do të mbështeten sipas kësaj mase është bazuar në analizen sektoriale që është bërë nga ekspert të jashtëm. Identifikimi i llojit të përfituesve dhe investimeve specifike të nevojshme/të pranueshme për secilin sektor janë sipas të njëjtës qasje dhe duhet të ketë prioritet zhvillimin e hallkave më të dobëta të identifikuar në zinxhirin e prodhimit bujqësor nga analiza e sektorit përkatës.

Përpunimi i duhanit nuk është i pranueshëm.

7. Kriteret e veçanta të pranueshmërisë

7.1 Sektori i përpunimit të qumështit dhe të mishit

Të gjithë aplikuesit duhet të jenë të regjistruar në Agjencinë e Regjistrimit të Bizneseve të Kosovës (ARBK) me aktivitetin përkatës para datës së aplikimit, dhe i aprovuar/regjistruar nga AUV-i para datës së aplikimit. Ndërmarrjet duhet të jenë të kategorizuara si më poshtë:

- Kategoria "A" = shkallë e ulët e rrezikut
- Kategoria "B" = shkallë e mesme e rrezikut
- Kategoria "C" = shkallë e lartë e rrezikut
- Kategoria "D" = shkallë shumë e lartë e rrezikut

Aplikuesit e kategorisë "A", "B" dhe "C" nuk janë të pranueshëm në rast të ndërtimit të objektit të ri, ndërsa janë të pranueshëm në rast të renovimit/zgjerimit/modernizimit të objektit ekzistues dhe investimeve në pajisje.

Aplikuesit e kategorisë "D" janë të pranueshëm vetëm në rast të ndërtimit të objektit të ri dhe mbylljes së objektit ekzistues. Investimet në pajisje/ linja përpunimi për këtë kategori janë të pranueshme nëse në planin e biznesit prioritet i është dhënë ndërtimit të ri të objektit.

AUV duhet të përgatit planin kombëtar për arritjen e standardeve të BE-së. Për t'i bërë të gjitha ndërmarrjet e sektorit të mishit dhe qumështit në përputhje me standardet përkatëse të BE-së. Pas përgatitjes së këtij plani, mbështetja do të jepet vetëm për ndërmarrjet e identifikuar në planin kombëtar të sipërpërmendur dhe për llojin e investimeve të parashikuara prej tij.

7.2 Nënsektorët e përpunimit të pemëve dhe të perimeve

Të gjithë aplikuesit duhet të jenë të regjistruar në Agjencinë e Regjistrimit të Bizneseve të Kosovës (ARBK) me aktivitetin përkatës dhe i aprovuar/regjistruar nga AUV-i para datës së aplikimit.

Në rast të investimit në depo grumbulluese dhe paketuese, kapaciteti minimal i ruajtjes duhet të jetë së paku 1000 m³. Në rast të zgjerimit të objektit ekzistues ky objekt duhet të ketë kapacitet minimal prej 500 m³, ndërsa objekti i zgjeruar duhet të arrijë kapacitetin minimal 1000 m³.

7.3 Nënsektori i prodhimit të verës

Të drejtë aplikimi kanë ndërmarrjet e regjistruara në Regjistrin e Prodhuesve të Verës dhe Agjencinë për Regjistrimin e Bizneseve të Kosovës dhe i aprovuar/regjistruar nga AUV-i para datës së aplikimit. Prodhuesit e verës duhet që së paku 50% të lëndës së parë (rrushit) të sigurojnë nga prodhuesit e tjerë (jo prodhim vetanak). Ky kriter nuk vlen për prodhuesit e verës që kanë në pronësi mbi 50 ha me vreshta. Aplikuesit duhet të dëshmojnë se e kanë deklaruar prodhimin vjetor të verës dhe të stoqeve të ngelura.

7.4 Investimet në prodhimin e energjisë së ripërtitshme

Në kuadër të këtij investimi mbështete prodhimi i energjisë elektrike nga burimet e ripërtitshme për "vetë konsum"(dmth kapaciteti prodhues i energjisë e huazuar/depozituar në rrjet është mesatarisht e barabarërt me energjin elektrike të shpenzuar gjatë vitit). Kjo justifikohet me faktin se, meqenëse energjia elektrike nuk mund të ruhet, ajo nëse nuk harxhohet mund të lëshohet në rrjet: rrjeti i energjisë elektrike mund të konceptohet si një vend i depozitimit për energjin elektrike kur futet dhe tërhiqet gjatë viti në sasi të ngjajshme edhe me një ritëm të ndryshëm

Investimet në energjinë e rinovueshme, para së gjithash, duhet të justifikohen për konsumin e vet të objektit përpunues, pasi shitja e energjisë elektrike përmes rrjetit kombëtar është një lloj investimi i kushtueshëm dhe i sofistikuar.

Koncepti i "vetë-konsumit" duhet të kontrollohet në fazën në të cilën paraqitet/vlerësohet një projekt. Investimi konsiderohet i pranueshëm kur kapaciteti (teorik) energjetik i impiantit të energjisë së rinovueshme ("investimi") nuk kalon 120% të konsumit mesatar 3-vjeçar (vetëkonsumit) të aplikantit.

8. Investimet e pranueshme

8.1 Investimet indikativë të pranueshme për sektor

Ne rast të përfitimit nga "Investimet kolektive" ndihma e shtuar, intensiteti, lista e investimeve të pranueshme dhe kriteret e tjera do t'i shtohen Programit vjetor për Zhvillimit Rural pas njohjes së Grupeve Prodhuese nga Organi Kompetent i Ministrisë sipas Ligji nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

8.1.1 Investimet e pranueshme për nën masën e përpunimit të qumështit

- Investimet në rinovim /modernizim të qumështoreve;
- Investimet në ndërtim të qumështoreve të reja të cilat në kohën e aplikimit janë në kategorinë "D";
- Investimet në pajisje për përmirësimin e higjienës, si dhe cilësisë dhe sigurisë së prodhimeve siç janë të miratuara nga AUV(sidomos për të arritur standardet HACCP dhe / ose ISO 22000);

- Investimet në pajisje për përmirësimin e mbrojtjes së mjedisit, sidomos për menaxhimin e mbetjeve dhe trajtimin e ujërave të shkarkuara;
- Investimet në mjete të specializuara të transportit të qumështit nga fermerët në objekt dhe të produkteve të qumështit nga objekti në treg (përfshirë mjetet e specializuara të transportit të ftohtë);
- Investimet në pajisje për prodhime të reja dhe paketime moderne dhe etiketim;
- Pajisje të IT-s, digjitalizim, harduer dhe softuer për monitorim, kontrolle dhe menaxhim;
- Laboratorët dhe pajisje për kontrollin e cilësisë;
- Investimet në teknologji për prodhimin e energjisë së ripërtërishme;
- Investimet në pajisje për ftohje;
- Investimet për marketing.

8.1.2 Investimet e pranueshme për nën masën e përpunimit të mishit dhe thertoret

- Investimet në rinovim/modernizim të objekteve ekzistuese, përfshirë depot ftohëse bashkë me pajisje;
- Investimet në ndërtim të objekteve të reja për përpunim për ndërmarrjet të cilat në kohën e aplikimit janë në kategorinë "D";
- Investime në pajisje për përpunim mishi dhe thertoret;
- Investimet në pajisjet e përpunimit të mishit për të përmirësuar higjienën, si dhe cilësinë dhe sigurinë e produktit – siç është miratuar nga AUV (veçanërisht për të përmbushur standardet HACCP dhe/ose ISO 22000;
- Investimet në pajisje për përmirësimin e mbrojtjes së mjedisit, sidomos për menaxhimin e mbetjeve dhe trajtimin e ujërave të shkarkuara;
- Investimet për pajisje për kontroll të cilësisë, përfshirë laboratorët përkatës;
- Investimet për pajisje për ftohje dhe ngrirje për ruajtjen e prodhimeve të gatshme;
- Pajisje të IT-s, digjitalizim, harduer dhe softuer për monitorim, kontrolle dhe menaxhim;
- Automjete të specializuara për bartjen e lëndës së parë dhe prodhimeve të gatshme;
- Investimet në teknologji për prodhimin e energjisë së ripërtërishme;
- Investime në marketing.

8.1.3 Investimet e pranueshme për nën masën e përpunimit të pemëve dhe të perimeve

- Investimet në rinovim/modernizim të objekteve për përpunim;
- Investimet në linja për konservim / pasterizim të pemëve dhe perimeve;
- Investimet në pajisje për përmirësimin e higjienës, si dhe cilësisë dhe sigurisë së prodhimeve
- Investimet në objekte dhe pajisje për trajtim pas vjeljes, për tharje, për klasifikim dhe për deponim;
- Investimet në pajisje për paketim, për etiketim, përfshirë linjat e mbushjes, mbështjellësit dhe pajisje të tjera të specializuara;
- Investimet në pajisje për zinxhirin ftohës, duke përfshirë depo për ftohje dhe ngrirje, tunele të ngrirjes, mjete transportuese me frigorifer dhe pajisje të tjera të nevojshme për të siguruar vazhdimësinë në zinxhirin e ftohjes;
- Investimet në pajisje për përmirësimin e mbrojtjes së mjedisit, sidomos për menaxhimin e mbetjeve dhe trajtimin e ujërave të shkarkuara;
- Investimet për pajisje për kontroll të cilësisë, përfshirë laboratorët përkatës;
- Automjete të specializuara për bartjen e lëndës së parë dhe prodhimeve të gatshme, me

ftohje dhe pa ftohje;

- Pajisje të IT-së, harduer dhe softuer për monitorim, kontrollë dhe menaxhim;
- Investimet në teknologji për prodhimin e energjisë së ripërtërishme;
- Investimet në marketing

8.1.4 Investimet e pranueshme për nën masën e prodhimit të verës

- Investimet në rinovim/modernizim objekteve për prodhimin dhe përpunimin e verës;
- Investimet në pajisje për përpunimin e verës;
- Investime në pajisje për të përmirësuar higjienën, si dhe cilësinë dhe sigurinë e produktit;
- Investimet në pajisje për paketim, për etiketim, përfshirë linjat e mbushjes, ambalazhës dhe pajisje të tjera të specializuara;
- Investimet në teknologji për prodhimin e energjisë së ripërtërishme;
- Investimet për pajisje dhe aparatura për kontrollë të cilësisë së verës, përfshirë laboratorët përkatës;
- Pajisje të TI-së, digjitalizim, harduer dhe softuer për monitorim, kontrollë dhe menaxhim të prodhimit të verës;
- Investimet në marketing.

8.2 Shpenzimet e pa pranueshme

- taksat, përfshirë taksat mbi vlerën e shtuar;
- blerjen, marrjen me qira ose dhënien me qira të tokës dhe ndërtesave ekzistuese, pavarësisht nëse qiraja rezulton në transferimin e pronësisë tek qiramarrësi,
- gjokat, ndëshkimet financiare dhe shpenzimet e proceseve gjyqësore;
- kostot e funksionimit, përveç rasteve të justifikuara siç duhet nga natyra e masës në ose në rast të forcës madhore ose rrethanave të jashtëzakonshme;
- makineri dhe pajisje të dorës së dytë;
- tarifat bankare, kostot e garancive dhe ngarkesa të ngjashme;
- kostot e konvertimit, tarifat dhe humbjet e këmbimit në euro, si dhe shpenzimet e tjera thjesht financiare;
- kontributet në natyrë;
- blerjen e të drejtave të prodhimit bujqësor, kafshëve, bimëve vjetore dhe mbjelljen e tyre;
- çdo kosto mirëmbajtjeje, amortizimi dhe qiraje, përveç rasteve kur justifikohet siç duhet nga natyra e masës ose në rastin e forcës madhore ose rrethanave të jashtëzakonshme;
- çdo kosto të kryer dhe çdo pagesë të bërë nga administrata publike në menaxhimin dhe zbatimin e ndihmës, përfshirë ato të strukturës menaxhuese dhe operative dhe, në veçanti, shpenzimet e përgjithshme, qiratë dhe pagat e stafit të punësuar në aktivitetet e menaxhimit, zbatimit, monitorimit dhe kontroll, përveç rasteve kur justifikohet siç duhet nga natyra e masës.

Lista e detajuar e shpenzimeve të pranueshme për këtë masë do të jete pjese e udhëzuesit për aplikues.

9.Kriteret e përzgjedhjes për të gjithë nënsektorët³⁵

³⁵Kriteret e përzgjedhjes mund të rishikohen në programet 1 vjeçare

Nr.	Kriteret e përzgjedhjes	Nr
1	Investimet në arritjen e standardeve kombëtare të sigurisë së ushqimit	
2	Investime në teknologji më efikase dhe pajisjet që shpijnë në diversifikimin e prodhimit Futja e të paktën dy produkteve të reja (ose dy lloje të ndryshme të verave)	
3	Investime në projekte për përmirësim të pozitës së fermerëve në zingjirin e vlerës	
4	Investimet në teknologjitë e prodhimit të energjisë së rinovueshme	
5	Investimet që kanë të bëjnë me trajtimin e mbetjeve, pastrimin e ujit dhe/ose shfrytëzimin e produkteve të mbetjeve - ekonomia qarkore	
6	Krijimi i vendeve të punës	
	Total	100

Përfituesi që ka paraparë investime në përdorimin e energjisë së ripërtërishme dhe fiton pikë për këtë qellim, është i obliguar që këtë investim ta përdorë dhe mbajë aktiv për qëllimet që i ka paraparë në planin e biznesit. Nëse gjatë secilës kontrollë nga zyrtarët e AZHB-së (para nënshkrimit të kontratës, ad-hoc ose Ex-post) konstatohet që investimet në energji të ripërtërishme nuk janë duke u përdorur ashtu siç parashihet në planin e biznesit atëherë do të aplikohet nenit 54, të Ligji Nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

10. Intensiteti i përkrahjes publike

Intensiteti i ndihmës (ndihma publike) është 50% të shumës së përgjithshme të shpenzimeve të pranueshme për projekt.

- Vlera maksimale e projekt brenda kësaj mase është 400,000 €;
- Vlera minimale e shpenzimeve të pranueshme për projekt brenda kësaj mase është 50,000 €;
- Përkrahja maksimale publike për periudhën programuese shtatë (7) vjeqare (2021-27) për Masën 3 nuk mund të tejkaloj shumën prej 600,000 € për përfitues
- Aplikuesi mund të aplikoj me disa projekte gjatë periudhës së zbatimit të këtij programi në vite të ndryshme, me kusht që projektet e mëhershme të jenë përfunduar me sukses dhe përkrahja publike të mos tejkaloj shumën e lartpërmendur.

-.

11. Buxheti indikativ

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e investimit të përgjithshëm
	EUR	50%	EUR	50%	EUR
2021					
2022					
2023	3,500,000	50%	3,500,000	50%	7,000,000

2024	3,500,000	50%	3,500,000	50%	7,000,000
2025	3,500,000	50%	3,500,000	50%	7,000,000
2026	4,000,000	50%	4,000,000	50%	8,000,000
2027	4,000,000	50%	4,000,000	50%	8,000,000
Total	18,500,000	50%	18,500,000	50%	37,000,000

12.Treguesit

M 3: Investimet në asetet fizike në perpunimin dhe tregtimin e produkteve bujqësore	Caku i synuar deri ne vitin 2027
Numri i ndërmarrjeve agro- përpunuese të mbështetur nga PZHR të modernizuara	145
Investimi total në ndërmarrjet agro- përpunuese të modernizuara	37,000,000
Numri i ndërmarrjeve agro- përpunuese që marrin mbështetje nga PZHR për investime që përmbushin në mënyrë progresive standardet e BE-së për higjienën dhe mirëqenien e kafshëve	120
Numri i vendeve të punës të krijuara	870
Numri i fermerëve të rinj që marrin mbështetje PZHR për investime	0
Numri i grupeve/organizatave të prodhuesve të mbështetur	0
Numri i fermerëve që marrin pjesë në grupet e prodhuesve të mbështetur, organizatat e prodhuesve, tregun lokale, rrethin e zinxhirit të shkurtër të furnizimit dhe skemat e cilësisë	0
Numri i investimeve kolektive	0
Numri i përfituesve të PZHR në investimet lidhur me menaxhimin e plehut organik	0
Numri i përfituesve të PZHR në investime në trajtimin ose menaxhimin e mbetjeve	145
Numri i përfituesve të PZHR në investime në prodhimin e energjisë së rinovueshme	120
Numri i projekteve në investime të tipit të ekonomisë qarkore	20
Numri i ndërmarrjeve agro- përpunuese të mbështetur nga PZHR të modernizuara	100

13 Procedura administrative

Kjo masë do të zbatohet nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB). Procedurat administrative të detajuara do të paraqiten në Udhëzimin Administrativ i cili miratohet nga Ministri i Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.

Vlerësimi përfshin verifikimin e dokumentacionit të dorëzuar (të jetë i plotë), kontrollët e pranueshmërisë (përfshirë projekt propozimin/planin e biznesit) dhe vlerësimi me pikë i projekteve. Raportet e vlerësimit do të publikohen. Të gjithë aplikantët do të kenë mundësinë të paraqesin ankesë. Procedura e vlerësimit do të jetë pjesë e Udhëzimit Administrativ, të miratuar nga MBPZHR.

14. Shtrirja gjeografike e masës

Kjo masë aplikohet në tërë territorin e Republikës së Kosovës.

8.3.4 MASA 4 - AGRO- MJEDISORE, KLIMATIKE DHE BUJQËSI ORGANIKE

1. Baza ligjore

- Ligji nr.08/l-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,

- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsyeshmëria

Përkrahja mjedisore është element kryesor në Evropë në PPB (Politikat e Përbashkta Bujqësore). Agro -mjedisi është një nga mjetet kryesore për integrimin e çështjeve të mbrojtjes mjedisore në politikën bujqësore. Pagesat agro - mjedisore kontribuojnë në zhvillimin e qëndrueshëm rural përmes nxitjes dhe përkrahjes së praktikave dhe sistemeve të bujqësisë ekologjike. Bujqësia dhe mjedisi në Kosovë janë ngushtë të lidhura me pasuritë natyrore, pejsazhe tradicionale dhe biodiversitetin e zonave rurale.

Pasuritë bujqësore dhe pyjore ende menaxhohen në mënyrë tradicionale në disa pjesë të Kosovës ndërsa në rajonet tjera intensifikimi i bujqësisë po tejkalon sistemet e menaxhimit tradicional. Zbatimi efektiv i programit mjedisor mund të zvogëlojë dhe të ndalë degradimin e biodiversitetit dhe pasurive natyrore të Kosovës të shkakuar nga intensifikimi ose braktisja e praktikave të mira bujqësore.

MBPZHR planifikon zbatimin e masave për menaxhim të qëndrueshëm të tokave, pyjeve dhe zhvillim të bujqësisë organike si:

- (a) hartimin e një pakoje gjithëpërfshirëse skemash që do të trajton problemet kryesore mjedisore; dhe
- (b) pilot testimi për zbatimin e mekanizmave për monitorim dhe kontroll lidhur me kërkesat e BE-së për mbrojtjen e mjedisit.

3. Objektivat e përgjithshme

- Masa ka për qëllim të kontribuon në menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore, përshtatjen dhe zbutjen e ndryshimeve klimatike me aplikimin e metodave të përshtatshme të prodhimit duke mbrojtur dhe përmirësuar mjedisin, burimet natyrore, ujin, ajrin, tokën, biodiversitetin, peizazhin dhe veçoritë e tij, si dhe diversitetin gjenetik, duke shkuar përtej standardeve përkatëse të detyrueshme.
- Zhvillimin e bujqësisë organike përmes zgjerimit të sipërfaqes.

3.1 Objektivat specifike

- Mbështetje për praktikën bujqësore që kanë ndikim pozitiv në mjedis dhe zbusin ndikimet negative të bujqësisë dhe në veçanti ruajtja e biodiversitetit, ekosistemeve dhe habitateve të vlefshme;
- Ruajtjen e biodiversitetit, cilësisë së tokës dhe ujit përmes mbështetjes për futjen dhe mirëmbajtjen e metodave të prodhimit organik bujqësor;
- Përkrahja e sistemeve tradicionale dhe të qëndrueshme të kullotjes si dhe metodave që kontribuojnë në ruajtjen e biodiversitetit dhe diversitetit gjenetik të racave lokale;
- Ngritja e kapaciteteve për të arritur përvojat praktike për zbatimin, monitorimin dhe kontrollin e pagesave agro-mjedisore në administratën e shtetit, të këshilltarëve bujqësor si dhe të bujqit dhe shoqatat e bujqve.

4. Lidhja me masat e tjera program dhe masat kombëtare

Kjo masë lidhet me Masën (1) - Investimet në asetet fizike të fermave bujqësore, Masa (3) Investimet në asete fizike që lidhen me përpunimin dhe tregtimin e produkteve bujqësore dhe peshkimit dhe Masën (7) - Diversifikimin në fermat dhe zhvillimin e biznesit, për të arritur standarde më të larta në prodhim, kryesisht duke pasur parasysh mjedisin.

Masa do të mbështesë pronat bujqësore, të cilat shkojnë një hap më tej në metodat dhe praktikatat e menaxhimit të bujqësisë dhe me dëshirë merr përsipër detyrime shtesë kur bëhet fjalë për prodhimin standard dhe ruajtjen e mjedisit dhe biodiversitetit.

5. Përfituesit

Përfitues të pranueshëm janë fermerët persona fizik dhe juridik të cilët duhet të jenë të regjistruar në regjistrin e fermës;

6. Kriteret e përbashkëta të përshtatshmërisë

Madhësia minimale e operacioneve bujqësore

Kushtet e pranueshmërisë janë të lidhura me përfituesit dhe madhësinë minimale të operacioneve në fermë (menaxhim i tokës ose një numri të kafshëve).

Madhësia minimale e parcelave bujqësore

Madhësia minimale e parcelës: 0.1 ha për kulturat e shumëvjeçare dhe 0.3 ha për kulturat njëvjeçare;

Madhësia minimale e fermës: 1 ha;

Kërkesat specifike për çdonjërin nga skemat mjedisore janë prezantuar në kriteret specifike të pranueshmërisë për nën masën.

Kërkesat themelore për të gjithë përfituesit mjedisor

Përfituesit duhet të jenë në përputhje me secilën nga këto kërkesa:

Kohëzgjatja e zotimit mjedisor

Përfituesi nëpërmjet kontratës (obligohet për një grup zotimesh të përfshira në kërkesën e pagesës për pagesat direkte) merr përsipër të zbatojë aktivitete mjedisore për një periudhë të paktën pesëvjeçare.

Përfituesi përmes kontratës zotohet që të zbatojë aktivitetet mjedisore për një periudhë prej së paku pesë vitesh.

Përgatitja e planit mjedisor për fermën

Përfituesi duhet të zhvillojë planin mjedisor për fermën e tij/saj. Planin mjedisor do të identifikojë të gjitha zotimet e aplikuara nga përfituesi si dhe përshkruaj hollësisht të gjitha aktivitetet që duhet ndërmarrë në secilin vit të zotimit.

Mbajtja e ditarit të fermës

Përfituesi duhet të mbajë një ditar të fermës ku përshkruhet secili aktivitet i kryer në fermë që është relevant me zotimin, duke përfshirë p.sh. kositjen, lëvrimin, plehërimin etj.

Respektimi i standardeve minimale të obligueshme

Përfituesi do të respektojë standardet minimale të obligueshme siç përcaktohet nga legjislacioni kombëtar që i referohet skemës specifike mjedisore. (Kjo do të zhvillohet në bashkëpunim me MMPHI)

7. Kriteret specifike të pranueshmërisë për nën masën (zotimet)

Skema 1: Skema e Bujqësisë Organike (BO)

Arsyeshmëria	- Bujqësia organike përmirëson balancën natyrore të lëndëve ushqyese të bimëve përmes qarkullimit bimor dhe integritit të prodhimit bimor dhe blegtoral. Për shkak të shfrytëzimit të kufizuar të plehrave dhe pesticideve, bujqësia organike përmirëson cilësinë e tokës dhe ujit, luan një rol pozitiv në ruajtjen e biodiversitetit dhe kontribuon në menaxhimin e qëndrueshëm të tokës, bimësisë dhe bagëtisë. - Pilot zbatimi i skemës për BO do të kontribuojë në zhvillimin e bujqësisë organike në Kosovë, e cila aktualisht është shumë i pazhvilluar.
Objektivat mjedisore	- Të zvogëlojë përdorimin e plehrave dhe pesticideve në tokën bujqësore; - Të kontribuojë në menaxhimin e qëndrueshëm të tokës; - Të rrisë sipërfaqen e tokës bujqësore dhe numrin e fermave të menaxhuara sipas standardeve të bujqësisë organike;

Pilot fusha	- Përkrahja do të sigurohet për perimkulturë, pemëtari dhe vreshtaridhe bimët mjekueset që janë të certifikuara si organike apo janë në konvertim.
Kërkesat specifike të pranueshmërisë	- Madhësia minimale e sipërfaqes se certifikuar te jet 0.1 ha;
Standardet minimale të obligueshme	- Pronarët dhe shfrytëzuesit e tokave bujqësore janë të obliguar të udhëheqin bujqësinë në atë mënyrë që parandalon apo minimizon erozionin; - Ndalohet djegia e hamulloreve; - Drunjtë, shkurret, pyjet, muret e gjalla dhe brezat mbrojtës në tokën bujqësore (jashtë Ligjit të Pyjeve) do të ruhen si elemente të rëndësishme të pejsazhit që zvogëlojnë erozionin nga erërat dhe uji (largimi bëhet me leje me shkrim nga organi kompetent komunal) - Ndalohet largimi i humusit dhe shtresës së epërme të dheut nga toka bujqësore pa leje me shkrim.(Duhet të rregullohet me MMPHI)
Kërkesat për menaxhim	- Zhvillimi i trajnimit 10 ditor për çështjet e bujqësisë organike; - Menaxhimi i tokës në pajtim me Ligjin për Bujqësi Organike ; - Kontrata për kontroll dhe certifikim të prodhimit organik me organin e autorizuar për kontroll në pajtim me Ligjin për Bujqësi Organike për sipërfaqen për të cilën aplikojnë
Shkallët e pagesave	Shkallët e parallogaritura të pagesave: - Perimet organike – 400 Euro/ha - Pemët dhe vreshtat organike – 500 Euro Euro/ha - Bimët mjekuese organike – 380 Euro /ha
Treguesit	Gjendja - 1,050 ha në certifikim organik sipas raportit të gjelbër 2020 - 20 entitete me tokë të certifikuar organike - 27 ferma me certifikim organik ose në konvertim Rezultati: (Për tu finalizuar kur të dihet buxheti i masës për AM) - n/a ha në certifikim organik apo konvertim - n/a ferma me prodhim organik ose certifikim

Skema 2: Planet menaxhuese për tokën dhe lëndën ushqyese

Arsyeshmëria	Të dhënat e fundit tregojnë që mbi 56% e tokës së punueshme në Kosovë është e prekur nga erozioni. Prezentimi i planit menaxhues për toka dhe lëndë ushqyese do të stimulojë praktikën bujqësore që do të parandalojnë degradimin mjedisor të tokës dhe ujit dhe do të rrisin diversitetin biologjik në tokën bujqësore.
Objektivat mjedisore	Contributi në menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore dhe përshtatjen dhe zbutjen e ndryshimeve klimatike me aplikimin e metodave të prodhimit bujqësor të përputhshëm me mbrojtjen dhe përmirësimin e mjedisit, burimeve natyrore, duke përfshirë ujin, ajrin, tokën, biodiversitetin, peizazhin dhe veçoritë e tij, dhe diversitetin gjenetik, duke shkuar përtej standardeve përkatëse të detyrueshme.
Pilot fusha	Masa do të përkrahë tokat e punueshme në rajonin e n/a (Komunat n/a).
Kërkesat specifike të pranueshmërisë	Fermerët persona fizik duhet të kenë së paku 0,25 ha tokë të punueshme; Ndërmarrjet e vogla duhet të kenë së paku 0,5 ha tokë të punueshme
Standardet minimale të obligueshme	Pronarët dhe shfrytëzuesit e tokave bujqësore janë të obliguar të udhëheqin bujqësinë në atë mënyrë që parandalon apo minimizon erozionin; Ndalohet djegia e hamulloreve; Drunjtë, shkurret, pyjet, muret e gjalla dhe brezat mbrojtës në tokën bujqësore (jashtë Ligjit të Pyjeve) do të ruhen si elemente të rëndësishme të pejsazhit që zvogëlojnë erozionin nga erërat dhe uji (largimi bëhet me leje me shkrim nga organi kompetent komunal); Ndalohet largimi i humusit dhe shtresës së epërme të dheut nga toka bujqësore pa leje me shkrim; Pesticidet dhe plehrat që (nëse përdoren) duhet të shiten nga prodhues/tregtarë të licencuar dhe të jenë në pako të tyre origjinale në pajtim sipas Ligjit për pesticide.
Kërkesat për menaxhim	Zhvillimi i trajnimit 5 ditor; Marrja e mostrave të tokës për analiza të N,P,K (me përkrahje të këshilltarit); Përgatitja dhe zbatimi i një Plani Menaxhues të Lëndëve Ushqyese 5 vjeçar (PMLU) me përkrahje të këshilltarit ose agronomit të kualifikuar) bazuar në rezultatet e mostrës së tokës dhe shfrytëzimin e lëndëve ushqyese të kulturave për të arritur prodhimin e synuar; Mirëmbajtja e së paku 50% të sipërfaqes së gjithëmbarshme me qarkullim bimor të mbuluara me kultura dimërore, në zonat e aplikuarat të kësaj masë; Sasia e azotit organik të përdorur nuk bën të tejkalojë 170 kg/ha në vit;
Shkallët e pagesave	Shkallët e parallogaritura të pagesave : n/a Euro/ha

Treguesit:	<i>Gjendja fillestare</i> <i>Rezultati:</i> 150 ha me plane menaxhuese të tokave për lëndën ushqyese 90 ferma të përkrahura me plane të zhvilluara
-------------------	---

Skema 3: Kullotja verore në kullosat malore

Arsyeshmëria	- me kullosa me biodiversitet të lartë në zonat me vlera të dëshmuara. Praktikë tradicionale ekstensive të kullotjes kanë krijuar shumë habitate të rëndësishme gjysmë-natyrore, edhe pse shumë nga këto tani janë të rrezikuara nga braktisja e praktikave më intensive bujqësore. Vazhdimi i këtyre metodave tradicionale bujqësore me intensitet të ulët është thelbësor për të mirëmbajtur biodiversitetin në fushat e mëdha të vendit, në kodrina dhe rrafshina, të cilat do të mirëmbajnë edhe karakterin e pejsazhit. - Rrjeti kombëtar i zonave të mbrojtura të natyrës përbëhet prej 99 zonave të mbrojtura të natyrës me sipërfaqe prej 124,799 ha të territorit të Kosovës. Kosova ende nuk ka identifikuar vendet e saj për Natura 2000, ndërsa puna përgatitore ka filluar në kuadër të projektit “Projekti për Menaxhim të Qëndrueshëm të Pyjeve” (PSFM) ku është elaboruar një raport për identifikimin e zonave potenciale të cilat përmbushin kriteret për të hyrë në rrjetin ekologjik “NATURA 2000”. - Pilot masa agro-mjedisore synon të përkrahë tokat
Objektivat mjedisore	- Të parandalojë humbjen e mëtejme të kullotave me vlera të larta të natyrës dhe llojeve të kafshëve të ndërlidhura për shkak të braktisjes ose mbi kullotje konvertimit në tokë të punueshme dhe kulturave tjera, ose mbikullotjes; - Të ruajë dhe mirëmbajë tokat kullosa me vlerë të lartë të natyrës dhe llojet e kafshëve të ndërlidhura përmes mirëmbajtjes ose rikthimit të praktikave tradicionale të menaxhimit në tokat me kullosa gjysmënatyrore; - Të mbrojë biodiversitetin dhe të sigurojë mbrojtje, mirëmbajtje dhe/ose kthim të habitateve dhe popullsisë të zogjve në kushte të favorshme;

Pilot fusha	Skema do të zbatohet vetëm në këto zona të mbrojtura: Parku Nacional Sharri siç përcaktohet në legjislacionin e Kosovës.
Kërkesat specifike të pranueshmërisë	- Fermerërt personat fizik ose ndërmarrjet e vogla duhet të kenë kope në kullosë prej së paku 30 delesh ose 5 lopësh, apo një kombinim të lopëve dhe deleve për së paku 5 Njësi Bagëtish (NB) - Bujqit duhet të kenë marrëveshje (leje) nga Drejtoria e Parkut Nacional “Sharri” e cila përcakton maksimumin e kopesë në kullosë sipas administratës së Parkut jo më shumë se 1 LU/Ha. - Bujqit duhet të kenë a certifikatë nga veterinari të lëshuar në përputhje me Ligjin për veterinari dhe udhëzimet administrative.
Standardet minimale të obligueshme	- Çdo lëvrin apo kultivim pa leje me shkrim është i ndaluar; - Djegia e barit në kullosa është e ndaluar; - Të gjitha kafshët që do të kullosin duhet të kenë matrikula; - Nëse bujku transporton kafshët më shumë se 50 km duhet të ketë leje me shkrim nga shërbimi veterinar - Duhet të zbatohen standardet minimale për përdorimin e plehreave dhe kemikaljeve; - Minimumi i kullotjes duhet të jetë 0.3 ha NJB
Kërkesat për menaxhim	- Zhvillimi i trajnimit 5 ditor; - Respektimi i maksimumit të kopesë në kullosë; (dhe jo më shumë se 1NJB/Ha); - Vazhdimi i periudhës tradicionale (sezonale) të kullotjes në kullosa prej rreth 5 muajsh, prej 1 majit deri më 31 tetor; - Sigurimi i kullotjes me rotacion në kullosa për të shmangur mbikullotjen; - Përdorimi i plehrave artificiale dhe materialeve për mbrojtje të bimëve (përfshirë herbicidet) në kullosa është i ndaluar; - N nga plehurat organike duhet të kufizohet në 50 kg/ha (ekuivalenti i N që merret çdo vit nga 1 NJB/ha).
Shkallët e pagesave	Shkallët e parallogaritura të pagesave: n/a Euro/ha maksimumi i sipërfaqes që një fermer mund të marr nën shfrytëzim është 7 ha
Treguesit:	<i>Gjendja fillestare</i> - 2020 – 10,000 dele në kullosat e Parkut Nacional Sharri <i>Rezultati:</i> - Së paku 200 hektarë tokë kullosë me biodiversitet të lartë në zona të mbrojtura, të përkrahur - 20 - 30 ferma me zotime për menaxhimin ekstenziv të kullotave

8. Shpenzimet e pranueshme

Përfituesit përfundimtar do të kompensohen për shpenzime shtesë dhe të ardhura të humbura (që dalin nga zotimet e bëra në kuadër të nën masave të përzgjedhura si pagesë vjetore fikse).

Përshkrimi i hollësishëm i llogaritjes së pagesave për secilën skemë do të paraqitet me vonë. Ky duhet të jetë një dokument i veçantë i cili përkrahë miratimin e masës.

Metodologjia e llogaritjes do të bëhet për secilën skemë bazuar në elementet reale që do të paraqitë me vonë.

Shpenzimet shtesë		EUR
1	Taksa e kullotjes	
1.1	Dele dhe dhi (per krerë)	0.50
1.2	Gjedhe	2.00
2	Shpenzimet për mbarështim	
4	Shpenzimet për bartjen e kafshëve nga ferma në kullosa dhe anasjelltas	100
5	Mirëmbajtja e infrastrukturës së kullosave (liqeneve, lumenjve, shtigjeve)	10
6	Shpenzimet e transportit (nëse ka)	
7	Shërbimi veterinar dhe taksat e kontrollit	15
8	Humbjet për shkak të mortalitetit të lartë - 2%	3,000
II	Shpenzimet e kursyera	
III	Të hyrat e humbura	

9. Kriteret e përzgjedhjes

N/A

10. Shkalla e përkrahje

Kontributi publik do të jetë 100% për pagesën e llogaritur për kompensim. Pagesat ju jepen përfituesve për hektar në bazë vjetore.

11. Buxheti indikativ

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e investimit të përgjithshëm
	EU R	100%	EUR		EUR
2021					
2022					
2023					
2024					

2025	200,000	100%			200,000
2026	300,000	100%			300,000
2027	400,000	100%			400,000
Total	900,000	100%			900,000

12. Treguesit

Treguesit-M 4		Caku i synuar deri në vitin 2027
Numri i kontratave;		
Totali i tokës bujqësore (ha) sipas kontratave mjedisore;		
Numri i llojeve të operimit të mbështetura		
Sipërfaqja totale në ha për llojin e operimit.		
Bujqësia organike		
Numri i pronave të mbështetura		
Mbështetje për racat e rrezikuara dhe ruajtja e racave lokale		

13. Procedurat administrative

Kjo masë do të zbatohet nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB). Procedurat administrative të detajuara do të paraqiten në Udhëzimin Administrativ i cili miratohet nga Ministri i Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.

14. Shtrirja gjeografike e masës

Masa zbatohet në tërë territorin e Kosovës, përveç nëse vendoset që të paraprakisht të fillohet si pilot për testuar zbatimin e saj .

8.1.5 MASA 5 ZBATIMI I STRATEGJIVE TE ZHVILLIMIT RURAL - QASJA LEADER

1. Baza Ligjore

- Ligji nr.08/l-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsyeshmëria

Vënja në praktikë e Masës 5 - Zbatimi i Strategjive të Zhvillimit Lokal - LEADER do të jenë të rëndësishme vendimtare për të siguruar mbështetje të mëtutjeshme për ekzistimin e GLV-ve, për përmirësimin e kapaciteteve të tyre në mënyrë që të luajnë rolin e agjentit/promovuesit për zhvillimin e zonave rurale sipas principeve mirë të njohura të qasjes LEADER.

LEADER është pjesë e politikës së zhvillimit rural të BE-së që ndihmon në ngritjen e kapaciteteve dhe përvojës në zbatimin e politikave të BE -së të zhvillimit rural, gjithashtu kjo i ndihmon vendet kandidatë në përgatitjen e anëtarësimit në BE.

Qasja LEADER ka për qëllim zhvillimin e komunitetit, duke kontribuar në përmirësimet ekonomike, sociale, kulturore dhe mjedisore të zonave lokale, duke angazhuar një numër të gjerë partnerësh privat dhe publik multi-sektorial gjithnjë duke marrë parasysh burimet e komunitetit në nivelin lokal.

Qëllimi kryesor i GLV-ve është që të kontribuojnë në zhvillimin ekonomik të zonave rurale, duke i ofruar përkrahje komunitetit rural për përgatitjen dhe zbatimin e strategjive zhvillimore në bashkëpunim të ngushtë me komunitetin lokal.

Në periudhën 2007-2009, me iniciativën e MBPZHR-së, janë themeluar 30 Grupe Lokale të Veprimit (GLV) - të cilat kanë mbuluar të gjithë zonën rurale të vendit - në Kosovë. GLV-të në Kosovë kanë qenë të organizuar mbi bazën e komunave në këtë mënyrë secilës komunë i korrespondon një GLV. GLV-të kanë qenë të regjistruar si Organizata jo-Qeveritare (OJQ) në përputhje me legjislacionin e Kosovës. Gjatë viteve (2010 -2013) GLV-të kanë zbatuar/ implementuar projekte të ndryshme për të mirën e komuniteteve të tyre me mbështetje financiare nga MBPZHR, komunat dhe organizatat e tjera donatore. Në mënyrë që të lehtësohet promovimi, komunikimi dhe shpërndarja e informacionit midis GLV-ve dhe akterëve të tjerë rural është themeluar edhe Rrjeti i Zhvillimit Rural (RrZhR). RrZhR funksionon si një platformë diskutimi.

Gjatë pjesës së dytë të vitit 2014, është realizuar aktiviteti “Ndhimesa teknike për GLV-të e mundshme” në formë të thirrjes për prezantime të Strategjive Zhvillimore Lokale (SZhL). Janë paraqitur 12 GLV-të dhe RrZhR-ja të cilët kanë përgatitur Strategjitë e Zhvillimit Rural.

Komisioni përzgjedhës ka bërë vlerësim të thukët të 12 SZhL-ve të parashtruara. Vlerësimi është bërë në bazë të kriterëve të pranueshmërisë dhe të përzgjedhjes, të identifikuara paraprakisht.

12 GLV-ve dhe RrZhR të GLV-ve janë aprovuar Staretgjite e Zhvillimit Rural, dhe kanë qenë GLV të aprovuara. Ende, Kosova ka potencial për të rritur për një numër të vogël të GLV – ve, meqenëse të gjitha komunat nuk janë të mbuluara . Për më tutje, pasi që Kosova është kryesisht zonë rurale, fshatërat të cilat janë pjesë e komunave të mëdha është e mirë që të jenë të përfshirë në territorin e GLV-ve.

Gjatë periudhës 2015 -2020 GLV-të të aprovuar janë mbështetur nga MBPZHR-ja me mjete finaciare për kryerjen e aktiviteteve të tyre, por shpesh me vështërsi për shkak të mungesës së të kuptuarit të qasjes LEADER. Kapacitetet momentale administartive të GLV –ve nuk janë mjaftueshëm të zhvilluara, prandaj nuk është e mundëshme në këtë fazë për masën të jetë plotësisht në përputhje me LEADER qasjen. Për më tepër pagesat në avanc për shpenzimet administrative duhet të jenë konsistente/vazhdueshme dhe kjo do të siguron pagesat për aktivitet e GLV-ve, përndryshe ekziston një rrezik për demobilizimin e ekipës administrative të GLV-ve.

3. Objektivat e përgjithshme

Masa 5 Zbatimi Strategjive të zhvillimit lokal – Qasja LEADER si objektive kryesore ka përkrahjen e ngritjes së kapaciteteve të GLV-ve të përzgjedhura, anëtarëve të GLV-ve dhe banorëve rural, me qëllim të shtimit të shkathtësive të tyre në fushën e demokracisë dhe zhvillimit lokal.

3.1 Objektivat specifike

- Funksionalizimi i GLV-ve të përzgjedhura sipas qasjes LEADER;
- Ndërtimi i kapaciteteve të GLV-ve të përzgjedhura;
- Vetëdijësimi i popullatës rurale në aktivitetet e GLV-ve të përzgjedhura;
- Shkëmbimi i përvojave në mes të GLV-ve të përzgjedhura;
- Zbatimi i SZhL-ve (projekteve);
- Rrjetëzimi me GLV-të e tjera dhe shkëmbimin e praktikave të mira;
- Animimi i territorit dhe ndërtimi i kapaciteteve të popullatës lokale dhe grupeve lokale të veprimit;
- Kontributi në zhvillimin e ekonominisë rurale, përmirësimin e cilësisë së jetës sociale dhe kulturore të komunitetit, përmirësimi i hapësirave publike në fshatra, përmirësimi i standardeve mjedisore në zonat ku veprojnë GLV-të si dhe prioritete kryesore që dalin nga Strategjitë e Zhvillimit Lokal;

4. Lidhje me masat e tjera në program dhe me masat kombëtare

Pa akreditim, kjo masë do të financohet nëpër mes të buxhetit kombëtar. Në kontekstin e IPARDI- it kjo masë është e lidhur me masën 9 “Asistecës Teknike”, " Përvetësimi aftësive dhe Animimi i banoreve të territorit me qëllim të ngritjes së kapaciteteve të popullates lokale”, Asistenca Teknike mbështetë GLV-të e mundshme që të jenë të gatshme të aplikojnë për masën "qasja LEADER". Në mungesë të buxhetit të alokuar të BE-s për masën e Asistenës Teknike, Strategjit e Zhvillimit Lokal janë përgatitur nga buxheti I kësaj mase.

Thirrja është bërë në vitin 2022. Gjithashtu edhe Rrjetëzimi i GLV-ve mundet me u mbështetet nga masa e Asistencës Teknike të IPARD.

5. Përfituesit

Grupet Lokale të Veprimit të zgjedhura dhe kontraktuara nga Agjencioni për Zhvillimin e Bujqësisë. Kjo masë do të mbuloj aktivitetet e mëposhtme të lidhura me temat e përcaktuara si prioritete në Strategjinë e Zhvillimit Lokal (SZhL);

6. Aktivitetet e pranueshme

- a) Përgatitja e SZhL -ve (Strategjive të Zhvillimit Lokal);
- b) Përvetësimi i aftësive, duke animuar/nxitur banorët e territoreve të GLV-ve" të zgjedh;
- c) "Shpenzimet e operative" për funksionimin e GLV-ve të zgjedhura;
- d) "Zbatimi i projekteve të vogla"; dhe
- e) "Projekte bashkëpunimi", projekte ndër-territoriale (brenda Kosovës) ose transnacional (midis vendeve); ky aktivitet duhet të zbatohet në fazën e fundit të zbatimit, nga GLV-të më të përparuara, të cilët kanë fituar përvojë.

Procedura përkatëse për të aplikuar për këtë masë do të zhvillohet më vonë brenda udhëzimeve administrative për zbatimin e masës.

a) Përgatitja e SZhL (thirrja është bërë gjatë vitit 2022);

b) Përvetësimi i aftësive, duke animuar/nxitur banorët e territoreve të GLV-së

- Animacion/ nxitja, organizim i ngjarjeve informuese dhe publicitare përfshirë përgatitjen e materialeve promovuese (seminare, punëtori, takime, etj.);
- Trajnimi dhe edukimi (përgatitja e planeve të biznesit, përgatitja e aplikacioneve për projekte, kontabiliteti, etj.);
- Përgatitja e studimeve përkatëse të zonës për zhvillim të mëtejshëm (socio-ekonomik, rajonal, marketing, etj.);
- Rrjetëzimi, pjesëmarrja në seminare kombëtare dhe ndërkombëtare, punëtori, takime, vizita studimore, përfshirë ngjarjet e Rrjetit kombëtar dhe Evropian për Zhvillimin Rural.
- Të paktën 30% e buxhetit për zbatimin e Strategjisë së Zhvillimit Lokal (SZhL) janë të alokuar për këto aktivitete.

c) Shpenzimet operative për Grupin Lokal të Veprimit

Shpenzimet operative janë të lidhura me funksionimin e Grupit Lokal të Veprimit (GLV), siç janë pajisjet e zyrës, përfshirë IT, shpenzimet e personelit, shpenzimet e zyrës, për shërbimet e jashtme (të tilla si kontabiliteti, shërbimet e IT, etj.). Pagat e punonjësve të GLV-së zakonisht janë një pjesë kryesore e kostove të rrjedhës.

d) Projekte të vogla

-Projektet e vogla konsiderohen ato që janë me mbështetje publike deri në 5 000 EUR. Ato janë të natyrës kolektive për të mirën e komunitetit lokal, për shembull nga shoqatat e ndryshme p.sh: kulturore, organizatat sportive, organizatat e prodhuesve ose nga komuna. Buxheti mund të tejkaloj 5 000 EUR nëse partner ose donatorë të tjerë kontribuojnë në projektin e vogël.

-Projektet e vogla duhet të lidhen me temën prioritare siç përcaktohet në Strategjinë e Zhvillimit Lokal.

- Cdo akter prej teritorit të GLV-s duhet të ketë mundësi për dërgue një projekt propozim, bazuar në shpalljen e bërë publike të pranueshëm për GLV (p.sh në web faqe të komunës përkatëse). Zgjedhja e projekteve të vogla duhet të bëhet nga Bordi Menaxhues i GLV-së bazuar në propozimet nga menaxheri i GLV-së ose palët e interesuara përkatëse (komuna, organizatat shoqërore, etj.). Konflikti i interesit duhet të menjanohet nga personat përgjegjës të përzgjedhjes. Një përmbledhje e projekteve të planifikuara për një vit të caktuar duhet vendosur në Planin Vjetor të Zbatimit.
- GLV-të duhet të jenë promovues të projekteve të vogla; edhe nëse organizata të tjera janë të përfshira në zbatimin e një projekti të vogël, fatura përfundimtare është gjithmonë për GLV-në

Shembuj të projekteve të vogla:

- a). Ngjarje (të tilla si festivalet e fshatit, takimet, pjesëmarrjet në panaire dhe aktivitetet të ngjashme);
- b). Blerja e materialeve dhe pajisjeve (siç janë kompjuterat, pajisjet e ndryshme për paketimin dhe të marketingut, materialet e ndryshme publicitare dhe të marketingut, tabela të ndryshme për informacione për turizmin, shenjat/shenjëzimi, panelet diellore, kompostuesit, materialet për grupet kulturore dhe rinore, mobiljet dhe pajisjet për dhomat e komunitetit dhe sende të ngjashme);
- c). Rinovimi në shkallë të vogël i ndërtesave të komunitetit, përmirësimet e hapësirave publike dhe shtigjeve turistike dhe infrastruktura në shkallë të vogël (d.m.th., terrenet e lojërave) dhe veprime të ngjashme;
- d). Hartimi i planeve për restaurimin e ndërtesave historike.

7. Procedura për përzgjedhjen e Grupeve Lokale të Veprimit

- a).Thirrja (et) për të zgjedhur GLV-të duhet të jenë të hapura për të gjitha zonat rurale dhe të sigurojnë konkurrencë midis grupeve lokale të veprimit që të paraqesin Strategjitë e Zhvillimit Lokal.

Maximumi i GLV-ve që duhet të përzgjedhen për territorin e Kosovës (20 GLV)

8. Procedura e përzgjedhjes përbëhet nga dy faza:

- a)Kontrolla e pranueshmërisë së GLV-ve nga Agjencioni i Zhvillimit të Bujqësisë;
- b)Vlerësimi i SZhL-ve të GLV-ve të pranueshme sipas kriterëve të përzgjedhjes nga Komiteti i Vlerësimit.
- c)Komiteti i Vlerësimit përbëhet nga përfaqësues nga Autoriteti Menaxhues dhe aktorë të tjerë relevant rural dhe OJQ-të që merren me zhvillimin rural. Anëtarët e Komitetit të Vlerësimit do të emërohen nga Ministri ose një zyrtar i lartë pas propozimit nga Autoriteti Menaxhues

9. Kriteret e pranueshmërisë

- a) Kriteret e pranueshmërisë janë të lidhur me territorin që e mbulon Strategjia e Zhvillimit Lokal, përbërjen e GLV-së, formën e tij ligjore si dhe prezantimin e Strategjisë së Zhvillimit Lokal.

Territori:

b) Territore nga zonat rurale me koherencë/kompaktësi të mjaftueshme dhe me një masë të caktuar të popullatës prej 10 000 – 150 000 banorë, përfshirë edhe vendbanimet me një popullësi më të vogël se 25 000 banorë dhe zonat rurale të 7 (shtatë) komunave (Prishtina, Prizreni, Gjakova, Ferizaji, Mitrovica, Peja dhe Gjilani).

c) Një komunë / vendbanim i përket vetëm një GLV-je. Asnjë mbivendosje nuk lejohet - që do të thotë 'një partneritet, një strategji, një territor'.

Forma ligjore:

d) GLV-të duhet të jenë të regjistruar si person juridik zyrtarisht (d.m.th. shoqata, fondacioni, OJQ) bazuar në aktet ligjore relevante; Në përputhje me legjislacionin kombëtar, ajo (GLV-ja) mund të regjistrohet si organizatë, statuti i së cilës garanton funksionimin e kënaqshëm të partneritetit dhe aftësinë për të menaxhuar / administruar fondet publike.

Partneriteti:

e) Në nivelin e vendimmarrjes, partnerët ekonomik dhe social, si dhe përfaqësues të tjerë të shoqërisë civile, të tilla si fermerë, gra rurale, të rinj dhe shoqatat e tyre, duhet të përbëjnë më shumë se 50% të partneritetit. Për më tepër, minimumi 20% do të jenë përfaqësues të autoriteteve lokale. Sidoqoftë, autoritetet publike siç përcaktohet në përputhje me rregullat kombëtare, do të përfaqësojnë më pak se 50% të të drejtave të votimit;

f) Minimumi prej 20% e grave dhe 20% të rinjve për të siguruar diversitetin e moshës dhe barazinë gjinore.

g) Anëtarët e organeve vendimmarrëse të GLV-së duhet të jenë banorët resident ose vepronë në zonën e mbuluar nga Strategjia e Zhvillimit Lokal:

h) GLV-ja duhet të propozoj një Strategji të Zhvillimit Lokal të integruar që përfshinë të paktën elemente minimale dhe tema prioritare siç specifikohet në Programin Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

Strategjia e Zhvillimit Lokal:

a) GLV-ja duhet të propozoj/përgatis një Strategji të Zhvillimit Lokal të integruar që përfshinë të paktën elemente minimale dhe tema prioritare siç specifikohet në PBZHR.

b) Këto janë:

Kriteret e përzgjedhjes

Mund të përdoren kriteret e mëposhtme të përzgjedhjes:

- Cilësia e partneritetit, përfshirë pjesëmarrja e të rinjve dhe grave;
- Koherenca e territorit të GLV-ve dhe sasia mjaftueshme për sa i përket burimeve njerëzore, financiare dhe ekonomike;
- Cilësia e logjikës së ndërhyrjes së Strategjisë (përfshirë analizën SWOT etj.);
- Koherenca e veprimeve të propozuara me analizën SWOT dhe temat prioritare të PBZHR ;
- Përfshirja e palëve të interesit në përgatitjen e Strategjisë së Zhvillimit Lokal;
- Aftësia e GLV-së për të menaxhuar zbatimin e SZhL-së;
- Projektet e mbështetura nga burime të tjera (jo nga Programi BZHR) duhet të konsiderohen si vlerë e shtuar, megjithatë financimi i dyfishtë duhet të shmanget.
- *Sistemi i poentimit do të detalizohet në udhëzuesin për aplikant*

9. Intensiteti i përkrahjes publike

Aktiviteti 1 “Përvetësimi i aftësive dhe nxitja e banorëve të territorit të GLV-ve për GLV të përzgjedhura” dhe GLV-të e përzgjedhura, pas nënshkrimit të kontratës me AZHB-në, 70% të të gjitha shpenzimeve të pranueshme i marrin si paradhënie.

Ndërsa pas përfundimit të projektit, GLV-ja përfituese duhet të sjellë dëshmitë e nevojshme, si: faturat, formularin e ditëve të punës të menaxherit dhe të ekspertëve, si dhe CV-në e menaxherit, CV-në e ekspertit si dhe procedurën e përzgjedhjes së menaxherit apo ekspertit, si për mjetet e marra në paradhënie ashtu edhe për 30% të mjeteve të cilat paguhen pas përfundimit të projektit. Në rast të mospërmbushjes së këtij kushti, GLV-ja përfituese obligohet të kthejë mjetet e marra.

Ndihma publike nga MBPZHR-ja jepet në dy këste: 70% si paradhënie dhe 30 % pas përfundimit të projektit.

Aktiviteti 2 “Zbatimi i strategjive të zhvillimit lokal- qasja LEADER”

2a) “Funksionalizimi i GLV-ve të përzgjedhura” duke i mbështetur shpenzimet operative të tyre.

GLV-të e përzgjedhura, pas nënshkrimit të kontratës me AZHB-në, 70% të të gjitha shpenzimeve të pranueshme i marrin si paradhënie.

Ndërsa pas përfundimit të projektit, GLV-ja përfituese duhet të sjellë dëshmitë e nevojshme, si: faturat, formularin e ditëve të punës të menaxherit dhe të ekspertëve, si dhe CV-në e menaxherit, CV-në e ekspertit si dhe procedurën e përzgjedhjes së menaxherit apo ekspertit, si për mjetet e marra në paradhënie ashtu edhe për 30% të mjeteve të cilat paguhen pas përfundimit të projektit. Në rast të mospërmbushjes së këtij kushti, GLV-ja përfituese obligohet të kthejë mjetet e marra.

Shkalla e përkrahjes publike do të jetë 100%.

Ndihma publike nga MBPZHR-ja jepet në dy këste: 70% si paradhënie dhe 30 % pas përfundimit të projektit.

2b) “Zbatimi i SZhL-së të GLV-ve të përzgjedhura” ku promovojnë dhe zbatojnë projekte të vogla në përputhje me SZhL-të.

Shkalla e përkrahjes publike do të jetë 70% nga MBPZHR-ja dhe 30 % nga donatorët tjerë apo nga anëtarët e GLV-ve të përzgjedhura. Përzgjedhja e projektit bëhet nga GLV-ja . GLV-të duhet të bëjnë kërkesën për pagesë dhe për paradhënie.

- Intensiteti i ndihmës, i shprehur si përqindja e mbështetjes publike në shpenzimet e pranueshme arrijnë deri në 100%.
- Animimi / përvetësimi i aftësive, shpenzimet operative dhe projektet e vogla të GLV-së do të jenë të pranueshëm brenda një kufiri të caktuar nga Autoriteti Menaxhues për GLV-të në vit.
- Shuma e avancave nuk duhet të kalojë 70% të alokimit vjetor të mbështetjes publike në lidhje me shpenzimet operative, shpenzimet e animacionit dhe projektet e vogla.

10. Buxheti i indikativ

Viti	Kontributi publik	Kontributi privat	Kostoja e investimit të përgjithshëm
------	-------------------	-------------------	--------------------------------------

	EU R	80%	EUR	20%	EUR
2022					
2023	300,000	80%	75,000	20%	375,000
2024	300,000	80%	75,000	20%	375,000
2025	300,000	80%	75,000	20%	375,000
2026	300,000	80%	75,000	20%	375,000
2027	300,000	80%	75,000	20%	375,000
Total	1,500,000	80%	375,000	20%	1,875,000

11. Treguesit

Treguesit – M5	Caku i synuar deri në vitin 2027
Numri i GLV-ve që operojnë në zonat rurale;	20
Investimi total në GLV	1,875,000
Popullsia e mbuluar nga GLV-të;	10,000-150,000
Numri i vendeve të punës të krijuara (bruto);	30
Numri i projekteve të vogla të paguara.	80

12. Procedura administrative

- Kjo masë do të zbatohet nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB). Procedurat administrative të detajuara do të paraqiten në Udhëzimin Administrativ i cili miratohet nga Ministri i Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.
- Agjencioni për Zhvillimin e Bujqësisë publikon thirrje dhe bënë përzgjedhjen e Grupeve Lokale të Veprimit bazuar në kontrollin administrativ të pranueshmërisë dhe nga vlerësimi që e bënë Komiteti Vlerësues i themeluar nga Autoriteti Menaxhues. Kontrata nënshkruhet ndërmjet Agjencion për Zhvillimin e Bujqësisë dhe grupeve lokale të veprimit të zgjedhura për zbatimin e Strategjisë Lokale të Zhvillimit. Një pagesë paradhënie i paguhet GLV-së. Është e shumë e rëndësishme të parashikon rrjedhën e parave për funksionimin e GLV-ve. (Shpenzimet operative)
- Për çdo vit Grupi Lokal i Veprimit duhet të paraqet një Plan Vjetor të Zbatimit (duke detajuar Planin e Veprimit nga ShZhL) tek Agjencion për Zhvillimin e Bujqësisë dhe te Autoriteti Menaxhues.
- Një GLV kryen animacion/nxitë ngritjen e kapaciteteve dhe ekzekuton projekte të vogla në përputhje me Planin Vjetor. GLV-ja gjithashtu duhet të siguron që çmimet për punët e kryera dhe pajisjet që blehen duhet të jenë arsyeshme dhe zgjedhja e kontraktuesve të jetë e paanshme.
- GLV-ja duhet të paraqet rregullisht një kërkesë pagese për rimbursimin e shpenzimeve të ngritjes së kapaciteteve, shpenzimet rrjedhëse (shpenzimet operative) dhe shpenzimet të projekteve të vogla të implementuara.

- Çdo kërkesë e pagesës duhet të jetë e lidhur qartë me Planin Vjetor të Veprimit (duke u mbështetur në Strategjinë e Zhvillimit Lokal). Agjencion për Zhvillimin e Bujqësisë do të kontrolloj GLV-në në përputhje me angazhimet e kontratës (kontrollë administrative dhe në vend, përfshirë arsyeshmërinë e çmimit). Agjencion për Zhvillimin e Bujqësisë bën pagesa (të rregullta) për GLV-të bazuar në pretendimet e aprovuara të pagesave.

13. Shtrirja gjeografike e masës

Qasja LEADER duhet të zbatohet në zonat rurale siç përcaktohet në program.

8.1.6 MASA 6. INVESTIMET NË INFRASTRUKTURËN PUBLIKE RURALE

1. Baza juridike

- Ligji nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsyeshmëria

Ekonomia rurale ka një potencial të konsiderueshëm për krijimin e vendeve të punës, të kontribuojnë në zhvillimin e qëndrueshëm dhe në rritjen ekonomike të zonave rurale dhe në përgjithësi të ekonomisë. Investimet/mbështetja në zona rurale mund të forcoj lidhjen midis ekonomive rurale dhe urbane mund të nxisë rritjen dhe të diversifikojë sektorët e bujqësisë dhe jo-bujqësisë, të zvogëloj pabarazinë në mes zonave rurale dhe urbane.

Ekonomitë e fuqizuara rurale jo vetëm që veprojnë si nxitës të sigurisë ushqimore por ato gjithashtu shtojnë/promovojnë vlerat tradicionale të zonave të ndryshme rurale duke ofruar shërbime të ndryshme cilësore në një mjedise shumë natyral.

Zonat rurale kanë potencialin për t'u bërë qendra të inovacionit për të nxitur aktivitete e diversifikim të sistemeve ushqimore dhe jetesën në përgjithësi. Krijimi dhe promovimi i vendeve të punës në ekonominë rurale është thelbësor për zvogëlimi e pabarazisë në mes zonave rurale dhe urbane. Politikat që inkurajojnë investimet në infrastrukturën rurale, të tilla si: rrjetet e transportit, telekomunikacioni, energjia, kujdesi shëndetësor, kopshte për fëmijë, kujdesi për të moshuar/ njerëzit me aftësi të kufizuar, shërbimet e përditshme dhe aktivitete tjera duhet të jenë fushat prioritare në mënyrë që të kontribuojnë në përmirësimin e cilësisë së jetës në zona rurale.

Infrastruktura mirë e zhvilluar rurale është parakusht për rritjen ekonomike. Investimet në infrastrukturën publike rurale do të ketë ndikim pozitiv në zhvillimi ekonomik, do të kontribuojë në përmirësimin e cilësisë së jetës dhe në pengimin e migrimit të popullsisë nga zonat rurale. Zhvillimi i infrastrukturës lokale rurale është një nga elementet kryesore për zhvillimin e mëtejme të qëndrueshme të zonave rurale. Vendbanimet rurale gjithashtu ndikohen nga ndryshimet klimatike.

Mungesa e investimeve në menaxhimin e përmbytjeve (p.sh. mirëmbajtja e shtretërve të lumenjve) në nivel lokal, si dhe mbrojtja e zonave rurale të prekura ose të prirura nga rrëshqitjet e dheut përbëjnë kërcënim për për popullësin që jeton dhe punon aty.

Mungesa e infrastrukturës rurale pengon zhvillimin e bujqësisë dhe të pylltarisë, si rezultat i mungesës rrugëve qasja në parcela bujqësore dhe në ato pyjore është e vështërsuar.

Sigurimi i qasjes në ujë, në trajtimin e ujërave të zeza, në energji elektrike në zona rurale është esenciale për pengimin e migrimit të popullatës nga këto zona. Zonat rurale në Kosovë përballen me probleme të ndryshme si: niveli i ulët i zhvillimit, papunësia, infrastruktura e dobët rurale, problemet e migrimit, dendësia e ulët e popullsisë në zona të largët malore, vendbanimet e shpërndara etj. Mbështetja për zhvillimin e infrastrukturës rurale është esenciale për zhvillimin e këtyre zonave.

Zgjedhja e këtyre problemeve është e mundur përmes bashkëpunimit të ngushtë të akterëve që jetojnë në zona rurale dhe autoriteteve qeveritare.

Ekzistojnë metoda dhe qasje të ndryshme ndaj zgjidhjes së problemeve në zonave rurale. Parim themelor i BE është zbatimin e qasjeve që do të arrijnë të sigurojë zhvillim të qëndrueshëm afatgjatë të komunitetet rurale. Një prej tyre është miratimi i masave në programin e zhvillimit rural që do të ndihmojnë në zvogëlimin e pabarazive ekonomike midis zonave rurale dhe urbane. Masa për Investimet në infrastrukturën publike është një ndër to.

3. Objektivi i përgjithshme

Objektivi i përgjithshëm është zhvillimin ekonomik, social dhe territorial i barazpeshuar duke mbështetur zhvillimin e qëndrueshme dhe gjithëpërfshirëse përmes mbështetjes së infrastrukturës në zona rurale .

Lehtësira për biznese dhe komunitet zhvillim, rritje ekonomike dhe punësim në zona rurale.

3.1 Objektivat specifike

- Të kontribuoj në infrastrukturë të nevojshme për zhvillimin e zonave rurale;
- Të kontribuoj në përmirësimin e standardit të jetesës për popullsinë rurale;
- Të mbështesë investimet publike të nevojshme për të arritur zhvillim të qëndrueshëm;
- Të rrisë atraktivitetin dhe qasjen më të lehtë në zona rurale për investitorët vendor dhe të jashtëm.

4. Lidhja me masat e tjera në program

Kjo masë lidhet me Masën (1) "Investimet në aktivet fizike të ekonomive bujqësore", (3) "Investimet në asete fizike në përpunimin dhe tregtimin e produkteve bujqësore ", (4) "Agro-mjedis- klima dhe masa e bujqësisë organike ", (5) " Zbatimi i strategjive të zhvillimit lokal - qasja LEADER "dhe (7) " Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i biznesit ". Kjo masë do të mundësojë nxitjen e investimeve në ndërtimin dhe rindërtimin e infrastrukturës private, përfshirë rrugët e brendshme, energjia elektrike, furnizimi me ujë dhe trajtimi i mbeturinave që lidhen me zhvillimin e aktiviteteve ekonomike të fermave bujqësore, fabrikave të përpunimit ose ndërmarrjeve rurale, të cilat do të synojnë përmirësimin e kushteve të jetesës në zonat rurale.

5. Përfituesit

Përfituesit potencial do të jenë administrata publike në zona rurale (komunat, ndërmarrjet publike, bashkësit lokale etj).

6. Kriteret e përbashkëta të pranueshmërisë

6.1 Kërkesat e përgjithshme për mbështetje

Projekti duhet të arsyetoj nevojën për infrastrukturë në zonën rurale si: (rrugë në zona rurale, rrugë për qasje në pyje, rrugë për qasje në fusha bujqësore, ujësjellës, trajtim i ujërave të zeza, grumbullim i mbeturinave, sigurim të energjisë, rregullimi i shtretërve të lumejeve etj).

- Aplikanti duhet të dorëzojë një Formular Aplikimi të mbështetur me një sërë dokumentesh të kërkuara;
- Së bashku me formularin e aplikimit duhet të dorëzohen, studimi i fizibilitetit dhe planin e ndërtimit (bazë);
- Aplikantët – komunat duhet të dorëzojnë vendimin e marrë nga kuvendi komunal për prioritetin e projektit për zhvillimin e komunës dhe në përputhje me planet zhvillimore lokale sipas rastit;
- Aplikantët – ndërmarrjet publike duhet të dorëzojnë vendimin e marrë nga bordi drejtues për përputhshmërinë e projektit me planet vjetore të miratuara nga Qeveria;
- Aplikantët – komunat të cilat synojnë të investojnë në vendbanimet për të cilat zbatohet Ligji për kulturën (trashëgimia kulturore, etj.) duhet të dorëzojnë miratimin e marrë nga MKSR;
- Aplikantët – komunat të cilat synojnë të investojnë në zonat e vendbanimeve për të cilat zbatohet Ligji për mbrojtjen e mjedisit (rezervat natyror, etj.) duhet të dorëzojnë miratimin e marrë nga MMPHI;
- Mirëmbajtja e projektit duhet të sigurohet nga marrësi përfundimtar deri të paktën pesë vjet pas pagesës përfundimtare të projektit. Megjithatë, kostot e mirëmbajtjes nuk janë të pranueshme për bashkëfinancim;
- Të gjitha projektet duhet të prokurohen në përputhje me Ligjin për Prokurim Publik . Për këtë qëllim, aplikimi i PRAG mund të përshtatet me specifikat e vendit përfitues.

6.2 Standardet kombëtare dhe të BE-së

Çdo projekt duhet të jetë në përputhje me standardet minimale kombëtare për mbrojtjen e mjedisit, ndërtimit, energjisë dhe trashëgimisë kulturore, përpara paraqitjes së kërkesës përfundimtare për pagesë në Agjencinë e Zhvillimit të Bujqësisë.

6.3 Perspektiva e vazhdimësisë së investimit

Aplikanti duhet të demonstrojë perspektivën e vazhdimësisë së investimit në kuptimin e aftësisë së aplikantit për të mbajtur investimin gjatë të paktën pesë viteve pas realizimit të investimit, pra pas marrjes së pagesës përfundimtare. Komuna duhet të e ketë zotimin e kuvendit komunal për sigurimin dhe mirëmbajtjen e investimit të propozuar.

6.4 Kriteria të tjera të pranueshmërisë

- Investimet duhet të realizohen në pronë publike (pronë shtetërore apo munale);
- Në rast të projekteve investive, të cilat realizohen në pronë private që nuk është në pronësi të aplikantit, para aplikimit për mbështetje duhet të respektohet Ligji për shpronësim ose koncesion;

- Për projektet që kanë të bëjnë me tokën bujqësore, të respektohet Ligji për tokën bujqësor;
- Për projektet që kanë të bëjnë me tokën pyjore, të respektohet Ligji për Pylltari.

7. Kriteret specifike të pranueshmërisë

- Projektet e investimeve për furnizimin me ujë, kanalizimet dhe depozitimin e mbeturinave duhet të koordinohen nga ndërmarrjet publike lokale të themeluara për menaxhimin e veprimtarisë publike.
- Për investime për prodhimin e energjisë nga burimet e ripërtëritshme të energjisë janë të pranueshme aplikantët (komunat dhe/ose vendbanimet) të cilët janë të kualifikuar se kanë nevojë për energji.
- Në rastin e investimeve në rrugë hyrëse në tokën pyjore, pylli duhet të klasifikohet si me rrezik të lartë për zjarre pyjore dhe të konfirmohet nga MBPZHR.

8. Shpenzime të pranueshme

8.1 Lloji i investimeve të pranueshme

- Fushat e mbështetjes janë paraqitur në detaje në nën-seksionet e mëposhtme ndërtimi dhe rindërtim të infrastrukturës së paluajtshme
- Shpenzimet e përgjithshme të lidhura me shpenzimet, të arkitektit, inxhinierit dhe shpenzimet për studimet e fizibilitetit do të jenë të pranueshme. Shuma maksimale e pranueshme për shpenzimet e (arkitekt, inxhinier dhe shpenzimet e fizibilitetit) nuk duhet të kalojë 10% të kostove të përgjithshme .

8.2 Investimet e pranueshme

Projektet e pranueshme mund të jenë:

- Investimet për përmirësimin e efikasitetit energjetik në ndërtesat komunale dhe të tjera që përdoren për ofrimin e shërbimeve komunitare (si dhe arsimi dhe shëndetësia);

Projektet për menaxhimin e ujit, duke përfshirë:

- Ndërtimi/rindërtimi/rehabilitimi i sistemit të furnizimit me ujë, instalimeve dhe objekteve përkatëse (p.sh. pastrimi, filtrimi, etj.);
- Ndërtimi/rindërtimi/rehabilitimi i sistemit të ujërave të zeza, instalimeve dhe objekteve përkatëse (p.sh. trajtimi i shkarkimit të ujërave të zeza, etj.);
- Mbështetja për investimet në mbledhjen dhe trajtimin e ujërave të zeza për vendbanimet >10 000.

Projekte në menaxhimin e mbetjeve, duke përfshirë:

- Ndërtimi/rindërtimi i infrastrukturës së vogël për menaxhimin e mbetjeve (p.sh. venddepozitime dhe/ose pika grumbullimi të mbetjeve, etj. sipas standardeve mjedisore);
- Blerja dhe instalimi i pajisjeve të grumbullimit të mbetjeve (p.sh. kontejnerë, rimorkio transporti dhe automjete);

Projekte për rregullimin e fshatit, përfshinë:

- Ndërtimi dhe rikonstruksioni i hapësirave të gjelbra publike – parqeve dhe kopshteve, këndeve të lojërave për fëmijë dhe objekteve përkatëse;

- Ndërtimi dhe rikonstruksioni i rrjetit të rrugëve, shtegut të rrugëve, shesheve, zonave për këmbësorë, shëtitoreve;
- Rindërtimi dhe rinovimi i ndërtesave komunale me rëndësi lokale kulturore, tradicionale ose natyrore dhe/ose përmirësimi i zonave me rëndësi lokale kulturore, tradicionale ose natyrore dhe objekteve të jashtme, duke përfshirë peizazhin dhe pajisjet e nevojshme;
- Rinovimi i fasadave të ndërtesave publike, objekteve të jashtme, duke përfshirë nivelimin dhe peizazhin e objekteve të jashtme (nëse janë të integruara në një plan hapësinor të vendbanimit dhe/ose sipas standardeve zyrtare komunale për arkitekturën dhe stilin e ndërtimit në nivel komune ose vendbanimi);
- Investimet në ndërtimin e shtretërve të lumenjve për kontrollin dhe menaxhimin e përmytjeve brenda zonave të vendbanimeve, duke përfshirë infrastrukturën e mbrojtjes nga rrëshqitjet e dheut

Projekte për rrugë, duke përfshirë:

- Ndërtimi/rehabilitimi i rrugëve dhe urave ekzistuese komunale (p.sh. rrugë që lidhin vendbanimet me rrugët kryesore, lidhjet ndërmjet vendbanimeve, rrugët publik për çasje të bizneseve, fermave, objekteve turistike, objekte me rëndësi lokale kulturore, tradicionale ose natyrore, tokë bujqësore, pyjet, etj.) duke përfshirë rrafshimin dhe peizazhin e rrethinës;
- Ndërtimi/rehabilitimi i rrjetit rrugor bujqësor dhe pyjor (duke përfshirë kalimet për parandalimin e zjarrit);

Projekte për shërbimet për komunitetin, duke përfshirë:

- Ndërtimi dhe rindërtimi i infrastrukturës së tregut lokal – tregu i fermerëve, tregjet e artizanatit etj;
- Krijimi i qendrave të reja ose përmirësimi i qendrave ekzistuese të shërbimit të kulturës (si qendrat kulturore, teatrot, kinematë, bibliotekat);
- Krijimi ose përmirësimi i qendrave për rekreacion, kohë të lirë dhe sport (duke përfshirë qendrat sportive, qendrat rinore, etj.)
- Krijimi ose përmirësimi i qendrave për shërbime sociale – kujdesi për fëmijët (çerdhe, kopshte), kujdesi për të moshuarit dhe personat me aftësi të kufizuara (si qendrat e kujdesit ditor) duke përfshirë transportin e specializuar.
- Ndërtim/rindërtim/modernizim i qerdheve dhe shkollave;
- Ndërtim/rindërtim/modernizim i qendrave shëndetësore për njerzë dhe qendrave veterinare, përfshirë edhe pajisjet speciale;

Sistemi i ujitjes publike

- Rehabilitimi i kanaleve duke përfshirë edhe izolimi;
- Modernizimi/rehabilitimi i pumpave me qëllim të kursimit të energjisë;
- Modernizimi/rehabilitimi/zëgjrimi i sistemit të ujitjes duke përfshirë pajisjet për matjen e shpenzimeve të ujit.

8.3 Investimet e pranueshme

- Blerja e materialeve dhe elementeve të ndërtimit për ndërtimin ose rindërtimin e ndërtesave dhe infrastrukturës

- Blerja e mekanizimit, makinerive dhe pajisjeve.
- Blerja e bimëve shumëvjeçare

(b) Investimet jo të prekshme (të lidhura me shpenzimet sipas pikës a)

- Softuer kompjuterik duke përfshirë licencën e softuerit
- Instalimi i pajisjeve (me përjashtim të riparuesve)
- Shërbimet e ndërtimit/rindërtimit (përfshirë mbikëqyrjen teknike)
- Shërbimet e mbjelljes, peizazhit

(c) Kostot e përgjithshme të lidhura me shpenzimet sipas pikave (a) dhe (b)

- Përgatitja e dokumentacionit teknik, planeve të ndërtimit dhe studimeve mbështetëse
- Përgatitja e planit të biznesit: llogaritjet e koston, analizat, analizat e tregut, analizat e marketingut (sipas Ligjit për prokurim publik);
- Përgatitja e vlerësimit të ndikimit mjedisor
- Menaxhimi i projektit

(d) Kosto për aktivitete specifike informacioni dhe publiciteti në nivel projekti, të cilat janë përgjegjësi e përfituesve përfundimtarë

- Billborde
- Pllakat
- Ngjitëse etj.

Shpenzimet e pranueshme do të specifikohen dhe detajohen në Listën e shpenzimeve të pranueshme të pranuar;

9. Kriteret përzgjedhjes

Kriteret e përzgjedhjes		Pikët
1. Fshati zona kufitare		
2. Fshati zonë malore (mbi 700)		
3. Komunat me numrin e banorëve	a) Komuna deri në 10 000 banorë sipas regjistrimit të fundit zyrtar të popullsisë	
	b) Komuna deri në 20 000 banorë sipas regjistrimit të fundit zyrtar të popullsisë	
	c) Komuna mbi 20 000 banorë sipas regjistrimit të fundit zyrtar të popullsisë	
	d) Ndërmarrjet publike	
4. Investimet në menaxhimine mbeturinave		
5. Investimet trajtimin e ujërave të zeza		
6. Investime për furnizim me ujë		
7. Investime për ndërtim të rrugëve		
Totali		100

10. Intensiteti i përkrahjes publike

- 100% shpenzime të pranueshme për investimeve që nuk gjenerojn të ardhura të konsiderueshme;

- 50% shpenzime të pranueshme për investime që gjenerojnë të ardhura;

Për të marrë mbështetje sipas kësaj mase, shpenzimet totale minimale të pranueshme të propozuara për projektin investues janë 10 000 euro.

Shpenzimet maksimale totale të pranueshme për projekt investues do të jenë 1 milion euro për projektet e komunave dhe 750,000 euro për projektet e ndërmarrjeve publike.

Përfituesit mund të dorëzojnë maksimum 2 projekte sipas kësaj mase gjatë periudhës së zbatimit të Programit, me kusht që projektet e mëparshme të jenë finalizuar me sukses, pra të merret pagesa përfundimtare.

11. Buxheti i indikativ

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e investimit të përgjithshëm
	EUR	100%	EUR		EUR
2022					
2023					
2024					
2025	200,000	100%			200,000
2026	250,000	100%			250,000
2027	300,000	100%			300,000
Total	750,000	100%			750,000

12. Indikatorët

Treguesit -M6	Caku i synuar deri ne vitin 2027
Numri i projekteve	n/a
Investimi total për infrastrukturën rurale	750,000
Numri i përfituesve	n/a
Numri i vendeve të punës të krijuara (bruto);	n/a
Investimi total në kapital fizik (EUR).	n/a

13. Procedurat administrative

Kjo masë do të zbatohet nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB). Procedurat administrative të detajuara do të paraqiten në Udhëzimin Administrativ i cili miratohet nga Ministri i Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.

- Procedura administrative për zbatimin e kësaj mase do të përfshijë fazat e mëposhtme:
- Kontrollin administartivë dhe përshtatshmërisë së aplikimit;
- Kontrolla paraprake në vend përpara vendimit për pranueshmëri;

- Alokimi i fondeve;
- Aktivitetet e zbatimit përfshirë aplikimin dhe procedurat e prokurimit;
- Kontabiliteti dhe pagesat për mbështetje
- Kontrolla e dytë në vend e obligueshme para aprovimit të pagesës

14. Përfshirja gjeografike e masës

Kjo masë do të zbatohet në gjithë territorin e Kosovës (zona rurale).

8.1.7. MASA 7 DIVERSIFIKIMI I FERMËS DHE ZHVILLIMI BIZNESIT

1. Baza ligjore

- Ligji nr.08/L-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsyeshmëria

Zonat rurale kanë një rëndësi të madhe për zhvillimin e përgjithshëm të vendit dhe paraqesin potencial për diversifikimin e aktiviteteve ekonomike, për krijimin e vendeve të punës si dhe të hyrave shtesë. Këto zona janë të mëdha dhe janë të pasura me burimet natyrore, kulturore dhe historike. Kushtet e jetesës në zonat rurale janë më të vështira, prandaj është e evidente shpërngulja e vazhdueshme drejt zonave urbane. Papunësia në këto zona është më e shprehur, veçanërisht te gratë dhe te të rinjtë. Investimet në zona rurale shihen si mundësi të forcimit të lidhjes së ekonomive rurale dhe urbane. Banorët e zonave rurale duhet të shohin diversifikimin e aktiviteteve të tyre si mundësi për zhvillim të zonave të tyre ku jetojnë. Problemet me të cilat ballafaqohen banorët e zonave rurale janë të shumta, por kryesore janë:

- Mungesa e vendeve të punës;
- Varësia e lartë nga bujqësia;
- Cilësia e dobët e jetesës, mungesa e shërbimeve të nevojshme dhe infrastrukturës; si dhe
- Shpopullimi dhe plakja demografike

Masa 7 "Diversifikimi i fermës dhe zhvillimi i bizneseve" do të mbështet një varg aktiviteteve bujqësore dhe jo bujqësore që do të ndihmojnë në përmirsimin e cilësisë së jetës së popullatës në zonat rurale. Në kuadër të masës, përparësi do t'u jepet projekteve të realizuara në zonat malore, të propozuara nga femrat ndërmarrëse, fermerët e rinj dhe projekteve që do të krijojnë vende të reja të punës në zonat rurale.

Në pajtim me përfundimet e analizës sektoriale për diversifikimin e ekonomisë rurale në Kosovë, diversifikimi i aktiviteteve ekonomike në zonat rurale sië janë të listuar posht shihen si një perspektivë afatgjatë për zhvillimin e ekonomisë rurale. Prioritet shtesë do t'u jepet projekteve të rekomanduara nga Grupet Lokale të Veprimit (GLV).

2.1. Grumbullimi dhe përpunimi i prodhimet pyjore jo drunore përfshirë bimët mjeksore dhe aromatike

Produktet jodrusore të pyllit (PJDP) dhe bimët mjeksore aromatike (BMA) janë produktet e rëndësishme që rriten si të egëra dhe të kultivuara. Më shumë se 300 lloje të PJDP-it dhe BMA mbledhen/grumbullohen dhe një numër i konsiderueshëm i llojeve kultivohen (Organika, 2020). Të paktën 67 lloje kanë vlerë tregtare dhe kontribuojnë në krijimin e të ardhurave dhe mirëqenien ekonomike të familjeve që jetojnë në zona rurale.

Vlerësohet që në vendin tonë janë rreth 20,000 vjelës kryesisht gra, dhe shpesh tërë familjet, të ardhurat e të cilave variojnë nga 12-15 EUR në ditë. Fermerët që kultivojnë PJDP dhe BMA-t janë ata që kryesisht u përgjigjen kërkesave të ndërmarrjeve që eksportojnë këto produkte. Vlerësohet se janë diku rreth 100 mbledhës/përpunues të PJDP dhe BMA, ndërsa rreth 42 përpunues/eksportues operojnë në vend, të cilët kanë linjat e përpunimit dhe paketimit që plotësojnë kërkesën e tregut ndërkombëtar në aspektin e standardeve të cilësisë dhe sigurisë. Përafërsisht 95% e totalit të PJDP dhe BMA eksportohet në tregun e BE-së. Në vitin 2022³⁶, shuma totale e eksportit të PJDP dhe BMA-ve ishte 16,027,8584 milion EUR, ku shumica (86.59 %) të eksportit ishte PJDP, ndërsa, shitjet në vitin 2020 kane qene 12.5 milion EUR, nga kjo 11.85 milion EUR jane eksporte ose 94%; Në shitjet e eksportit, PPJD merr pjesën kryesore; në vitin 2020, 87% e shitjeve totale ishin nga PPJD, 11% BMA dhe vetëm 2% e shitjeve vinin nga farat - kjo tregon për rëndësinë se PPJD dhe arsyet kryesore për këtë është disponueshmëria e PPJD në Malet e Kosovës, tradita e mbledhësve në zonat rurale, si dhe lidhjet e mira të eksportuesve me blerësit në vendet e eksportit. MBPZHR ka sistemin për lëshimin e licencave për grumbulluesit e bimëve mjeksor dhe bimëve të egra. Për përfituesit e kësaj masë është me rëndësi të jenë të licencuar, për të siguruar qëndrueshmërinë e sektorit.

2.2 Zhvillimi i turizmit rural dhe agro - turizmit

Turizmi në Kosovë është një ndër sektoret me potencial për zhvillim. Zhvillimet në turizmi kanë pasqyruar tendencë pozitive deri në vitin 2019. Pandemia ka pasqyruar ndikim negativ në këtë sektor në vitin 2020 dhe ende po vazhdon. Duke u bazuar në përparësitë dhe mundësitë që ka Republika e Kosovës, ekziston një potencial i madh për zhvillimin e turizmit rural dhe agro - turizmit. Duke e parë këtë potencial, Qeveria e Republike së Kosovës në Programin Qeverisës 2021-2025, e trajton zhvillimin e sektorit të turizmit si njërin nga prioritetet e saja, e cila nënvizohet si njëra nga fushat me prioritet për zhvillim të qëndrueshëm ekonomik. Fokusi kryesor i Qeverisë së Republikës së Kosovës parashihet të jetë zhvillimi i turizmit kulturor dhe turizmit natyror (atij malor dhe rural), përmes zgjerimit të ofertës turistike, përmirësimit të infrastrukturës, digjitalizimit dhe hartimit të planeve ndër-sektoriale. Turizmi rural është një ndër sektoret e turizmit që mund të kontribuojë në shumë mënyra për ta bërë më tërheqëse Kosovën si destinacion. Veçanërisht turizmi malor bazuar në qëndrimin në fermë, ecjet në natyrë, çiklizmi si dhe ofertave të ndryshme me ushqimeve tradicionale. Kosova ka plot për të ofruar. Degustimi i verës, ajvari, lëngu i mollës, rakia, djathi i Sharrit dhe plot gatime vendore. Parku Kombëtar "Malet e Sharrit" me 53.272 hektarë dhe Parku Kombëtar "Bjeshkët e Nemuna" me 63.028 hektarë janë zonat turistike shumë tërheqëse. Objektet e trashigimisë kulturore të renovuara paraqesin potencial për turizmin rural. Ligji kombëtar për turizmin rural është në përgatitjen e sipërm, për stimulim të mëtejshëm të zhvillimit të sektorit.

³⁶ ORGANIKA

2.3 Përpunimi i prodhimeve bujqësore në ekonomi familjare

Përpunuesit në ekonomin familjare merren kryesisht me përpunimin shtëpiak të perimeve, pemëve, qumështit, përgatitjen e ëmbëlsira, të brumërave etj. Disa përfituesit të përpunimit në ekonomin familjare, tregojnë se ka pasur rritje vjetore në përpunim dhe në shitjen rreth 20-25% të sasisë së përpunuar. Sasia mesatare e përpunuar në vitin 2020 ishte 5.5 ton/fermë³⁷. Përpunimi në fermë kontribuon rreth 2% në industrinë e përpunimit të pemëve dhe perimeve, dhe rreth 10% në punësimin total në industrinë përpunuese të pemëve dhe perimeve.

Prodhimet e përpunuar në ekonomi familjare nuk kanë problem në shtijen, problemi të ta është kapacitete përpunues dhe sasia e ofruar në treg. Kërkesa e shtuar për produkte shtëpie me cilësi më të mirë - nga popullata urbane vendase si dhe diaspora - hapin mundësi për përpunuesit në fermë të krijojnë të ardhura shtesë për nevojat familjare dhe të vetë punsohen në vendin ku jetojnë, sidomos gratë e papuna me nivel më të ultë të arsimimit.

2.4 Prodhimi i mjaltit

Pozicioni gjeografik i Kosovës ofron një ambient të përshtatshëm pemishte, pyje, livadhe dhe zona të tjera me bimë nektari dhe poleni (mbi 164 lloje) për zhvillimin e bletarisë. Megjithatë kushtet e vulltësme sasia mesatare e mjaltit të prodhuar për koshere është ende e vogël rreth 10 kg, që është shumë më ulët në krahasim me vendet e rajonit ose vendet evropiane (22 kg / koshere). Me qëllim të rritjes së rendimentit, mbështetje duhet të fokusohet në përmirësimin mirëqenjes së bletëve.

Në vitin 2021, mbi 100% e prodhimit të përgjithshëm të mjaltit ishte shitur në tregun vendas. Pothuajse e gjitha sasia e mjaltit vendor është shpërndarë përmes kanaleve informale në treg. Importi i mjaltit në vitin 2021 ishte 289 ton. Çmimi i 1 kg / mjaltë te porta e fermës ishte vlerësuar 11.50 EUR, që është çmimi shumë i lartë krahasuar me vendet e tjera të rajonit dhe BE-së.

2.5 Aktivitetet jo-bujqësore në zona rurale

Krijimi dhe promovimi i vendeve të punës në ekonominë rurale është thelbësor për ndalimin e shpërnguljes së popullatës prej zonave rurale. Investimet/mbështetja në zona rurale mund të forcojë lidhjen midis ekonomive rurale dhe urbane mund të nxisë rritjen dhe të diversifikojë sektorët e bujqësisë dhe jo-bujqësisë, të zvogëlojë pabarazinë në mes zonave rurale dhe urbane.

Me zhvillimin e turizmit rural gjithnjë e më shumë do të ketë nevojë për diversifikimi e aktivitete jo bujqësore dhe mundësin e ofrimit të e shërbimeve të ndryshme me qëllim të përmirësimit të cilësisë së jetës në zona rurale. Duhet të merret në konsideratë zhvillimi i bizneseve në ofrimin e shërbimeve sociale në zonat rurale, si kujdesi për të moshuarit, kujdesi për fëmijët, kopshtet etj. Veçanërisht, situata e të moshuarve në zonat rurale është e mjerueshme, pasi brezi i ri është larguar në qytet ose ka emigruar jashtë vendit.

2.6 Rritja e shpenzëve të fshatit

Kërkesa për produktet e ashtuquajtura të "fshatit" janë duke u rritur, duke marrë parasysh rritjen e ndërgjegjësimin e konsumatorëve për produkte më cilësore dhe më të shëndetshme.

³⁷ Anketa e analizës sektoriale 2021

Është vërejtur kërkesë e shtuar për vezë nga pulat e "fshatit" dhe për mish të shpezëve nga fermat e vogla që i mbajnë shpezët të lira në natyrë. Çmimi i vezëve dhe i mishit nga shpezët e fermave të vogla është dyfish ose edhe më shumë më i lartë se sa i atyre nga mbajtja konvencionale. Nga kjo kërkesë e tregut mund të përfitojnë ekonomitë familjare në zonat rurale të cilat kanë hapësirë të mjaftueshme në afërsi të shtëpisë së banimit të cilat mund të sigurojnë të hyra shtesë nga këto aktivitete.

2.7 Kultivimi i peshkut në ujëra të ëmbla

Kultivimi i peshkut në ujëra të ëmbla është një nën-sektor jo shumë i zhvilluar në Kosovë, po me një potencial për zhvillim. Gjatë viteve të fundit, ka pasur një rritje të numrit të fermave të vogla familjare që kultivojnë peshkun në ujëra të ëmbla. (pjesa më e madhe e tyre e kanë kultivimin e peshqve për restorante).¹⁷ prej 35 fermave të peshkimit e kombinojnë prodhimin e peshkut me restorant apo me ndonjë tjetër shërbim turizmi (p.sh. hoteleri).

Një pjesë e prodhimit shitet drejtpërdrejtë tek klientët në restorante. Si veprimtari ekonomike, kultivimi i peshkut ka kontribut të rëndësishëm socio-ekonomik në punësim. Duke qenë se fermat e peshkut me ujë të freskët ndodhen kryesisht në zona rurale, është një mundësi të punësimit për banorët dhe zhvillim të këtyre zonave.

3. Objektivat e përgjithshme

Kanë për qëllim të kontribojnë në:

- Rritjen ekonomike, diversifikimin e fermës dhe zhvillimin e bizneseve;
- Mbeshtetje zhvillim të qëndrueshëm të zonave rurale dhe punësimi;
- Zhvillim të balancuar /barazpeshuar në aspektin ekonomik dhe sociale të zonave rural

3.1 Objektivat e veçanta

- Të promovohet grumbullimi dhe përpunimi i produkteve jo drusore të pyllit përfshirë bimët mjeksore dhe aromatike;
- Të zhvillohet turizmi rural dhe agro – turizmit;
- Të mbështete përpunimi i prodhimeve bujqësore në ekonomi familjare;
- Të rritet prodhimitaria e mjaltit;
- Të fuqizohet ekonomia lokale duke inkurajuar aktivitetet jo-bujqësore në zona rurale;
- Të inkurajohet rritja e shpenzëve për vezë dhe mish (fshatit) dhe
- Të promovohet kultivimi i peshkut në ujëra të ëmbla.

4. Lidhja me masat e tjera të PBZHR

Masa 7 "Diversifikimi i fermës dhe zhvillimi i biznesit" plotëson zbatimin e masave 1 "Investimet në asete fizike të ekonomive bujqësore" dhe 3 "Përpunimi dhe tregtimi i produkteve bujqësore". Për më tepër, kjo masë është e përshtatshme për një zbatim edhe nëpër mes të masën 5 "Zbatimi i Strategjive të GLV –t" qasja Leader. GLV-it përgatisin strategjit e zhvillimit lokal duke identifikuar aktivitete që janë të pranueshme në masën 7 "Diversifikimi i fermës dhe zhvillimi i biznesit siç janë projektet e vogla për zonat e tyre specifike që mbulohen me qasjen LEADER

5. Përfituesit potencial

Përfituesit e kësaj mase mund të jenë:

- fermerët - / personat fizik/

- ndërmarrjet mikro dhe të vogla (ndërmarrjet mikro, të vogla munden me qenë përfitues pa marrë parasysh ku janë të themeluar (zona rurale apo urbane) investment i zhvillojn në zonë rurale.
- GLV – t përfitues (vetë ato të akredituar nga MBPZHR)
- Përfitues mund të jete edhe organizatat e prodhuesve (si kooperativat, shoqatat, etj.) te cilat janë te njohura nga Organi Kompetent i Ministrisë sipas Ligji nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

6. Kriteria të përbashkëta të pranueshmërisë

- Duhet të jenë të regjistruar në Regjistrin e Fermës;
- Nëse aplikuesi është person natyra/fizik, ai duhet të jetë mbi 18 vjeç, por jo më i vjetër se 65vjeç deri në ditën e aplikimit. Në rastin e personit juridik ky kriter nuk aplikohet;
- Investimi duhet të kryhet në zona rurale;
- Personi fizik duhet ta ketë të përfunduar shkollimin e detyrueshëm elementar (8 ose 9vjeçar) (në rast të personit juridik kjo vlen për pronarin / personin e autorizuar);
- Të gjithë aplikuesit duhet të dorëzojnë certifikatën e pronës/fletën poseduese dhe kopien e planit (për vendin e investimit);
- Të gjithë aplikuesit duhet të jenë të regjistruar se persona juridik para nënshkrimit të kontratës me AZhB-ën;
- Aplikuesit duhet t'i kenë të shlyera ose të rregulluara detyrimet tatimore dhe atë, personat fizikë tatimin nëpronë, kurse ndërmarrjet tatimin në të ardhuradhe tatimet e tjerëtëaplikueshme;
- Aplikuesit nuk duhet të kenë obligime financiare ndaj MBPZHR-së;
- Aplikuesi mund të aplikojë vetëm me një projekt brenda vitit dhe paraprakisht duhet ta finalizojn projektin para se me aplikue për projektin e ri;
- Të gjithë përfituesit e projekteve të zhvillimit rural obligohen të mirëmbajnë investimet e tyre sipas projektit të miratuar gjatë 5 viteve pas realizimit të projektit aq sa zgjatë periodha monitoruese. Nëse nuk I mirëmbanë investimet përfituesi obligohet të e kthej shumën e financuar të përkrahjes publike;
- Të gjithë përfituesit të cilët planin e tyre të biznesit kanë deklaruar se kanë me krijue vende të punës dhe për këtë kanë fituar pike gjatë vlerësimit dueht të krijojn dhe të I dëshmojn me pagesa të kontributit pensional dhe tatimit në paga duke filluar së paku nga muaji i fundit para kërkesës për pagesë;
- Qëndrueshmëria e investimit duhet të dokumentohet në planin e biznesit ose në project propozimin që është deri në vlerën 20,000 euro. Forma e planin e biznesitit dhe e project propozimit do të jenë në dispozicion në Udhezuesin për Aplikues.

6.1 Standardet kombëtare / standardet e BE

Investimet duhet të jenë në përputhje me standardet përkatëse minimale kombëtare, jo më vonë se në momenti i pagesës përfundimtare të fondeve mbështetëse.

7. Kriteret e veçanta të pranueshmërisë

7.1 Grumbullimi dhe përpunimi i produkteve jo drusore të pyllit përfshirë bimët mjeksore dhe aromatike

- Personi Juridik ose biznesi individual i regjistruar në ARBK;
- Aplikuesi duhet të jetë i licencuar për grumbullimi e PJDP dhe BMA (nga Departamenti

i Pylltarisë);

7.2 Zhvillimin e turizmi rural dhe agro – turizmi

- Personat fizik /fermat bujqësore (maksimumi i dhomave/shtretërëve ekzistues dhe me investim të jenë jo më shumë se 8 dhoma/ 16 shtretër) të gjithë përfituesit duhet të regjistrohet si biznes, para nënshkrimit të kontratës me AZhB-në si ofrues i shërbimeve “hotelire”;
- Për personat juridik (maksimumi i dhomave / shtretërëve ekzistues dhe me investim të jenë jo më shumë se 15 dhoma/30 shtretër);
- Persona fizik /fermat bujqësore (që ofrojnë shërbime të ushqimit/restorant maksimumi ulëseve ekzistues dhe me investimet të jetë jo më shumë se 30 ulëse) ë gjithë përfituesit duhet të regjistrohet si biznes, para nënshkrimit të kontratës me AZhB-në si ofrues i shërbimeve “hotelire”;
- Për personat juridik (që ofrojnë shërbime të ushqimit/restorant maksimumi ulëseve ekzistues dhe me investimet të jetë jo më shumë se 60 ulëse;
- Të dëshmojnë se objektin që do të rinovohet /zgjerohet duhet të ekziston dhe të jetë I regjistruar si aset I atij pronari në NIF;
- Në rast të investimeve në ndërtimin e shtigjeve për këmbësorë dhe biçiklistë përreth objekteve të turizmit rural dhe kur këto shtigje kalojnë nëpër pronë private, me rastin e aplikimit duhet të sillen pëlqimi i noterizuar i pronarëve të pronave nëpër të cilat kalon ky shteg.

7.3 Përpunimi i prodhimeve bujqësore në ekonomi familjare

- Për personat / fizik;
- Për personat juridik;

Sektorët e pranueshëm për përpunim brenda kësaj nën-mase janë sektorët e prodhimave primare bujqësore:

- sektori i përpunimit të prodhimeve blegtorale;
- sektori i përpunimit të kulturave bujqësore dhe kërpurdhat;
- sektori i përpunimit të verë dhe rakisë (lloj te ndryshme)
- sektori i përpunimit të brumrave (burmëra të llojeve të ndryshme, ëmbësira etj)

Përfituesit e mbështetjes: në sektore të lartë shënuar duhet që në momentin e kërkesës për pagesë përfundimtare të regjistrohen në regjistrin qendror të objekteve të regjistruara ose të aprovuara në AUV (në varësi të madhësisë së prodhimit) si objektet për prodhimin, përpunimin dhe shpërndarjen e ushqimit nga AUV.

7.4 Prodhimi mjaltit

Personat/fizik/juridik të kenë minimum 50 koshere në momentin e aplikimit

7.5 Aktivitetet jo-bujqësore në zona rurale

- Personat fizik /të cilët duhet të regjistrohet si biznes para nënshkrimit të kontratës (aktivitetin jo bujqësor)
- Personat juridik (në regjister të biznesit së paku 2 vjet aktivitet adekut jo bujqësore në zona rurale)

7.6 Rritja e shpenzëve të fshatit

- Personat /fizik që në fund të regjistrohen si biznes.
- Persona juridik (në regjister të biznesit së paku 2 vjet aktivitet në prodhimin e vezëve

dhe mishit të shpenzëve)

Aplikuesit, në momentin e aplikimit, duhet të dëshmojnë se kanë së paku 5 m² tokë/kokëpule ose rose ose 15 m² tokë/kokë bibe ose pate.

Pas përfundimit të investimit aplikuesit duhet të kenë së paku:

- 300 pula, por jo më shumë se 3000 krerë ose
- 300 fellanza, por jo më shumë se 3000 krerë ose
- 300 rosa, por jo më shumë se 3000 krerë ose
- 100 pata, por jo më shumë se 1000 krerë ose
- 100 biba, por jo më shumë se 1000 krerë ose
- Në rast të mbajtjes së kombinuar një patë ose një bibë është e barabartë me 3 pula ose trirosa dhe duhet të arrihet numri ekuivalent me vlerat e lartpërmendura

7.7 Kultivimi i peshkut në ujëra të ëmbla

- Personat fizik që në fund të regjistrohen si biznes (dhe të licencohet për kultivim peshkut nga MBPZHR)
- Persona juridik (në regjister të biznesit së paku 2 vjet aktivitet në prodhimin dhe kultivim e peshkut në ujëra të ëmbla (në fund duhet të licencohet për kultivim peshkut nga MBPZHR)
- Aplikuesi që aplikon për ndërtimin/rinovim/ zgjerim/ të inkubatorit për riprodhimin epeshkut mund të aplikojnë vetëm ata të cilët në vitin paraprak kanë shitur më shumë se 30 tonë peshk të freskët.

8. Investimeve të pranueshme për të gjitha nën masa

Në rast të përfitimit nga "Investimet kolektive" ndihma e shtuar, intensitetit, lista e investimeve të pranueshme dhe kriteret e tjera do t'i shtohen Programit vjetor për Zhvillimit Rural pas njohjes së Grupeve Prodhuese nga Organi Kompetent i Ministrisë sipas Ligji nr.08/l-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

Investimet e pranueshme në këtë masë kufizohen në:

- Ndërtimin, rindërtim, zgjerim dhe renovim të pronës së paluajtshme;
- Blerjen e makinerive dhe pajisjeve të reja, duke përfshirë pajisjet kompjuterike;
- Ndërtimi, rindërtim, renovimi dhe zgjerim i rrugëve të brendshme për qasjen në pronë/objekt;
- Shpenzimet e përgjithshme të lidhura me shpenzimet siç janë; arkitektët, inxhinierët dhe tarifat e tjera të konsultimit, studimet e fizibilitetit, do të jenë të pranueshme deri në maksimum 10% të shpenzimeve të investimit;
- Nëse toka mirret me qira kontratën e noterizuar të qiramarrjes për së paku 10 vite për parcelën apo objektin ku do të bëhet ndërtimi/zgjerimi/renovimi, kurse për projekte që nuk parashohin ndërtim/zgjerim/renovim në prone të huaj mjafton kontrata e noterizuar e qiramarrjes për 5 vite. (duke llogaritur nga viti i aplikimit);
- Investimet në prodhimin e energjisë së ripërtitëshme;
- Në kuadër të këtij investimi mbështetës, shitja e energjisë elektrike në rrjet lejohet për aq sa respektohet kufiri "vetë-konsum" (d.m.th. energjia elektrike e shitur në rrjet është e barabartë mesatarisht me energjinë elektrike të shpenzuar gjatë vitit). Kjo justifikohet me faktin se, meqenëse energjia elektrike nuk mund të ruhet, ajo nëse nuk harxhohet, mund të lëshohet në rrjet; rrjeti i energjisë elektrike mund të konceptohet si një vend

depozitimi për energjinë elektrike ku futet dhe tërhiqet gjatë vitit në sasi të ngjashme dhe me një ritëm të ndryshëm.

- Koncepti i "vetë-konsumit" duhet të kontrollohet në fazën në të cilën paraqitet / vlerësohet një projekt. Investimi konsiderohet i pranueshëm kur kapaciteti (teorik) i energjisë i impiantit të energjisë së rinovueshme ("investimi") nuk tejkalon 120% të konsumit mesatar prej 3 vjetësh të fermës.
- Në rastin e fermave të reja ose në rastet e fermave që kanë ndryshuar në mënyrë thelbësore madhësinë e veprimtarisë së tyre në tre vitet e fundit, konsumi i pritshëm duhet të vlerësohet nga AZHB. I njëjti shqetësim sa i përket konsumit të energjisë së pritshme rritet për shkak të investimeve të reja që do të bëhen si pjesë e të njëjtit aplikim nga përfituesi i mundshëm.

8.1 Lisat investimeve indikative sipas nënmasave

8.1.1 Grumbullim, përpunimi produkteve jo drusore të malit, përfshirë bimët mjeksore dhe aromatike të grumbulluara dhe të kultivuara;

- Ndërtimi / rindërtimi/renovim të objektit;
- Blerja e pajisjeve për përpunimin, magazinimin, paketimin e produkteve të sektorit në fjalë;
- Blerja e pajisjeve për larje, pastrim, ruajtje, klasifikim, etiketim, përpunim;
- Blerja e pajisjeve për tharje, për ftohje, për ngrirje të thellë, etj.;
- Blerja e rafteve për tharje;
- Blerja dhe vendosja e pajisjeve për prodhimin e energjisë së ripërtëritshëm; (prodhimtaria e energjisë nuk duhet të tejkaloj shkallën e vetë konsumit në objekt);
- Ndërtim/ modernizim/ zgjerim ose blerja e pajisjeve për trajtimin e mbetjeve dhe mbetjeve të ujit.

8.2.2 Zhvillimin e turizmit rural dhe agro – turizmi

- Renovim/rindërtimi/ zgjerim objektit ekzistues të mikpritjes për ofrimin e shërbimeve të akomodimit, ambienteve për përgatitjen e ushqimit dhe pijeve.Ndërtimi i ri lejohet vetëm për rastet e lidhura me agro-turizem.
- Blerja e pajisjeve dhe orendive për rregullim të brendëshëm të objektit;
- Rregullimi i infrastrukturës turistike (parqe tematike ose dëfrimi, fusha tenisi, pishina, shtigje argëtuese ose rekreative ose rrugë - shtigje fitnesi, pikëpamje, rrugë panoramike,shtigje për çiklizëm dhe shëtitje) dhe aktivitete rekreative të lidhura (kalërim, peshkim);
- Blerja dhe vendosja e pajisjeve për burimin e energjisë së ripërtëritshëm;
- Ndërtim/modernizimi/zgjerim ose blerja e pajisjeve për trajtimin e mbetjeve dhe mbetjeve të ujit

8.2.3 Përpunimi i prodhimeve bujqësore në ekonomi familjare

- Ndërtimi, rindërtimi dhe zgjerim objekteve për përpunimin, ruajtjen, paketimin e produkteve bujqësore në nivelin e fermës;
- Blerja e pajisjeve të nevojshme për kryerjen e aktiviteteve të përpunimit;
- Blerja dhe vendosja e pajisjeve për burimin e energjisë së ripërtëritshëm;
- Ndërtim/modernizimi/zgjerim ose blerja dhe vendosja e pajisjeve për trajtimin e mbetjeve dhe mbetjeve të ujit

8.2.4 Prodhimi i mjaltit

- Ndërtim/renovimi/ zgjerim i objekti;
- Blerja e koshereve pa bletë;
- Përmirësimi dhe modernizimi i kushteve teknike për prodhimin e mjaltës, depo dhe pajisje për mbushje dhe etiketim produktetve tjera të bletëve;
- Rimorkijo për koshere të bletëve;
- Investimet për përmirësimi e cilësisë së prodhimit të mjaltit
- Investimet për përmirësimin e sigurisë së cilësisë së mjalit dhe shëndetit të bletëve;
- Dizajni dhe marka e mjaltit, si dhe përkrahja dhe marketimi i mjaltit.

8.2.5 Aktivitete jo-bujqësore në zona rurale

- Ndërtimi / renovim / zgjerim i objekteve;
- Blerja e mjeteve dhe pajisjeve për objekte për kryerjen e veprimtarive jo bujqësore; Llojet e aktiviteteve do të detalizohen në Udhëzuesin për Aplikues;
- Blerja dhe vendosja e pajisjeve për burimin e energjisë së ripërtëritshëm;
- Ndërtim/mdernizimi/zgjerim ose blerja dhe vendosja e pajisjeve për trajtimin e mbetjeve dhe mbetjeve të ujit

8.2.6 Rritja e shpenzëve të fshatit

- Ndërtimi/ zgjerim/ renovim stallës për mbajtjen e shpenzëve dhe depo për për plehun e shtallës. Hapësira dhe objekte për mbarështimin do të mbështete (p.sh. gardhi pajisje për të përshtatshme për të ushqim jashtë);
- Blerja e pajisjeve të nevojshme për kryerjen e aktiviteteve për kultivimit/rritjen e shpenzëve për prodhimin e vezëve dhe mishit të zogut;
- Inkubatorë të vegjël në përputhje me kapacitetin prodhues;
- Blerja dhe vendosja e pajisjeve për burimin e energjisë së ripërtëritshëm;
- Blerja dhe vendosja e pajisjeve për trajtimin e mbetjeve;

8.2.7 Kultivim i peshku në ujëra të ëmbla

- Ndërtim/ zgjerim/ rinovim të baseneve për kultivimin e peshkut;
- Ndërtimi/ zgjerim/ rinovim të inkubatorit për riprodhimin e peshkut;
- Blerja e pajisjeve të nevojshme për kryerjen e aktiviteteve për sektorin e kultivimit dhe trajtimit të peshkut të ujërave të ëmbla;
- Blerja dhe vendosja e pajisjeve për burimin e energjisë së ripërtëritshëm;
- Blerja dhe vendosja e pajisjeve për trajtimin e mbetjeve dhe mbetjeve të ujit
- Një listë gjithëpërfshirëse e investimeve/shpenzimeve do të përfshihen në Udhëzuesin për Aplikuesit.

Lista e detajuar e shpenzimeve të pranueshme për këtë masë do të jete pjese e udhëzuesit për aplikues.

9. Kriteret e përzgjedhjes³⁸

9.1 "Grumbullimi dhe përpunimi produkteve jo drusore të malit përfshirë bimët mjeksore dhe aromatike

³⁸Kriteret e përzgjedhjes mund të ndryshohen në programet 1 vjeçare.

Nr.	Kategoritë	Pikët
1.	Aplikanti (ndërmarrja) dëshmohet se së paku 3 vite ka aktivitet (Grumbullimin, përpunimi të PJDP dhe BMA)	
2.	Aplikanti (ndërmarrja) dëshmohet se së paku 1 vit ka aktivitet (Grumbullimin, përpunimi të PJDP dhe BMA)	
3.	Vendi i investimit	Investimi në zona malore
		Investimi në zona rurale
4.	Investimi përfshin krijimin e vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit	
5.	Investimet në energjin e ripërtrishme dhe ne trajtimin e mbetjeve dhe trajtimin e ujërave	
6.	Aplikanti është 40 vjeç ose më i ri	
7.	Prodhimtaria organike/ i Cetifikuar për prodhim organik	
	TOTAL	100

9.2 Kriteret e Selektimit për nën-masën “Zhvillimin e turizimit rural /agro-turizmi

	Kategoritë	Pikët
1.	Përvoja e aplikantit në ofrimin e shërbimeve turistike	
2.	Vendi i investimit	Investimi në zona malore
		Investimi në zona rurale
3.	Investimi përfshin krijimin e vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit	
4.	Investimet në energjin e ripërtrishme dhe ne trajtimin e mbetjeve dhe trajtimin e ujërave	
5.	Aplikanti është 40 vjeç ose më i ri	
6.	Femra aplikuese	
	TOTAL	100

9.3 Kriteret e Selektimit për nën-masën “Përpunimin e prodhimve bujqësore në ekonomin familjare”

	Kategoritë	Pikët
1.	Përvoja e aplikuesit në aktivitetet e përpunimit	
2.	Aplikanti është femër	
3.	Vendi i investimit	Investimi në zona malore
		Investimi në zona rurale
4.	Investimi përfshin krijimin e vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit	
5.	Investimet në energjin e ripërtrishme dhe në trajtimin e mbetjeve dhe trajtimin e ujërave	
6.	Aplikanti është 40 vjeç ose më i ri	
	TOTAL	100

9.4 Kriteret e selektimit për nën -masën "Prodhimi i mjaltit"

	Kategoritë	Piket
1.	Madhësia e fermës në momentin e aplikimit	Numri i koshereve
2.	Aplikanti është i regjistruar si biznes (kodin e bletarisë)	
3.	Adresa / vendbanimi i aplikuesit	Investimi është në zone malore
		Investimi në zona rurale
4.	Investimi përfshin krijimin e vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit	
5.	Investimet në energjin e ripërtrishme, trajtimin e mbetjeve dhe ujërave	
6.	Aplikanti është 40 vjeç ose më i ri	
7.	Prodhimtaria organike/ I Certifikuar për prodhim organik	
	TOTAL	100

9.5 Kriteret e selektimit për nën -masën "Aktivitete jo-bujqësore në zona rurale"

	Kategoritë	Pikët
1.	Aplikanti është më ri/re se 40 vjeç	
2.	Përvoja e aplikanti në fushën për të cilin aplikon ose shkolla adekuat	
3.	Vendi i investimit	Investimi është në zone malore
		Investimi në zona rurale
4.	Investimi përfshin krijimin e vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit	
5.	Investimet në energjin e ripërtrishme dhe në trajtimin e mbetjeve dhe ujërave	
6.	Aplikanti është femër	
	TOTAL	100

9.6 Kriteret e selektimit për nën -masën "Rritja e shpenzëve të fshatit"

	Kategoritë	Piket
1.	Përvoja e aplikuesit para aplikimit	
2.	Aplikanti është femër	
3.	Aplikanti është më ri/re se 40 vjeç	
4.	Vendi i investimit	Investimi është në zone malore
		Investimi në zona rurale
5.	Investimi përfshin krijimin e vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit	
6.	Investimet në energjin e ripërtrishme dhe në trajtimin e mbetjeve dhe ujërave	
	TOTAL	100

9.7. Kriteret e selektimit për nën -masën "Akuakultura /Kultivimi i peshkut"

	Kategoritë	Piket
1.	Kapaciteti prodhues	
	Për fillestar kapaciteti pas investimit. (në planin e biznesit)	
2.	Përvoja e aplikuesit	Aplikanti është i licencuar nga MBPZHR-ja

	në akuakulturë	Aplikanti ka marrë pagesa direkte për akuakulturë në vitin paraprak, por nuk është i licencuar	
		Aplikanti është fillestar	
3.	Aplikanti është më ri/re se 40 vjeç		
4.	Aplikuesi është femër (biznesi / prona është e regjistruar në emër të femër 3 vjet më parë)		
5.	Vendi i investimit	Investimi është në zone malore	
		Investimi në zona rurale	
6.	Investimi përfshin krijimin e vendeve të reja të punës në bazë të planit të biznesit		
7.	Investimet në energjinë e ripërtërishme dhe në trajtimin e mbetjeve dhe ujërave		
	TOTAL		100

*Përfituesi që ka paraparë investime në përdorimin e energjisë së ripërtërishme dhe fiton pikë për këtë qëllim, është i obliguar që këtë investim ta përdorë dhe mbajë aktiv për qëllimet që i ka paraparë në planin e biznesit. Nëse gjatë secilës kontrollë nga zyrtarët e AZHB-së (para nënshkrimit të kontratës, ad-hoc ose Ex-post) konstatohet që investimet në energji të ripërtërishme nuk janë duke u përdorur ashtu siç parashihet në planin e biznesit atëherë do të aplikohet nenit 54, të Ligji Nr.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.

10 Intensiteti i përkrahjes publike

Përkrahja publike për këtë masë është 60% të shpenzimeve të pranueshme të investimit. Përkrahja publike rritet në:

- 65% për investime në zona malore,
- 70% për investime në asete fizike të ekonomive bujqësore të bëra nga fermerë të rinj;
- Vlera minimale e shpenzimeve të pranueshme për projekt brenda kësaj mase është 10,000 €,
- Vlera maksimale e shpenzimeve të pranueshme për projekt brenda kësaj mase është 150,000 €.
- Përkrahja maksimale publike për periudhën programuese shtatë (7) vjeqare (2021-27) për Masën 7 nuk mund të tejkaloj shumën prej 450,000 € për përfitues.
- Aplikuesi mund të aplikoj me disa projekte gjatë periudhës së zbatimit të këtij programi në vite të ndryshme, me kusht që projektet e mëhershme të jenë përfunduar me sukses dhe përkrahja publike të mos tejkaloj shumën e lartpërmendur.
- Aplikuesi mund të aplikoj me disa projekte gjatë periudhës së zbatimit të këtij programi në vite të ndryshme, me kusht që projektet e mëhershme të jenë përfunduar me sukses dhe përkrahja publike të mos tejkaloj shumën e lartpërmendur

11. Buxheti indikativ

Viti	Kontributi publik	Kontributi privat	Kostoja e investimit të
------	-------------------	-------------------	-------------------------

					pergjithshem
	EUR	65%	EUR	35%	EUR
2021					
2022					
2023	4,000,000	65%	2,153,846	35%	6,153,846
2024	6,000,000	65%	3,230,769	35%	9,230,769
2025	6,000,000	65%	3,230,769	35%	9,230,769
2026	5,000,000	65%	2,692,308	35%	7,692,308
2027	5,000,000	65%	2,692,308	35%	7,692,308
Total	26,000,000	65%	14,000,000	35%	40,000,000

12. Treguesit

Treguesit - Masa 7	Caku i synuar deri në vitin 2027
Numri i fermerëve të mbështetur nga PZHR	865
Investimi total në masën 7	40,000,000
Numri i vendeve të punës të krijuara	1,153
Numri i fermerëve të rinj që marrin mbështetje PZHR për investime	500
Numri i grupeve/organizatave të prodhuesve të mbështetur	0
Numri i fermerëve që marrin pjesë në grupet e prodhuesve të mbështetur, organizatat e prodhuesve, tregun lokale, rrethin e zinxhirit të shkurtër të furnizimit dhe skemat e cilësisë	0
Numri i investimeve kolektive	0
Numri i përfituesve të PZHR në investimet lidhur me menaxhimin e plehut organik	50
Numri i përfituesve të PZHR në investime në trajtimin ose menaxhimin e mbetjeve	200
Numri i përfituesve të PZHR në investime në prodhimin e energjisë së rinovueshme	500

11 Procedurat administrative

Kjo masë do të zbatohet nga Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB). Procedurat administrative të detajuara do të paraqiten në Udhëzimin Administrativ i cili miratohet nga Ministri i Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.

Udhëzuesit për aplikantët do të publikohen në faqen e internetit të AZHB-s, së bashku me të gjitha anekset e saj të nevojshme që fermerët të përgatisin aplikimin.

Vlerësimi përfshin verifikimin e dokumentacionit të dorëzuar (të jetë i plotë), kontrollet e pranueshmërisë (përfshirë projekt propozimin/planin e biznesit) dhe vlerësimi me pikë i projekteve. Raportet e vlerësimit do të publikohen. Të gjithë aplikantët do të kenë mundësinë të paraqesin ankesë. Procedura e vlerësimit do të jetë pjesë e Udhëzimit Administrativ, të miratuar nga MBPZHR.

12 Shtrirja gjeografike e masës

Kjo masë aplikohet në të gjitha zona rurale të Republikës së Kosovë

8.3.8MASA 8 PËRMIRËSIMI I AFTËSIVE, NJOHURIVE DHE TRAJNIMEVE

1. Bazaligjore

- Ligji nr.08/l-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsytimi

Ekonomia rurale në Kosovë dominohet nga ndërmarrjet e vogla të cilat kanë burime të kufizuara me të cilat mund të financonin zhvillimin dhe modernizimin e tyre. Shumica e këtyre bizneseve janë krijuar nga njerëz me pak përvojë dhe me kapital të kufizuar. Ndërmarrësit në zonat rurale janë të rrezikuar për shkak të mungesës së tregjeve dhe të kapitalit, si dhe qasjes së pamjaftueshme në shërbimet këshilluese dhe trajnime me të cilat do të ndihmonin zhvillimin e biznesit.

Edhe pse Kosova ka një sistem mjaft të zhvilluar të shkollave profesionale bujqësore të mesme dhe arsimit universitar, mundësitë për trajnimin profesional të personave të angazhuar në bujqësi (për menaxherët dhe punëtorët) dhe mësimin gjatë gjithë jetës janë të kufizuara, veçanërisht për popullsinë rurale. Mungesa e inovacioneve në prodhimtarinë bujqësore në Kosovë, ndikon në produktivitetin dhe rentabilitet të ulët të fermës që është problem të cilin do të adresohet përmes kësaj mase.

Aktualisht trajnimet për bujqësi dhe zhvillim rural në Kosovë janë duke u ofruar përmes:

Sektorit publik d.m.th. MBPZHR-së/DSHTK-së dhe Qendrave Komunale për Informim dhe Këshillim (QKIK-ve); dhe

Sektorit privat, duke përfshirë këshilltarët privat, furnizuesit e inputeve, veterinarët, shoqatat e fermerëve, përpunuesit e agro-ushqimit, qendrat për grumbullimin e prodhimeve bujqësore dhe kooperativat, OJQ-të dhe këshilltarët ndërkombëtar.

Departamenti i Shërbimeve Këshilluese dhe teknike në kuadër të MBPZHR-së/DSHKT-së ka krijuar bazën e të dhënave që përmban regjistrin e informatave për këshilltarët bujqësor dhe të cilët janë në dispozicion në çdo kohë që t'i përgjigjen kërkesave të fermerëve me këshilla dhe trajnime për bujqësi dhe zhvillim rural. Këshilltarët janë të kategorizuar sipas shërbimeve të specializuara që ata ofrojnë.

Institucionet të cilat ofrojnë trajnime:

Departamenti i Shërbimeve Këshillimore dhe Teknike, MBPZHR

Roli i DSHKT është që: të menaxhojë dhe koordinojë ofrimin e shërbimit të ekstensionit dhe të trajnimit bazuar në programin e punës për këshilltarët e QKIK-së.

Qendrat Komunale për Informim dhe Këshillim (QKIK-të):

Secila QKIK është plotësuar sëpaku me një këshilltar bujqësor për të plotësuar kërkesat e fermerëve. QKIK-të janë duke u përdorur për të ofruar konsultime, këshilla dhe trajnime për fermerët dhe anëtarët e komunitetit rural.

Ofruesit privat të trajnimeve

Shërbimet këshilluese private për bujqësi dhe zhvillim rural përfshijnë: këshilltarët privat, furnizuesit e inputeve, OJQ-të, stacionet e veterinarisë, shoqatat e fermerëve, agro-përpunuesit etj. Ofruesit privat ofrojnë shërbime për fermerët në mënyra të drejtpërdrejta dhe indirekte.

Fakulteti i Bujqësisë, Universiteti i Prishtinës

Lidhjet ndërmjet mësimdhënies, hulumtimit dhe shërbimeve këshilluese janë thelbësore. Fakulteti i bujqësisë luan një rol të rëndësishëm për arsimimin e këshilltarëve. Ky institucion duhet gjithashtu të merr parasysh që të përfshijë në planprogramin e vet edhe njohuritë e ekstensionit.

Lidhja e Ekstensionit me Institutet Kërkimore Bujqësore

Hulumtimet janë burim i rëndësishëm i njohurive për bujqësinë dhe zhvillimin rural. Në Kosovë, lidhjet ndërmjet fermerëve, këshilltarëve dhe hulumtuesve janë pak të zhvilluar dhe kanë nevojë që të forcohen. Shërbimi këshillues duhet të aplikojë praktikën më të mira bujqësore të bazuara në hulumtim, demonstrimet në terren dhe teknikat e reja. Specializimet bujqësisë moderne, zhvillimi rural dhe pylltarisë dhe kërkimi në nivel të përshtatshëm të trajnimit teknik dhe ekonomik, duke përfshirë ekspertizën në teknologjitë erejatë informacionit, sidhevetëdijene duhur përcilësinë e produktit, rezultatet e kërkimit, menaxhimin qëndrueshëm të burimeve natyrore, zbatimin e praktikave të prodhimit në përputhje me mirëmbajtjen dhe përmirësimin e peizazhit dhe mbrojtjen mjedisit. Këto aktivitete janë thelbësore për të nxitur rritjen ekonomike dhe zhvillimin e zonave rurale dhe për të përmirësuar qëndrueshmërinë, konkurrencën, efikasitetin e burimeve dhe performancën mjedisore të fermave bujqësore dhe pyjeve. Përmes zbatimit të kësaj mase, rritet potenciali profesional dhe teknik i inxhëzvetë angazhuar në sektorë të bujqësisë, ushqimit dhe pyjeve, menaxherëve të tokave dhe ekonomive rurale / mikrondermarrjeve që veprojnë në zonat rurale. Veprimet e ndërmarra në këtë masë kanë të bëjnë me kursetrajinimi, punëtori, mentorime / këshillime, aktivitete demonstruese, skema të vizitave dhe shkëmbime të përvojave / praktikave) afatshkurtra të fermave.

3. Objektivat përgjithshme

- Kjo masë ka dy objektiva kryesore:
- Të kontribuojë në përmirësimin e aftësive dhe njohurive profesionale të personave të angazhuar në sektorë të bujqësisë, agro-ushqimit dhe pyjeve dhe akterëve të tjerë ekonomikë që veprojnë në fushat që mbulojnë nga PZHRB.
- Të mbështesë trajnimet e nevojshme për përvetësimin e aftësive të kërkuar për zbatimin e suksesit të masave në PZHRB dhe fondet e BE-së.

3.1 Objektivat specifike:

- Të përmirësojnë aftësitë e personave të përfshirë në bujqësi, pylltari dhe diversifikim rural për t'u përshtatur me zhvillimet e reja të tregut dhe për të rritur aftësitë e tyre për të konkurruar në tregjet kombëtare dhe ndërkombëtare.

- Të përmirësojnë aftësitë personave të përfshirë në bujqësi për të përmirësuar shëndetin e kafshëve dhe të bimëve dhe mirëqenien e kafshëve, dhe aftësitë e tyre për të arritur pajtueshmërinë me standardet kombëtare dhe të BE-së.
- Të përmirësojnë aftësitë e fermerëve dhe operatorëve të pylltarisë në menaxhimin mjedisor, intensifikimin e qëndrueshëm dhe përdorimin e energjisë së ripërtëritshme.
- Të përmirësojnë njohuritë dhe aftësi të fermerëve për bujqësinë organike.
- Të zhvillojnë trajnim profesional në sektorët e bujqësisë, duke përfshirë kontabilitetin e fermës, përpunimit dhe marketingut të agro ushqimit dhe pylltarisë duke transferuar informacionin kërkimor të vlefshëm, rezultatet dhe praktikat inovative.
- Të prezantoj teknikat moderne, demonstrimet fushore, trajnimet formale dhe jo-formale dhe vizitat në fermë, në mënyrë që të përfitojë numri më i madhë i fermerëve dhe komuniteteve.
- Të promovoj përfitimet të qenurit pjesë organizatave prodhuese;
- Të prezantoj praktikat e mira bujqësore me qëllim të parandaloj dhe redukimin e ndotjes së ujit duke përmirësuar shfrytëzimin efikas të inputeve;
- Të mbështete përfituesit e masave agro-mjedisore në zbatimin e standardeve minimale dhe zotimet agro -mjedisore.

4. Lidhja e masës me masat tjera kombëtare

Kjo masë është horizontale dhe lidhur ngushtë me masat tjera të PBZHR, veçanërisht, masa "Investimenë aset fizik të pronat bujqësore", "Investimenë aset fizik në lidhje me përpunimin dhe regjimin e produkteve bujqësore", "Agromjedisidhe bujqësi organike", "Diversifikimin e fermave dhe zhvillimin e biznesit" dhe "Krijimi dhe mbrojtja e pyjeve".

Masa plotësohet nga masa "Shërbimet këshilluese" e cila synon t'i zhvillojë dhe t'i përmirësojë shërbimet këshilluese dhe të ofrojë këshilla cilësore për fermerët dhe ekonomitë rurale.

Përderisa kjo masë kryesisht fokusohet në trajnimin e personave të angazhuar në bujqësi, pylltari dhe diversifikim rural, elementi i trajnimit në kuadër të masës "Shërbimet këshilluese" është për ofruesit e shërbimit këshillues.

Asistenca e dhënë sipas kësaj mase nuk mbivendoset me fushëveprimin e mbështetjes në kuadër të "Shërbimeve këshilluese" për këshilla grupore. Përcaktimi i saktë bëhet në bazë të: a) madhësisë së grupit (p.sh. sipas kësaj mase minimumi i grupit është 10 persona, përderisa këshilla në grupe të vogla sipas Shërbimeve Këshilluese është prej 3-10 persona), dhe b) temave që mbulohen, d.th. "Përmirësimi i Trajnimit" mbulon njohuritë e sistemeve të përgjithshme bujqësore dhe transferimin e inovacionit, ndërsa këshilla në grupe të vogla është e targetura në përgatitjen dhe zbatimin e projektit në lidhje me masat e financuara nga PBZHR, Agjencia E Zhvillimit të Bujqësisë, duhet të krijojë mekanizmin relevant për verifikim dhe kontrollë për të shmangur mbivendosjet dhe, kështu, të shmang financimin e dyfishtë, para fillimit të zbatimit të masës.

Të dy masat "Përmirësimi i trajnimit" dhe "Shërbimet Këshilluese" së bashku do të përmirësojnë ekspertizën profesionale dhe njohuritë në sektorët përkatëse.

5. Përfituesit

Përfituesit e fondeve për mbështetje sipas kësaj mase janë subjektet që do të sigurojnë aktivitetet pranueshme për përfitimet e personave të angazhuar në sektorët bujqësisë, agro - ushqimit dhe pyjeve, menaxherët e tokës, aktet e ekonomisë mikro-ndërmarrjet që veprojnë në zonat rurale. Ofruesit e trajnimeve mund të jenë private, publike ose

OJQ. Trajnimet do të ofrohen falas për fermerët, ekonomitë rurale që zbatojnë praktikat e mira bujqësore/ndërmarrjet mikro dhe komunitetet Lokale/GLV-të rreth 20% (1-4) e pjesëmarrës duhet të jene zyrtar lokal (për sh., zyrtarë komunal, AUV dhe MBPZHR).

5.1 Pjesëmarrësit

Pjesëmarrësit në aktivitetet

eparashikuaranë këtë masë duhet të jenë personat e angazhuar në sektorë bujqësisë, agro-ushqimi, pylltarisë dhe akterët tjerë ekonomikë mikro-ndërmarrjet që veprojnë në zonat rurale.

Mbështetja prej

kësaj masë nuk mund të upaguhet drejtpërdrejt pjesëmarrësve. Kostot e shkaktuar nga pjesëmarrësit të cilët marrin pjesë në aktivitetet duhet të paguhet nga ofruesi përkatës i shërbimit (përfituesi).

Nuk ka asnjë kufizim në madhësinë e fermës, agro-ushqimit dhe pylltarisë që mund të marrë pjesë në aktivitetet e promovuar sipas kësaj mase. Megjithatë grupi duhet të përbëhet nga pjesëmarrësit e sektorit të njëjtë. Trajnimet duhet të mbahen të ferma mikpritëse ose në afërsi që të bënë më lehtë qasjen pjesëmarrësve në fermën demonstruese.

6. Kriteret e përbashkëta të pranueshmërisë

Veprimtaritë e themeluara në Republikën e Kosovës, janë të pranueshme për këtë masë. Ofruesi i trajnimit/aktiviteteve informuese duhet të ketë përvojë në fushën e bujqësisë, agroushqimit, pylltarisë dhe/apo diversifikimit rural.

Mbështetja sipas kësaj mase për trajnim nuk do të përfshijë kurset e udhëzimeve apo të trajnimeve, të cilët formojnë pjesën e programeve të rregullta të arsimit apo të sistemeve në nivelet e mesme ose më të lartë. Për këtë duhet të përgatiten material trajnimi që mbulojnë temat e takimeve, ato duhet të jenë më lehtë të kuptueshme për fermerin dhe të jenë të çashtme për pjesëmarrësit. Trajnerët individual duhet të propozohen në aplikacion vetëm nga njëri përfitues potencial. Në rast se i njëjti trajner individual propozohet nga më shumë se një përfitues potencial, aplikacionet do të diskualifikohen. Secili kurs i trajnimit/veprim informues duhet të përfshijë numrin minimal prej 10 pjesëmarrësve për klasë trajnimi. Temat që mbulohen gjatë kurseve të trajnimit/sesioneve informuese duhet të jetë me rëndësi për objektivat e PBZHR. Përfituesit përfundimtar nuk duhet të nënkontraktojnë trajnimet/veprimet informuese.

7. Kriteret specifike të pranueshmërisë

Autoriteti Menaxhues duhet të specifikojë në thirrjen për tender përcaktimin e kapaciteteve të përshtatshme të institucioneve që ofrojnë transferimin e njohurive dhe aktivitetet demonstruese në mënyrë që të jenë të pranueshëm sipas masës. Përfituesit duhet të jenë të aftë dhe përgjegjës për kryerjen e aktiviteteve të pranueshme sipas masës. Përfituesi duhet të sigurojë dëshmi të kualifikimeve të stafit të tyre dhe kapacitetit teknik në sigurimin e aktiviteteve përkatëse të pranueshme. Aktiviteti përkatës i pranueshëm duhet të theksojë transferimin e aftësive dhe kompetencave specifike të identifikuara në strategjinë e trajnimit të vendit përkatës;

Aktiviteti i pranueshëm duhet të jetë në përputhje me objektivat specifike të masave dhe fushat e trajnimit; Çdo aktivitet i pranueshëm duhet të organizohet vetëm për një numër minimal të pjesëmarrësve që do të përcaktohet nga vendi përfitues.

Kriteret specifike të pranueshmërisë duhet të përmbushen në momentin e paraqitjes së aplikimit për projekt.

8. Aktivitet dhe shpenzimet e pranueshme

Shpenzimet e pranueshme ndërlidhen me aktivitetet e pranueshme, si dhe audiencën e synuar.

9. Lloji i aktivitetit të pranueshëm

Trajnimi profesional dhe trajnimi që ndërlidhet me aftësitë/shkathtësitë

- Kurset, punëtoritë dhe shërbimet e licencuara të trajnimit: sesionet specifike për të arritur objektivat konkrete të trajnimit për grup et e synuara.
- Punëtori të përbëra nga takimi tematik ose forume për të trajtuar çështje specifike.
- Shërbimi i personalizuar për të dhënë përgjigje për nevojat specifike.
- Kurse trajnimi për mësim elektronik.

Përfituesve do t'u kërkohet të organizojnë një vlerësim të secilit kurs të dhënë dhe të lëshojnë certifikata për pjesëmarrësit që kanë përfunduar kursin. Kurset e udhëzimit ose trajnimit, të cilat janë pjesë e programeve ose sistemeve normale të arsimit në nivele të mesme ose të larta, përjashtohen nga masa.

Kurset e trajnimeve profesionale kanë për qëllim përmirësimin e njohurive të fermerëve dhe zbatimin e praktikave të mira bujqësore duke përfshirë demostrimet praktike.

Projektet demonstruese

- Seanca praktike për të ilustruar një teknologji të re.
- Përdorimi i makinerive të reja ose ato më modernet.
- Metoda e re e mbrojtjes së të korrave ose një teknikë specifike e re e prodhimit. Aktiviteti mund të zhvillohet në një fermë ose në vende të tjera si qendra kërkimore, ndërtesa të ekspozitave, etj.
- Nikoqirët e fermave demonstruese duhet të jenë subject I aprovuar nga MBPZHR bazuar në kapacitete teknike për

Shkëmbimet afatshkurtra të përvojave menaxheriale dhe vizitave të fermave dhe pyjeve

- Skema shkëmbimi të përvojave, për të lejuar fermerët dhe menaxherët e pyjeve të qëndrojnë në një fermë tjetër në mënyrë që të mësojnë personalisht dhe praktikisht nga një fermer tjetër.
- Prioritizim për trajnime duhet të ipen femrave, fermerëve të rinj dhe përfituesit e masave të PBZHR.
- Qëllimi është të përmirësohet shkëmbimi i njohurive dhe praktikave të mira dhe të zbulohen mënyra të tjera për të bërë gjërat. Përmbajtja dhe objektivat e shkëmbimit duhet të përcaktohen në PBZHR dhe duhet të përqendrohen, në veçanti, në bujqësinë e qëndrueshme dhe metodat e pyjeve dhe/ose teknologjitë, diversifikimin e fermave, fermat që marrin pjesë në zinxhirin e shkurtër të furnizimit, zhvillimin e mundësive të reja të biznesit dhe teknologjitë e reja, dhe përmirësimin e qëndrueshmërisë së pyjeve.
- Kohëzgjatja, si dhe përmbajtja e shkëmbimeve përcaktohet nga secili vend.
- Vizitë në një fermë ose një pronë pyjore në mënyrë që të mësohet rreth një çështjeje specifike (p.sh. të mësoni se si të përdoret një makinë specifike, shndërrimin në bujqësi organike, etj.). Përmbajtja e vizitave mund të jetë e njëjtë me shkëmbimet, ndryshimet kryesore. vizitat duhet të jenë më të shkurtra dhe të ndjekin kryesisht një metodë mësimore për të mësuar praktika të mira (një fermer njeh një teknikë dhe të

tjerët dëshirojnë ta mësojnë këtë).

- Kohëzgjatja, si dhe përmbajtja e shkëmbimeve përcaktohet në nivelin e thirrjes.

10. Shpenzimet e pranueshme

1).Kostoja e organizimit dhe ofrimit të transferimit të aftësive dhe kompetencave ose veprimi demonstrues - shpenzimet e bëra në zbatimin e operacionit (p.sh. pagat e punonjësve, kostoja e udhëtimit të punonjësve, materiali i trajnimit, kostoja e lidhur me ambientet ku është bërë trajnimi, ushqime , pijet freskuese, shpenzimet e publicitetitshpenzimet administrative për organizimin e takimeve, kordinatori, analiza e pyetsoreve dhe përgatitja e raporteve, nafta dhe fuqia punëtore për demonstrimin praktikë etj.).

2). Kostoja e pjesëmarrësve, përfshirë:

Udhëtimin, nëse arsyehetohet

Akomodimin (nëse ka nevojë, p.sh – nëse trajnimet mbahen në vendet komuna e ndryshme)

Shpenzimet e ditës/Mëditja (ose ushqimi duhet të sigurohet nga ana e organizatori)

Kostoja e zëvendësimit të fermerit. Do të thotë çdo person i përshtatshëm për të zëvendësuar fermerin (kreun e pronës) kur merr pjesë në trajnim.

3). Vlerësimi i ngjarjes; ekzaminimi; lëshimi i certifikatave:

Nga ofruesit e trajnimit kërkohet që të organizojnë vlerësimin e secilit kurs të trajnimit/veprimit informues të ofruar, dhe të lëshojnë certifikata për pjesëmarrësit të cilët kanë përfunduar kursin/marrë pjesë në sesionet informuese. Të gjitha kostot do t'i paguhën përfituesit (ofruesit të shërbimit), përfshirë kostot e shkaktuara nga pjesëmarrësit. Mundësitë e thjeshtësuara të kostos mund të përdoren nëse masa nuk zbatohet përmes prokurimit publik.

11. Kriteret e selektimit

N/AKriteret e selektimit në kë të rast është tenderi

12. Përkrahjes publike

Shuma e ndihmës publike është deri në 100% të kostos totale të pranueshme.

13. Buxheti indikativ

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e investimit te pergjithshem
	EUR	100%	EUR		EUR
2022	-	-	-	-	-
2023	-	-	-	-	-
2024	-	-	-	-	-
2025	200,000	100%	0	0	200,000
2026	200,000	100%	0	0	200,000
2027	200,000	100%	0	0	200,000
Total	600,000	100%	0	0	600,000

14. Treguesit dhe caqet

Treguesit- Masa 8	Caku i synuar deri ne vitin 2027
Numri i pjesëmarrësve që kanë ndjekur aktivitetet e trajnimit.	n/a
Investimi total në masën 8	600,000
Numri i ditëve të trajnimit të ofruara.	n/a
Numri i projekteve demonstruese.	n/a
Numri i pjesëmarrësve në projekte demonstruese.	n/a
Numri i shkëmbimeve/vizitave afatshkurtra të menaxhimit të fermave dhe pyjeve.	n/a
Numri i pjesëmarrësve në shkëmbimet/vizitat e menaxhimit të fermave dhe pyjeve.	n/a

15. Procedurat administrative

Për përzgjedhjen e përfituesëve , AM zbaton procedurat e PRAG.

Në rast të tenderëve publikë thirrja do të jetë e hapur për të gjitha institucionet që mund të ofrojnë shërbime përkatëse sipas kërkesave të masës. Projektet e paraqitura do të vlerësohen dhe përzgjidhen nga një komision vlerësimi, i përbërë nga anëtarëve të Autoritetit Menaxhues, AZhB dhe ekspertëve të pavarur të fushave të mbuluara nga aktivitetet përkatëse sipas masës. Përzgjedhja duhet të bëhet në përputhje me rregullat e PRAG për kontratat e shërbimeve dhe sipas kriterëve të mëposhtme të vlerësimit:

- Rëndësia dhe cilësia e kurrikulës për thirrjen për propozime, p.sh., kurse trajnimi;
- Përvoja profesionale e trajnerëve të propozuar;
- Përshtatshmëria e objekteve dhe pajisjeve të trajnimit;
- Aspektet financiare të ofertës;
- Qasja për informimin e të trajnuarve potencialë për trajnimin e propozuar;
- Qasja në përzgjedhjen e të trajnuarëve.

Informacioni për aktivitetet e ofruara nga projektet e miratuara do të publikohet nëpërmes kanaleve të ndryshme të informacioneve, duke përfshirë faqet e internetit të Autoritetit Menaxhues dhe AZhB-s. Pjesëmarrësit do të zgjedhin aktivitetin e pranueshëm sipas interesave dhe nevojave të tyre, pastaj do të dërgojë një aplikim për të marrë pjesë drejtpërdrejt te organizatat përgjegjëse.

14. Shtrirja gjeografike e masës

Kjo masë aplikohet në të gjitha zona rurale të Republikës së Kosovës

8.3.9 MASA 9 ASISTENCA TEKNIKE

1. Baza ligjore

- Ligji nr.08/L-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsyeshmëria

Mbështetja nga kjo masa është e nevojshme për të siguruar monitorim dhe vlerësim të rregullt dhe efektiv të Programit, përgatitjen për zbatimin e masave të reja të cilat nuk janë zbatuar në programet e më hershme, duke kontribuar kështu në zbatimin efektiv të Programit.

Në periudhën e ardhshme, përdorimi i Masës 9 do të ndihmojë në tejkalimin e problemeve të mundshme dhe të sigurojë mbështetje me kohë, në mënyrë sistematike për institucionet kryesore të angazhuara në menaxhimin e PZHRB, përkatësisht Autoritetin Menaxhues (AM), Agjencinë e Zhvillimit të Bujqësisë dhe Komitetin Monitorues (KM). Në përgjithësi, autoritetet e Kosovës kanë nevojë që gradualisht të lëvizin në drejtim të menaxhimit të decentralizuar të masave të PZHRB gjatë kohës së periudhës së programimit. Zbatimi i masës me menaxhim të përbashkët me Zyrën e BE-së në Kosovë do të ofrojë përvojë të vlefshme dhe do të përgatisë MBPZHR për menaxhimin e decentralizuar të asistencës afatgjate. Duke përdorur këtë qasje, vendi do të shmangë gabimin e vendeve të tjera që kanë aplikuar/kandidate, të cilat fillimisht janë prirë për të zbatuar AT, por si pasojë kanë dështuar që të akreditojnë strukturën e zbatimit në një bazë të decentralizuar. Deri tani Autoriteti Menaxhues ka mbuluar nevojat e Asistencës teknike me mbështetjen e KE – Evropian (p.sh. për analizat sektoriale për përgatitjen e PBZHR0 ose na buxheti kombëtarë (p.sh. për përgatitjen e Strategjive të Zhvillimit Lokal, si thirrje për aplikim, ose për kampanjën për vetëdijësim dhe publicitet përmes tenderave nga buxheti i MBPZHR jo të përfshirë në PBZHR). Është e pritshme që disa nevojat urgjente për menaxhimin e duhur, monitorim dhe zbatimin e PBZHR të vazhdojnë të mbulohen nga buxheti kombëtar dhe ndërkombëtar, por procesi shpesh është jo i sigurt duke çuar në vonesa për zbatimin e masës së asistencës teknike, e cila do të mbulonte si duhet PZHRB.

3. Objektivat e përgjithshme

Krijimi i një administratave moderne publike për bujqësinë dhe zhvillimin rural në vend, duke respektuar parimet e qeverisjes së mirë dhe përmirësimin e zhvillimit të komunitetit dhe kapitalit shoqëror në zonat rurale.

3.1 Objektivat specifike

- Qëllimi i kësaj mase është të ndihmojë në zbatimin dhe monitorimin e PBZHR dhe rishikimin e mundshme,
- Ofrimin e mbështetjes për monitorimin dhe vlerësimin e programit;
- Ofrimin e mbështetjes për informim dhe publicitet të PBZHR;
- Ofrimin e mbështetjes së studimeve, trajnimeve, vizitave dhe seminareve për të përmirësuar kapacitetin e administratës DPZHR dhe të përfitueseve;
- Ofrimin e mbështetjes për ekspertizë të jashtme;
- Ofrimin e mbështetjes për krijimin dhe zbatimin e rrjetit rural kombëtar;
- Ofrimin e mbështetjes për ngritjen e kapacitetit të shërbimeve këshillimore kombëtare me qëllim të zbatimit më të mirë të PBZHR;
- Përmirësimin e aftësive të njësive vendore që zbatojnë programin PBZHR;
- Fuqizimin e administratave vendore që administrojnë programin PBZHR.

4. Lidhja me masat e tjera të PBZHR

Kjo masë do të sigurojë mbulimin e nevojave për ndihmë teknike për të gjitha masat e programit.

5. Përfituesit

Përfituesi në kuadër të kësaj mase është Autoriteti Menaxhues. Subjektet e tjera që ndërlidhen me zbatimin e PBZHR (strukturat operative, strukturat menaxhuese, shërbimet këshilluese, organet teknike, grupet e mundshme lokale të veprimtari (GLV) dhe rrjetet kombëtare rurale (zhvillimi) mund të përfitojnë nga aktivitetet e Asistencës Teknike përmes Autoritetit Menaxhues.

6. Kriteret e përbashkëta të pranueshmërisë

Të gjitha projektet duhet të prokurohen në përpunime me rregullat për ndihmën e jashtme të Komisionit të përfshira në Regulloren Financiare. Për këtë qëllim zbatimi i PRAG mund të adaptohet specifikave të shtetit përfitues. Zbatimi i aktiviteteve të Asistencës Teknike duhet të jenë në përpunime me prokurimin publik.

Asistenca teknike mbështetë ngritjen e sistemit të kontrollit dhe menaxhimit para zotimit të buxhetit për zbatimin e masave të reja.

7. Kriteret specifike të përshtatshmërisë

N/A

8. Shpenzime të pranueshme

Sipas kësaj mase, veprimet e mëposhtme janë të pranueshme me kusht që ato të mbulohen nga plani vjetor indikativ i asistencës teknike:

a) Shpenzimet për mbledhjet e komitetit monitorues, përfshirë kostot e të gjithë ekspertëve dhe pjesëmarrësve të tjerë, kur prania e tyre konsiderohet e nevojshme për të siguruar punën efektive të komitetit.

b) Shpenzime të tjera të domosdoshme për të përmbushur përgjegjësitë e komitetit të monitorimit, të cilat përfshihen në kategoritë e mëposhtme:

- asistencë ekspertësh për të marrë në konsideratë dhe rishikuar bazat dhe treguesit e programit;
 - ndihmë ose këshillë ekspertësh për komitetin e monitorimit në lidhje me zbatimin dhe funksionimin e marrëveshjeve të monitorimit;
 - shpenzimet lidhur me takimet dhe detyrat ndihmëse të grupeve të punës;
 - seminare.
- c) Shpenzimet për fushatat informuese dhe publicitare, përfshirë kostot e shtypjes dhe shpërndarjes.
- d) Kostoja e përkthimit dhe interpretimit sipas kërkesave të Komisionit, duke mos përfshirë ato që kërkojnë në bazë të zbatimit të marrëveshjeve kornizë, sektoriale dhe të financimit.
- e) Shpenzimet e lidhura me trajnime, vizita dhe seminare për zyrtarët e administratës. Seminaret e mbështetura do të kërkojnë paraqitjen e një raporti me shkrim në kohë para komitetit të monitorimit.
- f) Shpenzimet lidhur me "përvetësimin e shkathtësive" për të përgatitur GLV-të e mundshme për zbatimin e masës "Përgatitja dhe zbatimi i strategjive lokale të zhvillimit rural - qasja LEADER".
- g) Shpenzimet lidhur me përgatitjen, zvogëlimin e barrës administrative për përfituesit ose rregullimin e zbatimit të masave në program për të siguruar efektivitetin e tyre, përfshirë ato masa kur besimi / zbatimi është paraparë në një fazë të mëvonshme.
- h) Shpenzimet për vlerësimet e programit.
- i) Shpenzimet që lidhen me krijimin dhe funksionimin e një rrjeti kombëtar që mbështesin koordinimin e aktiviteteve që përgatisin dhe zbatojnë strategjitë lokale të zhvillimit rural. Kjo gjithashtu mund të mbulojë shpenzimet që lidhen me krijimin e një rrjeti kombëtar të zhvillimit rural në përputhje me rregullat e BE-së për shtetet anëtare, si dhe shpenzimet lidhur me pjesëmarrjen në Rrjetin Evropian për Zhvillimin Rural.
- j) Shpenzimet lidhur me blerjen e pajisjeve të IT – së dhe licencave të softuerit (deri në 1% të buxhetit të TA) për qëllimin e zbatimit të PBZHR.
- k) Shpenzimet lidhur me zbatimin e një politike të qëndrueshme të burimeve njerëzore në entitetet PBZHR III. Futja e këtij shpenzimi mund të bëhet vetëm pas miratimit paraprak të Komisionit dhe mund të jetë i kufizuar në kohë.
- l) Shpenzimet lidhur me ndërtimin e kapaciteteve të shërbimeve kombëtare këshillimore për të kryer detyrat që lidhen me zbatimin e PBZHR.
- m) Shpenzimet e pranueshme do të detajohen më tej në 'listën e shpenzimeve të pranueshme.

Për momentin masa do të jetë funksionale për aktivitete, që mund të financohen nga buxheti kombëtar, Komisionit Evropian (menaxhimi direkt) dhe të donatorëve tjerë.

9. Kriteret e përzgjedhjes

N / A

10. Intensiteti i ndihmës dhe niveli i kontributit të BE-së

Intensiteti i ndihmës, i shprehur si pjesa e mbështetjes publike në shpenzimet e pranueshme arrin deri në 100%.

11. Buxheti indikativ

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e investimit te pergjithshem
	EUR	100%	EUR		EUR
2022					
2023					
2024	200,000	100%			200,000
2025	200,000	100%			200,000
2026	200,000	100%			200,000
2027	200,000	100%			200,000
Total	800,000	100%			800,000

12. Indikatorët dhe objektivat që do të përfshihen në program

Treguesit - Masa 9	Caku i synuar në vitin 2027
Numri i Rrjeteve Kombëtare të Zhvillimit Rural të mbështetura	n/a
Investimet total në Masën 9	800,000
Numri i materialeve promovuese për informacion të përgjithshëm të të gjithë palëve të interesuara (fletëpalosje, broshura etj.);	n/a
Numri i fushatave publicitare;	n/a
Numri i detyrave të ekspertëve të mbështetur;	n/a
Numri i trajnimeve, punëtorive, konferencave, seminareve;	n/a
Numri i mbledhjeve të komisionit monitorues;	10
Numri i studimeve për përpunimin dhe zbatimin e masave të programit;	4
Numri i raporteve të vlerësimit të programit;	3
Numri i veprimeve të rrjeteve rurale të mbështetura;	n/a
Numri i GLV-ve potenciale të mbështetura.	0
Numri i materialeve promovuese për informacion të përgjithshëm të të gjithë palëve të interesuara (fletëpalosje, broshura etj.);	n/a

13. Procedura administrative

Autoriteti Menaxhues do të hartojë çdo vit një plan veprimi të përkohshëm për operacionet e parashikuara në masën e Asistencës Teknike i cili me pas i paraqitet komitetit për monitorim të PBZHR për marrëveshje. Çdo plan veprimi do të jetë objekt i një konsultimi përpara se të paraqitet në komitetin për monitorim të PBZHR. Skica e planit të veprimit është si më poshtë:

Lloji i shpenzimeve	Titulli i veprimit dhe përshkrimi i tij i shkurtër	Buxheti indikativ	Orari indikativ për zbatim
---------------------	--	-------------------	----------------------------

	përfshirë kuantifikimin (kush do të përfitojë, çfarë veprimesh, çfarë lëndësh), kuantifikimi (numri i aktiviteteve, praktikantët, etj.)		
--	--	--	--

Të gjitha kontratat duhet të jepen pasi të ndjekjen procedurat e duhura të ndihmës së jashtme rregullat e PRAG dhe në këtë mënyrë duhet të respektohen parimet kryesore të EU Traktatit, si: transparenca, proporcionalitetit, trajtimi i barabartë, mos - diskriminimi, dhe duhet të sigurojë një menaxhim të shëndoshë financiar (vlera për para). Verifikimet në vend mund të kryhen me mjete alternative, siç janë, fotografia, video, etj. Sa i përket fondeve përfituese të një Agjencie PBZHR, do të sigurohet ndarja e detyrave në miratimin e projektit. Para marrëveshjes me Komisionin Evropian për buxhetin zbatimi i marrëveshjes dhe llojet e projekteve do të mirën parasysh.

14. Shtrirja gjeografike e masës

N / A

15. Marrëveshjet kalimtare

Veprimet e asistencës teknike të mbështetur në periudhën e programimit 2023-2027 kanë të bëjnë me periudhat paraprake dhe vijuese të programimit. Prandaj, ndihma teknike e caktuar për periudhën e programimit 2023-2027 mund të përdoret për të lehtësuar, p.sh. mbyllja e periudhave paraprake të programimit, veçanërisht në lidhje me vlerësimet ex-post të programeve 2014-2020 ose përgatitjen për periudhën e programimit pas 2027.

8.3.10. MASA 10. SHËRBIMET KËSHILLUESE

1. Baza ligjore

- Ligji nr.08/l-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ Nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës Nr. 27/03 qershor 2008).

2. Arsytimi

Ekonomia rurale në Kosovë dominohet nga fermat e vogla të cilat kanë resurse të kufizuara me të cilat do të financonin zhvillimin dhe modernizimin e tyre. Shumica e këtyre fermave janë prone njerëz me pak përvojë dhe me kapital të kufizuar. Ndërmarrësit në zonat rurale janë të rrezikuar për shkak të mungesës së tregjeve dhe të kapitalit, si dhe qasjes së pamjaftueshme në shërbimet këshilluese me të cilat do të ndihmonin zhvillimin e biznesit. Si rezultat i këtyre kufizimeve, fermerët përballen me vështirësi që të jenë konkurrues, për shumë arsyeje një prej tyre është edhe mungesa e njohurisë së përgjithshme të fermerëve dhe këshilltarëve sa i përket teknikave moderne të prodhimit, menaxhimit të bizneseve të fermës dhe marketingut, duke u kufizuar kështu në aplikimin e teknologjive dhe shkathtësive të reja; Shërbimet këshilluese për bujqësi dhe zhvillim rural në Kosovë janë duke u ofruar aktualisht përmes:

1.Sektorit publik d.th. MBPZHR-së/DSHTK-së dhe Qendrave Komunale për Informim dh Këshillim (QKIK-ve); dhe

2.Sektorit privat, duke përfshirë këshilltarët privat, furnizuesit e inputeve, veterinerarët, shoqatat e fermerëve, përpunuesit e agro-ushqimit, qendrat për grumbullimin e prodhimeve bujqësore dhe kooperativat, si dhe OJQ-të dhe këshilltarët

Departamenti i Shërbimeve Këshilluese dhe teknike në kuadër të MBPZHR-së/DSHKT-së ka krijuar bazën e të dhënave që përmban regjistrin e informatave për këshilltarët bujqësor të cilët janë në dispozicion që t'i përgjigjen kërkesave të fermerëve me këshilla dhe trajnime për bujqësi dhe zhvillim rural.

Këshilltarët janë të kategorizuar sipas shërbimeve të specializuara që ata ofrojnë. Ende kriteret minimale të edukimit, përvojës dhe aftësive si dhe hapat se si do të njihen si këshilltar nuk janë të definuar mire.Masa do të nxitë shkëmbimin e njohurive dhe inovacioneve dhe do të promovimin përshirjes sociale dhe ekonomik duke mbështetur

veçarisht fermerët e vegjel dhe ndërmarrjet e vogëla në zona rurale dhe të promovon transicionin e qëndrueshëm ekonomin ushqimore të përshtatëshme me klimën, me shumë zgjedhje innovative ose përpjekje kolektive.

3. Objektivat e përgjithshme

Kjo masë do të forcojë shërbimet këshillimore dhe do të kontribuojë në objektivat e përgjithshme të PBZHR, dhe në veçanti:

- Për të rritur konkurrencën e sektorit agro-ushqimor, për ta përafruar në mënyrë progresive me standardet e BE-së dhe për të përmirësuar efikasitetin dhe qëndrueshmërinë e prodhimit në fermë, që do të sigurojë përgjigje më të mirë ndaj kërkesave shoqërore për ushqim të sigurt, me vlera ushqyese dhe të mjaftueshëm;
- Për ta lehtësuar zhvillimin e biznesit, rritjen dhe punësimin në zonat rurale, për ta përmirësuar pozicionin e fermerëve në organizatën e prodhuesve dhe në zinxhirin e vlerës dhe për të tërhequr fermerë të rinj;
- Për të kontribuar në zbutjen e ndryshimeve klimatike dhe për të nxitur menaxhimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore.

3.1 Objektivat specifike

Të ndihmojë fermerët të kenë qasje në PBZHR dhe të lehtësojë shfrytëzimin efikas të asistencës financiare nga programet e BE-së dhe programeve tjera nga donatorët.

- Të ofrojë mbështetjen këshillimore për fermerët dhe mikro bizneset në zonat rurale, agro-biznesit që të përmirësojnë performancën e tyre të prodhimit dhe rezultatet e biznesit, duke arritur pajtueshmërinë me standardet minimale relevante kombëtare dhe të BE-së.
- Të ofrojë mbështetjen këshillimore për arritjen e standardeve kombëtare dhe të BE-së mirëqenia e kafshëve, mbrojtja e mjedisit, standardet për cilësi dhe higjienë; agro-mjedisore dhe zhvillimin e bujqësisë organike.
- Objektivi specifik themelor i masës është gjithashtu përf forcimi i shërbimeve këshillimore, dhe në veçanti i organizatave publike dhe përfshirja e tyre në njohuritë bujqësore dhe sistemet e inovacionit (AKIS) si dhe forcimi i lidhjeve të tyre me hulumtimin dhe përdoruesit (fermerët dhe bizneset rurale) e praktikave të mira bujqësore dhe teknologjive brenda AKIS.

4. Lidhja me masat e tjera

Kjo masë është e lidhur me masat "Përmirësimi i aftësive dhe kompetencave" (përmirësimi i trajnimeve), ku do të vendosen vija të qarta të kufirit midis tyre. Kjo masë duhet të shihet si pjesë e kombinimit mes organizimit dhe rrjedhave të njohurive midis personave, organizatave dhe institucioneve që përdorin, prodhojnë dhe ndajnë njohuri për bujqësinë dhe fushat e ndërlidhura (AKIS). Sigurimi i shërbimeve këshillimore (si pilot projekt) mund të financohen nga masa e Asistencës Teknike. Trajnimi i këshilltarëve mund të zbatohet nën masën e Asistencës Teknike.

Në fazën fillestare, masa do të mbulojë vetëm sektorin e bujqësisë, me fokus të veçant në ekonominë bujqësore të vogla dhe të mesme, me perspektive në të ardhmen që të shkojë përtej bujqësisë dhe të mbulojë pylltarinë dhe mikrobizneset rurale.

5. Përfituesit

Autoritete ose trupat, të cilët do të sigurojnë këshilla, do të jenë përfituesit e mbështetur (për sa i përket pranimi të fondeve). Firmat private dhe konsulentë nuk janë të pranueshme.

Autoritetet ose subjektet që mundë të ofrojnë këshilla janë shërbime këshillimore publike, dhe si plotësuese të kësaj: organizatat sektoriale (të tilla si Odat Bujqësore), Agjencitë zhvillimore, OJQ-të, këshilltaret komunalë, etj. (shërbimet private të ekstensionit të nënkontraktuara nga Ministria si pjesë e sistemit kombëtar këshillimor mund të jenë të pranueshme.

Në mënyrë që të përmbushin kushtet e përgjithshme, përfituesit potencial duhet të përmbushin kriteret si më poshtë:

- Përfituesit potencial duhet të jenë të licencuar sipas Ligjit nr. 04/L-74 për Shërbimet Këshilluese për Bujqësi dhe Zhvillim Rural.
- Përfituesit potencial duhet të paraqesin planin e trajnimit për këshilltarët e tyre duke dëshmuar përmirësimin e vazhdueshëm në kualifikimin e tyre.
- AZHB do të kërkojë evidencë(dëshmi) në lidhje me pikat 1 dhe 2 më lartë.

Këshillat do të ofrohen falas për fermerët, ekonomitë Rurale/ndërmarrjet mikro dhe komunitetet Lokale/GLV-të.

6. Kriteret e përbashkëta të pranueshmërisë

Autoritetet ose subjektet, të cilat do të japin këshilla, duhet të kenë kapacitete të përshtatshme në formë të stafit të trajnuar rregullisht dhe të kualifikuar dhe përvojë për këshillim dhe besueshmëri për fushat ku ata këshillojnë. Stafi i shërbimit këshillimor duhet të trajnohet rregullisht. Përfituesi do të demonstrojë provat e mësipërme për autoritetet ose subjektet që japin këshilla.

Kandidatët me konflikt interesi do të përjashtohen nga procedura e përzgjedhjes. Si shembull konflikti i interesit ndodh kur një nga subjekte e zgjedhura ka marrë pjesë në përcaktimin e termave të referencës. Ofruesit e shërbimeve këshillimore-si përfitues te mundshëm duhet të jenë të regjistruar në Republikën e Kosovës. Ato duhet të jenë të licencuar në Republikën e Kosovës sipas Ligjit nr. 04/L-074 për Shërbimet Këshilluese për Bujqësi dhe Zhvillim Rural dhe të veprojnë në territorin e Kosovës.

Përfituesi nuk mund të nën-kontraktojë trajnimin e stafit këshillimor. Këshilltarët individual duhet të propozohen në aplikacion vetëm nga ana e një përfituesi potencial. Në rast se i njëjti këshilltar individual propozohet nga më shumë se një përfitues potencial, aplikacionet do të diskualifikohen.

Kriteret minimale për të i përmbushur këshilltarërt bujqësor në lidhje me nivelin e edukimit, përvojës dhe njohurive do të detalizohen nga ana e MBPZHR. Mbështetja këshilluese sipas kësaj mase kërkon vlerësim paraprak nga shërbimi këshillues për situatën specifike të fermerëve dhe hartimin e këshillës në përputhje me nevojat.

Shërbimi këshillues kryhet në bazë të dispozitës për mos-zbulim që siguron mos zbulim të informatave personale ose individuale dhe të dhënave të marra në aktivitetin këshillues personave tjerë përveç fermerit që menaxhon ekonominë përkatëse, me përjashtim të ndonjë parregullsie ose shkeljeje të gjetur e cila mbulohet me anë të detyrimit që përshihet në legjislacionin kombëtar ose të BE-së për të informuar autoritetin publik.

Gjatë sesioneve të këshillave grupe duhet të respektohen interesat individuale të shfrytëzuesve. Trajnimi i këshilltarëve – do të realizohet në nivelin e organizatave të përzgjedhura. Trajnimi i këshilltarëve mund të mbulojë trajnimin në kërkesat e masave të PBZHR-së/IPARD-it, standardet minimale kombëtare dhe standardet e BE-së, planet e biznesit, planet agro-mjedisore dhe të bujqësisë organike, nga teknologjia tek inovacioni/PMB, zbatimin e projektit dhe kërkesat për pagesa nga përfituesit e PBZHR-së/IPARD-it.

7. Kriteret specifike të pranueshmërisë

Në kuadër të kësaj mase mund të sigurohen konsultime dhe këshillime për përgatitjen e dhe zbatimin e projekteve (duke përfshirë dërgimin e kërkesës për pagesë)për projekte deri në 50,000 euro për masat 1,2,3 dhe 7, AZHB -ja do të siguroj zbatimin edhe mekanizmin e zbatimit për të i shmangur financimin e dyfishtë të shpenzimeve të përgjithshme (shpenzimet për përgatitjen e projektit).

Shërbimet këshillimore për fermerët ose ndërmarrjet mikro, duhet të mbulojnë performancën ekonomike, bujqësore dhe mjedisore të ekonomive bujqësore, ekonomive pyjore ose ekonomive rurale. Vëmendje e veçantë do t'i kushtohet ndryshimeve klimatike (përfshirë përdorimin e energjisë së ripërtëritshme, eficiencës së energjisë), mjedisit (përfshirë menaxhimin e mbeturinave), qëndrueshmërisë (përfshirë ekonominë qarkore, bioekonominë), biodiversitetin, pajtueshmërinë me standardet kombëtare dhe të BE-së për cilësinë, sigurinë/ higjienën, mirëqenien e kafshëve, mjedisin, organizatat e prodhuesve dhe inovacionin teknik dhe aspektet e digjitalizimit të fermave dhe ndërmarrjeve mikro.

Në programin këshillues do të përcaktohet një numër minimal i pjesëmarrësve në grupe këshilluese (3 - 5). Një cikël prej disa seancave grupe këshilluese duhet të inkurajohet për të pasur efekt maksimal. Në secilin program do të vendoset një vijë e qartë e demarkimit midis aktiviteteve këshilluese grupe dhe atyre trajnuese të mbështetura në masën "Përmirësimi i aftësive dhe kompetencave". Këshillimi i grupeve do t'i japë përparësi sektorëve të mbështetur në PBZHR dhe pjesëmarrjes së fermerëve të rinj dhe organizatave të prodhuesve (p.sh., mbi përdorimin e përbashkët të infrastrukturës së prodhimit, përpunimin, produktet cilësore dhe zinxhirët e shkurtër të vlerës).

Ofruesi i shërbimeve këshillimore për ferma është një subjekt i destinuar të ofrojë këshilla për fermer, pronarët e pyjeve dhe ndërmarrjet mikro që veprojnë në zonat rurale, subjektit që ofron këshilla Ofruesi i shërbimeve këshillimore ta beje dallimin ndërmjet këshillave dhe ofrimit të informacionit për fermerët dhe të vlerësojnë situatën specifike të fermerit dhe jo vetëm të paraqesin informacione të përgjithshme. Gjithashtu e rëndësishme të sigurohet se që mos të ketë financim të dyfishtë me kosto të përgjithshme.

8. Shpenzimet e pranueshme:

Në kuadër të shpenzimeve të pranueshme hyjnë shpenzimet e këshilluese për:

1. Këshilla individuale: sy-më-sy për përgatitjen e aplikacioneve, projekteve për PBZHR, këshilla për zbatimin e projektit, siç mundë të jetë përgatitja e kërkesave për pagesë;
2. Këshillime në grup;
3. Shërbime këshillimore (kosto standarde) në zona të përcaktuara qartë, siç janë për shembull: investimet për t'i luftuar ndryshimet klimatike (përfshirë përdorimin e energjisë së ripërtëritshme, eficiencën e energjisë), mjedisi (përfshirë menaxhimin e mbeturinave), qëndrueshmëria (përfshirë ekonominë rrethore, bioekonominë), biodiversiteti, pajtueshmëria me standardet kombëtare dhe BE-së, organizatat e prodhuesve dhe transferimi i inovacionit teknik dhe aspektet e digjitalizimit të fermave dhe ndërmarrjeve mikro, etj.
4. Shpenzimet lidhur me organizimin dhe ofrimin e kurseve të trajnimit, shpenzimet e pjesëmarrjes, shpenzimet e udhëtimit, akomodimit dhe mëditjet (sipas tarifave kombëtare të pranuar në përgjithësi).

9. Kriteret e përzgjedhjes

Kriteret e përzgjedhjes do të përcaktohen në mënyrë që të sigurohet prioritetizimi i mbështetjes për ata përfitues që do të ofronin shërbimin më të mirë. Përzgjedhja e përfituesve do të jetë objektive, e hapur, transparente dhe e drejtë dhe do të bëhet sipas procedurave të tenderimit bazuar në rregullat e prokurimit.

Nëse fondet e kërkuara janë përtej buxhetit në dispozicion për masën Shërbimet Këshilluese, atëherë do të aplikohen kriteret e përzgjedhjes, d.th duke i dhënë prioritet ofruesve të shërbimit këshillues që mbështesin fermerët e rinj, gratë fermerë, fermerët e vegjël, fushat e përzgjedhura cakë gjeografike/komunale (nëse ka) projektet më të vogla sipas vlerës së projektit, ose të tjerat që reflektojnë prioritetet e Kosovës . Aplikimi i kriterëve të përzgjedhjes do të aprovohet nga ana e Komisionit për Monitorim i PBZHR para Thirrjes bazuar në propozimin e Autoritetit Menaxhues.

10. Intensiteti i ndihmës dhe norma e kontributit;

Intensiteti i ndihmës, i shprehur si përqindja e mbështetjes publike në shpenzimet e pranueshme, arrin deri në 100%.Normat fikse të pagesës duhet të jepen për çdo subjekt këshillimorë në grup të mbajtura për PBZHR, bazuar në kostot standarde për njësi).

Niveli i pagesave përcaktohet në varësi të masës, llojit të sektorëve/madhësive të projektit të mbështetur, sipas rastit. Niveli i pagesave duhet të rregullohet sipas kostos standarde të njësisë për projekte më të vogla dhe/ose të mesme.Në rast të këshillave për përgatitjen e projektit, një qasje e larmishme mund të futet duke vendosur pagesa më të larta për projektet e kontraktuara dhe normë më të ulët - për aplikimet e refuzuara.Asistenca(ndihma) maksimale që mund t'i paguhet përfituesit përfundimtar nuk duhet të tejkalojë 1,500, (nëse ka ndërtim deri 7 % nëse nuk ka ndërtim deri 5 % i mbështetjes financiare nga Ministria.)për ekonominë bujqësore të mbështetur në vit.

11. Buxheti indikativ

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e investimit te pergjithshem
	EUR	100%	EUR		EUR
2022					
2023					
2024	200,000	100%			200,000
2025	200,000	100%			200,000
2026	200,000	100%			200,000
2027	200,000	100%			200,000
Total	800,000	100%			800,000

12. Treguesit dhe caqet

Treguesit – M10	Caku i synuar deri ne vitin 2027
-----------------	----------------------------------

Numri i përfituesve të shërbimeve këshillimore (këshilla individuale/këshillim grupor);	n/a
Investimet total në Masën 10	800,000
Numri i pajisjeve të ofruara nga temat (IPARD, mjedisi, etj.)	n/a

13. Procedura administrative

Kur masa financohet 100% nga buxheti nacional, zbatimi i saj do të bazohet në dispozitat e Ligjit nacional për prokurim publik. Me fillimin e bashkë-financimit të BE-së, kjo masë do të zbatohet sipas rregullave PRAG të BE-së.

Ofruesit e shërbimeve këshilluese do të përzgjidhen pas një procedure të prokurimit publik (të hapur) duke ndërmarrë hapat si më poshtë:

Ofruesit sipas kësaj mase do të zgjidhen përmes një procedure përzgjedhjeje të hapur për subjekte publike dhe ato private. Kjo procedurë e përzgjedhjes do të jetë objektive dhe do të përjashtojë kandidatët me konflikt interesi.

Agjencia për Zhvillim Rural do të nënshkruajë një kontratë me institucionet dhe subjektet e specifikuar që ofrojnë shërbime këshillimore. Pagesat do të bëhen rregullisht, bazuar në kërkesat për pagesa të paraqitura nga përfituesit. Për të zvogëluar barrën administrative, opsionet e thjeshtuara të kostos mund të përdoren sa më shumë që të jetë e mundur, për të shmangur kontrollimin e faturave.

8.3.11 MASA11. KRIJIMI DHE MBROJTJA E PYJEVE

1. Baza ligjore

- Ligji r.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës/ nr. 8/ 29 mars 2023,
- Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028, vendim i Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr.12/50, i datës: 23.12.2021 për aprovim.
- Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës nr. 27/03 qershor 2008).
- Ligji nr. 08/1-137 për Pyjet (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës / nr. 9 / 3 prill 2023)

2. Arsyeshmëria

Me globalizimin, zhvillimin e shpejtë ekonomik, urbanizimin e tokës dhe ndryshimin e klimës, roli i pyjeve është duke ndryshuar. Pylli shihet gjithnjë e më shumë si një ekosistem kompleks dhe një e mirë e përbashkët që jep një kontribut të rëndësishëm në ruajtjen e planetit tokë dhe, përmirësimin e cilësisë të jetës në të. Menaxhimi i qëndrueshëm i pyjeve, pyllëzimet dhe ri-pyllëzimet, vendosja sistemeve agro-pylore dhe restaurimi i pyjeve të degraduara munden me rritje absorbimin e CO₂ që ndihmon në qëndrueshmërinë e pyjeve dhe promovimin e bio-ekonomisë qarkore. Gjithashtu, rritja e numrit të zjarreve në Ballkanin Perëndimor sëmundjeve dhe dëmëtuesëve kërkon më shumë kujdes në menaxhimin e qëndrueshëm të pyjeve dhe tokës.

Republika e Kosovës konsiderohet si vend i pasur me pyje dhe resurse pylore. Të dhënat i Inventarit Kombëtar të Pyjeve/IKP (2012-2013), tregojnë vendi ynë është mbuluar qëndrueshëm me pyje, me një sipërfaqe prej 481.000 ha ose 44.7 %, ndërsa tokat tjera pylore mbulojnë 28.200 ha apo 2.6 % të territorit.

Pyjet shtetërore mbulojnë 295.200 ha ose 62 %, ndërsa pyjet private mbulojnë rreth 180,800 ha ose 38 % të territorit.

Pyjet e Kosovës janë të dominuar nga pyjet gjetherënës duke mbuluar 449 400 ha ose 93% të sipërfaqeve pyjore, ndërsa, 7% e sipërfaqeve pyjore mbulohet nga pyjet halore, të shpërndara në mënyrë të barabartë në mes të klasave të ndryshme të strukturës të moshës. Pyjet e larta (gjenerative) shtrihen kryesisht përgjatë brezit kufitar që rrethon vendin, ndërsa pyje cungishte dominojnë në pjesën qendrore të vendit me rreth 84 % të sipërfaqes pyjore, duke qenë burim prerjeve të vazhdueshme me rotacion të shkurtër në prodhimin e drurit të zjarrit. Gjithashtu pyjet e pastra fletore dominojnë me rreth 84% të sipërfaqes të mbuluar me kurorë pyjore. Mbi 90% e pyjeve janë krijuar me anë të ripërtëritjes natyrale ë dominuar kryesisht nga ahu dhe dushku.

Përveç prerjeve të pa kontrolluara, faktor mjaftë kërcënues sidomos në mot me thatësira, konsiderohen zjarret në pyje të shkaktuar nga faktorë të ndryshëm biotik dhe abiotik. Mbështetur në inventarin e pyjeve nxjerr të dhëna se këto zjarre kanë prekur seriozisht 2.5 % të sipërfaqes pyjore.

Programi Kombëtar i Pyllëzimit dhe Ripyllëzimit 2018-2027, ka identifikuar sipërfaqet e përshtatshme të rreth 101,656 ha për pyllëzime dhe, 7,448 ha ripyllëzime. Ky program bazohet kryesisht në përdorimin e llojeve autoktone për pyllëzimet dhe ripyllëzimet e ardhshme. Është parashikuar që fazën e parë ky Program të mbuloj aktivitete në sipërfaqet e identifikuara me prioritet një (1) duke përfshirë një sipërfaqe deri 73,853 ha për pyllëzim dhe ripyllëzim. Gjatë dhjetë viteve të ardhshme priten të pyllëzohen dhe ripyllëzohen rreth 29,000 ha sipërfaqe pyjore të identifikuara, ku prej tyre 23,000 ha janë sipërfaqe për pyllëzime dhe, 6,000 ha ripyllëzime, vlera e të cilave shkon deri në 44.000,000€. Këto investime pritet të realizohen apo shpërndahen në formë granati mbështetës nga MBPZHR përmes Agjencisë Pyjore të Kosovës/ APK dhe donatorëve. Gjatë viteve të fundit në Kosovë pyllëzohen rreth 250 – 400 ha në vit, të fokusuar kryesisht në përdorimin e llojeve halore për mbjellje të reja. Aktivitete në kuadër kësaj marrin parasysh dispozitat e PKPR dhe principet të Marrëveshjen e Gjellbër të BE –s duke përfshirë edhe Agjendën e Gjellbër për Ballkanin Perendimor, në kuadër të Strategjisë së Pylltarisë së BE-s.

3. Objektivat e përgjithshme

Rritja e burimeve pyjore, zhvillimi rural dhe rritja e punësimit në zonat rurale përmes kryerjes të aktiviteteve në pyje, rivendosjen, ruajtja, përmirësimi i gjendjes në pyje dhe ekosisteme pyjore, parandalimi i zjarreve duke adresuar sfidën e ndryshimit të klimatike, sigurimin ndihmë në menaxhimin e integruar të pyjeve drejtë zbatimit në parandalim dhe masave rehabilituese ndaj aktiviteteve negative.

3.1 Objektivat specifike

- Përmirësimi i cilësisë të jetës në zonat rurale përmes krijimit të hyrave nga pyjet
- Rritja e sipërfaqeve me pyje dhe menaxhimi i sipërfaqeve të pyjeve të reja
- Përmirësimi i gjendjes shëndetësore në pyje të degraduara në pronësi shtetërore dhe private
- Përmirësimin të strukturës të grumbujve pyjorë dhe zvogëlimi eroziv i tokave pyjore
- Përmirësimin të cilësisë së ujit, ulja e ndikimit të vërshimeve përmes pyllëzimeve të tokave pyjore dhe bujqësore djerrë
- Hartimi i Programeve dhe Planeve të menaxhimit në pyjet private

- Mbështetja në zhvillimin e organizatave jo qeveritare në sektorin e pylltarisë
- Përmirësimi dhe zhvillimi i infrastrukturës pyjore

4. Lidhja me masat tjera të program

Kjo masë është e lidhur me masën për agro-mjedis dhe klimë të PBZHR me Masën 1 për modernizimin e fermës, duke marrë parasysh se pyllëzimi ndikon në përmirësimin e mikro klimës, the kjo bënë që bimët të jenë më të jenë më të qëndrueshme ndaj ndryshimeve klimatike dhe thatësisë gjithashtu me masën 3 duke marrë parasysh se produktet jo drusore të pyllit mund të përdoren në industrin përpunues dhe me Masën 7 që ndihmon në ngritjen e potencialit grumbullues të produkteve jo drusore të pyllit.

Zbatimi i programit ka për qëllim ndërmarrjen e aktiviteteve parandaluese në pyjet e reja, të cilat mund të trajtohen me masa të rrallimit para-komercial (çlirime, pastrime), duke realizuar një përkujdese ndaj grumbujve të riinj pyjor përmes favorizimit për nga rritja dhe cilësia e drurëve të ardhshëm. Gjithashtu, është e rëndësishme marrja e masave parandaluese në zonat e pyjeve me rrezik të lartë nga zjarret pyjore duke ndërmarrë masat e krasitjes, hapjes së brezave kundër zjarrit, largimin e biomasës të thatë të cilët mund të përmbushin nevojat për prodhim të energjisë së renovushme, dhe njëkohësisht të ndikohet në përmbushjen e kriterëve lidhur me ndryshimet klimatike.

Gjithashtu, synohet përmirësimi i cilësisë së jetesës së banorëve në zonat rurale nëpërmjet diversifikimit të aktiviteteve në ferma dhe jashtë fermave, me qëllim të krijimit të vendeve të reja të punës dhe rritjes së të ardhurave të banorëve ruralë; - Mbrojtja e mjedisit dhe e resurseve natyrore, nëpërmjet investimeve trajtim të mbetjeve, si dhe në energji të ripërtëritshme, duke ndikuar në uljen e emetimit të karbonit , përmes nëpërmjet ndihmës në zhvillimin e favorizimin e drurëve të s ardhmes dhe largimit të drurëve të mbytur, drurëve të thatë në zonat me rrezik të lartë të zjarreve që mund të përdoren si biomasë për prodhim të energjisë të ri përtëriteshme, njëherit zvogëlimin e rrezikut nga zjarret në pyje dhe zhvillimin e aktiviteteve në përmirësimin e cilësisë të pyjeve dhe rritjen e vlerës mjedisore.

5. Përfituesit

- Personat fizik dhe juridik që janë pronarë të tokës ;
- Pronarët e pyjeve dhe tokave pyjore private
- Personat fizik dhe juridik që menaxhojnë me pyje dhe toka pyjore shtetërore dhe private (shoqata, qiramarrësit, koncesionarët, menaxhuesit e përbashkët etj.) Për pyllëzim dhe agropylltari, për toka që shihen si potencial për mbështetje pronë e shtetit në kushte që këto toka menaxhohen nga ndonjë trup privat apo komuna;
- Nivelet komunale që menaxhojnë me pyje
- Shoqatat profesionale dhe të pronarëve të pyjeve

6. Kriteret e përbashkëta të pranueshme

Projektet e mbështetura duhet të jenë në përputhje me Programin Kombëtar të Pyllëzimit dhe Ripyllëzimit 2018 – 2027 dhe dokumentet tjera të ndërlidhura për sektorin e pylltarisë dhe për çështjet globale klimatike. Pyllzimi duhet të bëhet sipas dhe në bazë të kërkesave të Ligjit Pylltari i Kosovës , udhëzimet administrative relevante, Planit Menaxhes i Pyjeve, (nëse egziston), Plani Vjetor Menaxhues i Pyjeve dhe Plani Nacional për Pyllzimi dhe Ripyllzim.

7. Kriteret specifike të pranueshme

- Të gjithë aplikuesit duhet të dëshmojnë pronësinë e tokës për pyllëzim apo ripyllëzim.
- Sipërfaqet minimale për realizimin e masës mbështetëse është për;
- Pronarët e pyjeve private dhe shoqatat me sipërfaqe minimale nga 0.5 ha
- Toka pyjore publike komunale dhe shtetërore me sipërfaqe minimale 2 ha;
- Pyllëzimi duhet të përputhet me objektivat e masës dhe dokumentin e politikave dhe strategjisë për pyjet; Rritja e burimeve pyjore;
- Shpenzimet e mirëmbajtjes janë të pranueshme vetëm për pyllëzimin e pyjeve private dhe atyre të shoqatave.
- Cungishtet me rrotullim të shkurtër dhe drunjëve të Krishtlindjes janë të përjashtuara nga ndihma.
- Toka bujqësore dhe jo bujqësore do të jenë të pranueshme.
- Mbjellja e drunjëve duhet të përshtatet me kushtet lokale, në përputhje me mjedisin dhe të rrisë biodiversitetin. Përzgjedhja e specieve, varieteteve, ekotipeve dhe prejardhjes, si dhe e drunjëve do të marrë parasysh nevojën për elasticitet ndaj ndryshimeve klimatike dhe fatkeqësive natyrore, si dhe karakterin e mundshëm invaziv të specieve.
- Nuk mund të krijohen pyje të rinj në zonat e mbrojtura natyrore, me përjashtim të rasteve kur rritja e mbulesës pyjore është ndër ndërhyrjet e dëshiruara të parashikuara në planet e menaxhimit ose instrumentet ekuivalente të vendosura për menaxhimin e këtyre zonave natyrore.
- Marrësi është i detyruar të marrë një leje pyllëzimi të lëshuar në emër të tij dhe të miratuar nga autoriteti pyjor (rezoluta miratuese e planit të pyllëzimit). Leja do të bazohet në planin e pyllëzimit, që do të bëhet në përputhje me legjislacionin pyjor të Republikës së Kosovës. Autoritetet përkatëse (autoriteti i mbrojtjes së natyrës, mbrojtjes së ujit) marrin pjesë në procedurën e miratimit – siç kërkohet nga legjislacioni kombëtar.
- Mbështetja është e mundur nëse mbjellja shtesë është e nevojshme në rastin e zonave të pyllëzuara të vetëmbjellura/spontane (p.sh. në toka bujqësore të braktisura ku filloi të shfaqej bimësia drunore); në këtë rast, kostot e krijimit vetëm për sipërfaqen nën plantacion shtesë janë të pranueshme. Për sa i përket kostove të mirëmbajtjes (përfshirë p.sh. rrethime, etj.) - e gjithë zona e "pyllëzuar" (me origjinë natyrore dhe artificiale) mund të mbulohet (pasi e gjithë zona duhet të trajtohet me pastrim të hershëm dhe të vonë sipas nevojave të llojit. të trungut të ri pyjor), nëse aktivitetet e mirëmbajtjes kryhen rregullisht.
- Mbështetja nuk do të përjashtojë përdorimin e materialeve druri ose jodrusore ose të mallrave dhe shërbimeve të tjera pyjore për arsye ekonomike (si inokulimi i tartufit, vjelja e qëndrueshme, rrallimi me materialet që shiten për energji gjatë periudhës së mirëmbajtjes, etj.) për sa kohë që ky përdorim nuk dëmton funksionet mjedisore ose

mbrojtëse. Në raste të tilla kjo duhet të merret parasysh gjatë llogaritjes së nivelit të mbështetjes.

- Në zonat ku mbjellja e drunjëve vështirësohet nga kushtet e rënda pedo-klimatike (disponueshmëria e pakët e ujit, toka të varfra etj.) mund të sigurohet mbështetje për mbjelljen e llojeve të tjera drunore shumëvjeçare, si shkurre, të përshtatshme për kushtet lokale.
- Për agropylltarinë, raporti i rekomanduar i tokës pyjore/drunjëve dhe tokës bujqësore në vend duhet të përcaktohet nga vendi përfitues duke marrë parasysh kushtet pedo-klimatike lokale, speciet pyjore (speciet e aplikueshme të pemëve dhe shkurreve) dhe nevojën për të siguruar përdorimin bujqësor të tokës. Si rekomandim, në të njëjtin sistem agropyjor duhet të mbillen më shumë se një specie drurësh pyjore, veçanërisht dru me shumë qëllime (si dru frutorërt ashtu edhe lëndë drusore), duke kontribuar kështu në një biodiversitet më të gjerë. Vendi përfitues do të përcaktojë numrin maksimal dhe minimal të druve në maturim. Ky numër duhet të pasqyrojë përdorimin e dyfishtë të tokës. Në këtë drejtim, si mesatare e përafërt, do të rekomandoheshin maksimumi 250 dru për hektar.
- Për të rivendosur dëmin, është e nevojshme një njohje formale nga autoritetet publike që pranojnë zyrtarisht një ndodhi të fatkeqësisë natyrore. Vendi/rajoni përfitues duhet të japë një referencë në Programin e Zhvillimit Rural për metodën e vlerësimit të dëmeve të tilla.

8. Investimet e pranueshme

8.1 Shpenzimet e pranueshme për pyllëzimi

Veprimet e pranueshme janë në tërë territorin e Republikës së Kosovës. Veprimet e pranueshme përfshijnë krijimin e pyjeve të reja përmes pyllëzimit dhe krijimin e pyjeve të përziera me qëllim të rritjes të biodiversitetit duke përdorur fara dhe fidanë me prejardhje vendore dhe vlerë të shtuar të pyjeve duke mundësuar njëherit inokulimin e micelit të tartufit.

- Veprimet do të fokusohen
- Tokat jobujqësore
- Tokat bujqësore të braktisura
- Tokat pyjore të degraduara
- Tokat pyjore me ripërtëritje spontane/ natyrore
- Zonat e rrezikuara nga erozioni dhe zjarret pyjore
- Brigjet e lumenjve

8.2 Agropylltaria

- Të pranueshme janë veprimet e pranueshme janë për tërë territorin e R. Kosovës
- Veprimet do të fokusohen në;
- Toka jo bujqësore
- Toka bujqësore të braktisura
- Toka pyjore me ripërtëritje spontane/ natyrore
- Zonat erozive të brigjeve të lumenjve
- Sipërfaqet e pyjeve të degraduara nga fatkeqësitë natyror
- Shpenzimet e pranueshme lidhur me pyllëzimet, agropylltaria dhe ripyllëzimi do të përfshijnë përgatitjen e tokës, ngritje dhe mirëmbajtje vjetore për hektar të pyllit, përfshirë rrethimin, pastrimin, rregullimin (drejtimin) dhe çlirimin e fidanëve për një

periudhë maksimale prej 5 vjeçare. Për realizimin e mbjelljeve përparësi do ti jepet ngritjes të pyjeve me lloje fletorë dhe krijimin e pyjeve të përziera për nga lloji.

8.3 Shpenzimet e pranueshme

- Shpenzimet e ngritjes dhe mirëmbajtjes për periudhën 7 vjeçare në rast të pyllëzimit dhe 5 vjeçare në rast të agro-pylltarisë. Posçërisht shpenzimet përfshinë:
- Përgatitjen e projektit të pyllëzimit, ripyllëzimit, agro-pylltarisë (ngritjen e plantacioneve për drurë frutorë dhe rritje të shpejtë)
- Analizat e përbërjes të tokës,
- Përgatitjen e sipërfaqes për mbjellje,
- Transportin, ruajtjen dhe mbajtjen e përkohshme të farërave dhe/ose fidanëve,
- Blerjen e fidanëve,
- Pagesën për mirëmbajtje (drejtimi, t'harrjen, pastrimin, çlirimin) dhe rimbjelljen e drunjëve që nuk kanë nxënë rrethoja të përkohshme, nëse kërkohet
- Pagesën e fuqisë punëtore
- Blerje të mekanizmit mbjellës dhe (veglave të punës)

8.4 Parandalimi dhe sajimi i dëmeve në pyje nga zjarret pyjore

- Të pranueshme për përkrahje janë shpenzimet e aktivitete për ngritjen dhe shpenzimet specifike për parandalimin e zjarrit;
- Veprimet e ripërtëritjes janë të pranueshme në tërë territorin e R. të Kosovës
- Veprimet e parandalimit janë të pranueshme në zonat me rrezikshmëri të lartë dhe të mesme nga zjarret pyjore (shkalla I-III)
- Veprimet do të fokusohen në;
- Krijimi i sistemit për mbrojtjen e pyjeve
- Përmirësimin e shëndetit të pyjeve dhe rritjen e rezistencës ndaj dëmtuesve dhe sëmundjeve
- Krijimi i sistemit për parandalimin dhe mbrojtjen e pyjeve nga zjarri
- Krijimin e pyjeve për mbrojtje nga erërat

8.5 Shpenzimet e pranueshme

- Operacionet për mirëmbajtjen e infrastrukturës mbrojtëse, si shtigjet pyjore, binarët, pikat e furnizimit me ujë, vatrat e zjarrit, zonat e pastruara dhe të prera.
- Praktikë parandaluese të pylltarisë, si kontrolli i përsëritur i bimësisë, pastrimi, rrallimi, krasitja dhe diversifikimi i strukturës së vegjetacionit (p.sh. diversifikimi dhe krijimi i ndërprerjeve vertikale dhe horizontale të mbulesës).
- Pajisjet e komunikimit.

8.6 Restaurimi i pyjeve të dëmtuara nga zjarri

- Të pranueshme për përkrahje janë shpenzimet për restaurimin e potencialit të pyjeve të dëmtuar nga zjarri ose fatkeqësit natyrore, përfshirë dëmtuesit, sëmundjet edhe ndodhit katastrofike dhe ndryshimet klimatike;
- Veprimet e restaurimit:
- Pastrimi i pyjeve të dëmtuara nga zjarret, erërat dhe fatkeqësitë tjera natyrore,
- Ripyllëzimi i pyjeve të dëmtuara duke përdorur lloje të drurëve vendor për krijimi i pyjeve të përziera,

8.7 Shpenzimet e pranueshme përfshijnë

- Të gjitha shpenzimet e kësaj mase ndërlidhen me shpenzimet e masës të pyllëzimeve dhe parandalimit të zjarreve në pyje, ajo që veçohet janë;
- Pagesën e shpenzimeve për ndërmarrjen e masave fito sanitare (largimin e drurëve të dëmtuara vendosjen e rendit pyjor pas procesit të tërheqjes materialit drunor)
- Pagesën për ri kultivimin e bimësisë të dëmtuar me qëllim të rehabilitimit të habitatit
- Restaurimit të objekteve të dëmtuara (objekteve mbrojtëse, pikave vëzhgimore, instalimeve të ndrushme, shtigjeve

8.8 Përmirësimi i elasticitetit dhe vlerës të mjedisit të ekosistemeve pyjore

- Të pranueshme për përkrahje janë; Veprimet e ripërtëritjes janë të pranueshme në tërë territorin e R. të Kosovës
- Veprimet e përmirësimit;
- Përmirësimi i pyllit përmes masave përkatëse silvikulturale
- Hartimin e planeve (programeve) menaxhuese të pyjeve bazuar në vlerën e shtuar për pyjet private
- Përmirësimi i strukturës, përbërjes të pyjeve dhe konvertimi i pyjeve të ulëta të degraduara në pyje me trungje të larta (diversifikimi i vlerave)
- Shndërrimi i kulturave pyjore (halorëve) në pyje të përziera me fletorë dhe rritja e vlerave të biodiversitetit
- Ripërtëritja e pyjeve të degraduara nga prerjet e pa rregullta përmes mbjelljes të llojeve pionere (pararendëse) për sigurimin e ripërtëritjes natyrore.
- Investime në të mirat publike, mjedisore dhe funksionit mbrojtës mund të përfshinë:
- Ngritja e shtigjeve për ecje, ambiente rekreative në shkallë të vogël, tabela, tabela informacioni, strehimore dhe pika vëzhgimi.
- Zbatimi i metodave miqësore me mjedisin për trajtimin e materialeve, si investimet në trajtime të veçanta "të njëhershme"³⁹, teknologji, veprime të cilat kryesisht i shërbejnë qëllimeve mjedisore dhe/ose të komoditetit publik, por gjithashtu mund të sjellin përfitime ekonomike afatgjatë, si p.sh. krasitja, nënmbjellja ose mbrojtja e tokës (mund të përfshijë në radhë të parë futjen e përmirësimit të duhur).
- Mirëmbajtja e përgjithshme ose shpenzimet operative nuk mbështeten nga ky lloj i operacioneve.

8.9 Shpenzimet e pranueshme përfshijnë

- Hartimin e planeve të menaxhimit afatgjata dhe vjetore për pyjet private
- Zbatimin e masave të silvikulturës (rrallime para komerciale dhe rrallimet komerciale), rregullimin e strukturës, përbërjes të llojeve
- Shndërrimin konvertimin e pyjeve cungishte dhe largimin e specieve invazive
- Përdorimin e farave, kalemave, fidanëve vendore të përshtatshme me kushtet klimatike
- Modernizimin e teknologjisë, makinerisë dhe mjeteve të punës për përdorimin e drurit si biomasë për burime të ripërtërishme të energjisë

³⁹Trajtimet e njëhershme janë investime për përmirësimin e pyllit vetëm një herë brenda periudhës së programimit ose brenda afatit kohor të planit të menaxhimit të pyjeve. Një shembull është rrallimi, i cili mund të zbatohet në një frekuencë prej 10-30 vjetësh, në varësi të specieve të pemëve dhe llojit të trungut. Nuk është një lloj operacioni për mirëmbajtje me ndërhyrje të rregullta dhe mund të adresohen vetëm kërkesa specifike, jo veprime të fokusuara në interesin e vetëm ekonomik.

9. Kriteret e përzgjedhjes

Në pyllëzime dhe ripyllëzime prioritet do tu jepet ngritjes të pyjeve me lloje autoktone, pyjeve të përziera të qëndrueshme ndaj faktorëve biotik dhe abiotik si dhe zonave me rrezikshmëri të erozionit dhe zjarret pyjore.

- Me prioritet do të merren projektet për pyllëzimet dhe ripyllëzimet të tokave private të përshtatshëm për të rritur vlerën dhe cilësinë tyre.
- Me agropylltari prioritet do t'i jepet promiovimit dhe ngritjes të plantacioneve me drurë frutorë (prodhime jo drunore) në toka e braktisura private si dhe mbjelljen e llojeve autoktone me rritje të shpejtë për prodhim të bimasës
- Në aspektin e përmirësimit të elasticitetit të pyjeve dhe përmirësimit të vlerave mjedisore të ekosistemeve pyjore me prioritet do të konsiderohet marrja e masave për shndërrimin e pyjeve, përmirësimin strukturës duke rritur qëndrueshmërinë ndaj faktorëve të ndryshëm. Prioritet do t'iu ipet pronarëve të tokave private.

10. Intensiteti i ndihmës

Shkalla e përkrahjes për ngritje të pyjeve do të jetë

100% për të gjitha shpenzimet e pranueshme për projektet e pyllëzimit në zonat rurale'

Për të gjithë përfituesit përfshirë përgatitja e planit për pyllëzim dhe për parandalimin ose restaurimin në rast të dëmeve.

Shkallët e përkrahjes që rezultojnë për shpenzimet e ngritjes së pyjeve janë si vijon:

Shpenzimet e mirëmbajtjes

Shpenzimet e mirëmbajtjes do të jenë të pagueshme deri në 7 vite pas ngritjes së pyllit të ri duke përfshirë;

- Zëvendësimin e fidanëve të dështuar pas pyllëzimit në rastet kur suksesi i pyllëzimit është në masën suksesit të zënies minimumi 70 % të fidanëve për vitin e parë, të dytë dhe të tretë pas ngritjes.
- Shpenzimet e mirëmbajtje për pesë vite në drejtimi, t'harrjen, pastrimin, çlirimin të fidanëve
- Mirëmbajta, çlirimet zbatohen dy herë në vit brenda pesë viteve pas ngritjes me një rënie në dy vite e fundit moshës si;

Vitet	Viti 1	Viti 2	Viti 3	Viti 4	Viti 5
Trajtimet	2	2	2	1	1
EUR/ha					
Përkrahja për vit					

Parandalimi dhe sajimi i dëmeve në pyje nga zjarret pyjore

Për zbatimin e kësaj mase shkalla e përkrahjes do të jetë 100% shpenzimeve të gjithmbarshme të pranueshme. Restaurimi dhe parandalimi i aktiviteteve (përfshirë investimet) në pyje të dëmtuara nga zjarri

11. Buxheti indikativ

Viti	Kontributi publik		Kontributi privat		Kostoja e investimit të përgjithshëm
	EUR	100%	EUR		EUR
2022					

2023					
2024					
2025	200,000	100%			200,000
2026	200,000	100%			200,000
2027	200,000	100%			200,000
Total	600,000	100%			600,000

12. Treguesit

Treguesit M 11	Caku i synuar deri ne vitin 2027
Tokë bujqësore dhe jobujqësore e pyllëzuar (ha);	n/a
Investime totale në Masën 11	600,000
Sipërfaqja e sistemeve të agropylltarisë së krijuar (ha);	n/a
Zona e pyjeve që ka përfituar nga mbështetja për të përmirësuar elasticitetin dhe vlerën mjedisore të ekosistemeve pyjore (ha).	n/a
Zonë pyjore që ka përfituar nga mbështetja për parandalimin dhe restaurimin nga dëmtimet në pyje nga zjarret pyjore (ha).	n/a

*Treguesit për këtë masë do të përgatiten para zbatimit të masës dhe finalizimit të kësaj përmbledhjeje të masës.

13. Procedura administrative

Procedura administrative për zbatimin e kësaj mase do të përfshijë fazat e mëposhtme kontroll i plotësisë dhe përshtatshmërisë së aplikimit; ndarja e fondeve; zbatimi i aktivitetit; kontabilitetit dhe pagesave të mbështetjes. Procedura administrative do të respektojë kërkesat e PBZHR dhe do të pasqyrohet në manualët dhe procedurat përkatëse për masën. Aplikanti për pyllëzim së pari duhet të përgatisë planin e pyllëzimit sipas legjislacionit kombëtar. Llogaritjet për ndihmën e dhënë në bazë të shpenzimeve standarde ose shpenzimeve shtesë duhet të jenë të përshtatshme dhe të sakta dhe të bëra paraprakisht në bazë të një llogaritjeje të drejtë, të barabartë dhe të verifikueshme. Një organ që është funksionalisht i pavarur nga autoritetet përgjegjëse për zbatimin e programit dhe posedon ekspertizë përkatëse do të bëjë llogaritjet ose ofrojë certifikatën e cila vërteton përshtatshmërinë dhe saktësinë e llogaritjeve.

14. Shtrirja gjeografike e masës

Kjo masë do të zbatohet në të gjithë territorin e Republikës së Kosovës. Fushëveprimi gjeografik i masës për pyllëzim mund të kufizohet nëpërmjet programit kombëtar të pyllëzimit apo dokumentit udhëzues, si pjesë e Programeve Kombëtare për Pyllzim dhe Ripyllzim 2018 -2027. Fushëveprimi gjeografik i masës për parandalimin e zjarreve pyjore dhe aktivitetet e kthimit do të kufizohen në zonat e klasifikuara me rrezikshmëri të mesme apo të lartë nga zjarri.

9.RRJETI KOMBËTAR I ZHVILLIMIT RURAL

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, ka planifikuar t themloj Rrjetit Kombëtar Rural duke u baza në Ligjin për Zhvillimit Rural është Ligji r.08/l-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural dhe Rregullorja e BE-se Nr.1305/2013. RrKR do të themelohet perms udhezimit administrative.

Objektiva e Rrjetit Kombëtar të Zhvillimit Rural

Objektive e përgjithshëm e Rrjetit Kombëtar te Rural është që të grumbullon energjinë e të gjithë akterëve në proceset e zhvillimit rural dhe të promovon rrjedhën efektive të informacioneve, shkëmbim idesh dhe praktika te mira të bashkëpunim me te gjitha organizatat dhe institucionet që janë te përfshira ne zhvillimin rural.

Me qëllim që të:

- Përmirësohet cilësia e jetës dhe zhvillimi ekonomik në zonat rurale;
- Përmirësohet qeverisja lokale për hartimin dhe zbatimin e strategjive te zhvillimit lokal
- Ekonomi bujqësore dhe pyjore bazuar në ferma të modernizuara
- Bujqësia e cila duhet të favorizojë biodiversitetin dhe ruajtën e mjedisit

Kjo rrjedh e informacioneve do të ndihmojë një mase te madhe rritjen e ndërgjegjësimit dhe ndërtimit te kapaciteteve të të gjithë akteret, do te nxisë shfrytëzimin e masave dhe financimin ne kuadër te RrKZHR.

Ngritja dhe funksionimi i Rrjetit Kombëtar te Zhvillimit Rural

Për të arritur objektivat e rrjetit, për ngritjen dhe funksionimin e tij do te bëhen veprimet e mëposhtme te pranueshëm;

- a) Sigurimi dhe zhvillimin e kapaciteteve njerëzore, si dhe mbulimin e shpenzimeve të ndryshme;
- b) Të siguroj kërkesat logjistike që janë të nevojshme për funksionimin e rrjetit;
- c) Të siguroj shpenzimet administrative;
- d) Menaxhimi i rrjetit;
- e) Veprime të tjera në lidhje me zbatimin.

Rrjeti i Kombëtar Rural do të funksionojë bazuar sipas disa parimeve:

- Bashkëpunimi horizontal dhe vertikal brenda Rrjetit dhe me organizata te tjera jasht Rrjetit dhe me institucionet në nivel kombëtar dhe Evropian;
- Rrjetzimi;
- Partneriteti vullnetar;
- Barazia;
- Përfaqësim dhe partnerit i organizuar.

Veprimtaritë e Rrjetit Kombëtar te Zhvillimit Rural

Aktivitetet dhe metoda e animacionit do te përcaktohen në bazë te objektivit të shpërndarjes dhe përvetësimit të strategjisë së zhvillimin rural dhe temat qe do te diskutohen në takimet që do të organizohen duke marrre në konsiderate objektivat e RrKZHR.

Aktivitetet kryesore te Rrjetit Kombëtar të Zhvillimit Rural

- nxitja e aktiviteve të studimit dhe analizës së PBZHR dhe për qeverisjen e politikave të zhvillimit rural;
- duke mbështetur përmirësimin e efikasitetit të PBZHR duke marrë në konsiderate evoluimin e kontekstit dhe prioritetet tematike/territorial te parashikuara ne PBZHR;

- mbështetje në përgatitjen dhe zbatimin e dokumenteve të ofruara nga forum kombëtar I përhershëm për partneritet (në lidhje me veprimin nga pika , brenda planit të veprimit) duke trajtuar çështjet specifike dhe tematike, duke forcuar në këtë mënyrë konsensusin për politikën publike, me qëllim të përmirësimit të performancës së PBZHR;
- ofrimi i shërbimeve të trajnimeve për ngritjen e kapaciteteve institucionale me qëllim të mbështetjes së zhvillimit të qeverisjes lokale të GLV-ve;
- organizimi i shkëmbimit të përvojave ndërmjet aktereve të zhvillimit rural në nivel kombëtar, gjithashtu me vendet anetare të BE-se (duke përfshirë lehtësimin e shkëmbimit të ekspertizës dhe mbështetje lidhur me zbatimin dhe vlerësimin e politikës së zhvillimit rural, mbështetje për GLV-te dhe akterët/partneritetet tjera potenciale me qëllim zbatimin të projekteve të bashkëpunimit ndërterritorial dhe trans- kombëtar;
- duke ofruar udhëzime në lidhje me mënyrën e identifikimit të praktikave dhe inovacioneve të mira, klasifikimi dhe përrhapja e tyre;
- importimi i praktikave dhe inovacioneve më të mira Evropiane dhe ndërkombëtare nëpërmjet kontakteve ndërmjet anëtareve të Rrjetit të Zhvillimit Rural Evropian dhe Rrjetit Rural Kombëtar të tjera.
- asistencë teknike për transferimin dhe zbatimin e praktikave dhe inovacioneve të mira bazuar në kërkesat e pjesëmarrësve rural.
- informimi dhe komunikimi në lidhje me programin dhe masat e zhvillimit rural.
- ofrimi i informacionit në lidhje me zhvillimin e zonave rurale në BE dhe me vendet tjera;
- organizimi i takimeve dhe seminareve në nivelin Komunitar për akteriet që janë aktive të përfshira në zhvillimin rural;
- aksionet e promovimit të produkteve specifike lokale të çertifikuara (tradicionale, ekspozita, reklama etj);
- veprimet e promovimit dhe inkurajimit të krijimit dhe funksionimi administrativ të grupëve prodhuese të njohura sipas dispozitave të legjislacionit kombëtar në fuqi;
- informimi dhe promovimi i aktiviteteve dhe shërbimeve turistike (guida turistike, fletëpalosje dhe paraqitja e objektivave turistike etj)
- sigurimin e burimeve njerëzore që do të punojnë në mënyrë të përhershme për Rrjetin Komëtar të Zhvillimit Rural
- nxitje/animimi dhe koordinimi i aktiviteteve të Rrjetit Komëtar të Zhvillimit Rural;
- mbështetje për monitorimin fizik procedural dhe financiar;
- koordinimi i Grupeve Punuese Tematike;
- blerja e mallrave (kompjuter, produkte IT, mobilje dhe çdo mall tjetër që lidhet me strukturën e Rrjetit Kombëtar të Zhvillimit Rural;
- hartimi i faqes së internetit të RrKZHR (në lidhje me të gjitha aktivitetet në Planin e Veprimit);
- sigurimin e shpenzimeve të pjesëmarrjes në ngjarjet e Rrjetit Rural Evropian, kontakte me partnere dhe anëtarë të tjerë të Rrjetit për organizimin e aktiviteteve në plan; shpenzimet e përgjithshme më të afërta etj.

Duke marrë parasysh nevojën për ngritjen e kapacitetit dhe për ekspertizë më specifike në këtë fushë, RrKZHR do të mbështet në vazhdimësi zhvillimin me mjetet të ofruar dhe këtë lloje të ekspertizës, në këtë mënyrë bëhet sigurimi i shpërndarjes dhe vëzhgimit të studimeve të ndryshme drejtë përfituesëve të rrjetit. Duke përfituar nga shërbimet e RrKZHR si anëtarë brenda kësaj të fundit, shërbime konsulence-këshillim (publike, private)

duke përfshirë edhe përfaqësuesit e tyre në territor, mund të punojë në drejtim të rritjes së kompetencës së shërbimeve të ofruar në mënyrë që ky i fundit të mund të ofrojë këshilla reale për fermerë.

Është thelbësore të sigurohet që GLV-të janë të përgatitura për të përmbushur rolin e tyre. Rrjedhimisht, RrKZHR do të mbështesin formulimin dhe ofrimin e shërbimeve të trajnimit për ngritjen e kapaciteteve institucionale për të mbështetur rritjen e qeverisjes lokale/GLV. Analiza e pyetësorëve drejtuar akterëve të përfshirë në zhvillimin rural zbulon faktin se mjetet më efektive të komunikimit dhe informacionet janë takimet e drejtperdrejta dhe ngjarje të tjera informative, shkembimi i praktikave dhe ideve të mira (seminare, konferenca, simpoziume, panairë etj.) në nivel lokal (komunat, shkolla etj.). Këto pasohen nga mjetet indirekte shumë të rëndësishme të komunikimit duke përdorur material informative (fletëpalosje, broshura, guida, posteret etj.) në nivelin lokal, spotet televizive të cilët përdoren nga disa akter lokal si: fermerë, pronar pyjesh, fermat komerciale, komunitetet e vogla nga zonat rurale, grupet etnike dhe pakicat etj.

10. INFORMATA LIDHUR ME BASHKËVEPRIMIN E PBZHR 2023-27 ME MASAT E FINANCUARA NGA BURIME TË TJERA

10.1 Kriteret e demarkacionit të PBZHR me mbështetjen në kuadër të dritareve të Kornizës Programuese IPA III

Dokumenti “Përgjigja Strategjike” paraqet si Kosova planifikon të përdorë Asistencën Financiare IPA III për të kontribuar në objektivat e përgjithshme dhe specifike të përshkruara në Kornizën Programuese IPA III. Në veçanti, dokumenti ofron një artikullim të veprimeve të planifikuara përgjatë prioritetëve kryesorë tematike brenda pesë dritareve tematike. Në përputhje me angazhimin për një proces zgjerimi të bazuar në merita, përzgjedhja përfundimtare e veprimeve që do të financohen duke marrë parasysh vlerësimin e performancës së institucioneve përkatëse në agjendës e zgjerimit, angazhimin e tyre dhe përparimin në zbatimin e reformave. Vetëm veprimet që janë mjaft të pjekura teknikisht janë konsideruar të gatshme për miratim dhe janë paraqitur në këtë dokument.

PZHR 2023-27 me kornizën e IPA III ndërlidhet përmes dritares 3, 4 dhe 5 (3. Agjendën e gjelbër dhe lidhje të qëndrueshme; 4. Konkurrueshmëria dhe rritja gjithëpërfshirëse dhe 5. Bashkëpunimi ndërkufitar dhe territorialë të bazuara në parimet kryesore të mëposhtme:

Dritarja 3: Agjenda e gjelbër dhe lidhja e qëndrueshme

Prioriteti tematik 1 Mjedisi dhe ndryshimi i klimës,

Objektivat që do të ndiqen përfshijnë reduktimin e rreziqeve mjedisore të shkaktuara nga ndotja e ajrit, ujit dhe mbeturinave dhe përmirësimi i furnizimit me ujë. Kjo do të bëhet përmes projekteve të infrastrukturës, por edhe përmes ngritjes së kapaciteteve të institucioneve përkatëse. Mbështetja gjithashtu duhet të merret në konsideratë për rrjetin Natura 2000, Planin e Veprimit të Biodiversitetit të Ballkanit Perëndimor 2030 dhe Planin e Restaurimit të Peizazhit Pyjor të Ballkanit Perëndimor të kërkuar nga Agjenda e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor. Veprimet synojnë të kontribuojë në tranzicionin gradual të sektorit të energjisë drejt dekarbonizimit dhe efikasitetit të mëtijshëm të energjisë, duke nxitur një sistem të integruar të menaxhimit të mbeturinave dhe kalimin në ekonomi rrethore në Kosovë dhe përmirësimin e shërbimeve të grumbullimit dhe trajtimit të ujërave të zeza, në përputhje me Marrëveshjen e Gjelbër Evropiane dhe

PBZHR do të ndërlidhet me D3, PT1 përmes investimeve në krijimi dhe mbrojtja e pyjeve (M11) Investimet në prodhimin e energjisë së rinovueshme dhe menaxhim të plehrave dhe mbetjeve (M1, M3, M7) Agro-mjedis (M4)

Dritarja 4: Konkurrueshmëria dhe rritja gjithëpërfshirëse

Prioriteti tematik 3 Bujqësia dhe zhvillimi rural

Objektivi është të sigurohet diversifikimi dhe zhvillimi rural i ekonomisë rurale, të sigurohet qasje e barabartë e burimeve dhe grave në mbështetjen ekonomike dhe mundësitë zhvillimore të disponueshme për sektorin e bujqësisë dhe përafrimi i mëtejshëm i kuadrit legjislativ dhe institucional me rregullat e BE-së. Mbështetja është parashikuar në formën e ngritjes së kapaciteteve dhe mbështetjes financiare për prodhuesit, duke përfshirë masat afirmative për gratë, për të rritur prodhimin dhe produktivitetin, si dhe për të zhvilluar një sektor të qëndrueshëm fitosanitar. Mbështetja gjithashtu mund të konsiderohet në vitin 2023 ose 2024 për të forcuar menaxhimin e burimeve të tokës në Kosovë, për të mbështetur bujqësinë miqësore me mjedisin dhe atë organik, për përafrimin me kornizën e re legjislative të BE-së për sistemet e qëndrueshme të ushqimit të vendosur për zbatimin e Strategjisë së BE-së Farm to Fork dhe përafrimi i operatorëve agro-ushqimor dhe ndërmarrjeve dhe fermave të prodhimit primar me standardet e BE-së për sigurinë ushqimore, shëndetin dhe mirëqenien e bimëve dhe kafshëve.

Mbështetja synon të përmirësojë konkurrencën e sektorit agro-rural dhe të forcojë zbatimin e standardeve të sigurisë dhe cilësisë së BE-së brenda sektorit, gjithashtu përfshin ndërtimin e kapaciteteve dhe mbështetjen financiare për prodhuesit për të rritur prodhimin dhe produktivitetin, dhe do të mbështesë zhvillimin e një sektori të qëndrueshëm fitosanitar. Ky veprim ka dy komponentë: 1. Rregullime të përmirësuara të zbatimit dhe performancës së politikës bujqësore dhe rurale të Kosovës; dhe 2. Një sektor fitosanitar i qëndrueshëm i përafruar gradualisht me standardet organizative, institucionale dhe rregullatore të BE-së.

Mbështetja e BE 2023 dhe 2024

- Mbështetje për trashëgiminë kulturore si një mjet për zhvillimin dhe diversifikimin e turizmit
- Forcimi i menaxhimit të burimeve të tokës në Kosovë
- Mbështetje për t'u përafruar me Strategjinë e BE-së Farm to Fork
- Mbështetje për të harmonizuar standardet e BE-së për sigurinë ushqimore, shëndetin dhe mirëqenien e bimëve dhe kafshëve
- Mbështetja edukimin, kërkimin dhe inovacionin drejt një sistemi ushqimor më të shëndetshëm dhe të qëndrueshëm.

PBZHR 2023-27 do të ndërlidhet me D\$, PT 3 përmes investimeve në rritjen e konkurrencës së sektorit agro-rural, përmes investimet në modernizimin e fermave (p.sh., infrastruktura e pemishteve, depove, ujitja ose ndërtimi/rinovimi i stallave, drejt sistemeve më efikase të prodhimit dhe përmbushjes së standardeve të fermave) (M1). Investime për rritjen e efikasitetit dhe produktivitetit të industrisë përpunuese (M3). Investime në arritjen e standardeve kombëtare të standardeve të sigurisë ushqimore (M3). Investimet në projekte për integrimin e fermerëve me zinxhir të shkurtër furnizimi (M1 dhe M3). Investime në trajnime, shërbime këshillimore dhe inovacion dhe kërkime (M8, M10 dhe M13)

Dritarja 5: Bashkëpunimi territorial dhe ndërkufitar

Në kuadër të Instrumentit për Asistencën e Para-Aderimit 2021-2027 (IPA III), Kosova do të zbatojë programe të bashkëpunimit ndërkufitar me Shqipërinë, Maqedoninë e Veriut dhe Malin e Zi, të cilat kanë për qëllim promovimin e marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë, nxitjen e integritit në Union dhe promovimin socio-ekonomik nëpërmjet nismave të përbashkëta lokale dhe rajonale.

2021-2027 IPA III Programi i Bashkëpunimit Ndërkufitar Shqipëri – Kosovë

Në zonën e programit ka potenciale kryesisht të nënshfrytëzuara për zhvillimin ekonomik në sektorë të ndryshëm, si mjedisi, turizmi, burimet kulturore dhe natyrore. Autoritetet rajonale dhe lokale në zonën e pranueshme kanë kapacitete të kufizuara për të adresuar këto sfida dhe për të pozicionuar më mirë veten për financimin e ardhshëm të BE-së. Pjesëmarrja e tyre aktive në programin CBC është një mundësi thelbësore për të ndarë burimet në adresimin e problemeve të përbashkëta dhe për të siguruar zhvillimin e qëndrueshëm socio-ekonomik të zonës së pranueshme. Kontributi i përgjithshëm i BE-së 2021-2027 është 8,400,000 euro.

2021-2027 IPA III Programi i Bashkëpunimit Ndërkufitar Kosovë – Maqedoni e Veriut

Programi fokusohet në dy nga prioritetet tematike të kornizës së programimit. Së pari, do të synohet prioriteti tematik 2, duke përfshirë mbrojtjen e mjedisit dhe promovimin e përshtatjes dhe zbutjes së ndryshimeve klimatike. Kjo do të kontribuojë në zbatimin nga Kosova dhe Maqedonia e Veriut të Agjendës së Gjellbër për Ballkanin Perëndimor. Veprimet do të fokusohen në përdorimin e qëndrueshëm të burimeve natyrore, efikasitetin e burimeve dhe ekonominë rrethore, burimet e rinovueshme të energjisë dhe zhvendosjen drejt një ekonomie të gjellbër të sigurt dhe të qëndrueshme me karbon të ulët. Së dyti, prioriteti tematik 8 do të synohet, duke u fokusuar në rritjen e konkurrencës duke përmirësuar mjedisin e biznesit në zonat kufitare dhe për të ndihmuar zhvillimin e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, tregtisë dhe investimeve nëpërmjet mbështetjes jofinanciare. Turizmi dhe bujqësia konsiderohen si sektorë me një potencial të lartë dhe kapacitete të papërdorura për të eksploruar dhe zhvilluar më tej rritjen ekonomike, kohezionin social dhe mirëqenien nën një perspektivë BNK. Kontributi i përgjithshëm i BE-së 2021-2027 është 8,400,000 euro.

IPA III – Dritarja 5 Programi i Bashkëpunimit Ndërkufitar 2021-2027 Mali i Zi – Kosovë

Zbatimi i programit siguron që nevojat kryesore si papunësia, mungesa e aftësive dhe kapaciteteve si dhe mungesa e bashkëpunimit ndërmjet autoriteteve publike do të adresohen në çdo operacion BNK. Duke vepruar kështu, programi kontribuon në zhvillimin ekonomik, social dhe territorial të rajonit ndërkufitar në shkallën më të mirë të mundshme. Me përfshirjen horizontale

PBZHR 2023-27 do të ndërlidhet me D4 P përmes investimeve në iniciativat e zhvillimit lokal rural (M5) Qasja LEADER ku ka për qëllim zhvillimin e komunitetit, duke kontribuar në përmirësimet ekonomike, sociale, kulturore dhe mjedisore të zonave lokale, duke angazhuar një numër të gjerë partnerësh privat dhe publik multi-sektorial gjithnjë duke marrë parasysh burimet e komunitetit në nivelin lokal dhe bashkëpunimin ndërkufitar (M5). Investime në diversifikimin e aktiviteteve në zonat rural përmes zhvillimit të turizmit rural dhe aktiviteteve në grumbullimin dhe përpunimin e produkteve jo drusore të pyllit përfshirë bimët mjekësore dhe aromatike (M7)

10.2. Bashkëveprimi i PBZHR 2023-27-it me instrumentet e tjera financiare

Departamenti për Integritet Evropian dhe Koordinim me Donatore është përgjegjës për koordinimin e mbështes nga donatorët bilateral, DIEKP do të shkëmbejë informacione për planifikimin dhe programin nga ITF dhe të sigurojë përfaqësim në komitetet drejtuese të projekteve përkatëse dhe programeve të ndryshme me qëllim që të kontrollojë mbivendosjen e mundshme në mes të PBZHR dhe mbështetjes nga ITF.

10.3 Kriteret e demarkacionit të PBZHR 2023-27 me mbështetje të dritareve në kudër të Kornizës Programuese IPA III

Do të ketë një ndarje të qarte të masve të PBZHR 2023-27 dhe intervenimeve të tjera në kudër të dritareve të Kornizës Programuese të IPA III.

Autoritet Menaxhues e ka cekuar çartë në secilën masë të PBZHR 2023-27 që nuk duhet të këtë financime për masë të njëjta si brenda politikave nacionale ashtu edhe me BE dhe donatore të tjerë. Ligji r.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural, Neni 15, Masat e zhvillimit rural, paragrafi 6, Masat kombëtare të zhvillimit rural dhe masat e zhvillimit rural të financuara nga BE nuk duhet ta dyfishojnë njëra-tjetrën.

Autoriteti Menaxhues është përgjegjës për monitorimin e politikave kombëtare përkatëse në sektorët e bujqësisë dhe zhvillimit rural për të kontrolluar komplementaritetin e tyre dhe për të shmangur mbivendosje në nivel Programi. Sa herë që ka mbivendosje të mundshme në masat e aplikuara të identifikuar, Autoriteti Menaxhues informon institucionet dhe donatorët për të shmangur mbi financim të masave.

Agjencia për zhvillimin e Bujqësisë është përgjegjëse për zbatimin e masave kombëtare në bujqësi dhe zhvillimin rural. Kështu ai do të jetë përgjegjës për kontrollin e kryqëzuar në bazat e tyre të të dhënave duke synuar shmangien e financimit të dyfishtë ndërmjet programit dhe skemave të mbështetjes kombëtare për bujqësinë dhe zhvillimin rural në nivel projekti.

Programi duhet të tregojë hierarkinë e objektivave kombëtare/ndërkombëtare/të IPA-s. Programi duhet t'u japë përparësi masave për të zbatuar në mënyrë progresive standardet e BE-së dhe për të përmirësuar efikasitetin e tregut dhe masat për të krijuar mundësi të reja punësimi në zonat rurale. Programi duhet të sigurojë një përmbledhje të masave të ngjashme me ato nën PBZHR 2023-27-in, por të financuara nga mjete të tjera (buxheti kombëtar, rajonal, lokal, donatorët ndërkombëtarë, etj.).

11. PËRSHKRIMI I PËRMBLEDHUR I STRUKTURAVE TË MENAXHIMIT DHE KONTROLLIT

Përcaktimi i të gjitha autoriteteve të parashikuara në legjislacionin e IPA-s dhe përshkrimi i strukturave të tyre të menaxhimit dhe kontrollit.

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural është përgjegjëse për zhvillimin dhe zbatimin e politikave për bujqësi dhe zhvillim rural që synon arritjen e një zhvillimi të balancuar ekonomik në të gjitha fushat agrorurale të vendit. Në përputhje me Ligjin për Bujqësi dhe Zhvillim Rural, MBPZHR-ja ka krijuar shtyllat e saj kryesore për përgatitjen dhe zbatimin e PBZHR, përkatësisht Autoritetin Menaxhues (AM) në kuadër të Departamentit të Politikave të Zhvillimit Rural dhe Agjencisë për Zhvillimin e Bujqësisë (KS AZHB). MBPZHR po ashtu është përgjegjëse për zbatimin e Instrumentin për Asistencën e Para-Anëtarësimit (IPA/PBZHR) për periudhën 2021-2027. MBPZHR ka përcaktuar strukturën vepruese të PBZHR për të ardhmen, të përbërë nga Autoriteti Menaxhues dhe Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë. Shtyllat kryesore të funksionimit të strukturës së PBZHR-it

formalisht janë përcaktuar sipas Ligjit të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural. Funksionet kryesore të AM dhe AZHB-së janë zhvilluar edhe më tutje sipas strukturës organizative të MBPRZH-së të adaptuara nga Qeveria.

Ministra e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural me mbështetje të projekteve të financuar nga BE ka shënuar progres në themelimin dhe përgatitjen e strukturave operative për menaxhimin dhe kontrollin e fondeve të IPARD (AM dhe AP). Qeveria e Kosovës në vitin 2017 me Vendim të Qeverisë, datë 07/04/2017, nr.10/141, ka krijuar strukturat menaxhuese dhe strukturat operative, derisa strukturat operacionale janë funksionale, strukturat menaxhuese të cilat duhet të themelohen nga Ministri e Financave siç janë Zyres Kombëtare për Autorizim (ZKA) dhe autoriteti i auditimit ende nuk janë funksionale.

Megjithatë aktualisht fondet e IPA-së ende menaxhohen nga Zyra e Bashkimit Evropian në Kosovë - përgjegjëse e për bujqësi dhe zhvillim rural - sipas sistemit të quajtur "menaxhimit të drejtpërdrejtë".

Përcaktimi i të gjitha autoriteteve përkatëse dhe një përshkrim i përmblodhur i strukturës së menaxhimit dhe kontrollit (NIPAC, NAO, MA, Agjencia e PBZHR 2023-27-it dhe Autoriteti i auditimit).

Lloji i autoritetit	Emri i autoritetit/organit, departamentit ose njësisë, kur është e përshtatshme	Shefi i autoritetit/organit (pozita ose posti)	Adresa	Numri i telefonit
<i>Kordinues</i>	<i>NIPAK</i>	<i>Florim Canolli</i> <i>Drejtor, Zyra e Bashkëpunimit për Zhvillim</i>	<i>Zyra e Kryeministrit, Qeveria e Republikës së Kosovës</i>	<i>++383 38 200 27 028</i>
<i>Menaxhues</i>	<i>Autoriteti Menaxhues</i>	<i>Shqipe Dema</i>	<i>Rr. Ukshin Hoti /Prishtinë</i>	<i>++381(0) 38 211 131</i>
<i>Ekzekutues</i>	<i>Aagjencia e Zhvillimit Rural</i>	<i>Venera Çerkini</i>	<i>Rr. Ukshin Hoti /Prishtinë</i>	<i>Tel: ++381(0) 212-625</i>

Për zbatimin e programit PBZHR 2023-27, vendi përfitues do t'i caktojë organet dhe autoritetet e mëposhtme:

- Zyrtari kombëtar i autorizimit (ZKA),
- Zyra e mbështetjes e ZKA-së dhe Fondi kombëtar (FK),
- Autoritet auditimi.

12. PËRSHKRIMI I STRUKTURËS OPERATIVE, DUKE PËRFSHIRË MONITORIMIN DHE VLERËSIMIN

12.1 Përshkrimi i strukturës operative (Autoriteti Menaxhues dhe Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë)

Departamenti i Politikave të Zhvillimit Rural të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) është caktuar si Autoritetin Menaxhues (MA) për zbatimin e përditshëm, efektiv dhe të drejtë të PBZHR-së në Kosovë. Autoriteti Menaxhues është përgjegjës për hartimin, koordinimin, menaxhimin, monitorimin dhe vlerësimin e PBZHR dhe amendamentet e tij. Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZHB) është Agjencia e Paguesave i cili është organ publik, që vepron nën përgjegjësinë e drejtpërdrejtë të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural. AZHB do të jetë përgjegjës për zbatimin e Programit PBZHR (ekzekutimin e zbatimit të pagesave), në përputhje me parimet e menaxhimit të mirëfillët financiar dhe në përputhje me kërkesat e IPA-së.

Strukturat operative të PBZHR/IPARD (Autoriteti Menaxhues dhe Agjencia e Pagesave) janë themeluar me vendimi të Qeverisë Nr.10/141 i datës 07/04/2017 dhe Ligji Nr. 08/L-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural

Autoriteti Menaxhues

Funksionet menaxhuese - monitorimi i programit, vlerësimi, raportimi dhe koordinimi
Funksionet e zbatimit- publiciteti

Funksioni kryesor i Departamentit të Politikave të Zhvillimit Rural është hartimi i Politikës së Zhvillimit Rural. DZHR është përgjegjëse për përgatitjen, zbatimin, monitorimin dhe vlerësimin e Programit afatgjatë të Zhvillimit Rural dhe plotësim-ndryshimin e tij, në pajtim me Shtyllën e Dytë të PPB-së së BE-së. DZHR është përgjegjëse për përafrimin e legjislacionit në fushat e zhvillimit rural, përfshirë përcaktimin e LFA-ve, hartimin e programit nacional agri-mjedisor dhe zbatimin e pilot skemave agro-mjedisore. DZHR është përgjegjëse për përgatitjen e masave të hollësishme të ZHR-së për përkrahje si skemat përkrahëse të investimeve për të shtuar aftësinë konkurruese të bujqësisë, diversifikimi i aktiviteteve bujqësore dhe qasja LEADER.

DZHR është i organizuar në pesë divizione, struktura organizative e AM dhe ndarja e funksioneve të këtij departamenti është në përputhje me kërkesat e PBZHR-së. Personeli i AM është trajnuar për mes dy projekteve të Binjakëzimit të BE-së, si dhe projekte të ndryshmetë TAIEX-it dhe kanë marrë mbështetje edhe nga donatorët e tjerë për detyrat e tyre kryesore.

Sipas vendimit të miratimit të strukturës organizative të datës 31, Janar 2012 Autoriteti Menaxhues është përgjegjës për menaxhimin e Programit PBZHR në mënyrë efikase, efektive dhe të sakt

Autoriteti Menaxhues mban përgjegjësinë për programimin, duke përfshirë përgatitjen e modifikimeve të Programit, monitorimit, vlerësimit, të raportimit, të menaxhimit financiar, informimin dhe publicitetin, si dhe për koordinimin e përgjithshëm të programit. Ai është gjithashtu përgjegjës për trajtimin e dokumenteve për të siguruar një gjurmë adekuate të auditimit. Për këtë qëllim, ai kryen detyrat e mëposhtme:

Programimi: hartimin e planit për zhvillim rural dhe bujqësor, si dhe përgatitjen e modifikimeve të programit - edhe në aspektin e ndarjes së fondeve financiare në mes të masave.

Kriteret e përzgjedhjes: siguron se veprimet/operacionet janë zgjedhur për financim në përputhje me kriteret dhe mekanizmat e zbatueshme për programin dhe në përputhje me

rregullat përkatëse kombëtare. Duhet siguruar që Komitetit Monitorues është përfshirë në mënyrë të drejtë..

Struktura organizative e Autoritetit Menaxhues

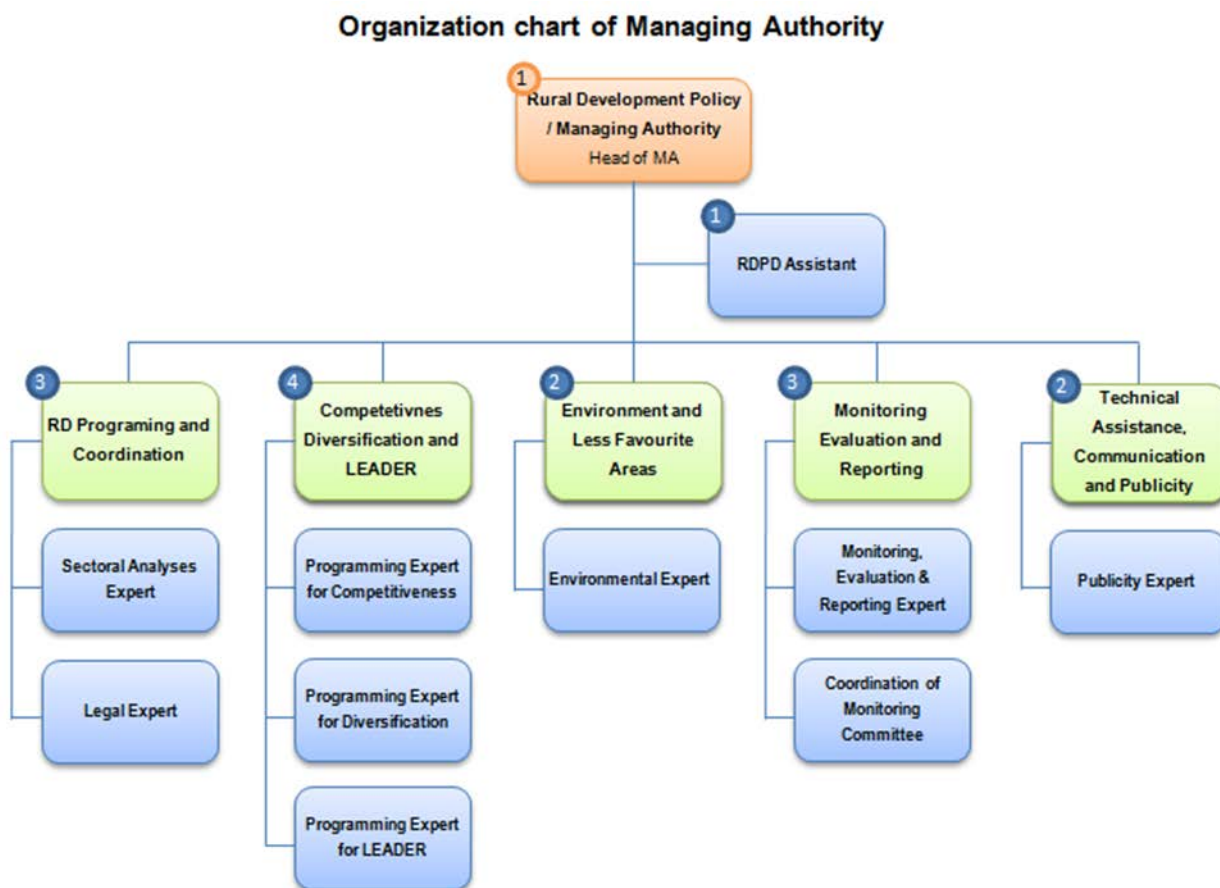

Figura23 : Struktura organizative e AM

Koordinimi i përgjithshëm: Autoriteti Menaxhues vepron si koordinator ndërmjet aktorëve tëndryshëm të përfshirë në menaxhimin dhe zbatimin e Programit.

Monitorimi: krijimi i një sistemi funksional të monitorimit, i cili do të mundësojë monitorimtë thellëte efektivitetit dhe cilësisë së zbatimit të Programit nga një sërë treguesish përkatës fizik, mjedisor dhe financiar.

Vlerësimi: Krijimi i një sistemi për vlerësimin e vazhdueshëm të Programit. Vlerësimet duhet të kryhen brenda afatit të caktuar kohor nga ana e vlerësuesve të pavarur. Autoriteti Menaxhues duhet të ju sigurojë vlerësuesve burimet e duhura dhe të dhënat e kërkuara, që të sigurohet që vlerësimet mund të kryhen në mënyrë më efektive. Autoriteti Menaxhues krahas Komitetit të Monitorimit, vlerëson cilësinë e vlerësimit. Rezultatet e vlerësimit duhet të merren parasysh në ciklin e programimit dhe zbatimit.

Raportimi: Autoriteti Menaxhues harton raporte vjetore dhe një raport përfundimtar mbi zbatimin e Programit. Raportet do të mbulojnë vitin kalendarik dhe përfshijnë të dhënat kumulative financiare dhe monitoruese për të gjithë periudhën e zbatimit të Programit.

Raportet përfundimtare për zbatimin e Programit do të mbulojnë të gjithë periudhën e zbatimit.

Menaxhimi financiar: Autoriteti Menaxhues është një nga aktorët kryesor së bashku me autoritetet tjera financiare dhe është në përgjegjësinë e MBPZHR-së (Departamenti i Pagesës, Divizioni i Buxhetit dhe Financave) për procedurën e planifikimit buxhetor për pagesat dhe angazhimet, që është e rëndësishme në rastin e programeve shumë-vjetore (siç do të jetë rasti në PBZHR).

Informimi dhe publiciteti: siguron publikut të gjerë të gjitha informatat mbi Programin sidomos për ndihmën e dhënë. Për më tepër, ai informon përfituesit potencial dhe përfituesit përfundimtar të kontributit të ofruar nga Programi, për procedurat administrative që do të merren parasysh.

Sekretariati i Komitetit të Monitorimit: udhëzon dhe ndihmon punën e Komitetit të Monitorimit, veçanërisht duke siguruar dokumentet e nevojshme për monitorimin e cilësisë së zbatimit të programit.

Trajtimi i dokumentacionit (gjurmët e auditimit): gjurmë adekuate të auditimit, duhet të sigurohen për zbatimin e të gjitha procedurave në zbatimin e detyrave të AM.

Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë

Funksionet e zbatimit – selektimi, publiciteti Funksionet e pagesës – autorizimin dhe kontrollimin e zotimeve, autorizimin dhe kontrollin e pagesave, ekzekutimin e pagesave dhe kontabilitetin e zotimeve edhe pagesave

Agjencia për Zhvillim Bujqësor (AZHB)

Agjencia e Zhvillimit të Bujqësisë në Kosovë fillimisht është themeluar si Njësia e Pagesave në pajtim me Udhëzimin Administrativ Nr 01/2010. Që nga 24.07.2012 ajo ka qenë ristrukturuar në nivelin e Departamentit dhe Agjencia është themeluar me ndryshimin e Ligjit për Bujqësi dhe Zhvillim Rural Nr. 03/L-098 dhe Udhëzimit Administrativ nr. 01/2012 datë 2012/12/28. Agjencia dotë zbatojë të gjitha detyrat, përgjegjësitë dhe kompetencat që dalin nga Ligji dhe Udhëzimet Administrative, por prioriteti i saj do të jetë zbatimi i programeve për Bujqësi dhe Zhvillim Rural në përputhje me rregullat e PBZHR-it.

Agjencia e Zhvillimit të Bujqësisë është përgjegjëse për zbatimin e PBZHR të financuar nga buxheti i Kosovës, Banka Botërore dhe donatorë të tjerë. Personeli angazhuar është trajnuar plotësisht për rregullat dhe procedurat për zbatimin e skemave kombëtare të mbështetjes, duke përfshirë përdorimin e procedurave të shkruara për programe drejtpërdrejtë të pagesës dhe masat e zhvillimit rural.

Për stafin ekzistues dhe të punësuarit e rinj në zyrat qendrore, rajonale dhe komunale është përpunuar dhe zbatuar një program rregullt dhe i vazhdueshëm i trajnimit në bazë të vlerësimit të nevojave për trajnim. Programi i trajnimit është i fokusuar në programet vjetore të mbështetjes, në procedurat për zbatimin dhe përdorimin e programeve softëare (LPIS dhe regjistrin të fermës).

Agjencia e Zhvillimit të Bujqësisë është duke organizuar në përputhje me kërkesat dhe kriteret e akreditimit të PBZHR për menaxhim të shëndoshë financiar në mënyrë që të sigurohet menaxhimi i duhur i buxhetit kombëtar dhe fondet e projektit të Bankës Botërore dhe për tu përgatitur për menaxhimin e fondeve të PBZHR-it në të ardhmen.

Puna e AP është e organizuar në bazë të strukturës organizative si në vijim:

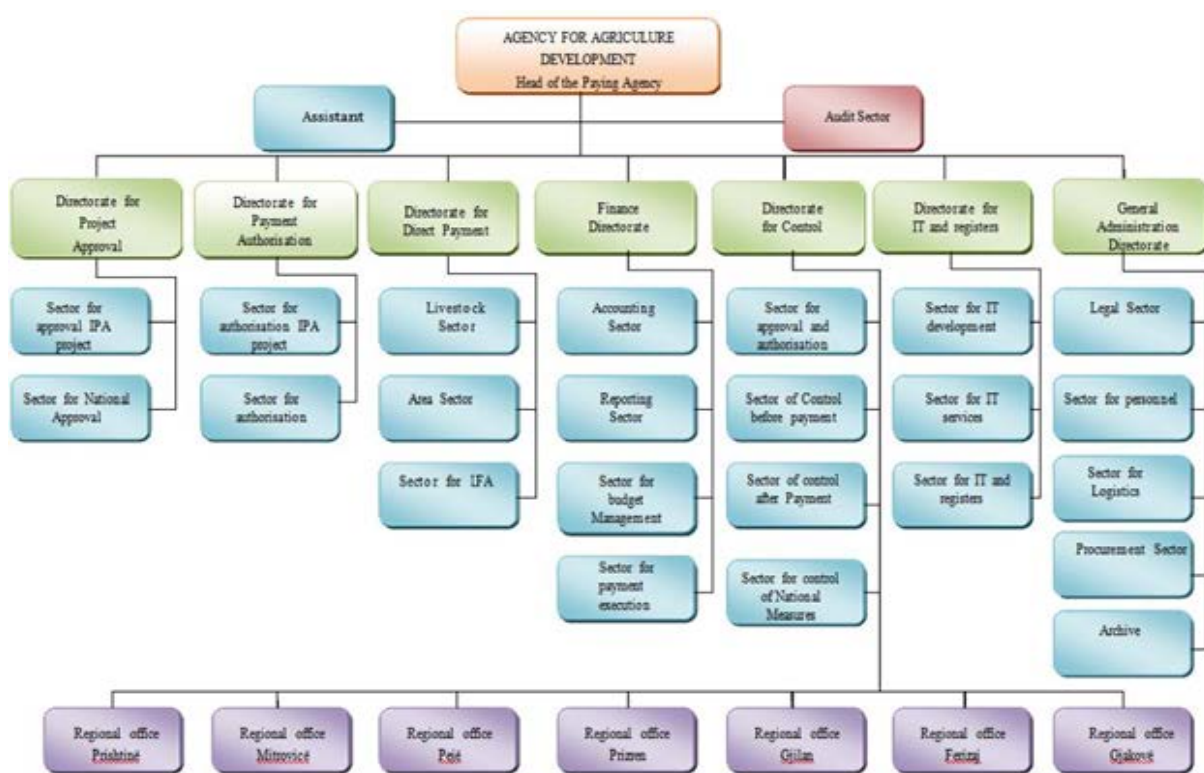

Figura 24: Struktura organizative e AP

Detyrat kryesore dhe përgjegjësitë e Agjencisë për Zhvillim Bujqësor janë:

Kryen detyrat ekzekutive dhe pagesat;

- Bën thirrje për aplikime dhe publikimin e termave dhe kushteve të pranueshmërisë;
- Përzgjedh projektet, veprimet dhe kontrollet në përputhje me kriteret e zbatueshme dhe mekanizmat të kërkuara nga programet PBZHR në përputhje me komunitetin përkatës dhe rregullat kombëtare;
- Verifikon aplikacionet për miratimin e projekteve kundrejt kushteve të kualifikimit në përputhje me marrëveshjet e mundshme duke përfshirë dispozitat e zbatueshme të prokurimit publik;
- Formulon draftet dhe obligimet kontraktuese me shkrim ndërmjet Agjencisë dhe përfituesve përfundimtar, duke përfshirë informacione për rastet e mosrespektimit të këtyre detyrimeve;
- Zbaton dhe ekzekuton skema mbështetëse për pagesat direkte dhe pagesa të projekteve për bujqësi dhe zhvillim rural të financuar nga Buxheti i Kosovës, BE-së dhe / ose ndonjë donator tjetër; Zbaton politikat e Bujqësisë dhe të zhvillimit rural; Vendos në lidhje me skemat për grante dhe siguron kontraktimin; Bënpagesat e përfituesit përfundimtar dhe i kthen ato nga përfituesi përfundimtar;
- Përgatit raporte vjetore për masat mbështetëse, për numrin e përfituesve, për numrin e aplikantëve të refuzuar dhe njofton Ministrinë, Autoritetin Menaxhues dhe institucionet e tjera relevante;
- Regjistrimin e fermerëve, përfituesëve, prodhuesit, shfrytëzuesit e tokës, regjistrimin e bagëtitë, regjistrimin e produkteve, regjistrimin në Zonat më Pak të Favorizuara (LFA),

regjistrimin e LPIS[1] dhe për të siguruar ndërtimin dhe funksionimin e sistemit IACS[2];

- Krijon, mirëmban dhe përditëson bazën e të dhënave në lidhje me fushën e veprimtarisë së Agjencisë së Zhvillimit të Bujqësisë;
- Zbatimii masave të kontrollit dhe auditimit të brendshëm; Inspektimi i fermerëve dhe ndërmarrjeve që merren me veprimtari bujqësore që kanë përfituar nga fondet e PBZHR;
- Harton dhe zbaton procedura administrative dhe merr masa të pagesave në pajtim me ligjin për procedurën administrative Ligji Nr. 05/L -031 për Procedurën e Përgjithshme Administrative, Ligji r.08/1-072 për Bujqësi dhe Zhvillim Rural dhe akteve nënligjore të nxjerra në bazë të legjislacionit tjetër të aplikueshëm;
- Sa i përket bashkëpunimit dhe marrëdhënieve të Autoritetit Menaxhues Agjencisë për Zhvillimin e Bujqësisë/AP, ende nuk ka ndonjë marrëveshje formale, bashkëpunimi është ad hoc sipas vullnetit të dy palëve. Ekziston një memorandum i draftuar nga eksperte të BE i cili ende nuk ka hyrë në fuqi.

12.2 Përshkrimi i sistemeve të monitorimit dhe vlerësimit, duke përfshirë përbërjen e parashikuar të Komitetit të Monitorimit

Sipas nenit 7 të Ligjit për Bujqësi dhe Zhvillim Rural do të krijohet Komiteti për Monitorimin e PBZHR. Komiteti i Monitorimit PBZHR (KM) ka për qëllim mbikëqyrjen efektivitetit dhe cilësisë së zbatimit të Programit në raport me objektivat e Programit dhe për këtë arsye do të shqyrtojë rezultatet e PBZHR në veçanti arritjen e objektivave të vendosura për masat e ndryshme dhe progresin në shfrytëzim dhe ndarjen e financiare për këto masa të bazuara në informacionin e dhënë nga Autoriteti Menaxhues. Në veçanti Komiteti Monitorues ka për detyr:

- Duhet do të konsultohet, brenda katër muajve nga vendimi për miratimin e programit, për kriteret e përzgjedhjes për masat e financuara. Kriteret e përzgjedhjes do të rishikohen sipas nevojave të programimit;
- do të shqyrtojë periodikisht progresin e bërë drejt arritjes së objektivave specifike të programit, në bazë të dokumenteve të paraqitura nga Autoriteti Menaxhues;
- do të shqyrtojë rezultatet e zbatimit, veçanërisht arritjen e objektivave të përcaktuara dhe vlerësimet e vazhdueshme;
- shqyrton dhe miraton Raportin Vjetor të Progresit dhe Raportin Përfundimtar të Progresit;
- mund t'i propozojë Autoritetit Menaxhues çdo rregullim ose rishikim të Programit që synon arritjen e grupit të objektivave ose përmirësimin e menaxhimit të tij, përfshirë menaxhimin financiar;
- do të shqyrtojë vlerësimin e Programit për Bujqësi dhe Zhvillim Rural
- do të shqyrtojë dhe miratojë planin e aktiviteteve të dukshmërisë dhe komunikimit si dhe çdo përditësim të mëpasshëm të planit; - do të konsultohet për aktivitetet e asistencës teknike në kuadër të programit IPARD III.
- AZHB do të shqyrtojë dhe miratojë çdo vit një plan veprimi indikativ vjetor për zbatimin e aktiviteteve të asistencës teknike duke përfshirë shumat treguese për qëllime informimi;
- Do të shqyrtojë dhe miratojë çdo propozim për ndryshimin e planit financiar të Programit.
- KM do të krijohet me vendim të Qeverisë ose Ministrisë.

- KM e këtij Programi do të krijohet jo më vonë se tre muaj pas miratimit të këtij Programi nga Komisioni (d.m.th. nga data e nxjerrjes së Vendimit të Komisionit për miratimin e këtij Programi).
- KM përfshin të gjithë partnerët kryesorë në zhvillimin rural (me të drejtë vote):
- Partnerët ekonomikë dhe socialë që përfaqësojnë shoqërinë civile, organizatat joqeveritare (duke përfshirë organizatat mjedisore dhe ato përgjegjëse për promovimin e barazisë).
- Strukturat publike të ndërlidhura ;
- Komisioni Evropian, me iniciativën e tij, mund të marrë pjesë në Komitet në cilësinë këshillimore;
- Organe të tjera përkatëse

KM do të punojë sipas rregullores së tij të punës që do të miratohet në mbledhjen konstituive. KM do të mbledhet të paktën dy herë në vit, takimet ad-hoc mund të thirren nëse ka çështje urgjente për t'u shqyrtuar. Në mbledhjen e pranverës, KM do të shqyrtojë progresin e arritur në vitin paraprak dhe do të miratojë raportin e zbatimit të Programit për atë vit. Nëse është e nevojshme që KM të vendosë për ndonjë çështje të veçantë përpara datës së mbledhjes së ardhshme të rregullt, do të organizohet një procedurë me shkrim për këtë qëllim. Autoriteti Menaxhues do të publikojë të gjitha rezultatet përfundimtare të takimeve të Komitetit të Monitorimit PBZHR në faqen e internetit të Programit.

12.3 Dispozitë e miratuar për shoqërimin e autoriteteve, organeve dhe partnerëve përkatës

Në përputhje me nenin përkatës të Rregullores për zbatimin e Programit IPA III, programimi i ndihmës në bujqësi dhe zhvillim rural duhet të përgatitet në konsultime të ngushta me të gjitha palët e dhura të interesit (partnerët socio-ekonomikë). Autoritetet kompetente shtetërore, rajonale, lokale dhe publiku tjetër janë palët e interesuara të përshtatshme për përghatitjen e Programit, (autoritetet, partnerët ekonomikë dhe socialë dhe çdo organ tjetër përkatëspërfaqëson shoqërinë civile, organizatat joqeveritare, duke përfshirë organizatat për mjedis mjedisin, përfaqësuesit e grupeve të pakicave, palët e interesuara dhe organet përgjegjëse për promovimin e barazisë midis burrave dhe grave.

Procesi i përgatitjes së Programi është realizuar nën kompetencën e Autoritetit Menaxhues nëbashkëpunim me Agjencinë e Zhvillimit të Bujqësisë dhe në konsultim të vazhdueshëm me të gjithë relevantët palët e interesuara. Kosova ka grumbulluar përvojë të konsiderueshme në aplikimin eparimittë partneritetit gjatë përgatitjes së dokumenteve të ndryshme politike (p.sh PBZHR 2007 -2013, PBZHR 2014 -2020, SZHRB 2021 -2027), duke përfshirë shoqëria civile dhe palët e interesuara të sektorit privat si në nivel kombëtar ashtu edhe në atë lokal.

Në programim, procesi i konsultimit është realizuar në dy faza. Faza e parë u krye në 2019-2020 dhe përfshinte konsultime me të gjithë partnerët përkatës për identifikimin e sfidave dhe mundësive kryesore, nevojave dhe prioritetet për bujqësinë dhe zhvillimin rural në Kosovë . Në procesin e përgatitjes së studimeve sektoriale për bujqësinë dhe zhvillimin rural, individualeu zhvilluan konsultime, takime me fokus grupe , të grupeve të punës dhe forume më të gjera.

Në këtë fazë u zgjodhën sektorët për mbështetje dhe u kryen ose u përditësuan studime të thelluara, identifikimin e pikave të forta, të dobëta, mundësive dhe kërcënimeve dhe nevojave zhvillimore të sektorit e përzgjedhur. Rezultatet e këtyre konsultimeve dhe studimeve të thelluara janë përdorur për hartimin e masave të PBZHR 2023 -2027.

Faza e dytë përfshin konsultimin mbi prioritetet e programit, përshtatshmëritë e kriterit dhe ndarja e buxhetit. Është realizuar në periudhën tetor 2021 - Mars/ Prill 2022

12.4 Përcaktimi i partnerëve të konsultuar – përmbledhje

Prezantimi i listës së autoriteteve kompetente rajonale dhe lokale dhe organeve të tjera publike të konsultuara, partnerëve ekonomikë dhe socialë dhe çdo organi tjetër të duhur që përfaqëson shoqërinë civile, organizata joqeveritare, duke përfshirë organizatat mjedisore dhe organet përgjegjëse për promovimin e barazisë dhe mosdiskriminimit ndërmjet burrave dhe grave. Grupet e mëposhtme të politikë bërësve janë identifikuar për t'u përfshirë në fazën e ndryshme në përgatitjen dhe zbatimin e PBZHR 2023-2027.

Autoritetet dhe organet publike, me qëllim të sigurimit të një koordinimi më të mirë brenda dhe jashtë ministrie.

- Drejtoritë sektoriale të MBZHR, autoritetet veterinarë dhe të sigurisë ushqimore si dhe shërbimet e ekstencionit (këshillimore);
- Ministrinë e linjës; Ministria e Financës, Ministria e Zhvillimit Ekonomik, Ministria Mjedisit, Planifikimit dhe Infrastrukturës, Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit, Ministria e Tregtisë, Industrisë Nënmarësisë dhe Inovacionit dhe Ministrinë e tjerë, përgjegjëse për fushat përkatëse të politikave IPA.
- Partnerët ekonomikë, socialë dhe mjedisorë: Shoqatat dhe organizatat joqeveritare në fushën e bujqësisë dhe zhvillimit rural, Degët e shoqatave në përpunimin e ushqimit industria, Shoqata e Turizmit, Shoqata e Grave etj.
- Fermerët dhe përfaqësuesit e industrisë;
- Autoritetet rajonale dhe lokale – Komunitat .
- Organizatat dypalëshe dhe shumëpalëshe donatore, si, Banka Botërore, UNDP, USAID, GIZ, etj.
- Partnerët e tjerë, si anëtarët e bankave komerciale dhe institucioneve mikrofinanciare, institucionet akademike dhe kërkimore etj.
- Disa nga organizatat joqeveritare, të cilat morën pjesë në procesin e konsultimit, janë renditur më poshtë:

Emri i institucionit/organit/personit

Emri i institucionit /organit/personit	Kompetenca/Eks përti	Emri i presonit të kontaktit
Shoqata e përpunuesve të qumështit	Blegtori	Milazim Berisha
Shoqata e prodhuesve të qumështit	Blegtori	Besim Kuqi
Shoqata e Prodhuesëve të ushqimit të kafshëve	Blegtori	Ibrahim Kamberi
Rrjeti i organizatave të zhvillimit rural	Zhvillimi Rural	Nita Ferizi
Rrjeti i organizatave të zhvillimit rural	Zhvillimi Rural	Amir Keqmezi
PePeKo	Bujqësi	Hartim Gashi
Prodhuesit e pemëve dhe perimeve të		

Kosovës		
Inciativa Kosovare për Komunitet IKC	Zhvillimi Rural	Ekrem Bajrami
Shoqata e përpunueseve të qumështit	Blegtori	Gani Durmishi
Prodhues i brojlerëve	Shpezntari	Gursel Arifi
IADK	Zhvillim Rural	Hafize Veseli
Rrjeti i organizatave të zhvillimit rural	Zhvillim Rural	Tahire Gashi
GLV -Peja	Zhvillim Rural	Mehdi Mula
GLV -Deçani	Zhvillim Rural	Bajarm Çeku
GLV - Vitia	Zhvillim Rural	Fadile Demelezi
Shqëria Civile	Zhvillim Rural	Avni Ramadani
Rrjeti i organizatave të zhvillimit rural	Zhvillim Rural	Qëndrim Hoxha
Shoqata e kultivueseve të peshkut	Akuakultura	Sejdi Arifi
Prodhuesit e Produkteve jo drusore të pyellit /dhe organike	Bujqësia	Faton Nagavci

Autoritete dhe institucionet publike

Emri i institucionit/organit/personit	Emri i presonit të kontaktit
Agjencion i Ushqimit të Kosovës	Flamur Kadriu u.d Drejtor
Instituti i Planifikimit Hapësinor	Faton Deva, zyrtar
Komuna e Graçanicës	Zdravkoviç Sasha, zyrtar
Fakulteti i Bujqësisë	Arben Musliu, profesor
Fakulteti i Bujqësisë	Skender Kaçiu, profesor
Komuna e Leposaviqit	Urosh Miljkoviç, zyrtar
Komuna e Zubin Potokut	Bojan Bashqareviq, zyrtar
MINTI	Kastriot Vrella, zyrtar
Agjencioni i Pyjeve të Kosovës	Besim Zogu , zyrtar

Rezultatet e konsultimeve-përmbledhje

Lënda e konsultimit	Data e konsultimit	Koha e dhënë për komente	Emri i institucionit/ /personit	Përmbledhja e rezultateve
---------------------	--------------------	--------------------------	---------------------------------	---------------------------

Masa 1: Investimet në asetet fizike të ekonomive bujqësore. Për të rritur efikasitetin e prodhimit të qumështit të freskët, duhet të ndiqen disa hapa që e vërtetojnë se fermeri e ka seriozisht ngritjen dhe shtimin e kapaciteteve prodhuese si vijon : Regjistrim strikt i fermerit me kapacitet egzistuese, Kontrata me përpunuesit e qumështit ose pikat grumbulluese, Pagesat për qumështin e dorëzuar të bëhen vetëm përmes bankave, sepse ka raste kur pagesat behen edhe në kesh, Mekanizmi i punës së tokave bujqësore të jetë i pranueshëm përveq se i ri edhe nëse është i përdorur (i importuar nga vendet BE) vetëm se duhet të jetë funksional dhe i pershtatshëm për punët bujqësore.	Tetor 2021		Emine Kelmendi	Femerërt regjistrohen në Regjistrin e fermave (NIF) nëpër komuna. Femerërt janë të obliguar gjatë regjistrimit të deklarojnë pasurinë/asetet e tyre, për çdo ndryshim ata janë të obliguar të bëjnë rifresikimin e të dhënave për pasurinë/asetet e tyre. Fermerët nëse dëshërojnë të realizojnë pagesa direkte duhen me pasë kontrata me përpunues ose me pika grumbullues Pagesat e fermerëve për qumështin e dorëzuar bëhen nëpër mes bankave, nëse fermerërt dëshërojnë të realizojnë pagesat për cilës të qumështit. Nuk është e lejueshme blerja e pajisjeve të vjetra me grante.
Duhet përcaktuar Mbështetjen për	Tetor 2021		Florim Shabani	Sektorët në fjalë qumështi dhe mish,

Produktet Strategjike Ekzistenciale të Interesit Nacional si Qumështi dhe Mishi/si kategori ushqimore e domosdoshme për jetë. Në Kosovë prodhuesit e këtyre produkteve janë lënë në mëshirë të tregut të egër - tregtarëve importues dhe Përpunuesve të cilët nuk kanë kufi në trajtimin e tyre. Nuk ka qumësht e as mish të freskët vendor				janë duke u mbështetur dhe do të vazhdohen të mbështeten në vazhdimësi.
Të trajtohet me prioritet prodhimi i mishit të shpendëve - Brojlerëve	Tetor 2021		Florim Shabani	Prodhimi i mishit të brojleve është trajtuar
Të Rritet kapaciteti i paisjeve solare ose me këtë standard Aktual të hiqet fare)	Tetor 2021		Florim Shabani	Tek prodhimi i energjisë së Ripërtitshme të kërkohej shtimi i kapacitetit prodhues të saj sepse me vlerat aktuale nuk mundë të funksionojë asgjë në fermë - të rritet kapaciteti.
Të hiqet kriteri i gjinisë - Praktikë e deritanishme dëshmojnë se i detyrojnë fermerët të krijojnë skema (kushte) Artificiale përfitimi dhe përfituesit/përfitues	Tetor 2021		Flortim Shabani	Kriteri duhet të qëndroj sepse është kriter afirmues

et, e gjertanishëm nuk i përgjigjen mbiqkyrjes. Poashtu asnjëherë projekti i realizuar nuk udhëhiqet nga Përfituesja por nga të Autorizuar tjerë. Përfitueset femra në 98 % , të rasteve as nuk e dijnë se për çfarë projekti ka aplikuar, dmth janë krejtësisht jashtë skemës së realizimit të projektit.				
Përfitues mund të jenë ndërmarrjet përpunues të prodhimeve bujqësore të regjistruara në Agjencinë për Regjistrimin e Bizneseve të Kosovës, së paku dy (2) vite	Tetor 2021		Grupi Punues	Është aprovu/ rekomandimi i analizës sektorial për mos ndërtimin e kapaciteteve të reja përpunuese. Përfitues mund të jenë ndërmarrjet përpunues të prodhimeve bujqësore të regjistruara në Agjencinë për Regjistrimin e Bizneseve të Kosovës, së paku pes (5) vite
Aplikuesit e kategorisë “A”, “B” dhe “C” nuk janë të pranueshëm në rast të ndërtimit të objektit të ri, ndërsa janë të pranueshëm në rast të renovimit, zgjerimit të objektit ekzistues dhe investimeve në pajisje	Tetor 2021		Grupi Punues	NDËRTIM I RI - Po, pajtohem që subjekteve egzistuese pa marrë parasysh kategorinë (A,B,C,D) të ju lejohen ndërtimet e hapësirave të reja në kuadër të aktivitetit të aprovuar, nëse projektet e tyre janë gjithëpërfshirëse Analizat sektoriale kanë potencuar që ka kapacitete të mjaftueshme të

				përpunimit, për këtë arsye ndërtimi i ri lejohet vetëm te ndërmarrje e kategorisë D me shkallë të lartë të rrezikut të sigurisë së ushqimit.
Investimet në pajisje për përmirësimin e higjienës, si dhe cilësisë dhe sigurisë së prodhimeve (sidomos për të arritur standardet HACCP dhe / ose ISO 22000); Nuk financohet certifikimi HACCP dhe/ose ISO 22000	Tetor 2021		Blerim Hajdari	Pranimi i investimeve nga subjektet e dëshmuara që ofrojnë konsulencë për sigurinë e ushqimit, në formë të edukimit dhe trajnimit të mirëfilltë të personelit në prodhim, në rend të parë për të kuptuar sistemin e mandeje për të krijuar, zbatuar, verifikuar dhe dëshmuar masat preventive në aspektin e sigurisë së ushqimit, është me së i domosdoshëm për prodhuesit tone dhe mendoj se duhet të jetë si investim i pranueshëm edhe konsulenca. Jam kundër pagesës së certifikatave Në MASËN 3 Investimet në pajisje për përmirësimin e higjienës, cilësisë dhe sigurisë së prodhimeve; (sidomos për të arritur standardet HACCP dhe / ose ISO 22000) Nuk financohet certifikimi HACCP dhe/ose ISO 22000;
Renovimi / zgjerimi	Tetori 2021		Ylber Kuqi	Konsideroj se edhe

i objekteve për prodhimin dhe përpunimin e verës; (analiza sektoriale thotë se ka kapacitete të mjaftueshme nuk ka nevojë për ndërtime të reja)				ndërtimet e reja duhen të jenë pjesë e investimeve të pranueshme. Te investorët potencial nga diaspora të cilët janë të involvuar në prodhimin e verës jashtë, ata shumë lehtë mund të jenë aplikues. Jo në të gjitha rastet kanë objekte të cilat ata munden vetëm ti renovojnë dhe ti përshtasin prodhimin të verës. Prandaj propozoj që në investime të pranueshme të futet edhe ndërtimi i objekteve që shërbejnë për prodhimin e verës. Analizat sektoriale kanë potencuar që ka kapacitete të mjaftueshme të përpunimit.
Përfituesit së bashku me kërkesën për pagesë dhe dokumente tjera, duhet të sigurojnë Raportin të bashkëngjitur me Listat e kontrollit nga AUV-i që konfirmon se investimi është në përputhje me standardet kombëtare	Tetor 2021		Gursel Arifi	Ndërlidhja e AUV-it në konfirmimin e zbatimit të standardeve tek përfituesi munde të shkaktoj burokraci edhe me të mëdha në pranimin e projektit. Sipas kësaj i bjer qe dy komisione do të pranojnë projektin një nga AZHB-ja dhe një nga AUV. Ndërmarrjet përpunues aprovohen edhe nga AUV.
“Grupe prodhuesve” te	Tetor 2021		Bajram Seferaj thotë se është	Per kete nuk ka ligj dhe se nuk dihet si te

Diskutohet për "grupe të prodhuesve" që të mbeten ne programin 7 vjeçar 2023-27			duke u punuar ne ligjin per "grupet te prodhuesve"	regjistrohen por mendohet se brenda programit 7 vjeçar mundet te behet nje ligj per "grupe te prodhuesve" dhe tani munden te hyjnë ne funksion ne ndonjë vit brenda periudhës 7 vjeçare.
Gjatë zbatimit të Programit GLV-t , të mos trajtohen si fermer apo të mos bëhet trajtimi i GLV-ve së bashku me masat tjera të Programit, sepse kjo po krijon vështësi gjatë zbatimit të masës. (duke marrë parasysh se GLV-t kryejn obligime për komunitet.	Tetor 2021		Bajram çeku	Kjo çështje është ngritur disa herë nga ana e DPZHR drejtuar AZhb-s që të rekrutohet një person i cil do të trajton vetëm aplikacionet e GLV-ve dhe personi në fjalë do të aftësohet për zbatimin e masës 5 Qasja Leader duke ditur se kjo masë ka një natyrë tjetër
Rregullore e MF-Nr.04/2017 mbi Kriteret, Standardet dhe Procedurat e Financimit Publik të OJQ-ve. Të bëhet një diferencim në mes GLV - si OJQ dhe prej OJQ-ve tjerë gjatë regjistrimit. GLV -t kanë partneritet publiko - privat	Tetor 2021		Sherife Sekiraqa	GLV-te dhe RRZHR-ja janë te qertefikuara nga MBPZHR-ja
Administrimi i shpenzimeve te pranueshme Te caktohet nje afat i caktuar per pagesesen e 20%shit sepse po vonohen	Tetor 2021		Bajram çeku	Kjo çështje është ngritur disa herë nga ana e DPZHR drejtuar AZhb-s që të rekrutohet një person i cil do të trajton vetëm aplikacionet e GLV-ve dhe personi në fjalë do

shumë Pas përfundimit të projektit, GLV-ja përfituese duhet të sjell dëshmitë e nevojshme, si: faturat, formularin e ditëve të punës të menaxherit dhe të ekspertëve, si dhe CV-në e menaxherit, CV-në e ekspertit si dhe procedurën e përzgjedhjes se menaxherit apo ekspertit, si për mjetet e marra në paradhënie ashtu edhe për 20% të mjeteve të cilat paguhen pas përfundimit të projektit. Në rast të mos përmbushjes së këtij kushti, GLV-ja përfituese obligohet të kthej mjetet e marra. Ndihma publike nga MBPZHR jepet në dy këste: 80% si paradhënie dhe 20 % pas përfundimit të projektit.				të aftësohet për zbatimin e masës 5 Qasja Leader duke ditur se kjo masë ka një natyrë tjetër.
Shqiponja e maleve (Aquila chrysaetos, Falco naummani, Tetraourogallus, janë specie të rrejkshme në Kosovë por gjithashtu edhe në nivel ndërkombëtar.	Shtator 2022		Valmira Gashi (MMPHI)	Është pranuar, Janë specie të rrezikuar sipas IUNC
Të fshihet Ligji i ri, et shtohet Ligji Nr. 03/L/233 për	Shtator 2021		Valmira Gashi (MMPHI)	Është pranuar

mbrojtjen e natyrës				
Përqindja e Zonave të mbrojtura aktualisht është 11,56%	Shtator 2022		Valmira Gashi (MMPHI)	Është pranuar
Të fshihet Mali dhe nacional të shtohet parku kombëtar Sharri	Shtator 2022		Valmira Gashi (MMPHI)	Është pranuar
Të shtohet pika parku ombëtar Bjeshkët e Nemuna menaxhohen nga Drejtorati i Parkut që gjindet në Pejë	Shtator 2022		Valmira Gashi (MMPHI)	Është pranuar
Të fshihet meanxheri privat, të shtohet Shpella e Gadiems nuk ka organ administrues por menaxhohet nga zyrtari i AMMK - MMPHI	Shtator 2021		Valmira Gashi (MMPHI)	Është pranuar
I referohet Raportit të gjendjes së mjedisit 2020 për informata më të hollësishme lidhur me aspektet mjedisore të Tokës	Shtaor 2022		Valmira Gashi (MMPHI)	Është pranuar
I referohet raportit vjetor për gjendjen e Mjedisit 2020 për Erozion	Shtaor 2022		Valmira Gashi (MMPHI)	Është pranuar

13 REZULTATET DHE REKOMANDIMET E VLERËSIMIT EX-ANTE TË PROGRAMIT

13.1Përshkrimi i procesit

Vlerësimi ex ante kryhet për të përmirësuar cilësinë e dizajnit të program dhe për të verifikuar që objektivat dhe qellimet mund të arrihen. Në përgjithësi, raporti ex-ante duhet të vlerësojë efektivitetin, efikasitetin dhe rëndësinë e burimeve të alokuara.

Ky vlerësim duhet të identifikojë dhe vlerësojë elementët e mëposhtëm:qëllimet afatmesëm dhe afatgjatë që duhet të arrihen, nevojat, rezultatet e pritura, objektivat e përcaktuara sasior

veçanërisht për sa i përket ndikimit në lidhje me situatën bazë, vlerën e shtuar të mbështetjes, mësimet e nxjerra nga programet e mëparshme si dhe plosimi/sinergia me mbështetjen nga BE-së. Raporti i vlersimit ex- ante gjithashtu duhet të pasqyroj edhe kapacitetet implementuese dhe cilësinë e procedurave për zbatimin, monitorimin, vlerësimin dhe menaxhimin financiar të PZHR 21023-27.

Raporti i vlersimit ex ante i PBZHR 2023-27 ka vlerësuar:

- Mësimet e nxjerra nga implementimi i vlerësimit afatmesëm të Programit për Bujqësi dhe Zhvillim dhe Rural për Kosovën.
- Analizën e gjendjes rurale aktuale dhe përkufizimin e nevojave për zhvillim rural në Kosovë.
- Relevancën e prioriteteve dhe objektivave të Programit për Zhvillim Bujqësor dhe Rural për 2021– 2027 në Kosovë.
- Shkallën deri ku këto objektiva janë në përputhshmëri me objektivat zhvillimore vendore dhe të BE.
- Shkallën deri ku masat e propozuara janë relevante për dhe në gjendje të adresojnë prioritetet e zhvillimit.
- Konsistencën e alokimeve buxhetore me objektivat e Programit.
- Masat për monitorimin dhe vlerësimin e progresit dhe arritjet e implementimit të Programit.
- Përshtatshmërinë e strukturave të propozuara implementuese dhe sistemit të zbatimit.
- Përshtatshmërinë e promovimit të mundësive të barabarta, mosdiskriminimit, çështjeve gjinore dhe zhvillimit të qëndrueshëm.
- Shkallën e përfshirjes së palëve të interesit në përgatitjen, implementimin dhe monitorimin e Programit.

Ekipi ka bërë 5 misione në Prishtinë. Në fokus të misioneve ishin konsultimet dhe diskutimet me pjesëtarët e Ekipit Programatik dhe Grupeve Punuese të themeluara nga Autoriteti Menaxhues për të mbështetur dizajnimin e masave. Puna e bërë ka përfshirë: (i) rishikimin e dokumenteve/studimeve relevante, (ii) vlerësimin e analizës SWOT që ndërlidhet me programin, (iii) vlerësimin e ndikimeve të pritshme, (iv) vlerësimin e procedurave të propozuara për implementim, përfshirë monitorimin, vlerësimin dhe menaxhimin financiar, dhe (v) përgatitjen e raportit të vlerësimit paraprak.

PBZHR do të adresojë katër objektivat strategjike të shpallur në strategjinë për bujqësinë dhe zhvillimin rural: Rritja e konkurrueshmërisë së sektorit agro-ushqimor dhe përmirësimi i efikasitetit të qëndrueshmërisë së prodhimit në ferma; Menaxhimi i qëndrueshëm i burimeve natyrore (toka, pyjet dhe uji); Mbështetja e bizneseve në zonat rurale dhe rritja e punësimit dhe infrastruktura sociale; Reforma tërësore institucionale dhe sektoriale për të krijuar shërbime publike efikase. Vlerësuesit kanë verifikuar se këto prioritete janë shumë relevante për gjendjen në Kosovë.

Vlerësuesit konfirmojnë se Autoriteti Menaxhues është dëshmuar të jetë organ tërësisht kompetent për të përgatitur PBZHR. Konsultimet janë zhvilluar nëpërmjet Grupeve Punuese, ku janë përfshirë palë të ndryshme të interesit, partnerë socialë dhe institucionalë. Si rezultat, janë mbledhur komente të vlefshme, të nevojshme për përgatitjen e objektivave të programit, për pranueshmërinë dhe priorizimin e mekanizmit.

Vlerësuesit konfirmojnë se implementimi i të gjitha nënmasave dhe masave të përzgjedhura do të adresojë nevojat me prioritet dhe do t'i kontribuojë arritjes së objektivave të programit.

Qasja dhe metodologjia

Qasja vlerësuese bazohet në udhëzimet e paraqitura në Udhëzuesin për vlerësimet paraprake të programeve për zhvillim rural (qershor 2014) si dhe në ato që paraqiten nga Instrumenti për Asistencë për Paraanëtarësim për Zhvillimin Rural (IPARD III). Vlerësimi është bazuar në metoda kualitative dhe kuantitative. Dokumenti mbi bazën e të cilit është bërë vlerësimi është Draft PBZHR 2021-2027 versioni I i datës 23 korrik 2022 dhe është rianalizuar më tej në bazë të versionit të muajit shkurt 2023. Konsulentët e kanë mbështetur vlerësimin e tyre edhe mbi dokumente të tjera dhe statistikën në dispozicion. Gjatë takimeve me Autoritetin Menaxhues dhe agjencinë e pagesave, si dhe me palë të tjera relevante të interesit janë mbledhur informacione shtesë. Relevanca e vlerësimit paraprak arrihet nëpërmjet vlerësimit krahasimor të (i) analizës së situatës në sektorët e bujqësisë dhe ushqimit në Kosovë që janë paraqitur në kapitujt 2 deri 4 të draftit të programit; dhe (ii) të strategjisë, masave të përzgjedhura dhe dizajnit të tyre ashtu si është paraqitur në kapitujt 6 deri 8. Efikasiteti i intervenimit vlerësohet nëpërmjet llogaritjes së përafërt të rezultateve dhe ndikimeve të pritshme që gjenerojnë intervenimet e programit në raport me burimet e alokuara. Vlerësimi paraprak gjithashtu i jep përfituesit rekomandime të mundshme sa i përket përmirësimit të tekstit të programit që të pasqyrojë nismat për rritjen e relevancës, efikasitetit dhe për të siguruar ndikimin e pritshëm. Një draft i raportit është diskutuar me Autoritetin Menaxhues. Komentet si dhe sugjerimet e rishikuara për draftin e programit të bëra nga AM janë marrë parasysh në këtë raport final.

Gjetjet kryesore

Përgjithësisht, PBZHR është i strukturuar mirë (në aspektin e Udhëzuesit të BE për Programet IPARD) dhe koherent. Logjika e intervenimit mbështetet tek gjetjet e studimeve sektoriale. Për më tepër, Programi u gjet të jetë në përputhshmëri me nevojat dhe intervenimet e propozuara në SBZHR 2022-28.

Cilësia e dokumentit është konsoliduar në bashkëpunim me stafin e Autoritetit Menaxhues gjatë periudhës së vlerësimit.

Autoriteti Menaxhues dhe Agjencia e Pagesave janë themeluar dhe kanë njëfarë përvoja të mirë pune, mirëpo kanë mungesa të theksuara në staf, sidomos Agjencia e Pagesave. Autoriteti Menaxhues ka po ashtu nevojë për staf shtesë, e sidomos për masat e reja (M2, M6, M9, M11). Duhet të ndërmerren veprime për të rritur efektivitetin dhe për të rekrutuar stafin e nevojshëm sa më parë që të jetë e mundur.

Vlerësimi i gjendjes aktuale: Konteksti i përgjithshëm dhe mbulesa gjeografike janë shpjeguar mirë.

Informacioni për ekonominë rurale dhe cilësinë e jetës është i përshtatshëm. Infrastruktura rurale përshkruhet mirë sa i përket infrastrukturës fizike dhe sociale.

SWOT: Tabelat e analizës SWOT për secilin nënsektor janë paraqitur. I gjithë SWOT është rezultat i diskutimeve / takimeve direkte me grupet punuese. Analiza SWOT është shumë tërësore dhe ofron një numër të madh të elementëve relevantë, që janë marrë parasysh në elaborimin e masave. Edhe pse disa elementë të paraqitur në analizën e SWOT dhe në analizën e kontekstit të prezantuar në kapitullin tre nuk janë gjithnjë konsistentë, përgjithësisht SWOT është në përputhje të mirë me studimet sektoriale.

Rezultatet kryesore nga intervenimet e mëparshme: Këto seksione nuk janë zhvilluar sa duhet. Ato duhet të hartohen mbi bazën e raportit të progresit vjetor. Megjithatë, veprimet dhe

programet e mëparshme janë të përshkruara mirë edhe pse për secilin prej tyre duhet të shtohen pikat në vijim: i) përmbledhje e vlerësimeve, pra vlerësime të arritjeve/ndikimit të përfshira në çfarëdo dokumenti relevant (p.sh., raporte vlerësimi); ii) mësimet e nxjerra – çfarë u bë mirë, çfarë jo dhe çfarë duhet të ndryshojë (në bazë të dokumenteve ekzistues, intervistave/diskutimeve me përfituesit etj.).

Vlerësimi i strategjisë së intervenimit, nevojave dhe objektivave të programit

Kapitulli 6 paraqet Strategjinë Vendore për Zhvillim Rural ekzistuese dhe e ndërlidh atë me programin IPARD duke specifikuar se, Kosova ende nuk është përfituese direkte. PBZHR është në linjë me strategjinë e programit IPARD. Seksioni 6.2 paraqet nevojat e identifikuar në analizën SWOT dhe strategjinë specifike për përmbushjen e tyre. Objektivat e përgjithshme janë të gjitha relevante dhe në përputhje me Strategjinë për Zhvillimin Bujqësor dhe Rural 2022 – 2028. Në përgjithësi, objektivat e programit mbulojnë disa nga nevojat e rëndësishme dhe gjenerike. Masat e përzgjedhura përfaqësojnë një grup koherent të intervenimeve me veprime që targetojnë ato nevoja. Sidoqoftë, për t'u siguruar se të gjitha nevojat përmbushen dhe se marrëdhënia ndërmjet objektivave dhe masave është e qartë, rekomandohet krijimi i një hierarkie të objektivave me objektiva të përgjithshme, specifike dhe operacionale. Kjo do të nënvizonte edhe nevojën për të shtuar biodiversitetin nën objektivin 3. Së fundmi, ka mbivendosje të qartë ndërmjet objektivave të përgjithshme dhe specifike, prandaj rekomandohet që ato objektiva specifike të riformulohen (pra, objektivat e masave) dhe t'i bëjë ato më të targetuara për të shmangur përsëritjen e tekstit nga objektivat kryesore.

Konkluzioni i përgjithshëm është se nevojat më të rëndësishme zhvillimore janë përkufizuar në mënyrë të përshtatshme. Kuantifikimin e situatës bazë e ka penguar mungesa e të dhënave të llojit të censurit. Megjithatë, raportet sektoriale japin disa informata shtesë dhe këto janë përfshirë në mënyrë progresive në analizën e gjendjes aktuale dhe në tabelat e SWOT. Vlerësuesit konfirmojnë se implementimi i të gjithë nënmasave të përzgjedhura do të adresojnë nevojat me prioritet dhe i kontribuojnë arritjes së objektivave të programit. Ndryshimet e rekomanduara nga vlerësuesit kanë të bëjnë me përshtatjet që mund të përmirësojnë efektivitetin dhe efikasitetin e masave.

Masat

Masat 1 deri 11 përshkruhen mjaftueshëm dhe kryesisht janë në përputhje me kërkesat nga dosjet e masave të KE. Sidoqoftë, ka ende disa seksione në secilën masë ku ose mungon teksti, ose mund të përmirësohet dhe të jetë më preciz. Masat 12 dhe 13 kanë nevojë për identifikimin e palëve të interesit relevante dhe për mbledhjen e të dhënave për t'u hartuar, gjë që është planifikuar të ndodhë gjatë vitit 2024. Logjika e intervenimit për secilën masë përshkruhet në kapitullin 8 dhe është e saktë. Shumica e kërkesave që kanë të bëjnë me masat e propozuara janë të sakta dhe të pranueshme. Megjithatë, vlerësimi nënvizon disa pika për përmirësim sa i përket standardeve, shpenzimeve të pranueshme, qëndrueshmërisë ekonomike, pagesave në avancë dhe kostos që vjen nga joefikasiteti. Kufiri maksimal për mbështetje publike për masat e investimeve 1 dhe 3 do të ofrojë fonde për projekte mjaftueshëm të mëdha që sigurojnë zhvillimin e kapaciteteve prodhuese dhe përpunuese për Kosovën. Ka nevojë të madhe për investime në të gjithë sektorët dhe kjo pasqyrohet në zgjedhjet e masave dhe buxheti për to po ashtu rekomandohet për pagesa në avancë më të larta se sa 50% që parashihet nga dispozitat e BE që e përcaktojnë këtë si minimum.

Masa 1 Investime në Asete Fizike në Biznese Bujqësore. Arsyetueshmëria e masës përshkruhet në mënyrë të detajuar dhe mbulon sfidat dhe nevojat për nënsektorët e priorizuar.

Masa 2: Grupet e Prodhuesve. Arsyetueshmëria për masën është konsoliduar me referenca mbi qëllimet e masës, si përqendrimi i furnizimit, përmirësimi i marketingut, ofrimi i asistencës teknike dhe logjistike për anëtarët e tyre, asistencë me menaxhimin e cilësisë, transferim të njohurive etj. Indikatorët e synuar janë në përputhje me targetet e SARDF. Procedura administrative është detajuar. Përkrahja kufizohet në 10% të prodhimit të tregtuar gjatë pesë viteve të para pas njohjes dhe nuk mund të tejkalojë EUR 100,000 për vit, gjë që duhet të jetë stimul për të mundësuar arritjen e targetit prej 1 grupesh që janë përkrahur.

Masa 3: Investimet në Asete Fizike për Përpunimin dhe Marketingun e Produkteve Bujqësore dhe të Peshkimit. Arsyetueshmëria duhet të marrë parasysh rritjen e kostove që ka ndodhur kohëve të fundit prej rrymës elektrike si shkak i nevojës për rrymë elektrike për magazinat ftohëse dhe linjat përpunuese dhe prodhuese, duke përmendur kështu rëndësinë e mbështetjes së investimeve për energji të ripërtëritshme. Kriteret e përzgjedhjes duhet të rishikohen dhe janë dhënë komente nga ana e ekspertëve si dhe duhet të detajohen procedurat administrative duke shtuar informacion për procesin e vlerësimit, kushtet për nënshkrimin e kontratave dhe miratimin e pagesave.

Masa 4 Agro-Mjedisi-Klima dhe Bujqësia Organike. Zgjedhja e intervenimeve është e duhura. Arsyetueshmëria duhet të përfshijë disa të dhëna dhe informata për bujqësinë organike në Kosovë, të përshkruajë gatishmërinë e sistemit publik për të promovuar bujqësinë organike dhe cili është statusi aktual (sa hektarë janë nën konvertim dhe certifikim për bujqësi organike). Duhet të bëhen referenca për biodiversitetin në rastin e objektivës specifike për bujqësinë organike, pasi përmirësimi i biodiversitetit është një nga përfitimet e ndalimit të produkteve kimike për mbrojtjen e bimëve. Kushtet specifike të propozuara për pranueshmërinë e bujqësisë organike i referohen sipërfaqes minimale prej 0.1ha / përfitues. Vlerat janë shumë të ulëta, që çojnë drejt kostove të pajustificuara për implementim në krahasim me nivelin e pagesave. Për më tepër, masa duhet të sigurojë pagesa për periudhën e konvertimit, duke i stimuluar kështu fermerët që të adoptojnë praktika të bujqësisë organike, mirëpo për të cilat nuk ka referencë.

Masa 5: Implementimi i strategjive për zhvillim lokal – qasja LEADER: kjo masë përshkruhet me detaje të hollësishme; sidoqoftë, duhet të shtohet tekst për të sqaruar se përse kjo masë nuk është tërësisht në përputhje me rregullat e IPARD p.sh. duhet të ketë arsyetim për lejimin e pagesave në avancë përtej tavanit 50% të përcaktuar nga BE. Për më tepër, rekomandohet që të qartësohet vlera maksimale e mbështetjes vjetore publike për Grupin e Veprimet Lokal (GVL) dhe aktivitet të përzgjedhur – tani është vetëm për projekte të vogla. Duhet të bëhet e mundur që çdo aktor rural nga territori i Grupit për Veprim Lokal (GVL) të ketë mundësinë të dorëzojë projekt-propozim në bazë të shpalljes publike.

Masa 6: Investimet në infrastrukturë rurale: me buxhetin e vet të limituar, Masa 6 do të kontribuojë për të mbështetur së paku 5 projekte që përmirësojnë infrastrukturën rurale të Kosovës. Përzgjedhja e pranuesve është e duhur dhe kriteret e përgjithshme të pranueshmërisë janë të përkufizuara mirë dhe të duhurit. Sidoqoftë, kriteret më specifike të pranueshmërisë nuk janë specifikuar mirë. Në takimet e përbashkëta ndërmjet Ekipit Paraprak dhe stafit të Autoritetit Menaxhues u paraqitën propozime të reja për disa

investime të pranueshme dhe kriteret të përzgjedhjes që të përputhen më mirë me rregullat e KE.

Masa 7: Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i biznesit. Ligji i pritshëm për turizmin rural, aktualisht në përgatitje e sipër, është shumë i nevojshëm. Arsyetueshmëria e masës është e mirë, por duhet të përfshihet brenda strategjisë. Në lidhje me përshkrimin e masës, nevojiten disa ndryshime, kryesisht sa i përket ofrimit të licensës për grumbullimin e produkteve pyjore jodrusore dhe për nivelin e prodhimit të mjaltit. Objektivat specifike duhet të riformulohen sipas for the honey production level. Së fundmi, masa duhet të përfshijë edhe kontrolle të realizueshmërisë ekonomike nëpërmjet planeve të biznesit dhe projekt-propozimeve, në përputhje me udhëzuesit e IPARD BE dhe kjo është e detyrueshme për masat 1, 3 dhe 7. Tek kriteret duhet të shtohet edhe një që promovon vlerën e shtuar në vlerën/zinxhirin lokal për të kufizuar eksportin apo prodhimin primar bruto.

Masa 8: Përmirësimi i Shkathtësive dhe Kompetencave – Përmirësimi i Trajnimeve. Arsyetueshmëria i përshkruan mirë nevojat për këshilla; sidoqoftë, duhet të shtjellojë më mirë arsyet se përse shërbimet këshilluese aktuale që ofrohen mezi po arrijnë me efektivitet tek popullsia lokale. Për më tepër, rekomandohet që të qartësohet demarkacioni ndërmjet objektivave dhe gamës së veprimeve dhe targeteve të kësaj mase dhe të masës 13 – pasi nuk ka përshkrim për masën 13 dhe M10. Objektivat specifike nuk janë të mjaftueshme për të përmbushur nevojat që kanë të bëjnë me masë, kryesisht në lidhje me ndotjen e ujit dhe zotimet agro-mjedisore. Lidhja me masat e tjera shpjegohet si duhet. Kriteri i përbashkët e pranueshmërisë dhe shpenzimet e pranueshme janë përkufizuar mirë, mirëpo duhet të plotësohen edhe me lloje të tjera të kostove të pranueshme, si kostot administrative për organizimin e takimeve, koordinim, analizim të pyetësorëve dhe përgatitje të raporteve, karburant dhe punë për demonstrime praktike. Intensiteti i ndihmës së propozuar është në përputhje me rregullat e BE, ndërsa buxheti total i alokuar prej 200,000 euro dhe targeti i treguar prej 177,000 fermerësh të trajnuar nuk janë në përputhje, pasi trajnimi arrin në vetëm 1,12 Euro/fermer. Rekomandohet që buxheti të rishikohet ose të ulet targeti.

Masa 9: Asistenca teknike. Arsyetueshmëria mund të përkufizojë më mirë gjendjen aktuale, duke shpjeguar se si disa nga operacionet e nevojshme të AT janë mbështetur ose nga BE, ose nga buxheti vendor, mirëpo kjo ka çuar në disa vonesa dhe mangësi. Po ashtu, kjo është e vetmja masë që duhet t'i referohet direkt IPARD, pasi parashihet të fillojë në menaxhim të përbashkët me BE, në varësi të miratimit nga BE. Kriteri i përbashkët për pranueshmëri duhet të përmendë PRAG. Janë sugjeruar targetet.

Masa 10: Shërbimet këshilluese. Arsyetueshmëria është hartuar mirë. Lista e përfituesve potencialë mund të rishikohet për të përfshirë edhe palë të tjera të interesit, p.sh., institute kërkimore, universitete, etj. Është e nevojshme që MAFRD të përcaktojë kriteret minimale që duhet të përmbushen nga këshilltarët bujqësorë sa i përket arsimimit të tyre, përvojës dhe shkathtësive. Sqarimet që kanë të bëjnë me ofruesit e konsulencës nevojiten në veçanti për ato subjekte këshillimi “jotradicionale” si agro-mjedisi, klima, shëndeti publik, etj. Nevojiten specifika sa i përket Kriterëve të specifike të Pranueshmërisë, në veçanti konsulencat dhe këshillat për përgatitjen dhe implementimin e projekteve (përfshirë për dorëzimin e kërkesave për pagesë) për projekte deri në 50,000 euro për masat 1, 2, 3 dhe 7. Duhet të specifikohet që ADA do të sigurojë mekanizmin implementues për të shmangur financim të dyfishtë të kostove të përgjithshme (kostot për përgatitjen e projektit). Për më tepër, përkufizimi i kriterëve për përzgjedhje mungon. Duhet të jetë rreth ofruesve të shërbimeve dhe jo rreth përfituesve finalë. Si minimum, duhet të përfshijë përvojën e përgjithshme dhe

specifike për ofrues të shërbimeve, të objekteve të tyre për të ofruar këshilla dhe për këshilltarët që kanë në dispozicion. Niveli i pagesës mungon dhe duhet të shtohet.

Masa 11: Krijimi dhe mbrojtja e pyjeve. Në SBZHR 2022 – 28 shkruhet se MBPZHR po përgatit Strategjinë për Zhvillimin e Pylltaris 2022– 2030. Duhet të kontrollohet nëse kjo Strategji është miratuar dhe nëse po, kjo të tregohet.

Kontributi i masave të përzgjedhura për objektivat e Strategjisë për Bujqësi dhe Zhvillim Rural të Kosovës dhe konsistenca e alokimit të burimeve buxhetore ndërmjet masave: Shumica e buxhetit (49.26%) i jepet Masës 1 që merret me investime në prodhimin e frutave, perimeve, qumështit, mishit, drithërave, vezëve dhe rrushit. Programi do t'u japë prioritet projekteve që rrisin shkallën e prodhimit, rrisin orientimin tregtar, rrisin pajtueshmërinë me standardet e BE dhe ato propozohen nga fermerë të rinj ose gra me arsimim të mirë dhe me kualifikime teknike, përfshijnë bashkëpunimin ndërmjet fermerëve, gjenden në zona malore të pafavorizuara, prezantojnë shfrytëzimin më efikas dhe/ose më të lartë të nevojave për energji me burime të ripërtëritshme. Kjo pritet të promovojë konkurrueshmërinë dhe përputhjen e sektorit të agro-ushqimit me standardet e BE duke ofruar asistencë financiale me investime që modernizojnë bizneset e fermave dhe të përpunimit të ushqimit. Pjesa 20.88% e buxhetit i alokohet Masës 3 për të nxitur investime në përpunimin e frutave, perimeve, qumështit dhe mishit. Diversifikimi i prodhimit do të marrë prioritet me Masën 7 me 20.88% të buxhetit për të promovuar projekte që fokusohen tek aktivitete të diversifikimit të fermerëve në përpunimin dhe tregtimin e produkteve bujqësore inovative dhe tradicionale, aktivitete të bizneseve të vogla në turizmin rural në zonat malore përfshirë investime në përmirësimin e hapësirave argëtuese, diversifikimin e shërbimeve që ofrohen për fermerët dhe komunat. Kjo masë do të përmirësojë më tej pajtueshmërinë me sistemet e sigurisë së ushqimit të BE, mbrojtjen e mjedisit, rritjen e efijencës së energjisë duke ulur mbështetjen tek lëndët djegëse fosile. Do t'i jepet preferencë projekteve që; krijojnë punësim, gjenden në zonat malore, propozohen nga ndërmarrës të rinj dhe/ose gra, përmirësojnë standardet e higjienës (vetëm për përpunimin e ushqimit) dhe janë në përputhje me Strategjinë për Zhvillim Lokal. Plani financiar pasqyron një program jashtë balancës në përputhje me nevojat e identifikuar. Masa 1 dhe Masa 3 janë masat kryesore nën program bashkë me Masën 7 që mbështesin edhe diversifikimin e bujqësisë, edhe zhvillimin e bizneseve të vogla në zonat rurale. Këto objektiva janë në koherencë me Masën 1 dhe Masën 3 nga njëra anë, si dhe janë në koherencë edhe me Masën 5 me objektivin e saj për të zhvilluar ekonominë lokale përmes masës LEADER duke facilituar nisma lokale dhe fuqizimin e burimeve njerëzore lokale.

Masa 6 mbështet zhvillimin e infrastrukturës rurale dhe deri diku do t'i kontribuojë edhe zhvillimit të ekonomisë rurale, megjithatë përkrahja e limituar në kuadër të programit është relativisht e vogël dhe kombinohet me nevojat për investime të mëdha dhe pritet ta kapërcejë kufirin e kontributit për programin. Masa 4 për agro-mjedisin luan rol të kufizuar në program me 0.27% të buxhetit. Pavarësisht relevancës që ka, kësaj mase i mungon pesha e nevojshme për t'i kontribuar koherencës së përgjithshme.

Masat 8, 9 dhe 10 fokusohen tek ngritja e kapaciteteve nga niveli institucional e deri tek niveli i përdoruesve të fundit. Të tria masat do të përdorin bashkërisht 1.25% të të gjithë buxhetit. Këto masa do të mbështesin direkt dhe indirekt menaxhimin e PBZHR – duke përkrahur AM në themelimin e sistemit të monitorimit dhe vlerësimit, aktiviteteve të komunikimit dhe publicitetit. Gjithashtu do të mbështesë rritjen e mëtejshme të rrjetit kombëtar rural, si dhe trajnimin e AM dhe asistencën për zhvillimin e politikave të

zhvillimit rural. Pavarësisht përshtypjes së një mospërputhjeje ndërmjet urgjencës për nevojat e mbuluara nga këto masa dhe fraksionit të ulët të alokuar, kjo konsiderohet e mjaftueshme në raport me numrin e përfituesve që do të përfshihen në këto masa.

Masës 11 do t'i alokohet 0.28% e buxhetit për të mbështetur krijimin e pyllit në tokën që është braktisur është në rrezik të lartë për erozion të dheut. Gjithashtu do të mbështesë edhe ripyllëzimin e pyjeve të dëmtuar nga zjarri dhe përmirësimin e parandalimit të zjarreve në pyjet e cenueshme.

Arritjet, rezultatet dhe ndikimet e pritshme: Programi pritet të mbështesë 1000 ferma, 10 grupe prodhuesish, 60 agro-përpunues, 7 fermerë me kontrata të agro-klimës që mbulojnë 2,150 ha, 27 Grupe per Veprim Lokal (GVL), 5 projekte infrastrukturore rurale dhe në fund, 310 projekte për diversifikim dhe zhvillim të bizneseve. Pritet që të trajnohen 177,000 fermerë dhe 25% e totalit të numrit të fermerëve pritet të marrin shërbime këshillimore ndërsa 110 ha e tokës do të shpyllëzohet çdo vit. Në total shuma prej 201 milionë EUR është alokuar për investime totale të pranueshme, shpërndarë në 144 milionë EUR në mbështetje publike dhe 57 milionë EUR në bashkëfinancim privat.

Strukturat implementuese: Autoriteti Menaxhues në MBPZHR funksionon mirë, ka përfituar nga përvojat dhe mësimet e nxjerra nga periudhat programuese paraprahe dhe kanë marrë përkrahje nga BE dhe projekte të financuar nga donatorët. Ende nevojitet ekspertizë e jashtme për të mbështetur AM për të finalizuar programin, për shembull lidhur me përllogaritjen e nivelit të mbështetjes për masa të ndryshme. Sfidat kryesore për implementim efektiv të PBZHR janë identifikuar në Agjencinë e Pagesave. Numri total i aplikacioneve të përpunuara në vitin 2021 ishte mbi 1,000 me një shkallë relativisht të ulët të refuzimeve, por për shkak të situatës me numrin e stafit, periudha e procesimit është shumë e gjatë. Numri mesatar vjetor i aplikacioneve nga viti 2023 nuk dihet, por ende do të jetë sfidë procesimi i aplikacioneve në kohën e duhur brenda afateve kohore të ligjshme. Rekomandohet fuqimisht që strukturat implementuese të fuqizohen gjatë vitit të ardhshëm që të jenë gati për implementim efektiv të programit. **Detajet për rekomandime janë përfshirë në kapitullin 6 të këtij raporti dhe nuk do të përsëriten këtu.**

13.2 Përmbledhje e rekomandimeve

Tabela e mëposhtme përmbledh rekomandimet kryesore nga vlerësimi ex-ante. Çështjet që lidhen me formatimin e tekstit dhe gabimet e shtypit nuk janë adresuar këtu, por ato i janë paraqitur Autoritetit Menaxhues drejtpërdrejt në dokument si ndryshime në gjurmë.

PZHBR(ARDP) Kapitujt/tema	Rekomandime	Rëndësia	Vendimi i Autoritetit Menaxhues dhe komentet ndaj rekomandimeve
Të gjitha/ teksti dhe gjuha anglisht	Rekomandohet të formatizohet dokumenti programor, si dhe të harmonizohen titujt, madhësia dhe lloji i shkronjave, parimet për shkurtesa. Më e rëndësishmja, rekomandohet të korrigjohet gjuha angleze dhe të sigurohet që përkthimi të jetë i saktë p.sh. "manure fruits" në vend të frutave	E lartë	Eshte marre paarsyshe, por ky nuk është qëllimi i vlersimit ex ante

	të pyllit.		
Të gjitha/ teksti dhe gjuha anglisht	Rekomandohet që në dokument, teksti i figurave të përkthehet në anglisht - të sigurohet konsistenca e akronimeve.	E lartë	Kryer
Kapitulli 6	Në përputhje me mostrën, pika 6.1 duhet të prezantohet identifikimi/ prioritizimi dhe një përmbledhje e strategjisë, përveç arsytimit se si do të plotësohen nevojat përmes PZHRB-së. Kjo pikë është e mangët. Rekomandohet të finalizohet ky kapitull në përputhje me tekstin e dhënë në dokumentin me ndërhyrje e ndryshime nga eksperti.	E ulët	Kryer Ky kapitull është plotsuar
Kapitulli 6	Rekomandohet të finalizohen treguesit e caceve të programit, me ata në secilën masë të pikës 6.6.	E lartë	Kryer
Kapitulli 6	Për shkak të situatës aktuale ekonomike në mbarë botën dhe shkallës së inflacionit, rekomandohet rishikimi i caceve sasiore, p.sh. rritja e masës maksimale të mbështetjes, si dhe zvogëlimi i numrit të aplikantëve që përkrahen.	E lartë	Është pranuar rekomandimi për rritjen e përkrahjes publike për përfituesit sipas udhezuesve të IPARD
Kapitulli 6	Rekomandohet të shënohet edhe një objektiv afatgjatë për masën 13, regjistrimin e AKIS-së të krijuar në rrjetin EIP-Agri.	E mesme	Kryer
Kapitulli 6	Në tabelën financiare, buxheti shtetëror nga totali i mbështetjes publike, duhet të jetë 100%.	E mesme	Kryer
Kapitulli 6	Afati kohor për zbatimin e masave duhet të sqarohet, pra masat M1, M3, M5 dhe M7 do të zbatohen fillimisht.	E ulët	Kryer
Kapitulli 6	Rekomandohet që nisja fillestare e masës 9 dhe 10 të parashihet të rrisë konsistencën me gjetjet e analizës SWOT, dmth nevojën e madhe për rritjen e njohurive dhe	E lartë	Pranuar

	aftësive tek fermerët.		
Kapitulli 6	Rekomandohet të shtohet një tekst i shkurtër për masat 12 dhe 13, që janë në tabela, por jo në kapitull.	E mesme	Nuk pranohet, duhet te behet nje anlyze paraparke e sisitemit financiar dhe legjislacionit
Kapitulli 6	Rekomandohet të sigurohet harmonizimi gjinor, në përputhje me objektivat e strategjisë.	E lartë	Pranuar
Kapitulli 6	Rekomandohet që inspektimi <i>ex-post</i> të përdorë edhe kriteret e përzgjedhjes, krahas kriterëve të pranueshmërisë.	E mesme	Nuk është çështje e Programit të Zhvillimit Rural Kjo duhet te fute ne proccedura te zabtimit te Programit
Kapitulli 8 - të gjitha	Mungon baza ligjore, mungon tabela e buxhetit, treguesit e shënjestrës (tabela) nuk janë plotësuar	E lartë	Kryer te të gjitha
Kapitulli 8 M1	Niveli i prodhimit për sektorin e vezëve, në krahasim me nevojat e konsumit, duhet të korrigjohet nga 99% në 88.5%, siç rezulton nga llogaritjet.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M1	Në arsyetimin për prodhimin e vezëve, përmendet se prioritet duhet t'i jepet fermave nga 5,000 deri në 25,000 pula vezësh, por kriteret e përzgjedhjes përmendin 50,000 e më shumë pula vezësh. Kjo mospërputhje duhet të trajtohet në nivelin e kriterëve të përzgjedhjes.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M1	Nuk përmenden problemet më të rëndësishme të bujqësisë (duke justifikuar kështu ndërhyrjet e mbështetura përmes programit), si mungesa e mekanizimit, sistemeve të vaditjes, objekteve pas vjeljes, shkathtësive të bujqve, etj.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M1	Duhet të shtohet një fjali që përmend edhe kriteret e kualifikimit që mund të	E mesme	Kryer

	shpjegohen në udhëzuesin për aplikues.		
Kapitulli 8 M1	Udhëzimet nga IPARD i BE-së kërkojnë hollësi për treguesit financiarë të planit të biznesit. Kështu, duhet shtuar se plani i biznesit duhet të përfshijë rrjedhën e parasë, si dhe kalkulimin e treguesit të shkallës së kthimit mbi investim.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M1	Me qëllim të zbatimit të mirë, ADA duhet të nënshkruajë marrëveshje/memorandum mirëkuptimi institucional me institucione të tjera përkatëse, si institucioni përgjegjës për sigurinë ushqimore dhe standardet e mirëqenies së kafshëve dhe agjencisë për mjedisin.	E lartë	Është pranuar. Kjo është çështje e zbatimit /AZHB-s.
Kapitulli 8 M1	Pragu i kualifikimit për sektorin e qumështit (15 lopë qumështore) duhet të përmbushet në fund të investimit, jo në momentin e dorëzimit të aplikimit, duke rritur kështu numrin e aplikuesve potencialë dhe duke stimuluar rritjen e numrit të kafshëve.	E lartë	Nuk pranohet, në momentin e aplikimit aplikuesit duhet të kenë 15 lopë
Kapitulli 8 M1	Pragjet për kostot e kualifikuara duhet të rriten për shkak të nivelit të lartë të inflacionit, si vijon: Pragu minimal nga 10,000 deri në 15,000 euro (ndërsa nga rrushi dhe frutat e malit, nga 3,000 në 5,000 euro). Pragu maksimal nga 100,000 deri në 150,000 euro.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M1	Detajet mbi kriteret e përzgjedhjes duhet të eliminohen nga PZHRB-ja, për t'u përgatitur në bashkëpunim me anëtarët e Komisionit Monitorues dhe për t'u korrigjuar pastaj më lehtë gjatë zbatimit të Programit.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M1	Duhet përmendur se kriteret e përkufizimit të projekteve me të njëjtin numër pikësh duhet të	E mesme	Kryer

	vendosen në pajtim me Komisionin e Monitorimit dhe të shënohen në udhëzimet për aplikues.		
Kapitulli 8 M1	Shkalla e intensitetit publik nuk janë në përputhje me përcaktimet për vendet e programit IPARD të BE-së, si dhe nuk ka asnjë arsye për uljen e shkallës së tillë të përkrahjes publike. Kështu, nivelet evropiane të ndihmës publike janë më të favorshme për bujqit, si dhe duhet të përdoren, siç parashihet në udhëzimet e BE-së: <i>Ndihma publike në këtë masë mund të arrijë deri në 60% të kostos totale të kualifikuar të investimit. Mund të rritet deri në: i) 65% për investime në zonat malore; ii) 70% për investime në asetet fizike të fermave bujqësore të bëra nga fermerë të rinj dhe/ose fermerë organikë të certifikuar.</i> <i>Një 10% shtesë mund të jepet për: i) investimet që lidhen me menaxhimin e rrjedhave efluente dhe mbetjeve dhe energjinë e ripërtërishme; ii) investimet kolektive me kusht që përkrahja kumulative e kombinuar të mos kalojë 75%.</i>	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M1	Rekomandohet rishikimi i ndarjes së vetëm 20% të buxhetit M1 për blerjen e traktorëve. Kushtet lokale kërkojnë qasje në pajisje më të mira dhe më moderne.	E lartë	Nuk është marre parsyshe
Kapitulli 8 M1	Duhet të shtohen më shumë tregues, sidomos për rezultatin (jo vetëm treguesit e prodhimit). Është ofruar një tërësi e plotë e treguesve.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M1	Procedurat administrative duhet të shpjegohen mirë për të shënuar më shumë hapa të rrjedhave procedurale (për vlerësimin,	E lartë	Masat përgatiten në bazë të udhëzimeve nga IPARD

	përzgjedhjen, ankesat etj.)		
Kapitulli 8 M2	Arsyeshmëria e masës duhet të konsolidohet me referenca për qëllimet e masës, si përqendrimi i furnizimit, përmirësimi i marketingut, ofrimi i asistencës teknike dhe logjistike për anëtarët e tyre, asistimi në menaxhimin e cilësisë, transferimi i njohurive etj.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M2	Arsyeshmëria duhet ta ketë parasysh sfidën në nxitjen e fermerëve që të punojnë bashkë, që është proces i vështirë, duke pasur parasysh të kaluarën komuniste dhe gjithashtu informalitetin e lartë të sektorit të bujqësisë, por edhe faktin që veprimet përgatitore për lansimin e kësaj mase duhet të kenë edhe fushatë ndërgjegjësimi / diskutime të ngushta me fermerë e përfaqësues të bujqve.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M2	Duhet të theksohet se për përfituesit e kësaj mase është kusht të kenë plan biznesi.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M2	Organizatrat profesionale të bujqve nuk duhet të jenë të kualifikueshme.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M2	Duhet të përfshihen detajet për marrjen e vërtetimit të grupit të prodhuesve përpara se të aplikohet për mbështetje.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M2	Si pjesë e kriterëve të përbashkëta të kualifikimit, duhet të shënohet që të gjithë anëtarët e grupeve të prodhuesve duhet të kenë të drejta dhe detyrime të qarta të përfshira në kontratën me grupin e prodhuesve.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M2	Sektorë të tillë si frutat e malit dhe mishi duhet të gëzojnë po ashtu mbështetjen e grupit të prodhuesve, si dhe të shtohen si sektorë të kualifikuar.	E lartë	Kryer

Kapitulli 8 M2	Duhet të përmendet se në momentin e shpalljes së thirrjes për propozimeve, disa sektorë mund të kenë prioritet (nëpërmjet sistemit të përzgjedhjes), siç vendoset nga Komisioni i Monitorimit dhe të përfshihen në udhëzimet për aplikues.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M2	Mbështetja publike është 100%, si normë e sheshtë (referenca për kostot që kualifikohen duhet të shlyhet).	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M2	Duhet të alokohet një buxhet indikativ.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M2	Treguesit e synuar duhet të përcaktohen në përputhje me objektivat e SARDF-së.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M2	Procedura administrative duhet të jetë e detajuar, duke përfshirë informacionin mbi rrjedhën procedurale të fazës së parë - për ngritjen dhe njohjen e grupeve të prodhuesve dhe, më tej, për procesin e nisjes së thirrjes për aplikime, vlerësimin dhe miratimin e pagesës (përfshirë referencat për mbajtjen e kontabilitetit dhe faturat që grupet e prodhuesve duhet të mbajnë dhe të dorëzojnë çdo vit, siç i bashkëlidhet kërkesës për pagesë).	E lartë	Meqë, MBPZHR është përgjegjëse për përgatitjen e bazës ligjore për zbatimin e kësaj mase
Kapitulli 8 M3	Arsyetshmeria duhet të njohë nevojat për alokim të mëtejshme të fondeve publike për fabrikat e përpunimit, duke përfshirë rritjen e kapaciteteve prodhuese duhet të jetë e mundur, pasi ekziston nevoja për integrim të mëtejshëm të zonave të prodhimit dhe shërbimit vendas që nuk mbulohen nga fabrikat ekzistuese të përpunimit, për diversifikimin e prodhimit dhe për futjen në treg të produkteve të reja.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M3	Arsyetshmeria duhet të marr	E mesme	Kryer

	parasysh rritjen e fundit të kostove me energjinë elektrike dhe nevojën e energjisë elektrike për ftohje të magazinave dhe linjave të prodhimit të përpunimit, duke përmendur kështu rëndësinë e mbështetjes së investimeve për energjinë e rinovueshme.		
Kapitulli 8 M3	Duhet të përjashtohet përshkrimi i sektorit të mullinjve, pasi masa nuk alokon fonde për këtë sektor, duke mos qenë sektor prioritar për Kosovën.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M3	Përfituesit duhet të përfshijnë organizatat prodhuese ose çdo përfitues tjetër që aplikon për një investim kolektiv, si për objektet e përbashkëta, makineritë, pajisjet dhe infrastrukturën tjetër për prodhimin dhe përpunimin e produkteve bujqësore sipas standardeve të BE-së ose për produkte cilësore ose për krijimin dhe zhvillimin e zinxhirët e shkurtër të furnizimit dhe tregjet lokale.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M3	Meqenëse standardet mund të ndryshojnë dhe për shkak se nuk janë të nevojshme për të përshtatur Programin për Zhvillim Bujqësor dhe Rural (ARDP) për shkak të rregullimeve të standardeve (të cilat duhet të jenë aneks i Programit), duhet përmendur se lista e plotë e standardeve të përditësuara do të të jetë pjesë e udhëzimeve të aplikantit.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M3	Duhet të jetë një konfirmim i drejtpërdrejtë që investimet përmbushin standardet përpara se të paraqitet kërkesa e fundit për pagesë. Kështu, duhet përmendur se ADA do të kërkojë këtë lloj konfirmimi direkt nga AUV, në emër të aplikantëve, bazuar në një	E lartë	Kryer

	memorandum mirëkuptimi (dhe duke mos u kërkuar nga përfituesit që të kërkojnë vetë letra konfirmimi), duke përjashtuar kështu barrën administrative për përfituesit. Aktualisht, aplikantëve u kërkohet të bashkëngjisin kërkesën e AUV-së, e cila është një mënyrë e mirë për të ecur përpara, por kjo nuk është duke përmbushur plotësisht kërkesat e rregullave IPARD të BE-së.		
Kapitulli 8 M3	Për sektorin e përpunimit të mishit dhe qumështit, duhet theksuar se AUV duhet të fillojë me përgatitjen e një plani kombëtar për përmirësim sipas standardeve të BE-së për investimet e destinuara në mënyrë specifike për t'i bërë të gjitha ndërmarrjet në përputhje me standardet përkatëse të BE-së. Pas përgatitjes së këtij plani, mbështetja do të jepet vetëm për ndërmarrjet e identifikuar në planin kombëtar të lartpërmendur dhe për llojin e investimeve të parashikuara në të.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M3	Nuk është e qartë se cilat do të ishin arsyet e mos përkrahjes së vreshtave të vogla dhe të mesme në investime për përpunim. Normalisht, kantinat e verës po mbështeten në rrushin e tyre, për të kontrolluar cilësinë e tyre. Verarët e vogla mund të sjellin në treg verëra shumë cilësore. Duhet të përjashtohet detyrimi për të pasur më shumë se 50% të lëndëve të para nga prodhues të tjerë (rrushi), Duhet të përjashtohet detyrimi për të pasur më shumë se 50% të lëndëve të para nga prodhues të tjerë (rrushi), pasi prodhimi i verës nga vreshtat 20 deri në 50 ha duhet të	E lartë	Kryer

	jetë i mjaftueshëm për një kantinë të vogël.		
Kapitulli 8 M3	Në rastin e investimeve për energjisë së ripërtëritshme, duhet përmendur se këto investime para së gjithash janë të justifikuara për konsumin e vet të objekteve të përpunimit, derisa shitja e energjisë elektrike përmes rrjetit kombëtar është një lloj investimi i kushtueshëm dhe teknik sfidues.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M3	Kostot e pranueshme për marketing duhet të përfshijnë konceptin e projektimit dhe strategjinë e promovimit.		E panuar por duhet të përfshihet në planin biznesit
Kapitulli 8 M3	Sipas investimeve të pranueshme për qumësht dhe mish, duhet të specifikohet se investimet e pranueshme për standardet e sigurisë ushqimore do të miratohen nga AUV.		Ky rekomandim është duke u zbtuar nga 2021
Kapitulli 8 M3	Investimet duhet të mbulojnë pajisjet për etiketim.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M3	Për sektorin e qumështit duhet shtuar se: Mjetet e specializuara të transportit duhet të jenë për transportin e qumështit të papërpunuar nga fermerët në objekt dhe të produkteve të qumështit nga objekti në treg (përfshirë mjetet e specializuara të ftohtë të transportit). Depot e ftohtë mund të instalohen edhe në nivel ferme, në rast se aplikanti është grup prodhues/ekziston rasti i një aplikimi kolektiv.	E mesme	Kryer
	Në kuadër të kriterit të përzgjedhjes <i>“Investimet në projekte për integrimin e fermerëve për promovimin e zinxhirëve të shkurtër të furnizimit”</i> duhet shtuar se kjo ka të bëjë jo vetëm për të vërtetuar se prodhimi është nga fermerët vendas, por duhet t'i referohet edhe përpunuesit të prodhimit	E mesme	Kryer

	bujqësor të vet, duke promovur kështu edhe bujqësinë e integruar.		
Kapitulli 8 M3	Kriteri i përzgjedhjes <i>“Investime në arritjen e standardeve kombëtare të standardeve të sigurisë ushqimore”</i> do të përjashtojë sektorin e verërave, pasi sektori i verërave nuk ka të bëjë me sigurinë ushqimore. Duhet shtuar (vetëm për verërat) çështja e përmirësimit të cilësisë.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M3	Kriteri i përzgjedhjes <i>“Investimet që çojnë në diversifikimin e prodhimit- Futja e të paktën 2 produkteve të reja”</i> do të arrihet lehtësisht nga të gjithë sektorët, përveç sektorit të verërave, pasi vera do të jetë produkti i vetëm i këtij sektori, prandaj propozimi është që të sqaroni se 2 verëra të reja përfaqësojnë 2 produkte të reja.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M3	Duhet të shtohet një tregues i ri, si më poshtë: Numri i grupeve të prodhuesve të mbështetur/ organizata/ investimet kolektive	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M3	Procedura administrative duhet të detajohet duke shtuar informacion mbi procesin e vlerësimit, kushtet për nënshkrimin e kontratave dhe miratimin e pagesës.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M4	Standardet minimale përkatëse duhet të jenë pjesë e një shtojce/ aneksi, qoftë të ARDP-së ose të Masës 4.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M4	Një referencë për biodiversitetin duhet të bëhet në rastin e objektivit specifik të bujqësisë organike, pasi përmirësimi i biodiversitetit është një nga përfitimet e ndalimit të produkteve kimike për mbrojtjen e bimëve.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M4	Duhet shtuar se Përfituesit duhet të përfshihen në Regjistrin e	E mesme	Kryer

	Fermave.		
Kapitulli 8 M4	Madhësia minimale e parcelave dhe fermave të pranueshme duhet të shtohet. Propozimi është si vijon: Madhësia minimale e parcelës: 0.1 ha për kulturat e përhershme dhe 0.3 ha për kulturat vjetore; Madhësia minimale e fermës: 1 ha.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M4	Duhet të sqarohet se angazhimet mjedisore nuk kanë nevojë të jenë domosdoshmërisht pjesë e një kontrate të rregullt. Mënyra më e lehtë do të jetë të jetë si një grup angazhimesh të përfshira në formularin e aplikimit/ Kërkesa për pagesë për pagesat direkte.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M4	Nuk ka asnjë vlerë mjedisore në rastin e detyrimit për mirëmbajtjen e një ferme qumështore, përveç nëse janë futur rregulla për dendësinë e kullotjes së bagëtive (p.sh., midis 0.3 dhe 1 LU/ha).	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M4	Standardet minimale duhet të përpunohen në bashkëpunim me ministrinë e mjedisit dhe të miratohen me udhëzime administrative. Referenca e BE-së është në Rregulloren (BE) nr. 2115/2021.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M4	Arsyeja për bujqësinë organike duhet të përfshijë disa të dhëna dhe informacione rreth bujqësisë organike në Kosovë, duke përfshirë gatishmërinë e sistemit publik për promovimin e bujqësisë organike dhe cili është statusi aktual (sa hektarë janë nën konvertimin dhe certifikimin e bujqësisë organike).	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M4	Duhet të jetë e qartë se vetëm pesticidet kimike janë të ndaluara për bujqësinë organike, ndërsa pesticidet bimore (organike) duhet	E mesme	

	të lejohen, në përputhje me rregulloren e bujqësisë organike.		
Kapitulli 8 M4	Kushtet e propozuara specifike të pranueshmërisë për bujqësinë organike i referohen një sipërfaqe minimale prej 0.1 ha/përfitues. Vlerat janë shumë të ulëta, duke sjellë kosto të pajustificuara zbatimi në krahasim me nivelin e pagesave. Për shembull, nëse niveli i pagesave do të ishte 300 euro/ha, një fermer mund të marrë vetëm 30 euro/ha. Kostot administrative për përpunimin e kërkesës për pagesë, duke përfshirë kontrollet në vend mund të jenë edhe përtej nivelit të pagesës.	E mesme	Kryer (rrit sasinë e mbështetjes)
Kapitulli 8 M4	Standardet minimale të detyrueshme janë zhvilluar në mënyrë të pamjaftueshme. Duhet të mbulojë standardet e përmendura në Rregulloren nr. 2115/2021. Standardet minimale duhet të mbulojnë gjithashtu mbrojtjen e ujit dhe përdorimin e plehrave dhe produkteve për mbrojtjen e bimëve. Për hartimin e këtyre standardeve nevojitet një grup pune me ministrinë e mjedisit. Pasi që Kosova kurrë nuk ka zbatuar standardet minimale, MBPZHR-ja ndoshta do të ketë nevojë edhe për ekspertizë nga një shtet anëtar i BE-së.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M4	Nuk është e qartë (dhe duhet të specifikohet) nëse pranohen certifikatat për bujqësi organike nga organet inspektuese dhe certifikuese të akredituara në vende të tjera (Kosova nuk ka ende sistemin e saj të akreditimit).		
Kapitulli 8 M4	Pagesat jo vetëm që duhet të vleresohen, por të llogariten, bazuar në parimin e kostove shtesë dhe të ardhurave të	E lartë	Pranuar

	humbura. Metodologjia e llogaritjes së pagesës duhet të vërtetohet nga një institut ose universitet përkatës kërkimor. Duhet të jetë e qartë se këto janë pagesa kompensuese, jo pagesa direkte.		
Kapitulli 8 M4	Nuk ka asnjë referencë për periudhën e konvertimit. Normalisht, pagesat e bujqësisë organike për konvertim duhet të llogariten dhe paguhen veçmas, pasi në konvertim zbatohen të gjitha rregullat e bujqësisë organike, por fermerët mund të mos përfitojnë çmime më të larta, pasi produktet nuk janë ende të certifikuara. Kjo gjithashtu ndihmon në tërheqjen e fermerëve në skemë. Kjo qasje duhet ndjekur. Gjithashtu, pagesave të llogaritura duhet t'i shtohen edhe pagesat për të mbuluar kostot e inspektimit dhe certifikimit.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M4	Të gjitha llogaritjet e pagesës duhet të justifikohen (siç duhet të demonstrohet niveli i kompensimit).	E lartë	Eshte bere një kalkulim parapark, megjithatë do të riperseritet edhe në momentin e fillimit të zbatimit të kesaj mase
Kapitulli 8 M4	Për menaxhimin e tokës dhe lëndëve ushqyese, racionalja duhet të lidhet me ndërhyrjen/intervenimin. Ndërhyrja/intervenimi lidhet me mbulimin e tokës (kulturat dimërore) për reduktimin e erozionit të tokës, por edhe për menaxhimin e lëndëve ushqyese, gjë që çon në parandalimin dhe reduktimin e ndotjes së ujit me lëndë ushqyese. Racionalja duhet ta përshkruajë pak këtë nevojë.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M4	Objektivat mjedisore duhet të përputhen me vlerësimin mjedisor, d.m.th. i) Parandalimi	E lartë	Kryer

	dhe reduktimi i ndotjes së lëndëve ushqyese dhe ujit; ii) Parandalimi dhe reduktimi i erozionit të tokës.		
Kapitulli 8 M4	Duhet sqaruar se planet e menaxhimit të lëndëve ushqyese duhet të bazohen në rezultatet e mostrës së tokës dhe konsumin e lëndëve ushqyese të bimëve për arritjen e prodhimit të synuar (Marrja e mostrave të tokës pa përgatitjen e një plani plehërimi nuk ka vlerë dhe nuk do të ndihmojë fermerët. E njëjta gjë do të jetë edhe për planet e menaxhimit të lëndëve ushqyese pa analizë të tokës).	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M4	Legjislacioni i BE-së e vendos këtë rregull prej 170 kg te N për plehra organike, jo minerale/plehra kimike.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M4	Skema e kullotjes verore në kullotat malore duhet të përfshijë një kufi për dendësinë maksimale të bagëtive dhe një kusht për të parandaluar nënkullotjen.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M5	Rekomandohet të mos përmendim mungesën e mirëkuptimit, por ta kthejmë atë në nevojë për ndërtimin e kompetencave.	E ulët	Kryer
Kapitulli 8 M5	Rekomandohet të sqarohet vlera maksimale e mbështetjes vjetore publike për GLV-në dhe aktivitetin e përzgjedhur - tani është vetëm për projekte të vogla.	E mesme	Nuk pranohet, sepse kanë buxhet vjetor
Kapitulli 8 M5	Rekomandohet të mos përmendim financimin IPARD dhe IPARD-i.	E ulët	Kryer
Kapitulli 8 M5	Rekomandohet të mos përmendet norma e kontributit të BE-së.	E ulët	Kryer
Kapitulli 8 M7	Rekomandohet të vlerësohet qëndrueshmëria e aktiviteteve sipas seksionit 2.1 për të shmangur efektet e mundshme negative në mjedis. Kjo duhet të rregullohet përndryshe do të jetë e	E mesme	Kryer/të gjithë aplikuesit për këtë masë duhet të licencohen nga Departamenti i Pyjeve në kuadër të

	dëmshme për mjedisin/nuk flitet për rregulloren.		MBPZHR
Kapitulli 8 M7	Rekomandohet të rishikohet përkthimi në anglisht "Bimët nektarine".	E ulët	Kryer
Kapitulli 8 M7 dhe masat tjera	Rekomandohet që përfituesi të regjistrohet në vendin ku do të kryhet investimi.	E lartë	Nëse përfituesi është një biznes, ata mund të regjistrohen kudo, por aktivitetet duhet të zhvillohen në zonat rurale, por nëse përfituesi është person fizik ai/ajo duhet të jetojë në zona rurale.
Kapitulli 8 M7	Nëse shpopullimi dhe plakja demografike është e qartë dhe evidente, kjo duhet të pasqyrohet në objektiva.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M7	Kriteret e përzgjedhjes - vendi i investimit, rekomandohet rishikimi i tij duke shtuar një nivel vështirësie.	E mesme	Nuk pranohet
Kapitulli 8 M7	Rekomandohet të mos përmendet IPARD-i.	E ulët	Kryer
Kapitulli 8 M7	Rekomandohet për nën-masat specifike të fokusohen në aktivitete të lehta për të rritur kufirin e moshës në kriteret e përzgjedhjes.	E ulët	Nuk pranohet
Kapitulli 8 M8	Rekomandohet që kjo masë të lançohet në raundin e parë të thirrjeve. Nevoja për ngritjen e kapaciteteve ishte e lartë në listën e nevojave nga SWOT-ti.	E lartë	Pranuar
Kapitulli 8 M8	Rekomandohet që të shtjellohen arsyet pse shërbimet e tanishme këshilluese po kanë vështirësi për të arritur në mënyrë efektive tek popullsia rurale.	E lartë	Kryer

Kapitulli 8 M8	Rekomandohet të qartësohet demarkacioni ndërmjet objektivave dhe gamës së veprimit dhe objektivave të kësaj mase dhe asaj të masës 13 – nuk ka ne dispozicion përshkrim për masën 13 dhe M10.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M8	Rekomandohet të specifikohet më mirë ky kriter <i>"përfituesi duhet të ofrojë dëshmi për kualifikimet e stafit të tij dhe kapacitetin teknik në ofrimin e aktiviteteve përkatëse të pranueshme"</i> në listën e dokumenteve që do të ofrohen.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M8	Kriteret e përzgjedhjes janë duke munguar - Referojuni udhëzimeve të tenderit.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M8	Buxheti dhe objektivat e treguesve mungojnë.	E lartë	Kryer
Kapitulli 8 M9	Rekomandohet të sqarohet më tej se si kjo masë do të mbështesë shërbimin këshillues. Mungon lidhja me masat tjera- p.sh. specifikoni lidhjen e fortë me M10.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M10	Rekomandohet të rivlerësohet lista e përfituesve të mundshëm për t'u përfshirë edhe palët e interesuara shtesë.	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M11	Rekomandohet përdorimi i të dhënave më të fundit në lidhje me racionalën, nëse ka (inventarizimi i pyjeve zakonisht bëhet çdo 10 vjet dhe duhet të ketë një të përditësuar).	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M11	Rekomandohet të jepet një referencë për të dhënat në lidhje me pyllëzimin (250-400 ha/vit).	E mesme	Kryer (Departamenti për Pylltari)
Kapitulli 8 M11	Në arsyetim, rekomandohet të shtjellohet nevoja për veprim në drejtim të zbutjes dhe përshtatjes klimatike. Duhet përmendur rolin e pyjeve në p.sh. erozioni i tokës, fitoremedicioni, cilësia e ajrit dhe menaxhimi i ujit. Gjithashtu, duhet	E lartë	Kryer

	të përmendet roli i pemëve në zonat urbane, gjegjësisht pylltaria urbane.		
Kapitulli 8 M11	Rekomandohet rishikimi i sipërfaqes minimale në kriteret e pranueshmërisë - 0.5 ha nuk do të kontribuojë në përmirësimin e cilësisë së jetës përmes krijimit të të ardhurave nga pyjet.	E mesme	Nuk pranohet
Kapitulli 8 M11	Rekomandohet të rishikohet përkthimi në anglisht	E mesme	Kryer
Kapitulli 8 M11	Rekomandohet të shtohet një afat kohor në tokën bujqësore të braktisur p.sh. tokë bujqësore e braktisur për X vitet e fundit. Siguria ushqimore ka një prioritet të lartë dhe duhet marrë parasysh.	E mesme	Nuk pranohet, Kosva ka kufizim të tokës bujqësore
Kapitulli 8 M11	Rekomandohet të specifikohet se masa nuk do të mbështesë pyllëzimin/ripyllëzimin për qëllime tregtare afatshkurtra, p.sh. Fidanishtet e pemëve të Krishtlindjeve	E mesme	Kryer
Kapitulli 9	Është i nevojshëm rishikimi i bazës ligjore të BE-së dhe kombëtare	E lartë	Kryer
Kapitulli 9	Propozohen objektiva specifike	E lartë	Kryer
Kapitulli 10	AM është duke vendosur se çfarë do të kontraktohet, duke përgatitur Termat e Referencës dhe janë të nevojshme veprime shtesë mjedisore.	E lartë	Kryer
Kapitulli 10	Çdo takim i nevojshëm tematik ose ad-hoc duhet të organizohet nëpërmjet NRDN-së.	E lartë	Kryer
Kapitulli 10	Detaje se si propozohen shpërndarjet e informacionit	E lartë	Kryer
Kapitulli 10	Aktivitetet mbi M&V janë shtuar	E lartë	Për tu bërë
Kapitulli 10	Rrjeti i Grupeve Lokale të Veprimeve (GLV-ve) nuk duhet të braktiset, por të përfshihet në NRDN-në.	E lartë	Kryer

14 PUBLICITETI, VIZIBILITETI DHE TRANSPARENCA NË PËRPUTHJE ME LEGJISLACIONIN E IPA-S

14.1 Veprimtaritë e planifikuara për informimin e përfituesve potencialë, organizatave profesionale, partnerëve ekonomikë, socialë dhe mjedisorë promovimin e barazisë gjinore dhe OJQ-ve lidhur me mundësitë e ofruara nga programi dhe rregullat për përfitimin të financimit

Në përputhje me PBZHR, Autoriteti menaxhues AM, ka hartuar Planin e Vizibilitetit dhe aktivitetëve të Komunikimit për PBZHR 2021-2027. Plani do të sigurojë transparencë, informacion, publicitet dhe vizibilitet maksimal të përkrahjes nga zbatimi i PBZHR për periudhën 2021-2027. Gjithëashtu do të sigurojë numër të mjaftueshëm të aplikacioneve të cilësisë të mirë dhe transparencë në zbatim, të bëjë të dukshme rezultatet e projekteve të realizuara duke publikuar emrat e përfituesve të grantit dhe të promovojë kontributin e Qeverisë së Kosovës dhe BE-së për zhvillimin rural në Kosovë. Institucioni përgjegjës për zbatimin e planit është Autoriteti Menaxhues/Divizioni i Asistencës Teknike. Autoriteti Menaxhues ka një përgjegjësi të përgjithshme për planifikimin, zbatimin ose bashkërendimin, monitorimin dhe raportimin e publicitetit dhe vizibilitetit të veprimeve. AM ka përgjegjësi të veçanta për të informuar publikun, grupet e përgjithshme të synuara dhe përfituesit për objektivat e programit të PBZHR-së, masat dhe procedurat për aplikim, si dhe për kontributin e BE? Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë është përgjegjëse për informimin e përfituesve të PBZHR dhe për publikimin e listës së përfituesve të fundit, duke përfshirë numrin identifikues të fermes / NIF, si dhe shumën e financimit publik qoftë nga buxheti nacional apo i BE, duke respektuar bazën ligjore kombëtare, përfshire edhe numrin e pikëve të vlersuara. Plani i Vizibilitetit dhe aktivitetëve të Komunikimit është përgatitur nga Autoriteti Menaxhues, dhe i njejti shqyrtohet dhe miratohet nga Komiteti Monitorues i PBZHR.

Plani i Vizibilitetit dhe aktivitetëve të Komunikimit është një dokument strategjik shumë vjeçar, që mbulon tërë periudhën e zbatimit të PBZHR 2023- 27 në të cilin janë të prezantuara të gjitha aktivitetet e komunikimit, publicitetit dhe aktivitetet e vizibilitetit.

Grupet e Synuara

Informimi dhe publiciteti për PBZHR 2023-27 dhe kontributi i Komunitetit do të ofrohet për grupet e synuara, si më poshtë:

- Përfituesit potencial dhe përfituesit përfundimtar.
- Shërbimet mbështetëse publike (Njësitë teknike MBPZHR, shërbimet këshillimore, GLV, konsulentët private etj)
- Palët e interesit të sektorit (përfaqësues të fermerëve, sindikatat, shoqatat)
- Publiku i gjerë

Mjetet që do të përdoren për të informuar publikun e gjerë do të përmbajë më shumë informacion të përgjithshëm për Programin PBZHR 2023-27, dhe për kontributin e BE-së, ndërsa mjetet për përfituesit e mundshme / përfituesit përfundimtar do të sigurojë një informacion shumë më të detajuar për çdo masë të caktuar.

Përshkrimi i mjeteve të Komunikimit

Mjetete e Komunikimit të përdorura: Faqja e internetit, rrjete sociale, gazeta, seminare / sesione informuese, puntorit, prezantime në panaire, materiale promovuese (udhëzuesit për fermer, broshura, fletëpalosje, postera) Reklama në mediat e shkruara, reklama në mediat elektronike (TV, radio, portale, rrjetet sociale)

Konferenca për shtyp: Bazuar në Ligjin për Bujqësi dhe Zhvillim Rural, çdo vit duhet të organizohen ngjarje, ku do të prezantohet Programi për bujqësi dhe zhvillim rural, detajet në lidhje me masat, afatet kohore për periudhën e ardhshme, publikimi i fillimit të Programit PBZHR 2023-27, thirrja për aplikim, rezultatet preliminare, përfundimtare etj.

Njoftimet për shtyp: Njoftimi për shtyp është formë e rëndësishme e komunikimit me shkrim që duhet të dërgohen gazetarëve. Njoftimi shërben për shkëmbimin e informacionit të rregullt (psh në rastin e një thirrje për aplikim, shpalljen e rezultateve, etj), por edhe në situatat kur përfituesit përfundimtar duhet të jenë të informuar urgjentisht (psh zgjatjen e afatit për thirrje për aplikim).

Materialat e shtypura: Materialet e shtypura siq janë: Fletëpalosjet, broshurat, udhëzuesit, posterat, banerat, do të shërbejnë për dhënien e informacionit për përfituesit e mundshëm të PBZHR 2023-27 si dhe për publikun e gjerë, për rolin dhe kontributin e MBPZHR/ Qeverisë së Kosovës. Materialet e shtypur japin informacionin bazë për PBZHR 2023-27 në përgjithësi, ose në lidhje me thirrjen për aplikim në baza vjetore, (masa të përzgjedhura, përfituesit përfundimtarë, mbështetja financiare, lista e investimeve dhe të gjitha kontaktet që sigurojnë informacione tjera përkatëse).

Tv dhe Radio: Promovimi dhe thirrja për aplikime për masa të PBZHR (2023-27), si dhe programit vjetor. Programi në TV dhe radio do të bëhet përmes njoftimeve dhe reklamave. Njoftimet do të bëhen edhe përmes reklamave të paguara në kanalet tjera televizive, për veq televizionit publike.

Trajnimet e këshilltarëve dhe organizatave mbështetëse (shërbimete këshillimore): Qëllimi i këtyre trajnimeve është që të njoftojë këshilltarët me objektivat e programit PBZHR 2023-27. Për të gjithë pjesmarrsit e lartë përmendur do të sigurohen materiale për informim dhe publicitet si dhe material tjetër mbështetës për zbatimin e PBZHR.

Seminaret (sesionet informuese) për përfituesit e mundshëm: Para se ftesa për aplikimi të jetë publikuar, AM do të organizojë seminare për përfituesit e mundshëm të PBZHR, dhe do të ju ofroje të gjithë informacionin e nevojshëm në lidhje me thirrjen e ardhshme për aplikim. Këto seminare do të mbahen në shtatë regjione të Kosovës

Prezantimet në panaire, ngjarjet etj: Prezantimi i masave të PBZHR 2023-27 në panaire (kombëtare, rajonale, dhe ndërkombëtare), ngjarjet dhe konferenca gjithashtu paraqet një mjet shumë të rëndësishëm komunikimi. Prezantimet do të mbahen me ftesën e palëve të interesuara (institucionet financiare, grupet e ndryshme të interesit, të tilla si shoqata të fermerëve, etj), duke përfshirë edhe ngjarjet e organizuara nga MBPZHR.

Gazetat ditore, javore, rajonale dhe të specializuara për fermeret: Informacioni mbi PBZHR 2023-27 do të publikohet në portalet online sipas nevojës së thirrjes për aplikim. Faqet e para-paguar, me (logon PBZHR) do të përdoren për të promovuar projekteve të suksesshme të financuar nga Programi PBZHR 2023-27 në Republikën e Kosovës, intervista me të punësuarit nga AM dhe AZHB përgjegjës për implementimin e Programit.

Web faqja: Web faqja "PBZHR" është mjeti më efikas për të arritur qëllimet e komunikimit dhe publicitetit të Programit për bujqësi dhe zhvillim rural. Kjo web faqe do të përmbajë

informacion në lidhje me procedurat e aplikimit, miratimet, pagesat dhe kontrollit për të gjitha masat. AZHB duhet të paraqesë me anë të faqës së internetit, listën e shpenzimeve dhe përfituesit e PBZHR 2023-27, në përputhje me ligjin për bujqësi dhe zhvillim rural.

Rrjetet sociale: Për qëllime të promovimit të Programit PBZHR 2023-27, AM do të krijojë profilet në mediat e ndryshme sociale, sidomos në Facebook, si rrjeti më me ndikim publik. Informacionet në lidhje me ekzistencën e rrjeteve sociale do të paraqiten përmes mjeteve të tjera të komunikimit (faqen e internetit, materialet e shtypura.)

Udhëzuesit për përfituesit: Udhëzuesit për aplikuesit e PBZHR 2023-27, janë dokumente me te detajuar, të cilët me specifikisht shërbejnë për ti informuar fermeret lidhur me procedurat e aplikimit, kriteret e pranueshmërisë, lista e dokumenteve, lista e investimeve, lista e kontakteve dhe informata tjera, të cilat i shërbejnë fermerit për tu përgatitur për aplikim.

15.2 Veprimet e parapara për të informuar përfituesit rreth kontributit të Bashkimit Evropian

Në momentin që Kosova të jete përfituese e fondeve të IPARD-it, strategjia për informim dhe publicitet do të zbatohet edhe për programin IPARD. Deri në atë kohë kampanja informative dhe publiciteti bëhet për fonde të IPA vetëm si informacion për arsye sepse këto fonde për momentin menaxhohen nga ZBE në Kosovë.

15 BARAZIA NDËRMJET BURRAVE DHE GRAVE DHE MOSDISKRIMINIMI I PROMOVUAR NË SHKALLË TË NDRYSHME TË PROGRAMIT (HARTIMI, ZBATIMI, MONITORIMI DHE VLERËSIMI)

15.1 Përshkrimi se si do të promovohet barazia ndërmjet burrave dhe grave gjatë fazave të ndryshme të programit (hartimi, zbatimi, monitorimi dhe vlerësimi)

Kushtetuta e Kosovës siguron barazinë gjinore si vlerë themelore për zhvillimin demokratik të shoqërisë. Ligji për Barazi Gjinore në Kosovë (Ligji 2004/2) u miratua për të arritur mundësi të barabarta midis burrave dhe grave bazuar në parimet e më poshtme:

- Sigurimi i mundësive të barabarta për të dy pjesëmarrësit femra dhe meshkuj në fushat politike, ekonomike, kulturore sociale të jetës shoqërore.
- Krijimi i kushteve dhe mundësi për barazi gjinore përmes politikave që mbështesin zhvillimin e përgjithshëm me fokus të veçantë në për përmirësimin e statusit të femrave.
- Eliminimi i pengesave në realizimin e barazisë gjinore. Vendosija e parimit kryesor të sjelljes së njëjtë dhe mundësisë të barabarta duke aplikuar masa specifike që duhet të ndërmerren për të arritur të drejta të barabarta.

Ligji krijon kushte dhe mundësi për barazi gjinore përmes politikave që mbështesin zhvillimin e përgjithshëm veçanërisht për përmirësimin e statusit të femrave në mënyrë që ato të gëzojnë autoritet në shoqëri dhe në familje. Qeveria ka themeluar zyra për barazi gjinore me qëllim për të mbikëqyrur zbatimin e Ligjit për Barazi Gjinore dhe të Programit të lidhur për Barazi Gjinore. Për këtë qëllim, është vendosur një këshill ndërministror për të koordinuar çështjet gjinore. Përveç kësaj në të gjitha ministritë një zyrtar i çështjeve gjinore është përgjegjës për zbatimin e strategjisë së barazisë gjinore në përputhje me Programin për Barazi Gjinore.

Zyrtari për Barazi Gjinore në MBPZHR është i ngarkuar për çështjet gjinore të grave në zonat rurale dhe femrat fermere që përfshin edhe mbledhjen dhe monitorimin e masave specifike mbështetëse psh. trajnimeve të përshtatura, vizitave studimore dhe ofrimit të informacionit. Dorëzimi i raporteve lidhur me promovimin e çështjeve gjinore në zyrën e Barazisë Gjinore dhe organizimin e seminarit vjetor për gratë e zonave rurale si rritjen e ndërgjegjësimit dhe ngjarje të informacionit janë aktivitetet shtesë të kryera nga punonjësi i barazisë gjinore në MBPZHR.

Parimet e barazisë gjinore janë marrë në konsideratë gjatë përgatitjes së PBZHR 2023-27. Kapitulli III i PBZHR (analiza socio ekonomike) përmban informata specifike për situatën e grave në zonat rurale sa i përket nivelit arsimor, punësimin dhe gjendjen sociale. Në lidhje me procesin e përgjithshëm të konsultimit të programit me grupin më të gjerë të palëve të interesuara (psh. OJQ-t Gratë për gratë), që përfaqësojnë minoritetet dhe çështjet gjinore janë të ftuar që të konsultohet me qasje strategjike dhe masat e paraqitura në PBZHR e ri.

Në lidhje me masat e zhvilluara nën PBZHR 2023-27, situata specifike e grave rurale është marrë në konsideratë, e cila është më e ndikuar nga papunësia dhe me pak të drejtat të pronësisë. Si rrjedhojë, masat e veçanta japin theks të veçantë aplikanteve femra për të inkurajuar zhvillimin e projektit dhe zbatimit nga ana e grave për të forcuar dhe fuqizuar gratë rurale në zhvillimin e tyre ekonomik dhe social si:

Masa 1: “Investimet në pasuritë fizike në ekonominë bujqësore” vendos pikët shtesë brenda sistemit të propozuar të kriterëve të përzgjedhjes për aplikantet femra.

Masa 5: “Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i biznesit”.

Masa 7: “Përgatitja dhe zbatimi i zhvillimit qasja lokale e strategjive-LEADER”: paraqitet si një kriter i përshtatshëm për përzgjedhjen e strategjive zhvillimore lokale që një minimum prej 10% të anëtarëve të GLV-së duhet të jetë femra për të siguruar pjesëmarrjen dhe përfshirjen e grave rurale në aktivitetet e zhvillimit lokal.

Grupet punuese teknike kane diskutuar dhe rënë dakord për t'i dhënë përparësi kërkesave të paraqitura nga gratë nën masat, “Investimet në pasuritë fizike në ekonominë bujqësore” dhe “Diversifikimi i fermave dhe zhvillimi i biznesit”, si dhe për të vendosur një minimum prej anëtarëve femra të GLV sipas kriterëve të përshtatshmërisë për strategjitë zhvillimore lokale në kuadër Masës “LEADER”.

Zbatimin, monitorimin dhe vlerësimin e PBZHR 2023-27 do të respektojë dispozitat e barazisë gjinore me projekte specifike monitoruese të dorëzuara dhe të zbatuara nga femrat. Raportet e monitorimit dhe vlerësimit do të përmbajnë informacion të mjaftueshëm për realizimin e çështjeve të barazisë gjinore të adresuara nga masat e veçanta nën PBZHR. Përbërja e Komitetit Monitorues do të marrë në konsideratë dispozitat e barazisë gjinore.

Publiciteti dhe komunikimi i aktiviteteve në kuadër të PBZHR do të marrë vëmendje të veçantë për një shpërndarje të synuar të informacionit të përfituesve potencialë femra për të inkurajuar ato për të zhvilluar projekte. Projektet e suksesshme të menaxhuara nga gratë do të promovohen në mënyrë specifike si shembuj të praktikave më të mira për të inkurajuar gratë rurale të bëhen ekonomikisht aktive.

Kushtetuta e Republikës së Kosovës ka vendosur të drejtat e njeriut dhe të drejtat e komuniteteve në qendër të vëmendjes. Në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe evropiane, Qeveria e Kosovës miratoi Ligjin kundër Diskriminimit 2004/3 dhe Direktivën Administrative të ndërlidhura për zbatimin e tij (Nr.4/2006). Qëllimi i Ligjit është të

parandalojë dhe luftojë diskriminimin, promovimin e barazisë efektive dhe për të zbatuar parimet e trajtimit të barabartë të të gjithë qytetarëve të Kosovës. Ligji bazohet në parimet e mëposhtme:

- trajtimi i barabartë,
- përfaqësim të drejtë,
- mirëkuptim dhe tolerancë ndëretnike.

Përgatitja dhe zbatimi i PBZHR 2021-207 respektoi të gjitha dispozitat e përcaktuara në Ligjin kundër diskriminimit dhe parimet e trajtimit të barabartë. Nuk do të ketë diskriminim të drejtpërdrejtë apo të tërthortë ndaj personit në bazë të gjinisë, moshës, gjendjes martesore, gjuhës, paaftësisë mendore

16 SHËRBIMET TEKNIKE DHE KËSHILLUESE

bujqësor, agro-përpunimin dhe marketingun në mënyrë të qëndrueshme Qëllimi i Shërbimit Këshillimor është të përmirësojë sektorin e bujqësisë të Kosovës, si dhe të rris produktivitetin. Për të mbështetur këtë, Shërbimi Këshillues për Bujqësi dhe Zhvillim Rural është themeluar në vitin 2004, i përkrahur nga projekti “Përforcimi i shërbimeve këshilluese dhe mbështetëse” (PShKM) i financuar nga BE-ja. Kjo është vazhduar nga PShKM 2 dhe nga projektet e Shërbimeve Këshilluese Rurale (ShKR), si dhe nga projektet e financuara nga Qeveria e Kosovës, p.sh. “Zhvillimi i zonave rurale përmes promovimit të shërbimeve këshilluese”.

Qëllimi i DSHKT-s është që të organizojë shërbimet këshilluese në Kosovë si një sistem profesional, i cili do të jetë efektiv në plotësimin e kërkesave të fermerëve për praktikë më të mira bujqësore dhe teknologjitë.

Shërbimi këshillues ndihmon në ndërtimin e kapaciteteve teknike në nivel të fermave, me qëllim që të:

- arrihet një sektor bujqësor më i konkurueshëm, dhe i orientuar kah tregu (si për zëvendësime të eksportit ashtu edhe të importit);
- mbështeten fermerët që të aplikojnë për grante dhe subvencione që janë në dispozicion përmes MBPZHR-së dhe BE-së/programeve të donatorëve;
- ofrohet mbështetja e shërbimit këshillues për fermerë si dhe për ekonomitë rurale dhe komunitetet që i adresojnë çështjet më të gjera socio-ekonomike në zonat rurale; dhe
- përafrohet sektori i agro-ushqimit të Kosovës me atë të BE-së.

Shërbimet këshilluese për bujqësi dhe zhvillim rural në Kosovë janë duke u ofruar aktualisht përmes dy kanaleve kryesore:

- sektorit publik d.th. MBPZHR-së/DSHTK-së dhe Qendrave Komunale për Informim dhe Këshillim (QKIK-ve); dhe
- sektorit privat, duke përfshirë këshilltarët privat, furnizuesit e inputeve, veterinerarët, shoqatat e fermerëve, përpunuesit e agro-ushqimit, qendrat për grumbullimin e prodhimeve bujqësore dhe kooperativat, si dhe OJQ-të dhe këshilltarët ndërkombëtar.

Shërbimi këshillues në kuadër të MBPZHR-së/DSHTK-së ka krijuar bazën e të dhënave që përmban regjistrin e informatave për këshilltarët bujqësor të cilët janë në dispozicion në çdo kohë që t’i përgjigjen kërkesave të fermerëve me këshilla dhe trajnime për bujqësi dhe zhvillim rural. Këshilltarët janë të kategorizuar sipas shërbimeve të specializuara që ata

ofrojnë. Fermerët mund t'i qasen kësaj baze të të dhënave përmes linkut të shërbimit këshillues në faqen e internetit të MBPZHR-së www.mbpzhr-ks.net,

Shërbimet Këshilluese publike

Pas reformave në vitin 2013, tani shërbimi këshillues publik koordinohet dhe organizohet nga Departamenti për Shërbime Këshillimore dhe Teknike (DSHKT) i MBPZHR-së. DSHKT i koordinon aktivitetet e tij me QKIK-të të cilat janë themeluar në vitin 2014-15, në bazë të Ligjit për Shërbime Këshilluese për Bujqësi dhe Zhvillim Rural. Ligji nr.04/L-074. Kjo kërkon që sistemi këshillues të funksionoj si një sistem unik dhe i qëndrueshëm, nën koordinimin e DSHKT-së. Departamenti është përgjegjës për përcaktimin e politikave strategjike dhe zbatimin e tyre përmes këshilltarëve të QKIK-ve, ashtu siç është përcaktuar me ligj dhe aktet nën ligjore të tij.

Shërbimet Këshilluese Private

Shërbimet këshilluese private përfshijnë: OJQ-të, furnizues të inputeve, përpunues të agro-ushqimit, qendrat për grumbullimin e mallrave dhe individë/kompanitë private për shërbime këshilluese. Këta janë aktualisht ofruesit më të mëdhenjë të këshillave për fermerë në bujqësi dhe zhvillim rural. Veterinarët privat të regjistruar në Odën e Veterinarisë së Kosovës gjithashtu ofrojnë shërbimet këshilluese. Ekzistojnë afërsisht 1,400 ekspert bujqësorë në Kosovë me orar të plotë (publik dhe privat) të cilët mbështesin fermerët. Sidoqoftë, organizimi i tyre nuk është në nivelin duhur dhe nuk janë gjithëherë pranë fermerit. Ata kanë tendencë të japin këshilla në bazat ad-hok. Mbështetja për zhvillimin e shërbimeve këshilluese është zbatuar përmes buxhetit të Kosovës. Aty ku donatorët ndërkombëtarë kanë financuar projektet, aktivitetet e tyre kanë tendencë të ngecin pasi të përfundojë projekti; ato kanë tendencë edhe për të mos qenë të zhvilluar me intensitet të mjaftueshëm por edhe të mos jenë qëndrueshëm në një afat të gjatë kohor.

Shërbimet këshilluese në bujqësi dhe zhvillim rural kanë tri objektiva kryesore strategjike.

Ato duhet të:

- Rrisin numrin e fermerëve dhe akterëve tjerë të cilët kanë qasje dhe marrin këshilla për bujqësi dhe zhvillim rural;
- Përshtasin ofrimin e shërbimit këshillues me nevojat dhe kërkesat e fermerëve dhe palëve tjera të interesit; dhe
- Promovojnë dhe zbatojnë politikat zhvillimore kombëtare, si dhe programet kombëtare dhe ndërkombëtare në mbështetje të bujqësisë dhe zhvillimit rural.

Projektet mbështëse të DSHKT-s- MBPZHR:

- Projekti "Zhvillimi i Zonave Rurale përmes Avancimit të Shërbimeve Këshilluese", i cili financohet nga buxheti i Kosovës;
- Projekti "Përkrahja e fermerëve për analiza të tokës, trajnime, këshillime dhe rekomandime për rezultate e analizave të tokës", i cili financohet nga buxheti i Kosovës;
- Projekti "Ofrimi i këshillave e trajnimeve për fermerët, ngritja e kapaciteteve për këshilltar komunal dhe hapja e QIK-ve në komunat: Leposaviq, Zubin Potok, Mitrovicë e Veriut dhe Zveçan", i cili financohet nga buxheti i Kosovës;
- Projekti "Trajnimi për Certifikimin e këshilltareve dhe përmirësimin e efikasitetit të Këshilltareve publik dhe privat"
- Projekti "Trajnimin e aplikueseve potencial për të aplikuar në programin e granteve"

Sa i perket Informimit:

Informimi shperndahet permes QIKK, permes broshurave te ndryshme, web faqes se DSHKT-s dhe MBPZHR, si dhe dhe mjeteve tjera elektronike, poashtu infromimi shperndahet edhe permes Komapanive te mbeshtetura nga DSHKT-MBPZHR te cilat ofrojn keshilla ne nivel te komunave dhe zonave rurale.

Struktura dhe organizimi i SKKBZHR-së

Zhvillimi i SKKBZHR-së përfshin bashkëpunimin ndërmjet akterëve të ndryshëm që janë të përfshirë në mënyrë të drejtpërdrejt dhe të tërthortë në bujqësi (shih grafikun më poshtë), e ato janë:

- DSHKT, MBPZHR;
- Qendrat Komunale për Informim dhe Këshillim (QKIK-të) për bujqësi dhe zhvillim rural;
- Ofruesit privat të shërbimit këshillues;
- Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (Agjencia e Pagesave);
- Fakulteti i Bujqësisë, Universiteti i Prishtinës;
- Instituti Bujqësor i Kosovës, Pejë;
- Departamenti për Vreshtari dhe Verëtari;
- Agjencia e Veterinarisë dhe e Ushqimit të Kosovës;
- Shkollat Bujqësore Profesionale;
- Bizneset e Agro-ushqimit;
- Bizneset rurale p.sh. furnizuesit e inputeve, qendrat e grumbullimit të mallrave etj.;
- dhe
- Fermerët dhe komuniteti rural, duke përfshirë edhe Grupet Lokale të Veprimit.

17 ANEKSET

Aneksi 1: Përkufizimi i ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme

Aneksi2:Përshkrimi i metodologjisë për vlerësimin e qëndrueshmërisë ekonomike të përfituesve

Aneksi 3: Lista e zonave malore me intensitet më të madh ndihme

Aneksi 4: Metodologjia për llogaritjen e niveleve të pagesave për masën bujqësore-mjedisore-klimaterike, bujqësisë organike dhe veprimet që lidhen me pylltarinë

Aneksi 5: Lista e standardeve minimale përkatëse kombëtare

Aneksi 6: Raporti i vlerësimit ex-ante

Aneksi 7: Plani indikativ për Rrjetin Kombëtar Rural

Aneksi 1: Përkufizimi i ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme

Ndërmarrjet kualifikohen si ndërmarrje mikro, të vogla dhe të mesme në bazë të numrit të punetoreve sipas Ligjit Nr. 04/L-220 Për Investimet e Huaja (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës / nr. 1 / 09 janar 2014) dhe në bazë të pozitës financiare dhe qarkullimit neto sipas

Ligjit Nr. 06/L- 032 për Kontabilitet, Raportim Financiar dhe Auditim (Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës / nr. 3 / 19 prill 2018.

Kategoria e ndërmarrjes	Numri i punonjësve	1) Pasqyra e pozitës financiare 2) Qarkullimi neto
E mesme	50-249	1) 20,000,000.00 € 2) 40,000,000.00 €
E vogël	10-49	1) 4,000,000.00 € 2) 8,000,000.00 €
Mikro	Deri 9	1) 350,000.00 € 2) 700,000.00 €

Aneksi 2: Përshkrimi i metodologjisë për vlerësimin e qëndrueshmërisë ekonomike të përfituesve

Aplikuesi duhet të dëshmojë qëndrueshmërinë ekonomike të fermës përmes plani të biznesit që synon të arrij rezultatet deri në fund të periudhës së investimeve. Mënyra se si dëshmohet qëndrueshmëria ekonomike duhet të shpjegohet në udhëzuesin për aplikues i cili përgatitet nga AZHB. Fondet e AZHB-së të dhëna për përfituesin duhet të merren parasysh kur llogaritet qëndrueshmëria ekonomike e përfituesit.

Në rastet kur investimet janë më të vogla ose baras me njëzetmije (20.000) euro, një formë e thjeshtuar e një plani të biznesit ose projekt propozimi, mund të pranohet, duke ruajtur parashikimet e qëndrueshmëris. Aplikuesi duhet ta dorëzojë projekt propozim sipas modelit që do të publikohet në web-faqet e AZHB-së dhe MBPZHR-së.

Për projektet investuese në të cilat investimet e pranueshme janë më të mëdha se njëzetmijë (20,000) €, aplikuesit duhet ta dorëzojnë një plan të biznesit sipas modelit që do të publikohet në web-faqet e AZHB-së dhe MBPZHR-së. Plan i biznesit është dokumenti kryesor për vlerësimin e qëndrueshmërisë ekonomike. Investimet e planifikuara duhet të jenë në përputhje me kapacitetin prodhues.

Gjatë vlerësimit të aplikacioneve, duke u bazuar në planin e biznesit, zyrtarët e AZHB-së janë të obliguar të refuzojnë pjesën e investimeve të cilat janë në kundërshtim me këtë parim. Qëndrueshmëria ekonomike dhe financiare vlerësohet në bazë të projekt-propozimit ose planit të biznesit. Plan i biznesit duhet të tregojë qëndrueshmërinë ekonomike të fermës/ ndërmarrjes në fund të realizimit të investimit.

Aneksi 3: Lista e zonave malore me intensitet më të madh ndihme

Lista e vendbanimeve (zonat kadastrale) në zonat malore ("lloji A

Lista (e grupuar sipas komunave (në kllapa) me radhitje alfabetike sipas vendbanimeve) përmban emrat në shqip dhe serbisht të vendbanimeve që ndodhen në zonat kadastrale me lartësi mesatare mbidetare mbi 700m. Pasi që ka zona kadastrale pa vendbanime por të cilat kanë përfitues potencial, atëherë këto paraqiten me font italic (me komunën përkatëse në kllapa).

	Rrenc(Dragash)	Arllat(Gllogoc)
Belle(Deçan)	<i>Sainovac II(Dragash)</i>	Fushticë e Epërme(Gllogoc)
Deçan(Deçan)	Shajnë(Dragash)	Gradicë(Gllogoc)
Hulaj(Deçan)	Vranishtë(Dragash)	Kërzharekë(Gllogoc)
Isnqi(Deçan)	Xërxë(Dragash)	Negroc(Gllogoc)
Lëbushë(Deçan)	Zaplluzhë(Dragash)	Nekoc(Gllogoc)
Lloqan(Deçan)	Zgatar(Dragash)	Sankoc(Gllogoc)
Pobërxhë(Deçan)	Zlipotok(Dragash)	Vuçak(Gllogoc)
Strellc i Epërm(Deçan)	Zym(Dragash)	Badoc(Graçanicë)
Voksh(Deçan)	Burrnik(Ferizaj)	Dromjak(Hani i Elezit)
Baçkë(Dragash)	Jezerc(Ferizaj)	Kërvenik(Hani i Elezit)
Bellobradë(Dragash)	Manastiricë(Ferizaj)	Neçavc(Hani i Elezit)
Blaç(Dragash)	Nerodime e Epërme(Ferizaj)	Vërtomicë(Hani i Elezit)
Brezne(Dragash)	Pleshinë(Ferizaj)	Cercë(Istog)
Brod(Dragash)	Gërçinë(Gjakovë)	Cërkolez(Istog)
Brodosanë(Dragash)	Goden(Gjakovë)	Istog i Poshtëm(Istog)
Brrut(Dragash)	Koshajë(Gjakovë)	Istog(Istog)
Buçë(Dragash)	Qerret(Gjakovë)	Kaliqan(Istog)
Buzez(Dragash)	Bresalc(Gjilan)	Lubozhdë(Istog)
Dikancë(Dragash)	Burincë(Gjilan)	Mojstir(Istog)
Dragash(Dragash)	<i>Burinicë(Gjilan)</i>	Shushicë(Istog)
Glloboqicë(Dragash)	Çelik(Gjilan)	Sinajë(Istog)
<i>Gllobošicë II(Dragash)</i>	Dunav(Gjilan)	Studenicë(Istog)
Kapre(Dragash)	Gadish(Gjilan)	Suhogërlle(Istog)
Kërstec(Dragash)	Goden(Gjilan)	Uçë(Istog)
Kosavë(Dragash)	Kishnapolë(Gjilan)	Vrellë(Istog)
Krushevë(Dragash)	Lipovicë(Gjilan)	Zhakovë(Istog)
Kuk(Dragash)	Muçibabë(Gjilan)	Gjocaj(Junik)

Kukjan(Dragash)	Ponesh(Gjilan)	Jasiq(Junik)
Kuklibeg(Dragash)	Shurdhan(Gjilan)	Junik(Junik)
Leshtan(Dragash)	Sllakoc e Epërme(Gjilan)	Biçec(Kaçanik)
Lubovishtë(Dragash)	Sllakoc i Poshtëm(Gjilan)	Drenogllavë(Kaçanik)
Mlikë(Dragash)	Sllubicë(Gjilan)	Gjurgjedell(Kaçanik)
Orqushë(Dragash)	Stançiq(Gjilan)	Glloboçicë(Kaçanik)
	Vërbicë e Zhegocit(Gjilan)	Ivajë(Kaçanik)
Plavë(Dragash)	Zhegoc(Gjilan)	Korbliq(Kaçanik)
Pllajnik(Dragash)	Rrenc(Dragash)	Kotlinë(Kaçanik)
<i>Pllavë I(Dragash)</i>	<i>Sainovac II(Dragash)</i>	Kovaçec(Kaçanik)
Radesh(Dragash)	Shajnë(Dragash)	Nikoc(Kaçanik)
Rapqë(Dragash)	Vranishtë(Dragash)	
Restelicë(Dragash)	Xërxë(Dragash)	
Runjevë(Kaçanik)	Crven(Leposaviq)	Lipovicë(Lipjan)
Semajë(Kaçanik)	Drenovë(Leposaviq)	Mirenë(Lipjan)
Sllatinë(Kaçanik)	Dubokë(Leposaviq)	Okosnicë(Lipjan)
Vatë(Kaçanik)	Gërkajë(Leposaviq)	Plitkoviq(Lipjan)
Bratilloç(Kamenicë)	Gnezhdanë(Leposaviq)	Resinoc(Lipjan)
Busovatë(Kamenicë)	Graniçan(Leposaviq)	Shalë(Lipjan)
Dazhnicë(Kamenicë)	Guli(Leposaviq)	Shashkoc(Lipjan)
Desivojcë(Kamenicë)	Guvnishtë(Leposaviq)	Shisharkë(Lipjan)
Feriqevë(Kamenicë)	Isevë e Ulët(Leposaviq)	Slllovi(Lipjan)
Gjyrishec(Kamenicë)	Jellakcë(Leposaviq)	Teçe(Lipjan)
Gmicë(Kamenicë)	Kijevçiq(Leposaviq)	Tërbufc(Lipjan)
Gragjenik(Kamenicë)	Koporiq(Leposaviq)	Vogoçicë(Lipjan)
Karaçevë e Epërme(Kamenicë)	Kostin Potok(Leposaviq)	Vrellë(Lipjan)
Kostadincë(Kamenicë)	Krushçicë(Leposaviq)	Berishë(Malishevë)
Kranidell(Kamenicë)	Lloznë(Leposaviq)	Lladroc(Malishevë)
Kremenatë I(Kamenicë)	Majdevë(Leposaviq)	Lladroviq(Malishevë)
Kremenatë II(Kamenicë)	Miokoviq(Leposaviq)	Millanoviq(Malishevë)
Krilevë(Kamenicë)	Moshnicë(Leposaviq)	Ngucat(Malishevë)

Lajçiqi(Kamenicë)	Ostraq(Leposaviq)	Senik(Malishevë)
Lisockë(Kamenicë)	Pllakanicë(Leposaviq)	Tërpezë e Poshtme(Malishevë)
Marocë(Kamenicë)	Pllaninicë(Leposaviq)	Tërpezë(Malishevë)
Meshinë(Kamenicë)	Potomilë(Leposaviq)	Bajgorë(Mitrovicë)
Poliçkë(Kamenicë)	Qirkoviq(Leposaviq)	Bare(Mitrovicë)
Rahovicë(Kamenicë)	Rikovë(Leposaviq)	Batahir(Mitrovicë)
Sedllar(Kamenicë)	Rodel(Leposaviq)	Broboniq(Mitrovicë)
Shahiq(Kamenicë)	Rucmanc(Leposaviq)	Dedi(Mitrovicë)
Svircë(Kamenicë)	Simiçishte(Leposaviq)	Kaçandoll(Mitrovicë)
Tërstenë(Kamenicë)	Soçanicë(Leposaviq)	Koprivë(Mitrovicë)
Tugjec(Kamenicë)	Trebiqe(Leposaviq)	Kovaçicë(Mitrovicë)
Vaganesh(Kamenicë)	Vraqevë(Leposaviq)	Kutllloc(Mitrovicë)
Velegllavë e Epërme(Kamenicë)	Zabërxhë(Leposaviq)	Lisicë(Mitrovicë)
Velegllavë e Poshtme(Kamenicë)	Zavratë(Leposaviq)	Maxherë(Mitrovicë)
Vriçec(Kamenicë)	Zemanicë(Leposaviq)	Mazhiq(Mitrovicë)
Zajçec(Kamenicë)	Zërnosek(Leposaviq)	Melenicë(Mitrovicë)
Zhujë(Kamenicë)	Akllap(Lipjan)	Ovçar(Mitrovicë)
Barë(Leposaviq)	Baicë(Lipjan)	Rahovë(Mitrovicë)
Bellobradë(Leposaviq)	Brus(Lipjan)	Rashan(Mitrovicë)
Berberishtë(Leposaviq)	Bukovicë(Lipjan)	Rekë(Mitrovicë)
Bërzancë(Leposaviq)	Çellopek(Lipjan)	Rrezhanë(Mitrovicë)
Bisticë e Shalës(Leposaviq)	Divlakë(Lipjan)	Selac(Mitrovicë)
Borçan(Leposaviq)	Gadime e Epërme(Lipjan)	Stantërg(Mitrovicë)
Cerajë(Leposaviq)	Hanroc(Lipjan)	Stranë(Mitrovicë)
Cërnotavë(Leposaviq)	Janjevë(Lipjan)	Tërstenë(Mitrovicë)
	Kleçkë(Lipjan)	Tunel i Parë(Mitrovicë)
	Krojmir(Lipjan)	Vidishiq(Mitrovicë)
Vidomiriq(Mitrovicë)	Malaj(Pejë)	Sllatinë(Podujevë)
Vllahi(Mitrovicë)	Novosellë(Pejë)	Surdull(Podujevë)
Zabërxhë(Mitrovicë)	Pejë(Pejë)	Sylevicë(Podujevë)

Zijaqë(Mitrovicë)	Pepiq(Pejë)	Tërnavicë(Podujevë)
Bolec(Novobërdë)	Radac(Pejë)	Turuçicë(Podujevë)
Bostan(Novobërdë)	Rekë e Allagës(Pejë)	Velikarekë(Podujevë)
Bushincë(Novobërdë)	Shkrel(Pejë)	Zhiti(Podujevë)
Carevc(Novobërdë)	Shtupeq i Madh(Pejë)	<i>Novosellë(Pristina)</i>
Dragancë(Novobërdë)	Shtupeq i Vogël(Pejë)	Ballaban(Pristina)
<i>Irnjiq II(Novobërdë)</i>	Stankaj(Pejë)	Busi(Pristina)
Izvor(Novobërdë)	Balloçë(Podujevë)	Dabishec(Pristina)
Jasenovik(Novobërdë)	Barainë(Podujevë)	Dragoc(Pristina)
Klobukar(Novobërdë)	Bërvenik(Podujevë)	Glllogovicë(Pristina)
Kosaç(Novobërdë)	Bllatë(Podujevë)	Grashticë(Pristina)
Kufcë e Epërme(Novobërdë)	Bradash(Podujevë)	Hajkobillë(Pristina)
Llabjan(Novobërdë)	Brainë(Podujevë)	Keçekollë(Pristina)
Makresh i Epërm(Novobërdë)	Brecë(Podujevë)	Koliq(Pristina)
Makresh i Ulët(Novobërdë)	Dobërdol(Podujevë)	Kolovicë(Pristina)
Manishincë(Novobërdë)	Dobratin(Podujevë)	Kukavicë(Pristina)
Miganoc(Novobërdë)	Dumnicë e Epërm(Podujevë)	Llukar(Pristina)
Mozgovë(Novobërdë)	Dvorishtë(Podujevë)	Makoc(Pristina)
Novobërdë(Novobërdë)	Dyz(Podujevë)	Marec(Pristina)
Parallovë(Novobërdë)	Hërticë(Podujevë)	Mramor(Pristina)
Prekoc(Novobërdë)	Kalaticë(Podujevë)	Nishec(Pristina)
Strazhë(Novobërdë)	Kërpimeh(Podujevë)	Prapashticë(Pristina)
Tërniqec(Novobërdë)	Kushevicë(Podujevë)	Radashec(Pristina)
Tirincë(Novobërdë)	Lladoc(Podujevë)	Rimanishtë(Pristina)
Zebincë(Novobërdë)	Lupç i Epërm(Podujevë)	Sharban(Pristina)
Bellopaq(Pejë)	Metehi(Podujevë)	Siqevë(Pristina)
Bellopojë(Pejë)	Metergoc(Podujevë)	Slivovë(Pristina)
Bogë(Pejë)	Muhazob(Podujevë)	Sofali(Pristina)
Breg i Zi(Pejë)	Murgull(Podujevë)	Zllash(Pristina)
Drelaj(Pejë)	Orllan(Podujevë)	Zllatar(Pristina)

Dugaivë(Pejë)	Pakashticë e Epërm(Podujevë)	Dojnicë(Prizren)
Haxhaj(Pejë)	Pakashticë e Poshtme(Podujevë)	Drajçiq(Prizren)
Jabllanicë e Madhë(Pejë)	Përpellac(Podujevë)	Gërncar(Prizren)
Jabllanicë e vogël(Pejë)	Pollatë(Podujevë)	Gornjasellë(Prizren)
Koshutan(Pejë)	Popovë(Podujevë)	Gorozhup(Prizren)
Kuqishtë(Pejë)	Potok(Podujevë)	Jabllanicë(Prizren)
Lëvoshë(Pejë)	Rakinicë(Podujevë)	Jeshkovë(Prizren)
Lipë(Pejë)	Reçicë(Podujevë)	Kabash(Prizren)
Llaz-Bellopaq(Pejë)	Repë(Podujevë)	Karashëngjergj(Prizren)
Lubeniq(Pejë)	Revuq(Podujevë)	Kushnin(Prizren)
	Shajkoc(Podujevë)	Kushtendill(Prizren)
		Leskovec(Prizren)
		Lez(Prizren)
Llovakicë(Prizren)	Devetak(Shtime)	Debelldeh(Viti)
Lubinjë e Epërme(Prizren)	Dugë(Shtime)	Goden i Madhë(Viti)
Lubinjë e Poshtme(Prizren)	Karaqicë(Shtime)	Letnicë(Viti)
Lubiqevë(Prizren)	Llanishtë(Shtime)	Lubishtë(Viti)
Lubizhdë e Hasit(Prizren)	Mollopoc(Shtime)	Mjak(Viti)
Manastiricë(Prizren)	Petrovë(Shtime)	Shashare(Viti)
Milaj(Prizren)	Pjetershticë(Shtime)	Stubëll e Epërme(Viti)
Muradem(Prizren)	Rancë(Shtime)	Stubëll e Poshtme(Viti)
Mushnikovë(Prizren)	Reqak(Shtime)	Vërnakollë(Viti)
Nebregoshtë(Prizren)	Topillë(Shtime)	Vërnez(Viti)
Novosellë(Prizren)	Zborc(Shtime)	Beçuk(Vushtrri)
Pllanejë(Prizren)	<i>Krajicë(Skendaraj)</i>	Boshlan(Vushtrri)
Pllanjan(Prizren)	Bajë(Skenderaj)	Ceceli(Vushtrri)
Pouskë(Prizren)	Bllacë(Suharekë)	Duboc(Vushtrri)
Reçan(Prizren)	Budakovë(Suharekë)	Dumnicë e Epërme(Vushtrri)
Skrobishtë(Prizren)	<i>Bukosh II(Suharekë)</i>	Gracë(Vushtrri)
Sredskë(Prizren)	Çadrak(Suharekë)	Gumnishtë(Vushtrri)

Struzhë(Prizren)	Çubrel(Skenderaj)	Karaçë(Vushtrri)
Vërbiqan(Prizren)	Delloc(Suharekë)	Kollë(Vushtrri)
Zhivinjan(Prizren)	Greiçec(Suharekë)	Kunovik(Vushtrri)
Zhur(Prizren)	Javor(Suharekë)	Kurillovë(Vushtrri)
Zatriq(Rahovec)	Kotorr(Skenderaj)	Pasomë(Vushtrri)
Bozhec(Ranillug)	Kozhicë(Skenderaj)	Shalë(Vushtrri)
Rajnoc(Ranillug)	Krasaliq(Skenderaj)	Shlivovicë(Vushtrri)
Beroc(Shtërpçë)	Krasmiroc(Skenderaj)	Skoçan(Vushtrri)
<i>Berofc II(Shtërpçë)</i>	Krushicë e Epërme(Suharekë)	Skromë(Vushtrri)
Biti e Epërme(Shtërpçë)	<i>Krushicë e Epërme(Suharekë)</i>	Sllakoc(Vushtrri)
Biti e Poshtme(Shtërpçë)	Kuçicë(Skenderaj)	Strofc(Vushtrri)
Brezovicë(Shtërpçë)	Lluzhnicë(Suharekë)	Vesekoc(Vushtrri)
Brod(Shtërpçë)	Lubavec(Skenderaj)	Zagorë(Vushtrri)
Drekoc(Shtërpçë)	Maqitevë(Suharekë)	Zhilivodë(Vushtrri)
Firajë(Shtërpçë)	Mushtisht(Suharekë)	Babiq(Zubin Potok)
Gotovushë(Shtërpçë)	Papaz(Suharekë)	Babudovicë(Zubin Potok)
Izhancë(Shtërpçë)	Popolan(Suharekë)	Banjë(Zubin Potok)
Jazhincë(Shtërpçë)	Prellloc(Skenderaj)	Bërnjak(Zubin Potok)
Kashtanevë(Shtërpçë)	Radishevë(Skenderaj)	Bojnoviqe(Zubin Potok)
Sevcë(Shtërpçë)	Runik(Skenderaj)	Breg i Madh(Zubin Potok)
Shtërpçë(Shtërpçë)	Syriganë(Skenderaj)	Bube(Zubin Potok)
Sushicë(Shtërpçë)	Tërnavc(Skenderaj)	Burllatë(Zubin Potok)
Vërbeshticë(Shtërpçë)	Vërshec(Suharekë)	Çabër(Zubin Potok)
Viqë(Shtërpçë)	Vitak(Skenderaj)	Çeçevë(Zubin Potok)
Belincë(Shtime)	Vraniq(Suharekë)	Çeshanoviq(Zubin Potok)
Caralevë(Shtime)	Ballancë(Viti)	Çitlluk(Zubin Potok)
Llokvicë(Prizren)	Buzovik(Viti)	
Crepulë(Zubin Potok)	Prelez(Zubin Potok)	Banovdoll(Zveçan)
Dobroshevinë(Zubin Potok)	Presekë(Zubin Potok)	Grizhan(Zveçan)
Dragalicë(Zubin Potok)	Prevllak(Zubin Potok)	Izvor(Zveçan)
Drainoviq(Zubin Potok)	Pridvoricë(Zubin Potok)	Kamenicë(Zveçan)
Dren(Zubin Potok)	Rançiq(Zubin Potok)	Kullë(Zveçan)

Gazivodë(Zubin Potok)	Rezallë(Zubin Potok)	Lipovicë(Zveçan)
Jabukë(Zubin Potok)	Rujishtë(Zubin Potok)	Llokvë(Zveçan)
Jagnjenicë(Zubin Potok)	Shipovë(Zubin Potok)	Llovac(Zveçan)
Jasenovik i Epërm(Zubin Potok)	Shtuoc(Zubin Potok)	Mekidoll(Zveçan)
Jasenovik i Poshtëm(Zubin Potok)	Stërnac i Epërm(Zubin Potok)	Potok i Jankut(Zveçan)
Junakë(Zubin Potok)	Tushiqë(Zubin Potok)	Rahovicë(Zveçan)
Kalludër e Madhë(Zubin Potok)	Uglar(Zubin Potok)	Rudinë(Zveçan)
Kalludër e Vogël(Zubin Potok)	Varragë e Epërm(Zubin Potok)	Vilishtë(Zveçan)
Kërligatë(Zubin Potok)	Varragë e Poshtme(Zubin Potok)	Zhazhë(Zveçan)
Kijevc(Zubin Potok)	Vërbë(Zubin Potok)	
Kleçkë(Zubin Potok)	Vitakovë(Zubin Potok)	
Kobillogllavë(Zubin Potok)	Vojmisliq(Zubin Potok)	
Kopillovic(Zubin Potok)	Vukojevic(Zubin Potok)	
Kovaçë(Zubin Potok)	Zagragjë(Zubin Potok)	
Kozarevë(Zubin Potok)	Zagul(Zubin Potok)	
Lluçkarekë(Zubin Potok)	Zeqevic(Zubin Potok)	
Megjipotok(Zubin Potok)	Zharevë(Zubin Potok)	
Okllac(Zubin Potok)	Zubin Potok(Zubin Potok)	
Padinë(Zubin Potok)		
Paruc(Zubin Potok)		

Lista e vendbanimeve (zonat kadastrale) në zonat malore (“lloji B”)Lista (e grupuar sipas komunave (në kllapa) me radhitje alfabetike sipas vendbanimeve) përmban emrat në shqip dhe serbisht të vendbanimeve që ndodhen në zonat kadastrale me lartësi mesatare mbidetare mbi 700m. ku së paku 20% e sipërfaqes ka pjerrësi prej së paku 10%.

Batushë(Gjakov)	Kajkovë(Leposaviq)	Vuçë(Leposaviq)
Ponoshec(Gjakov)	Kalin(Leposaviq)	Billushë(Prizren)
Popoc(Gjakov)	Kërnin i Epërm(Leposaviq)	Korishë(Prizren)
Inatoc(Gjilan)	Krushevë(Leposaviq)	Kabash(Viti)

Pidiq(Gjilan)	Kutnje(Leposaviq)	Novosellë(Viti)
Pustenik(Hani i Elezit)	Leposaviq(Leposaviq)	Bajnjskë(Zvean)
Bob(Kaçanik)	Leshak(Leposaviq)	Boletin(Zvean)
Gajre(Kaçanik)	Mekiniqe(Leposaviq)	Bresnicë(Zvean)
Kaçanik(Kaçanik)	Mihaliq(Leposaviq)	Joshevik(Zvean)
Llanishtë(Kaçanik)	Popoc(Leposaviq)	Lipë(Zvean)
Hajnoc(Kamenicë)	Rëvatskë(Leposaviq)	Rekë e Banjskës(Zvean)
Strezoc(Kamenicë)	Seoc(Leposaviq)	Rudar i Madh(Zvean)
Bistricë(Leposaviq)	Sllatinë(Leposaviq)	Rudar i Vogël(Zvean)
Borovë(Leposaviq)	Trikosë(Leposaviq)	Sërboc(Zvean)
Desetak(Leposaviq)	Tvergjan(Leposaviq)	Suhadoll i Banjës(Zvean)
Dren(Leposaviq)	Ulinje(Leposaviq)	Vuçë(Leposaviq)
Jarinje(Leposaviq)	Vitanoviq(Leposaviq)	Billushë(Prizren)
Jashanicë(Leposaviq)		

Përshkrimi i metodave të përdorura për përcaktimin e zonave malore

Metoda e llogaritjes për përcaktimin e zonave malore/vendbanimeve “lloji A”:

Analiza e dhe llogaritjet për përcaktimin e zonave malore janë bërë përmes sistemit informues gjeografik të quajtur ArcGIS 10 (produkt ESRI) në nivel gjeografik të zonave kadastrale (poligoneve). Lartësia mesatare mbidetare është llogaritur për secilën zonë kadastrale në kuadër të procesit të përcaktimit të zonave malore të llojit A (vlerat e njëjta të lartësisë mesatare mbidetare janë përdorur për zonat malore të llojit A dhe llojit B) në bazë të SRTM raster data. Për tërë sipërfaqen e Kosovës kjo nënkupton 276,036 pikë. Çdo pikë është caktuar për një zonë kadastrale duke përdorur një nyje hapësinore. Në fund është llogaritur lartësia mesatare mbidetare e secilës zonë kadastrale.

Pastaj, zonat kadastrale me lartësi mesatare mbidetare prej mbi 700 m janë përzgjedhur dhe shënuar si “zona kadastrale të lartësisë”. Të gjitha zonat kadastrale që përmbushin këtë kriter janë përcaktuar si zona malore të llojit A. (Kriteri përzgjedhës: zonë kadastrale lartësia >700m).

Pas përcaktimit të zonave kadastrale malore lloji A, është bërë përzgjedhja e vendbanimeve. (Vërejtje: Informatat referencë rreth vendbanimeve paraqiten vetëm si pika (koordinatat, jo në nivel të poligoneve.) Kështu që, është bërë përzgjedhja “sipas vendndodhjes” në ArcGIS 10, duke përzgjedhur të gjitha vendbanimet që vendosen tërësisht brenda shtresës referencë të zonave të përcaktuara malore, të zonave kadastrale të llojit A. Të gjitha vendbanimet që përmbushin kriteret e përzgjedhjes janë paraqitur dhe përcaktuar si zona malore/vendbanime të llojit A.

Metoda e llogaritjes për përcaktimin e zonave malore/vendbanimeve “lloji B”:

Analiza e dhe llogaritjet për përcaktimin e zonave malore janë bërë përmes sistemit informues gjeografik të quajtur ArcGIS 10 (produkt ESRI) në nivel gjeografik të zonave kadastrale (poligoneve). Lartësia mesatare mbidetare është llogaritur për secilën zonë kadastrale në kuadër të procesit të përcaktimit të zonave malore të llojit A (vlerat e njëjta të lartësisë mesatare mbidetare janë përdorur për zonat malore të llojit A dhe llojit B).

Pastaj, për secilën zonë kadastrale vlera e pjerrësisë është llogaritur në bazë të raster data të modelit digjital të terrenit të Kosovës. Llogaritja është bërë përmes modelit të statistikave zonale në ArcGIS 10. Në rast kur pjerrësia e zonës kadastrale është mbi 10% në më shumë se 50% të sipërfaqes së zonës kadastrale, zonat e tilla kadastrale shënjohen si “zona kadastrale të pjerrësisë”.

Pastaj, kushtet lartësisë dhe të pjerrësisë janë përdorur së bashku, duke zgjedhur vetëm zonat kadastrale me lartësi prej mbi 600m dhe nën 700m (pasi që zonat kadastrale mbi 700m tashmë janë përcaktuar si zona malore të llojit A) dhe njëkohësisht vetëm zonat kadastrale me pjerrësi prej mbi 10% janë përzgjedhur. Të gjitha zonat kadastrale që përmbushin kriteret e përcaktuara më lartë janë përcaktuar si zona malore të llojit B.

(Kriteret e përzgjedhjes: zona kadastrale me lartësi >600m dhe zona kadastrale me lartësi <700m dhe zona kadastrale me pjerrësi >10%);

Pas përcaktimit të zonave kadastrale malore lloji B, është bërë përzgjedhja e vendbanimeve. (Vërejtje: Informatat referencë rreth vendbanimeve paraqiten vetëm si pika (koordinatat, jo në nivel të poligoneve.) Kështu që, është bërë përzgjedhja “sipas vendndodhjes” në ArcGIS 10, duke përzgjedhur të gjitha vendbanimet që vendosen tërësisht brenda shtresës referencë të zonave të përcaktuara malore, të zonave kadastrale të llojit B. Të gjitha vendbanimet që përmbushin kriteret e përzgjedhjes janë paraqitur dhe përcaktuar si zona malore/vendbanime të lloj

Aneksi 4: Metodologjia për llogaritjen e niveleve të pagesave për masën bujqësore-mjedisore-klimaterike, bujqësisë organike dhe veprimet që lidhen me pylltarinë

4.1 Metodologjia për llogaritjen e niveleve të pagesave për agro-mjedisin

Llogaritja e të ardhurave të harruara dhe kostove shtesë

Pika fillestare e llogaritjes së pagesës është një rotacion referues i të korrave për zonën pilot. Në zonën pa ujitje, reshjet e shiut përcaktojnë rotacionin e të korrave.

Llogaritja e pagesës bazohet në të ardhurat e harruara dhe kostot shtesë. Të ardhurat e humbura shprehen si marzhi bruto (kthimi minus kostot direkte) dhe llogaritet duke krahasuar marzhin bruto të referencës me marzhin bruto sipas kërkesës. Kostot shtesë përfshijnë mbjelljen e mbulesës së gjelbër, punën, farat etj.

Marzhi bruto standard nga 1 ha për tokën e punueshme të paujitur (gruri)

A. Të ardhurat	€/ha	1,880		
1. Rendimenti	Kg/ha	4,000		
2. Çmimi i grurit	€/Kg	0,37		
3. Të ardhura nga gruri	€/ha	1,480		
4. Sasia e kashtes	Kg/ha	4,000		
5. Çmimi i kashtes	€/Kg	0,10		
6. Të ardhura nga shitja	€/Kg	400		
	Njësia	Shuma	Çmimi€	Total
B. Shpenzimet totale	€/da			
B1. Shpenzimet e ndryshueshme				
1. Shpenzimet hyrëse				
1.1. Kostoja e farës	Kg	160	0,60	96
1.2. Kostoja e plehrave	Kg	250	1.00	250
1.3. Kostoja e plehrave (ure)	Kg	200	1.00	200
1.4. Shpenzimet agrokimike				70
1.5. Shpenzimet e vajit të naftës për plehun ure (makinë plehëruese)				50
2. Shpenzimet e mirëmbajtjes dhe punës				

2.1.Plugim (Plug i rëndë)	Ha	1.ha	150	150
2.2. Pijatimi		Ha	50	50
2.3. Trenimi		ha	50	50
2.4. Plehërimi dhe Mbjellja Mbjellëse		ha	70	70
2.6. Kostot e punës për kontrollin e dëmtues				50
3. Korreja dhe Marketingu				
3.1. Korreje	Ha	1	120	120
3.2. balirimi	cope	400	100	100
3.3. Transporti (në kosht dhe treg) (Traktor ose kamion)				100
4. Shpenzime të tjera variabile				
B.2. Shpenzimet e përhershme				
1. Qira në terren				
C. Të ardhurat totale	€/ha			1,880
D. Shpenzimet totale				1,356
E. Të ardhurat neto	€/ha			524
LLOGARITJET për PAKETËN 1Shpenzimet PER MISER (1 ha)				
A. Të ardhurat	€/ha	x		
1. Rendimenti	Kg/ha	4,000		
2. Çmimi i kulturës kryesore	€/Kg	0,37		
3. Të ardhura nga kultura kryesore	€/ha	1,480		
4. Sasia e nënproduktit	Kg/ha	0		
5. Çmimi i nënproduktit	€/Kg	0		
6. Të ardhura nga nënprodukti	€/Kg	0		
	Njesia	Shuma	Cmimi	Total
B. Shpenzimet totale	€/da		€	x
B1. Shpenzimet e ndryshueshme				
1. Shpenzimet hyrëse				

1.1. Kostoja e farës	kg	50	1.20	60
1.2. Kostoja e plehrave	kg	300	1	300
		x	x	x
1.4. Shpenzimet agrokimike				70
1.5. Shpenzimet e vajit të naftës për plehun ure (makinë plehëruese)				50
1.6. Shpenzimet e vajit të naftës për dezinfektim				0
2. Shpenzimet e mirëmbajtjes dhe punës				x
2.1. Plugim (Plug i rëndë)				150
2.2. Pijatimi				70
2.3. Trinimi				70
2.4. Plehërim dhe mbjellje				100
3. Korrja dhe Marketingu				
4. Shpenzime të tjera variabile				
B.2. Shpenzimet e përhershme				
1. Qira në terren				x
C. Të ardhurat totale	€/ha			1,480
D. Shpenzimet totale				890
E. Të ardhurat neto	€/ha			590
Shpenzimet PËR TERFIL (ha)				
A. Të ardhurat	€/ha			
1. Rendimenti (Foragjeri) dy korrje	Kg/ha		2,400	
2. Çmimi i kulturës kryesore	€/Kg		3	
3. Të ardhura nga kultura kryesore	€/ha		400x3=1,200	
4. Sasia e nënproduktit	Kg/ha		0	
5. Çmimi i nënproduktit	€/Kg		0	
6. Të ardhura nga nënprodukti	€/Kg		0	
	Njësia	Shuma	Cmimi	Total
B. Shpenzimet totale	€/ha		€	x

B1. Shpenzimet e ndryshueshme				
1.Shpenzimet hyrëse				
1.1. Kostoja e farës	kg	25	5	125
1.2.Kostoja e plehrave	kg	400	1	400
2. Shpenzimet e mirëmbajtjes dhe punës				x
2.1. Plugim (Plug i rëndë)	ha	1ha	150	150
2.2. Pijatimi	ha	1	70	70
2.3. Trinimi	ha	1	70	70
2.4. Plehërim dhe mbjellje	ha	1	80	80
2.5. Kostoja e farës për mirëmbajtje		0	0	0
3. Korrija dhe Marketingu	1	1	250	250
4. Shpenzime të tjera variabile				
B.2. Shpenzimet e përhershme				
1. Qira në terren				
C. Të ardhurat totale	€/ha			2,400
D. Shpenzimet totale				1,145
E. Të ardhurat neto	€/ha			1,255

Kontrollueshmëria dhe verifikueshmëria e angazhimeve agro-mjedisore

Ky është vetëm një përshkrim tregues. Procedurat e detajuara do të zhvillohen në paketën e akreditimit dhe do t'i nënshtrohen një vendimi caktimi nga Komisioni Evropian. Të gjitha parcelat mbulohen nga Sistemi Informativ i Bujqësisë (TBS), i cili është një sistem i bazuar në parcela. Nëpërmjet këtij sistemi mund të shihen të dhënat e parcelave të tokës bujqësore si madhësia e parcelës, kushtet e ujitjes (të ujitura ose jo), lloji i prodhimit bujqësor (arë ose kullotë), pjerrësia, rendimenti, aplikime të tjera të fermerit etj. .

Të gjitha angazhimet janë të kontrollueshme dhe të verifikueshme siç shpjegohet më poshtë.

Masa Agromjedis/ Nënmasa: Kontrolli i erozionit të tokës

KUSHTET E PRANUESHMËRISË	BAZË (GAEC), nëse ka	Metoda e kontrollit (administrative)	Metoda e kontrollit (në vend)
<i>Madhësia e zonës së pranueshme</i>	Nuk aplikohet	TBS; Sistemi i Regjistrimit të Fermerëve	GPS, ...

<i>Pronësia e kadastrës së tokës ose vërtetimi i qirasë</i>	Nuk aplikohet	TBS; Kontrata e qirasë e dorëzuar nga fermeri bashkë me aplikimin	Identifikimi në vend
<i>Tokë arë</i>	Nuk aplikohet	TBS	Inspektimi vizual
<i>Tokë pa ujitje</i>	Nuk aplikohet	TBS	Inspektimi vizual
<i>Pjerrësia</i>	Nuk aplikohet	TBS	Inspektimi vizual
ANGAZHIMET	BAZË (GAEC), nëse ka	Metoda e kontrollit (administrative	Metoda e kontrollit (në vend)
<i>Toka nën mbulesë të gjelbër çdo vit të dytë/të përhershëm me data të caktuara të mbjelljes</i>	Nuk aplikohet	E pa kontrollueshme me mjete administrative	Inspektimi vizual i gjendjes së vegetacionit në një fazë të caktuar të rritjes Koha e kontrollit është e rëndësishme
<i>Kashtë e mbetur në fushë</i> <i>Bimësia e gjelbër e djerrë e lëruar në një datë të caktuar</i>	Nuk aplikohet	E pa kontrollueshme me mjete administrative	Inspektimi vizual i gjendjes së vegetacionit në një fazë të caktuar të rritjes Koha e kontrollit është e rëndësishme
<i>Kullotja nuk lejohet</i>	Nuk aplikohet	E pa kontrollueshme me mjete administrative	Inspektimi vizual
<i>Nuk ka kositje</i>	Not applicable	E pa kontrollueshme me mjete administrative	Inspektimi vizual
<i>Pjesëmarrja në trajnimin e detyrueshëm</i>	Not applicable	Kontrolli i certifikatës së trajnimit	
<i>Mbajtja e shënimeve të parcelës</i>	Nuk aplikohet	Asnje	Kontrolli i dokumenteve në vend

<i>GAEC - Ndalohet djegia e kashtës në tokën e punueshme</i>		E pa kontrollueshme me mjete administrative	Inspektimi vizual
GAEC - Tarracat dhe strukturat e tjera fizike (perdja e erës, tarraca, limani i përmbytjeve dhe strukturat parandaluese) nuk duhet të shkatërrohen		E pa kontrollueshme me mjete administrative	Inspektimi vizual

Aneksi 5: Lista e standardeve minimale përkatëse kombëtare

Pasqyra e Standardeve Minimale Kombëtare (NMS) për masën “Investimet në prona bujqësore”

Aneksi i mëposhtëm paraqet listën e standardeve minimale kombëtare për masat “Investimet në prona bujqësore” dhe “Përpunimi dhe tregtimi i prodhimeve bujqësore” që është pjesë përbërëse e PZHBR-së në Kosovë.

1.1 Siguria dhe cilësia e ushqimit

Tema (fusha e standardeve)		Korniza ligjore e Kosovës (legjislacioni relevant)	Standardet minimale kombëtare (përshkrim i shkurtër i kërkesave dhe standardeve)	Organet teknike (përgjegjës për zbatim)
Sektori i qumështit	Regjistrimi dhe miratimi i objekteve (establishments)	Ligji Nr. 03/L-016 për ushqimin Rregullorja Nr. 10/2011 për kontrollet zyrtare të ndërmarra për të siguruar verifikimin e përputhshmërisë me ligjin për ushqimin dhe ushqimin për kafshë dhe rregullat për shëndet dhe mirëqenie të kafshëve Rregullorja Nr. 11/2011 mbi higjenën e mallrave ushqimore Rregullorja Nr. 11/2011 mbi higjenën e mallrave ushqimore	Operatorët e Bizneseve Ushqimore që merren me ushqime që kanë prejardhje joshtazore dhe operatorët e vegjël që furnizojnë konsumatorët drejtpërdrejt, janë të obliguar që të regjistrohen te Autoriteti Kompetent (Agjencia e Ushqimit dhe Veterinës). Operatorët e Bizneseve Ushqimore që merren me ushqime që kanë prejardhje shtazore si thertoret, fabrikat për përpunimin e mishit, qumështorët dhe depot ftohëse duhet t'i nënshtrohen procedurave të miratimit.	AUV

	Siguria e ushqimit, higjena dhe të ushqyerit e kafshëve	Rregullorja Nr. 11/2011për higjienën e mallrave ushqimore Rregullorja Nr. 12/2011 për përcaktimin e rregullave specifike mbi higjienën e ushqimit me prejardhje shtazore Rregullorja Nr. 27/2012për kriteret mikrobiologjike të mallrave ushqimore.	Operatorët e Bizneseve për Ushqim (OBU) të Njerëzve dhe Kafshëve, përveç Ligjit mbi Ushqimin, duhet të respektojnë rregullat e përcaktuara në rregulloret e cekura. Ka dispozita të përkohshme që ju japin operatorëve kohë për të avancuar strukturat e tyre dhe funksionalitetin (p.sh. përputhjen me parimet HACCP deri në fund të vitit 2013). Kontrolli zyrtar vjetor dhe plani i marrjes së mostrave është plan i bazuar në rrezik që operatorët duhet të respektojnë kriteret mikrobiologjike të prodhimeve që vendosen në treg dhe kriteret e sigurisë së ushqimit gjatë fazave të prodhimit.	AUV

Gjurmimi (Traceability)	Ligji Nr. 03/L-016 për ushqimin	Bazuar në ligjin e ushqimit, OBU janë të obliguar të zbatojnë parimin e gjurmimit në të gjitha fazat e prodhimit.	AUV	
Etiketimi i ushqimit të njerëzve dhe ushqimit të kafshëve	Ligji Nr. 04/L-121 për mbrojtjen e konsumatorëve U.A. 12/2005 për etiketimin e mallrave ushqimore	Kërkesat për etiketim janë përcaktuar në Udhëzimin Administrativ 12/2005 për etiketimin e mallrave ushqimore që bazohet në Direktivën 2000/13/EC. Të gjitha prodhimet duhet etiketuar sipas këtij U.A. që përmban informata të rëndësishme për konsumatorin.	AUV MINT	

	Prodhimtari e sigurt e qumështit dhe mishit në fermë	U.A. MA 20/2006 për kriteret e higjenës së qumështit të freskët Ligji Nr.21/2004 për veterinarinë	Përveç kriterëve për qumësht të freskët që përcaktojnë parametrat që duhet përmbledhur nga bujqit, ligji për veterinarinë përcakton rregullat për prodhuesit parësor sa i përket sigurisë së prodhimeve në aspektin e sëmundjeve shtazore në fermat blegtorale.	AUV
Sektori i mishit	Përpunimi i mishit			AUV
	Miratimi si përpunues mishi	Ligji Nr. 03/L-016 për ushqimin Rregullorja Nr. 10/2011 për kontrollet zyrtare të ndërmarra për të siguruar verifikimin e përputhshmërisë me ligjin për ushqimin dhe ushqimin për kafshëve dhe rregullat për shëndet dhe mirëqenie të kafshëve Rregullorja Nr. 11/2011 për higjenën e mallrave ushqimore U.A. MA 01/2006 mbi miratimin e thertoreve dhe objekteve për përpunimin e mishit dhe inspektimin e tyre	Bazuar në aktet e deklaruara, thertoret dhe objektet për përpunimin e mishit duhet miratuar për operim. Ato duhet të përmbushin kërkesat për higjenën në objektet e tyre, aktivitetet dhe kërkesat lidhur me lëndën e parë.	AUV
	Cilësia dhe siguria e ushqimit	Rregullorja Nr.11/2011 për higjenën e mallrave ushqimore Rregullorja Nr.12/2011 për përcaktimin e rregullave specifike mbi	Kjo rregullore specifikon kërkesat minimale që prodhuesit e mishit duhet të përmbushin për të vendosur prodhimet e tyre në treg. Nuk ka dispozita të përgjithshme dhe specifike për	AUV

		higjienën e ushqimit me prejardhje shtazore Rregullorja Nr.13/2011 për përcaktimin e rregullave specifike mbi organizimin e kontrolleve zyrtare të prodhimeve me prejardhje shtazore për konsum nga njerëzit	proceset e prodhimtarisë dhe vetë-kontrollet, kontrollet zyrtare që duhet të verifikojnë përputhshmërinë janë përcaktuar në Rregulloren 13/2011.	
	Prezentimi dhe përdorimi i HACCP	Rregullorja Nr.11/2011 për higjienën e mallrave ushqimore	Kjo rregullore përcakton; OBU-të duhet të punojnë sipas parimeve HACCP deri në fund të vitit 2013.	AUV
	Kontrolla sanitare	Rregullorja Nr.12/2011 për përcaktimin e rregullave specifike mbi higjienën e ushqimit me prejardhje shtazore U.A.MA 01/2006 për miratimin e thertoreve dhe objekteve për përpunimin e mishit dhe inspektimin e tyre Rregullorja Nr.13/2011 për përcaktimin e rregullave specifike mbi organizimin e kontrolleve zyrtare të prodhimeve me prejardhje shtazore për konsum nga njerëzit	Kriteret minimale për sanitetin e objekteve janë përcaktuar në disa rregullore. Kërkesat për sanitet dhe kushte higjienike janë të obligueshme për OBU-të gjatë miratimit të tyre dhe procesit të regjistrimit në fillim, gjithashtu edhe në gjitha fazat tjera të prodhimit. Verifikimi i përputhshmërisë është përgjegjësi e inspektorëve të Agjencisë së Ushqimit dhe Veterinës.	AUV

Menaxhimi i mbeturinave dhe nenprodukteve	Ligji Nr. 04/L-060 për Mbetjet Draft rregullorja për mesproduktet	Rregullat e përgjithshme për mbetjet janë përcaktuar brenda këtij ligji. Rregullat specifike për mesprodukte blegtorale do të përcaktohen në bazë të <i>Rregullores (EC) Nr. 1069/2009</i> e cila është në procedurat e hartimit.	MMPH AUV
Pajisjet për therje, përpunim ushqim dhe mirëmbajtje	Rregullorja Nr. 11/2011 për higjienën e mallrave ushqimore Rregullorja Nr. 12/2011 për përcaktimin e rregullave specifike mbi higjienën e ushqimit me prejardhje shtazore Rregullorja Nr. 13/2011 për përcaktimin e rregullave specifike mbi organizimin e kontrolleve zyrtare të prodhimeve me prejardhje shtazore për konsum nga njerëzit	Rregullorja Nr. 12/2011 përcakton kërkesat specifike për OBU-të për therje të llojeve të ndryshme, procedurat e therjes, pajisjet dhe tërë zinxhirin e sigurisë së ushqimit sa i përket prodhimeve me prejardhje shtazore. Përcakton detyrat e OBU-ve dhe përgjegjësitë për informimin dhe gjurmimin e zinxhirit ushqimor.	AUV

Bimët (pemët, perimet, drithërat, ...) vjelja dhe përpunimi	Ligji për Materialin Fidanorë Nr.2004/13. UA.Nr.03/2011 Për regjistrimin e prodhuesve të materialit fidanorë të pemëve, perimeve, hardhisë dhe bimëve dekorative, UA.Nr.04/2011Për regjistrimin e importuesve, tregtuesve dhe eksportuesve të materialit fidanorë të pemëve, perimeve, hardhisë dhe bimëve dekorative. UA.Nr.27/2005PërPaketimin dhe etiketimin e materialit fidanor. Ligji për FarëraNr.2003/5 UA Nr. 08/2009 për caktimin e taksës për regjistrimin e subjekteve, testimi të varieteteve për Vlerë kultivuese ,prodhuese dhe shtypjen e etiketave për fare gruri. UA Nr.26/2008 për inspektim fushor të drithërave të bardha UA Nr. 01/2009 për paketim dhe etiketi të farërave të certifikuara. UA. Nr.11/2008 për njohjen dhe pranimin e Kultivarve të drithrave të bardha.	KUSHTET PËR PRODHUESIT, IMPORTUESIT, TREGTUESIT DHE EKSPORTUESIT E MATERIALIT FIDANOR:Kërkesa për regjistrim, Certifikatën e biznesit dhe informatën mbi biznesin, Fletëpagesën e taksës për regjistrim,Deklaracionin mbi analizat e tokës, Diploma për përgatitjen profesionale, Deklaratën mbi prejardhjen e materialit për shumim, Procesverbali nga inspektori fitosanitarë.Dëshmi mbi evidencën e sasive të kontraktuara të materialit fidanorë. KUSHTET PËR LICENCIM PËR IMPORTUES,PRODHUES ,PËPPUNUES DHE PAKETIM TËFARËRAVE.Certifikata mbi regjistrimin e Biznesit,Inormata e biznesit,Diploma e Fakultetit të Bujqësisë,Procesverbali i inspektorit për vlerësimin e gjendjes së depos, Dëshmi mbi pagesën e taksës për Licencim. KUSHTET PËR INSPEKTIM FUSHOR TËDRITHRAVE PËR FARË:Lo kacioni i saktë fushorë,Vertetimi i sasisë së farës së mbjellë dhe shenimi i numrit të etiketave,Identifikimi i varietetit,Identifikimi dhe shenimi i përzierjeve të varieteteve tjera, Kontaminimi i kulturës me tershër të egër-llogaritja,Izolimi,Gjendjashendetsore e kultures-	DPBT (departamenti i politikave bujqësore dhe tregtare)-dhënia e Licencave Inspektorët fitosanitar regjional – monitorimi i materialit fidanorë DPBT,
---	--	---	--

		UA. Nr.12/2008 për testim për Vlerë Kultivuese Përdoruese të Patatës UA. Nr.13/2008 për njohjen dhe pranimin e hibrideve të misrit.	dëmet nga , barojat dhe sëmundjet. KUSHTET PËR PRANIMIN E KULTIVARËVE NË LISTEN E LEJUAR TË FARËRAVE: Kërkesat për testim të kultivarëve parashtrohen në DPBT ndërsa hulumtimet kryhen në Institutin e autorizuar nga MBPZHR me qëllim të njohjes dhe pranimit të kultivarëve të huaj në Listën e Lejuar të Farërave të Kosovës. Me hulumtimet e kultivarëve në fusha testuese dhe laborator përcaktohet Vlera Kultivuese Përdoruese (VKP) e kultivarit siq është: Rendimenti, lagështia e kokrrës, qëndrueshmëria ndaj sëmundjeve dhe dëmtuesve. Rezultatet e hulumtimeve prezentohen në DPBT. Komisioni i Listës së Farërave mban takim në MBPZHR dhe ropozohen kultivarët që plotsojnë kushtet me hy në Listën e Lejuar të Farërave.	IBK
--	--	---	---	-----

	Regjistrimi dhe licencimi si operator ushqimor	Ligji Nr. 03/L-042 Për produktet për mbrojtjen e bimëve, LIGJI Nr. 2003/10për Plehrat, Ligji Nr. 2003/5për Farërat, U/A Nr. 01/2004 për Kriteret për Licencimin e Operatorëve që merren me Import, ruajtje dhe bartje të Pesticideve.	Pas kontrolleve zyrtare të kryera nga inspektorët fitosanitar të Agjencisë së Ushqimit dhe Veterinës, e cila bën kontrollin e kushteve higjienike, klimatike dhe të tjera, Ministria e Bujqësisë lëshon licencën për operatorët. Me këtë licencë, operatorët mund të tregtojnë, bartin, ruajnë: farëra, prodhimet për mbrojtje të bimëve (pesticide), plehrat artificiale dhe materialin tjetër mbjellës.	
--	--	--	---	--

Sektori i prodhimitarisë bimore	Prezentimi dhe përdorimi i HACCP	Rregullorja Nr. 11/2011 Për higjienën e mallrave ushqimore	Kjo rregullore përcakton; OBU-të duhet të punojnë sipas parimeve HACCP deri në fund të vitit 2013.	AUV
---------------------------------	----------------------------------	---	--	-----

1.1.1 Shëndeti dhe mirëqenia e kafshëve

Tema (fusha e standardeve)		Korniza ligjore e Kosovës (legjislacioni relevant)	Standardet minimale kombëtare (përshkrim i shkurtër i kërkesave dhe standardeve)	Organet teknike (përgjegjëse për zbatim)
mirëqenia e kafshëve	Identifikimi dhe regjistrimi i kafshëve (gjedhet, delet, dhitë, ...)	Ligji Nr.21/2004 Për Veterinarinë U/A Nr. 12/2012 Identifikimi dhe Regjistrimi i Kafshëve ...		
			Qëllimi i këtij udhëzimi administrativ është që të përcaktojë vendin e duhur të prodhimeve me prejardhje shtazore si dhe lëvizjen e tyre brenda dhe jashtë Republikës së Kosovës, kushtet dhe kriteret për gjedhet, delet, dhitë, derrat dhe kuajt.	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinës
Shëndeti dhe	Mbrojtja e kafshëve gjatë transportit dhe therjes	Ligji Nr.21/2004 Për Veterinarinë Ligji Nr.02/L-10 Për Mirëqenien e Kafshëve.		
		U/A Nr.17/2005 Për bartjen e kafshëve brenda Republikës së Kosovës. U/A24/2006 për therjen e kafshëve nga	Udhëzimi administrativaktual përcakton qarkullimin e të gjitha kategorive të kafshëve të gjalla brenda territorit të Kosovës.	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinës

		njerëzit.	Përmes këtij udhëzimi administrativ përcaktohen kërkesat për therje humane të kafshëve të synuara për therje, dhe gjatë shtrirjes, lidhjes (<i>pening</i>), trulllosjes, vrasjes dhe therjes, objektet për therje, mbikëqyrjen e tyre dhe inspektimin e kafshëve dhe objekteve, si dhe metodat e therjes.	
Kushtet për mbrojtjen e kafshëve të mbajtura për qëllime të fermës	Ligji Nr.02/L-10 për Mirëqenien e Kafshëve.		Përveç ligjit, në procedurë është draft propozimi për mbajtje dhe ruajtje të bagëtive.	
	U/A Nr.19/2006 për vendosjen e kafshëve në karantinë. Udhëzimet tjera administrative janë duke kaluar nëpër procedurat e hartimit.		Qëllimi i këtij udhëzimi administrativ është që të rregulloj çështjet lidhur me karantinën e kafshëve të gjalla që importohen në Republikën e Kosovës. Në pritje të miratimeve.	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinës Bashkëpunim me Projektin e Binjakëzimit-BE.

Sëmundjet e kafshëve	Ligji Nr. 21/2004 Për Veterinarinë Udhëzimet administrative për parandalimin, luftimin dhe çrrënjosjen e sëmundjeve ngjitëse: Tërbimi Nr. 10/2005; Shapi Nr.14/2005; Gripi i shpezëve 24/2005; FMD 27/2006; Bluetongue 28/2006; CFS 33/2006; TSE 34/2006; TB, bruceloza leukoza te gjedhet 26/2007 ; B. melitensis (dele, dhi dhe derra) 07/2008;Antraksi 06/2008; Sëmundja e bletëve 15/2008; Sallmonella te shpezët 32/2008;	Të gjitha këto udhëzime administrative janë në pajtim për parandalim, luftim dhe çrrënjosje të sëmundjeve ngjitëse në Republikën e Kosovës.	Agjencia e Ushqimit dhe Veterinës
----------------------	---	---	-----------------------------------

	Shëndeti i punëtorëve, higjiena dhe mirëqenia	Ligji Nr. 04/L-161 Për sigurin dhe shëndetin në punë	Qëllimi i këtij ligji është përcaktimi i masave për përmirësimin e shkallës së sigurisë dhe shëndetit të tëpunësuarve. Gjithashtu përmban parimet e përgjithshme për parandalimin e rreziqeve profesionale, eliminimin e faktorëve të rrezikut dhe aksidenteve, informimit, konsultimit, pjesëmarrjes së balancuar në përmirësimin e nivelit të sigurisë dhe shëndetit në punë.	Inspektorati I punës-MPMS
--	---	--	---	---------------------------

1.2 Mbrojtja e bimëve

Tema (fusha e standardeve)	Korniza ligjore e Kosovës (legjislacioni relevant)	Standardet minimale kombëtare (përshkrim i shkurtër i kërkesave dhe standardeve)	Organet tekni. (përgjegjës për zbatim)
-------------------------------	--	---	---

Mbrojtja e bimëve	Tregtia dhe operacioni me produktet për mbrojtjen e bimëve (kualifikimet dhe aftësitë).	Ligji Nr. 03/L-042 për Mbrojtjen e Bimëve	Tregtarët PPP / Operatorët janë persona të kualifikuar në fushën e Agronomisë , duhet të kenë të kryer fakultetin në këtë fushë, të pajisur me leje. Të jenë në gjendje të ushtrojnë veprimtarinë e tyre, tregtarët e PMB-ve duhet përpos shitjes të japin edhe këshilla për mënyrën e përdorimit të PMB-ve. Shitësit me pakicë të PMB përpilojë një raport vjetor për trupin teknik i cili duhet paraqitur jo më vonë se Marsi i vitit të ardhshëm, raportimi mbi sasinë e PMB-ve të shitur dhe sasi të mbetura në depo. Tregtohen vetëm PMB-të të cilat janë të regjistruara në MBPZHR.	 DPBT (departamenti i politikave bujqësore dhe tregtisë)-dhënie e lejeve, inspektorët fitosanitar regional dhe komunal të bujqësisë.
	Ruajtja, bartja dhe përdorimi	U/A Nr. 13/2009 për caktimin e kushteve, objekteve dhe pajisjeve për vendosjen në treg të PMB-ve	Ruajtja e PMB-ve bëhet në depo të specializuara që janë të destinuara vetëm për PMB-të. Depot duhet ti plotësojnë kushtet: duhet të jenë të ajrosura , të pajisura me ventilim, të ndara sipas kategorive të vendosura në raftë.	
	Transporti		Mjetet e transportit të PMB-ve duhet të përmbushë të gjitha kërkesat teknike të përcaktuara në ligj. Është rreptësisht e ndaluar transporti i PMB me automjete të cilat shërbejnë për transportin e njerëzve, ushqimeve ose kafshët. Materialet e paketimit të PMB-ve për transport duhet të jenë të paketimit original.	

	Mbetjet, tepricat, hedhja		Parashihet me akt nënligjor të rregullohet kjo fushë	
	Pajisjet		Lidhur me pajisjet që do të përdoren për trajtimin e / spërkatje me PPP-së , përdoruesit e PMB-ve duhet të trajnohen dhe të pajisen me certifikata të veçanta , si dhe pajisjet që përdorën duhet të certifikohen, kërkohet kompletimi me akte nënligjore në këtë fushë.	
	Siguria në punë		Personat që përdorin PMB-ve duhet të përdorin mjetet mbrojtëse, pelerina mbrojtëse, maskën, dorëzat, çizmet.	
	Mbrojtja e mjedisit		Ndalohet përdorimi i PMB-ve me aeroplan	

1.2.1 Mbrojtja e mjedisit

Tema (fusha e standardeve)		Korniza ligjore e Kosovës (legjislacioni relevant)	Standardet minimale kombëtare (përshkrim i shkurtër i kërkesave dhe standardeve)	Organet teknike (përgjegjës për zbatim)
Mbrojtja e mjedisit	Mbrojtja e ujit sipërfaqësor	LIGJI Nr. 04/L-147 për ujërat e kosovës	Ndalohet kryerja e të gjitha punëve të cilat shkaktojnë ndryshim në gjendjen ujqor. Intervenimet me qëllim të përmirësimit, rehabilitimit dhe mirëmbajtjes së gjendjes së mirë të ujërave, kryhen në pajtim me planet për menaxhim të pellgjeve lumore.	Inspeksioni i ujërave-MMPH

Mbrojtja e tokës (dheut)	Ligji Nr. 02/L-26 për tokën bujqësore	Pronari apo shfrytëzuesi i tokës bujqësore është i detyruar që tokën bujqësore t'a shfrytëzoj në mënyrën e cila i përshtatet vetive natyrore të tokës, duke mos e zvogëluar vlerën e saj dhe duke përdorur masat agroteknike përkatëse.	Inspeksioni për bujqësi-MBPZHR
Mbrojtja e ajrit	Ligji Nr.2004/30 për mbrojtjen e ajrit nga ndotja	Çdo person juridik dhe fizik, duhet ta ruaj cilësinë e ajrit, ta mbrojë atë nga ndotjet e shkaktuara gjatë veprimtarisë që ushtrohen në territorin e Republikës së Kosovës.	Agjencia Kosovare për Mbrojtjen e Mjedisit-MMPH
Ruajtja e habitateve natyrore	LIGJI Nr. 03/L-233 Për mbrojtjen e natyrës	Pronarët dhe përdoruesit e ligjshëm të përbërësve të natyrës janë të detyruar t'ju lejojnë përfaqësuesve të organeve për kryerjen e punëve administrative dhe/ose profesionale në mbrojtjen e natyrës - këtu e tutje: organet kompetente - dhe personave të autorizuar nga ata të vizitojnë dhe të shikojnë ato me qëllim të hulumtimit, mbledhjes të dhënave profesionale si dhe të mbikëqyrin zbatimin e masave dhe kushteve të përcaktuara për mbrojtjen e natyrës si edhe për vlerat e mbrojtura të natyrës.	MMPH

Aneksi 6: Raporti i vlerësimit ex-ante

Aneksi 8: Plani indikativ për Rrjetin Kombëtar Rural

Gjatë periudhës 2022-2027, është paraparë që Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, do të përkrah themelimin dhe funksionimin e rrjetit kombëtar rural. Baza ligjore për Rrjetin Kombëtar të Zhvillimit Rural është Rregullorja e BE-se Nr.1305/2013.

Me qëllim të detajimit/instrukcioneve për Rrjetin e Kombëtar të Zhvillimit Rural. Ligjit të Ri për Bujqësi dhe Zhvillim Rural gjegjësisht Nenit 6 dhe Neni 49 do të parasheh përgatitjen e udhëzimi administrati

Plani tentativ i Rrjetit Kombëtar Rural (RrKR)

Objektivat kryesore të RrKR janë:

1. Rritja e përfshirjes së palëve të interesit në zbatimin e zhvillimit rural;
2. Përmirësimi i cilësisë së zbatimit të programeve të zhvillimit rural;
3. Nxitja e inovacionit në bujqësi, prodhim ushqimor, pylltari dhe zonat rurale.

Objekti 1. Rritja e pjesëmarrjes së palëve të interesit në RrKR.

Target Grupa:

Fermer, biznese, OJQ, Gra dhe të rinjë

3. Aktivitetet:

Aktiviteti		Përshkrimi i Aktivitetit	Përgjegjës
1.	Vizitë studimore	Me qëllim të marrjes së praktikave të mira lidhur me krijimin dhe funksionalizimin e Rrjetit Kombëtar Rural.	Autoriteti Menaxhues(AM)
2.	Identifikimi i palëve të interesit dhe lista e anëtarëve potencial të RrKR	Hulumtimi i anëtarëve potencial për RrKR, Krijimi i listës si dhe kontaktimi i tyre.	AM
3.	Misioni i Expertit të TAIEX	Me qëllim të marrjes së informatave si dhe praktikave të mira nga vendet e BE-ë do të përgaditet aplikacioni për Ekspert dhe misioni i tij nga programi TAIEX. Eksperti do të punoj ngushtë me stafin e AM për identifikimin e formës më të mirë për krijimin dhe funksionalizimin e RrKR	AM

4.	Përgaditja e udhëzimit Administrativ	Me qëllim të detajimit/instrukcioneve të Ligjit për Bujqësi dhe Zhvillim Rural gjegjësisht të Nenit 6 dhe Neni 49 do të përgaditet udhëzimi administrativ.	AM
5.	Krijimi i komitetit drejtues për themelimin e RrKR	Pas identifikimit të palëve të interesit, anëtarëve potencial të RrKR do të organizohet një apo me shumë takime në të cilin do të punohet për krijimin e procedurave dhe funksionimin e RrKR	AM
6.	Vizite studimore me Komitetin drejtues TAIEX	Me qëllim të shihet për së afërmi funksionimin i një RrKR në vendet e BE-së	AM

Republika e Kosovës

Republika Kosova - Republic of Kosovo

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural

Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i Ruralnog Razvoja

Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development
